

Bodleian Libraries

UNIVERSITY OF OXFORD

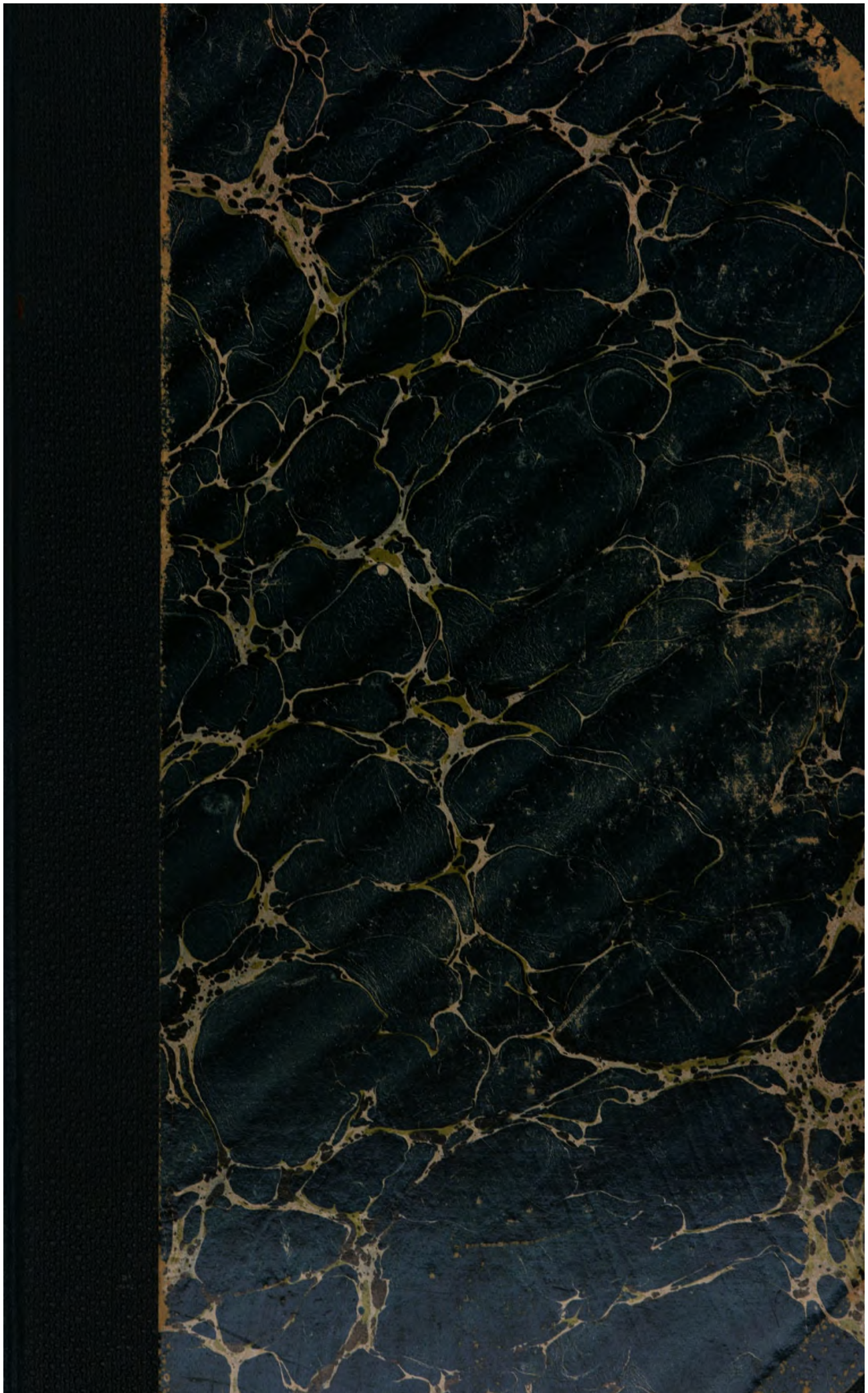
This book is part of the collection held by the Bodleian Libraries and scanned by Google, Inc. for the Google Books Library Project.

For more information see:

<http://www.bodleian.ox.ac.uk/dbooks>

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 2.0 UK: England & Wales (CC BY-NC-SA 2.0) licence.

N.ii.173j

*Mommsen P. O. II. 14, 485 ff. 'Die Section der
Langobardengeschichte des Paulus Diaconus' (1850)*

CONFINED

ASHMOLEAN LIBRARY
OXFORD

—
Ex Libris

EDUARD FRAENKEL
Corpus Christi Professor of Latin, 1935-53

—
1970

MS C.C. C., Oxford: 1941

Edvard Frankel
1938

303647903Z

24311, 4

SCRIPTORES
RERUM GERMANICARUM

IN USUM SCHOLARUM

EX

MONUMENTIS GERMANIAE HISTORICIS
RECUSI.

P A U L I
HISTORIA LANGOBARDORUM.

HANNOVERAE
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI
1878.

P A U L I
HISTORIA LANGOBARDORUM.

IN USUM SCHOLARUM
EX
MONUMENTIS GERMANIAE HISTORICIS
RECUSA.

HANNOVERAE
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI
1878.

HANNOVERAE, TYPIS CULEMANNORUM.

Historiae Langobardorum, quae prae ceteris operibus Pauli Casinensis memoriam posteris servavit, editionem luci daturus, non possum quin valde doleam, Ludovicum Bethmannum b. m., qui ante plus quam quadraginta annos eam curandam suscepit, eique tam domi quam per itinera in Germania, Hollandia, Belgica, Gallia et Italia facta operam indefessam navavit, quin imo nomen suum cum Pauli nomine ita conjunxit, ut vix umquam divelli posse videantur, imperfectam hanc telam reliquisse. Quam finire et opus diu exspectatum quam primum publici juris facere fas duxi. Sed id adgressus non potui, quin praecipua editionis subsidia diligenter et ipse perscrutarer eaque quibus ille nondum usus erat adhiberem. Quo adductus sum, ut novam textus recensionem instituerem, de cujus fundamento et ratione egi in Annalibus nostris (Neues Archiv I, p. 535 sqq.). Codicum vero descriptionem a Bethmanno conceptam quantum potui retinui, ordine paulum mutato iisque additis et mutatis quae necessaria visa sunt. Etiam de Pauli vita et operibus Bethmann dissertatione celebri germanice scripta fusius exposuit (Archiv X, p. 247 sqq.), sed ipsi editioni haec nondum aptavit. Et nuper V. Cl. F. Dahn, ut novam magni sui operis de regibus antiquorum Germanorum praepararet partem ad Langobardos pertinentem, eandem telam texendam sumsit et non pauca aliter esse disponenda judicavit. Quae quamvis non omnia probare possim, non meum duxi quaecumque dubia et incerta videantur hoc loco fusius discutere, breviter tantum ea quae de scriptore celeberrimo comperta habemus exponere contentus.

Quae ex ipsius Pauli scriptis docemur haec fere sunt. Natus erat patre Warnefrido, matre Theudelinda. Avus Arichis, proavus Lopichis vel Lupichis, abavus Leupchis, qui sub Albuino Italiam venisse narratur. Filiis ejus ab Avaris in captivitatem ductis, unus eorum fuga elapsus in patriam rediit, qui in provincia Forojuvensi¹ domum reae-

1) Fratres ex castro Forojuvensi ab Avaris deducti dicuntur; sed fortasse belli tempore hic eos moratos esse, Dahn p. 3. monuit. Certe

dificavit, sed 'nichil de rebus quas genitor suus habuerat ab his, qui eas invaserant longa et diuturna possessione, conquirere potuit' (Hist. Lang. IV, 37). Familiam tamen inter 'praecipuas illas prosapias' sive 'faras', quas ab Albuino, Gisulfo duce petente, in regione Forojuliensi esse collocatas Paulus narrat (II, 9), referendam esse, verisimile est¹.

*p. 13. **Circa annum ut videtur 720—725. Paulus natus², litteris instructus est a Flaviano³, quem praeceptorem laudat (VI, 7); puerulus etiam Graecam linguam 'in scholis' didicit, in qua tamen non multum se profecisse ipse testatur³. Ubi Flaviani disciplina usus sit, incertum; patrum vero ejus Felicem, 'qui in arte grammatica floruit', a rege valde dilectum esse, cum proferat Paulus, fortasse ille quoque in regia versatus est aula⁴. Ibi etiam Paulus Ratchis regis tempore (a. 744—749) commoratus est: in quodam die festo principem poculum, quod Albuini jussu ex capite Cunimundi regis Gepidorum caesi factum erat, manu tenentem et convivis suis ostendentem praesens vidit (II, 28). Postea Adelpergae, Desiderii regis filiae, uxori ducis Arichis, qui et ipse genere erat Forojuliensis, familiaritate conjunctus est. Ejus studiis favit⁵, ab ea, ut ipse calamum arriperet, adductus est.*

Exstat carmen a. 763. compositum, omnium quae a Paulo scripta habemus, quantum indagari potest, antiquissimum, quo de sex aetatibus mundi disseruit; litteris vero, a quibus singulae strophae incipiunt, Adelperga pia salutatur. Quod a b. m. Knust ex cod. Matritensi⁶ descriptum hoc loco luci dandum duximus⁷.

Timavus fluvius, ad quem Paulum natum esse Epitaphium refert, castris illius moenia haud affluit.

1) *An stricto sensu nobilem familiam dicas, cum Dahnio p. 3 sq. dubitari potest. Paulus de fratre suo et sorore dicens: Nobilitas periit miseris, accessit aegestas, de familiae statu domestico cogitasse videtur. Hildrici vero verba: Eximio dudum Bardorum stemmate gentis, non ad totam Langobardorum gentem, sed certum gentis stemma referenda esse, censeo.*

2) *De tempore nihil certi constat; sed carmine ad Karolum inter a. 781. et 786. scripto (infra p. 9) ait: iam gravante senio, quod quinquagenarius vix dicere potuisset.*

3) *V. infra p. 9. De quo cf. L. Müller, Rhein. Museum XXIII, p. 202.*

4) *Scholae etiam in aula esse poterant.*

5) *qui elegantiae tuae studiis semper fautor extiti. Epist. ad Adalp.; 'studiis' in editione Hartelii (p. 14. n. 1) minus recte omittitur.*

6) *A. 16, f. 52; cf. Arch. VIII, 187. Eisdem Bethmann in cod. Florentino, Strozzi 46, membr. 8, s. XIV, f. 10. invenit, sed minus accurate scriptos. Qui sequuntur versus de annis a principio, a V. Cl. Baist descripti, Pauli esse nequeunt, quippe qui ita computent:*

Sunt octodecim et sexcenti a baptismo Domini

Anni usque ad Scotorum mortem regis Domnali. —

Alios ejusdem argumenti versus a Theodefrido compositos exhibet cod. Sang. Nr. 2, s. VIII; v. Scherrer Cat. p. 2.

7) *Apographum sibi transmissum nuper Dahn p. 76. imprimi fecit.*

Item versus Pauli diaconi de annis a principio.

A principio seculorum usque ad diluvium
duocenti quadraginta duo bina milia
evoluta supputantur annorum curricula.

Dehinc usque quo fidelis Abraham exortus est
novies centeni duo quadraginta pariter
sibi successisse anni scribuntur ex ordine.

Ex hoc tempore quousque Moysi in heremo
praeceptorum instituta tradidit Altissimus
annos quinque et quingentos praeterisse terminos.

Legis datae a diebus et conscriptae caelitus
usque quo templum dicavit rex sapientissimus
quadringenti octoginta orbes evoluti sunt.

Percurrit hinc annalis ordo sua spacia
quingentenis et bisseis annis, Babylonica
donec populum vastabit Israel captivitas.

Exhinc usque quo salutem Virgo mundi peperit,
quem prophetae praedixerunt venturum Emmanuel,
octodeceni et quingenti peracti sunt circuli.

Rex eternus mundum venit restaurare perditum
quinque milia expletis annis a principio
centum atque nonaginta novem hinc^a per calculum.

*Glorioso ab adventu Redemptoris omnium
ad hunc usque prima annum in quo est indictio
septingenti sexaginta tresque simul anni sunt.

*p. 14.

Alta pace nunc exultat regio^b Ausonia
Desiderio simulque Adelchis regnantibus
florentissimis et piis, cum haec annotata sunt.

Principatum Beneventi ductore fortissimo
Arechis regnante, freto Superni auxilio,
Adelperga cum tranquilla stirpe nata^c regia.

Iudex veniet supernus velut fulgor caelitus;
dies set aut hora quando, non patet mortalibus.
felix erit, quem paratum invenerit^d Dominus.

Ante tuum, iuste iudex, dum steterit solium
Arechis benignus ductor cum praeclara coniuge,
dona eis cum electis laetari perenniter!

*Eadem Adelperga monente Paulus grandius opus sus-
cepit, historiam Romanorum ab Eutropio scriptam augen-*

a) deest 1. b) A. r. 1. c) stirpentata regio 1. d) invenērit, stetērit pro-
nuntiandum erit.

dam et continuandam¹. Quae cum alio Monumentorum volumine edenda sit, de ejus consilio et indole hic loqui supersedemus.

Si epitaphium Ansaë reginae, matris Adelpergae, quae cum viro Desiderio exul in Franciam abducta erat, sed sepulturam in patria terra nacta, recte Paulo tribuitur, in his annis collocanda erit². Alia quoque tunc eum composuisse carmina, qualia posterioris aevi scriptores ei attribuant, verisimile est, nec tamen certi quidquam statuere licet³.

Neque compertum habemus, utrum tunc temporis sacros jam receperit ordines, quibus postea eum traditum videmus. Certe libros, quibus ad historiam Romanam componendam opus erat, facilius in monasterio quam in palatio comparare poterat⁴.

Celeberrimum vero illud S. Benedicti monasterium ingressus est, ubi etiam Ratchis rex solio regali dejectus refugium invenit. Nec video, quid vetet, ne Paulum jam tunc regem secutum esse statuamus⁵. 'Exul, inops, tenuis', ut p. 15. ipsius verbis utar, carmen *in laudem S. Benedicti com-

1) Epistola Adelpergae missa primum a Champollion in Amati editione p. XXIV, post a Papencordt, *Gesch. d. Vand. Herrschaft* p. 398 (inde Dahn p. 77); Endlicher, *Catal. cod. phil. Vind.* I, p. 306; nuper a Hartel, *SB. d. W. Akad.*, LXXI, p. 294, prelo subjecta est. — Ante a. 774. scriptam putat Dahn p. 14 sq. 2) Annus mortis non constat. Dahn p. 68. jam Ansa viva compositum putat, de Paulo auctore dubitat. 3) Bethmann p. 237. 290. 292. 293. Ille postea in seminario Verulensi codicem s. XI. invenit, qui inter alia Versus in festo S. Mercurii continuit, ap. Giovanni in libro de sancti Actis et translatione a. 1730. edito p. 46. impressos, quos fortasse Pauli esse opinatus est; idem de aliis ib. p. 248. editis versibus judicavit. — In cod. Sang. Nr. 573, p. 476, V. Cl. Dümmlero monente, carmen legitur inscriptum: Ante fores basilicae, eodem modo dispositum quo versus in laudem S. Benedicti, quod ita finit:

Pectora vestra sonet: parce et miserere, precamur;

Parce, Christe, Arichis, pectora vestra sonet.

Hoc quoque Paulo adscribi posset.

4) Etiam Eutropium Adelperga a Paulo nactus est. 5) De tempore quo Paulus Casinum venerit, nihil constare, Bethmann clare exposuit p. 238; ea refutans quae Epitaphium et Anonymus Salernitanus tradunt. Paulum cum Adelperga, Desiderii regis filia, Beneventum venisse, inde Casinum adisse, satis probabilis Wattenbachii esset conjectura, si iis fidem haberemus quae de Pauli officio in aula Desiderii refert Chronicon Salernitanum. Quae si rejiciamus, neque Epitaphium sequamur, non est, cur cum Dahnio opinemur, Paulum serius tantum ex saeculari vita in ecclesiasticam vel monachicam esse transgressum. Ubique animum prodit clerici. Nihilominus sententia, quam proposuit Giesebrecht, *De litt. stud.* p. 26, stare potest, Paulum non in monasterio liberalibus studiis esse instructum, sed ipsum potius inter monacho humanorum disciplinarum semina dispersisse.

posuit (I, 26); quod vix dixisset, si diutius patriam Forojuliensem et saeculares opes reliquisset.

Quae si minus placent, ad Karoli Magni tempora haec referamus oportet¹, qui, Langobardorum regno destructo et paulo post Rodgaudo Forojuliensi duce devicto² (a. 776), Pauli fratrem Arichim captivum in Franciam duxit ejusque res fisco attribuit; id quod totam familiam ipsumque Paulum graviter afflixit. Sex evolutis annis hic regis gratiam carmine imploravit. Quod genuinum vitae ejus testimonium hic inserendum duximus³.

Item versus Pauli ad regem precando.

Verba tui famuli, rex summe, adtende serenus,
 Respice et ad fletum cum pietate meum.
 Sum miser, ut mereor, quantum vix ullus in orbe est;
 Semper inest luctus tristis et hora mihi.
 Septimus annus adest, ex quo nova causa dolores
 Multiplices generat et mea corda quatit.
 Captivus vestris^a extunc germanus in horis
 Est meus, afflicto pectore, nudus, egens.
 Illius in patria coniux miseranda per omnes
 Mendicat plateas ore tremente cibos.
 Quattuor hac turpi^b natos sustentat ab arte,
 Quos vix pannuciis praevalet^c illa tegi.
 Est mihi, quae primis Christo sacrata sub annis
 Excubat egregia simplicitate soror.
 Haec sub sorte pari luctum sine fine retentans,
 Privata est oculis iam prope flendo suis.
 Quantulacumque fuit, direpta est nostra supellex,
 Nec est, heu! miseris qui ferat ullus opem.
 Coniunx est fratris rebus exclusa paternis,
 Iamque sumus servis rusticitate pares;
 Nobilitas periit miseris, accessit^d aegestas.
 Debuimus, fateor, asperiora pati;
 Sed miserere, potens rector, miserere, precamur,
 Et tandem finem his, pie, pone malis!

a) extris Vat. b) virpi Par., quod Bethmann praefendum duxit. c) quis valet
 i. tegit Vat. d) successit Vat.

1) Ita Dahn p. 23, qui huic conjecturae nimium tribuit. 2) Ita Bethmann p. 240. recte statuisse mihi videtur. 3) Ediderunt Lebeuf p. 414. ex cod. Paris.; Mai, Class. auct. V, 50, ex cod. Vat.; quibus Bethmann in textu recensendo usus est.

Captivum patriae redde et civilibus^a arvis,
 Cum modicis rebus culmina redde simul;
 Mens nostra ut Christo laudes in secla frequentet,
 Reddere qui solus praemia digna potest.

*p. 16. **Ut id quod petebat facilius adipisceretur*¹, *Paulus ultra Alpes profectus et diutius hic commorari coactus est, id quod epistola ad Theudemarem abbatem Casinensem, a ripa Mosellae d. 10. Januarii, anno, ut videtur 783*², *scripta, luculenter exposuit.*

Incipit epistola³.

Amabilissimo et totis mihi precordiis dilecto domno meo patri abbati Theudemari Paulus pusillus filius supplicans. Quamvis prolixa terrarum spatia corpore tenus a vestro consortio dividant, iungit me tamen utcumque vestro coetui tenax et quae dividi numquam poterit caritas, tantusque singulis pene momenti me vester meorumque seniorum et fratrum amor excruciat, quantum nec epistolaris valet relatio nec pagellarum exponere brevitatis. Cum enim menti^b subeunt occupata tantum in divinis operibus otia ac mei statio hospitoli gratissima, cum vester pius et religiosus affectus, cum sancta tantorum Christi militum divinis cultibus insudans caterva, cum singulorum fratrum in diversis virtutibus exempla fulgentia, cum dulcia supernae patriae perfectionum colloquia: hereo, stupeo, langueo, nec inter imo pectore tracta suspiria retinere lacrimas possum. Inter catholicos et christianis cultibus deditos versor; bene me omnes accipiunt; benigniter mihi affatim amore nostri patris Benedicti et vestris meritis exhibetur; sed ad comparationem vestri coenobii mihi palatium carcer est, ad conlationem tantae quae apud vos est quietis hic mihi degere tempestas est; solo ab hac patria debili corpusculo teneor, tota qua solum valeo mente vobiscum sum. Videorque mihi nunc suavibus nimium vestris interesse concentibus, nunc consedere satiandis in caenaculo

a) genitalibus *Vat.* b) mentis *c.*

1) *Hanc ob causam Paulum ad Karolum venisse, epistola mox afferenda aperte indicat. Neque magni faciendum est quod posterioris aevi tradunt scriptores, Sigebertus de SS. eccl. c. 80, ed. Fabricius p. 102: propter scientiam litterarum a Carolo Magno imperatore adscitus; Hugo Flor., SS. IX, p. 363: de monasterio montis Cassini venit in Galliam, attractus amore et opinione prefati principis Karoli precellentissimi imperatoris. Rerum Italicarum scriptores de hac re prorsus tacent.* 2) *Ita Bethmann p. 297. Paulum tum jam diutius Casino abesse, epistola innuit. Ideo carmen illud a. 782. in Gallia scripsisse putandus est.* 3) *Ex cod. Paris. Nr. 528, f. 127, descripsit V. Cl. Wattenbach; edid. Lebeuf p. 297; inde Dahn p. 79.*

plus lectione quam cibo, nunc singulorum considerare in diversis officiis studia, nunc gravium iam senio seu languidorum, quomodo quisque valeat, perdiscere causas, nunc ad instar mihi paradisi dilecta sanctorum terere^a limina.

Crede, pater et domine, crede sacra et venerabilis phal lanx, solo me^b affectu misericordiae, solis pietatis precibus^c, solis animae hic profectibus ad tempus deteneri; et quod his est amplius, tranquilli^d nostri regis et domini potestate. Ceterum quam primum valuero et mihi caeli Dominus per pium principem noctem maeroris meisque captivis iuga miseriae demiserit, si tamen quomodocumque clementissimi principis iocundum quivero emereri permissum, mox ad vestra consortia, nulla alia vita comite detentus occasione, repedabo. Nullae me, credite, divitiae, nulla praedia, nulla flaventis^e metalli copia, nullus quorumlibet affectus a vestro^f poterunt separare collegio.

Te itaque, pater dulcissime, vosque, o carissimi patres et fratres, inploro, pro me continue beatissimum communem patrem et preceptorem poscere dignamini Benedictum, ut suis apud Christum obteneat meritis, ut me quantotius dignetur reddere vobis. Spero equidem in Deo nostro, qui nunquam in bonis patitur desideriis quemquam fraudari, quod me secundum anhelantis mei cordis desiderium vobis citius restituat cum congruo fructu. Superfluum vobis aestimo, ut effundatis preces pro nostris dominis eorumque exercitu, scribere, cum sciam, vos in hoc ipso semper insistere; pro domno ill.^g abbate, sicut et facitis, Christum deposcite, cuius hic singulari post principalem munificentiam ^{nutrior largi-} p. 17. tate. Tanta mihi, carissimi, vestra illuc copia existit, ut, si vellim vos singulariter nuncupare, tota haec vestris nominibus pagina non possit sufficere. Unde generaliter omnibus et opto et scribo salutem, obsecrans, ut non obliviscamini mei. Te vero, mi domine et venerabilis abba, seu quicumque^h es, nonne preposite, peto, ut mihi scribi faciatis de vestra fratrumque salute, vel quales vobis fructus praesens annus adtulerit; utque eorumⁱ fratrum mihi dirigatis cum nominibus numerum, qui mundanis exuti vinculis migrarunt ad Christum. Nam plurimos obiisse audio; sed nominatim nonnum^k ill., qui, si vere ita est, mei cordis partem non modicam abstulit secum. Vale, pater sanctissime, et memor esse dignare filioli tui.

Iam fluebat decima de mense diecula^l Iani,
Margine de vitreae cum sum directa Mosellae.

Cum patre mellifluo fratres sine fine valet!

a) terrere c. b) mea c. c) ita correxi; patribus c.; visceribus Leb. d) tranquilla? e) labentis corr. flaventis c. f) vero c. g) pro nomine positum. h) quocumque es nomine p. Leb.; q. e. n. post inserta censet BE. i) unum c.? k) fortasse nom. ill. l) deicola c.

Karolus vero virum eruditum, linguarum plurimum gnarum, scriptis celebrem, secum retinere ejusque opera in litterarum studiis excolendis aliisque negotiis perficiendis uti cupiebat. Cui quamvis aliquandiu refragratus esse videatur, cessit tamen, ejus servitio se dedit, immo familiaritate et amore regi conjunctus est. Testes sunt carmina inter Karolum, Petro Pisano calamum ducente, et Paulum commutata, ex quibus duo hoc loco repetere iuvat¹.

Item versus Petri grammatici.

Nos dicamus Christo laudem Genitoris unico,
mundi legitur librorum qui creator paginis,
cuius fine clemens venit liberare perditos.

Ante secula qui natus paterna substantia,
ut salvaret quos creavit carnem nostram induit,
et innumeris ostendit virtutem miraculis;

Rupit tartara, calcato draconis imperio,
cuius mors terrarum orbem vastabat invidia,
vinctos diu paradysi perduxit ad gaudia.

Qui te, Paule, poetarum vatumque doctissimum,
linguis variis ad nostram lampantem provinciam
misit, ut inertes aptis fecundes seminibus.

Greca cerneris Homerus, Latina Virgilius,
in Hebraea quoque Philo, Tertullus in artibus,
Flaccus crederis in metris, Tibullus eloquio.

Tu nos gestu docuisti exemplorum credere,
quod amoris agro nostri plantatus radicitus
tenearis, nec ad prisca cor ducas latibula.

Cum grammaticae Latinis fecundare rivulis
non cesses nocte dieque cupientis viscera
partiumque ratione Grecorum sub studio:

Haec nos facit firmiores doctrina laudabilis,
vestra de permansione qua fuit dubietas,
quod te restis nostrae cinxit nec dimittit anchorae.

* p. 18. * Credimus post Grecam, multis quam ostendis, regulam
te iam doctis traditurum Hebreorum studia,
quibus ille Gamalihel doctor legis claruit.

Magnas tibi nos agamus, venerande, gratias,
qui cupis Greco susceptos erudire tramite.
quam non ante sperabamus, nunc surrexit gloria.

Haud te latet, quod iubente Christo nostra filia,
Michaele comitante, sollers maris spatia
ad tenenda scepra regni transitura properat.

1) *Ex cod. Paris. Nr. 328. Lebeuf edidit, Bethmann iterum descripsit.*

Hac pro causa Grecam doces clericos grammaticam
nostros, ut^a in eius pergant manentes obsequio,
et Graiorum videantur eruditi regulis.

Versus Pauli.

Sensi, cuius verba cepi exarata paginis.
nam a magno sunt directa, quae pusillus detulit;
fortes me lacerti pulsant, non inbellis pueri.
Magnus dicor poetarum vatumque doctissimus
omniumque praeminere gentium eloquio
cordis et replere rura fecundis seminibus.
Totum hoc in meam cerno prolatum miseriam;
totum hoc in meum caput dictum per hyroniam;
eheu^b! laudibus deridor et cacinnis obprimor.
Dicor similis Homero, Flacco et Vergilio,
similor Tertullo sive^c Philoni Memphitico,
tibi quoque, Veronensis o Tibulle, conferor.
Peream, si quenquam horum imitari cupio,
avia^d qui sunt secuti; pergentes per invium
potius sed istos ego comparabo canibus.
Graiam nescio loquellam, ignoro Hebraicam;
tres aut quattuor in scolis quas didici syllabas,
ex his mihi est ferendus manipulus ad aream.
Nulla mihi aut flaventis est metalli copia
aut argenti sive opum, desunt et marsuppia.
vitam litteris ni emam, nihil est quod tribuam.
Pretiosa quaeque vobis dona ferant divites;
alii conportent gemmas Indicosque lapides;
meo pura tribuetur voluntas in munere.
Anchora me sola vestri hic amoris detinet,
nectar omne quod praecellit quodque flagrat optime.
non de litteris captamus vanae laudem gloriae.
Nec me latet, sed exulto, quod pergat trans maria
vestra, rector, et capessat sceptrum pulchra filia,
ut per natam regni vires tendantur in Asiam.
Si non amplius in illa regione clerici
Graecae proferunt loquillae, quam a me didicerint,
vestri, mutis similati deridentur statuis.
*Sed omnino ne linguarum dicam esse nescius,
pauca, mihi quae fuerunt tradita puerulo,
dicam; cetera fugerunt iam gravante senio:

* p. 19.

De puero qui in glacie extinctus est.
 Trax puer adstricto glacie dum ludit in Hebro,
 Frigore concretas pondere rupit aquas.
 Dumque imae partes rapido traherentur ab amni,
 Praesecuit tenerum lubrica testa caput.
 Orba quod inventum mater dum conderet urna,
 'Hoc peperit flammis, cetera', dixit, 'aquis'.

Haec non multo post annum 781. scripta sint oportet, quo Rothrud, Karoli filia, imperatori Constantinopolitano est desponsata¹. Altero carmine Sigefridi regis Danorum mentio fit, cujus legati a. 782. Karolum adierunt²: conversionem ejus, jocosae ut videtur, rex Paulo injungere voluit³. Karoli jussu epitaphia sororum, uxoris Hildegardis, quae a. 783. obiit, et filiarum duarum composuit⁴. Tunc etiam excerpta ex libris Pompeii Festi facta crediderim, quae Karolo transmissa⁵ sine causa alteri cuidam

1) *Ann. Lauresh., SS. I, p. 32.* 2) *Ann. Laur. maj., ib. p. 162.*
 3) *V. carmina II et III, Z. f. D. Alt. l. l. p. 452. Ibi quoque alia sunt collecta.* 4) *G. Mett., SS. II, p. 265.* 5) *Epistolam ex cod. Monacensi Nr. 14734, s. X, descriptam cum lectoribus communicamus, ut ipsi judicare queant, num Pauli ingenio respondeat:*

Divinae^a largitatis munere, sapientia potentiaque praefulgido Caralo^b regum sublimissimo Paulus ultimus servulus. Cupiens aliquid vestris bibliothecis addere, quia ex propriis perparum valeo, necessario ex alieno mutuavi. Sextus^c denique Pompeius Romanis studiis affatim eruditus, tam sermonum abditorum, quam etiam quarundum causarum origines aperiens, opus suum ad viginti usque^d prolixa volumina extendit; ex qua ego prolixitate superflua quaeque et minus necessaria praetergrediens, et quaedam abstrusa penitus stilo proprio enucleans, nonnulla ita ut erant posita relinquens, hoc vestrae celsitudini legendum compendium^e obtuli; in cuius serie, si tamen lectum ire non dedignabimini, quaedam secundum artem, quaedam iuxta ethimologiam posita non inconvenienter invenietis, et praecipue civitatis vestrae Romuleae, portarum, viarum, montium, locorum tribunumque vocabula diserta reperietis, ritus praeterea gentilium et consuetudines varias, dictiones quoque poematis^f et historiographis familiares, quas in suis opusculis frequentius posuere. Quod exiguitatis meae munusculum si sagax et subtilissimum^g vestrum ingenium non usquequaque^h reppulerit, tenuitatem meam vita comite ad potiora excitabit.

Adduntur versus:

Multa legit paucis qui librum praedicat istum;

Hoc servus fecit, Karolo rege, tuus.

Sic una ex multis nunc fiat ecclesia templis;

Det David vires scilicet ipse Deus.

Urbs Romulea etiam *Hist. Lang. II, 23. et G. Mett. p. 265. dicitur;* extremus b. Benedicti servulus scribit Paulus in homilia, *Migne XCV, p. 1577. — De optimo cod. Paris. Nr. 7662. v. ib. p. 1704.*

a) *deest ed.* b) *domino regi C. ed.* c) *Festus ed.* d) *deest ed.* e) *compendio ed.*
 f) *poetis ed.* g) *subtilissimum c.* h) *quave c.*

*Paulo*¹ recentiores *tribuere voluerunt²: noster certe in *Historia* p. 20. *Langobardorum* iis usus est. Sed etiam majus opus '*Paulo diacono, familiari clientulo nostro*' rex injunxit, '*quo tractatus*', ut ait epistola ipsius nomine scripta³, '*atque sermones diversorum catholicorum patrum perlegens et optima quaeque decerpens, in duobus voluminibus per totius anni circulum congruentes cuique festivitati distincte et absque vitiis obtulit lectiones*'.

*Quod cum hac praefatione regi transmisit*³:

Summo apici rerum regi dominoque potenti
 Dat famulus supplex verba legenda suus.
 Ampla mihi vestro est humili devotio servo
 Praeceptis parere tuis, celeberrime regum,
 Quem dedit omnireans Rector miseratus ab altis
 Christicolum populis defensoremque patremque.
 Sit licet effectus modicis pro viribus impar^a,
 Ingens ardenti tamen est sub corde voluntas.
 En iutus^b patris Benedicti mira patrantis^c
 Auxilio meritisque piis, vestrique fidelis
 Abbatis dominique mei, etsi iussa nequivi
 Explere ut dignum^d est, tamen, o pietatis amator,
 Excipe gratanter, decus et mirabile mundi,

a) ita *Lugd.*; invir. *Mod.* b) iustus *Mod.* c) patrantibus *Mod.* d) dictum *Mod.*

1) *Talishoc tempore plane ignotus est. Paulus diaconus Neapolitanae ecclesiae, qui Acta S. Mariae Aegyptiacae de Graeco in Latinum transtulit aliaque scripsit, Karoli Calvi tempore vixit. De quo cf. Fabricius, Bibl. med. V, p. 199 (ed. Flor. 1858); Bethmann p. 323. Posterius etiam vixisse videtur alter Paulus diaconus Casinensis, qui codicem scripsit epistolarum Pauli (ap. Mai, Spicil. V, p. XXII, minus recte commentarius dicitur in Pauli epistolas), v. Tosti, Hist. Casin. I, p. 104.* 2) *Obijcitur quod in codd. nonnullis Paulus pontifex vel sacerdos dicitur; cf. Bethmann p. 321. Sed in vetusto illo Monacensi nihil ejusmodi legitur. Et in antiquo catalogo bibliothecae Laureshamensis, Mai Spicil. V, 193, glossae Pauli diaconi afferuntur, quo titulo apte excerpta illa indicari poterant. Neque quod negligentius excerpta facta, multa deformata sunt vel parum intellecta, a Pauli ingenio abhorret. Extrema epistolae verba, haec in primordiis in itae cum Karolo familiaritatis ponenda esse, ostendunt.* 3) *LL. I, p. 44. Ex cod. Carlsruh. (olim Augiensi) s. IX, quo jam Mabillon usus erat, Ann. Bened. II, p. 328, denuo ed. Ranke, Theol. Studien und Kritiken 1855, p. 387.* 3) *Editionem paravit Bethmann ex cod. Batavo-Lugdunensi, Voss. Lat. 4, s. X, et Modoetiensi (Lectionario caractere quadrato s. VIII), quo usus est Frisi, Mem. di Monza III, 152. Exstat etiam in cod. Carlsruhano, olim Augiensi, ex quo partem ed. Mabillon l. l. p. 329.*

Qualemcumque tui famuli, rex magne, laborem;
 Quodque sacro nuper mandasti fame condi,
 Nunc opus acceptans, rutilo comitare favore.
 In quo si quid erit labis^a vitiique nocentis,
 Illud vestra sagax nimium sapientia purget,⁵
 Utque legi per sacra queat domicilia Christi,
 Nullius titubante fide si sensibus altis
 Enixe, ut cupio, vestris utcumque placebit,
 Firmum ordo capiat vestra sanctione vigorem.

Quae hic de ope sancti Benedicti et abbatis 'domini sui' dicta sunt suadere videntur, ut grandem hanc homiliarum collectionem a Paulo Casinum reverso demum absolutam esse statuamus¹.

In Francia vero, Angilramno episcopo Metensi petente², prope quem in quodam urbis monasterio diutius vixisse videtur³, Gesta scripsit episcoporum Metensium, opus ad imaginem Gestorum pontificum Romanorum conceptum, cujus simile cis Alpes nondum exstabat, quod postea vero quam plurimi sunt imitati. Quo etiam ut Karoli majores, Arnolfum episcopum ejusque propaginem ipsumque Karolum celebraret, nactus est occasionem⁴. Praeterea tunc fortasse, Adalhardo abbate Corbejensi flagitante, Gregorii I. papae epistolae describendas emendandasque suscepit, sed aegritudine impeditus non nisi minori earum parti hanc curam impendere potuit⁵. Epistolam huic libro praemissam ex codice archetypo, tunc in bibliotheca S. Germani Parisiensi asservato, cujus fata nescimus, descriptam Mabillon edidit partemque aeri incidere fecit⁶. Quam, cum auctoris vitae et studiis lucem afferat, hic quoque inserendam duximus.

a) labiis *Lugd. Mod.*

1) Ita recte Dahn p. 48 sq. contra Bethmannum (p. 265 n. 301; cf. tamen p. 249. 272). 2) *Hist Lang. VI, 16.* 3) Epistola supra edita procul dubio hic scripta est. Neque tamen locus a Pertzio, *SS. II, p. 260*, allatus (*ib. p. 263*) docet, Paulum dum scriberet ibi praesentem fuisse. 4) Cf. quae Bonnell, *Anfänge p. 45*, contra Bethmannum p. 266, qui etiam altiora Paulo tribuere voluerat consilia, monuit. Inter gloriosa Karoli facta etiam Langobardorum subjectionem recenset et 'clementem regis moderationem', qua 'victoriam temperavit', praedicat. 5) Totus epistolae tenor, et singula verba, ut 'Paulus supplex', quae de se 'paupere' scribit, quod Mosellae mentionem facit, omnem dubitationem tollunt, quin Paulus hic revera noster sit Casinensis. Mabillon, *Ann. II, p. 284*, ipsum jam senem in suo monasterio hoc opus suscepisse, opinatus est. Certe nimis audacter Bethmann p. 298. epistolam ad Mosellam scriptam contendit. Rheni et Mosellae mentionem etiam postea facere poterat; sed 'pauper et cui desunt librarii' fortasse magis itinere Gallico quam monasterio Casinensi conveniunt. Adalhardus ipse aliquamdiu ante a. 780. hic monachus versatus est, *Vita c. 12, SS. II, p. 525*; cf. *Mabill. Ann. II, p. 252.* 6) *Acta I,*

Carissimo fratri et domino Adalardo, viro Dei, Paulus supplex. Cupieram, dilecte mi, aestate praeterita videre faciem tuam, quando illis in partibus fui; sed praepeditus lassitudine sonipedum ad te venire non potui. Interioribus tamen oculis, quibus solis valeo, tuae fraternitatis dulcedinem frequenter aspicio. Volueram equidem tuis imperiis iam ante parere; sed, utpote pauper et cui desunt librarii, prius hoc facere nequivi, maxime cum me tam proluxa valitudo contriverit, ut a mense Septembrio paene usque ad diem nativitatis Domini lectulo detentus sim, neque licuerit clericulo illi, qui haec eadem utcumque scripsit, manum ad atramentarium mittere. Suscipe tamen, quamvis sero, epistolas quas desiderasti; et quia mihi eas ante relegere prae occupatione totas non licuit, 34 ex eis scito relectas et prout potui emendatas esse, praeter pauca loca, in quibus minus inveni, et tamen meo ea sensu supplere nolui, ne viderer tanti doctoris verba inmutare. Quibus in locis et forinsecus ad oram zetam, quod est vitii signum, apposui. Tua itaque fraternitas, si se facultas dederit, reliquas epistolas ad emendatiorem relegere studeat codicem, sed et loca, in quibus minus habetur, nihilominus supplere. Hoc tamen sanctitati tuae suadeo, ne passim propter aliqua, quae in eis minus idoneos latere magis quam scire convenit, publicentur. Vale, frater amabilis, semper in bonis gliscens; et cum mentem ad superna tetenderis, memento mei.

Ante suos refluus Rhenus repedabit ad ortus,
 Ante petet fontem clara Mosella suum,
 Quam tuus e nostro, carum ac memorabile semper
 Dulce Adalard nomen, pectore cedat amor.
 Tu quoque, si felix vigeas de munere Christi,
 Esto memor Pauli tempus in omne tui.

*Paulus per plures annos in Francia degens diversas ejus regiones visitavit, mox regem, ut opinari fas est, commitatus, mox fortasse celebriora sui ordinis monasteria 'orationis causa' adiens. Theodonis villam¹ venit, Pictavi ab Apro S. Hilarii abbate *rogatus celeberrimo poetae Fortunato epitaphium composuit²; etiam in boreales Galliae partes profectus esse videtur³, vix tamen Rhenum transgressus.*

Post aliquot annos vero in patriam rediit; id quod rege permittente factum sit, oportet, cum Paulum intima familia-

p. 397; Ann. II, p. 284; De re dipl. p. 360. Codicem a. 1791. furto esse ablatum, V. Cl. Delisle retulit; v. N. Arch. I, p. 607. 1) Hist. Lang. I, 5. 2) Hist. Lang. II, 13. 3) V. supra epistolam ad Adalhardum.

ritate etiam post Karolo junctum videamus¹. Sed Arichi duci quoque amicitiam servavit, eique a. 787. mortuo epitaphium confecit, venerationis et amoris insigne monumentum². Romae³, his fortasse annis⁴, vitam scripsit Gregorii I. papae. In monasterio vero Casinensi sermones, quales plures exstant⁵, aliaque composuit. Cum Karolus regulam sancti Benedicti peteret, a Paulo epistola 'dictata est', quacum Theudemarus abbas et conventus illam transmiserunt⁶. Praeterea discipulos etiam aliunde venientes in litteris erudit⁷. Per ultimos vero vitae annos libro operam navavit, qui inter rerum mediæ aevi scriptores insignem locum ipsi vindicat. Cum quondam de historia Romana continuanda cogitasset, nunc gentis suae gesta

1) *Ejus rei luculenta sunt testimonia carmina a Karolo Casinum missa, de quibus v. Bethmann p. 248 sqq.* 2) *Quod servavit Chron. Salern. I, 20, p. 482. Similibus verbis laudatur in carmine inedito Cod. Harlei. Nr. 3685, a. V. Cl. Dümmlero mecum communicato, quod non sine causa Paulo tribueris:*

Catholicus princeps Arichis, tam corpore pulcher
Pectore quamque magis virtute insignis, et armis
Omnia componens, quem sic sapientia compsit,
Redderet ut variis satis artibus esse potentem,
Quo merito Latie dicatur gloria gentis
Bardorum et culmen, pietatis cultor et index,
Iusticieque tenax, summus servator honesti;
Iste pater patrie, lux..... omne suorum,
Mente satis vigili pensare et acumine magno
Tempore supremo ventura pericula seculo etc.

Sunt fortasse 'Versus ad Arechis', quos Petrus Casinensis recenset; v. p. 17 n. 3) *Romae scriptam ostendunt verba c. 1: in hac urbe Romana; cf. c. 4: intra urbis huius muros; c. 23. 29: in hac civitate Romana. Paulum auctorem esse, non solum codicum probatur auctoritate, sed etiam cap. 10. comparatione cum Hist. Lang. III, 23. et Gregorio Turonensi, ex quo haec sumta sunt.* 4) *Hist. Lang. III, 24: ante aliquod(t) annos. Cur Bethmann p. 304. vitam hanc scriptam putet, antequam Paulus monasterium ingressus sit, non video. Verba c. 6: nos tamen credere decet nihil eum monasticae perfectionis perdisse occasione curae pastoralis, monacho convenire patet.* 5) *Bethmann p. 302. Homilias a Martenio et Maio editas collegit Migne XCV, p. 1566. Tertia integra edita exstat ap. Tosti p. 106—112; cf. Bibl. Cas. I, p. 242. II, p. 52. De Paulo auctore sine causa dubitat Dahn p. 69.* 6) *Epistula ad regem Karolum de monasterio sancti Benedicti directa et a Paulo dictata. Ed. Jaffé, Bibl. IV. p. 358. Codices etiam Romae in bibl. Barber. XI, 64 et Tuderti vidit Bethmann; Arch. XII, p. 379. 530. In anno 791. eam collocat Dahn.* 7) *Johannis G. episc. Neap.: Alios deinde clericos in monasterium sancti Benedicti Paulo levitae destinavit (episcopus Stephanus). Unus vero de istis Iohannes nomine, qui post diaconus ordinatus est, apprime eruditus effulsit. His cur fidem deneget Dahn p. 73, non video.*

enarranda suscepit. Nec tamen, quo tempore Historia Langobardorum incepta sit, vel quo anno mors ipsum ab opere imperfecto avocaverit, constat. Sed ante Karoli coronationem Romanam eum calamum deposuisse, conijcere licet. Diem obitus 13. Aprilis Necrologium Casinense annotavit¹. Ejus memoriam vero celebrat carmen in ipso monasterio sive ab Hildrico ejus discipulo sive sub hujus nomine factum et tumulo inscriptum, quod quamvis errore non careat, grave tamen vitae et meritorum ejus testimonium est habendum²; quo nec hoc loco carere possumus³.

Epytaphium Pauli diaconi.

Perspicua clarum nimium cum fama per aevum
 Astra simul iunctum pangant te caetibus almis:
 Veridicos, levita, tuos quis, summe, triumphos
 Lucifluis, Paule, poterit deprómere dictis?
 Ut tua sed lector properans huc noscat et hospes
 Sacrata tumulo requiescere membra sub isto,
 Laudis, amande, tuae summatim carmine digno
 Almificos actus dignum est reserare canendo.
 Eximio dudum Bardorum stemmate gentis,
 Viribus atque armis quae tunc opibusque per orbem
 Insignis fuerat, sumpsisti generis ortum.
 Tam digna^a, postquam, nitidos ubi sepe Timabus
 Amnis habet cursus, genitus tu prole fuisti,
 Divino instinctu regalis protinus aula
 Ob decus et lumen patriae te sumpsit alendum.
 Cum tua post ibidem^b populis et regibus altis

a) digna est c. b) ita corr.; tibidem c.; Tibridem edit.

1) Eidus Aprilis obiit venerandus memoriae domnus Paulus diaconus et monachus; cf. Bethmann p. 249. 2) Legitur in cod. Casin. Nr. 353, f. 286, vix tamen s. X. medio, ut Bethmann putavit, p. 250 n., sed, ut eruditi Casinenses et V. Cl. Sickel me petente agnoverunt, s. XI. exeunte folio vacuo relicto inscriptum. Aperti vero scribendi errores, vetustius exemplar hic exceptum esse, probant. Quae Chronici Salernitani auctor c. 37, p. 489: super eius tumulum partim quae in hoc mundo gessit, partim de eius prudentiis, quove temporibus perdurasset, sacris litteris exaratum invenimus, eadem fuisse videntur, temporum notis aucta, quae, vix versibus expressae, in codice non sunt repetitae. Dahn epitaphio omnem denegandam putat fidem, quia de tempore quo Paulus monasterium Casinense ingressus est minus recte referat. Sed Hildricus fortasse puer, cum Paulus post plures annos, 'aula regia et gloria saeculi' relicta, in monasterium rediret et denuo 'colla s. Benedicto subderet', primitias vitae monasticae aut nescire aut consulto praeterire poterat. Cf. praeterea quae monui Gött. Gel. Anz. 1876, p. 1515 sq. 3) Priores editiones affert Bethmann p. 250. Quibus adde Migne p. 429; Dahn p. 103.

Tunc placida cunctis vita studiumque maneret:
 Omnia sophiae caepisti culmina sacrae,
 Rege monente pio Ratchis, penetrare decenter.
 Plurima captasses dignę cum dogmata cuius,
 Resplendens cunctos superis ut Foebus ab astris:
 Arctoas rutilo decorasti lumine gentes.
 Etsi^a iam nimium fluidi cum gloria saeculi
 Condignis ditaret ovans te sedule gazis:
 Lucis ob aeternae vitam sine fine beatam
 Audacter sprevisi huius devotus honores,
 Regis et immensi fretus pietate polorum,
 Vernanti huc domino properasti pectore Christo
 Subdita colla dare Benedicti^b ad septa beati;
 Exemplis mox comta tuis^c ubi contio sacra
 Tum iubar ut fulgens caepit radiare coruscis.
 In te nam pietas iugiter, dilectio dulcis,
 Nectareus et pacis amor, patientia victrix,
 *Simplicitas sollers nimium, concordia summa,
 Omne simulque bonum semper, venerandę, manebat.
 Nunc ideo caeli te gemmea regna retentant;
 Sideream retines pariter per saecula coronam.

* p. 24.

Hoc tibi, posco sacer, gratum sit carmen honoris,
 Hildric en cecini quod lacrimando tuus.
 Quem requiem captare tuis fac, queso, perennem
 Sacratís precibus, semper amande pater!

Saeculo X. vero fama popularis et scriptoris fabulas vendere cupidi levitas de Paulo, viro in Italia inferiori celeberrimo, tradiderunt¹, quae a vero plane abhorrere, primo nunc patet aspectu, quae tamen alii ejus regionis auctores, Leo Ostiensis²,

a) Ec sin c. b) fortasse legendum: ad Benedicti. c) ita ed.; evanuit vox in cod.

1) *Chron. Salern. c. 9, SS. III, p. 476; 36. 37, p. 488.* 2) *I, 15, SS. VII, p. 591. Addit, Paulum Desiderii fuisse notarium, et de scriptis ejus haec monet: In historia etiam Romana, quam Eutropius breviter composuerat, eiusdem Adelpergae rogatu plurima hinc inde ex historiis ecclesiasticis addidit. Ad ultimum vero duos libellos a tempore Iuliani apostate, in quem ipsam hystoriam Eutropius terminaverat, usque ad tempora primi Iustiniani imperatoris eidem annexuit. Necnon et universas fere annalis computi lectiunculas rithmice composuit.... Historiam quoque gentis suae, id est Langobardorum, et nonnulla alia scripta eleganti stilo composuit. Inter quae versus quoque reciprocos elegiaco metro digestos et hymnum de singulis beati Benedicti miraculis satis diserto sermone conscripsit. Praeterea de carmine a Karolo ipsi misso refert. Petrus Casinensis haec ita auxit, De vir. ill. Cas. c. 8 (ed. Fabricius p. 107): Paulus Aquileiensis patriarchii diaconus regisque Desi-*

*Iohannes Vulturvensis*¹, *Romualdus Salernitanus*², *latius propagarunt: Paulum consiliarium dilectissimum et fidelissimum regis Desiderii fuisse, quo devicto bis terve in Kareli necem eum conspirasse, ideo aliis poenis relaxatum in casium missum esse, sed fuga elapsum tunc demum Beneventum ad ducem Arichim venisse, hoc mortuo in S. Benedicti coenobio sanctae religionis habitu indutum esse et ita usque ad vitae finem et litterarum studio et humilitate nonnon et taciturnitate excelluisse. Neque rectius Paulus Aquilegiensis ecclesiae diaconus dicitur*³, *sed in monasterio Casinensi hunc primum ordinis ecclesiastici gradum*⁴ *assecutus esse putandus est. Quae vero de commentario in regulam S. Benedicti scripto*⁵ *et palatio, quod in urbe sua Arichis dux construxerat, a Paulo versibus ornato Salernitanus tradit, comperta habere potuit.*

derli notarius sub Theodemario abbate ad Casinum perveniens monasteriumque scema suscipiens, sanctitate, gravitate suo tempore singularis, philosophia quoque a pueritia eruditus. Composuit in laudem beatissimi Benedicti versus elegiaco metro digestos; hymnos quoque sancti Iohannis baptistae sanctique Benedicti, versus ad Carolum imperatorem, ad Arichis Beneventanum principem, sanctique Fortunati episcopi vitam elegantius descripsit; homilias quoque quinquaginta, sancti pontificis Gregorii vitam, in regula sancti Benedicti expositionem, ac de ingressu Langobardorum in Italiam, origine regnoque eorum historiam valde luculentam edidit. In historia autem Eutropii quam plurima adiunxit. Universas etiam lectiunculas a principio mundi usque ad suam aetatem una cum annali computo rithmice composuit. Fuit autem temporibus Caroli imperatoris. Sepultus est in eodem cenobio iuxta ecclesiam sancti Benedicti ante capitulum. Cf. quae de his monuit Bethmann p. 251 n. 1) Muratori I, 2, p. 326. 2) Muratori VII, p. 144. 150. In nova SS. Vol. XIX. editione omissa. 3) c. 37, p. 489. Quod Leo omisit. 4) Paulus a se ipso in homilia de s. Benedicto (Bethmann p. 302) et a coaevis saepissime 'diaconus' vocatur; 'levita', quod idem significat, in epitaphio et in Johannis G. epp. Neap. Cf. Bethmann, p. 254 n. 'diaconus et philosophus' audit in cod. Casin. (Migne p. 1574). 5) c. 37, p. 488: Set dum valde fuisset nempe oratus a patre ipsius monasterii simulque quippe et a fratribus, ut praedictam regulam, quicquid obscurius invenire ibidem, in patulo proderet, ipse vero obedienter omnimodis se talia nimirum adimplere respondit, atque quicquid obscurius ibidem repperire potuit, mirabili relatione in patulo protulit, codicemque illum 'super regulam' appellari praecepit. Scripsit autem et alia nonnulla opuscula sermone luculento. Cf. hac de re Bethmann p. 299. Codex Bobiensis s. X. aperte dicit: Incipit expositio Pauli diaconi super regulam sancti Benedicti abbatis. Cui fidem habendam esse puto. — Ibid. p. 489: ipsum palatium, quod princeps... Arichis struxit in memorata Salernitana urbe, undique ipsum versibus illustravit. Set quia fuerunt sequestrati et propter longo tempore sunt vetustati, numerare legereque illos nequivimus. Nam si in una quippe pagina fuissent nexi, comparare illos profecto potuissemus Maroni volumina nimirum Catonice sive profecto de aliis sophistis. Num 'Versus in

* p. 25. * *Apud eum de Historia Langobardorum ne verbum quidem. Sed saeculo prius Erchempertus scripsit: Langobardorum seriem, egressum situmque regni, hoc est originem eorum, vel quomodo de Scandinavia insula egressi ad Pannoniam, iterum a Pannonia Italiam transmigraverint regnumque susceperint, Paulus, vir valde peritus, compendiosa licet brevitate set prudenti composuit ratione, extendens nichilominus a Gammara et duobus liberis eius hystoriam Ratchis pene usque regnum. Et mox non solum in patria terra sed per totum Franciae regnum propagatus, lectus et exscriptus est liber, quo Paulus res a popularibus gestas memoriae tradere studuerat.*

Opus procul dubio ab ipso auctore in sex libros est digestum; libri in capitula divisi; cuique libro capitulum index praemissus. Liutprandi regis obitus sexto libro finem facit; in cujus ultimo capitulo cum Paulus dicat: miraculum quod posteriori tempore gestum est, in loco proprio ponemus, de historia ulterius deducenda, id est libro certe septimo adjiciendo, quin ipse cogitaverit, dubitari nequit¹. Ideo; ut videtur, liber praefatione caret, ita ut de ejus consilio et fontibus non nisi ex ipso judicari possit.

Ut res a sua aetate remotas narraret, Paulus quotquot potuit subsidia satis diligenter adhibuit². Brevem illam Langobardorum historiam Originis nomine inscriptam integram fere recepit; etiam quae fabulosa ipsi videbantur cum lectoribus communicare, observationibus suis additis, fas duxit (I, 8). Cum his alteram conjunxit narrationem, quae prorsus diversa de sedibus et migratione gentis illius tradidit, haec inter se pugnare vix animadvertens vel parum curans. Postea praesertim Secundi episcopi Tridentini³

tribunali' a Hauptio et Dümmlero (Z. f. D. Alt. XII, p. 460) editi huc pertineant, incertum est; ne Pauli nomen quidem indicant. Sine causa vero Leo Ostiensis idem de palatio Beneventano dixit; v. Bethmann p. 251 n. 1. 1) Quod Erchempertus loco supra allato dicit, certe ad initium regni Ratchis referendum est. Quae vero de causa addit, qua Paulus adduci potuerit, ut calamum hoc loco deponeret, in mera conjectura consistunt. 2) De fontibus historiae Langobardorum diligenter tractavit R. Jacobi Halensis. 3) Ex codice Weingartensi hoc ejus fragmentum ad a. 580. pertinens edidit Bonelli, Notizie storiche della chiesa di Trento III (Trento 1762), p. 483; inde Troya, Codice dipl. Nr. 8; Bethmann, Arch. X, p. 350; Baudi di Vesme, Edict. p. LXXV): A principio usque ad passionem Domini sunt anni 5229, passo Christo usque in presentem annum sunt 554, et a presente pascha iuxta prophete eloquium, secundum quod humane fragilitati datur capere intellectum, restant de presenti seculo anni 217. Et in hoc supra memorato anno fuit bissextus, residentibus in Italia Longobardis ann. 12, eo quod secunda indictione in ea ingressi sunt mense Maio.

libro adjutus est, qui saeculo VI. exeunte, VII. ineunte vixit (obiit a. 612) et Paulo teste 'succinctam de Langobardorum gestis composuit historiam' (IV, 42; cf. III, 28. IV, 27), qua fortasse etiam antiquiora illa tempora tetigit¹. Certe Paulus quaecumque de rebus s. VI. et VII. gestis accuratius refert ex hac sumsisse 'putandus est'², qua destitutus brevem p. 26. et jejunam tantum temporum subsequentium notitiam dedit (IV, 23 sqq.). His vero ea inseruit quae de imperatoribus Constantinopolitanis, de regibus Francorum, de scriptoribus ecclesiasticis, de monasterio S. Benedicti comperta habuit, ita ut generalem fere s. VI.—VIII. historiam conderet, quae historiae Romanae in medio saeculo VI. desinentis quasi continuatio possit haberi. Ad manus ei fuerunt Plinii historia naturalis, Servii commentarius in Vergilium, quem Donati nomine laudat (II, 23), Catalogus provinciarum Italiae infra edendus (II, 20), Isidori chronicon et Etymologiae, Gregorij I. Magni dialogi et epistolae, Gesta pontificum Romanorum ad Gregorium II. usque deducta, Marci carmen in laudem S. Benedicti (I, 26), Eugippii vita Severini, Autperti vita Paldonis et Tasonis (VI, 40), Jordanis liber de rebus Geticis (II, 17)³, Gregorii Turonensis Historia ecclesiastica Francorum, in qua multa etiam de Francorum bellis cum Langobardis gestis invenit⁴, Bedae liber de sex aetatibus mundi et Historia ecclesiastica Anglorum, Digestorum codex (I, 25), Edictus Rotharis cum additionibus Grimoaldi (I, 21. V, 33), epitaphium Droctonis quod Ravennae exstabat (III, 19). Praeterea fastos vel annales s. V. (I, 25. II, 14), fortasse etiam catalogum ducum Beneventanorum⁵ et Spoletanorum habuisse putandus est. Plura vero eaque magni facienda etiam ex populi ore collegit, sive car-

Acta sunt supra scripta omnia in civitate Tridentina in loco Anagnis, presedente Agnello episcopo anno 3. expleto. Ego Secundus servus Christi scripsi hec conversionis sacre relegionis mee anno 15, imperii Tiberii anno primo, mense Iunio, indict. 13. 1) *Secundi codicem adhuc s. XII. Brixiae fuisse, incerta est notitia; Emmert, ap. Mone Anzeiger 1839, p. 282.* 2) *Cf. Baudi di Vesme, Edicta Introd. p. LXXIV, qui tamen nimia fiducia de singulis locis judicat. Quae Cont. Prosperi Havniensis de Langobardis narrat notatu valde digna ex Secundo sumta esse, Bethmann (Arch. X, p. 381), Hille (p. 10), alii statuerunt. Sed recte Jacobi hoc negavit.* 3) *Unum hunc locum non magni facerem, nisi in historia Romana saepius eo usus esset. Libri de regnorum successione certa vestigia haud inveni.* 4) *Fredegarii epitomen et chronicon inter Pauli fontes non retulerim, quamvis nonnumquam (II, 5. IV, 15. 43. 50) similia narret.* 5) *Nimis certe de chronico ducum Beneventanorum loquitur Baudi di Vesme p. LXXIV. Tale si exstitisset, in Gestis epp. Neapolitanorum, Vita Barbatii ejus vestigia deprehendere deberemus.*

minibus ferebantur sive singulis locis narrabantur (II, 8. III, 32. VI, 5; cf. I, 27). Saepe ad ea provocat quae ab aliis visa audierat (I, 2. 6. 13. II, 8. V, 19). Etiam terrarum situm cognoscere et describere ipsi curae est: primo et secundo praesertim libro, cum pauca de rebus gestis tradenda essent, in his versatur. Italiam saepius pervagatus — praeter Papiam, Romam, Beneventum, etiam Modoetiam et Astam eum vidisse, verisimile est (IV, 22. V, 6); Larium lacum carmine celebravit¹ — de ecclesiis aliisque aedificiis constructis notitias collegit (IV, 48. V, 34. 36. VI, 1. 17. 58). Nihilominus vero multa et gravia ejus notitiam effugisse, scriptorum Byzantinorum aliorumque monumentorum quae exstant comparatio docet.

Libris scriptis Paulus ita usus est, ut non raro ipsorum verba retineret, id quod praesertim in locis ex Gregorio et Beda sumtis factum videmus, alibi vero ea paulo plusve mutaret, auget. Eandem qua in historia Romana res diversas inter se conjunctas videmus levitatem² hic deprehendimus³. Neque id cavet, ne talia adjiceret quae vel verborum sensum turbarent vel res aliter disponderent. Temporum ordinem parum curat. Quae gentis suae gloriae nimis adversari videbantur silentio praeterit⁴. Ecclesiae catholicae addictus Theodelindam celebrat, cujus meritis Langobardi 'a gentilitatis errore' ad catholicam fidem sunt conversi (IV, 6), non tamen acerbius antiquiores castigat reges qui fidem profitebantur Arianam. Rarissime judicium prodit; aequo animo res a se remotas perstringit⁵. Nimis fabulosa respuit⁶, fideliter vero quae ex ore populari accepit reddidisse videtur.

* p. 27. * Narratio his praesertim partibus vivacior quam verior; nonnumquam carminum antiquorum relatum audire credas. Veteres auctores non multos affert neque magnam eorum

1) Z. f. D. Alt. XII, p. 451. Dahnio assentiri nequeo, qui p. 66. hoc carmen Pauli esse negat. 2) V. quae Bauch dissertatione sua p. 64. de Romana exposuit historia. Neque Oechsli p. 58. et Droysen, Forsch. XV, p. 175, mihi alia persuadere potuerunt. 3) Singulis locis haec annotanda duxi. 4) Bethmann p. 285. benignius de eo judicasse videtur. Neque Baudio di Vesme prorsus assentiri possum dicenti: 'Paulus spectatae omnino fidei quamvis non semper recti judicii historicus'. 5) Quae Dahn p. 16. de operum indole dicit probare nequeo. 6) Sed sanctorum miraculis firmiter credidit. Is quae I, 26. de S. Benedicto canit conferas homiliam (Migne p. 1575. 1579): Testatur hoc quod loquitur recens illud miraculum, quod ante hoc fere decennium gestum multisque vestrum est cognitum, mutum scilicet ante eius hoc corpus sacratissimum fuisse locutum... quod est admirandum vehementius, non solum loquelam propriam, hoc est barbaram, coepit effari, sed simul etiam et Latinam.

copiam habuisse videtur. Ad historiam Romanam augendam praeter Hieronymi et Prosperi chronica praesertim epitomen quae Aurelii Victoris nomine fertur, Orosium et Jordanem adhibuit, praeterea Frontinum, Plinium; an Livium viderit, dubium est. Vergilii locum in Historia Langobardorum exscripsit (I, 6); alios poetas in carminibus memorat vel imitatur.

Paulum plerosque sui saeculi, praesertim vero temporis anterioris scriptores lingua puriore superasse, ex eo patet, quod tam Karolus rex quam Adalhardus abbas stilo ejus utebantur ad libros veteres emendandos, soloecismos aliaque vitia eliminanda¹. Et quam diligenter in hac re versatus sit, ipse epistola ad Adalhardum data profitetur. Sunt qui etiam grammaticum opus ipsi tribuerint².

Vix tamen sermonem, quo in Historia Langobardorum usus est, laudaveris. Si codicibus antiquissimis fides, non raro contra grammaticae regulas peccavit Paulus. Linguae vulgaris, qua s. VII. et VIII. scriptores tantum non omnes utebantur, tam Itali quam Galli, vestigia non pauca invenies. Non certo certius constat, quae ipsi Paulo, quae amanuensibus sint tribuenda. Si Historia Langobardorum aliis libris negligentius scripta videtur et plura barbarae locutionis exempla praebet, considerandum quidem est, opus imperfectum esse et vix ab ipso Paulo relectum. Nec tamen a falsis verborum formis et soloecismis abstinuisse censendus est³. Qua de re cum alibi fuse disserterim (N. Archiv I, p. 539 sq.), haec breviter monuisse sufficiat⁴, ne lectores offendant quae nimis barbaramente expressa deprehendent. Codices etiam plura ejusmodi praebent, et caute ea tantum recepi quae certa eorum auctoritate fulciri videbantur, aliis quae magis dubia erant in annotationes relatis⁵.

1) Nescio unde Mabillon, De re dipl. p. 51, hauserit, cum dicat, Paulum homilias per annum legi solitas et aliquot Augustini epistolas interpunctionis signaculis illustrasse. Certe in epistola Karoli encyclica hac de re nihil. 2) Cf. Bethmann p. 319, qui testimonia collegit. In cat. bibl. Lauresh. ap. Mai Spicil. V, p. 19 (Rhein. Mus. XXIII, p. 390) legitur: Ars grammatica S. Augustini. Item Pauli Diaconi ad Carolum regem. Id vero procul dubio ad codicem pertinet nunc Vaticano-Palatinum Nr. 1746, ubi f. 27'. legitur: Incipit ars Donati quam Paulus diaconus exposuit; quo titulo Donati artem quam dicunt minorem contineri, A. Wilmans monuit (Rhein. Mus. XXIII, p. 397). V. Cl. Keil, Grammaticorum Latinorum editor doctissimus, tale Pauli opus minime se invenisse, mihi scripsit. 3) Etiam Einhardum in epistolis et translatione S. Petri et Marcellini negligentius Latina lingua usum esse quam in Vita Karoli, nuper Dünzelmann monuit. 4) Similibus soloecismis alia hujus temporis carmina laborare, jam Giesebrecht, De litt. stud. p. 36 h., invitatus fere concessit. 5) Hoc unum addam:

Sunt quidem quae suadere possint, *Historiam Langobardorum non semel editam esse, sed illi quae in plerisque exstat codicibus libri formae aliam praecessisse. In indice enim capitum libri VI. ultima duo capitula non notata sunt, semel etiam antecedens (56) omissum, et ipsa haec capitula (56—58) codici desunt qui singularem Pauli recensioem praebet (B 2 infra nominandus; B 1 jam fine destitutus est). Haec non raro Pauli verba mutavit, quaedam aliter expressit, quaedam etiam addidit, quae ab * ipso auctore profecta esse credere posses. Sed alia ex errore nata videntur vel certe Paulo haud tribuenda (I, 21. adalingi pro Lithingi; II, 9. machedonus, vocabulum prorsus inauditum pro marpahis), ita ut conjecturam illam tenere vix liceat. Pauli librum neutiquam grammaticorum manus evasisse, qui sermonem elegantiore reddere studerent, aliis codicibus comparatis edocemur.*

Nam mox *Historia Langobardorum magnam famam est nacta latissimeque divulgata. Andreas Bergomas et alii eam continuandam susceperunt; Erchempertus res Beneventanas gestas descripturus ad ejus exemplum provocat. Saepius excerpta facta, modo ut res Langobardorum brevius narrentur, modo ita ut ea quae ad res Romanas et ecclesiasticas pertinebant separatim describerentur (ita in cod. Cheltenhamensi s. IX). Quotquot de rebus Langobardicis et Italis postea egerunt, Pauli libro usi sunt¹. Inter quos auctor qui *Gesta episcoporum Neapolitanorum* condidit primum in Italia locum obtinere videtur; in Francia Regino². Postea etiam rerum Danicarum scriptor Saxo Grammaticus Paulum exscripsit³. Codices vero innumerabiles fere per totam Europam sparsi, ita ut vix ullum opus historicum, si unum Martini Oppaviensis chronicon excipias, per medium aevum toties sit descriptum quam Pauli *Historia Langobardorum*. Etiamnum plus quam centum exstant libri manuscripti, sive integri, sive mutili⁴; aliorum apud recentioris temporis scriptores notitiam habemus; non pauci prorsus interciderunt.*

quod contra Bethmanni sententiam et contra codicum aliquot auctoritatem ae et non e scripsi, codice epistolarum Gregorii Adalhardo transmissio approbatur. In ipsius epistolae specimine a Mabillonio edito legitur: aestate, tuae, præ. 1) Quorum magnam partem affert Bethmann p. 316. Omnium primum Einhardum nominat; sed nescio an ad errorem ductus Pertzii verbis, SS. II, p. 429, qui p. 431. *Gesta tantum episcoporum Mettensium* indicat. 2) Ante eum Walafridus Strabo Pauli *Gesta Langobardorum* laudat, De div. off. c. 28, ed. Migne CXIV, p. 962. 3) l. VIII, ed. Müller p. 418 sq. 4) Bethmann a. 1851. (Arch. X, p. 319) 98 recenset, 15 deperditos luget. Hunc sequitur Abel, Transl. p. XXI, qui 114 notos esse dicit. Nunc 108 indicare, c. 20 deperditos afferre licet.

Unus alterve non longe a Pauli aetate abest, alii certe saec. IX. vel X. exarati, plerique posteriori aetate usque ad artis typographicae incunabula descripti. De quibus partim Bethmann, partim ipse in Annalibus nostris (*Archiv der Gesellschaft VII, p. 275 sqq. X, p. 317 sq. Neues Archiv I, p. 535 sqq.*) fusius egimus. Hic singulos breviter tantum recensemus¹, plures discernentes classes, litteris majoribus indicatas (*A 1 sqq.*).

(1) Omnium qui exstant antiquissimus est codex rescriptus bibliothecae Asisiensis, prima manu litteris quas dicunt uncialibus saec. VIII. exeunte, ut videtur, exaratus, in quo fragmenta libri II. et V. deprehendit Bethmann. De quorum indole v. *N. Arch. l. l. p. 537.*

(2) *A 1. Ecclesiae cathedralis Forojuliensis (Civitatis), in ipsa Pauli patria, ut videtur, exaratus, s. IX. medio, manu una, calamo continuo, atramento subfusco; quaterniones formae octonariae erant 13, e quibus primi folia quinque priora cum septimo ultimique folium primum cum octavo exciderunt; lineae per paginam sunt 27. Bethmann, qui in ecclesia majore Forojuliana, canonico de Orlandis adjuvante, hujus pretiosi libri lectiones accurate enotavit, de ipso haec praeterea monuit: 'Habitus plane ut in legum codicibus saeculi IX; litterae initiales neque ornamentis neque coloribus insignitae, maculis solummodo nunc viridis nunc crocei coloris distinctae, forma Merovingicis simillimae. Capitum numeri atramento exarati in calce praecedentis cujusque capituli, non in margine. Vocum divisio admodum manca. Scribendi compendia paucissima. Alia manus per totum codicem hic illic quaedam minus bene correxit'. Textum hic traditum summae esse auctoritatis, cum Bethmanno non possumus quin statuamus. Neque tamen mendis caret, et in verborum formis exprimendis nonnumquam ab archetypo scriba recessisse videtur. Scripturae specimen vide in tabula I. editionis majoris.*

* (3) *A 2. Vaticanus Nr. 4917, olim Sirleti, membr. p. 29. 4. s. XI, qui praeter Historiam Langobardorum tres continet formulas: Qualiter patricius sit faciendus. Qualiter iudex constituendus sit. Qualiter Romanus fieri debeat (v. Giesebrecht K. G. I, p. 884). Inde librum Romae scriptum esse colligendum est. Indices per singula capita sparsi, id quod scribaetribuendum esse videtur². Liber cum *A 1* affinitate conjunctus neque tamen ex hoc fluxit, nonnumquam etiam*

1) Omnes, de quibus aliter non monui, Bethmann ipse evoluit. 2) Nam singulis libris verba praemittit: In n. D. inc. capitula de historia Langobardorum etc.

propius ad archetypum accedere videtur. Correcturae s. XIII. illatae non magnae sunt auctoritatis. Librum cum Muratorii editione quam accuratissime comparavit b. m. G. H. Pertz. Cf. Archiv VII, p. 310.

(4) A*2. *Vaticanus Nr. 3852, olim fortasse S. Columbae prope Viennam¹, cujus carta in codice ligando praefixa, s. IX. 4., una manu exaratus, fragmenta tantum praebet, nulla librorum vel capitum distinctione servata. Lectiones, ut Bethmann recte judicavit, egregias, ipse diligenter descripsit.*

(5) A 2^a. *Vaticanus Nr. 1983, membr. s. XV. fol., quem ex A 2 descriptum esse monuit G. H. Pertz. Eodem volumine Pauli historia Romana et Aretini descriptio belli Gothici continentur.*

(6) A 2^b. *Vaticanus Ottobonianus Nr. 941, chart. s. XVII, itidem ex A 2 descriptus.*

(7) A*3. *Codex monasterii S. Dominici, Palatii in Dalmatia (Spalatro) constituti, olim Forojuliensis (Civitatensis)², a Bethmanno in villa comitis Strassoldi Jeanniz prope Utinum a. 1851. visus, et ab ipso ita descriptus: 'Codex membr. formae quadratae, saec. X. in. a tribus librariis exaratus, optime conservatus, nil nisi Historiam Langobardorum continet. Vocum divisio admodum manca; numeri capitum margini impositi; litterae initiales pictae nullae'. Cum vero ex 17 tantum libri I. capitibus lectiones enotare posset, recurrendum erat ad collationem inter schedas Dominici de Rubeis in bibliotheca Marciana Venetiis, XIV, 153, asservatam, cujus partem ante multos annos b. m. Bluhme (cf. Arch. V, p. 619), partem nuper V. Cl. Heller, integram vero V. Cl. Joh. Veludo, bibliothecae praefectus, diligentissime excrispsit nobisque benevole transmisit. Ex qua patet, codicem proxime ad A 3 accedere (cf. e. gr. V, 23); nonnumquam cum A 2 vel A 5 convenit; non raro veram confirmat lectionem.*

1) *De quo volumine haec Bethmann monuit: 'Continentur Bedae chronicon; Item ex libris Pauli Orosii; Item ex libris cujusdam Pauli historici gentis Langobardorum; Volusii Meciani distributio, item vocabula ac notae partium in rebus pecuniariis pondere numero mensura; De variis vocabulis; Ex libro Tertulliani; De gemmis; De signis ponderum; Sancti Vaede (sic) pb. ex libro explanationum secundo in Samuhelem; Item ejusdem de naturis lapidum'. Reliqua ab alia manu sunt, ex Hieronymi operibus desumpta.* 2) *V. Valentinelli, Bibl. manuscr. ad S. Marc. VI, p. 149: 'Codex Civitatensis bibliothecae monasterii S. Dominici apud S. Laurentium Venetiarum hoc saeculo cessit; fato tamen nobis adverso ante monasteriorum abrogationem a. 1867. Venetiis habitam, Palatium Dalmatiae ad ejusdem ordinis monasterium translatus est'.*

(8) A 3. *Vindobonensis* Nr. 443 (*olim Hist. eccl. Nr. 81*), libros diverso tempore scriptos continet, quorum unus, *Bedae historia ecclesiastica Anglorum s. X*, notatus est: Iste liber pertinet monasterio beatae Mariae Magdalenae in Franckentale; a. 1572. '*Laurentius Moller juris utriusque doctor possedebat*'; postea in bibliothecam castelli Ambras (Nr. 315), inde Viennam venit. Paulus s. XI. vel XII. manu exaratus est. Lectiones procurante b. m. Pertz diligenter enotavit Pirsner. De quarum indole cf. Arch. VII, p. 311; N. Arch. I, p. 540.

(9) A 3*. *Vindobonensis* Nr. 7911 (*Rec. 1951*), chart. s. XVIII. fol. 'ex collectione P. Hayrenbach', in 125 paginis diligenter exaratus, procul dubio ex A 3 descriptus. Locos quosdam cum A 3 contulit V. Cl. Dr. V. Bayer.

* (10) A 3^a. *Pesthinensis*, antea baronis de Brandau, tunc Nicolai de Jancovich, cujus bibliotheca a. 1832. in museum Ungaricum transiit¹, olim 'sororum s. Clare in Argent.'². Liber membr. 4. s. XII. pluribus manibus exaratus, cum A 3 ita convenit, ut ipsius apographum judicari posset, nisi uno saltem loco (IV, 4) ea haberet quae in A 3 lacunae signo apposito desiderantur (cf. Arch. VII, p. 313). Lectiones enotavit G. H. Pertz.

Sive A 3 sive 3^a in bibliotheca Conradi Peutingeri fuisse videtur³, cujus editio cum his valde convenit (Arch. VII, p. 314).

(11) A 3^b. *Vindobonensis* Nr. 3177 (*Hist. eccl. 75*), chart. a. 1501⁴; quo praeterea continentur *Victor Vitensis*, *Jordanis Getica*, *Callimachi Attila*. Multa habet cum A 3 communia, alibi⁵ tamen ab eo ita recedit, ut ex alio fonte eum fluxisse sit statuendum; id quod loci a VV. Cl. W. Wattenbachio et V. Bayero enotati docuerunt.

(12) A 3^c. *Oxonienis Bodleianus inter Dorvillianos X, I, 3, 38*, chart. fol. s. XV, qui etiam *Jordanis* librum cum *Pauli historia* conjungit. Lectiones a V. Cl. R. Paulio exscriptae hunc libro attribuunt locum.

(13) A *4. *Vaticanus* Nr. 1984, membr. fol. s. XI. ex scriptus, ad A 2. 3 prope accedit; multa tamen omittit (III, 25. 26. 32. IV, 3. 6. 7. 11—13. 20. 23—25. 27. 28. 30—35. 38—44. 46. 48. V, 10. 16—29. 36. 37 partim, 38—41.

1) Cf. Petzholdt, *Adressbuch* p. 313. 2) Ita Haenel legit, non Aegnt., ut Bethmann scripsit, Arch. VII, p. 312. De monasterio S. Clarae Strاسبurgensi cf. *Städtechr. Strassb. II*, p. 878. 3) In cat. librorum mss. Peutingerorum, *Cod. bibl. Rom. Barberinae XXXVIII*, 90, Bethmanno teste, affertur: '*Historia Langobardorum*'. 4) Joh. Faber episcopus a. 1540. universitati Vindobonensi dono dedit. 5) Cf. I, 8. 9. 17.

VI, 3. 10. 16. 18—27. 30. 33. 35. 38. 44. 45. 50—52. 55 his diebus — nomine fuit). *Desinit in verbis* quae ad perticas (VI, 55), *ultimo quaternionis folio amisso; quae alia s. XII. manus supplere incepit sed non finivit. Ita Bethmann, qui codicem Romae evolvit.*

(14) A 4. *Bononiensis S. Salvatoris Nr. 276, membr. 4. s. XI, primo quaternione truncatus, incipit in medio carmine I, 26: Pestis iniqua. Post tertium librum numeri capitibus non jam adscribuntur. Codex ex genuino fonte haustus, plura tamen posterioris temporis vestigia ostendit.*

(15) A 5. *Vaticanus Ottobonianus Nr. 1702, chart. s. XIV, olim Altaempsianus, ubi Pauli Historia Romana et Langobardorum sunt conjunctae. Haec desinit V, 40. in verbis: regem esse, ultimis libri foliis vacuis relictis.*

(16) A 5^a. *Vindobonensis Archivi imper. Nr. 771 (Universal. 5), chart. s. XV, cum praecedenti ita convenit, ut ejus apographum videatur. Quae ibi desunt, manus recentior supplevit ex codice quodam classis C vel D. Hunc evolvit V. Cl. W. Wattenbach.*

(17) A 5^b. *Vindobonensis Nr. 104 (Hist. prof. 516), a. 1464. Jacobi Parleonis Ariminensis juris doctoris, tum Sambuci, scriptus 'manu mei Georgii Stelle quondam Facini civis Janue', membr. s. XV. Proxime ad A 5 accedit, quocum etiam Historiam Romanam addit. Peculiare est, W. Wattenbachio monente, quod indices post librum sextum collecti habentur.*

(18) A 6. *Parmensis, De Rossi II, IV, 126, membr. s. XII. ex. 8, manu continua Beneventi scriptus vel ex Beneventano exceptus. Post Paulum leguntur: Ab adventu Longobardorum usque ad annum domni Grimoaldi sunt anni CCXLI; epistolae Karoli et Alcuini fictitiae (ex hoc codice typis datae N. Arch. I, p. 169), Constantini et Karoli epistolae. Foliis aliquot deperditis, Pauli opus lacunis laborat (e. gr. I, 6—15). Librorum V. et VI. ordinem scriptor mutavit (V, 11. VI, 5. V, 30. V, 12. 14. 15. 13. VI, 4), quaedam omisit (V, 33—41), alia de suo addidit, ex Vita Barbatii plerumque sumpta (V, 2. 7; VI, 4 ex Beda), necnon novum capitum indicem libro V. praemisit. Codicis notitiam b. m. Joh. Merkel Bethmanno dedit.*

*p. 31. *Eodem monente Ystoria Langobardorum, a b. m. G. H. Pertz descripta ex Annalibus Placentinis Gibellinis cod. Londinensis Harlei. Nr. 3678 (v. SS. XVIII, p. 409): Igitur cum circumquaque — subiugata est, Pauli librum II, nonnullis omissis, praebet ex codice A 5. 6 valde simili descriptum.

(19) A 7. *Matritensis regius V*, 188, membr. et chart. s. XIV, in Italia vel Helvetia exaratus, qui nil nisi *Historiam Langobardorum* continet, postea alio assuto ad *Concilium Constantiense* pertinente. Index primi libri deest. Paucula enotavit b. m. H. Knust; alia V. Cl. Baist.

A prima hac codicum classe longius recedunt quos littera B indicavimus, de quorum indole jam supra agendum erat, quippe qui dubitationem injiciant, num ab ipso Paulo fortasse verba ita sint mutata qualia hic legantur. Ceteros antiquitate praecellit

(20) B 1. *Havniensis*, collect. reg. antiquae Nr. 2158, 4, olim *Lindenbrogii*, pluribus s. IX. vel X. manibus, quarum specimina in tabula II addidimus, in Italia, ut videtur, exaratus. De pretioso hoc codice, nobis petentibus benevole *Berolinum* transmissio et quam fidelissime cum aliis comparato, v. N. Arch. I, p. 540 sq. Quaternionibus pluribus deperditis, *Pauli liber lacunosus est* (desunt III, 12—IV, 21. V, 17—40. VI, 17—58).

(21) B 2. *Mediolanensis Ambrosianus C 72*, membr. fol. s. XI, olim ut videtur *S. Martini Masciacensis*, qui pluribus manibus scriptus varia continet opera¹, inter quae *Pauli historia Romana et Langobardorum* necnon *Jordanis liber de rebus Geticis* uni debentur amanuensi; specimen scripturae dedit editio *Muratoriana*. Quamvis in multis cum B 1 conveniat, aliud tamen *Pauli exemplar* secutus est. Ultima tria libri VI. capitula omisit². Cf. N. Arch. I, p. 543, ubi accuratius de libri hujus indole egimus. *Lectionis varietatem*, jam in *Muratorii* editione uberius, nec tamen ubique pari diligentia exscriptam, *Bethmann* denuo schedis suis intulit.

(22) B 2^a. *Vaticanus Ottobonianus Nr. 1378*, olim 'liber ecclesiae beati Marcialis', membr. s. XII. in., tum in fine libri VI, tum in singulis verbis ita cum B 2 convenit, ut, *Bethmanno* iudice, ex hoc descriptus sit censendus. Indices omisit.

(23) B 3. *Bernensis Nr. 83*, f. 104 sqq., membr. fol. s. XI, pluribus manibus scriptus, cui recentiore aetate praeligatus est alius codex olim *S. Remigii Remensis* (cf. *Hagen*,

1) Praecedunt *Bedae historia Anglorum*, *Daretis historia Trojana*, *Consulum et imperatorum catalogus*, *Epistolae Hieronymi et Senecae*. In fine voluminis exstant *Gesta Apollonii* manca. Eadem in codice *Masciacensi* conjuncta erant teste catalogo s. XII. in cod. Vaticano Nr. 3324: *Historia Anglorum Troianorum Romanorum Langobardorum Gottonum* in uno cod. BETHM. 2) *Muratorii* annotationem minus accuratam esse (cf. N. Archiv I, p. 544), V. Cl. *Heller*, codice iterum inspecto, probavit.

Catal. cod. Bern. p. 101). Quam proxime ad B 1 accedit, ita tamen ut scriba ultima libri VI. capita ex codice classis D suppleret. Neque indices libris praemittuntur, neque singulis capitibus argumenta adscribuntur (I, 23. excepto), quamvis ad medium quartum librum usque spatium iis sit relictum. De verborum indole Bethmann pauca tantum enotanda duxit, quibus V. Cl. A. Stern nuper quae ab eo petieram benevole adjecit.

(24) B 4.¹ *Parisiensis* Nr. 17568 (*Notre Dame* 127), membr. fol. s. XIII. in. una manu exaratus², proxime ad B 1 et 3 accedit (cum illo in argumentis libri I. — c. 17. convenit; *N. Arch. l. l.*; hujus singularem VI, 58. lectionem praebet).

Cum codicibus classis A arctius conjuncti sunt quos inscripsimus C et D, quorum major pars jam cis Alpes asservatur, ibique scripta videtur.

(25) C *1. *Cheltenhamensis* (bibliothecae a b. m. Thom. Phillipps relictae) Nr. 1887, olim S. Vincentii Metensis, tum Coll. Claromontani Nr. 683, postea Meermannii * p. 32. *Nr. 796, membr. s. IX. ex. vel X, solum Paulum continet³. Initium primi libri (capitum index et pars cap. 1. — ea loco occupassent) atque ultimi finis (inde a VI, 24. revertenti) interciderunt; sed postea quatuor folia praemissa sunt manu s. XIII. scripta, quae indicem primi libri cum 12 primis capitibus continent. Variam lectionem a Bethmanno saepius frustra quaesitam hoc anno V. Cl. Pauli enotavit. Codex quamvis ad archetypum recedere ejusque in verborum formis vestigia servare videatur, multis tamen mendis est maculatus. Quam proxime ad hunc accedit

(26) C 1. *Lipsiensis* bibl. civitatis I, 60, membr. 4, s. IX—X, uno calamo nitide scriptus; litterae ornatae nullae; vocum divisio manca. Primo quaternione deperdito, incipit I, 24. (suspiria sua continere). Capita VI, 52. et 53. in calce libri suppleta sunt. Librarius quisquis fuerit exemplar quod secutus est satis fideliter descripsisse videtur, sed ita ut sermonem Latinum parum curaret, nedum auctoris sensum assequeretur. Qua de re cf. quae *Arch. VII, p. 317.* et *N. Arch. I, p. 544.* allata sunt. Codicem primus Boehmer, postea Bethmann cum editis contulerunt; denique a biblio-

1) *N. Arch. I, p. 543. 544.* B 1 a in scriptus. 2) Eodem continentur *Pauli Hist. Romana, Gesta Apollonii, Gregorii Tur. Vitae patrum, Excerpta Paschasii, Hieronymus de virginitate, Alani poenitentialis.* 3) In *cat. librorum coll. Claromontani* minus recte ita describitur: 'Pauli D. libri sex cum praefatione inedita. In capite et in fine codicis habetur officium nocturnum epiphaniae cum notis musicis'. BETHM. 4) *Lacunam III, 34, quam C* 1, non vero C 1, habet, proprio Marte explevit.*

thecae praefecto V. Cl. Naumanno benevole mecum communicatum ad editionem hanc parandam adhibere potui. Scripturae specimen vide in tabula I. editionis majoris.

(27) C2. Parisiensis Nr. 6158, olim Puteanus, membr. s. XII, nil nisi Paulum continens. Ex C*1 descriptus videtur. Cum editis contulit Schneegans. Cf. Arch. VII, p. 319 sqq.

(28) C3. Parisiensis Nr. 5873, olim Colbertinus, membr. s. XII; cui s. XIV. Jordanis, Gesta Alexandri, Gesta Trevirorum sunt annexa. Quaternio primus et ultima dua folia Pauli evulsa in cod. Parisiensi Nr. 1750 reperit Bethmann, necnon hujus libri lectiones a Grotio esse inscriptas editioni Basileensi (in bibl. Lugdunensi Voss. Lat. fol. 449) perspexit.

C2 et 3 necnon D1 cum C1 in eo conveniunt, quod VI, 52. et 53. in fine libri ponunt. Eadem prorsus omittunt

(29) C4^a. Parisiensis Nr. 6160, manu coeva inscriptus: Hunc librum dedit domnus Samson Remensis archiepiscopus Sanctae Mariae Igniaci, membr. s. XIII. Paulo passio S. Viti subjuncta est. Indices capitumque numeri nulli. Praeter VI, 52. 53. etiam II, 32. omittitur.

(30) C4^b. Bruxellensis Nr. 9184, olim societatis Jesu Brugensis, a. 1227. manu nitidissima exaratus; magnam librorum historicorum collectionem praebet, quippe quo Gesta Trevirorum, Historia miscella, Hugonis Floriacensis historia, Gesta Francorum, Genealogia comitum Bulonensium sint conjuncta (cf. Arch. VII, p. 529; SS. IX, p. 341; Bull. de l'acad. de Brux. 2. ser. IV (1858), p. 169). Libros non distinguit praeterquam quod quarto subjicit: Expl. liber quintus, incipit liber sextus, et quinto: Incipit liber septimus. Capitum divisionem scriba ex ingenio instituit argumentaque singulis quibusque imposuit a se inventa. Ceterum cum C4^a plane convenit.

(31) C5. Audomarensis Nr. 736, chart. fol. s. XVI, in quo Historiam Langobardorum nomina gentium antiquarum et catalogus episcoporum Florentinorum ad a. usque 1411. antecedunt; Pauli vero operi liber septimus additus est, quo historia ad Karoli M. usque tempora deducitur. Ad simile exemplar ac C4^{a. b.} hunc referendum esse librum, eo probatur quod II, 32. brevis tantum ex indice facta notitia datur; adsunt tamen VI, 52. 53.

Idem de codice manuscripto Abrahami Ortelii, Hamburgensis ecclesiae decani, quo usus est Frid. Lindenbrogius, monitum videmus (ed. Lind. 1595, p. 299). Cujus fata ignoramus. Cf. Arch. VII, p. 327.

*(32) D1. Vaticanus reginae Christinae Nr. 801, *p. 33. membr. 4. s. X, in Gallia ut videtur scriptus, vel certe diu

adservatus, unde recentiori tantum tempore cum tot pretiosissimis historiae Francicae monumentis Romam devectus est, ubi post Bethmannum hoc anno et ipse eo usus sum. Codex ut primum exaratus erat proxime ad C 1—3 accessit (fortasse ex C*1 descriptus), etiam VI, 52. 53. in fine collocavit, praeterea ubique fere vetustam libri formam, eamque mendis quam plurimis aspersam praebuit. Sed correctores plures s. X. et XI¹. priscæ orthographiæ et linguæ vulgaris vestigia tollere, lacunas explere, quæ intellectu difficilia videbantur explanare conati sunt, praeterea in margine saepius glossas adjecerunt. In quo negotio nonnumquam alio codice adjuti fuerint oportet; non pauca vero de ingenio mutaverunt, addiderunt. Quæ in alios multos transierunt codices, quos ideo sub signo D jungendos duxi. Plerosque tamen, cum ad genuinam Pauli lectionem restituendam parum aut nihil eos conducere facile esset intellectu, singulis tantum locis inspiciendos esse recte judicavit Bethmann. Quo factum est, ut etiam de eorum cognatione jam non ubique certo certius judicari possit.

Proxime ad D 1 accedere videtur

(33) D 1^a.² Rothomagensis Nr. 28. 27, olim Gemmeticensis G 21, membr. fol. s. XI, qui solum Pauli librum continet, tribus manibus conscriptum; postea demum aliis assutis. Desinit VI, 3. (tenuisse) in media pagina. D 1 tam fideliter expressit, ut aperto errore etiam glossam in textum (III, 9) receperit; cf. N. Arch. I, p. 546.

(34) D 1^b. Bruxellensis Nr. 18395³, olim Trunciensis, postea bibliothecæ Lammens Gandavensis illatus (cf. Arch. VII, p. 341), membr. s. XII, 8. Historiæ Langobardorum addita sunt liber Victoris Vitensis et Arianorum confessio cum refutatione Augustini. Indices per singula capita sparsi. Bethmann præcipuas lectiones, alias Dr. Heller enotavit. Inter quas una est (IV, 22), quæ codicem ut hic ponamus suadet; quamvis alio loco (I, 25) cum D 3 conveniat.

(35) D 2. Parisiensis Nr. 5872, olim Nicolai Favre, membr. s. XI, solum Paulum continet. Quem jam ante plus quam 50 annos Spörlin in usus novæ editionis totum cum editis contulit. Inter D 1 et 3 medium fere locum tenet (III, 18. lacunam habet cum reliquis hujus classis codicibus communem; IV, 21. verbis in hoc omissis alia illi substituerunt).

1) N. Arch. I, p. 545, Bethmannum secutus, de uno tantum correctore dixi, sed plures discernendos esse, post codice inspecto intellexi, qui tam litterarum forma quam atramento modo nigro modo fusco inter se differunt. 2) N. Archiv I, p. 546. sub signo D 7 indicatus. 3) Non 18477, ut Arch. VIII, p. 546. scriptum est.

(36) *D* *3. *Londiniensis*, *Kings* 13, *A. XXII*, olim *Bertinianus*, membr. s. XI, continet *Historiam Langobardorum et Excerptum ex Josepho de Moyse*, cui alia manus postmodum versus subiecit: *Dic suavis cythara, dic citharista Bertini populum coenobiumque. Codicis notitiam debemus V. Cl. R. Paulio*².

(37) *D* *3^a. *Lugduno-Batavus* *Lat. Nr. 71*, membr. fol. s. XI. ex., qui idem *Excerptum ex Josepho cum Paulo conjunxit*, iisque concilium *Remense Calixti II. papae* addidit. Quem ex *D* *3 descriptum recte iudicavit *Bethmann*.

(38) *D* 3. *Vindobonensis* *Nr. 182 (Hohendorf 16)*, membr. fol. s. XII. in., quem in *Italia scriptum Bethmann opinatus est. Eodem volumine Leonis III. papae epistola ad Leonem Armenum continetur. Lectionis varietatem enotavit Pirsner. — Nonnullis locis D 2 et 3, aliis D 3 et 4 propiorem cognationis gradum indicare videntur.*

* (39) *D* 4. *Oxoniensis Bodl. Nr. 1302, Guil. Laud* p. 34. 247, olim *H 39*, membr. fol. s. XII, una manu exaratus, quae praeter *Pauli historiam etiam Victorem Vitensem, Einhardi Vitam Karoli, Physiologum, Gesta Alexandri, Historiam Apollonii scripsit. Praecipuas lectiones V. Cl. Pauli enotavit.*

(40) *D* 4^a. *Oxoniensis Balliol. Nr. 295. Arch. C, 3, 10, olim C, 21, s. XIII: continet praeter Paulum Eusebii historiam ecclesiasticam, Victorem Vitensem, Catalogum pontificum et imperatorum*³. *Evolvit eum V. Cl. Pauli.*

(41) *D* 5. *Vaticanus Ottobonianus* *Nr. 909, olim Christinae 350*, membr. fol. s. XII, in *Gallia manu continua exaratus. Pauli historiam antecedunt Alexandri epistola, Einhardi Vita Karoli.*

(42) *D* 6. *Londiniensis, Kings 15, C. VI, anno 1130. exaratus. Eodem volumine continentur Pauli historia Romana, Gesta Alexandri cum ejusdem epistola ad Aristotelem*⁴. *Notulas quasdam V. Cl. Paulio debemus.*

(43) *D* 7. *Londiniensis, Kings 12, C. IV, membr. s. XIII: Hyginus Paulum antecedit, sequuntur Gesta Alexandri cum epistola ad Aristotelem. Etiam hunc V. Cl. Pauli inspexit.*

1) Unus eorum est quos in aedibus *Jacobaeis (regis Jacobi)* recenset *Smith, Cat. codd. Angl. p. 244, sub Nr. 629: Historia Langobardorum bis.* 2) In hoc aliisque hujus classis codicibus *VI, 14. in rubra et textu nominis Ceadpalla formam ex male intellecta littera Anglosaxonica w (P) ortam esse, hic monuit.* 3) Ille desinit: *Celestinus III. (ann. 7, alia manu). Innocencius (ann. 18. Honorius); hic: Henricus reg., Lotharius reg. ann. Conradus regn. ann.* 4) *Smith p. 247. in aedibus Jacobaeis affert Nr. 880, quo historia Romana et Langobardorum continebantur.*

(44) *D 8. Parisiensis Nr. 4877, olim Colbertinus, membr. s. XIII. Post Paulum exhibet Einhardi Vitam Karoli et Gesta Alexandri, omnia una manu exarata.*

(45) *D 9. Parisiensis Nr. 14693 (S. Victoris 289), membr. fol. s. XIV. in. Historiam Langobardorum antecedunt Haitoni historia orientis, Exordium hospitalis Hierosolimitani, Pauli historia Romana.*

(46) *D 10. Haagensis Nr. 906, olim Fontanellensis, membr. s. XII. ex., 8, ubi post breves Annales Fontanellenses legitur: Incipit pars de gestis Langobardorum, i. e. VI, 53. III, 1—35. VI, 5. 6. I, 15. 16. 27. II, 28—30.*

(47) *D 11. Alencionensis, olim Uticensis S. Ebrulfi, membr. s. XII, hoc quoque loco ponendus est, quantum ex singulis locis a. V. Cl. Daulne bibliothecae praefecto inspectis, de quibus Bethmanno retulit, judicare licet. Eodem volumine etiamnum continentur Vitae Sanctorum, Ademari chronostichon ad Rohonem, Gesta pontificum, Vita Majoli; olim vero Montfauconio teste praeterea Epitaphium Mabiliae, Ordericus Vitalis.*

Ab his longius recedunt codices classis E.

(48) *E 1. Florentinus Laurentianus LXV, 34, fol. s. X. XI, liber magnae molis, quo praecipua historiae monumenta erant conjuncta: Prosperi chronicon, Pauli historia Romana, Orosii liber, Jordanis de temporum successione et de rebus Geticis, Josephus et Hegesippus, hi duo nunc sejuncti, Gesta Francorum, Einhardi Vita Karoli, Historia Apollonii. Pauli verba liberius reddita, quaedam vel negligentia vel consilio omissa; quorum partem (praesertim carmen in laudem S. Benedicti compositum I, 26) scriba postea supplevit. Cf. N. Arch. I, p. 546.*

(49) *E 2. Vindobonensis Nr. 3126 (Hist. prof. 477), olim 'Liber M. patriarche Aquilejensis'¹, chart. s. XV, manu Itala scriptus, qui praeter Josephum et Hegesippum eadem continet scripta. Eum evolvit V. Cl. Wattenbach.*

(50) *E 3. Romanus bibliothecae Angelicae V, III, 19, chart. s. XV. ex. vel XVI, nil nisi Historiam Langobardorum praebet eoque ab E 1 differt, quod singulis capitibus argumenta praemittit. Fluxit tamen, Bethmanno iudice, qui eum apud S. Augustinum examinavit, ex E 1 vel E 2.*

(51) *E 4. Londiniensis Harlei. Nr. 5383, membr. 4. s. XIII. vel XIV, Florentiae, * ut videtur, scriptus². Indices omnes et complura capita (I, 26. II, 13. III, 2. 14. IV, 9. 19. 33. VI, 7. 8. 14) plane omittuntur, alia multo contrahuntur,*

1) *Cod. Scurial. II. R. 18. BETHM.* 2) *In marg. fol. 7. legitur: A. D. MCCCXLVIII. simillima pestis Florentie et quasi per universum orbem.*

ea praesertim quae ad historiam ecclesiasticam spectant. V. Cl. Pauli hanc ejus notitiam dedit.

Cum *E* affinitate quadam sunt conjuncti codices *F. G.*, omnium qui exstant fere antiquissimi, sed a genuino textu ita recedentes, ut hoc demum loco eos recensere liceat. Non solum Pauli carmina I, 26, sed etiam aliud II, 13. omittunt, praeterea non paucos locos minores, praesertim eos qui in codicibus *C* et *D* corruptela quadam laborant; cf. *N. Arch.* I, p. 551. Sed et ita mendis scatent, quae partim incuria vel ignorantia scriptorum nata sunt, partim vero ex vetustiore exemplari recepta esse debent, quippe quae et alibi, atque etiam in ipso codice rescripto Asisiensi reperiantur. Cf. *N. Archiv* I, p. 547 sqq.

Inter hos eminent

(52) *F* 1. *Sangallensis* Nr. 635, s. VIII. IX, membr. fol., omnium qui integri exstant antiquissimus ideoque magni faciendus. Scriptus diversis manibus, quarum specimina in tab. III. edit. maj. dedimus, proculdubio in Italia septentrionali, fortasse Mediolani, de cujus duce II, 32. alia manu additamentum factum est; in monasterium Sangallense post medium saeculum IX. translatus¹. Indices libri I, II. et VI. omissi, post IV, 4. hujus libri argumenta repetita, quae libro V. praemittenda erant in calce voluminis posita sunt. Verborum scribendi ratio ea qualis in monumentis saeculi VIII, praesertim Italicis, deprehenditur; contra grammaticae leges saepius peccatum est, quam ipsi Paulo id contigisse statuere licet; non raro etiam singula vocabula vel longiores verborum series omissa. Quibus mendis postea alii mederi conati sunt, partim aliis codicibus, praesertim illo quem *G* 1 nominavimus, adjuti, partim vero satis temerarie, et id tantum studentes, ut verbis rudibus sensum qualemcumque inferrent. Codicem jam a Bethmanno adhibitum, a V. Cl. Zardetti, bibliothecae Sangallensis praefecto, benevole Berolinum transmissum, summa diligentia iterum iterumque excussi. Cf. *N. Arch.* I, p. 547—552.

(53) *F**1. *Gothana* fragmenta, membr. II, Nr. 191, duo folia a tegumento libri cujusdam soluta, media quaternionis, quibus exigua pars Pauli (II, 22 inc. — 28 med.) continetur, s. IX. scripta. Quaecumque *F* 1 peculiariter habet hic quoque reperiuntur, novis mendis nonnullis aucta. Ne-

1) In catalogo librorum Sangallensium hoc tempore confecto nondum indicatur; cf. *N. Arch.* I, p. 549. In alio vero codicis olim Lasbergiani, nunc in bibliotheca Donaueschingensi asservati (v. Barack, *Catal.* Nr. 191, p. 177), quem in monasterio Sangallensi confectum putant, *Historia Langobardorum* indicatur, *Serapeum* 1840, p. 84. Eundem Bethmann, *Arch.* X, p. 318, Constantiensem dixit.

que tamen ex illo descripta esse possunt, ita ut etiam hic codex trans Alpes advectus esse sit censendus. Scripturae specimen vide in tabula I. edit. maj.

Alios vero hujus classis quotquot exstant codices ex F 1 repetendos esse, correctorum notae ostendunt ex ipso receptae et longius propagatae. Ex quibus duo in monasterio Sancti Galli scripti sunt:

(54) F 1^a. Sangallensis Nr. 620, membr. fol., s. XII. ex., ubi inter alia opera Pauli historia f. 253—272. legitur (cf. Scherreri catalog. p. 201). Indices in unum collecti libro primo praemittuntur, I. II. ex ingenio facti, III. IV. V. ex F 1 abbreviati. Ex hoc magna cum licentia exceptus, alia manu postea ad eundem est correctus. Eadem epitomen historiae Andreae Bergomatis margini intulit; cf. Arch. X, p. 369. Ultimis quaternionibus intercisis, desunt omnia quae post V, 2. (servus tuus) sequebantur.

(55) F 1^{a*}. Sangallensis Nr. 547, membr. fol. s. XII, fol. 517—554. (cf. Scherrer p. 167 sqq.). Descriptus ex F 1^a, priusquam hic fine destitutus erat, Bethmanno teste.

*p. 36. *Jam antea vero in Italia codicis F 1 exemplum factum sit oportet, quod quamquam presso pede illud sequebatur ejusque emendationes plerasque recepit, nonnullis tamen locis verba mutavit (praesertim II, 18 fin., v. N. Arch. I, p. 551). Ex hoc alii manarunt fonte, omnes in Italia confecti:

(56) F*2. Vaticanus reginae Christinae Nr. 710, membr. fol. s. XI, duabus manibus (f. 1—32. 33—78) exaratus, s. XIV. Brixiae, ut videtur, asservatus, de qua urbe tunc breves margini adscriptae sunt notitiae¹. Scriba quod habebat exemplar male legisse videtur, ideoque mox litteras sensu vacuas pinxit, mox liberius Pauli verba reddidit (e. gr. II, 19). Codicem carie adesum post Bethmannum et ipse Romae praesens aliquot locis inspexi².

(57) F 2. Madoetiensis Nr. 135, membr. s. XI. XII³, una manu exaratus, eo insignis quod IV, 21. et V, 6. amplas inserit interpolationes ad ecclesiam Madoetiensem spectantes⁴. Alia coeva manus aliquoties lacunas explevit aliaque correxit. Lectionis varietatem editio Muratoriana dedit, postea Bethmann enotavit; locos quosdam Frisi (Memorie II, p. 202 sqq.) imprimi fecit.

1) III, 31: et nota, quod ab ipso Grippho desenderunt Gripphi de Brexia; IV, 2: Similiter magna multitudo locustarum que venerunt de Tridento Brexiam in mcccxlvi. 2) Quae N. Arch. I, p. 551. de F 2. 3. 4 notavi etiam in F* 2. cadere vidi. 3) Bethmann in s. XII. ex. posuit, quod cum specimine in editione Muratoriana data pugnare videtur. 4) Praeterea inter II, 24. et 25. eadem manu notula de cometis sub Ottone I. et II. visis inserta est.

(58) *F 2^a. Parisiensis Nr. 6159, membr. 8. s. XI, cum F 2 ita etiam in locis interpolatis convenit, ut ex ipso exceptus censendus esset, nisi quae de scripturae aetate referantur obstarent. Quae si recte habent, etiam hic ex Modoetia repetendus aut vetustior hujus urbis codex jam deperditus statuendus est. Bethmann eundem putavit qui in catalogo bibliothecae Vicecomitum Papiensi a. 1426. Nr. XXIII. Historia Lombarda parvi voluminis affertur (Bibl. publica Papiensis Tit. XXXV, 3); id quod Delisle (Hist. du cabinet des manuscrits p. 126) postea confirmavit¹. II, 15—24. omissa scriba in calce libri supplevit, ubi ultimum tamen folium intercidit.*

(59) *F 2^{a*}. Parisiensis Nr. 6815, s. XIV. in membrana Itala ex F 2^a descriptus. Hoc continentur volumine: Solinus, Pauli historia Romana, Historia Langobardorum, Isidori historia Gothorum, Martinus Polonus, Thomae chronicon, Gaufridi historia Angliae (cf. SS. XXII, p. 489). Eadem opera cum in codice bibliothecae Vicecomitum Papiensi sign. DCXXXVII afferantur (l. l.), hanc vero a. 1499. vel 1500. Parisios asportatam esse constet (Delisle l. l. p. 125), quin idem sit dubitari nequit².*

(60) *F 3. Vaticanus Nr. 3339, membr. fol. Post Orosium et Pauli historiam Romanam s. XI. scripta sequitur liber manu Itala s. XII. ex. exaratus, quo Dares, 'Liber ystorie de origine ac gestis Longobardorum' et Einhardi Vita Karoli continentur. Qui historiam illam ex Paulo excerpserit³ (I, 1—12. 14—16. 22. et 27 in. 25. 26 in. II, 1. 5—10. 12. 14—25. 27. 28 in. 32. VI, 35 part. 22 part. 16 part. 23. 37. 28. 38. 42. 53. 45. 54 in. 48. 54 part. 55. 56. 57. 58 part.), hujus classis codice usus est.*

(61) *F 3^a. Romanus Casanatensis A II, 34, membr. fol. s. XIV, post Martinum Polonum et aliam chronicam etiam Daretem, Excerpta historiae Langobardorum, Einhardi Vitam Karoli, necnon Cosmographiam habet. Quae magnam partem ex F 3 sumta esse videntur.*

(62) *F 3^b. Vaticanus Nr. 8086, chart. 4, a. 1488. Perusiae exaratus, ubi inter alia multa aliunde collecta historia illa Langobardorum et catalogus imperatorum in F 3 in calce historiae Romanae additus sunt descripta.*

^{*}(63) *F 4. Vaticanus Palatinus Nr. 927, membr. p. 37. a. 1181. in monasterio S. Trinitatis Montis Oliveti prope Veronam una manu continua exaratus. Pauli historiam*

1) Catalogus ille ad ejus notitiam non venit. 2) In tegumento legitur: Ex libris hystorialibus pul^{to} 6. 3) Id quod in fine aperte dicitur: Explicit tractatus de libro ystorie Langobardorum summatim extractus.

antecedunt: 'Excerptum ex Orosio, Historiarum Pompeji Trogi epitome, De sex aetatibus, Excerpta ex chronica Eusebii, ex Eutropio, Orosio, ex Cassiodori historia tripartita, De primo adventu Gothorum ad Italiam et Roma capta, De forma regis Attilae ex libro Jordanis, De adventu Oduachar'. Quorum partem cum in codice tum Cheltenhamensi (infra G *3) jam conjunctam videret Bethmann, non scribam Veronensem, sed auctorem s. IX. vel X. hanc continuam fere rerum praesertim in Italia gestarum narrationem composuisse, statuit. Integrum Pauli opus vero cum ibi non invenerit, aliunde ille sumsit, exemplar ut videtur non unum secutus, quippe qui modo ad codices F, modo ad G accedat (excerptis fortasse codicis G *3 usus). Indices libris praemissi, sed etiam singulis capitibus nonnumquam argumenta adscripta. Addita est praeterea continuatio usque ad a. 8.5. deducta, de cujus auctore non constat. Scriba Veronensis vero urbis suae Annales usque ad a. 1181. subjecit, quos alii ad a. 1223. usque continuarunt (cf. SS. XVIII, p. 1), et alia quaedam de cyclo paschali, de sepulchro Domini, de victoria Saladini. Singulis libri partibus praeterea picturae sunt adjectae, satis eleganter delineatae. Codice, dum in bibliotheca Heidelbergensi adservabatur, Freher¹ et Gruter usi sunt.

(64) F 4^a. Mediolanensis bibliothecae Brerae A. N. XIV, 29, chart. s. XVI. in., eandem quam F 4 continuationem praebet.

(65) F 5. Caesenas Malatestianus, plut. XII, 5, 'scriptus per me Jacobum Pergulitanum pro magnifico et potenti domino Malatesta Novella de Malatestis et est completus d. 3. Jan. 1454'. Indices lib. I. et II. desunt, ut in F 1, quocum plerumque convenit; aliam vero capitum divisionem instituit, non pauca arbitrarie mutavit et Pauli sermonem quam maxime deformavit. Quae a Bethmanno enotata repetere inutile visum est.

Plures vero exstant libri tam aetate quam indole conspicui, qui ad F 1 prope accedunt, eo vero maxime differunt, quod indices librorum I. et II. ex ingenio, libri VI. ex alio Pauli codice sunt suppleti, praeterea loci nonnulli mutati et plerumque depravati. Primaevum hujus classis exemplar jam deperditum est; inde derivati vero in bibliothecis Germanicis exstant plures codices, in Italia unus tantum, posteriori tempore advectus.

(66) G 1. Giessensis Nr. 688, olim 'Liber Sancti

1) Idem fortasse est, quem Moller, Diss. de Paulo D., Altorf. 1646, p. 21, Freherianum allegat.

Martini in Winigartin', postea Senkenbergianus, s. IX. 4, nitide in alba pergamena exaratus, nil nisi Historiam Langobardorum continens. Plura exciderunt folia (quaternionis primi 1. 3. 4. 5. 6, septimi 5, undecimi 1, duodecimi 7, decimi tertii 1, decimi septimi 8). Lectionis varietatem in Catal. bibl. Giessensis Otto p. 288—312. evulgavit, jam antea Bethmann enotavit, post quem et ipse librum pretiosae antiquitatis a bibliothecae praefecto V. Cl. Noack humanissime Berolinum transmissum accuratius perlustravi. Quae secunda manus correxit partim ex F 1 sumta sunt. Cf. N. Arch. I, p. 555. Scripturae specimen vide in tab. IV. ed. maj.

(67) G *2. *Casselensis bibliothecae folia 6 quadrata in tegumentis librorum a Jacobo Grimmio detecta. Codex s. IX. manu Anglosaxonica exaratus, olim in monasterio Fuldensi, postea S. Martini Maguntino fuisse videtur (cf. Arch. VII, p. 283; N. Arch. I, p. 554 n., et de libris Fulda in monasterium S. Martini translatis Giesebrecht, Z. f. Gesch. VII, p. 564).*

Ex hoc fortasse fluxit

(68) G 2. *Heidelbergensis Palatinus Nr. 912, membr. s. IX. 4, pluribus manibus, quarum specimina in tab. IV. ed. maj. dedimus, scriptus, qui solum Paulum continet. Exemplar *litteris Anglosaxonicis exaratum fundamento positum esse, p. 38. cum singula vocabula, tum nomina Langobardica formam induta Saxonice (Thiadbert, Thiadric, Ottwini etc.), probant; cf. N. Arch. I, p. 554. Multa sunt cum G 1 communia, alia vero ab hoc recedunt, praesertim primis libris, quorum scriba sermonis asperitatem auferre eumque ad grammaticae regulas sibi notas reducere conatus est. Quo alter diasceustes non contentus, totum librum emendandum sumsit. Quibus sepositis, ubique ad priorem lectionem recurri, cum codicem a V. Cl. Zangemeistero, bibliothecae praefecto, benevole Berolinum transmissum diutius inter manus versarem. Ex hoc vel prorsus simili codice etiam F 1 emendationes quasdam illatas esse, tum perspexi; cf. N. Arch. l. l. p. 552.*

(69) G 2^a. *Stuttgardiensis Hist. 26, inter alia multa ante trecentos fere annos in unum volumen colligata novem continet quaterniones formae octonariae, quibus plures manus s. XII. inscripserunt Historiam Langobardorum, vitam Fursei, alia. Illam ex G 2 descriptam esse, Bethmann sibi persuasum habuit.*

(70) G *3. *Cheltenhamensis Nr. 1885, olim Metensis, post collegii Claromontani, membr. s. IX, ubi catalogo imperatorum ex Beda descripto addita sunt excerpta ex Paulo ad res Romanas et ecclesiasticas pertinentia (I, 25.*

26 in. II, 1—4 med. 5—7. III, 12. 13. 15. 17. 23. 24. 26. 29. IV, 5. 6. 8. 17. 26. 33. 36. V, 6—13. VI, 4. 5. 11—14. 31. 32. 34. 36. 40. 37. 42. 46—49. 53. 54 *init.*). G. H. Pertz haec cum Muratorii editione contulit.

(71) G 3. *Vindobonensis* Nr. 237 (*Hist. prof.* 680), membr. s. X. 4, una manu exaratus, quae nil nisi Pauli librum scripsit. Complura folia exciderunt (V, 38—VI, 6; VI, 34), alia initio et fine jam s. XII. adeo humiditate erant corrupta, ut qui tunc hujus libri exemplum faciebat ea vix legere posset. Verborum formas satis rudes plerasque ex vetustiore libro receptas esse, comparato codice G 4 huic affinitate conjuncto docemur; alia tamen et ipse amanuensis peccasse videtur. In quibus emendandis postea corrector desudavit. Codicem sub auspiciis Pertzii Pirsner cum editis contulit, Bethmann hac opera usus fuse descripsit, *Arch.* VII, p. 275 sqq., sententiam vero de ipso tunc prolatam postea prorsus rejecit eumque hoc loco esse ponendum intellexit. Scripturae specimen vide in tab. IV. ed. maj.

(72) G 3^a. *Vindobonensis* Nr. 406 (*Jur. civ.* 64), olim *Gotwicensis*, membr. s. XII. fol., in quo *Historiam Langobardorum Lex Bajuvariorum* antecedit (*LL.* III, p. 188). Desinit VI, 44, scribe adnotante: deest multum. Praeter G 3 nonnumquam codex classis C vel D adhibitus esse videtur. Hujus quoque lectiones enotavit Pirsner.

(73) G 4. *Ultrajectinus* Nr. 287, olim *Campensis*, membr. fol. min. s. X. vel XI. in., paginis bipartitis nitidissime exaratus. Amanuensis quae corrupta judicabat vel minus intelligebat in margine annotavit (signo r⁺ = require), nonnumquam spatium vacuum reliquit, ceterum exemplar, quo usus est, G 3 simile, satis fideliter expressisse videtur; II, 18—20. desunt, lacuna non indicata. Lectionis varietas Leibnitii manu scripta inter schedas ipsius in bibliotheca regia Hannoverana exstat, alteram a Schmückingio in margine editionis Elzevirianae enotatam bibliotheca Gottingensis servat (cf. *Arch.* VII, p. 284). His non contentus Bethmann denuo codicem, tunc magni factum (*Arch.* VIII, p. 31), accuratissime exscribendum curavit.

Quinque qui sequuntur hujus classis codices ita inter se conveniunt, ut, cum alter ad alterum referri nequeat, ex communi fonte eos haustos esse statuendum sit. Id commune habent, quod ceteris liberius Pauli verba reddunt, ad grammaticae regulas ea castigant, nonnumquam, ut sermonem perspicaciorem elegantiosemve reddant, quaedam mutant vel addunt. Quod jam medio saeculo IX. factum sit oportet, cum exempla duo ad hanc usque aetatem ascendunt, in Lotharingia, ut videtur, quo illa pertinent et ubi Regino ejus-

modi libro usus est. Codex fundamento positus G 2 similis fuit; formae nominum Saxonicae hic quoque, immo constantius quam illic ponuntur; cf. Arch. VII, p. 293; N. Arch. I, p. 557.

* (74) G 5. *Haagensis* Nr. 907, membr. s. IX. ex., p. 39. una manu satis negligenter exaratus. Desunt II, 23—III, 30. 34—V, 4. VI, 3. usque ad finem. I, 25. (patricium) — II, 5. (exagitatus in) ordine turbato post II, 23. collocantur; V, 40—VI, 3. post V, 4—40.

(75) G 5^a. *Vaticanus reginae Christinae* Nr. 578 (olim Nr. 1220), s. XII. 'liber Sancti Pauli in Trajecto inferiori', una manu nitide exaratus, nil nisi *Historiam Langobardorum* continens.

(76) G 5^{a*}. *Gothanus* Nr. 139, 'liber Waldemari regis Danorum', membr. s. XII. ex. 8. (cf. Jacobs, *Beiträge* I, p. 253), adeo cum praecedenti convenit, Bethmanno teste, ut alter ex altero fluxisse censendus sit.

(77) G 5^b. *Vaticanus* Nr. 1981, olim S. *Viventii* (in dioecesi Augustodunensi), postea S. *Joffridi* (?). Codici catalogum librorum S. *Viventii* et *Pauli* *historiam Romanam* continenti postea quatuor s. XI. quaterniones annexi sunt, qui *Historiam* praebent *Langobardorum* — IV, 37. (rapinis diripiunt), reliqua libri parte deperdita. Index primo tantum libro praemittitur; desunt III, 23—26. IV, 2. 9. 17. 19.

(78) G 5^c. *Treverensis* Nr. 1142, olim S. *Mathiae*, membr. s. X. Codici, qui solam *Historiam Langobardorum* continet, postmodum *Vita S. Annonis* assuta est. Varietas lectionis a b. m. *Wytttenbachio* satis diligenter descripta est.

(79) G 6. *Cheltenhamensis* Nr. 1886, olim S. *Remigii Remensis*, s. XVII. 'ex bibliotheca Antonii Augervei (?)', postea *Collegii Claromontani Parisiensis* Nr. 681, indeque in bibliothecam *Meermannii* (Nr. 795), denique *Thomae Phillippsii* illatus, membr. s. X. nitide exaratus. Quem huic classi adscribendum esse, singulae probant lectiones a b. m. *Pertzio* enotatae.

(80) G 7. *Romanus Chigianus* G. VI, 156, chart. s. XV, quem *Bethmann* aliquot locis inspexit et huc pertinere iudicavit.

Quascumque *Historiae Langobardorum* recensuimus codicum classes ad saeculum saltem decimum ascendunt; tunc, et fortasse saeculo jam antecedenti, tam diversas induit formas liber hic saepissime descriptus et lectitatus. Sunt vero libri, posterioris praesertim temporis, nulli earum certo certius ascribendi, quippe qui aut ex pluribus confecti videntur exemplaribus aut etiam magis temerarie *Pauli historia*

usi, ut eam potius deformasse quam reddidisse sint dicendi. Horum quoque complura genera discernamus oportet.

Unum (H) ad Galliam pertinens.

(81) H 1. *Vaticanus reginae Christinae Nr. 905, olim S. Mariae Pontiniacensis, membr. s. XIII. in fol. Eodem volumine continentur: Dares, Historia Apollonii, Ademari historia Francorum, Hugonis Floriacensis historia ecclesiastica, nomina regionum, civitates Galliae. Inde a libro III. praesertim codicem classis C sequitur.*

(82) H 1^a. *Romanus Corsinianus Nr. 863, chart. s. XIV. Ademarum et Paulum ex H 1 descriptos esse, iudicavit Bethmann.*

(83) H 2. *Vaticanus Nr. 1795, membr. fol. s. XIII; * p. 40 s. XIV. Forolivii asservatus¹, * antea, ut videtur, Trevis in Gallia². Etiam hic Dares et Ademarum Paulum antecedunt, sequuntur historia Alexandri, Tractatus de Sibillis (Sibille generaliter omnes sqq.), Roberti historia Hierosolymitana.*

(84) H 3. *Romanus Casanatensis³ A, I, 21, membr. s. XIII. fol. Post Daretem, Historiam Apollonii, Historiam Langobardorum leguntur epitaphia Ludovici regis et aliorum, Passio Thomae Cantuariensis, Translatio S. Stephani, Vita S. Leonardi.*

1) *Ultimo folio haec leguntur: In MIII^cXLVII. et XLVIII. et in parte sequentis anni magna epidimia fuit in Firlivio, item in MIII^cLXI, item in MIII^cLXV, te m in LXXIIII, item in LXXXIII. In MIII^cLXXV. civitas Cesene derobata fuit a Bretonibus capientibus homines et mulieres et vituperantes eos, quod facere non potuissent, nisi intervenisset auxilium domni Iohannis Aguti cum suis gentibus de Inghilterra, qui erat Faventie MIII^cLXXXIII. die VII. Augusti, dum esset guerra inter Cechūm et Pirum de Ordelauffis ex una parte et Karolum domni Gallaotti de Malatestis et fratres ex altera. Hinc inde multis dampnis datis, venit ipse Karolus cum magna gente in villa Bosecli districtus Forlivii. Tunc Forlivienses exeuntes extra et non valentes resistere dictis gentibus, capti fuerunt de Forlivio plures 4us (4 milibus?) homines, et redimerunt se magnis q'tē, et aliquanti fuerunt mortui. In ima pagina praecedente Blondus Forliviensis, cujus manus per totum codicem notulas marginibus aspersit, haec addidit: Referre solita fuit Francisca genitrix mei Blondi, quo die tumultus hic Forolivii fuit, eam, que apud genitricem et fratres pransum erat, cum vidisset cives ad arma discurrere, memorem subito factam, arma genitoris mei in cubiculo clausa esse, cuius ipsa claves teneret, me raptim gremio exceptum, qui menses octo natus essem, asportasse, nullo expectato itineris comite, et ad arma patri meo danda viam omnem decurrisse. BETHM. 2) Ut conjicio ex iis quae ad II, 4: fugientes cladem vita relinquebantur, margini imposita leguntur: al. 'vitae' per diptongum, et sic est in monasterio Pontigniacensi Autissiodorensis diocesis, al. 'vitam', ut in monasterio de Rigniaco dicte diocesis ita est. Johannes de Castronovo canonicus Trevis. BETHM. 3) Olim fortasse Rigniacensis, ut nota innuere videtur marginalis ad praecedentem codicem allata. BETHM.*

(85) *H 4. Oxoniensis collegii Corp. Christi*¹ Nr. 82, membr. s. XIII. fol. max., in Gallia, ut videtur, exaratus. Insunt Curtii historia Alexandri, Gesta ejusdem, Caesar de bello Gallico, Ademar, Historia Apollonii, Paulus. Codicem evolvit V. Cl. R. Pauli.

(86) *H 5. Bernensis* Nr. 208, olim, ut videtur, S. Eugendi Jurensis², postea Danielis et Bongarsii, membr. s. XIV. in. fol., eadem quae H 1 continet opera, quibuscum Bongarsius plura alia compaginari fecit (cf. Hagen, Cat. Bern. p. 256). Variarum hujus lectionum enotatae sunt in cod. Paris. Suppl. Lat. Nr. 40.

(87) *H 5^a. Parisiensis* Nr. 17780 (Bouhier Nr. 93), chart. s. XVI, ex cod. S. Eugendi descriptus et Chifletii manu hic illic correctus. Solam historiam Langobardorum continet.

Aliud genus in Bavaria natum est et propagatum; cujus auctor praeter codicem D (vel C *1) alterum classis G (ad G *3 prope accedentem; v. III, 29) adhibuit, nonnumquam utriusque lectiones conjunxit; cf. N. Arch. I, p. 558.

(88) *I 1. Monacensis* Lat. Nr. 6391 (Frisingensis Nr. 191) membr. s. XI. 4; litteris praegrandibus non una manu scriptus, qui solum Paulum continet. Primo deperdito quaternione, in I, 6. incipit. Hunc librum a V. Cl. Halmio, bibliothecae Monacensis praefecto, humanissime Berolinum transmissum post Bethmannum et ipse accuratius examinavi.

(89) *I 1^a. Monacensis* Lat. Nr. 18571 (Tegernseensis Nr. 571), membr. s. XI. ex. Historiae Langobardorum alia manus adjecit passionem S. Quirini. Illa Frisingensi exemplari valde similis, non tamen ex ipso, sed ejus fonte manasse videtur (cf. praesertim IV, 27 ex. 28 inc.).

(90) *I 1^a*. Monacensis* Lat. Nr. 4602 (Benedictoburanus Nr. 102³), membr. s. XII. 8., ex Tegernseensi nitidissime exscriptus.

(91) *I 1^b. Romanus Vallicellianus* B. 61, membr. 4, inter alia multa variis temporibus scripta praebet etiam Historiam Langobardorum, in cujus calce legitur: Exemplar inveni in bibliotheca Ecclesiae Brixinensis⁴, cuius episcopus est reverendissimus dominus meus d. Nicolaus de Cusa tt.

1) Primo legitur folio: Orate pro anima rev. in Christo patris ac domini Ricī Fox, olim Winton. episcopi, collegii Corporis Christi fundatoris, qui hunc librum dedit eidem. 2) Id Bethmann statuit, quia H 5^a, qui quam proxime ad H 5 accedit, ex hujus monasterii codice est descriptus. 3) Hunc recenset Pez, Thes. III, 3, p. 627. 4) Hic fortasse iis ansam dedit quae de codice Secundi Brixinensi traduntur; v. supra p. 19 n. 1.

sancti Petri ad Vincula S. R. e. cardinalis; descripsi ut vides confuse in Bunnecca oppido Norico eiusdem ecclesiae
 *p. 41. Brixinensis anno *1460. die 8. Aprilis absolvi Deo gratias Io. an. *Indices nulli, neque capita distinguuntur. Brixinensis ille codex utrum etiamnum exstet, compertum non habemus.*

(92) I 1^c. *Vaticanus Urbinas Nr. 984, chart. s. XV, ex altero Urbinate Nr. 413, qui jam intercidit, catalogo teste descriptus. Cum 1^b id habet commune, quod indices desunt neque capita discernuntur; praeterea lectiones singulae a Bethmanno enotatae hunc ei locum attribuunt.*

(93) I 2. *Bruxellensis Nr. 8244, olim Korssendonkanus dioc. Brugensis, chart. a. 1489, qui Bedae historiam Anglorum¹, Aretinum de bello Gothico, Historiam Langobardorum et Jacobi de Vitriaco Historiam orientalem continet. Pauli textus inter A C et G fluctuat, ab I 1 tamen diversus. Indices nulli; capita de suo distinxit librarius.*

(94) I 3. *Parisiensis Nr. 5315, Colbertinus, olim, ut videtur, Arelatensis, membr. s. XI. ex. fol. Post Vitas sanctorum et Victorem Vitensem Historiam continet Langobardorum, in qua V, 16. (perempta) librarius calamum in media pagina deposuit. Additamentum peculiare habet III, 8; argumenta capitibus praescribere coepit, nec tamen in hoc consilio ultra medium librum I. perstitit. Lectio modo ad codices A modo ad G accedit.*

(95) I 3^a. *Avenionensis, Musei Calvetiani, membr. s. XIII. Praeter Paulum et Victorem Vitensem etiam Eusebii historiam ecclesiasticam a Rufino translata et Cassiodori historiam tripartitam complectitur. In iisdem desinit verbis ac I 3; cf. Arch. VII, p. 209.*

(96) I 3^b. *Gratianopolitanus Nr. 338, olim Carthusianorum ejusdem urbis, membr. s. XIII. De quo nihil compertum habemus praeter quod eodem volumine Orosius et Victor Vitensis exstant (Haenel, Catal. p. 169).*

(97) K 1. *Londiniensis, Musei Britannici Nr. 14092, a. 1843. emptus², olim fortasse Vicentinus³, membr. s. XV. 8, una manu Italica exaratus, quae varia opera Paulo subjecit⁴. Libri non distinguuntur, plura omittuntur (III, 25.*

1) Exstat in B 2; Aretinus in A 2^b. 2) 'Purchased at the sale of the Saibante and Gianfilippi mss. at Paris, Jan. Feb. 1843, Lat. 440'. Ideo idem esse videtur, quem marchio Gianfilippi Veronensis s. X. esse jactabat; v. Arch. V, p. 620 n.; XII, p. 655. 3) Quod conjicere licet ex inscriptionibus Pauli subjectis, quae inventae erant: in loco putei prope Forumiulium agri Vicetini in quadam domo, in loco Acignani agri eiusdem, Marosticae, in suburbio civitatis Vicetiae ante portam.

BETHM. 4) *Historia Gothorum Hispanorum; Historia Francorum — 1356; Catalogus regum Francorum usque ad Johannem II; Vita*

IV, 31. VI, 7. 37), alia transponuntur, contrahuntur, verbis mutatis redduntur, ut potius opus ex Paulo confectum quam Pauli codicem dicas. Neque interpolationes desunt (II, 9. 23. 32. IV, 37). De his omnibus retulit V. Cl. R. Pauli.

(98) K 2. *Cheltenhamensis* (bibliothecae Thomae Phillipps) Nr. 3706, olim Julii Saibanti¹. Sub titulo Pauli Wanafrit Forliviensis de bello Longobardorum f. 281. legitur historia ex Paulo excerpta potius quam descripta. Pauca enotavit V. Cl. R. Pauli.

(99) L 1. *Bambergensis* E. III. 14, membr. s. XI, in Italia scriptus, de quo fuse disputatum est Arch. IX, p. 673 sqq. Quae hoc volumine continentur veterum scriptorum opera pleraque non fideliter excerpta, sed mutato sermone reddita multisque additionibus aucta sunt, ita ut vix genuini sermonis vestigia deprehendas.

(100) L 2. *Oxonienensis*, Coll. Magdalen. Lat. 14, membr. s. XIV. 4, Bambergensi similis, ut V. Cl. R. Pauli accuratius exposuit, N. Arch. I, p. 161 sqq.

(101) L 3. *Saresberienensis ecclesiae cathedralis* 1060. 234, olim 'liber ecclesiae Sarum', membr. s. XIII, a Bethmanno huc relatus est; cf. Arch. VII, p. 244. 343.

*Afferuntur praeterea²:

²p. 42.

(102) *Vaticanus* Nr. 8086, chart. s. XV (cf. Arch. XII, p. 260), qui inter alia excerpta ex Paulo quaedam descripsit capitula (I, 1—12. 14—16. 22. 23. II, I. 8—10. 14—17. 19—21. V, 30. VI, 11. 23. 24. 34. 39. 47. 48. 57).

(103) *Mantuanus*, olim monasterii Padolironensis, Arch. XII, p. 627.

(104) *Cantabrigiensis*, Clare Hall, membr. fol. s. XIII, Haenel, Cat. p. 781.

(105) *Comitis de Asburnham* L. 86, membr. s. XII, cujus notitiam b. m. G. H. Pertz dedit.

(106) *Abrincensis* bibliotheca aliquot codicis qui fuit Montis S. Michaelis folia s. XII. scripta servat; Bethmanno teste, qui ibi praesens fuit.

(107) *Vaticanus Palatinus* Nr. 851, chart. s. XV,

comitissae Mathildis (a comite P. Manara edita); De festis apostolorum; De 72 discipulis; De septem miraculis mundi; Excerpta ex Solino. 1) V. (Maffei) *Indice de' libri di Giulio Saibanti*. Veron. 1734, 8, ubi ita affertur: Pauli Venafri Foroliviensis de bello Longob. 2) De Parisiensi Nr. 1750 v. supra C 3; de Brixisiensi J 1^b. 3) Cod. Glascoviensis, Mus. Hunter. S. 52, membr. s. XIII. XIV, Pauli epitomen ab Ekkehardo confectam continet.

dum Bethmann Romae versabatur, inveniri non poterat; Arch. XII, p. 344¹.

Flammis consumpti sunt:

Londiniensis Cotton. Otho A. 10, in quo Aethelwerdi chronicon et Historiae Langobardorum libri sex, 'characteribus antiquis et elegantissimis' legebantur, teste Smith, Cat. bibl. Cotton., Oxon. 1647, p. 67.

Londiniensis Cotton. Vitellius E. II, qui etiam Fragmentum de regibus Francorum, G. Alexandri, Daretum, Historiam Romanam, alia continebat. Ib. p. 95.

Bethmann praeterea quotquot invenire poterat codicum antiquorum notitias summa diligentia collegit, quas ubi ad libros nostro tempore servatos referre licebat supra indicavimus; reliquos vero codices, quos certo agnoscere plerumque nequimus aut deperditos lugemus, nunc ipsius verbis recensemus. Sunt vero:

Itali, praeter Pauli archetypum: Casinensis sub abbate Theobaldo, hoc est a. 1022—1035. exaratus, teste Leone Ostiensi II, 53 (SS. VII, p. 662); Casinensis alter sub Desiderio abbate scriptus, ut refert Petrus Diac. Chron. Casin. III, 63 (ib. p. 746: Historiam Langobardorum, Gothorum et Wandalorum); Farfensis, quem Hildeprandus a. 939—943. defraudavit, teste Gregorio Catinensi (SS. XI, p. 536 n.); Lucensis, qui in inventario sacristiae capituli S. Martini a. 1264. facto (Liber ej. capit. LL. 43) ita notatur: Istorie Longobardorum, cronica Bede; Novaliciensis, a Carolo de Lewis adhuc a. 1775. visus et s. X. attributus²; Patavinus S. Johannis, quem affert Montfaucon, Bibl. I, p. 485: Pauli Diaconi historia (idem fortasse qui A 6); Ticinensis in bibliotheca Vicecomitum, cujus catalogus tres recenset, quorum duos inter Parisienses reperire licet (v. supra p. 35, F 2^a. F 2^{a}), tertius Jordanem et Paulum continebat (Bethmann fortasse eundem esse opinatus est qui in cata-*

1) De Urbinate Nr. 413 v. J 1^c. 2) Anecdota sacra, Taurinis 1789, I. praef. 34, ubi ita de eo refert: 'membr. s. X. in principio desunt quaedam paginae. Insunt: orationes missae; S. Bonifacius de poenitentia; Remigius Novaliciensis de Og et Magog num sint Ungari qui Galliam invaserunt, ad Viridunensem episcopum; de ambigenis; de aroma ejusdem Remigii; epitaphium Ambrosii; Bedae vita S. Gregorii; Epitaphium Brunonis archiepiscopi; de Theophilo; Augustini sermo; Vitae SS. Mariae Aegyptiacae, Pelagiae, Marinae, Eufrosiae, Catherinae; Translatio S. Benedicti; Hieronymus ad Paulam; Amphilochoi acta S. Basilii; Vita S. Hieronymi; Vita S. Dionysii Mediol.; Inc. gesta Langobardorum eorumque originem. Inc. capitula libri primi. Liber primus completus est; Liber secundus usque ad cap. 17. et tres posteriores intelligibiles (?) sunt'. Eadem fere in Excerptis Lewisi manu factis in Arch. Taurin. (Archivio dell' Economato) leguntur. BETHM.

logo librorum mss. apud heredes abbatis Silvestri Maurolyci in cod. Vatic. reg. Christ. Nr. 2099, s. XVI. ita affertur: Gepidarum gesta et Pauli Diaconi hist. Langob. membr. fol.). Codex comitis Karoli della Pace Utinensis affertur in libro Asquini (*Del Forogiulio dei Carni. Ver. 1827. *4. p. 67.*) p. 43. Sforzanus in catalogo bibliothecae Sforzanae, Romae olim asservatae, in cod. Vatic. Ottobon. Nr. 2355. ita indicatur: 93. chart. Pauli Foroiulensis hist. Langob. libr. sex, fortasse ex iis est qui hodieque Romae exstant. Codicem vero Petri de Luna antipapae, qui in catalogo bibliothecae illius, Cod. Barberin. XXXIX, 84, recensetur: Ystoria Longobardorum et Africana, inter eos quaerere licet qui Victorem Vitensem cum Paulo conjunxerunt.

Germani: Augiensis, quem Reginbertus Augiensis monachus in catalogo ante a. 846. confecto inter libros suo tempore scriptos ita allegat (*Neugart Episc. Const. I, p. 550¹*): In tricesimo quarto libro continentur libri quinque Historiarum gentis . . . Winilorum qui et . . . et liber in quo habetur excidium Troiae civitatis (*i. e. Dares*); Colonien-sis S. Martini in catalogo a. 1494. ap. Ziegelbauer, *Hist. rei litter. ord. S. Benedicti I*, 506: Gesta Longobardorum libr. 6; Dunensis ap. Sander, *Bibl. ms. Belgica p. 187²*: Pauli Warnefridi pars quaedam Historiae Langobardorum; Sangallensis s. X (?), litteris initialibus auro vivisque coloribus nitidissime pictus, teste Gercken (*Reisen II*, p. 175), ideo a F 1. 1^a. 1^{a*} diversus³; Wessofontanus in catalogo s. XII. et altero s. XIII. ap. Naumann, *Serapeum* 1841, p. 252: Gesta Longobardorum.

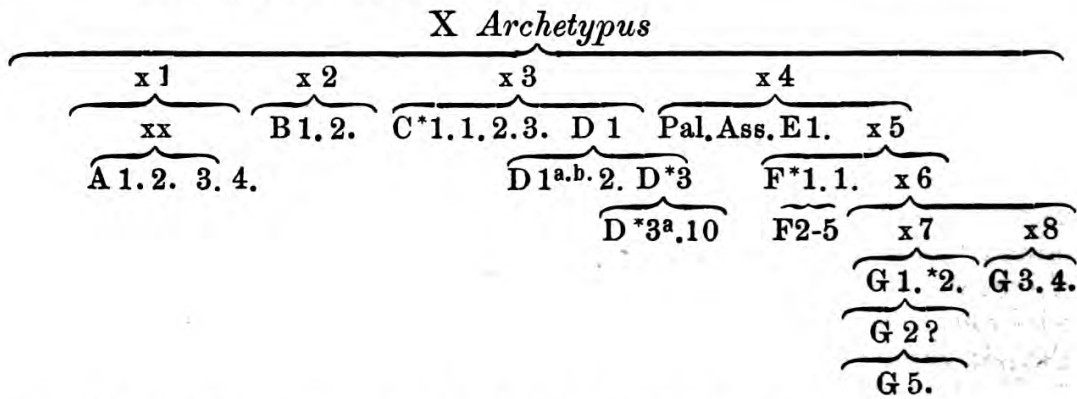
Gallici: Beccensis in catalogo s. XIII, quem ex cod. Abrincensi Nr. 186 edidit Ravaisson (*Rapport au ministre* 1841), ita indicatur: Historia Orosii, Trogus Pompeius et Historia Langobardorum libris quinque; Massiliensis S. Victoris, in catalogo s. XII. a Champollion-Figeac edito (*Documents sur l'hist. de France I*, p. 657) descriptus: Volumen gestorum Grecorum Romanorum et Longobardorum (*id est Dares, Historia Romana et Lang.*); Senonensis S. Petri Vivi, quem Arnaldus abbas a. 1095—1123. scribi fecerat teste Chron. monast. (ap. Dachery *Spic. II*, p. 485): Paulus Langobardorum historiographus et in eodem volumine Inventio capitis S. Iohannis.

Angli: Cantuariensis in memoriali Henrici prioris monasterii Christi Cantuar. a. 1285. electi, quod exstat in

1) De quo cf. König, *Freiburger Diöcesanarchiv IV*, p. 265. 2) Minus certi sunt Aldemburgensis, *ibid.* p. 224: Historia Langobardorum incerti auctoris; et Bonae Spei in Hannonia, *ibid.* p. 311: Pauli Diaconi chronicon (*historia Romana?*). 3) Cf. *supra* p. 33. 34.

cod. Londiniensi Cotton. Galba E. 4: Hystoria Langobardorum; fortasse Colchestrensis: Historia Dudonis, cosmographia Ethici, Paulus de Cassina historicus, et Eveshamensis: Historia Pauli de Casino, uterque a Leland, Collectanea III, 271. 269, allegatus, nec tamen ita descriptus, ut certo agnoscere liceat, utrum Historia Langobardorum an Romana sit intelligenda¹.

Alios non paucos Historiae Langobardorum existisse codices, eorum quos superstites gaudemus recensio docet, quorum inter se cognatio ita tantum explicari potest. Quod haec ostendit tabula²:

*p. 44. * Ex qua patet, ad archetypum plures esse referendos codicum classes, quibus inter se comparatis illius lectio est enucleanda. Quam certo certius assequi nobis videtur, ubi omnes vel magna eorum pars quos tamquam optimos cujusque classis numero 1 (vel *1) indicavimus inter se conveniunt; sed etiam duorum vel trium consensus idem suadere potest. Ipse ille archetypus mendis non carebat, quae eo nata esse videntur, quod Pauli librariis verba in calamus dantis sensus ab his saepius non recte intelligebatur, auctor vero ea emendare neglexit vel morte praereptus haud potuit. Alia vero a scribis postea inferebantur; id quod non diu post Pauli tempora factum esse, fragmenta codicis Asisiensis rescripta docent, quibuscum libri quos habemus antiquissimos faciunt. Verborum distinctio raro instituta, eadem litterae in fine et initio verborum ponendae semel tantum scriptae erroribus non paucis ansam dederunt. Quos

1) Idem dicendum est de codice collegii Eaton Nr. 103 (Smith Cat. Angl. p. 48; Arch. VII, p. 343). Alterum vero, Nr. 52 (ib. p. 47), Historiam praebere Romanam, aperte indicatur. Cheltenhamensis, Nr. 451. ib. p. 342, continet Jacobi de Voragine historiam Sanctorum Lombardam; alius s. XV. codex (Arch. l. l. p. 342) brevem Langobardorum historiam. 2) Paucis mutatis, quae jam accuratius indicari poterant, repetita ex N. Arch. I, p. 559.

ut tollerent, Pauli verba, ut supra monuimus, ad modum vulgaris linguae non semel scripta, ex grammaticae regulis corrigerent, lacunas explerent, alii s. IX. et X. librarii sibi sumserunt, quod tamen vix prospere eis cessit. Nec fieri potuit, quin in tanta codicum mole variae natae sint lectiones innumerae fere, eaeque modo omni sensu destitutae, modo temerariae et a genuino verborum tenore prorsus alienae. Quas omnes enotare, nedum hic recensere, taediosum et plane inutile erat. Id tamen egimus, ut codicum qui aetate vel auctoritate praestant (A 1. 2. F 1) integram lectionis varietatem exhiberemus, ex aliis qui ad hos prope accedunt (B 1. C 1. D 1. G 1. 2) omnia quae ad veram lectionem stabilendam facere possunt aut saltem non apertae corruptionis indicia praebent, ex reliquis vero, quantum licebat, ea quae codicum cognationem et textus Paulini, ut ita dicam, historiam explanant. Neque id egimus, ut ubique singuli cujusque codicis afferretur lectio; nonnumquam classis signum (praesertim D) posuimus, ubi plures inter se conveniunt, de reliquis vero non constabat. Nam quantamcumque operam Bethmann aliique socii nostri in indagandis et examinandis Pauli codicibus posuerunt, non omnes tamen locos inspexerunt, qui dubia movere vel solvere possent. Quae correctores postea codicibus intulerunt ex A 1 et 2 tantum annotavimus, ex D 1 et F 1 partem eorum quae in ceteros harum classium libros transierunt, aliis, quibus praesertim G 1. 2. 3 abundant, prorsus omissis. Nihilominus lectores nimia lectionum mole obrutos esse, multos fore qui judicent vix dubito. Quos tamen monitos velim, bis terve primum a Bethmanno, postea, codicibus antiquissimis denuo adhibitis, a me non grato sane labore eas esse recensitas et castigatas.

Editionum vix semel vel bis ratio habenda erat. Sunt vero hae¹:

1) Ascensiana, ed. Guil. Parvo, Paris. 1514, ex codice classis F (fortasse F 2^a vel F 2^{a*}).

2) Peutingeriana, Augustae 1515, codices secuta ad A 3 et I 1 pertinentes.

3) Frobeniana, curante S. Gelenio, Basileae 1532, inter Historiae Romanae scriptores, ex 1 repetita.

4) Lindenbrogiana prima, Lugduni Bat. 1595. 8, ex 2 sumta, adhibito codice Orteliano, qui ad C 5 prope accedit (supra p. 29). Novo titulo aucta prodiit cum Jordane aliis Lugd. 1617. 8.

5) Lindenbrogiana altera, Hamburgi 1611. 4, cum Jordane, Isidoro etc., p. 187, adhibito codice B 1.

1) Cf Bethmann p. 296 sqq., 314 sqq., 344 sqq., ubi accuratius de iis egit; N. Arch. I, p. 558.

6) *Gruteriana*, Hanoviae 1611. fol. inter *Historiae augustae scriptores*, cum varia lectione codicum G 2 et F 4.

7) *Elzeviriana*, cui Hugo Grotius manum admovisse dicitur, Amstelodami 1655. 8, cum *Jordane*, *Isidoro*.

8) *Lugdunensis* 1677, *Maximae bibliothecae patrum* Vol. XIII, p. 332 sqq., ex 7.

*P. 45. *9) *Muratoriana* cur. *Horatio Blanco* (*Bianchi*), SS. *Rer. Italicarum* Vol. I, *Mediolani* 1723, cum varia lectione codd. B 2 et F 2.

10) *Migniana*, Paris 1861, *Patrologiae latinae* Vol. XCV, ex 9.

Translationes Italicae exstant una manuscripta in bibliotheca *Taurinensi*, duae impressae auctoribus *L. Domenichi* (*Venet.* 1548. 1554. *Milan.* 1631) et *Viviani* (*Udine* 1826)¹; duae *Germanicae*, altera a *C. de Spruner* ex codice corruptissimo L 1 (*Hamb.* 1838), altera ab *O. Abel* (*Geschichtschreiber etc.* *Berl.* 1849); una *Francogallica* auctore *Faubert* (*Paris.* 1603)².

Annotationes nonnullas adjecit *Fridericus Lindenbergius*, quas retinuit multisque amplae eruditionis frugibus plenis auxit *Hor. Blancus*. Quas ex his selegendas duxi signo BI. indicavi, alias ex *Bethmanni* schedis sumtas BE.; nonnullas ipse adjeci, praesertim eas quae ostendant, quomodo fontibus usus sit *Paulus*. Ampliori commentario auctores prosequi, a consilio nostro alienum est.

Berolini, mense Julio 1876.

G. WAITZ.

1) *Bethmann* p. 318. Editionem *Venetam* a. 1548. in bibliotheca *Berolinensi* vidi. 2) *Dahn* p. XXXIII.

INCIPIVNT^a CAPITVLA LIBRI PRIMI.

1. De Germania, quod plures nutriat populos, ideoque ex ea multae gentes egrediantur.

a) In nomine Domini incipiunt capitula de historia Langobardorum A 2. In Christi nomine incipiunt capitula libri istoriæ Langobardorum A 3. Incipiunt capitula libri primi historiae Langobardorum A 3. 3c. Incipiunt capitula libri primi in historia Longobardorum A 5. In n. s. trinitatis inc. cap. libri primi in historiam Longobardorum A 6. In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti incipiunt capitula libri primi historiae Longobardorum D 3. Incipiunt capitula libri primi historiae gentis Langobardorum *plerique* D. Inc. cap. in historia Langob. E 1, *ubi abbreviata sunt*. Incipiunt capitula in historia Longobardorum H 4. — *Index cum primis foliis excidit in A 1. C 1. I 1 et aliis; omittitur omnino in A 2. B 1, ubi argumenta capit. 1—24. praemissa sunt, B 2a. E 4. F 1. G 5. 5a. I 2. K 1. — Prorsus diversum codd. G 1. 2. 3 (cujus prima pagina jam legi nequit). 4. 5. I 1a ita exhibent: 1. De septentrionali plaga, quod (deest G 4) quamvis singula loca (deest G 4) propriis nuncupentur nominibus, generali tamen vocabulo Germania vocitetur. 2. Divisio Winilorum (Huinolorum G 4) in tribus partibus facta. 3. De eo quod tertia pars populi Ibor et Aionem super se ordinaverit duces. 4. De septem viris dormientibus in eadem Germaniae regione (in Germ. I 1a). 5. De Scriptowinis (Scriptofinnis G 1) gente (gens G 4), quae crudis carnibus vivunt (vivit I 1a), quibus etiam in locis per aliquot dies noctium (noctu I 1a) lux clarissima cernitur. 6. De voragine oceani maris et de viro quem umbilicus absorbit. 7. De egressu Winilorum a Scandania, et pro tributis Wandalorum legatis ad eos missis. 8. De eo quod Wandali Godan sortilogum victoriam postulassent (postulabant G 4). 9. Quod Langobardi ab intactae (intacto G 4. I 1a) ferro barbae longitudine sint (sunt G 4. I 1a) appellati. 10. Bellum Winilorum (Winolorum G 4) cum Wandalis. 11. Ubi Assipitti (Assipiti G 4) eorum iter impediunt. 12. De singulari certamine et libertate transeundi Langobardorum per fines Assipittorum. 13. De libertate servorum et in quibus postea habitaverint (habitaverunt G 4) locis. 14. Mortuis ducibus Ibor et Agione (Aione G 4), primum eis Agelmund, Agionis filius, regnat. 15. De quadam meretrice uno partu septem enixa puerulos et in piscinam proiectos, ex quibus rex unum levare praecepit et Lamissio nomen imposuit, qui postea cum Amazonarum fortissima in fluvio natatu conflixit. 16. De eo (hoc G 1; De eo *des.* I 1a) quod subito super eos Vulgares inruentes, regem eorum Agelmund occiderunt. 17. Hic secundus Langobardis Lamissio regnat et Vulgarum gentem impugnat. 18. Hoc quoque defuncto, Lethu, dehinc Hildehoc, et post hunc quintus Gudeon regnum suscepit. 19. Bellum inter Odoacar, qui intra Italiam regnabat, et Feletheum Rugorum regem. (*Sequentia usque ad verba I, 6: fuerunt morientibus desunt G 1, quatuor foliis excisis*). 20. Hic mors Gudei et Clafonis, et bellum inter Tatonem et Rodulfum regem Herulorum. 21. De interfectione Tatonis, et quod Wacho (Humacho G 3) Suavos suo dominio subiugavit. 22. (*hoc loco incipit G 2, primo folio amisso*) Hinc (Hic G 3. 5c. I 1a) Waltari (VII. Waitari G 5c), post quem nonus Auduin (Oduini G 2; Otwinus I 1a) regnat (filius regis occidit *add.* G 5c). 23. Hic (Aduin G 5c) Albuin (Albuini G 2 *semper*), filius regis Anduin (Oduini G 2. I 1a), Turismodum, Turisindi (Thur. G 2) Gebidorum (Gebitorum G 3) regis filium, occidit. 24. De eo quod Albuin pro petenda arma ad Thurisindum regem profectus est. 25. De Iustiniano (Iustiano G 2) imperatore, qui et bella prospere per Bilisarium gessit et in (*deest* G 3) causis (clausis G 3. 4) civilibus mirificus extitit; huius temporibus Cassiodorus divinae scientiae claruit, et Priscianus grammaticae artis profunda rimatus est. 26. De sancto Benedicto (et eius miraculis et laudibus eius *add.* I 1a). 27. De regno Albuini, et quod cum Avaris (Averibus G 2; Avars G 3) foedus perpetuum inierit, et de interfectione Cunimundi regis Gepidorum capiteque illius ablato et ex eo poculum (*corr.* poculo G 4) facto. — F 1a *argumenta ita de suo supplevit*: 1. De natura et situ septentrionalis plage Germanie, et quod ex ea Gothi Wandali Heruli Turcilingi necnon et alie feroces et barbarae gentes prodierunt. 2. Pari modo et Winilorum, hoc est Longobardorum, gens, quae in Italia regnavit, a Germania sorte exiit. 3. Quod constituerunt duos duces super se, Agion et Ibor. 4. De septem dormientibus qui ibi in quodam antro requiescunt. 5. De Scritowinis. 6. De caribdi, et cetera. — D 3 *ita*: 1. De Germania, quod multos populos ibi nascatur et inde multe gentes egressae sunt. 2. De Scandania insula, de qua Winnolorum, id est Longobardorum, gens venit etc. — Porro F 2. 2. 4 *ita habent*: 1. Prologus*

- *p. 46. *2. De Scadinavia^a insula, et quia^b ex ea Winilorum, hoc est Langobardorum, gens est egressa.
3. Quod Ibor et Aio^c primi duces Winilorum cum matre sua Gambara fuerunt^d.
4. De septem viris apud Germaniam^e dormientibus.
5. De gente Scritobinorum.
6. De duobus umbilicis oceani maris, qui^f sunt ex utraque parte Britanniae.
7. Quod Winili^g in Scoringam venerunt, et^h quia Ambri et Assiⁱ Wandalorum duces eis tributa sibi^k persolvere mandaverunt.
8. De Godan^l et Frea ridicula^m fabula.
9. Quare Winili Langobardi appellati sintⁿ, et quod Wotan^o ipse sit qui apud Romanos Mercurius dicitur.
10. Quomodo Langobardi Wandalos vicerunt, et^p de fame Langobardorum.
11. Quia Langobardi in Muringam transire volentes ab Assipittis^q sunt impediti.
12. De monomachia duorum virorum fortium, quorum^r unus e Langobardis, alter ex Assipittis^s fuit.
13. Quod Langobardi in Muringam transierunt, ac^t deinde ad ulteriora^u loca progressi sunt.
14. Quia, mortuis Ibor et Aione^v ducibus, Langobardi primum regem Agelmundum^w habuerunt.
- *p. 47. *15. De meretrice quae septem infantulos peperit^x, ex^y quibus Lamissio^z unus fuit, et de monomachia eius cum Amazone.
16. Quomodo Vulgares^a noctu super castra Langobardorum inruentes, Agelmundum^b regem interfecerunt et filiam eius^c captivam duxerunt.

quae sit Germania et quae gentes eam inhabitent. 2. Ut quid Langobardi a proprio solo moverint se et nomina primorum ducum (et — ducum *desunt* F 2. *2). 3. Miraculum de septem longo tempore dormientibus. 4. De Scriptowinis, et (*deest* F *2) qualiter apud eos sol candeat. 5. De maris umbilico testimonium Virgilii et aliud in Britannia etc. — Denique H 1 *incipit*: Gens Lang. dicta quomodo aut qualiter exeuntes de provincia sua ad expugnandas plurimas gentes, quia ex genere et nativitate munda generatione Winili fuerunt procreati. De Germania quod p. n. p. etc. De Scad. insula dicta, quia ex ea etc. a) Scadinavia A 3c; Scandinavia A 3? B. C. D. E. b) qui ea A 2b. c) Alo A *3; Haio A 6. d) D 3 *argumentum* 4. cum hoc ita jungit ut addat: et de miraculo septem dormientium. e) Germanias A 3. 3c. f) qui — Britanniae *des.* E 1. g) Uniinili B 1. h) et — mandaverunt *des.* E 1. i) Tassi A 3. 3c. H 1; Assiam D 1; Asiani alii D. k) ita A. C. D. L; vi B 1. l) Godam B 1. m) r. f. *des.* A 5. 6. n) sunt A 3; et — dicitur *des.* E 1. o) Vota *corr.* Godan D 1; Godan C. D. — ipse s. q. *des.* A 6. p) et d. f. L. *des.* E 1. q) ad Asipictis B 1; a Tassis pittis A 3; a Tasispictis H 1; a sipiatis A 5. 6; a Tassis pittis *corr.* ab Assis pictis D 1. — et — impediti *des.* E 1. r) quorum — fuit *des.* E 1. s) e Tassispitis A 3. 3c; e Tassis pittis B 1, *corr.* ex Assispictis D 1; Assispictis C. D. H 1. t) ac — sunt *des.* E 1. u) altera loca progressis s. B 1. v) Agione d. Langobardorum B 1. w) Agelmunth *e corr.* A 3, et ita A 3c; Agilmundo *corr.* Agelmundum D 1. x) pepererit D 1. y) ex — Amazone *des.* E 1. z) Lamisso A 3; Lamissio B 1 (*et ita postea*). a) Bulgares A *3. L 2, *e corr.* D 1. b) Agelmunth A 3. 3c; Agelmundo *corr.* Agelmundum D 1; Ag. — duxerunt *des.* E 1. c) ipsius B 1. D 1.

17. Quomodo Lamissio rex effectus est, et^a qualiter Vulgares superavit.
18. Quod, mortuo Lamissione, regnum Lethu^b suscepit, et^c post hunc filius eius Hildehoc^d, post quem^e quoque Godehoc^f regnavit.
19. Bellum inter Odoacar^g regem Turcilingorum^h et Feletheumⁱ regem Rugorum, et quomodo Langobardi, superatis ab Odoacre^k Rugis, eorum provinciam possiderunt.
20. Mortuo Godehoc^l, regnavit Claffo, et^m post hunc Tato, qui delevit regnum Herulorum.
21. De morte Tatonis et regno Wachonisⁿ, et quomodo Wacho Suavos^o superavit, et de uxoribus eius et filiabus^p, et de regno Waltari, filii eius.
22. Mortuo Waltari, regnavit Audoin, qui^q Langobardos in Pannoniam adduxit.
23. Bellum Gepidorum^r cum Langobardis, in^s quo Alboin filium regis Gepidorum extinxit.
24. Quomodo Alboin cum quadraginta viris ad Turisendum^t regem, cuius filium interemerat, profectus est arma ab eo petens, ut cum suo patre possit in convivio residere; et quomodo a Turisendo arma accepit^u.
25. De regno Iustiniani et^v victoriis eius.
26. De beato Benedicto et miraculis et^w laudibus eius.
27. De morte Audoin et regno Alboin, et^x quomodo Alboin Cunimundum^y regem Gepidorum^z superavit et filiam eius Rosamundam in^a matrimonium duxit.

EXPLICIUNT CAPITVLA.

a) et — superavit *des.* E 1. b) Letthuc B 1; Lethus D 2. c) et — regnavit *des.* E 1. d) Hildeoc A 3; Ildehoc B 1. e) hunc B 1. f) Godeoc A 3. 3c; Godeac *corr.* Godeoc D 1. g) Odoachar B 1; Edoagar D 1. h) Torcilinguorum D 2. 3; Torcilingorum D 1. i) Feledeum *corr.* Feletheum D 1. — regem — possid. *des.* E 1. k) Godoacre D 1; a Godehoc Rugilandam e. D 2. l) Godeoc e *corr.* A 3; Gudehoc B 1; Godooc *corr.* Godeoc D 1. m) et — Herulorum *des.* E 1. n) Vach. D 2; Wacc. H 1. L 2. — et — eius *des.* E 1. o) Suevos D 3. 4. L 2; *deest* B 1. p) et de f. D 2. 3; f. Waltari filius eius A 3. 3c. — et — eius *des.* B 1, *qui sequens argumentum ita exhibet*: De regno Waltari filii eius mortuoque. q) qui — adduxit *des.* E 1. r) Geppid. B 1. D 3. s) in — extinxit *des.* E 1. t) Turisindum B 1 *constanter.* — T. venit *ceteris omissis* E 1. u) suscepit B 1. v) et v. e. *des.* E 1. w) et l. *des.* E 1; m. eius et l. D 3. 4. x) et — duxit *des.* E 1. y) cum Cunimundo D 2. z) *deest* D 1. a) coepit *post suppl.* D 1; R. accepit D 2; R. uxorem duxit D 3.

INCIPIIT LIBER PRIMUS ^a.

1^b. Septemtrionalis plaga quanto magis ab aestu solis remota est et nivali frigore gelida, tanto salubrior corporibus ^{p. 48.} hominum^c et propagandis est^d gentibus coaptata^e; * sicut econtra omnis meridiana regio, quo^f solis est fervori^g vicinior, eo^h semper morbis habundatⁱ et educandis minus est^k apta mortalibus. Unde fit, ut tantae^l populorum multitudines arctoo^m sub axe oriantur, ut non inmerito universa illa regio Tanai tenusⁿ usque ad occiduum, licet^o et propriis loca in ea^p singula nuncupentur nominibus, generali tamen vocabulo Germania vocitetur^q; quamvis et duas ultra Rhenum^r provincias Romani, cum ea loca occupassent, superiorem inferioremque Germaniam dixerint^{r. 2}. Ab hac ergo populosa^s Germania saepe innumerabiles captivorum turmae abductae^t meridianis populis pretio distrahuntur. Multae quoque ex ea, pro eo quod tantos^u mortalium germinat, quantos^v alere vix sufficit, saepe^w gentes egressae sunt, quae nihilominus et partes Asiae^x, sed maxime sibi contiguam^y Europam affligerunt. Testantur hoc ubique urbes erutae per totam Illicum^z Galliamque^a, sed maxime^b miserae Italiae, quae pene om-

a) In nomine Domini incipit liber primus A 2. Expl. cap. In Christi nomine incipit liber istoriae Langob. A 3. Expl. cap. Incipit liber hystoriae Langobardorum primus A 3. 3c. Expl. cap. Inc. liber Longobardorum A 6. Incipit historia Langobardorum B 1. L 2. Expl. cap. libri primi. Incipit ipse liber D 1. Expl. cap. Incipit liber primus hystoriae (deest 3) gentis Langobardorum D 3. 4; *codd. D. addunt*: a Paulo quodam monacho de monte Cassini editus. Incipit origo gentis Longobardorum E 1. De origine gentis Longobardorum et gestibus eorundem liber primus incipit feliciter E 4. De origine gentis Langobardorum et gestis E 5. Incipit liber primus Langobardorum actus G 5c. Expl. cap. Incipit liber primus historia Longobardorum H 1. 4. Incipit hystoria Longobardornm a Paulo dictata liber I. I 1a. b) *De codicibus qui singulis quibusque capitulis argumenta praemittunt v. praefationem.* c) *deest* A 5; corporalibus h. ut A 2. 2a. d) *deest* D 3. 4. H. e) magis c. C 2. D 3. 5. I 1a. b. f) qui B 1. 2. 2a. D 1; que A 7. B 1a. 3. E 1. F 4a. 5; B 2 et D 1 *e corr.*; quanto H 1. 4. g) fervore C 4b. 5. F 2. 3. I 2; fervoris E 1; fervor G 3. h) et G 3. 4. i) *deest spatio vacuo relicto* E 1. k) *deest* D 3. 4. l) U. f. ut t. *des.* E 1. m) arcto A 3. 3. 6. B 1. 3. C. D 1 (*in marg.*: vel arcturo). 1a. 4a; arctho *corr.* arctho A 5; arcturo A 2. D 2. 3. 3. 5. H 1. 4; aictuo G 3. 4; arctos G 5b. c. 6; actos G 5; articulo F 5; a. s. a. o. *des. spatio vacuo relicto* E 1. n) tam actenus B 1; — i. r. T. t. *des. spatio vacuo relicto* E 1; r. veniens u. o. F 5. o) licet loca singula n. proprio nomine F 2; licet et propter loca singulo n. nomine F 2; licet et propter loca in ea singula n. nomine F 3. p) in ea *des.* A 6. F 2. 3. G 2. *ed pr.* q) Regnum A 2, *corr.* Renum A 3; Rehnum A 3; Renum B 1, *alii*; Rhrenum F 1; Hrenum G 1. I 1a. r) dixerunt D 4a. F 2. 4a. 5. G 5. H 1. I 2. 3. *Abhinc novum caput incipit* F 1a. s) *deest* B 1. 2 (*post suppl.*); populi A 2. B 2a; populari A 5. 6; p. terra s. F 5. G. t) adduct. B 1. 2. 3. G 5b. H 1. u) tant(a)e E 1 (*corr.* tantos). F 1. G 4; tantas m. turmas F 1, *e corr.* F 2; tante m. turme F 3; tantum m. turmae F 4; tantum I 1b. I 1b^{*}; tantam prolem I 2. v) quanto F 1. G 3. I 2; quantum G 3a. 7. I 1b^{*}; w) *deest* B 1; — Saepe gentes eg. *incipit* K 2. x) ex parte Affricam G 4. y) congruam D 8. 9. I 1a; contiguam congruamque F 5; Erupam F 1 (*corr.* Europam). z) Yllir. F 1. G 2. a) totas ... Galliasque A 3. 3a. b) maxime — illarum est *des.* C 1; *e corr.* *add.* D 1.

1) Cf. *Isidori Etym. XIV*, 4, 4: unde et propter fecunditatem gignendorum populorum Germania dicta est. 2) *Haec quoque ex Isidoro l. l.*

nium illarum est gentium^a experta saevitiam. Gothi^a siquidem Wandalique, Rugi^b, Heroli^c atque Turcilingi^d, necnon etiam^e et aliae feroces et barbarae nationes e Germania prodierunt. Pari^f etiam modo et Winnilorum^g, hoc est Langobardorum^h, gens, quae postea in Italia feliciter regnavit, a Germanorum populis originem ducens, licet et aliae causae egressionis eorum asseverentur, abⁱ insula quae Scandinavia^k dicitur adventavit^l.

2. Cuius^l insulae etiam Plinius^m Secundus in libris, quos de natura rerum composuit, mentionem facit². Haec igitur insula, sicut retulerunt nobis qui eam lustraverunt, non tamⁿ in mari est posita, quam marinis^o fluctibus propter planitiem^p marginum terras ambientibus circumfusa^q. Intra hanc ergo constituti populi dum in tantam multitudinem^r pul-^{p. 49.} lulassent, ut iam simul habitare non valerent, in tres, ut fertur, omnem catervam partes dividentes, quae ex illis pars patriam relinquere^r novasque deberet sedes exquirere, sorte perquirunt^s.

3^t. Igitur ea pars, cui sors dederat genitale solum excedere^u extraque arva sectari, ordinatis super se duobus ducibus, Ibor^v scilicet et Aionem^w, qui et germani^x erant³ et iuvenili^y aetate floridi et ceteris praestantiores, ad^z exquirendas quas possint incolere terras sedesque statuere, vale-

^a *deest B 1.* a) *hic novum cap. inc. F 5.* b) *W. querulosi F 1 e corr. (W. ulusi vel rulusi fuisse videtur), et ita F 2. 3; W. atque R. A 2; Vandali et R. K 2; et regi G 4.* c) *ita A 2. 3. B 1. D 1. G 2, alii; Eroli A 4; Hieroli E 1; Heruli F 1. G 5. I 2. D 1 et G 2 e corr., alii; Herculi L 2.* d) *Turgilingi B 1. 2. F 2; Turcilingi G 3. 4.* e) *deest B 1.* f) *novum cap. inc. C 5. F 1. 2. 3. edd.* g) *ita A 2. 3. F 1, alii; Winnilorum A 3. B 1. G 2. 3, alii. Neque codices in verbo scribendo sibi constant; legitur etiam Winuli G 3. 4; Winnuli A 3; Pinili semel habet A 3.* h) *ita plurimi optimique codices semper fere scribunt; Longobardi rarissime A 3. D 1. G 2. 3. 4; Langobardi et Longabardi promiscue D 4. H 1. I 2; Longobardi const. A 5. 6. D 4a. F 5. G 5c, alii.* i) *ab — adventavit des. E. F (post suppl. F 2). G 2. 3. 4 (codicis 1. haec pars deperdita est). Quorum loco habent F 4. G 5. 5a. c. 7: a Scandinavia insula egressa est; G 5b: asseverant a Scandinavia insula egressos esse; quod ex argumento c. 2. sumtum esse apparet, ut lacuna expleretur.* k) *ita A 3c. D 1. H 1; Scadanavia A 3. D 3. G 2 infra c. 7; Scandinavia A 2. 2. 3. 5. 6. B 1. 2. Fortasse Paulus ne in hoc quidem verbo scribendo sibi constans fuit.* l) *Huius A 3. 3a. 5. 6. B 2. C 4. G 4. 5b. c. H 1. I 1a e corr. 3.* m) *plenius A 2. 3. 3a. E 1. F. G 2. 3. 5c. H 2.* n) *tantum C 1.* o) *in m. C 1.* p) *planitem m. terrarum sevientibus c. A 3; propter p. m. t. a. des. F 3. ed. pr.* q) *c. est A 3.* r) *relinquit re n. F 1.* s) *perquirat A 2. 3 e corr., 3. 5. 6. C 1. D. F 1. K 2; quod fortasse in archetypo scriptum codices B. E. G. H. I correxerunt.* t) *hoc caput praecedenti adjungunt F 2. 3. 5.* u) *relinquere B. L 2.* v) *Hibor A 5. 6. D 3; Ebor G 2. I 1a; Ebore G 5.* w) *ita A 2. 2a. C 1a. D 1; Agionem A 3. B 1a. C 2. D 1a. F 1. G 4. 5b. H 3. L 1; Agione B 1. 2. F 1 e corr. G 5. 5a. I 3; Aione A 2 et D 1 e corr. H 1, alii; Haione A 5. 6; in indice omnes fere Aio.* x) *gemini F 5.* y) *iuvenali A 3. G 2. 5c.* z) *ad — statuere des. G 5b. c.*

1) *Haec Paulus ex Origine sumsisse videtur.* 2) *Plin. IV, 13 (27),*
3) *Nomina ex Orig. sumsit; quos, ut genti novam patriam sectanti praessent, electos esse, Paulus finxisse videtur.*

dicentes suis simul et patriae, iter arripiunt. Horum erat ducum mater nomine Gambarā^a, mulier quantum inter suos et ingenio acris et consiliis provida; de cuius in^b rebus dubiis prudentia non minimum confidebant.

4. Haut^c ab re esse arbitror, paulisper narrandi ordinem postponere, et quia adhuc^d stilus in Germania vertitur, miraculum, quod illic apud omnes celebre habetur, seu^e et quaedam alia breviter intimare^f. In extremis circium versus^g Germaniae finibus, in ipso oceani littore, antrum sub eminenti rupe conspicitur, ubi septem viri, incertum ex quo tempore, longo sopiti sopore quiescunt, ita inlaesis^h non solum corporibus, sed etiam vestimentis, ut ex hoc ipso, quod sine ulla per tot annorum curricula corruptione perdurant, apud indocilesⁱ easdem et barbaras nationes veneratione^k habeantur^l. Hi denique, quantum ad habitum spectat, Romani esse cernuntur. E quibus dum unum quidam cupiditate stimulatus vellet exuere^l, mox eius, ut dicitur, brachia aruerunt, poenaeque sua ceteros perterrit, ne quis eos ulterius contingere auderet. Videres^m, ad quodⁿ eos profectum^o per tot tempora providentia divina conservet. Fortasse horum quandoque, quia non aliter nisi christiani esse putantur, gentes illae praedicatione salvandae sunt.

5. Huic loco Scritobini^p — sic enim gens illa nominatur — vicini sunt. Qui etiam aestatis tempore^q nivibus non carent, nec aliud^r, utpote^s feris^t ipsis ratione non dispares, quam^u crudis agrestium animantium carnibus vescuntur; de quorum etiam hirtis^v pellibus sibi indumenta peraptant^w. Hi a saliendo iuxta linguam barbaram^z *ethi-

*p. 50. a) Gabara D 2. *3. b) deest G 3; post add. F 1; c. viribus et prudentia F 4. c) Nec F 4. G 2. 3. 4. 5. I 1a. d) st. adh. A *3. e) seo F 1; sed A *2. 3. C 1a. E 1. G 5a. I 1a. — et deest B 1. f) libet i. A 3. g) circius versus A *2; circumversus A 7. C 4. 5. D 9. E 1. H 1; circumversis A 3. F 1. G 2. 3. *5. 5b. c. I 1a; autem veris G 5a e corr.; a. versis G 5a. h) inlaesi vel illesi G. I 1a. 2. i) indocibiles G 3. I 2. k) venerationi A *2. 2. *3. 5. 6. B 1a. C 4a. 5. D 1. K 2, e corr. B 2. F 1; in veneratione G 5. l) veste e. corr. F 1. m) ita B. E 1a; videns F 2; videris ceteri; cf. infra. n) quem A 5. 5b. 7. C. 5. D 3. 5. 8. I 1b; quid corr. quod A 3b; quos B 3. G 2. *5; quorum G 5b. o) perfectum G 3. 4. 6. p) Scritobini B 2; Scritobini B 1; Scritovini F (corr. Scritovinni F 1). G 3. 4; Scritofinni G *5. 5a; Scritovini A 5. 6. D 3. E 1; Scriduwinni G 5b; Scridowinni G 5c; Scritofinni G 1; Scritovinni L 1; Cristobini C 4, et similiter infra, ubi Scritiwinini G 3. q) temporibus G 5b. c, ubi n. n. e. desunt. r) alius E 1. F 4. G 2. 3; aliis corr. alius G 6; aliis G 4. 5a, e corr. F 1 et G 2; alias G *5; nec ullo alio I 1b. — in cibum corr. add. A *3. s) ut utpote A *2; utpotes corr. utpote F 1; ut potest F 3b. 4. 5; deest A *3. I 1b. t) feris ipsi A *2; fieri E. F 4. 5; fieris corr. feris F 1. G 2; sceris G 3. *5 (ubi ipsi). 6; f. i. nisi ratione sunt d. I 1b. u) que A 5. 6. G 3. *5. 5a. 6. I 1a; quamque G 4. v) hircis vel hyrcis A *2. B 2a. C 4. D 1. 4. 5. 9; hyrticis E 1; hirtis corr. hirsutis A *3. 4. 6. F 1, et ita A 5; yrsutis F 4; istis G 3; deest G 5b. w) coaptant A 2. 3. B 1. D 6. 7.

1) Narrat eandem fabulam Gregor. Turon. mirac. I, 95. Sed noster ex alio sua hausit fonte; cf. Baron. ad 254; Martyr. Rom. Jul. 27. BE. Acta septem dormientium in codd. saepius obvia (Hagen, Cod. Bern. p. 157. 241). 2) Cf. Zeuss, Die Deutschen p. 684.

mologiam ducunt. Saltibus enim utentes, arte quadam ligno incurvo ad arcus similitudinem feras adsecuntur. Aput hos est animal cervo non satis¹ absimile^a, de cuius ego^b corio, ut fuerat pilis hispidum, vestem in modum tunicae genu tenuis aptatam conspexi, sicut iam fati, ut relatam est, Scriptoribini utuntur. Quibus² in locis circa aestivale solstitium^c per aliquod^d dies etiam noctu^e clarissima lux cernitur, diesque ibi multo maiores quam alibi habentur; sicut e contrario circa brumale solstitium^f, quamvis diei lux adsit, sol tamen non ibi videtur, diesque minimi^g, quam usquam^h alibi, noctes quoque longiores existunt; quia scilicet, quanto magis a sole longius disceditur, tanto sol ipse terrae vicinior apparet et umbrae longiores excrescunt. Denique inⁱ Italia, sicut et antiqui scripserunt, circa diem natalis Domini novem pedes in umbra staturae humanae hora sexta metiuntur. Ego autem in Gallia Belgica in loco qui Totonis^k villa dicitur³ constitutus, status mei umbram^l metiens, decem et novem et semis pedes inveni. Sic⁴ quoque contrario modo, quanto^m propinquius meridiemⁿ versus ad solem acceditur, tantum^o semper umbrae breviores videntur, in tantum ut solstitio^p aestivali, respiciente sole de medio^q caeli, in Aegypto et Hierosolimis et in eorum vicinitate constitutis locis nullae videantur umbrae. In Arabia vero hoc ipso tempore sol supra medium^q caeli ad partem aquilonis cernitur, umbraeque versa vice contra meridiem^r videntur⁵.

6. Nec^s satis procul ab hoc de quo praemisimus litore, contra occidentalem partem, qua^t sine fine oceanum pelagus

a) ita A *3. 3. 5. 6. B 1a. D 3. 8; adsimile A *2. 2. C *1. 2. D 1. E 1. G 3a; assimile C 4. 5. D 4a. F. G 4. 5a. b. I 2, e corr. B 2; n. s. assimile corr. satis simile G 2; simile G 5c. H 1. I 1a; dissimile B. I 3. b) deest G 2. c) solstitium F 1; per — solsticium in margine suppl. F 1. 2, des. F *2. 3. 4. 5. d) ita codd. vetustiores omnes fere pro aliquot; quod E 1. e) noctium G 2. 3. 4. I 1a; nocte G 5. f) solesitium A *2. E 1; solstitium G 3, alii. g) minores G 2, e corr. F 1. h) deest B 1. i) deest F 4. G 2. 3. 4; et G 2; et in D 3. k) Teotonis G 2; Theodonis G 5a. b. c; Teodonis G *5; Tectonis I 1a. l) umbra A 2. *3, corr. umbram F 1. m) quantum A *3. 3. F 5. n) meridiem (-ē) A *2. F 1. G 2. 3. 4. o) ita A *2. 2. 3. 5. D 1. E 1. F 1. H 1, e corr. B 2; tanto B. G. I 1a, alii. p) solstitium (solistitium G 3. *5) E 1. F. G 3. 4. 5. I 2. — aestivale F 4. G 4. 5; aestuale E 1, corr. aestivali G 2. q) medio F 1. G 3; midio G 2; in medio G 5. r) meridiem (-ē) A *2. 2. *3. F 1. G 3. s) H(a)ec A 2. *2. 3. t) quo G.

1) i. e. non multum, ut c. 6. BE. *Rhenonem (Rennthier) Paulus indicat.*
 2) Cf. Beda, *De temp. rat. c. 29. 31.* 3) *Seu Theotonis villa, Dietenhofen. De hoc loco exstat disquisitio mathematica comitis Josephi de Rinaldis in Raccolta d'opuscoli scientifici e filologici, Venetia 1751, 80, XLV, 127 ff. Unde nil discimus, nisi Pauli nostri staturam 5' 11'' 11''' mensuram complevisse.* BE. 4) Cf. Beda l. l. 5) *De Arabibus vulgatissimum illud:*

Ignotum vobis Arabes venistis in orbem,
 Umbras mirati nemorum non ire sinistras. BI.

patet, profundissima aquarum illa vorago est, quam usitato nomine maris umbilicum vocamus. Quae bis in die fluctus absorbere et rursus evomere dicitur¹, sicut per universa illa litora accedentibus ac recedentibus fluctibus celeritate nimia^a fieri conprobatur. Huiusmodi vorago sive vertigo a poeta Virgilio Caribdis appellatur; quam^b ille in freto Siculo esse suo in carmine loquitur, hoc modo dicens:

Aen. III.
420. 'Dextrum Scilla^c latus, laevum inplacata Caribdis
Obsidet, atque imo baratri ter gurgite vastos^d
Sorbet in abruptum fluctus, rursusque sub auras
Erigit alternos, et sidera verberat unda'.

Ab hac^e sane de qua diximus vertigine saepe^f naves raptim cursimque adtrahi adfirmantur tanta celeritate, ut sagittarum
*p. 51. per aera lapsus imitari videantur; et nonnumquam in illo baratro horrendo nimis exitu^g pereunt. Saepe cum iam iamque mergendae sint, subitis undarum molibus retroactae, tanta rursus agilitate exinde elongantur, quanta prius adtractae sunt. Adfirmant, esse^h et aliam huiusmodi voraginem inter Britanniamⁱ insulam Galliciamque^k provinciam^l; cui etiam^m rei adstipulantur Sequanicae Aquitaniaeque litora; quae bis in die tam subitis inundationibus opplenturⁿ, ut, qui fortasse aliquantulum introrsus a^o litore repertus fuerit, evadere vix possit. Videas^p earum regionum flumina fontem^q versus cursu velocissimo relabi ac per multorum milium spatia dulces^r fluminum limphas in amaritudinem verti. Triginta^s ferme a Sequanico litore Evodia^{t. 2} insula milibus distat. In qua, sicut ab illius^u incolis adseveratur, vergentium in eandem^v Caribdin aquarum garrulitas auditur^w. Audivi quendam nobilissimum Gallorum referentem, quod aliquantae naves prius

a) celeritatem nimie F 1. G 3. b) quem F. G 2. 3. 4; qui B 3. c) Sylla C *1. d) vasto G. I 2. e) hoc F 1. G 3. 4. 6. f) septem G 2 (naves *deest*); septenales r. F 1. G 3. g) exito G 3, *corr.* exitio F 1. 4; exiti G *5, *corr.* exito G 4; exitio A 3a. B 1. 3. F 2. 3a. G 5a. b. c. I 3; exititii A 3. h) se A 3. — etiam D; *deest* G 4; adfirmantem est (?) et alia h. voragine F 1; adfirmantem (*deest* G 4) est et alia h. vorago G 3. 4; adfirmant. Est et alia h. vorago F 4. 5. G 5. 6. i) ita A 2, et postea plerumque A 1; Britannia insula F 1. k) Galliciamque B 1a. D; Galliamque A *2. 5. 6. C 3. 4. 5. l) provincia F 1; provinciae civitatem G 2; provinciam civitatem G *5. m) Huic r. G 2. n) oplentur F 1; sub(p)plentur G; replentur I 2. o) ad F 1. G 3; ad litora F 2. G 2; in G 3a. p) Videres G 4; Videris F 2. G 2. 3. 5. q) fontesque B 1. G 5b. c.; fontes G *5. 5a. — versos B 1; *deest* G 5b. c; fontemque versus cursus *corr.* fontesque recursu F 1. r) duces F 1. G 3; ductas G 5. s) novum (VII) *inc. cap. e corr.* F 1, et ita F 1a. t) Ebudia B; Aebodia vel Ebodia F. G 2. 3. 4. u) illis G 3. 5. v) eadem E 1. F 2. 4. G 2a. I 3. — Caribdi A *2. E 1; Caribdin *corr.* Caribdi B 1; Cary(i)bdis F 1. G 3. 4; Carybdim G 2. w) *deest* F 1. G 2; audiatur G 3. 4; audit F 2a; est F 2. 3; esse solet *post add.* F 1; sonat I 2.

1) Cf. Ovid. *Metamorph. lib. XIII, fab. 8 (v. 730):*

Scylla latus dextrum, laevum inquietata Charybdis

Infestat; vorat haec raptas revomitque carinas. LIND.

2) Aldernay intelligi videtur.

tempestate convulsae, postmodum ab hac eadem Caribdi^a voratae sunt. Unus autem solummodo ex omnibus viris qui in navibus illis fuerant, morientibus ceteris, dum adhuc spirans fluctibus supernataret, vi^b aquarum labentium abductus^c, ad oram^d usque inmanissimi^e illius baratri pervenit. Qui cum iam profundissimum et sine fine patens chaos adspiceret, ipsoque^f pavore praemortuus se^g illuc ruiturum exspectaret, subito, quod sperare non poterat, saxo quodam superiectus insedit. Decursis siquidem iam omnibus quae sorbendae erant aquis, orae^h illius fuerant margines denudati; dumque ibi inter tot angustias anxius vix ob metum palpitans resederetⁱ, dilatamque^k ad modicum mortem nihilominus operiret^l, conspicit ecce subito quasi magnos aquarum montes de profundo resilire navesque, quae absortae^m fuerant, primas emergereⁿ. Cumque^o una ex illis ei contigua^p fieret^q, ad eam se nisu quo potuit adprehendit; nec mora, celeri volatu prope litus advectus, metuendae necis casus evasit, proprii postmodum periculi relator existens. Nostrum quoque, id est Adriaticum, mare, quod licet minus, similiter tamen Venetiarum Histriaeque litora^r pervadit, credibile est, parvos huiusmodi occultosque habere meatus, quibus et recedentes aquae sorbeantur^s et rursus invasurae^t litora revomantur. His ita praelibatis, ad coeptam narrandi seriem redeamus.

*7. Igitur egressi de Scandinavia^u Winnili^v, cum Ibor^w p. 52. et Aione^x ducibus, in regionem quae adpellatur Scoringa^y venientes, per annos illic aliquod consederunt¹. Illo itaque tempore Ambri^z et Assi^a Wandalorum duces vicinas quasque provincias bello^b premebant. Hi² iam multis elati victoriis,

a) *deest* G 2. b) *deest* C *1; in B 1. c) *adductus* A 5. 6. E 1. G 3. 4. 5b. H 1; *abd. superscr. vel sub* F 1. d) *ora* A *2. 5. 6. B 1. 3. e) *inmanissima* E 1. F 1. G 1. 3; *inmanissimam* F 5. G 4. 5. f) *hic incipit* I 1, *quaternione primo evulso; post pavore plura des.* A 6, *folio deperdito.* g) *sese* A *2. 2. *3. 5. E 1, *e corr.* B 2. D 1. h) *oris superscr. vel ore* E 1; *ore i. fecerant marginis* d. F 1; *marginis etiam* F 2. 4. 5. G 4; *denudate* G 4. 5b. c. i) *ita* A *2. 2. *3. F 1. G 3. k) *dilatamque* F 1. G 1. l) *opperiret* A *2. 2. E 1. G 2. I 1; *operire* F 1. G 1. 3; *op(p)eriretur* A 5. B 2. 4. D 1. G 4. 5. I 2. 3; *periret* C 2. m) *ita codd. vetustiores omnes.* n) *emegerent* F 1. G 1. 3. o) *Cum* F 1. G. p) *condigna* G 1—4. q) *fuerat corr. fuerit* F 1; *fuerit* G 1. 2; *fuerint* G 3; *fieri* I 2; *facta fuisset eam quomodo pot.* G 4. r) *litore* F 1. G 1. 3. 4. s) *sorbentur* F 2. 3. 4. G. t) *invasura* A 2. 2a; *invasore* F 1. G 2; *invaso* G 3; *invasa ad litore* G 4; *invaso litore* F 1 *e corr.*, 2. 3. 5; *ab invasore litore* G 5a. b; *ab invasore litore* G *5; *ab invasore litore* A 5a. G 5c. u) *ita* F 1. G 1 (*corr. Scand.*), *alii; Scandinavia* A 3. G 2; *Scandin. corr. Scandan.* D 1. v) *Winuli* B 1. G 4; *Winnuli* A *3; *Winili* F 1. G 1; *postea codd. tantum non omnes Winnili vel Winili.* w) *Ybor* A *3; *Ebor* G 1. 2; *Ebore* G 5, *et ita deinceps.* x) *Agione* B 1. F. G 2. 5. I 2; *Aigone* G 3. y) *Scoringia* G 2. z) *Cambri* G 3. a) *Asi* F. G. I 2. b) *per bella* A *3.

1) *Quae de Langobardorum sedibus in Scoringa et post (c. 11) in Mauringia Paulus tradit unde hauserit, non constat.* 2) *Haec ex Orig. Paulus sumsit et suo more amplificavit.*

nuntios ad Winnilos mittunt, ut aut tributa Wandalis persolverent, aut se ad^a belli certamina praepararent. Tunc Ibor et Aio, adnitente^b matre Gambara, deliberant, melius esse armis libertatem tueri, quam tributorum eandem^c solutione^d foedare^e. Mandant^f per legatos Wandalis, pugnatu-ros se potius quam servituros. Erant siquidem tunc Winnili^g universi iuvenili^h aetate florentes, sed numero perexigui, quippe qui unius non nimiae amplitudinis insulae tertia solummodo particula fuerintⁱ.

8. Refert hoc^k loco antiquitas^l ridiculam^l fabulam: quod accedentes Wandali ad Godan^m victoriam de Winnilis postulaverintⁿ, illeque responderit, se illis victoriam daturum quos primum oriente sole conspexisset. Tunc accessisse^o Gambara^p ad Fream, uxorem Godan^q, et Winnilis victoriam postulasse^r, Freaque^s consilium dedisse^t, ut Winnilorum mulieres solutos crines erga faciem ad barbae similitudinem componerent manequo primo cum viris adessent seseque Godan^u videndas pariter e^v regione, qua ille per fenestram orientem versus erat solitus aspicere^w, conlocarent. Atque ita factum fuisse^x. Quas cum Godan oriente sole conspiceret, dixisse^y: 'Qui sunt isti longibarbi'^z? Tunc^a Frea^b subiunxisse, ut quibus nomen tribuerat victoriam condonaret^c. Sicque Winnilis Godan victoriam concessisse. Haec risui^d digna sunt et pro nihilo habenda. Victoria enim non potestati est adtributa hominum, sed de caelo potius ministratur.

9. Certum tamen est, Langobardos ab intactae ferro

a) de b. certamine A *3. b) annuente A 5. G 3; adnuente e corr. A *3; ab innuente G 4. c) eorundem G 2. d) solutionem A *2. 2. *3. B 2. C *1. D 1. E 1. F 1. G 1. 3. 4. *5. 5b. c. d. I 1. 3. Quod in archetypo scriptum fuisse videtur; — tributi eos persolutione F 2. e) fedarent B 2; fedari G 2. *5. 5a; facere vel foedari G 5c; facere vel foederari G 5b. f) M. itaque G 1; vero add. e corr. F 1. g) Winilorum F. G (Winilorum pueri G 5b. c). h) iuvenali F 1. G 1. 3; cf. p. 53 n. y. i) fuerant B. D 4. 5. F 2. 5. G 3. I 3; fuerunt I 2; terciam particulam perfruiti sunt G 5b. c. k) hoc in l. B 1. l) ridiculosam B 1, e corr. F 1 et G 1. m) Gadam superscr. littera o B 1; Godam A 5b. F 5. H 2. 3; Guodan G *5. 5a. c; Guodant G 5b; Wodan (unodan) C 3. 4b. D 1 e corr. (uuoda corr. uuodan). I 1 (semel Godant). n) postulaverunt A *4. 5. E 1. F. I 2. o) a. dicitur et Gamb. B 1. p) Gambaram A *2. 2. 5. C. D. F 3. G 4. *5. 5a. b. H 3; Gabaram A 3. q) Godani B 1. r) postolasset G 1. s) ita F 1. G 1. 3. I 3; Freamque ceteri fere omnes. t) dedisset E 1. F 1. u) Gotan F 1; a Godan A 2. *3; ad Godam B 1; ad Wodan D 1. v) in regionem quam B 1. w) aspiceret A *3; deest F 1. x) fuisset E 1. F 1. G 1. 3. — Cumque ita factum fuisset eosque G. o. s. intente conspiceret dixit F 2. y) dixisset A 2. 2a. E 1. G *5. 5a. z) ita A *2. *3. 5. B. F 1. G 1. I 3, e corr. F 3. G 3; longibarbibus A *4; longebarbi E 1; longabarba F 5; longibardi A 2. 5b. C *1. 4. 5. D 1a. 6. F 3. G 3. *5. 5a. H 4. I 2; longobardi A 7. F 2. G 2a. Ec; longo(u?)bardi corr. longibarbi D 1; langibardi A 3; langibarti A 3b; langobardi A 3b. D 1a. 2. 3. 5. G 2. a) Tum A *2. 2. *3. b) Fream A *2. 2. *3. 4. 5. C. D. F 5. G 2 e corr., *5. 5a. b. H 1. I 2. c) cond. — victoriam des. A 3. 3a. d) ita A *2. 2. B 1. 2. C *1. 3. D 3. E 1. F. G 2. 3. H 1, I 1; risu alii.

1) i. e. Origo.

barbae longitudine, cum primis^a Winnili^b dicti fuerint, ita postmodum appellatos^{c.1}. Nam iuxta illorum linguam *'lang'^{p. 53.} longam, 'bart'^d barbam significat^e. Wotan^f sane, quem adiecta^g littera Godan^h dixerunt², ipse est qui apud Romanos Mercurius dicitur et ab universis Germaniae gentibus ut deus adoratur; qui non circa haec tempora, sed longe anteaⁱ, nec in Germania, sed in Grecia fuisse perhibetur.

10. Winnili^h igitur, qui et Langobardi, commisso cum Wandalis proelio, acriter, utpote pro libertatis gloria, decertantes, victoriam capiunt. Qui^s magnam postmodum famis penuriam^l in eadem Scoringa^m provincia perpessi, valde animo consternati sunt.

11. De qua egredientes, dum in Muringam⁴ transire disponderent, Assipittiⁿ eorum iter impediunt, denegantes eis omnimodis per suos terminos transitum. Porro Langobardi cum magnas hostium copias cernerent neque cum eis ob paucitatem exercitus congregari audent, dumque^o quid agere deberent decernerent, tandem necessitas consilium repperit. Simulant, se in castris suis habere cynocephalos^p, id est canini^q capitis homines. Divulgant apud hostes, hos pertinaciter bella gerere, humanum sanguinem bibere et, si hostem

a) ita A *2. 2. *3. 3. C *1. D 1. F 1. 4. G 3. Quod alii correxerunt: inprimis A 5. D 3. 5. F 2. 5. G 2. I 1; primum B. G 5b. c; primo G 5a et e corr. F 3; primitus G 4 et e corr. F 1; primi F 3; primos C 4. b) Winillis F 1. G 1. c) appellati sunt E 1; appellatur F 1. d) bard A 2. *3. B 2. C *1. D 4. 5. F 1. 2. 3. G 1—5a. H 1; bar B 1. 1a. I 3; baro C 2; barad A 2a; bardi E 1. — lingua Langobardus longam barbam s. A *2; linguam i. longobarbam s. A. 5. e) significant F 1. G 1. 2. 3a. f) uuotan A *2; Wotan C 4; Wota C 2; Vodan F 2; Votan C *1. F 3; Vgodam B 1. 2; Gotan E 1. H 5a. I 3; Godan A 3b. H 1; Guodan G 5a; Guodant G 5b; Gwodan F 4; Godatan F 5; Goan D; Odan G 2 et e corr. F 1. g) adiectam litteram E 1; a. d. littera B 1. 1a. 2. I 3; o littera mutata in v Gudam I 2. h) Goddan B 2; Guodan G 5a; Guodin G *5; Gwodan F 2. G 5c; Gondan D 2. — quem deum d. G 5b. i) alterius A *3. k) Winillis F 1. l) penuria F 1; magna — penuria G 1. m) Scoringa corr. Scoringia G 2. n) Assipitti B 3. C 3. G 3. 4. H 3. I 3; Assipitti superscr. c B 1; Assipitti corr. Assipicti D 1; Assipicti B 2. C 2. E 1. H 1; Assipicii G 5c; Asipiati A 5; Assipite F 3; Hassipicti F 5. o) d. q. a. d. d. des. B. I 3; decernerent deest F 1. 4. G 1. 3. H 1. Quod alii supplere volentes scribunt: ignorarent F 1 et G 1 e corr., G 2; ambigerent G 4; haesitarent F 5. G 5; d. quererent q. F 2; d. dubitarent F 3. p) cenophales B 1; cy(i)nocephales A *3. G 3a. 5c. q) caninis F 1. G 1—4; caninis capitibus G 2.

1) Cf. *Isid. Etym. IX, 2.* 2) *E codicum vetustiorum lectione patet, primam vocabuli Wotan sive Uotan litteram cum sequenti conjunctam vocalis vim habere.* 3) *Haec ex fonte deperdito hausta cum Originis narratione Paulus conjunxit; quod ne historiae convenire putes, cave. Scoringa 'Uferland' interpretatus est Müllenhoff, Nordalb. Stud. I, p. 141.* 4) Cf. *Geogr. Rav. I, 11: patria Albis Maurungani certissime antiquitus dicebatur. Apud Anglosaxones Myr-gingas dicuntur; cf. Leo, Beovulf p. 51; Müllenhoff l. l. p. 140. De Moringau Bluhme, Gens Lang. p. 23, cogitavit; Assipittos ad montem Asse prope Wolfenbüttel collocavit. Sed nomina valde sunt obscura, vix cum certis posterioris temporis locis conjungenda.*

adsequi non possint, proprium potare cruorem. Utque^a huic adsertioni fidem facerent, ampliant tentoria plurimosque in castris ignes accendunt. His hostes auditis visisque^b creduli effecti, bellum quod minabantur iam temptare non audent.

12^c. Habebant tamen apud se virum fortissimum, de cuius fidebant viribus, posse se procul dubio optinere quod vellent^d. Hunc solum pro omnibus pugnaturum obiciunt. Mandant Langobardis, unum^e quem vellent suorum mitterent, qui cum eo ad singulare certamen exiret, ea videlicet conditione, ut, si^f suus bellator victoriam caperet, Langobardi itinere quo^g venerant abirent; sin vero superaretur ab altero, tum^h se Langobardis transitum per fines proprios non vetituros. Cumque Langobardi, quem e suis potius adversus virum bellicosissimum mitterent, ambigerent, quidam ex servili conditione sponte se optulit, promittitⁱ se provocanti hosti congressurum, ea^k ratione, ut, si de hoste victoriam caperet, a se suaque progenie servitutis naevum^l auferrent.

* p. 54. Quid plura? *Gratanter quae postularat^m sese facturos pollicentur. Adgressus hostemⁿ, pugnavit et vicit; Langobardis^o transeundi facultatem^p, sibi suisque, ut optaverat^q, iura^r libertatis indeptus^s est.

13^t. Igitur Langobardi tandem in Mauringam pervenientes, ut bellatorum possint^u ampliare numerum, plures a servili iugo ereptos ad libertatis statum perducunt. Utque rata eorum haberi^v possit ingenuitas^w, sanciunt more solito per sagittam, innumurantes nihilominus ob rei firmitatem quaedam patria verba¹. Egressi itaque Langobardi de Mauringa, applicuerunt in Golanda^{x,2}, ubi aliquanto^y tempore commorati, dicuntur post haec Anthab^z et Banthaib^a, pari

a) hic incipit A 1, primo deperdito quaternione. Atque ut B 1. F 2. G 1—4. 5a. c; Atque hic corr. Utque huic F 1; Ut. h. des. G *5; hic B 1. G 1. 3. 4. b) ipsisque F 1. c) nulla capitis distinctio A *3. 7. G 2. d) vellet C 4b. D 1a. I 1. e) ut u. D 3. F 2. G 5b. c, e corr. D 5 et F 4. f) post add. F 1. g) quod F 1. G 1. 2. 3; per quod F 2. h) tunc B. C. D. E. G. H. I; tum corr. tunc F 1. i) promittitque B 1. C *1. G 2; et promisit G *5. 5a; et post add. G 1. k) folium excidit H 4. l) nervum A *3. 3. E 1; nexum A 3c. G. H 1; iugum C 4b, e corr. F 1; in evum B 1; in evum superscr. iugum C *1; iugum in evum I 1. 1a; nomen A 5. m) postulaverat B 1; postularet A 2. F 1. I 1. n) cum hoste G 1. 2. *5. 5a. o) Langobardi A 1. p) deest F. G; viam t. G 3; aditum t. exhibuit F 2; facultate concessa A 5. — sibi deest C *1. q) optaverant F 1. G (praeter G 5a. b). r) iure A 2. 3. G 2. Quod in archetypo fuisse crediderim. s) adeptus A 5. B 1. 2. F 2. 3. G 5a e corr. t) 10. A *3, et ita deinceps. u) ita A 1. *3. 3. B 1; possit A 2; possent F. G, alii. v) habere A *2. F. G. H 4. w) deest C *1. x) Golandam G 3. 4; Goladam G 5b; Godolanda G 2; Rugolanda e corr. F 4; Rogolenda F 4; Rugolandam corr. Golandam F 2. y) per aliquod tempus c. fuisse d. G 5c. z) Anthaib A 3c. B. G 1—5; I 2. 3; Anthabus F 4; Anthabos F 2; Antabus F 5; Antab C *1. 2. D; Antaib I 1; Athab A 4. a) Bantaib G 5c; Banthaibus F 4. 5; Banthaibos F 2; Bantib H 1; Banthub D 5; Bantehub D 2; Bantub D *3a. 3; Bantab D 4; Banthcub C 2; Bantahib I 1; Banthocoh A 5.

1) De hac manumissione in edicto nihil legitur. Cf. Grimm, R. A. p. 162; Christ, Disq. de rebus Lang. p. 17. 2) Redit Paulus ad Originem, ex qua sequentia sumsit. De nominibus Anthab (= Anthaib) etc. v. Zeuss p. 472; Grimm R. A. p. 496; G. d. D. Spr. p. 686.

modo et Vurgundaib^a, per^b annos aliquod possidisse^c; quae nos arbitrari possumus esse vocabula pagorum^d seu quorumcumque locorum.

14. Mortuis^e interea Ibor et Aione ducibus, qui Langobardos^f a Scadinavia^g eduxerant^h et usque ad haec tempora rexerantⁱ, nolentes iam ultra Langobardi esse sub ducibus, regem sibi ad ceterarum instar gentium statuerunt. Regnavit igitur super eos primusⁱ Agelmund^k, filius Aionis, ex prosapia^l ducens originem Gungingorum^m, quae aput eos generosior habebatur. Hic, sicut a maioribus traditur, tribus et triginta annis Langobardorum tenuit regnumⁿ.

15. His temporibus quaedam meretrix uno partu septem puerulosⁿ enixa, beluis omnibus mater crudelior in piscinam proiecit^o negandos^p. Hoc si cui impossibile videtur, relegat historias veterum, et inveniet, non solum septem infantulos^q, sed etiam novem unam^r mulierem semel^s peperisse. Et hoc certum est maxime aput Aegyptios fieri^s.
*Contigit itaque, ut rex Agelmund, dum iter carperet, ad^t p. 55. eandem piscinam deveniret. Qui cum equo retento miserandos infantulos miraretur hastaque, qua^u manu gerebat, huc illucque eos inverteret, unus ex illis iniecta manu^v hastam regiam comprehendit. Rex misericordia motus factumque

a) Vurgundahib A 5. I 1; Vurgundaybus A *3. 7; Vurgurdaib D 3; Vurgundaib H 5a; Virgundaib C 3; Wirgundaib C 2; Virgandaib F 5; Virgudaib D 2; Vurconthaib B 1. 2. I 3; Gurconthaib B 4; Vurgundahiber A 5b; Burgundaib E 1. G 1. 2. *5. 5a. 7. I 2. L; Burgandaib F 1; Burgundahib G 3; Burgindahib G 4; Burgaindaib G 5c; Bugamdaib G 5b; Burgundaibus F 4; Burgandaibos F *2; Purgandaibos F 2. b) p. a. a. des. B 1. c) ita A 1; possedisset E 1; possedissee ceteri. d) paganorum D 2. 3. G 3a. I 1. e) mortuus A 1. E 1. F 1. G 3; mortuos A *2. f) Langobardi E 1; Langobardis F 1. G 1. 3. 4. g) Scadin. B 1, alii; Scatinavia F 2; Scladinavia H 1. h) adduxerant F 2. 3. G 2. 3. 4; adduxerat — rexerat F 1. G 1; abduxerant G 5; et — rexerant des. E 1. i) primum E. F. G; deest A 3. k) Agilmund A 2 hoc loco, G *5. 5a const.; Agelmun A *4; Agelmud E 1. F 3; Agelmundus B 2. C 1a. D 1a. 2. 3. F 5. G 6. I 1; Agilmundus G 5c. l) prosapiam F 1. m) Guningorum B 1. 2. I 3; Gunningorum K 1; Gunnigorum B 1a; Gungindorum A *4. B 2a; Gingingorum G *5; Gungincorum B 1a. D. I 1; Gungivorum G 5b; Cungingorum A 3c e corr.; Cuningorum F 5; Thuringorum L 1; Tungintorum L 2. n) pueros A 2; parvulos C 2. D 2. 3. G 5c. I 1, alii. o) proiecit A 2. p) ita pro necandos A 1. *2. E 1. F 1. 3. G 3. q) infantes G 1. 2. r) una A 1. *2. *3. G 1; una mulier A 2. *4. s) deest G 5b. c. t) post add. F 1. u) ita A 1. *2. *3. F 1. G 1; q B 2; deest E 1; quam ceteri. v) manum F 1.

1) et u. ad h. t. rexerant de suo addit Paulus ex conjectura, ut seriem regnantium efficeret continuam. Quod plane erroneum. BE. 2) Haec in Orig. frustra quaeras. 3) Haec Paulus a Plinio excerpsit lib. VII, cap. 3, de prodigiosis partibus. Tergeminos, ille, nasci certum est Horatorum Curatorumque exemplo. Supra inter ostenta adducitur, praeterquam in Aegypto, ubi foetifer potu Nilus etc. BI. Cf. Gell. X, 2. Toti huic de Lamissione narrationi repugnat, quod Lamissio in prologo Edicti Rotharis vocatur ex genere Gungingus. Orta videtur ex nomine. Cf. quae Leo, Beovulf p. 31, congressit. BE.

altius^a ammiratus, eum magnum futurum pronuntiat. Moxque eum a piscina levare praecepit, atque nutrice traditum omni cum studio^b mandat alendum; et quia eum de piscina, quae eorum lingua 'lama' dicitur¹, abstulit, Lamissio^{c. 2} eidem nomen^d inposuit. Qui cum adolevisset, tam^e strenuus iuvenis effectus est, ut^f et bellicosissimus extiterit et post Agelmundi funus regni gubernacula rexit. Ferunt hunc, dum Langobardi cum rege suo iter agentes ad quendam fluvium pervenissent et ab Amazonibus essent prohibiti ultra permeare, cum earum fortissima in fluvio natatu pugnasse eamque permisse, sibi quoque laudis gloriam, Langobardis quoque transitum^g paravisse. Hoc siquidem inter utrasque acies prius constituisse^h, quatenus, si Amazonⁱ eadem^k Lamissionem superaret, Langobardi a^l flumine recederent; sin^m vero aⁿ Lamissione, ut et factum est, ipsa vinceretur, Langobardis eadem permeandi fluentia copia praeberetur³. Constat^o sane, quia huius assertionis series minus veritate subnixata est^o. Omnibus etenim quibus veteres historiae notae sunt patet, gentem Amazonum longe^p antea, quam haec fieri potuerint^q, esse deletam; nisi forte, quia loca eadem, ubi haec gesta feruntur, non satis historiographis nota fuerunt et vix ab aliquo eorum vulgata sunt, fieri potuerit, ut usque ad id tempus huiuscemodi inibi mulierum genus haberetur. Nam et ego referri a quibusdam audivi, usque hodie in^r intimis Germaniae finibus gentem harum existere feminarum⁴.

16. Igitur^s transmeato Langobardi de quo dixeramus flumine, cum ad posteriores terras pervenissent^s, illic per tem-

a) alitus G 1; deest G 2; f. tale a. G 5c. b) o. constudio B 2; o. custodia A *4. 5. C 2. E 1. F 2. I 1; o cum custodia F 3. G 2. c) Lamisio B 1. G *5. d) posthaec in A 1 folium excidit usque ad cap. 17 fin. de hostium exu. e) et iam A *2. 2; ita B. F 1 e corr. 2. 3. 4; eo C 1 — 3. D. I 1; adeo C 4. 5. I 2; deest F 5. G 1—5. H 1. f) deest G. H 1; extiterat — rexit G 2. 6; extitit G 4. 5. H 1; et rexit C 3. F 2. G 4. 5. g) transitu corr. transitum F 1. G 1. 2. h) constitisset F 1. G 2; constitisset G 3. 4; constituerunt e corr. G 1. i) Amazona I 1. k) eundem A *3. 5. 6. C 1. E 1. F 2. 4. G 2. 5. H 1; eadem corr. eundem A *3. B 3; eodem G 3, corr. eundem G 1. l) ad F 1. m) si F 1. n) ad Lamissionem F 1; Lamissionem G 3. 4. o) Constat — est des. D. p) longe — potuerint des. C 2. q) potuerunt C. D; potuerit F 1. G 1. 3. 4. 5. 6. I 3; h. fierent B 1. r) deest A 2. 2a. *3. G 3. s) pervenisset F 1. G 1.

1) Vocem etiam apud Festum reperies: Lacuna, aquae collectio, a lacu derivatur, quam alii lamam, alii lustrum dicunt. LIND. Cf. J. Grimm, G. d. D. Spr. S. 694: 'aus keiner germanischen Sprache jetzt zu erläutern'. Sed fortasse cum verbo nostro 'Lehm' coniungendum est. BE. 2) Hanc nominis formam Paulus ex Edicto Rotharis sumsisse videtur. Laia-micho vel Lamicho Orig. 3) Modus bella dirimendi tunc non inusitatus; cf. Greg. Tur. II, 2. 4) De Kvenis haec intelligenda esse videntur; cf. Zeuss p. 686. 5) c. 16, 17. unde Paulus sumserit, non constat. Fortasse eandem secutus est narrationem, quam antea cum Origine coniunxit.

pus aliquod commorabantur. Interea cum nihil adversi^a suspi-
carentur et essent quiete longa minus^b solliciti, securitas,
quae semper detrimentorum mater est, eis non modicam
perniciem peperit. Noctu denique cum negligentia *resoluti^c p. 56.
cuncti quiescerent, subito super eos Vulgares^c inruentes, plures
ex eis sauciant^d, multos prosternunt, et in tantum per eorum
castra dibachati^e sunt, ut ipsum Agelmundum^f regem inter-
ficerent eiusque unicam filiam sorte captivitatis^g auferrent^h.

17. Resumptis tamen post haec incommodaⁱ Langobardi
viribus, Lamissionem^k, de quo superius^l dixeramus, sibi regem
constituerunt. Qui, ut erat iuveni^m aetate fervidus et ad
belli certamina satis prumptus, alumni suiⁿ Agelmundi necem
ulcisci cupiens, in Vulgares arma convertit. Primoque mox
proelio commisso, Langobardi hostibus terga dantes, ad ca-
stra refugiunt. Tunc rex Lamissio ista^o conspiciens, elevata
altius voce, omni exercitui^p clamare coepit, ut obprobriorum^q
quae pertulerunt^r meminissent^s revocarentque ante oculos
dedecus, quomodo eorum regem hostes iugulaverint, quam
miserabiliter eius natam, quam sibi reginam optaverant, cap-
tivam abduxerint^t. Postremo hortatur, ut se suosque armis
defenderent, melius esse dicens, in bello animam ponere
quam ut vilia mancipia hostium ludibriis subiacere. Haec et
huiusmodi dum vociferans diceret, et nunc minis nunc pro-
missionibus ad toleranda^u eorum^v animos belli certamina
roboraret; si quem etiam servilis conditionis pugnantes vi-
disset, libertate^w eum simul cum praemiis donaret: tandem
hortatu^x exemplisque principis, qui primus ad bellum pro-
silierat, accensi, super hostes inruunt, pugnant atrociter, et
magna adversarios clade^y prosternunt; tandemque de victo-
ribus victoriam capientes, tam regis^z sui funus quam pro-
prias iniurias ulciscuntur. Tunc magna de hostium exuviis^a
praeda potiti, ex illo iam tempore ad expetendos belli labores
audaciores effecti sunt.

a) adversis F 1. G 1. 3; ad. nil G 2; ad. n. G 1. 4. 5; nihil deest G 3, post add. F 1;
n. mali A 3. b) nimus A 2; numus G *5; nimis A 3. 3c; minus corr. nimis
G 3; et longa B 1; sollicitus F 1; quieti l. nimis secur. sollicitis quae s. C 3. D
2. *3a 3. 10, et quibus solliciti deest C 4. 5. D 1. 1a. 5. I 1. 1b; e. quieti sec. que
semper H 1; essent quieti minus solliciti q. corr. e. q. minusque soll. securitas q. A 6, et
ita A 5. c) Bulgares plerumque A 3 C. D. G 5b. c. d) deest G 2. e) ita A 2. 6.
D 1. 1a. G *5; divagati F 5. G 4; divagatis ut G 1. 3; diu vagantes ut F 2. 3. 4.
(in F 1 debachati sunt rec. manu in loco raso). f) Agelmund A *3. g) captivatam
A 3. h) affererent F 1. G 1. i) incommodo F 1; hoc incommodum G.
k) Lamissio F 1. l) deest D. I 1. m) iuveni F 1. G 1; iuvenis G 5. n) p.
non aliud nisi C 4b. I 1; alium (corr. aliud) nisi C *1; a. s. e. corr. D 1. o) ista
— obprobriorum des. A 5a. p) exercitu A 3. C 1. 2. F 1. G 1. q) obprobria
quae A 3b. c; opprobrium quod A 5. 6. F 2. G 2. 3. H 1; opprobrium quem F 1.
2. 4. G 1. 4. Quod Paulum scripsisse putarim. r) protulerant B 1. D 2. G 5c.
s) meminiscerentur B 1; reminiscerent I 1. t) adduxerint A 4. F 1. 4. G 1.
3. 4. 5b. c; adduxerunt H 1, obduxerint A 5. 6. C *1; abduxerunt E 1. I 1.
u) tolerandi A *3. v) deest G 2. — animo F 1. w) libertatem A 2. C 1. F 1.
G 2. 3. H 1 (ubi ei); libertatis B 1; libertati B 2. 3. x) hortatum E 1. F 1?
4. G 1; hortati G 2. y) c(a)ede F 1 e. corr., G. z) regi F 1. a) pergit A 1;
magni de h. e. facti G 5b. c.

18. Defuncto¹ post haec Lamissione, qui secundus regnaverat, tertius ad regni gubernacula Lethu^a ascendit. Qui cum quadraginta ferme annos regnasset, Hildeoc^b filium^c, qui quartus in numero fuit, regni successorem reliquit. Hoc quoque defuncto, quintus Gudeoc^d regnum suscepit.

19. His temporibus inter Odoacar^e, qui in Italia^f per aliquod iam annos regnabat, et Feletheum, qui et Feva^g dictus est, Rugorum regem, magnarum inimicitiarum fomes exarsit². Qui Feletheus illis diebus ulteriorem Danubii ripam incolebat, quam^h a Noriciⁱ *finibus idem^k Danubius separat. In his Noricorum finibus beati tunc erat Severini^l coenobium³. Qui omni abstinentiae^m sanctitate praeditus, multis iam erat virtutibus clarus. Qui cum hisdemⁿ in locis ad vitae usque metas habitasset, nunc tamen eius corpusculum Neapolim^o retinet⁴. Hic saepius hunc de quo diximus Feletheum eiusque coniugem, cui^p vocabulum Gisa^q fuit, ut ab iniquitate quiescerent, verbis^r coelestibus monuit. Quibus pia verba

a) Letu A 2. 3, corr. Letus A *3; Lethunc A 5. 6; Letthuc B 1; Lettē B 2; Lethuc G 2. I 3; Lethus G 3. L, e corr. A 3c. G 1; Leth E 1. F 2. 5; Lethii H 1. b) Gildeoc corr. eadem manu Hildeoc A 1; Hildehoc A 2. D 1. F 1. 4. 5. G 1—4. I 1; Hildeoch A 5. C 2. 3. G *5. 5a; Ildehoc B 2. E 1; Hildehohe G 5c; Hildeoc H 1. Gildehoc F 2; Childehoc L. c) f. suum B 1. d) Gudehoc B 1. C 1. G 4. I 3; Godehoc A 2. *3. 7. D 2; Godeoc A 3. H 1. L 1 et infra A *3; Gudeoch C 2. 3. (Godeoch infra A 7); Gaudehoc D; Gedech A 5 (infra Ghodech); Godech A 6; Gedehoc F 2; Gedeon F 1 (corr. Godeoc). G 3; Godeon F 4. G 1. 2; Guodeon G 5a; Gudeon G *5. 5b (et ita omnes G in indice); Guodeo G 5c; Gudeos infra F 1. G 3; Gudeus infra G 1; Godeos infra G 4; Goden F 5. e) Odoachar A 7. B 1. C 3. D 2. F 2. 4; Odoacer A 6. F 5; Adoacer A 5; Odochar G 5b; Odachar G 5c; vel Odoacrum superscr. D 1. f) intra Italiam F. G. I 1. g) Feba B 1. F 1. G 1. 2. *5. 5a. I 3; Fava E 1; Faba G 3. 5b. c; Heba A 5. 5b. 6; Fleba B 2; Pheba F 3; Fethia I 1. h) qua A 2. i) q. honorici A 1; a norici B 1; noricis A *2. D 3. G 3a. *5; q. arrianicis D 2; onoricus sinus I. F 5; a norici e corr. F 1. k) id est B 2. 3. F 1. G. — Danubii vel Danuvii F 1. G 1. 2. 3. l) Seviriani F 1; Severiani G. I 2, corr. Severini I 1. m) abstinentia F 1. G. 1. 2. — sanctitatem A 2; sanctitati F 1. n) isdem A *2. C *1. 1 D 1. I 1. G. Neap.; eisdem B. F *2. 4. G 5. I 3; eiusdem E 1. F 1. 2. G 1. 3. 4. o) Neapolis B. D. G 5. I 3. p) cuius A 2? B 1. q) Gysa G 4; Gyso A 3; Giso G. Neap. r) verbum (?) corr. verbis F 1. G 1.

1) Totum cap. ex Orig. sumtum. 2) Cf. Orig., quacum Paulus ea conjunxit quae in Vita Severini reperit. Ex hac etiam nomen Felethei sumsit, c. 8. 3) Eiferingen, ad radices montis Kalenberg, quarto a Vindobona lapide, ubi vestigia monasterii Lazius adhuc vidit. BE. 4) S. Severini Noricorum apostoli corpus anno sexto depositionis ejus, ut ait Eugippius, migrantibus in Italiam Romanis a Rugorum servitute liberatis, primum in Montem Feretrum, inde vero auctoritate Gelasii pontificis, petente illustri foemina Barbaria in castrum Lucullanum, et postremo infestantibus Campaniae litora Saracenis anno Chr. 910. Neapolim translatum, et in celebri monasterio S. Severini per Joannem abbatem solemnem pompa conditum, ubi et adhuc religiose asservatur. Acta SS. Bolland. BI. Haec est causa, quod in codicibus monasteriorum inferioris Italiae, qui Acta continent sanctorum, saepius Vita invenitur Severini; v. Arch. V, p. 47; XII, p. 380. 518. 527. 531.

spernentibus, hoc quod eis^a postmodum contigit longe antea^b futurum praedixit¹. Adunatis igitur Odoacar gentibus quae eius ditioni parebant, id est Turcilingis^c et Herolis Rugorumque partem^d, quos iam dudum possidebat^e, necnon etiam Italiae populis^{f. 2}, venit in Rugiland^g pugnavitque cum Rugis, ultimaque eos clade conficiens, Feletheum insuper eorum regem extinxit; vastataque omni provincia, Italiam repetens, copiosam^h secum captivorum multitudinem abduxitⁱ. Tunc Langobardi de suis regionibus egressi, venerunt in Rugiland^k, quae Latino eloquio Rugorum patria dicitur, atque in ea, quia^l erat solo fertilis, aliquantis commorati sunt annis.

20. Inter haec moritur Gudeoc^m; cui successit Claffoⁿ, filius suus. Defuncto quoque Claffone, Tato^o, eiusdem filius, septimus ascendit ad regnum. Egressi quoque Langobardi de Rugiland^p, habitaverunt in campis patentibus, qui sermone barbarico 'feld'^q appellantur. Quo in loco dum per trium annorum spatia morarentur, bellum exortum est inter Tatonem atque Rodulfum^r Herolorum regem³. Quos^s cum prius^t foedera necterent, causa inter eos discordiae ista fuit⁴. Germanus Rodulfi regis ad Tatonem *serendae^u pacis gratia^{p. 58.} venerat. Qui cum expleta legatione^v patriam repeteret, contigit, ut ante regis filiae domum, quae Rumetruda^w dicebatur, transitum haberet. Illa multitudinem virorum nobilemque

a) eius F 1. G 1; ei G 2. 3. 4; in eis B 3. b) ante D 2. G 2. I 1 *G. Neap., alii.* c) Turchil. *hoc loco* B 1; Turcilinguis D 1. I 1; Turcilinguis G 3. 4; Turtilignis G 3. — Erolis A 3. d) *ita* A 1. 2. 3. 6. D 1. E 1. F 1. G 1. 3. 4. 5b. I 1; partes quas G 3a; parte *alii.* e) possedebat G 1. H 1; possederat C 1. 2. 4. 5. D 1a. 3. 5. I 1. f) populi F 1. G 1. g) Rugilant A 3. G 1. 2. 3; Rugilandam B 1; Rugilant^g C 1; Rugilandum C 2. 3. D 1? (Rugiland:). 2. h) copiosa — multitudine F 1. G 1. i) adduxit A 6. B. C 1. 2. D. F 2. G 3. 4. H 1. I 3. k) Rugilant A 3. F 5. G 2a. 5a; Rugilant^g D 1; Rugilandi A 4; Rugilanda C 2. 3. F 1. G 1—4. H 1; Rugilandam B 1; Rugibandam A 6. — D 1 *in margine manu s. X. XI:* land germanice patria dicitur. l) qui A 1. 2; ut E 1. m) Godeoc A 3; Gudeus *hoc loco* G 1. 2; Gudeos G 3. n) Clafo G 4; Glaffo A 3 *constanter*; Calfo L 1. o) Tatto G 2. 5c; Tanto C 2. 3, *corr.* Tato D 1, *corr.* Tatto G 5. p) Rugilant^g D 1; Rugilanda B 1. 2. F 4. G 1; Rugibanda A 5. 6. q) felt A 3c. F 2; feldi A 5. 6; felo G 4; fel D 1a; feb F 5; fied H 1; velt L 2; weld C 5; Asfeld E 1. *Sigebert.* r) Ruodolfum A 3; Rudolfum E 1; Rodolfum G 5c; Rodulf G 1—4; Rudolf F 1. — Herulorum *hoc loco et semel post* A 1, *saepius* F 1. G 1, *alii.* s) Quos *corr.* Qui A 1; Qui A 3. F 2. G 5a. H 1. I 2; Quis G 2. 3. t) primitus I 1. u) *feriende corr.* serende E 1; ferend(a)e B. G. H. I 1. L; reddende *in loco raso alia manu* A 1. v) legationem F 1. — patria A 1. 2. F 1. w) Rumitr. B 1; Rummetruda F 2a. G 5; Remetruda G 4; Remetrudis C 2. 3.

1) *Vita c. 40.* 2) *Haec ex Historia Romana Paulus sumsisse videtur; neque tamen de Rugorum parte jam Odovacaris ditioni subjecta ibi est sermo. Reliqua Origini debet.* 3) *Hucusque Orig. sequitur.* 4) *Haec ex traditione populari narrat Paulus. Longe aliter Procopius B. G. II, 14. Interitum Herulorum post a. 506. ponendum, Manso, Ostgothen p. 328, docet ex epistola Theoderici eo anno ad Herulorum regem directa apud Cassiod. Var. III, 3. Eundem a. 512. non posteriorem fuisse, patet ex Marcellini chron. BE.*

comitatum aspiciens, interrogat, quis iste esse possit^a, qui tam sublime obsequium haberet. Dictumque illi^b est, Rodulfi regis germanum legatione^c perfuncta patriam regredi. Mittit puella^d, qui eum invitaret, ut^e vini poculum dignaretur accipere. Ille^f corde simplici, ut invitatus fuerat, venit; et quia erat statura pusillus, eum fastu^g superbiae puella despexit^h, verbaque adversusⁱ eum inrisoria protulit. At ille verecundia pariter et indignatione perfusus, talia rursus verba respondit, quae ampliorem^k puellae confusionem adferrent. Tunc illa furore femineo succensa, dolorem^l cordis cohibere non valens, scelus quod mente conciperat^m explere contendit. Simulat patientiam, vultum exhilarat, eumque verbisⁿ iocundioribus demulcens^o, ad sedendum^p invitat, talique eum in loco sedere constituit, quo parietis fenestram^q ad scapulas haberet. Quam fenestram quasi^r ob hospitis honorem, re^s autem vera ne eum aliqua pulsaret suspicio, velamine texerat pretioso, praecipiens atrocissima belua^t propriis pueris, ut, cum ipsa quasi ad pincernam loquens 'Misce' dixisset, illi eum a tergo lanceis perforarent. Factumque est; et, mox^u crudelis femina signum dedit, iniqua^v mandata perficiuntur, ipseque vulneribus transfixus in terram^w corruens expiravit. Ea cum Rodulfo regi nuntiata fuissent^x, tam crudele germani funus ingemuit, dolorisque inpatiens, ad ulciscendam fratris mortem exarsit. Foedusque^y quod cum Tatone pepigerat inrumpens^z, eidem bellum indixit^a. Quid plura? Conveniunt utrorumque in campis patentibus acies. Rodulfus^b suos in pugna^c dirigit; ipse in castris resedens^d, de spe victoriae nihil ambigens^e, ad tabulam ludit. Erant siquidem tunc Heroli bellorum usibus^f exerciti multorumque iam strage notissimi.

a) posset G 2. I 1. b) illis F 1; est illi B 1. G 2. c) legationem A 2. F 1; perfuncto B 1. F 1? d) puellam A *4. B 1. D 1. E 1. G 1. 3. 5a. b. I 1. 2; puella corr. puellam G 2. — qu(a)e B 1. 2. G 2. 5a. b. I 1. 2, e corr. A 2? D 1. G 1. — eam corr. eum F 1. e) ut — simplici des. D 2; ut v. des. F 1; i. uni p. G 1. f) I. ergo B 1. g) fausto G 1, corr. fastu F 1. G 2; fato G 3. h) dispexit F 1. G 2. 4. i) adversum F 1. k) ampliore confusione F 1. l) et d. G 2. m) ita A 1. 2. B 2; conciperet F 1. G 3; conceperat ceteri. — expleret F 1. n) eaque verba F 1. G 1. 2. 3. o) deest A *3. p) rediendum G 1. 2; prandium G 5. q) fenestra E 1; fenestras F. G (praeter G 5a). — ad sc. des. G 2. r) deest B 1. s) re e corr. F 1; r. a. v. des. G; illa verita add. F 4. G 5a. t) verba C. D. E 1. F 2. H 1; verba corr. verba F 1. u) ut mox A *3; et ut mox A 3; et mox ut B. C *1. D 1 e corr.; et deest C 5. — crudelissima C 4. v) iniquaque A 5; in qua (?) corr. illico F 1; in quo F 5. G 1—*5. 5a. c; iniqui G 5b; illique F 4. — perficiunt F. G. w) terra F 1. x) Ea (Et G) e. R. r. nuntiatum fuisset (fuis | isset F 1; fuit G 5b) F 1. G. y) que deest A *3. z) irrupit eidemque D 2. 3. a) induxit B 1. G 4. b) Rodulfo A 1. c) ita A 1. F 1; pugnam ceteri. d) ita A 1. F 1; residens B 1. G 1. 2, alii. e) ambiens B 1a. C *1. 4b. 5. D 1. E 1. G 2. 3. 4. *5. 6. I 1. 3. Quod in archetypo fuisse putarim; dubitans H 1. f) lusibus C 5; sibi F 1. G. — exercitu F 1; exercitus F 5. G 3. 4. 5; exercitui corr. exercitati D 1; exercitati A *3 et *4 e corr., B. C 5. D 11. G 2 e corr. 6; b. sive exercituum F 1 e corr., et ita F 2. 3. 4.

Qui, sive^a ut expeditius bella gererent, sive ut inlatum ab hoste vulnus contemnerent, nudi pugnabant, operientes solummodo corporis verecunda^b. Horum itaque viribus rex indubitanter fidens, dum ipse securus ad tabulam luderet, unum e^c suis in arborem, quae forte aderat, ascendere iubet, quatenus ei suorum victoriam celerius^d referret, comminatus eius^e se caput abscisurum, si Herolorum aciem^f fugere^g nuntiaret. Is cum Herolorum flecti acies et a Langobardis eos opprimi conspiceret, interrogatus a rege saepius, quid Heroli gererent, eos optime pugnare respondit^h. Nec prius malum quod cernebat, loqui nonⁱ audens, aperuit, quam universae acies hostibus terga praeberent. *Qui, licet sero,^{p. 59.} tandem in vocem^k erumpens: 'Ve tibi', inquit, 'misera Herolia, quae caelestis Domini plecteris^l ira'. Ad haec verba^m commotus rex ait: 'Numquid fugiunt Heroli mei?' At ille: 'Non', inquit, 'hoc ego, sed tu rex ipse dixisti'. Tunc, ut in talibus fieri adsolet, rex ipse et omnes perturbati, dum quid agerent haesitarentⁿ, supervenientibus^o Langobardis, graviter caeduntur. Rex quoque ipse nequicquam fortiter faciens, extinctus est. Herolorum vero exercitus dum hac^p illacque diffugeret, tanta super eos caelitus ira respexit, ut viridantia^q camporum lina cernentes^r, natatiles esse aquas putarent; dumque quasi nataturi brachia extenderent, crudeliter^s hostium feriebantur a^t gladiis¹. Tunc^u Langobardi, patrata victoria^v, ingentem, quam in castris reppererant, inter se praedam^w dividunt. Tato vero Rodulfi vexillum, quod^x bannum^y appellant, eiusque galeam, quam in bello gestare consueverat, abstulit. Atque iam ex illo tempore ita omnis Herolorum virtus^z concidit, ut ultra super se regem omnimodo^a non haberent². Iam hinc Langobardi ditiores^b effecti, aucto de diversis gentibus, quas superaverant^c, exercitu,

a) sive — gererent *des.* A 3, *ed. pr.* b) verecundiam B 1. D 2. 3. c) exuis B 1; ex D 3; de s. F. G. 11. d) *post add.* F 1; *deest* F 5. G. — refereret F 1; refereret G 1. 3. e) *deest* A 3; ei B; eum F 1. f) acie F 1; aciae G 1; aciq; G 3. g) fugire G 3. 4; H. a. f. n. I. c. *des.* G *5. h) *deest* F 1. 5. G 1. 3. 4; ait *post add.* F 1. G 1; dicebat G 5a. b. i) *delevit* E 1; *deest* C. D. G 5b; non valens G 3. 4. k) voce C 2. G 1. — rumpens F 1. l) flecteris B 1a. C 4b. 5. D 1 (*corr. plect.*). I 1. m) *deest* D 2. 3. n) *deest* G 3; *post add.* D 1; nescirent C 2. o) supervenientibus A 1. p) hanc *corr.* hac E 1; has F 2. — illaque B 2. 3. F 2. G 4. I 3; illucque A *3. — huc illucque G 3. q) viridantia *corr.* viridentia A 1, et ita H 4; virentia G 4. r) cernens F 1. G 1—4. I 1; *deest* A 5. 6; n. e. a. p. d. *des.* C 2; lina c. n. e. a. p. d. *des.* C *1. D 1 (*post suppl.*). s) dum c. C *1. t) *deest* A 5. C 3. G 2. 2a. 5. H 1. I 2 (*in D 1 a corr. del.*). u) Tum A 1. 2. v) victoriam B 1. — ingente F 1. w) preda B 1. F 1. G 1. x) quem D 3. *3a. 5. F 4; quando F 1; quam F 1a. G 1. 2. — gestarent F 1. y) bannum G 2; bannum G *5. 5a. b; blandum C 5. D 3. z) virtutibus A 2. a) omnino A 2? G *5. *ed.* b) auditiores *corr.* audatiores D 1; audaciores C 2. c) superaverunt B 1; superarant A 3. *3 G 1. 2; superant F 1.

1) Cf. Grimms Märchen Nr. 149. BE. 2) Haec ex Orig.

ultra coeperunt bella expetere^a et virtutis gloriam circum-
quaque protelare.

21^b. At^c vero Tato post haec^d de belli triumpho non
diu laetatus est. Inruit namque super eum Waccho^e, filius
germani sui Zuchilonis^{f.1}, et eum ab^g hac luce privavit².
Conflixit quoque adversus Wacchonem Hildechis^h, filius Ta-
tonis; sed superante Wacchone devictus, ad Gepidosⁱ con-
fugit, ibique profugus ad vitae fine^k usque permansit. Quam
ob causam Gepidi cum^l Langobardis extunc^m inimicitias
contraxereⁿ. Eodemque tempore Waccho super Suavos^o
inruit eosque suo dominio subiugavit. Hoc si quis menda-
cium et non rei existimat veritatem, relegat prologum edicti,
quem rex Rothari^p de Langobardorum legibus composuit, et
* p. 60. pene in omnibus hoc codicibus, sicut *nos in hac historiola^q
inseruimus^r, scriptum repperiet. Habuit autem Waccho uxores
tres, hoc est primam Ranicundam^s, filiam regis Turingorum^t;
deinde duxit Austrigusam^u, filiam regis Gepidorum, de qua^v
habuit filias^w duas: nomen uni Wisegarda^x, quam tradidit in

a) expeterent F 1. b) nulla capitis distinctio G 3. c) Ad A 1. C *1 d) h. (hoc G 4, corr. hunc G 2; hunc F 2. G *5. 5a. b) b. triumphum (trionphu G 2) F. G. e) ita A 1 const., A 2. G 3 plerumque; Wacho B. C. D, alii; Walcho F 1. G 1. 2 hoc loco; Wacco H 1; Guacco A 5; Pacho plerumque D 3. f) Zuchilonis F 4. G 1. 5a; Zuahilonis G 2; Zuachilonis G *5; Zacchilonis F 1; Zachilonis F 2. 5; Gucchilonis G 3; Guahilonis G 4; Truchilonis A 3; Tuchilonis A 5. 6; Luchilonis B. I 3; Hucilonis A 7. g) del G 2; deest G *5. h) Hildechis E 1; Childechis A 2. D 3 4. 5; Hildichis G 4. *5. 5a; Hilchis B 1. 2; Ildichis F 1. G 1. 2. 3; Hisdechis H 1. i) ita plerumque A 1, alii; Geppidi saepius B 1. D. I 3; Gipedi nonnumquam A 1; Gepiti et Gebidi (ita et Gibidi etiam B 1) infra G 1. 3. k) ita A 1. E 1; finem ceteri. l) deest G 1. 2. 2a. 5; post add. F 1. m) deest A 3. n) contraxerunt. Eodem quoque B 1. o) Suevos e corr. D 1. plerique C. D. F 4. I 2, alii. p) Lothari A 2. *4; alibi Rothari, Rotharit, semel Rotcari; Rotharit C 3. D 1 e corr. I 1; Rotthari E 1. F 1. G 1. 3. 4 aliquoties; Rotharius D 2. G 5c; Crotthari G 2; Rutihen F 5. q) storiola F 1. G 1; historiala D 1. G 2; istoria G 3. r) deest F 1. G 1—4. H 3; edicimus G *5. 5c; edidimus G 5a; dicimus G 5b; scribimus post add. F 1. s) Ranigundam A *3. G 5a et infra omnes fere; Ranichundam A 3; Raingundam H 1; Rinigundam G 3. 4; Radicundam B 1. 2. G 1. I 1. 3; Radicundiam G 2; Ramecundam A 5. 6; Radegundam G 5b; Ranicundam F 5. t) Thur. G 2, alii; Stur. F 1. u) ita A 1; Austrigosam A 2. 3. 5. 7. C. D. E 1. H 1. L 1; Aurigosam B 1. 2. I 3; Hostricusam F 1. G 1—5; Hostricosam F 2. 3. 4. v) quo G 1. 4. w) duas filias A 2. B 1. D 2. x) Wisagarda A 2. B 1; Wisigardam B 2. E 1; Wisigart G 5a; Wisegart G 5c; Guisegarda A 5. 6; Guiseligarda L 1; Wiseligarda L 2; Pisgarda D *3a. 3. 4. 5; Pisegarda D 2.

1) Cum his, quae ex Orig. sumta sunt, conferas quae Procopius De b. G. III, 3. 35. IV, 27. narrat. Paulus post Tatonem, quem septimum dixerat Langobardorum regem, octavum numerat Waltarim, exploso, ut in prologo legum a rege Rothari editarum, Wachone, qui non legibus patriis, sed vi regnum abripuerat, occiso patruo suo Tatone, atque Hildechis, Tatonis filio, seu verius nepote, in fugam ad Gepaedes acto. BI Neque in Orig. Wacho regnasse traditur. BE. 2) Paulus Originis verba: Occidit Wacho, filius Unichis, Tatonem regem barbarum suum cum Zuchilone male interpretatus est. BE.

matrimonium Theudiperto^a regi Francorum; secunda^b autem dicta est Walderada^c, quae sociata est Cusupald^d, alio regi Francorum, quam^e ipse odio habens, uni¹ ex suis, qui dicebatur Garipald^f, in coniugium^g tradidit. Tertiam^h vero Waccho uxorem habuit Herolorum regis filiam nomine Salingamⁱ. Ex ipsa^k ei natus est filius, quem^l Waltari^m appellavit, quiqueⁿ, Wacchone mortuo, super Langobardos^{c. 540.} iam octavus^{o. 2} regnavit. Hi^p omnes Lithingi^q fuerunt. Sic³ enim^r apud eos quaedam^s nobilis prosapia vocabatur.

22. Waltari ergo^t cum per septem^u annos regnum tenuisset⁴, ab hac^v luce subtractus est. Post quem nonus^w Audoin^x regnum^y adeptus est. Qui non multo post tempore^{c. 546.} Langobardos in Pannoniam^z adduxit⁵.

a) ita A 1; Theutiperto E 1; Theudeperto A 2. 3; Theodeperto A 2. F 1; Theodoperto F 5; Theodeberto B 1. C 2. D 2. 3. F 4. G 1. 2. 4. 5b; Teodeperto A 3; Teudeperto G 3; Teudeberto C 1. I 1; Theudeberto G 5a. c. D 4. 5. H 1. *Neque codices in hoc nomine scribendo sibi constant; e. gr. G 2 etiam Teudeperto, Theudeberto scribit, immo semel (II, 2) Thiadbert.* b) secunda — Francorum *des.* A 1; *post suppl.* D 1. c) Walderada G 4; Walderata C 1; Waldrata G 5c; Waldrada F 5; Wanderada A 2. E 1; Wandarada A 4; Palderada D 4. 5; Palderata D 2. 3; Gualderata C 3. d) Cusupaldo G 2. F 1 *e corr.*; Cusubald A 2. 3. 7. G 5. L 2; Cusubaldo B 1; Cusabaldo G 5b. c; Cumsubald A 2. 4; Consubaldo A 5. 6; Cusubardo B 2; Cusuald E 1. H 1; Chusual C 3; Cusual C 1 I 1; Cuswald C 4b; Cusuphald G 3; Cusupbald G 5a; Chusupald F 2; Teotbald D 1; Theotbald D 1a; Theodebaldo D 2. 3. 4. 5. e) quem A 1; quam — tradidit *post add.* F 2, *des.* F 2; — ipse *deest* F. G. H 3; q. hodie F 1; — hab. u. *des.* F 5. f) *ita vetustiores codices hoc loco et plerumque; Garipalo hoc loco A 3, alibi Gariobald; Garipaldus B 1; Garibald plerique D (cf. infra IV, 39).* g) coniugio E 1. F. G 1—4. I 2. h) tertia F 1. G 1. 4. i) Salingam E 1. G 4; Saligam C 4b. k) ipsam n. F 1. l) que(ae) F 1. G 1. m) Vultari (uultari) A 1 (*post ultari*). G 5; Vulthari F 4; Walthari C 2. G 1. 2; Waltari F 1; Waltharium G 5b; Walteri F 2. 5; Waltari *corr.* Waltariht D 1; Waltarith D 3a. 3. 4. 5; Paltharit D 2. n) qui quid (?) *corr.* quique F 1; qui iam G 1—4, *ubi postea iam deest*; quique iam... iam oct. I 1. — Wachonem F 1. G 1. o) nonus B 1. 2. p) homines *corr.* hi omnes F 1; hi *deest* F 2. 3. 5. G 1—5; isti F 4. q) Litingi A 2. 5. 6. E 1. H 1; Litingui A 5b. H 5; Lothingi D 3; Latingi F 1 (*superscr.* vel adalingi). G 2. 3 (*corr.* Latini) 4. 5. 5a. 6; Latini G 3a; Latini a rege Latino dicti sunt (*fuerunt* G 5b) G 5b. c; adalingi B. I 3. K 1. r) etenim A 2. 3. 4. B 1. D 2. 3. E 1. s) quendam C 1. D 1. G 1. 3; quendam G 2. t) filius Wachonis *add.* B 1. 2? 3. u) quatuor B 2. 3; c. septem annorum G. v) *deest* F 1. G 1. 2. w) decimus B 1. 2. 3. x) Audan C 1. 2 (*postea Aldoni*). D 1. I 1; Auduin *saepius* G 1. 3. 4. 5; Audohin et Auduin, *postea* Audoin F 1; Odwini G 2 *const.*; Otwini I 1a *const.* y) *deest* G 2. 2a. z) Panoniam G 1; Panonia F 1. G 3; Pannonia B 1. 3.

1) uni ex suis qui dicebatur *Paulus adjecit, non animadvertens, de Garibaldo Bajoariorum duce esse sermonem. Cf. Gregor. Turon. IV, 9.*
 2) *Cf. p. 68 n. 1.* 3) *Haec Pauli sunt verba.* 4) *Waltari locus datur in regis fastis a Paulo, itemque a rege Rothari, exploso patre Wachone, non alia, ut opinor, ex causa, nisi quod puerulus iste regiae Claffonis prosapiae princeps, etsi adnitente patre regnum per vim obtinuerit, vivo adhuc Hidelchi, ut Procopius refert citato cap. 35, jure patriisque legibus confirmatum sub Audoini tutela, brevi licet spatio, administraverit. BI.* 5) *Omnia ex Orig., sed non multo post tempore Pauli additamentum. — Cf. Procop. de b. G. III, 33.*

* p. 61. * 23. Gepidi¹ igitur ac Langobardi conceptam^a iam dudum rixam tandem parturiunt, bellumque ab utrisque partibus praeparatur. Commisso itaque proelio, dum ambae acies fortiter dimicarent et neutra^b alteri cederet^c, contigit, ut in ipso certamine Alboin^d, filius Audoin, et Turismodus^e, Turisindi^f filius, sibi obvii fierent. Quem Alboin spata percutiens, de equo praecipitatum extinxit. Cernentes Gepidi, regis filium, per quem magna ex parte bellum constiterat, interisse, mox dissolutis animis fugam iniunt^g. Quos Langobardi insequentes acriter sternunt. Caesisque quam plurimis, ad detrahenda occisorum spolia revertuntur. Cumque peracta Langobardi victoria ad sedes proprias remeassent, regi suo Audoin suggerunt, ut eius Alboin conviva fieret, cuius virtute in proelio victoriam cepissent^h; ut, quiⁱ patri^k in periculo, ita et in convivio comes esset. Quibus Audoin respondit, se hoc facere minime posse^l, ne ritum gentis infringeret. 'Scitis', inquit, 'non esse apud nos consuetudinem, ut regis cum patre filius prandeat^m, nisi prius a regeⁿ gentis exterae arma suscipiat^o'.

24. His Alboin a patre auditis, quadraginta solummodo secum iuvenes tollens, ad Turisindum, cum quo dudum^o bellum gesserat, regem Gepidorum, profectus est, causamque qua^p venerat intimavit. Qui eum benigne suscipiens, ad suum convivium invitavit atque ad suam dexteram, ubi Turismodus, eius quondam filius, sedere consueverat, collocavit. Inter haec dum varii^q apparatus epulas caperent, Turisindus iam dudum sessionem filii mente revolvens natiq^{ue} funus ad^r animum reducens^s praesentemque peremptorem^t eius loco resedere^u conspiciens, alta trahens^v suspiria^w, sese

a) concepta — rixa F 1. G 1. 2; concepta G 3a. b) ne ultra A 2. B 2. G 3. *5; ne alter A 3. c) caderent E 1. F 1. 4. G 1—4. *5. d) Alboin F 1. 5. G 1. 3. 4. 5. 6; Albwini G 2 const. e) Thurism. G 2, alii. f) Turisindi A 3. *3 et postea I 1, alii; Thurisindi C 2. D 2. F 5. G 2. 5b. c; Turisindi D 3. 4; Turisingi H 1; Torisindus G 4 infra semel. — regis post add. F 1. g) ita A 1. 2. 3. B 1. F 1. G 1. 3a, alii; iniunt G 3; ineunt G 2. I 1, alii — in f. vertuntur G 5c, ubi Quos — sternunt des. h) concepissent A 2; cepisset A 5. G 1. 4. *5. I 1. 2; cepisse G 3. 3a; c. v. (virtute F 1) in pr. virtutem cepissent F 1. 2. 5; c. in pr. virtute c. F 4. G 1. 3. 3a. 4; c. in pr. virtutem c. G 2. *5. 5a. c; suscepissent C 4b; cuius — esset des. C 1—3. 5. D. i) que A 1. 2. 5. 6. B 1 (q). C 4b. E 1. F 1; quomodo G 5a; sicut post add. F 1. k) par G *5. 5a. b; par fuerat I 1b. — in praelio G 5c. l) posset F 1. G 1. m) pranderet G 1. 2. — ut r. f. cum A *3. n) agere F 1 (corr. a rege); ageret G 1 (corr. a rege ut); a rege e corr. G 2; ut hoc agere possit extera G 4. o) deest B 1; c. quodam F 1. p) quam F 4. G 1. 3; propter quam G 2. 4; pro qua G 1 e corr., G *5. 5b. I 1. q) varios apparatus epularum G 2; varias apparatus epulas G 3a. r) f. animum ad memoriam B 1; ad memoriam B 2. s) ducens F. G. t) redemptorem A 2. u) sedere A *3. v) retrahens A 2; t. a. pectore s. B 1. w) incipit C 1, primo quaternione deperdito.

1) Haec ad bellum inter Langobardos et Gepidos gestum, de quo Jordanis de R. S. p. 122 (Gruter) agit, pertinere videntur. Cf. praeterea Procop. III, 33 sq. IV, 18 sq., qui de tribus bellis refert. BE.

continere non^a potuit, sed tandem dolor in voce^b erupit: 'Amabilis', inquit, 'mihi locus iste est^c, sed persona quae in eo residet satis ad videndum gravis^d'. Tunc regis alter qui aderat filius, patris sermone stimulatus, Langobardos iniuriis lacessere coepit, asserens eos, quia a suris inferius^e candidis utebantur fasceolis, equabus quibus crure^f tenus pedes albi^g sunt similes esse, dicens: 'Fetilae^h sunt equae, quas similitatisⁱ'. Tunc unus e Langobardis ad haec ita respondit: 'Perge', ait, 'in campum Asfeld^k, ibique procul dubio poteris^l experiri, quam valide istae^l quas equas nominas praevalent^m p. 62. calcitrare; ubi sic tui dispersa sunt ossa germani quemadmodum vilis iumentumⁿ in mediis pratis'. His^o auditis, Gepidi confusionem ferre non valentes^p, vehementer in ira^q commoti sunt manifestasque^r iniurias vindicare nituntur; Langobardi econtra parati ad bellum, omnes ad gladiatorum^s capulos^t manus iniciunt. Tunc rex a mensa prosiliens, sese in medium obiecit suosque^u ab ira belloque^v conpescuit, interminans primitus^w eum puniri, qui primus pugnam^x commisisset; non esse victoriam^y Deo placitam, dicens, cum quis in domo propria hospitem perimit^z. Sic denique iurgio compresso, iam deinceps laetis animis convivium^a peragunt. Sumensque Turisindus^b arma Turismodi filii sui, ea Alboin tradidit, eumque cum^c pace incolomem ad patris regnum remisit. Reversus ad patrem Alboin, eius dehinc^d conviva effectus est^e. Qui dum cum patre laetus regias delicias caperet, ordine cuncta retulit, quae^f illi apud Gepidos^g in Turismodi^h regiaⁱ contigissent. Mirantur qui aderant et laudant audaciam^k Alboin, nec minus adtollunt laudibus^l Turisindi maximam^m fidem.

a) c. ultra non valens B 1. b) vocem A 3. C *1. 4. 5. F 2. G 2. 5c. I 1. c) *deest* D 2. *3. 3. d) *deest* C 1; g. est F. G. I 2. e) *deest* D; *assuris corr.* a suris F 1. G 1; *ausuris corr.* a suris A 2. G 3; a *post add.* D 1. f) *crurum* G 2. g) *deest* G 4; *illis* G 1. 2. 3. — *sunt deest* F (*post add.* F 1). G; quibus sunt G 5a. c. h) *ita* (= foetulae) A 1. *2. 2 (*corr.* fetiles). *3. 3. 7; fetiles A 5. 6. E 1. F 1. 4. G 1. 2. 3. 5a. H 5a. I 2; fetite C *1; fetule C 4b. 5; fecile D 1, *corr.* fetide D *3a; fecule D *3; fetide B (B 3 e *corr.*). D 3. 4. 5, e *corr.* etiam F 2. G 1; fert ille C 1; fertiles C 2. G 3a. 4. *5. 5b. c. H 1; facile D 1a. 2; faciles F *2; felices I 1. i) *simulatis* G 1. 3. 4. I 1. 2; *similasti* B 1. k) *Affeld* C 5. F 2. G 2; *Affelt* D 3. I 2; *Afeld* G 5b; *Hasfelt* C 2; *Feld* B. D 2. l) *isti* A *2. B. C 2. G 1. 2. 3a. 4. *5. 5a. b. H 1. — quos B 1. m) *deest* B 1, *ubi in quaternionis primifine calcitrare* — *pratis alia manu suppleta sunt.* n) *iumentis* F 1. G 1. o) *Igitur his alia manu in secundo quaternione pergente* B 1. p) *quam a Langobardis perpassi fuerant add.* B 1. 2. q) *iram* G 5b. c; v. *ita* G 3. r) *manifestiusque* G. s) *gladium* F 1. 4. G 1. 3; *gladii* G 4. t) *capulas* C 1. 2. D 2. G 2. I 2. u) *suos* A 3. G 3. v) *deest* C 1; *que deest* A 3. w) *prius* A 2. x) *pugna* F 1. G 1. y) *victoria* — *placita* F 1. z) *peribit* A 2; *perimat* G 2; *perhimet* G 1. 3; *perimeret* G 4. a) *consillium* F. G. b) *Turisendus hoc loco et infra* A 1. B 1. D 1; *Turinsindus* G 3. c) *in* G 2; c. p. *des.* F 1. d) *eiusdem hinc* A 5. 6. C. D. E 1; *eiusdem abhinc* c. C *1; *eiusdemque* c. F. G. e) *deest* C 1. 2. f) *qui* F 1. G 3; *quid* F 4. G 1. 2. g) *Gepidis* F 1. h) *Turis(s)indi* A 5. C 4b. D 2. 3. F 2. H 1, e *corr.* D 5. F 1. I 2; *Turismundi corr.* *Turismodi* D 1; *deest* I 3. i) *regione* G; *regia aula* C 5; *convivio* H 1. k) *audacia* B 1. l) *deest* F. G. m) *maxime* F 1. G 4; *maximae* G 1. 3; *magnam* C 2.

25. Hac tempestate Iustinianus augustus Romanum imperium felici sorte regebat. Qui et bella prospere gessit et in causis civilibus mirificus extitit. Nam per Belisarium^a patricium Persas fortiter^b devicit, perque^c ipsum Belisarium Wandalorum^d gentem, capto eorum rege Gelismero^e, usque ad internitionem delevit^f Africamque^f totam post annos nonaginta et sex^g Romano imperio restituit^h. Rursumque Belisarii viribus Gothorum in Italia gentem, capto^h Witi-chisⁱ eorum rege, superavit. Mauros quoque post haec^k Africam^l infestantes eorumque regem Amtalan^m per Iohan-nem exconsuleⁿ mirabili virtute protrivit^{o.3}. Pari etiam modo et alias gentes belli iure compressit. Quam ob causam propter horum omnium victorias, ut Alamannicus, Gothicus^p, Fran-cicus, Germanicus, *Anticus^q, Alanicus^r, Wandalicus Africa-nusque diceretur, habere agnomina^s meruit⁴. Leges quoque Romanorum^t, quarum prolixitas nimia^u erat et inutilis dis-sonantia, mirabili brevitate correxit. Nam omnes constitutiones principum, quae^v utique multis in voluminibus habebantur, intra duodecim libros coartavit eodemque^w volumen codicem

a) Bilisarium A 5. 6. G 1. 2. *3 (*ubi hoc exstat capitulum*). 3. 4. *5. 5a. b. I 2; Vilisarium E 1; Bellisarium C 4b. D 1a. *3a. b) deest G 3. c) per quem F 1. G 1. d) Wandolorum F 1. G 1; Wandolorum G 4; in codice G *5 sequentia usque ad Neapolim (II, 5) II, 23. inseruntur, codicis, quem secutus est, quaternione falso loco a biblopega posito. e) Gelismelo A *3. f) Afr. G 3. 4, alii. g) VII. F 2. I 3. h) gentem capta D 1. G 4; gente capta C *1. 1. 2. i) Withichis A 3; Uutichis A *3; Withicis C 2. 4b. 5. D 2; Witigis D 3. 4, e corr. D 5; Witachis B 1; Wintichis E 1; Vintichis F 3; Witichisi F 1. 5; Withichisi F 4; Witi-hisi G 5c; Withigiso G 2; Withisi G 1. *3. 3. 5a; Wittisi G 4; Wilticis H 1. k) hoc F 1. l) Africa B 1. m) Amtalan D *3a. 3. 4. 5; Amtalon A 5. 6; Amtalam C 1. 2. D 1a. H 1; Amtalem E 1; Amthalam G 3. 4; Attalam e corr. F 1, et ita F 2. 3. G 5c; Atthalam G 3a; Amphthalam F 5; Attilam F 4. n) ita A 2. C 1. 4b. 5. F 1; exconsulem A 1. G 1. 2, alii; proconsulem F 4; consulem G 3. 4. o) protrivit — belli des. G 3. 4. p) G. Fr. Germ. Anticus des. G 3. 4. L; G. Fr. Germ. des. C. D 1 (*ubi Goth. Fr. post add.*); Fr. Germ. des. D 2—10. I 1c; Germ. deest D 1a, *ubi ita legitur*: Alam. Ant. Alan. Goth. Franc. Wand. Afr. q) Alticus A 5. 5b. 6. C 5; Articus E 4, corr. Anticus D 5; Atticus D 3. 4. 5. 8. F 2. 3. 4. G 5; Antiquus D 2. *3. 4. 4a. 9. 11. I 1; Antiquis C *1. 1. 2. D 1. 1a; Antiquos A *2. r) deest A 3c. E 1, *ubi ita legitur*: Alam. Wand. Goth. Franc. Germ. Ant. Afric.; Abanicus F 1 (*corr. Avaricus*); Abbaricus F 2; Abariaticus F 5; Ibanicus F 4. G 2. *3. 3. 4. 6; Ibonicus G 5b. c; Ionicus G 5a; Onicus G *5; I 1 *codices C et G conjungens ita*: Alam. Antiquus Fr. Germ. Ibanicus Alanicus Wand. s) acnomina A *2; aucnomina corr. acnomina B 1; hacnomina E 1. F 1; ha(e)c nomina A 3. B 2. G 1. 2. *3. 4. 5a; hanc nomina G 3; haec omnia nomina G 5b; cognomina H 1. t) Romanę (?) F 1; Romanas G 2. 2a. 5c, e corr. G 1. 3; Romani G *3. 3. u) nomina F 1 (*corr. non minima*); nomi-navit et G 1. *3. 3. 6; p. superflua et i. d. fuit m. G 4; q. non erat pr. renovavit et inutiles dissonantias m. G 2; pr. gravabat minoravit et inutiles dissonantias m. G 5. v) deest C *1. w) ita A 1. *2. 2. B 1. D 1 (*corr. eundem*). 1a. F 1; eodem quoque E 1; eodem G 1. 3; ad (*corr. et*) eodem G *3; eundemque A 3. B 2. F 5. H 1; idemque A 5. 6; eidemque *corr.* idemque G 2; idem G 3a; et idem G 4. *5. 5a. b. 6; ipsumque C 1. I 1; ipsum quoque C 2. — volumen *post del.* D 1.

1) Haec ex Isidoro Paulus sumsisse videtur. 2) Cf. Marii chron. Paulum iisdem quibus hunc Fastis usum esse, Jacobi p. 85. monuit; cf. II, 14. 3) Cf. Jord. de R. S. 4) Haec et sequentia ex Digestorum praefatione vel juris Romani epitome sumta videntur; cf. Jacobi p. 88.

Iustinianum^a appellari praecepit. Rursumque singulorum magistratum^b sive iudicum leges, quae usque ad duo milia pene libros erant extensae, intra^c quinquaginta librorum numerum redegit, eumque codicem digestorum sive pandectarum^d vocabulo nuncupavit. Quattuor etiam institutionum libros, in quibus breviter universarum legum textus comprehenditur, noviter composuit. Novas quoque leges, quas^e ipse statuerat, in unum volumen^f redactas^g, eodem^h codicem novellamⁱ nuncupari sancivit. Extruxit quoque idem princeps intra urbem Constantinopolim^k Christo domino, qui est sapientia^l Dei patris, templum, quod Greco vocabulo Agian Sophian, id est sanctam sapientiam, nominavit. Cuius opus adeo cuncta aedificia excellit, ut in totis terrarum spatiis huic^m simile non possit inveniri. Erat enim hic princeps fide catholicus, in operibus rectus, in iudiciis iustus; ideoque ei omnia concurrebant in bonum. Huius temporibus Casiodorus apud urbem Romamⁿ tam seculari quam divina scientia claruit. Qui inter cetera^o quae nobiliter scripsit^p psalmodiarum praecipue occulta potentissime^q reseravit. Hic primitus consul, deinde senator^r, ad postremum vero monachus^s exstitit. Hoc etiam tempore Dionisius^t abba in urbe^x Roma constitutus pascale^u calculum miranda argumentatione composuit^v. Tunc quoque apud Constantinopolim Priscianus Caesariensis grammaticae artis, ut ita dixerim, profunda rimatus est. Tuncque^v nihilominus Arator, Romanae ecclesiae subdiaconus, poeta mirabilis, apostolorum actus versibus exametris exaravit^w.

26. His^{x.2} quoque diebus beatissimus Benedictus pater et prius in loco qui Sublacus^{y.3} dicitur, qui ab urbe Roma^{p.64}.

a) Iustiniani A 3. D *3. 3. 5. 9. F 3; Iustinianum D 2. G 5c; *deest* A 5. 6.
b) magistratus F 1; magistratum G 1. c) *deest* C 1. 2. D 1a. 3. d) pandectarum E 1. F 1. 3. G 1. 2. *3. 3. 4; pandotarium G 5a; pandactarum F 2; pandattarum F 5. e) *deest* B 1. f) volumine F 1. g) reductas G 1—4; redactos D 1; redactis G *5. 5c. G *Neap.* h) *ita* A 1. *2. 2. 3. B 1. C 1. D 1. E 1. F 1. G 1. *3. 3; eumque G 2; eundem *e corr. D, alii, G. Neap.* i) novella C 1. 2. D 1. nobellum G *3; legem novellam G *5. 5b. c. k) Constantinopoli F 1. l) sapientiam F 1. m) illuc (?) similem *corr.* huic simile F 1. n) Romanam A *3. o) cetheri A 1. — quem A 2. p) conscripsit G 1. 2. *3. 3. q) *deest* D 2. r) sanator A 2; salva C 2. G 3a. s) monachum F 1. t) Diun. G 1. u) *ita* A 1. B 2. F 2. 3. 4; paschale A *2. 2. 3. 6. B 1. C 1. 2. 3. D. F 1. G 1. 2. *3. 5a. I 3; pascalem F 5. G 3. 4. 5c; paschalem *alii.* v) Tunc quoque A 2? B 1. G 3, *alii;* Tunc C *1. 1. D 1. w) ap. — exaravit *des.* G 2. x) *varias lectiones codicum Casinensium, aliorumque qui singula continent carmina (Arch. X, p. 289, adde: 14) Laurentianum XVI, 28. s. XI. inc.; 15) Ottobonianum 477, s. XII) indicavimus: Ed(itio) 1.* y) Sublacu C *1. 1 (*corr.* Sublacus). D 1. F 1. 3. G 1. 2. *3. 4; Sublaco G 5b.

1) Cf. Beda, quem tamen hoc loco a Paulo exscriptum vix crediderim.
2) Quae hoc cap. continentur jam ante Langobardorum historiam separatim edidit Paulus; eaque ex codd. Casinensibus imprimi fecit Bethmann Arch. X, p. 325 sqq. 3) Subiaco.

quadraginta milibus abest^a, et postea in castro Cassini^b, quod Arx^{c.1} appellatur, et magnae vitae^d meritis et apostolicis virtutibus effulsit^e. Cuius vitam^f, sicut notum est, beatus papa Gregorius in suis dialogis suavi sermone composuit. Ego^g quoque pro parvitate ingenii^h mei ad honorem tanti patris singula eius miracula per singula disticaⁱ elegiaco metro hoc modo contexui^k:

Ordiam unde tuos, sacer o Benedicte, triumphos,
 Virtutum cumulos ordiam unde tuos?
 Euge, beate pater, meritum qui nomine prodis,
 Fulgida lux secli^l, euge, beate pater!
 Nursia², plaude satis tanto sublimis alumno;
 Astra ferens mundo, Nursia, plaude satis!
 O puerile decus, transcendens moribus annos^m
 Exuperansque senes, o puerile decus!
 Flos, paradise, tuus despexit florida mundi;
 Sprevit opes Romae flos, paradise, tuus.
 Vas* pedagoga tulit diremptum pectore tristi;
 Laeta reformatum vas pedagoga tulit.
 Urbe vocamen habensⁿ tyronem cautibus abdit^o;
 Fert pietatis opem Urbe vocamen habens.
 Laudibus antra sonant mortalibus abdita cunctis;
 Cognita, Christe, tibi laudibus antra sonant.
 Frigora, flabra, nives perfers^p tribus impiger annis;
 Tempnis amore Dei frigora, flabra, nives.

*) *Glossas manus s. X. XI. abhinc multas codici D 1 intulit, e. gr. vas: capistrum; pedagoga: nutrix; tulit: attulit; diremptum: scissum. Quas omnes exscribere longum erat.*

a) abens A 2. b) Casini A *2. 2. C *1. D 1 (corr. Casino). F 3. G 1. 2. *3; Casino A *3. D 2. *3. 3. I 3; Casino *Ed.* 1. *Cas.* 1. 2; Cassiani *e corr.* F 1. c) *ita Ed.* 1. *Cas.* A 1. *3. 5. 8; arum *corr.* arx E 1; arum A 3. B 1. 2. 3. I 3; aric A 6; harum A 2. D; darum (*vel clarum*) F. G (*darum corr. ars F 2*); barum A 4. C 1. 2; baurum H 1; aurum A *2. 3c; bacrum I 1. d) vir F 1. 4. G. — magnae *corr.* magnis G 1, *et ita* G 4 6; vir magnae virtutis a. v. G 5; magnis iuxta meritis F 5. e) effusit A 1; fulsit *Ed.* 1. f) vita F 1. G 1. g) *reliqua hujus capituli des.* A 5. 5a. 6. 7. h) parvitatem G 1. — genii F 1. i) disticon G 2; elogico A 1; dicta mistica (*haec ex corr.*) elegi et quo metro G 3; m. distincte per metrum G 5a; distincte elegiaco disticon m. G 5c; m. distingam elegiaco metro G *5. k) *sequens carmen et quae sequuntur usque ad finem hymni des.* A *2. I 3. *Primum solummodo distichon habet E 1, addito: Et cetera, sed in calce libri carmen supplevit. Carmina et cetera usque ad capitis finem desunt F. G (praeter G 5c); G 6 alia manu coeva supplevit priorem carminis partem: Ordiam — mens quibus una fuit. F 2 folio post adjecto carminum initia exhibuit. In G 1 in marg. corr. notavit: deest.* l) seclis A 2. m) aevum *Ed.* 1. n) habet A 1. o) abdi A 1. p) frestribus impier C 1; fers tribus C *1. D 1. I 1; impier *corr.* inpiger I 1. — alacer *Ed.* 1. *codd.* 5. 6. *Bethm.*

1) Hunc plebs stulta locum quondam vocitaverat Arcem Marcus in versibus. BE. 2) Cf. *Vita S. Benedicti libro II. dialogorum a Gregorio M. scripta.*

Fraus veneranda placet, pietatis furta probantur.
 Qua sacer altus erat, fraus veneranda placet.
 Signat adesse dapes agapes, sed lividus^a obstat;
 Nil minus alma fides signat adesse dapes.
 Orgia rite colit, Christo qui accommodat^b aurem;
 Abstemium pascens, orgia rite colit.
 Pabula grata ferunt avidi ad spelea subulci;
 Pectoribus laetis pabula grata ferunt.
 Ignis^c ab igne perit, lacerant dum viscera sentes;
 Carneus aethereo ignis ab igne perit.
 Pestis iniqua latens procul est deprensa sagaci;
 Non tulit arma crucis pestis iniqua latens.
 Lenia flagra vagam sistunt moderamine mentem;
 Excludunt pestem lenia flagra vagam.
 Unda perennis aquae nativo e marmore manat;
 Arida corda rigat unda perennis aquae.
 Gurgitis ima, calybs capulo divulse, petisti;
 Deseris alta petens gurgitis ima, calybs.
 Iussa paterna gerens dilapsus vivit^d in aequor;
 Currit vectus aquis iussa paterna gerens.
 Praebuit unda viam prumpto ad praecepta magistri;
 Cursori ignaro praebuit unda viam.
 Tu quoque, parve puer, raperis, nec occidis, undis;
 Testis ades verax tu^e quoque, parve puer.
 Perfida corda gemunt stimulis agitata malignis;
 Tartareis flammis perfida corda gemunt.
 Fert alimenta corax digitis oblata benignis;
 Dira procul iussus^f fert alimenta corax.
 Pectora sacra dolent inimicum^g labe peremptum;
 Discipuli excessum pectora sacra dolent.
 Lyris amoena petens ducibus comitaris opimis;
 Caelitus adtraheris Lyris¹ amoena petens.
 Anguis inique, furis, luco^h spoliatus et aris;
 Amissis populis, anguis inique, furis.
 Improbe sessorⁱ, abi, sine dentur marmora muris!
 Cogeri imperio; improbe sessor, abi!
 Cernitur ignis edax falsis insurgere flammis,
 Nec tibi, gemma micans, cernitur ignis edax.

* p. 65.

a) libidus A 1. D 1; lidibus A 2. b) quia comodat A 1. B 2; quia commodat
 A 2. D 1. E 1. H 1. I 1; quia comendat C 1; qui commodat B 1a. F 4. H 5;
 quod comedit G 5c. c) Ignis — perit *duo versus erasi* C 1. d) currit C.
 D. H 1. e) tu quoque — semper metuis *des.* E 1. f) iussis A 2. g) inimicum
 — dolent *des.* C 1. 1. 3. D 1 (*post suppl.*). I 1; inimicum — excessum *des.* C 2. I 1c.
 h) loco A 1. 2. C. H 1. I 1; loquo D 1; lucos B 1. 2. i) improbes exorabis
reliquo versu omisso B 1.

1) *In Casinum montem venit, qua Lyris amnis ad radices labitur.* BI.

Dum struitur paries, lacerantur viscera^a fratris;
 Sospes adest frater, dum struitur paries.
 Abdita facta patent, patulo produntur edaces;
 Muneris accepti abdita facta patent.
 Saeve tyranne, tuae frustrantur^b retia fraudis;
 Frena capis vitae, saeve tyranne, tuae.
 Moenia celsa Numae nullo subruentur^c ab hoste;
 Turbo, ait, evertet^d moenia celsa Numae.
 Plecteris hoste gravi, ne lites munus^e ad aram;
 Munera fers aris; plecteris hoste gravi.
 * Omnia septa gregis praescitum est tradita genti;
 Gens eadem reparat omnia septa gregis¹.
 Fraudis amice puer, suado captaris ab ydro;
 Ydro non caperis, fraudis amice puer.
 Mens tumefacta, sile, tacita et ne carpe videntem!
 Cuncta patent vati; mens tumefacta^f sile!
 Pellitur atra fames delatis caelitus escis;
 Nilominus mentis pellitur atra fames.
 Pectora cuncta stupent, quod eras sine corpore praesens;
 Quod pervisa mones^g, pectora cuncta stupent.
 Vocis^h ad imperium tempnunt dare frena loquelis;
 E bustis fugiunt vocis ad imperium.
 Vocis ad imperium sacris non esse sinuntur;
 Intersunt sacris vocis ad imperium.
 Tellus hiulca sinu corpus propellit humatum;
 Iussa tenet corpus tellus hiulca sinu.
 Perfidus ille draco mulcetⁱ properare fugacem;
 Sistit iter vetitum perfidus ille draco.
 Exitiale malum capitis decussit honorem;
 It procul imperiis exitiale malum.
 Fulva metalla pius^k, nec habet, promittit egenti;
 Caelitus exceptit fulva metalla pius.
 Tu miserande, cutem variant cui fella^l colubrae^m,
 Incolumem recipis, tu miserande, cutem.

*p. 66.

a) biscena ff. C *1. 1. D *3a; al. bis gena patris *in marg.* C 1; *corr.* viscera fr. C *1. D 1; patris A 2. b) frustantur A 1. c) *ita* A 1. 2. 3. 4. B 1. 2. C. D 1. 5; suruuntur D 3; subruuntur D 8. 9; subigentur I 1b. c; vertentur G 5c; rumpantur F 4; — evertentur *Ed.* 1. d) vertet A 1; avertet A 2; turba gravis vertet C 4. G 5c; — allidet *Ed.* 1. e) unus C. D. I 1. f) mentium facta A 1; t. stupent A 4. g) mones C. D; monet *codd. Cass. Ed.* 1. h) *hoc distichon om.* A 2. C 4. D 2, *alii; sequens deest* A 3. B 2 (*post suppl.*). 3. i) militat *e corr.* C *1. k) Fulvum et ala (alla B 1. C 4b. D 1) pius B 1. 2. 2a. C 1. 4b. D 1 (*Fulva e corr.*); Fulva *corr.* Fulva C *1. l) felle G 6. I 1b. c, *corr.* pelle I 1, *et ita* G 5c; falla I 2. m) colubri *Ed.* 1.

1) *Paulus noster Langobardus et ipse amore suorum fortassis haec addit: Gens eadem reparat omnia septa gregis, quod utique verum est; nam subsequentes Langobardi principes de Cassinensi monasterio atque universa Benedictinorum familia sunt optime meriti.* BI.

Aspera saxa vitrum rapiunt, nec^a frangere possunt;
 Inlaesum servant aspera saxa vitrum.
 Cur, promoconde^{b.1}, times stillam praebere lechiti?
 Dolia, cerne^c, fluunt; cur, promoconde^b, times?
 Unde medela tibi, spes est cur nulla salutis?
 Qui semper perimis^d, unde medela tibi?
 Ah lacrimande^e senex, hostili concidis ictu^f;
 Ictu sed resipis, ah lacrimande senex.
 Barbara lora manus ignaras criminis arcent;
 Sponte sua fugiunt barbara lora manus.
 Ille superbus equo reboans clamore minaci,
 Stratus humi recubat ille superbus equo.
 Colla paterna ferunt extincti viscera nati;
 Viventem natum colla paterna ferunt.
 * Omnia vincit amor, vinxit^g soror imbre beatum^h; * p. 67.
 Somnus abest oculis; omnia vincit amor.
 Simplicitate placens instar petit alta columbae;
 Regna poli penetrat simplicitate placens.
 O nimisⁱ apte Deo, mundus cui panditur omnis,
 Abdita qui lustras, o nimis^k apte Deo!
 Flammeus^l orbis habet iustum super aethera nantem;
 Quem pius ussit amor, flammeus orbis habet.
 Ter vocitatus adest testis novitatis habendus;
 Carus amore patris ter vocitatus adest.
 Dux bone, bella monens exemplis pectora firmas,
 Primus in arma ruis, dux bone, bella monens.
 Congrua signa dedit vitae consortia linquens;
 Ad vitam properans congrua signa dedit.
 Psalmicen assiduus numquam dabat otia plectro;
 Sacra canens obiit psalmicen assiduus.
 Mens quibus una fuit, tumulo retinentur eodem;
 Gloria par retinet, mens quibus una fuit.
 Splendida^m visa via est facibus stipata coruscis;
 Qua sacer ascendit splendida visa via est.
 Rupea septa petens nancta est errore salutem;
 Errorem evasit rupea septa petens.

a) ne A 2. b) ita A 2. 4. B 1. I 2; promeconde *corr.* proconde A 1; promoconde *corr.* pro conde B 2, et ita B 1a. 3. C *1. 1. 2. D. I 1; promocande F 4; promocunde L 1. *codd. Cass. Ed.* 1; precor unde C 3 et e *corr.* C *1. c) certe C 1—4b. G 5c. d) times C 1—5; timens C 1a; retines I 1c; metuis D (1 e *corr.*).
 e) miserande B 1a. D 1. G 5c. f) *deest* A 1. g) vincit B 3. G 5c. I 2; vicit B 1 e *corr.* 1a. 2. C *1 e *corr.* D (1 e *corr.*). h) beata D (1 e *corr.*). i) omnis B. C. D; hominis *erasa litera* h I 1; aperte D *3a. 3. 4. 5; et apte C *1. 3, et e *corr.* D *3. k) omnis et a. C *1. l) *reliqua carminis pars deest* B 1, *foliis duobus excisis et pagina una et dimidia vacuis relictis; des. etiam* B 3. m) *reliqua hujus capituli des.* F 4.

1) promus condus *Plauti est vocabulum.*

Poemata parva dedit^a famulus pro munere supplex;
 Exul, inops, tenuis^b poemata parva dedit.
 Sint, precor, apta tibi, caelestis tramitis index;
 O Benedicte pater, sint, precor, apta tibi^c!

Ymnum^d quoque singula eiusdem patris miracula continentem metro iambico archiloico ita texuimus.

- *p. 68. Fratres, alacri pectore
 Venite concentu pari,
 Fruamur huius inclitae
 Festivitatis gaudiis.
 Hac^e Benedictus aurea
 Ostensor arti tramitis
 Ad regna conscendit pater,
 Captans laborum praemia.
 Effulsit ut sidus novum,
 Mundana pellens nubila.
 Aetatis ipso limine
 Despexit aevi florida.
 Miraculorum praepotens,
 Afflatus Alti flamine,
 Resplenduit prodigiis
 Ventura seculo praecinens.
 Laturus^f esum pluribus,
 Panis reformat vasculum;
 Artum petens ergastulum,
 Extinxit ignes ignibus.
 Fregit veneni baiulam^g
 Crucis per arma cymbiam.
 Coercuit mentem vagam
 Leni^h flagello corporis.
 Funduntur amnes rupibus.
 Redit calybs e gurgite,
 Currit per undas obsequens.
 Peplo puer vitat necem.
 Virus patescit abditum.
 Mandata praepes efficit.
 Hostem ruinaⁱ conterit.
 Cedit^k fremens leo grave.
- *Immota^l fit moles levis.
 Rogus migrat fantasticus.
 Fractum^m revisit sospitas.
 Excessus absentum patet.
 Rector vafer, deprenderis.
 Inique possessor, fugis.
 Futura praenoscimini;
 Arcana cor non contigisⁿ.
 Fundantur aedes somniis.
 Tellus vomit cadavera.
 Dracone frenatur fugax^o.
 Aether pluit nomismata.
 Vitrum resistit cautibus.
 Manant olivo dolia.
 Vincitum resolvit visio.
 Vitam receptant funera.
 Tanti potestas luminis
 Voto sororis vincitur.
 Quo^p plus amat quis, plus valet
 Enare^q quam^r cernit polum^s.
 Non ante seclis cognitum
 Noctu iubar effulgorat,
 Quo totus orbis cernitur
 Flammasque subvehi^t pius.
 Haec inter instar nectaris
 Miranda plectro claruit.
 Nam pinxit apte lineam^u
 Vitae sacrae sequacibus.
 Iam dux alumnis at^v potens,
 Adsis gregis suspiriis,
 Gliscat bonis ydrum cavens,
 Sit callis ut sequax tui!

a) dedi A 3. E 1, et in pentametro A 1. b) tenuit A 2. c) aliquot editionis 1. codices plura addunt, quae videsis Arch. X, p. 330. d) novum (XXIV) cap. inc. A *3.
 e) haec C 1. D 1. f) Daturus A 2. g) baiulum D. I 2. h) lenit A 3; lenis C 4b; levi D. I 2. i) ruinam A 1. k) redit C *1. 2. D. l) Immo C *1. 1. D 1. I 1; Inno sint moles C 4. m) Factum C *1. 1. 2. D 1. I 1. 1c.
 n) contegis A 2. *3. 3. 4; contigit C. D 1. 1a. I 1. 2; contingit B 2; contegit D 5; conterit D 3. 4. H 5a; tetigit D 2. o) frenatum rugax C *1. 1-3. D 1. I 1.
 p) Quod A 1. q) enarre A 1; enarrare A 4; evolare H 1. r) qua A *4; quam post add. D 1; quamquam D 2. s) polo B 2. 4. C 1-3, e corr. D 1; polim C 4b. t) subi A 1? subvei A 2. 4; subve inpius D 1; subvehit B 4. D 2. *3a. 3. u) linea C 2. 3. D 1; lintea C 1; lineas C 4b. v) ad A 1. I 1. 1b.c; ac C 3. D 3. 4. H 1; ait corr. at I 1; et D 2; alumpni sat D 1a. 9. I 2.

Libet^a me breviter referre, quod beatus Gregorius papa minime in huius sanctissimi patris vita descripsit. Denique cum divina ammonitione a Sublacu in^b hunc, ubi requiescit, locum per quinquaginta ferme milia adventaret, tres eum corvi, quos alere solitus erat^c, sunt circumvolitantes secuti. Cui ad omne bivium^d, usque dum^e huc veniret, duo angeli in figura iuvenum apparentes, ostenderunt ei, quam viam arripere deberet. In loco autem isto quidam Dei servus tunc habitaculum habebat, ad quem divinitus ita dictum est:

‘His^f tu parce locis, alter amicus adest’.

Hic^g autem, hoc est^h in Cassini arcemⁱ, perveniens, in magna se semper abstinencia coartavit. Sed praecipue quadragesimae tempore inclausus et remotus a mundi strepitu mansit. Haec omnia ex Marci poetae carmine sumpsit, qui ad eundem patrem huc veniens, aliquod versus in eius laudem composuit, quos in his libellis cavens nimiam longitudinem minime descripsi¹. Certum tamen est, hunc egregium patrem vocatum caelitus ob^k hoc ad hunc fertilem locum et cui opima vallis subiacet advenisse, ut hic multorum monachorum, sicut et nunc Deo praesule facta est, congregatio fieret. His cursim, quae omittenda non erant, narratis, ad nostrae seriem revertamur historiae.

27. Igitur Audoin, de quo praemiseramus, Langobardorum rex Rodelindam^l in matrimonio^m habuit²; quae ei Alboin, virum bellis aptum et per omnia strenuum, peperit. Mortuus itaque est Audoin, ac deinde regumⁿ iam decimus Alboin ad regendam patriam *cunctorum votis accessit. Qui^p p. 69. cum famosissimum et viribus clarum ubique nomen haberet, Chlotarius^o rex Francorum Chlotsuindam^{p.3} ei suam filiam in matrimonio^q sociavit. De qua unam^r tantum filiam Alpsuindam^s nomine genuit⁴. Obiit interea Turisindus rex

a) *novum cap.* (XXVI. vel XXV) incipiunt A 2. *3. 3. C 1. 4b. 5. D 1a. *3a. b) i. h. *des.* B 1. c) *consueverat* C 1. 2; *sicuti consueverant* I 1. d) *bivium* A *2, *corr.* *bivium* A 2; *convivium* C. D. I 1. 2. 3; *omnem vivium* E 1. — *usque* — *apparentes des.* D 2. e) *u. ad huc veneret corr. u. quo ad huc veniret* A 2. f) *versus deest* C 2. g) *Huc* I 1b; *Huc* C 1. h) *beatus Benedictus post add.* D 1. i) *arce* A 2? *4. k) *ab* A *3. l) *Ruodelindam* G 2; *Rodelinda* F 1. G 1; *Rodalindam* G 5c; *Rodelinquendam* (en e *corr.*) C 1. m) *matrimonium* D 5. F. G. n) *regum corr. regnum* A 1; *regnum* A *2. C *1. 4b. 5. E 1. F. G. H 1. I 1. 2. 3; *regnum ut iam diximus* E 1. o) *Chlotharius* A 2. 4. C 1. G 1; *Clotharius* A 3. D *3a. 3. 5. G 3. 4. 5a. b. H 1; *Chlotharius* E 1; *Chlodtharius* F 1; *Hlotharius* G 2; *Lotharius nonnumquam* C 1. D 2. 3. p) *Chlodsuindam* F 1. G; *Chlotsuindam* C *1; *Chloths.* C 1; *Clots.* A *3. D 1; *Clotfundam* H 1. q) *ita* A 1. *2. *3. E 1. F 1; *matrimonium ceteri.* r) *una* A 1. G 1. s) *Alpsuindam* A 1. B 2. I 3; *Alpsuindam* C *1; *Albsuindam* A 3. C 2. D 1. 2, *et infra* A 1. 2 (*hic etiam* *Alboindam*); *Alsupdam* A 3; *Alsuindam* A 2. 5. E 1; *Albisindam* F 1. G 1 — 4. *5. *Albscidam* F 2; *Absindam* G 5b; *Albsindam* G 5c; *Alfundam* H 1; *Lapsuindam* C 1. — *nomen* G 1.

1) *Vide ex priore Pauli libro descriptum Arch. X, p. 331 sq.* 2) *Haec ex Orig.* 3) *Huc Nicetius Trevirensis epistolam scripsit, editam Bouquet IV, p. 76.* 4) *Haec ex Orig.*

Gepidorum^a; cui successit Cunimundus in regno. Qui vindicare veteres Gepidorum iniurias^b cupiens, inrupto cum Langobardis foedere, bellum potius quam pacem elegit¹. Alboin vero cum Avaribus^c, qui primum Hunni^d, postea de regis proprii^e nomine Avares^f appellati sunt, foedus perpetuum iniit². Dehinc ad praeparatum a Gepidis bellum profectus est. Qui cum adversus eum e diverso properarent^g, Avares, ut^h cum Alboin statuerantⁱ, eorum patriam invaserunt. Tristis ad Cunimundum nuntius veniens, invasisse Avares eius terminos edicit. Qui prostratus animo et utrimque^k in angustiis positus, hortatur tamen suos primum cum Langobardis configere; quos si superare valerent, demum Hunnorum^l exercitum e^m patria pellerent. Committitur ergo proelium. Pugnatum est totis viribus. Langobardi victores effecti suntⁿ, tanta^o in Gepidos ira saevientes, ut eos ad interitionem usque^p delerent atque ex copiosa multitudine^q vix nuntius superasset^r. In eo proelio Alboin Cunimundum occidit^s.³ caputque illius sublatus, ad bibendum ex eo poculum fecit. Quod genus poculi apud eos 'scala' dicitur, lingua vero Latina patera vocitatur. Cuius filiam^t nomine Rosimundam^u cum magna simul multitudine diversi^v sexus et aetatis duxit captivam; quam^w, quia Chlotsuinda^x obierat, in suam, ut post patuit, perniciem^y, duxit uxorem³. Tunc Langobardi tantam^z adepti sunt praedam, ut iam^a ad amplis-

a) Gepidanorum G 3; Gebidanorum G 1; Gepidanorum *mox etiam* G 4. *5, ubi G 1. 3 Gebidanorum. b) *deest* G 3; iniuria G 1. c) Avaribus F 1. d) *ita* A 1 *constanter*; Hunni *corr.* Huni A 2; Uni F 1; Huni *reliqui fere omnes.* e) *deest* F. G. f) Habares F 1; Havares G 1. *Nonnumquam* *codd.* Avarorum, Avaris *scribunt, rarissime* Avari. g) praepararent F. G. (*praeter* F 2. G 5a, ubi praepararentur); se prepararent I 2 *et e corr.* F 1; bellum p. G 4. h) qui C *1. i) statuerat F 1. G 1. *5; statuerent C *1. D 1; tunc A. st. G *5. k) utrumque A *2. 4. E 1; utriusque A *4. G 1 (*corr.* utrimque). G 3; utrisque C. D. F 4. G 4. H 1 (in u. a.); utriusque I 3; animi metu tristisque F 1 *e corr.* — undiquesecus G 5b. c. l) Avarorum *e corr.* F 1; Hunnorum *hoc loco etiam* D 1. m) a F 4. G 2. 3. 4. 5a, *corr.* e E 1; *deest* A *3. n) *deest* G 2; Langobardis v. effectis G 1. 3. o) tantas in Gep. iram venientes F 1; et t. in G. ira sevierunt D 2. G 4. p) *deest* G 3; u. ad i. C 1. D 3, *alii.* q) multitudinem G 3. r) superasset F 1. G 1. 2. 3; superaret G 4. s) occidit — bibendum *des.* G *5. t) filia F 1. u) Rosimundam *codd.* C. D. *saepius*, G *nonnumquam*; Rosimundam C 2. v) diversi G 2; diversis C 3 *et* G 1. 3, ubi *et deest* (G 3 *post add.*). w) quam — duxit *des.* H 4. x) Chlotsuindam B 1. y) perniciem F 1. G 1. 2. 3. z) tanta F 1. a) etiam G.

1) *Ex Menandro Legat. p. 303 sq. (ed. Bonn.) apparet, Albuinum potius bellum provocasse; et si fides Theophylacto, Hist. VI, 10, belli causa fuit Rosemunda ab Albuino rapta (idem Orig. verba: quae praedaverat indicare videntur). Sed Paulus duo bella in unum confundit. Albuinus enim primo Cunimundum vicit; tunc Justino Gepidis auxilia praeparante, Albuinus pacem obtulit et matrimonium cum Rosimunda; frustra, Cunimundus bellum renovavit, quo occisus est a. 567. Ita Theophylactus. Johannes Biclariensis falso annum 571. habet. BE.*
2) *Ita etiam Menander l. l.* 3) *Haec ex Orig.*

simas pervenirent divitias. Gepidorum vero ita genus est deminutum, ut ex^a illo iam tempore ultra non habuerint^b regem¹. Sed universi qui superesse bello^c poterant aut^d Langobardis subiecti sunt, aut^e usque *hodie, Hunnis eorum^{p. 70.} patriam possidentibus, duro imperio subiecti gemunt. Alboin vero ita praeclarum longe lateque nomen percrebuit, ut hactenus etiam tam aput Baiuoriorum^f gentem quamque et Saxonum^g, sed et alios eiusdem linguae homines^h eius liberalitas et gloria bellorumque felicitas et virtus inⁱ eorum carminibus celebretur^k. Arma quoque praecipua sub eo fabricata fuisse^l, a multis hucusque narratur^m.

EXPLICITⁿ LIBER PRIMUS.INCIPIUNT^o CAPITULA LIBRI SECUNDI.1. Quomodo Langobardi conducti a Narsete chartolario^p eidem contra Gothos auxilium praestiterunt.

a) *deest* G 1 (*post add.*). 2. 3. 4. b) habuerit G 1. 2. 4; haberent D 2. 3. c) *deest* B 1. d) *ad corr.* aut F 1; a. F *2. 4. G 1—4; *deest* F 5. G 5a. b. c. I 3. e) et G. f) Bavoariorum A *3; Baiuvariorum F 1; Baiuvariorum C *1. G *in prioribus libris constanter.* g) Saxonum A 1. 3; Saxonorum F 1. G 1. 3. h) hominis F 1. G 1. i) *deest* B 2. k) celebret F 1. G 1. l) fuisset F 1. G 1. m) narratur C 1. F 2. G 5c. n) *Historiae Langob.* expl. A 3. 4; *De historia Lang.* expl. F 5; l. primus, *post add.* *istorie Langob.* D 1; *Finit liber primus* D 2; *haec omittunt* F 1. G 3. 4, *alii.* o) *Incipit de historia capitula* l. s. A 2; *capituli* D 1. *Indicem omittunt* A *2. 6. B 2a. E 4. F. G 5b. I 2; *codices* G 1. 2. 3. 4. *5. 5a. c. *ita exhibent*: 1. De eo quod Narses patricius legatos ad Albuin dirigit, quatenus ei pugnaturum (—ro 2) cum Gothis auxilium ministraret; et de morte Totilae regis. 2. De eo quod Buccillinus et Amingus (Emingi 1; Hemming 2) Francorum duces a Narsete (Nersete 2) superati, extincti sunt. 3. Hic Narses, superato Sindualdo (— waldo 2) rege, celsa eum de (*deest* 2. 4) trabe suspendit. 4. De signis mortalitatis in Italia, et de morte Iustiniani augusti et imperio Iustini. 5. De accusatione, qua Romani Narsetem Iustino et eius coniugi Sophiae fecerunt, et de Langobardis ad Italiam invitatis. 6. De eo quod Albuin Italiam profecturus ab amicis suis vetulis Saxonibus auxilium petit, cum quo et plus quam (quam et 3) viginti milia venerunt. 7. Hic relicta Langobardi Panonia et commendata Hunnis (Hunis 2; Huinnis 3) Italiam properant possessuri. 8. Hic adventus regis Albuini (A. r. 3. 4) ad (*deest* 2) montem Regis (regii 3). 9. De eo quod Albuin in castro Foroiulii (Foraiulii 1; Foroiulo *5. 5a) Gisulphum (— fum 2. 3. 4) nepotem suum, qui eius strator erat, ducem constituit. 10. De morte Chlotharii (Hloth. 2) regis Francorum, et eius regnum quadrifarie divisum (regno q. diviso 2. *5. 5a), et de bello (eius b. 3. 4?) Avarum in Francos inlato. 11. De morte Narsedis patricii. 12. Quod rex Albuin Felici episcopo Tarvisiano omnes facultates ecclesiae concessit. 13. De eo quod Fortunatus in arte grammatica sive rethorica seu metrica (geometrica 3) clarissimus extitit. 14. De eo quod Albuin paucis exceptis totas Venetiae primae provinciae civitates (*corr.* civitate 2) coepit. 15. De secunda provincia Liguria et de (*deest* 4) Retia (Reci 3) prima et Retia secunda. 16. De Alpibus Cottiarum (Gotiarum 1. 3. 4) et Tuscia (Tustia 1). 17. De Campania et Lucania. 18. De Alpibus Apenninis (*corr.* Apeninis 2) et Emilia. 19. De Flamminia (Flamminia 3. 4) et Picenum (Picenu 1; Piceno 2. *5. 5a). 20. De Valeria et Samnium (Samnio *5. 5a). 21. De Apulia (Apullia 1. 3) et Sicilia. 22. De Corsica et de Sardinia (et Sardia 4). 23. Quod Brennus (Breunus *post corr.* Brennus 1; Breminus 3; Premunus 4) rex quondam Gallorum cum tricentis milibus ad Italiam venerit. 24. Quod Italia et Ausonia et Latium (Lacium 1) vocitetur. 25. Ubi Albuin Liguriam introivit. 26. De eo quod Ticinensis civitas per triennium sit

1) *Haec ex Orig.*

- *p. 71. *2. Quomodo Narsis Buccellinum^a et Amingum Francorum duces^b superavit, et de morte Leutharii^c tercii ducis.
3. Quomodo Narsis Sinduald^d Herulorum regulum sibi rebellantem^e extinxit.
4. De signis pestilentiae et mortalitate quae tempore Narsetis^f Italiam vastavit.
5. De invidia Romanorum adversus Narsetem, et^g quomodo eum accusaverunt apud imperatorem, et qualiter ipse Narsis Langobardos ad Italiam possidendam invitavit.
6. Quomodo^h Alboin Saxones ad suum auxilium adscivit.
7. Qualiterⁱ Alboin cum Langobardis, relicta Pannonia^k, ad Italiam venit.
8. Quomodo Alboin ad Italiae fines veniens, montem Regis ascendit, et de bisontibus^l feris.
9. Quomodo Alboin Venetiarum fines ingressus, in^m Foroiuli Gisulfum suum nepotem ducem constituit.
10. Qui reges eo tempore Francis imperabant, et deⁿ Benedicto papa deque^o Paulo Aquileiensi patriarcha.
11. De morte Narsetis.
12. De Felice episcopo Tarvisiano, quomodo^p Alboin ad Plabem fluvium occurrit.
13. De hoc eodem Felice et Fortunato sapientissimo viro.
14. Quomodo Alboin Venetiarum provincia^q cepit, et^r de nomine vel finibus eiusdem Venetiae.
15. De Liguria^s secunda Italiae provincia^t, et^u de duabus Retiis^v.

obsessa, et quod famis universam Italiam devastaverit. 27. Hic Albuin Ticinum ingreditur. 28. De eo quod Albuin insidiis Rosimundae suae coniugis Veronae sit interemptus. 29. Quod Helmigis, extincto Albuin, cum Rosimunda Ravennam fugit, ubi Dei iudicio uterque veneno uno momento perierunt. 30. Ubi Longinus praefectus Albuinda (Albuindam 4. *5. 5a et e corr. 1), Albuini regis filiam, Constantinopolim mittit. 31. Ubi Clep (Clep 4), nobilissimum in urbe Ticinensium, Langobardi sibi regem statuerunt. 32. De eo quod mortuo Clep Langobardi per annos decem sub ducibus fuerunt. (EXPLICIUNT CAPITULA add. 1. 2. 4). F 1a indices hujus libri ita de suo finxit: 1. De Narseo patritio. 2. Quod Narseus Buccellinum vicit et interfecit. 3. Item de Narsetis actibus. 4. De peste inguinaria. 5. Quod Romani Narsetem accusaverunt. 6. Quod Alboin a Narsete in Italiam vocatus sit etc. Denique F 2. G 6 ita: Narsis pugnaturus cum Gothis auxilium habens Langobardorum vincit (deest F 2). Francorum duces Buccellinum et Amingum Narsis superat. Narsis Sinduald rebellantem occidit et Italiam totam subiugat et iustus describitur (et — describitur des. F 2). Hoc tempore gravissima pestis in Liguria orta est etc. p) ita D 1. E 1; cartol. A *3; chartul. alii; cf. p. 84 n. g. a) Buccell. A 1. D 2, alii; Buccellinum C 1. D 1, alii. b) deest C 1. D 1 (post suppl.). I 1. c) Leutherii C. D. H 1; Lautharii E 1; Loutarii A 5. d) Sindualdum D 2, alii. e) rebellatum rebellantem B 1. f) Nascitis Pal. Ass. g) et — invitavit des. C. D. H 1. I 1. h) Qualiter C 1. D 1; hoc argumentum deest D 2. i) Quomodo C. D. H 1. I 1. k) Pannoniam B 1. D 1. l) bisontibus C. D. I 1; deest A 5. m) in — constituit des. C. D. H 1. I 1; sit post add. D 1, et ita D 2. 3. n) deest C *1. o) deque P. A. p. des. C. D. H 1. I 1. p) quomodo — occurrit des. C. D. H 1. I 1; in ad Plavem cum antecedenti argument'o junctum B 1, ubi: De Felice est; D 5 arg. 11. et 12. conjunxit. q) ita Pal. Ass., ut videtur, A 1. B 1; provinciam ceteri. r) et — Venetiae des. C. D. H 1. I 1. s) Liguria B 1; Ligoria C 1. D 1. I 1. t) provintiae C 1. I 1. u) et d. d. R. des. C. D. H 1. I 1. v) terris A 1? regis B 1.

16. De^a quinta provincia Italiae, quae Alpes Cottiae^b appellantur, et de sexta, quae Tuscia^c dicitur.
17. De^d Campania septima Italiae provincia, et de^e Lucania sive^f Britia, quae est octava.
18. De Appenninis^g Alpibus, quae nona est Italiae provincia, et^h de Emilia decima.
19. De Flamminia undecima Italiae provincia, et de Picenoⁱ, quae duodecima computatur.
20. De Valeria et^k Nursia, quae^l pro provincia tertia decima^m ponitur, etⁿ de quarta decima Samnium.
21. De Apulia et Calabria et Sallento^o, quae quinta decima provincia appellatur.
22. Sexta decima^p provincia Italiae Sicilia est, septima decima^q Corsica, octava decima Sardinia.
23. Ob quam causam aliqua pars Italiae Gallia Cisalpina^r vocatur, et de Gallorum in Italiam primo adventu.
24. Quare^s Italia sic vocatur^t, ut^u quid etiam Ausoniam^v vel Latium^w dicitur.
- *25. Quomodo Alboin Mediolanium^x ingressus est et^y uni-^{p. 72.} versas Liguria civitates cepit, et de Honorato archiepiscopo, et de obitu Pauli patriarchae, et quia ei Probinus^z successit.
26. Quomodo Ticinensis civitas tribus annis obsessa est, et quia Langobardi Tusciam invaserunt, et^a quia plures de aliis gentibus secum in Italia^b adduxerunt.
27. Quomodo Alboin Ticinum ingressus est.
28. Quomodo Alboin, postquam tribus regnaverat annis, consilio suae coniugis ab Helmechis^c interfectus est.
29. Quia^d Helmechis regnare voluit, sed non potuit, et^e quomodo cum Rosemunda ad Ravennam confugiit, et quomodo inde^f sunt extincti.
30. Quomodo^g Longinus post eorum mortem Alpsuindam^h cum Langobardorum thesauro imperatoriⁱ direxit, et de

a) et quinta D 2, hoc argumentum cum antecedente jungens. b) Scotiæ A 3; Cotiæ I 1; cotidie D 1; quotidie C 1. c) Tussientia C 1. d) hoc arg. deest C 1. F 1; cum praecedente ita jungit H 1: d. deque septima et de Lucanias. e) deest A 1? f) sive de A 1? g) Apenn. C 1. D 2. h) et d. E. d. des. C. D. H 1. I 1. i) Picena D 2. 3. k) deest C *1. l) q. est t. p. D 2. m) decimaque C 1. D 1. — prov. deest C *1. 1. I 1. n) et de q. Samnium des. A 1. 4. C. D. H 1. I 1. Huic arg. sequens adjungit H 1. o) Spallentio corr. Spallento C 1; Psallento C 3. I 1. — quae — appellatur des. C. D. H 1. I 1; pr. deest A 3. p) hoc arg. deest I 1; Quod s. p. Italia sit H 1. q) septima D 1. r) Galliacis albina C *1. D 1. I 1; Galliacis alpina D 2; Galliacis abina C 1; Gallia ei sabina C 2. — vocatur C. I 1. — et — adventu des. C. D. H 1. I 1. s) hoc arg. deest I 1. t) vocatur C 1. D 1. u) ut — dicitur des. C. I 1. Cap. 25. Ut q. e. Auxonia vel Latina d. D 3. v) ita A 1? 2b. 3. w) Lantium A 3. C *1. D 1; Latinum D 2. x) i (corr. in) M. D 1; in M. C *1. 1. D 2. F 1; in medium Latium D 3. y) et — successit des. C. D. H 1. I 1. z) Probinus B 1. a) et — adduxerunt des. C. D. H 1. I 1. b) Italiam A 3. c) Helmechis A 3. B 1. d) Quomodo D 2. 3. e) et — extincti des. C. D. H 1. I 1. f) ibidem A 3. g) hoc arg. deest I 1. h) Albs. c. Langobardis B 1. i) ad imperatorem D 2.

Peredeo, quomodo in Constantinopolim leonem occidit, et^a quia duos patricos interemit.

31. De regno Cleph^b, qui secundus regnavit, et^c de morte eius.
32. Quomodo duces Langobardorum per decem annos sine rege fuerunt, per quos Italia subiugata est.

EXPLICIUNT^d CAPITULA.

INCIPIIT LIBER SECUNDUS.

1. Igitur^e cum circumquaque frequentes Langobardorum victoriae personarent, Narsis^f chartolarius^g imperialis, qui tunc praerat Italiae, bellum adversus Totilam Gothorum regem praeparans, cum iam pridem Langobardos foederatos haberet, legatos ad Alboin¹ dirigit, quatenus ei pugnaturum^h cum Gothis auxilium ministraret. Tunc Alboin electam eⁱ suis manum direxit, qui Romanis adversum^k Getas^l suffragium ferrent. Qui per maris Adriatici^m sinum in Italiam transvecti, sociatiⁿ Romanis pugnam inierunt cum Gothis; quibus usque ad internitionem pariter cum Totila suo rege deletis^o, honorati^p multis muneribus victores ad propria remearunt. Omnique^q tempore quo Langobardi Pannoniam^r possiderunt Romanae^s rei publicae adversum^t aemulos adiutores fuerunt.

2. His temporibus Narsis etiam Buccellino^u duci bellum intulit. Quem Theudepertus^v rex Francorum, cum in Italia^w *p. 73. introisset, reversus ad^x Gallias, cum Amingo^y *alio duce ad

a) et — interemit *des.* C. D. H 1. b) Caleph C 1; Cheph I 1. c) et d. m. e. *des.* C. D. F 1. H 1. d) Explicit D 1. E 1; — capitalia C 1; *haec des.* B 1. e) Igitur — frequentes *des.* B 1, *rubro ut videtur scribenda, manu recenti (s. XVI. XVII.) suppleta*; Igitur — personarent *des.* B 1a. f) Narses D 2. *3a. F 1. G *5. 5c. I 2, *alii*; Narsus G 3 *const.* g) carthol. A 2; charcularius C 1; cartularius G 3; cartul. F 1. G 1. 2, *alii*. h) pugnaturam C *1; pugnaturum A 4. G 2. H 3. i) eius m. F 1; ei m. G; *essuis corr. e suis* C 1; ex A *5. k) adversus F 1. G 1. 2. *3. l) Gethas I 1; Gothas A 3. E 1; Gothos A 5. B 1a. C 2. H 1. I 2. 3, *e corr.* G 5c; gentes F 1 (*corr. Gothos*). G 1 (*superscr. alia manu vel Gothos*). 2. 3. 4. *5. 5a; gens G 5b. m) Atriat. F 1. G 1. n) sociatique G 2. o) delictis A 1; deleti B 1. F 1. G 1. p) honorati A 1 *e corr.* D 1, *corr. honorati* F 3; honoratis A 4; honoratis E 1; onerati C 2. D 3. q) Omniaque tempora F 1. G 1. 2. *3. 3. r) Panonia F 1. s) Romani F 1. G 1. 3. t) adversus A 2. B 1. u) Buccellino A *2. E 1. G 1. 2. *3; Buccilino F 2. 3; Bucelino G *5. 5c; Buzelino G 5b; Bucillino F 1? (*post Buccillin.*). G 3. v) Teudep. A 2. B 1 (*postea Teudeb.*). F 1 (*mox Teudip.*). G 1. 2; Teudeb. C 1. D 1. G *3 (*postea Teudip.*); Teudb. G 4; Theodep. A *3; Theodeb. C 2. D 3; Teodeb. D 2; Thiadp. G 2 (*postea Thiadb.*). w) *ita* A 1. F 1. 2. *2. G 1; Italiam *ceteri*. x) ad G. *des.* D 2. y) Emingo G *5. 5c.

1) *Error. Audoin fuit, quem per totum bellum Gothicum regnasse, scimus ex Procopio IV, 26. 33. Miserat ea auxilia Audoin a. 550, remisit Narsis autumnno 552. BE.*

subiciendam Italiam^a dereliquerat. Qui Buccellinus cum pene totam Italiam direptionibus vastaret et Theudeperto suo regi de praeda Italiae munera copiosa conferret¹, cum in Campania hiemare^b disponeret^c, tandem in loco cui Tannetum^d nomen est² gravi bello a^e Narsete superatus^f, extinctus est. Amingus^g vero dum Widin^h Gothorum comiti contra Narsetemⁱ rebellanti auxilium ferre conatus fuisset, utrique a Narsete superati sunt. Widin captus Constantinopolim exiliatur. Amingus vero, qui ei auxilium praebuerat, Narsedis gladio perimitur. Tertius quoque Francorum dux nomine Leutharius^k, Buccellini germanus, dum multa^l praeda onustus ad patriam^m cuperet reverti, inter Veronam et Tridentumⁿ iuxta lacum Benacum^o.³ propria morte defunctus est.

3. Habuit nihilominus Narsis certamen adversus Sinduald^p Brentorum^q.⁴ regem, qui adhuc de Herulorum stirpe remanserat, quos^r secum in Italiam^s veniens olim^t Odoacar adduxerat. Huic Narsis fideliter sibi primum adhaerenti

a) *deest* D 2. b) Campaniam remeare G 2. c) disposuit C *1. 1. D 1. d) Tannetum A 3. 4. C 1. I 1; Tannetum A *3. G *3, *e corr.* G 3; Tamentum D 1. G 2; Tamentum G 1. 5; Tanneta^m F 1; Tannetam F 4; Tanneta F 2; Tannetam F 5; Tametus L 1; Cannetum I 3, *et ita corrector* A 2, *qui adjecit*: non longe a kasa Marii. e) ad F 1. f) superatus — a Narsete *des.* D 1 (*post suppl.*). D 1a. g) Amingus — exiliatur *des.* G 4. h) Widim B 2; Windin B 3. D 3. 4. E 1, *et mox* C *1. 1. 3. F 1. G 1. 3. *5. 5c. H 1; Windi D 1. I 3; Guidin C 2. I 3. i) Narsete F 1. k) Leutharius A 1; Liutharius B 1; Leuthardus C 1. 2; Leutharius D 3. l) multam predam F 1; v. ad p. c. r. *des.* D 1 (*post suppl.*). m) patria F 1. — cupiret F 1. G 1. 3. n) Tridentum C 1; Trentum F. G 1. *3; Trientum G 4; Tarentum G 2. 5. o) Benocum A 2. p) Sinduald *corr.* Sinduald G 4; Sindual A 3. *3; Sindualdo B 1; Silduald A 1; Siduald C *1, *corr.* Sisuald D 1; Sisuald(um) *ceteri* D. H 1; Sisuald H 3; Sidualo C 4b; Iduald C 1—3. q) Brendorum A *2. L 1; Brebtorum C 1. 2. 4. 5. D 1; Brettonorum F 1. G 1. 2. *3. I 1. 1b; Bretenorum G 3. 4; Brettanorum F 4; Britorum A 5. 6; Brionum G 5. r) quem A *2. 3? 5b. G; qui A 5. 6. s) Italia F 1. G 1. t) *solim post corr.* solum (*ita*: solummodoacar) A 1, *corr.* olim B 1. F 1; sol *duabus litteris erasis* A 2; solummodo acharad duxerat A 5; solummodo acarad duxerat A 6; solummodo odoacar addux. E 1; solummodo acari addux. F 5; solummodo secum addux. A *2; simul accar addux. C 4; simili modo acar (achar C 2. I 1) addux C *1. 1. 2. I 1, *corr.* s. m. Odoacer D 1, *et ita ceteri* D; quos s. Italiam veniens addux. F 2.

1) *Haec ex Greg. Tur. III, 32. sumta videntur. Paulus praeterea alium sequitur auctorem, fortasse Secundum.* 2) *Ad ripas Casilini fluminis, qui et Vulturinus dicitur, bellatum fuisse, constat ex citato Agathia lib. II, 4—9, locusque inscriptis carminibus celebratus, ut Constantinus Porphyrogen. in them. Imperii Orien. lib. II, them. 11: τὸν δὲ Βουτελίον κατεπολέμησεν ὁ Ναρσῆς παρὰ τὸν ποταμὸν Κασουλῖνον. Locum autem Tannei a Paulo memoratum assignare me non posse, ingenue fateor. BI. De urbe inter Parmam et Regium sita alii cogitarunt.* 3) *Ad urbem Cenedam, vel, ut scribit Agathias (II, 3), Cenesam. BI.* 4) *Idem fortasse qui Breones vel Briones appellantur, in Alpibus Noricis habitantes; de quibus cf. Jaeger, SB. d. Wien. Akad. XLII, p. 351 sqq. A Paulo Erulorum nomen ita esse depravatum, sine causa statuit Zeuss p. 484.*

565. multa beneficia contulit; sed novissime superbe rebellantem^a et regnare cupientem, bello^b superatum et captum celsa de^c trabe suspendit¹. Eo quoque tempore Narsis patricius per Dagisteum^d magistrum militum, virum bellicosum et fortem, universos Italiae fines obtenuit². Hic Narsis prius quidem chartularius^{e.3} fuit, deinde^f propter virtutum^g merita patriciatus honorem promeruit. Erat autem^h vir piissimus, * p. 74. in religione catholicus, in pauperes * munificus, inⁱ recuperandis basilicis satis^k studiosus, vigiliis et orationibus in tantum studens, ut plus supplicationibus ad Deum profusis quam armis bellicis victoriam obtineret.

570. 4. Huius temporibus in provincia praecipue¹ Liguriae maxima pestilentia exorta est⁴. Subito enim apparebant quaedam signacula per domos, hostia, vasa vel^m vestimenta, quae si quis voluisset abluere, magis magisque apparebant. Post annum vero expletum coeperunt nasci in inguinibus hominum vel in aliis deligatioribusⁿ locis glandulae^o in modum nucis seu dactuli^p, quas mox subsequeretur febrium intolerabilis aestus, ita ut in triduo homo extingueretur. Sin vero aliquis triduum transegisset, habebat spem vivendi. Erat^q autem ubique luctus, ubique lacrimae. Nam, ut vulgi rumor habebat, fugientes^r cladem vitare, relinquebantur domus desertae habitatoribus, solis catulis domum^s servantibus. Peculia sola remanebant in pascuis, nullo adstante pastore. Cerneret^t pridem villas seu castra repleta agminibus hominum, postera vero^u die universis fugientibus cuncta esse in summo silentio. Fugiebant filii, cadavera insepulta parentum relinquentes^v, parentes obliti pietatis viscera natos relinquebant^w

a) rebellem C *1. 1. 2. D 2. 3. b) bellum F 1. c) *deest* E 1; in F 2. 3. 4. G 4. I 3; *celsam* de F 1. G 1. 2. *3; *celsam eum t.* G 3; *celsum* de H 5; *alta* de C 2. d) *Dagisterium* D *3a. 3. 4. e) *ita vel cartul. hoc loco omnes.* f) *deinde* — *promeruit des.* C 3. g) *virtutis* A 5. 6. F 1? *virtum* B 1, *corr. virtutum* A 3; *virtutem* E 1. G. — *merito* F 1. G 1—4. *5. 5a; *merita* v. G 5b. h) *enim* D 2. 3. i) *in* — *orat. des.* C 3. k) *st. s.* D 3. G 2. l) *deest* F. G. m) *deest* A 2. n) *ita* A 1. 2. B 1. F 1. G 1. *G. Neap.*; *delicat. ceteri*; d. *membris* D 2. 3. o) *glandicule* A 3; *glandolae* F 1. G 1. 3. p) *ita* A 1. 2. B 1. C *1. D 1. F 1. *G. Neap.*; *dactili* A 3. G 1. 2, *alii.* q) *Erant* A 2. C. D. H 1. I 1, *corr. erat* B 1; *Erant* — *lacrimae des.* G *5. r) *quaerentes* c. v. G 2; *f. c. vitare volentes* C. I 1; *vitarem* A 4; *uttam corr. vita* D 1, *et ita ceteri* D; *vitam* H 3; *vite e corr.* H 1; *ita* A 5. 6; *ut cladem vitarent* G 5a; *et post servantibus: ut vulgo (vulgi 5c) fugientes cladem vitarent* G 5b. c. s) *domus* A *3. t) *Cerneris* G 1. *3. 3; *Cernens* G 4. u) *erasum* D 1; *deest aliis* D. v) *deest* G 1 (*post add.*) 2. *3. 3; *in* F 1 *deletum videtur.* w) *relinquebat* F 1. G 1.

1) Cf. *Marium a. 565. et G. pont. Joh. III, ubi haec minus recte ante Bucellini et Amingi caedem narrantur.* 2) *Dagisthaei potissimum virtute Roma Gothis erepta suisque restituta anno 26. imp. Justiniani, ut Procop. refert lib. IV, cap. 33, in causa fuit ut universa etiam Italia recuperaretur, eoque sensu intelligendum esse Paulum nostrum hoc loco putaverim.* BI. 3) a Narsete scribarum *Or. Patricium eum dicit Beda.* 4) Cf. *Marium a. 569. 570; Exc. Sangall. a. 570.*

aestuantes. Si quem forte^a antiqua pietas perstringebat, ut vellit^b sepelire proximum, restabat ipse insepultus; et dum obsequebatur, perimebatur, dum funeri obsequium praebebat, ipsius^c funus sine obsequio manebat. Videres^d seculum in antiquum^e redactum silentium^f: nulla vox in rure, nullus pastorum sibilus, nullae insidiae bestiarum in^g pecudibus, nulla damna in domesticis volucris. Sata transgressa metendi tempus intacta expectabant messorum; vinea^h amissis foliis radiantibus uvis inlaesa manebat hieme propinquante. Nocturnis seu diurnisⁱ horis personabat tuba bellantium, audiebatur a pluribus quasi murmur exercitus. Nulla erant vestigia commeantium, nullus cernebatur percussor^k, et tamen visum^l oculorum superabant cadavera mortuorum. Pastoralia loca versa fuerant in sepulturam^m hominum, et habitacula humana facta fuerant confugia bestiarum. Et haec quidem mala intra Italiamⁿ tantum usque ad fines gentium Alamanorum et Baioariorum^o solis Romanis acciderunt^p. Inter⁵⁶⁷ haec Iustiniano principe vita decedente^q, Iustinus^r minor rem publicam apud Constantinopolim regendam suscepit¹. His quoque temporibus Narsis patricius, cuius ad omnia studium^s vigilabat, Vitalem^t episcopum Altinae civitatis, qui ante annos plurimos ad Francorum regnum confugerat, hoc est ad Agonthiensem^u civitatem, tandem^v comprehensum apud Siciliam exilio damnavit.

*5. Igitur deleta, ut dictum est, vel superata Narsis^{p. 75.} omni Gothorum gente^w, his quoque de quibus diximus^x pari modo devictis^y, dum multum^z auri sive argenti seu ceterarum specierum^a divitias adquisisset, magnam^{b.3} a Romanis, pro^c quibus multa contra eorum hostes laboraverat,

a) fortem *corr.* forte A 1. b) ita A 2. E 1, F 1; bellit A 1; velit A *2. 3. B 1. C *1. 1. D 1; vellet G 1. 2, *alii.* c) ipse F 1 *e corr.* G 1—5. H 1. I 2. d) Videris A *2. F 1. G *3. 4; Videre A 2? B 1. E 1. e) antiquo F 1. f) *deest* G 2. g) transgresso m. tempore G *5. 5a b. H 1. h) vineam *corr.* vinea A 2. F 1; vinea — manebat *post corr.* vineae manebant B 1, *et ita* C 2. i) diuturnis G 2. *3. I 1; diuturniori G 3. k) percussor G 1. 4. l) visocolorum F 1? visu oc. G 1. m) sepultura B 3. E 1. F 1. G 1 (*v. f. in s. eadem manu suppl.*). *3. 4; sepulturam G 2; sepulturas C 5; in sep. — fuerant *des.* G 5b. n) Italia F 1. G 1. o) Baiuar. F 1; Baiuuar. G 1. 2. 3, *alii;* Baicaricorum *utroque littera c e corr.* A 3. p) acciderant C 2. D 2. 3. q) ita A 1. 2. 3. 4. B 1. 2. E 1. F 1. *2. 4. G 1. 3. 4. 5b. r) Iustinianus C 1. I 1. s) qui ad omnia studia C. D. I 1. t) Vitale F 1. u) Agonciensem B 1a. 2. 3; Agonthiensem A *2; Agontiensem C 5; Agothiensem D 1 *e corr.*, *et ita* D 2; Ogothiensem A 4; Agatensem D 3. 4. 8, *e corr.* 5; Agodnensem F 5; Agotiesem E 1; Gothiensem G 2. L 1; Gonthiensem H 1; Agonthiensem *superscr. littera m* A 6; in Agonthiensem A 5; Agonth. *corr.* Magonth. G 1. 3; Magonthiensem I 3; Agomogonthiensem G 5a; Mogonciacensium G 5b; Mogonthiensem G 5c. v) *deest* C 1. w) gentem B 1. F 1. — o. Goth. *des.* D 3. x) *deest* H 1. y) devictus B 1; dedictis F 1; deletis G 1—5; debitis A 5. 6. z) multā A 1. a) meciarum A 1; speciarum B 1. E 1. b) magna A 1; magnan B 1. c) per F 1. G 1. 2. 3.

1) Cf. Bedae chron. 2) Aguntum sive Inticha, Innichen, ad fontem Dravi. BE. 3) magnam — pertulit ex Beda.

invidiam pertulit. Qui contra eum Iustiniano^a augusto¹ et eius coniugi Sophiae in haec verba suggesserunt, dicentes quia: 'Expeditur Romanis, Gothicis potius servire quam Grecis, ubi Narsis eunuchus imperat et nos servitio^b premit; et haec noster piissimus princeps ignorat. Aut libera nos de manu eius, aut certe et civitatem Romanam et nosmet ipsos gentibus tradimus^c'. Cumque hoc Narsis audisset, haec breviter retulit verba: 'Si male feci cum Romanis, male^d inveniam^e'. Tunc augustus in tantum adversus Narsetem commotus est, ut statim in Italiam Longinum praefectum mitteret, qui^e Narsetis locum obtineret. Narsis vero, his cognitis, valde pertimuit; et in^f tantum maxime^g ab eadem Sophia augusta territus est, ut regredi ultra Constantinopolim non auderet. Cui illa inter cetera, quia eunuchus^h erat, haec fertur mandasse, ut eumⁱ puellis in genicio^k lanarum faceret^l pensa dividere. Ad quae^m verba Narsis dicitur haec responsaⁿ dedisse: talem^o se eidem telam orditurum, qualem ipsa, dum viveret^p, deponere non possit^q. Itaque odio metuque exagitatus in^r Neapolim Campaniae civitatem^q secedens, legatos mox ad Langobardorum gentem^r dirigit, mandans, ut paupertina^s Pannoniae rura desererent et ad Italiam cunctis refertam divitiis possidendam venirent^t. Simulque multimoda pomorum genera aliarumque rerum species, quarum Italia ferax est, mittit^u, quatenus eorum ad veniendum^v animos possit^w inlicere^x. Langobardi laeta^x nuntia et quae ipsi praeobtabant^y gratanter suscipiunt deque^z futuris commodis^a animos adtollunt. Continuo aput Italiam terri-

a) ita A 1. *2. 2. B. C *1. 1. 2. 4. D. E 1. F. G 1. 2. *3. 4. I 3. (corr. Iustino F 1. G 1. *3. 4). Andr.; Iustino A *3. 3. 4. *5. 5. 6. H 1. I 2, cum Beda. b) servituti opremit F 1. c) trademus D 2. 3. F 1 e corr. G 1. 2. I 1, alii. d) malem corr. male E 1, corr. malum D 1, et ita C et alii D. H 1. I 1. e) qui — obtineret des. G *3; l. o. N. post suppl. D 1. f) deest F 1. G 1. 2. *5. g) deest C 1. 2. h) henchus C 1. i) cum C 2. D (e corr. 1). H 1. k) geniculo A 1; genio F 5. G *5; genecio vel genetio B. C 1, alii; geneteo G 4; gyneceum C 4b. l) facere B 1. F 1. G. — pensam A 4. C 1. 3. D 1. F 2. 3. H 1; pensas G 3. 5. — dividere A 2. m) Atque F 1. n) verba D 3; verba vel r. G 5c. o) tales F 1 (post suppl. telam); tale G 1. — quale F 1. p) viverem A 2; vivere F 1. G 1; v. corr. adviveret D 1. q) Neapoli D. — civitatis A 2; Neapolitanam civitatem C. D. r) gente F 1. s) paupertinam A 4. C 1. 4b. F 3. 4. G 3; paupertinam B 2; paupertinae G 2. 5b. c; pauperrima F 2. 5. H 1. I 2. t) veniret F 1. G 1. u) deest B 1. v) inveniendum A 2. w) possis B 1; posset C 1. 4b. D 3. G *5. x) laeti nuntio B 2; tali laetati nuntio B 1a. y) ita A 1. F 1. G 1. 3. z) denique A 2. a) deest G 2.

1) Ita pro Iustino Paulus scripsit, Gesta pontificum secutus, ex quibus sequentia — inveniam ad verbum fere descripta sunt. 2) Similia narrat Fredeg. Epit. c. 65. 3) in — venirent ex G. pont. vel Beda. Eadem fere Cont. Prosperi, Isidorus, Fredegarius, Origo tradunt. 4) Similia sed confusa omnia narrat Constant. Porphy. de adm. imp. I, 27. Paulus traditionem popularem secutus est.

bilis noctu signa^a visa sunt, hoc est igneae acies in caelo apparuerunt, eum scilicet qui postea effusus est sanguinem coruscantes^{b. 1.}

6. Alboin vero^c ad Italiam cum Langobardis profecturus ab amicis suis vetulis *Saxonibus² auxilium petiit^d, *p. 76. quatenus spatiosam^e Italiam cum pluribus possessurus intraret. Ad quem Saxones plus quam viginti^f milia virorum cum uxoribus simul et parvulis, ut cum eo ad Italiam pergerent, iuxta eius voluntatem venerunt. Hoc audientes Chlotarius et Sigisbertus^g reges Francorum, Suavos^h aliasque gentes in locis de quibus idem Saxones exierant posueruntⁱ.

7. Tunc Alboin sedes proprias, hoc est Pannoniam, amicis suis Hunnis³ contribuit, eo scilicet ordine, ut, si quo tempore Langobardis necesse esset^k reverti, sua rursus arva repeterent⁴. Igitur Langobardi, relicta Pannonia¹, cum uxoribus et natis^m omnique suppellectili Italiam properant possessuri. Habitaverunt⁵ autem in Pannoniamⁿ annis quadraginta duobus. De qua egressi sunt mense Aprili^o, per⁵⁶⁸ indictionem primam^p, alio^q die post sanctum pascha^r, cuius festivitas eo anno iuxta calculi rationem ipsis^s Kalendis Aprilibus^t fuit, cum iam a Domini incarnatione^u anni quingenti sexaginta^v octo essent evoluti⁶.

a) deest C *1. 1. 2; post add. D 1. — noctu deest G 3. b) coruscantem A 3; choruscantem C 1; eo — est humano sanguine coruscante D 1 e corr., et ita alii D. H 1. c) deest A 2. — ad deest C 1. 2. D. — Italia C 1. 2. D 1. d) petit C. D. e) spec(t)iosam B 1. C 1. D 1. G 2; spetiosę G *3. f) viginti F 1. G 1. g) Sigisbertus G 4 plerumque; Sigipertus F 1a. 4. G 3, alii; Sigibertus B 1. G 2, alii; Sigilbertus B 2; Sigebertus A 3; Sichipertus F 2; Gisilbertus A 2. h) Suavos C 1 plerumque; Suevos D 2. 3, alii. i) deest B 3. k) esse A 2. l) Panonia G 1; Pannoniam B 1. F 1. m) nati F 1. n) ita A 1. 2. B 1. F 1. o) Aprilis B 1; Aprile F 1. G 1; Apreli C *1. G 3. p) prima F 1; indictione prima G 2. 3; et indictione prima G *3. q) alia B 1a. 3. G 3. 4. I 1. r) pasch(a)e A 3. B 1. 2. F 2; post resurrectionem G 2. s) ipsi F 1. t) Aprilis B 1. G 2. 3. 4; Aprelis G 1; alii April. April. vel Apl. scribunt. u) incarnationem F 1. v) nonaginta in loco vacuo relicto post add. G 3; et octo B 1.

1) Haec ex Gregorii libris sumta sunt; Homil. pr. in evang.: Prius quam Italia gentili gladio ferienda traderetur, igneas in caelo acies vidimus, ipsumque qui postea humani generis fusus est sanguinem coruscantes; cf. Dial. III, 38. 2) Cf. II, 26. Greg. Tur. IV, 37. BE. Sequentia ex eodem IV, 43. V, 15. 3) i. e. Avaribus. Cf. I, 27. BE. 4) Cf. Chron. Goth., ubi eadem ex alio fonte hausta traduntur. 5) Habitaverunt — pascha ex Orig., ubi tamen legitur: mense Aprilis a pascha, id quod 'post pascha' tantum significare videtur. Cf. Secundi fragmentum supra p. 18 n. 3. editum. In cod. Sang. Nr. 907. s. IX. f. 26. inter alias temporum computationes legitur: De principio mundi usque ad nativitatem domini nostri Iesu Christi anni sunt 5229, et sic natus est Tiberius imperator, in Hierusalem regnante Herode rege. A principio mundi usque Langobardi in Hitalia priserunt anni sunt 5772, tempore Iustiniano imperatoris. 6) Cf. quae Gregorius M. indict. 13, lib. V, 21, ad Constantiam augustam scripsit:

569. 8.^a Igitur cum^b rex Alboin cum omni suo exercitu vulgique promiscui^c multitudine ad extremos Italiae fines pervenisset, montem qui in eisdem locis prominet ascendit, indeque, prout conspiciere potuit, partem Italiae contemplatus est. Qui^d mons propter hanc, ut fertur, causam ex eo tempore mons Regis appellatus est¹. Ferunt, in hoc monte bisontes feras enutriri. Nec mirum^e, cum usque huc^f Pannoniam^g pertingat², quae horum animantium^h ferax est. Denique p. 77. retulit mihi quidam veracissimus senex, taleⁱ *se corium in hoc monte occisi bisontis vidisse, in quo quindecim, ut aiebat, homines, unus iuxta alium potuisset^k cubare.
569. 9.¹ Indeque Alboin cum Venetiae fines³, quae prima est Italiae provincia, sine aliquo obstaculo, hoc^m est civitatis vel potius castris Foroiulani^{n. 4} terminos introisset, perpendere

a) hoc cap. praecedenti adjungunt A 2. H 1. b) deest G 2. — rex deest G 4. c) promiscua G; promiscuit sexus m. B 1. d) Qui — appellatus est des. C 3. e) murum A 2. f) hoc B 1; ad C *1? 4b; erasum D 1; deest C 1; hic usque e corr. D 1, et ita D 1a; his usque D 2. 5; is usque D 3. 4. 8. g) Pannonia A *3. 3. 4. 5. F 5. G 3. 4. 5a. b. I 1; deest F 4. h) animalium G. i) talem A 3. C 2. G 4; tali G 5c. — se cor. des. F 1 (cor. post suppl.); t. in h. m. o. b. corium G 1—4. k) ita A 1. 2. B 1. 2. C 1. D 1. E 1. F 1. G 1. H 1; potuissent alii. l) Incipit provinciarium superscr. A 4. — K 1, his et quatuor sequentibus capitulis omissis, ita habet: Quia sepius nominanda occurrit Ytalia, ideo breviter describatur. Siquidem omnis Ytalia, quae a cirtio in eurum extenditur, Tyreni atque Adriatici maris fluctibus ambitur, habens ab affrico Tyrenum mare, a borrea Adriaticum sinum, ab occiduo vero et aquilone iugis Alpium ita circumcluditur, ut non[nisi] per angustos meatus et per summa iuga montium possit introiri, ab oriente vero, ubi Panonie coniungitur, largius patentem et planissimum habet ingressum. Licet secundum venerabilem Paulum Langobardorum historiographum Ytalia ipsa in 18 tantummodo provincias dividatur, tamen traditione veridica, secundum quod ex antiquis et novis Ytalorum annalibus et etiam ipsa Pauli de Langobardis historia elici potest, ipsa Ytalia in 24 provincias constat esse divisa. Quae sunt hee. Prima est Histria, quae ab Histro flumine cognominatur; qui secundum Romanam historiam amplior, quam nunc est, fuisse perhibetur. Haec a Iustinopolim usque ad flumen Consentium est extensa, inque sunt urbes Iustinopolis, Piranum, Pazentium, Tergestus, Hemonia atque Pilla. Secunda est Venetia, quae solum in paucis insulis, quas nunc Venetias dicimus, consistit etc., ut II, 14—23. ex., ubi inseruntur quae hic ommissa sunt. m) h. e. eras. D 1; des. aliis D. n) ita semper fere A 1. 2. *3. C 1. G 2; Foroiulani hoc loco A 7. B 1. F 1 G 1, et ita variant alii codices.

Viginti autem et septem annos ducimus, quod in hac Urbe inter Langobardorum gladios vivimus; et ad Phocam imp. lib. XIII, 38, indict. 6: Qualiter enim quotidianis gladiis et quantis Langobardorum incursionibus ecce iam per triginta quinque annorum longitudinem premimur, nullis explere suggestionis vocibus valemus. Cumque prima data sit anno aerae Christ. 595, detractis 27, ad 568. revolvimur, eademque ratione secunda, quae data est 603. Mihique verosimile videtur, sanctum pontificem ab ipsa potius gentis incursione quam a firmata illius dominatione calamitatum periculum deduxisse. BI. Annum 569. Secundi notae (ind. 2.) innuunt.

1) Monte Maggiore, quem ex archivi capitularis Forojuliensis fenestris mihi monstravit canonicus de Orlandis, mense Aprili, nive coopertum, narravitque, totam inde conspici posse terram Friulanam, nominarique nunc etiam 'Monte del Re'. BE. Nomen huic narrationi ansam prae-buisse, verosimile est. 2) Cf. Isid. Etym. XIV, 4, 16. 3) Cf. Exc. Sang. ed. De Rossi (Bull. di arch. crist. 1857), p. 22: Item ꝑc Iustianiani aug. anno Longobardi intraverunt in Italiam 12. Kal. April. 4) Castrum Julium erat Colonia Julia Carnia, sita paulo supra Osopum

coepit, cui potissimum primam^a provinciarum quam ceperat committere deberet. Siquidem omnis Italia, quae versus meridiem vel potius in eorum^b extenditur, Tyrreni sive Adriatici maris^c fluctibus ambitur, ab occiduo vero et aquilone^d iugis Alpium ita circumcluditur^{e. 1}, ut nisi per angustos meatus et per summa iuga montium non^f possit habere introitum^g; ab orientali vero parte^h, quaⁱ Pannoniae coniungitur, et largius patentem et planissimum habet ingressum. Igitur, ut diximus, dum Alboin animum intenderet, quem in his locis ducem constituere deberet, Gisulfum^{k. 2}, ut fertur, suum nepotem, virum per omnia idoneum, qui eidem^l strator erat, quem^m linguaⁿ propria 'marpahis'^{o. 3} appellant, Foroiulanae civitati^p et totae^q illius regioni praeficere statuit. Qui Gisulfus non prius se regimen eiusdem civitatis et populi suscepturum^r edixit, nisi ei^s quas ipse eligere voluisset Langobardorum faras^s, hoc est generationes vel lineas^t, tribueret^t. Factumque est, et annuente sibi rege quas obtulerat Langobardorum praecipuas prosapias^u, ut cum eo habitarent, accepit. Et ita demum doctoris^v honorem adeptus^w est. Poposcit quoque a rege generosarum equarum greges, et in hoc quoque liberalitate principis exauditus est^s.

a) prima F 1; deest C 1. 2. b) ita hoc loco A 3. C 1. D 1. E 1. F 1. G 1-4. I 1 et infra c. 16. etiam A 1; eoro F 3; eo G *5. 5b. c; eodem G 5a; eorum C 4b; chorum C 5 et e corr. F 1b; eturiam B 2. 3; eorum A 1. 2. 4. C 2. 3. D 2. 3. 4. F 5. H 1. I 2; euro A *2; euro A *3. 7; eutri B 1; eutrum A *4; in orientis partibus A 5. 6. c) deest B 1. d) ab a. G 3. 4. e) circumcludit F 1. G 1. 3. f) post add. F 1. g) introitu F 1. h) deest B 1; plaga A 2. G 5c; quarte C 1. i) quam B 1; qua — patentem hic ommissa post regioni inserunt G 3. 4. k) Gisulfum A 2. 7. F 1. G 3, postea etiam G 1, alii; Sigulfum hic et infra C *1. 2. D 1. l) idem G 1. 3; que idem F 1; i. quidem G 4; q. tunc quidem G 2. m) qu(a)e F 1. G 1. n) linguam propriam B 1. o) marpais A 4. F 1. G 3. 4. L 1; mapahis A *3. 7; marpaisa L 1; marphais I 2. 3; mariphais corr. marphais E 1; marphahis A 5. 6. H 3; marphais H 2; vel marphais in marg. D 1, et ita ceteri D. H 5; marpachis G 1. 2; marachis G *5; marchis G 5a. b. c; machedonus B 1. 2. 3; machedonas B 1a. p) civitatis A 3. 4. E 1. F. G 1-4. 5b. H 1. I 3. q) totl A 5. B 1a. G 2. 3. *5. 5a. b; tote corr. toti I 3; totiq; A 3; totillae G 5c. — regione F 1. r) suscepturus A 7. — eduxit A 2. F 1. s) pharas F. G (praeter G 5c; paras corr. pharas G 3). I 2; farax A 4; faros B 1a. 2; furas D *3-10. H 5; foras A *4; feras A 5. 6 (ubi h. e. desunt; gen. bellicosas e corr.); ferax; in marg. add. vel faras E 1. t) ad habitandum post add. F 1. u) prosapias F 1. G 1. 3. v) ita A 1. 2. B 1. F 1; ductoris ceteri. w) arreptus A 2.

et Ragogna versus cacumen Alpium Juliarum, ut apparet e Venantio Fortunato in Vita S. Martini, Opp. I, 471. Quadraginta millibus passuum Italicorum inferius versus austrum sita est ad Natisonem civitas Forojulii, nunc Cividale del Friuli, Alboini tempore villa obscura, postea castro Juliensis jam diruto crescens et ducatus caput factum. Contrariam vero sententiam incolae hujus civitatis defendunt, in ea coloniam sitam fuisse contendentes. BE. 1) Cf. Isid. Etym. XIV, 4, 18. 2) Videtur potius fuisse Grasulfus, pater Gisulfi. Cf. Murat. Ann. a. 590. BE. 3) Cf. gloss. Lang. LL. IV, p. 655; Grimm, G. d. D. Spr. p. 692. 4) Cf. gloss. Lang. l. l. p. 653; D. V. G. I, p. 77. 5) Haec inde

10. His diebus, quibus^a Langobardi Italiam invaserunt, 561. Francorum regnum, mortuo iam eorum rege Chlotario^b, eius¹ filii quadrifarie regebant divisum. Primusque ex his Aripertus^c sedem habebat apud^d Parisios^e. Secundus vero^f Gunthramnus^g civitati^h praesidebat Aureliánensiⁱ. Tertius quoque Hilpericus^k cathedram habebat apud Sessionas^l in loco Chlotarii, patris^m sui. Quartus nihilominus Sigisbertusⁿ apud urbem^o regnabat Metensem. Hoc etiam tempore Romanam ecclesiam vir sanctissimus Benedictus papa regebat². Aquileiensi^p quoque civitati eiusque populis^q beatus Paulus patriarcha praeerat. Qui Langobardorum barbariem metuens, ex Aquileia ad Gradus^r insulam confugiit^s secumque omnem suae^t thesaurum ecclesiae deportavit³. Hoc⁴ anno superiori hieme tanta^u nix in planitie cecidit, quanta in summis Alpibus cadere solet; sequenti vero aestate tanta fertilitas extitit, quanta nulla aetas adseveratur meminisse. Eo quoque tempore comperta Hunni⁵, qui et Aavares^v, *p. 79. morte Chlotarii regis, super Sigisbertum^w, * eius filium, inruunt.

a) *deest* F. G; cum F 2. b) Cholothario (*postea* Coloth.) C 1; Chlodthario F 1. c) Ripertus A 1; Aribertus F 1. D 2. 3, *alii*; Haribertus G *5. 5b; Heribertus A 3; Heripertus G 5c; Garipertus A *2; Cerebertus E 1. d) apput B 1; ap A 4; a F 1. G 1. 3; *deest* E 1. F 5. G 2. 4. *5. 5a. b. H 1. *Greg.* e) Parisius A 4. 5. C 2. D 1. F 3. 5. G 2. 3. 4; Parisui C 1. f) *deest* G 2. g) Gunthramnus A 3. D 2. 3. G 1. 3. 4, *alii*; Gunthramnus A 2; Gumdrannus C 1; Gunthramnus C 2. G *5. h) civitatis A 2. i) Aureliánensis A 1; Aureliánensis A 3; Aurilianensis C 1; Aureliánis G 5b. c; Aureliénsi F 1. 4. G 1. 3. 4. k) Ilpericus A 2; Helper. G 5c; Chilper. D 2. l) Sassinonae *corr.* Suessiononae D 1, *et ita* H 1; Sassinonae A 5; Sassinonae L 1; Sessiones A *3. B 2; Suessiononae D *3a. 3. 4. 5; Suessiononae E 1; Sassinonae G 1 (*in marg. al. manu* vel Senonas); Sassinonae F 5. G 3. 4; Sassinonae G 2; Sassinonae C 1; Senonas *e corr.* F 1. G 3, *et ita* F 3. 4; Senonae F 2; Sennis G 5b. c. m) patri F 1. n) Sigilb. C *1; Sicib. F 1. o) urbe F 1. G 1. p) *ita* A 1 *constanter et plerique alii*; Aquilegensis *corr.* Aquileénsi A 2; Aquilegensis F 1; Aquilegensis B 1; Aquilegensis G 1; Aquileénsi G 2. 3. *5; Aquileénsi C *1. 1. — Aquilegia *plerumque* A *2. 5 *et codd.* B. q) populi G 1. 3; populo F 1. G 2. r) Gradum G 2. s) *ita* A 1. *2. 2. B 1. 2. E 1. G 5b. t) *deest* G; *sue et suarum* e. B 1. — *omne* G 1. 3. u) *tanta* — Alpibus *des.* C *1—3. D 1 (*post suppl.*). I 1; *hoc* — *solet des.* F. G (*post suppl.* F 1. 2. G 1). v) Abares *hoc loco* B 1. w) Sigisb. A 1 *hoc loco*; Sigip. F 1; Sigep. G 1; Gisib. A 2, *et ita mox*; *cf. p.* 89 n. g.

orta esse videtur narratio, quod strator primus dux fuisse dicitur. Forojulana regio fortasse equorum cultu excellebat. 1) *Sequentia* — Metensem ex *Greg. Tur. IV, 22.* 2) *Anno 568, quo Langobardi in Italiam venerant, Joannes hujus nominis III. pontificatum gerebat, illiusque successor Benedictus I. cognomento Bonosus creatus est anno 573. In errorem traxerat Paulum Liber pont., qui haec habet: Benedictus... Eodem tempore gens Langobardorum invasit totam Italiam. Quae non de tempore adventus, ut Paulus habet, sed de latiori dominatione, ut indicant verba illa 'totam Italiam' sunt accipienda.* BI. 3) *Paulinum Aquilejensem archiepiscopum, non Paulum, metu Langobardorum de Aquileja in Gradum insulam exportato ecclesiae thesauro migrasse, accuratissime probat eminentiss. Norisius in sua dissertat. de V. synodo, eundem illum, de quo Pelagii papae I. ad Narsetem epistolae.* BI. 4) *Haec ad Secundum referenda esse, verisimile est.* 5) *Cf. Greg. Tur. IV, 29, qui vero neque Thuringiam neque Albim fluvium indicat.*

Quibus ille in Turingia^a occurrens, eos iuxta Albem^b fluvium⁵⁶². potentissime superavit, eisdemque petentibus pacem dedit. Huic Sigisberto de Hispaniis adveniensi Brunicheldis^c matrimonio iuncta^d est¹, de qua ille filium Childepertum^e nomine suscepit. Rursumque Avars cum Sigisperto^{e*} in locis ubi et prius pugnantes, Francorum proterentes exercitum^f, victoriam sunt adepti².

11. Narsis vero de Campania^g Romam regressus, ibidem non post multum tempus ex hac luce subtractus est³. Cuius corpus positum in locello plumbeo, cum omnibus eius divitiis Constantinopolim^h est perlatum.

12. Igitur Alboin cum adⁱ fluvium Plabem^{k.4} venisset, ⁵⁶⁹. ibi ei Felix episcopus Tarvisianae^l ecclesiae occurrit⁵. Cui rex, ut erat largissimus, omnes suae ecclesiae facultates postulanti concessit et per suum praemicum^m postulata firmavit⁶.

13. Sane quia huius Felicis fecimus mentionem, libet quoque nos pauca de venerabili et sapientissimo viro Fortunato retexere, qui hunc Felicem suum adseverat socium fuisse. Denique hic de quo loquimur Fortunatus natusⁿ quidem in loco qui Duplabilis^o dicitur⁷ fuit; qui locus haut longe a

a) Turingiam A *4. F5. I 3; Thuringiam G 5a; Thuringeam G 2; Turingam E 1. F 1. G 1. 3. 4. I 1; Turringam F 4; Turinga C 1. 4b; Toringia B 1. D 1 *e corr.*, et ita alii D; Toringa B 2; Thoringa H 1; Tringia A 5. 6; Turonia G 5b. b) Alben C 1; Albem *corr.* Albim G 2; Habem G 3. 4; Albam I 1. — fl. potentissimum F 1. G 3. 4. c) Brunecheldis *corr.* Brunehildis D 1, et ita C 3. 4. E 1. I 2; Brunichildis A *2. 3. 4. C 2. 4b. D 2. F 1. G. H 1; Brunihildis G 3. 4. 5c. I 1; Brunihildis F 5. d) regina i. C 1; Br. regina C 2. e) Hildib. G 2; Hildeb. C 2. G 5c; Hildeberhtum L 1. e*) ita hoc loco A 1. f) exercitus A 2. g) Campaniam *alia manu corr.* Campania A 1; Cam. in C *1; Camniam C 1; Canniam B 1; Caminiam *corr.* Campania D 1; Camnia A *2. C 2; Cannia B 2. 3; Samnio C 4b. 5. h) — poli B 1. i) *deest* A 3. k) Plabam A 4; Plavem A 2 *in argum.* 5. 6. E 1. F. G 1—4. H 1. I 1; Blavem G 5; Pladem I 3; Paem C 4b; Alpem C 5; *deest* C *1—3. D 1, qui *post add.* Plavem, et ita ceteri D. l) Tarvisanae G 1. 4; Tarvisine G *5; Carusiane B 1. m) *placem.* A 2. n) *deest* C. D. G 3. 4. H 1. o) Duplavillis A 3. 4. C 1. 4b. 5. D 1; Duclavillis A *2; Dupplabilis F. G.

1) *Ex. Greg. Tur. IV, 27.* 2) *Ibid. c. 29, ubi de pugnae loco nihil indicatur.* 3) *Haec ex G. pont. Joh. Cf. quae Agnellus c. 95. refert.* 4) *Piave.* 5) *Cf. Fortunati lib. IV, de vita S. Martini, Opp. ed. Lucchi I, p. 472:*

Qua mea Tarvisus residet, si molliter intras,
Illustrem socium Felicem, quaeso, require,
Cui mecum lumen Martinus reddidit olim etc.

6) *Scip. Maffei hoc vocat, Verona illustr. lib. XI, 'una simplicità di Paolo', quandoquidem Langobardi non potuissent scribere. Sed defendit nostrum Rambaldo degli Azzoni (in Nuova raccolta d'op. scientif. IX, 405—453. Venet. 1762. 80). Cf. Troya, Codice dipl. Long. I, 2. fol. BE. Paulo antiquam chartam notam fuisse, verisimile est. Neque video, cur non Alboin episcopo petenti et chartae exemplar praebenti id firmare potuisset.* 7) *Cf. Fortunat. l. l. Cujus et patriam Cluverius fuisse autumat in edito colle ad laevam amnis ripam, ubi vulgari appellatione vicus S. Salvatore. BI.*

Cenitense^a castro vel Tarvisiana distat civitate¹. Sed tamen Ravennae^b nutritus et doctus, in arte gramatica sive rethorica seu etiam metrica^c clarissimus extitit. Hic cum oculorum dolorem^d vehementissimum pateretur, et nihilominus Felix iste ipsius socius pari modo oculos doleret, utrique ad basilicam^e beatorum Pauli atque^f Iohannis, quae^g intra eadem^h urbem sita est, perrexereⁱ. In qua etiam altarium in honore^k beati Martini confessoris constructum propinquam habet fenestram, in qua lucerna ad exhibendum lumen est constituta. De cuius oleo mox sibi isti^l, Fortunatus scilicet et Felix, dolentia^m lumina tetigerunt. Ilico dolore fugato^{p. 80.} sanitatem, *quam obtabant, adepti sunt. Qua de causa Fortunatus in tantum beatum Martinum veneratus est, ut, relicta patria, paulo antequam Langobardi Italiam invaderent, Turonisⁿ ad eiusdem beati viri sepulchrum properaret. Qui^o sibi, ut in suis ipse^p carminibus refert¹, illuc properandi^q per fluenta Tiliamenti^r et Reunam^s perque Osupum^t et Alpem Iuliam perque Aguntum^u castrum Dravumque^v et Byrrum^w fluvios ac Briones^x et Augustam civitatem, quam Virdo et Lecha^y fluentant, iter^z fuisse describit. Qui postquam Turonos^a iuxta votum proprium advenit^b, Pictavis pertransiens, illuc^c habitavit, et multorum ibidem sanctorum gesta partim prosa, partim metrali^d ratione conscripsit; novis-

a) Canitense A 1; Cenitensi I 1, *alii*; Ceninensi A 3. C 1. 2; Genitense D 1 *e corr.*, *et ita vel Genitensi ceteri* D. H 1; Ciense A 5. b) Rabenna F 1. G 1; Ravenna F 2. 3. G 2. 3. 4. 5; in Ravenna F 4. c) matricā A 1; geometrica F 2 (F 1 *superscr. sed delevit* geo). 4. G 3. *Sequentia usque Venetiarum de (c. 14) des. folio deperdito* G 1. d) dolore A 2 e) basilica F 1. f) et A 2. g) qui A 1. h) *ita* A 1. F 1; eandem *ceteri*. i) perrexerunt C. D. k) *ita* A 1. 2. D 2. E 1. F 2. G 5b; honorem *ceteri*. l) iste D 1 *e corr.*, *et ita alii* D. C 2. G 4. H 1; m. ut iste D 3; fratres isti *e corr.* F 1. m) *deest* C 1. F 1? (*ubi dolentes oculos e corr.*); lumi G 3. n) Turonis A 2. C *1. 1. D 1. F 1; — T. eadem b. F 1; et eidem b. G 3. o) Qui — describit *des.* H 1; Quique G *5. p) *deest* B 1. q) properandi *corr.* properanti B 1. F 1. G 4; properanti A *4. B 1a. 2. 5a. b. c. F 5. r) f. atiliamenti A 1; f. tilamenti E 1. F *2. G 5a. b. c; f. tilamente G *5; f. aliamenti A 5; f. abamenti A 5a; per fluentiliamenti C 1—5. D 1 (*corr.* fluentia illiamenti); fruenta tillamenti F 1; frunta tilamenti F 2. 4. G 6; fruentati lamenta G 2; perfruique tanti lamenti G 3. 4. s) Reuniam A 3. 5. D *3a. 3. G 5a. b. c; Reuniam A 5a. D 1a. 4. 8; Remunam E 1. F 1 *e corr.*, *2. 2. 4; Remunum G 3. 4; Rheunna F 5. — perquem F 1. t) Ossupum G 3. 4; Osopum A *3. 3. 4. 5. B 1. E 1. G *5. 5b; Hosopum G 5c; Ossopum G 4. u) Aguntus A 1; Aguntūr B 1; Auguntum C 2; Agustam *corr.* Augustum C 1; Agantum G 1—5. v) Davumque A 1; Draumque G 3. w) Byrro G 2. 4. x) fl. achriores D *3. 5; fl. acriores D 2. 3. 4; fl. apriones F 1. G 2. 3. 4. 5. — Augustan F 1. y) Lech C 1. 2. 4b; Lec B 3; Leca E 1; Lecca G 5a. b. c; Leccha G *5; quamvis dolecca fluentent G 5c; quam Wirdo — advenit, *quatuor vel quinque vocabulis erasis, in marg. suppl. corrector* D 1 (*ibi Lec*). z) interfuisse A 2. 3. C 1. 2. 3. D 2. 3. E 1. G 5b. c; item G 3. 4; idem G 2. a) Turonos A *3. C *1, *corr.* Turonos B 1; Coronos A 2; Coronas A *4; Toronus F 1; Toronis A *2. F 2; Thoronis E 1; Turonis D. G, *alii*; Turones C 1. b) adveni F 1. c) illuc *corr.* illic A 2. F 1. G 1. 2. 4; illic E 1; *deest* G 3. d) liberali B 1; metali C 1; metrica D 2. 3; metricali G 5c.

1) Cf. *Fortunati lib. IV. l. l.*

simeque in^a eadem civitate primum presbiter, deinde episcopus ordinatus est, atque in eodem loco digno tumultatus honore quiescit. Hic beati Martini vitam^b quattuor in libris heroico versu contexuit^c, et multa alia maximeque ymnos singularum festivitatum et praecipue ad singulos amicos versiculos, nulli poetarum secundus, suavi et diserto^d sermone composuit. Ad cuius ego tumulum, cum illuc orationis gratia^e adventassem, hoc epitaphium, rogatus ab Apro^f, eiusdem loci abbate¹, scribendum contexui:

Ingenio^g clarus, sensu celer, ore^h suavis,
Cuius dulce melos pagina multa canit,
Fortunatus, apex vatam, venerabilis actu,
Ausonia genitus, hac tumultaturⁱ humo.

Cuius ab ore sacro sanctorum gesta priorum^k
Discimus: haec monstrant carpere lucis iter.
Felix, quae tantis decoraris, Gallia, gemmis,
Lumine de quarum nox tibi tetra fugit.

* Hos modicos^l prompsi plebeio carmine versus,

* p. 81.

Ne tuus in populis, sancte, lateret honor.

Redde vicem misero: ne iudice spernar ab aequo,
Eximiis^m meritis posce, beate! precor.

Haec paucis de tanto viro, ne eius vitam suiⁿ cives funditus ignorarent, delibavimus; nunc ad historiae seriem revertamur.

14. Igitur^o Alboin Vincentiam^p Veronamque et reliquas⁵⁶⁹ Venetiae civitates, exceptis^q Patavium^r et Montemsilicis^s et Mantuam^t, cepit. Venetia^t enim non solum in paucis insulis,

*) *L 1 addit: Mantua accepit nomen a filia Teresiae, que habuit nomen Mantua, et fuit ex genere Thebanorum, et cum venisset ad Italiam, fecit civitatem in Venetia, quam de nomine suo Mantuam appellavit.*

a) in eadem *des.* G *5. — civitatem A 2. D 1. F 1 (*quod fortasse recipiendum erat*); eandem civitatem C 2. b) vita F 1. c) composuit G 2; contexui F 1. d) diserto *e corr.* A 1, *et ita* F 1. G 2. 3. I 3; disserte c. G 4. e) gratiam A 2. F 1. G 3. 4. f) ab Aper A *2; a p̄bro (presbitero) A 3; *erasum* B 1. D 4. F 1 (*abbapro corr. ab*); *deest* C 4b. D 2. I 1b. 3; epitaphium abbas (*post suppl.* 6) pro e. loci episcopo scr. A 5. 6; r. ab Ap. *des* A 5b (*post suppl.*). g) *novum cap. inc.* A 2. *3. Ad cuius ego tumulum — delibavimus *des.* A *4; *carmen et verba Haec — revertamur des.* F. G (*in folio assuto supplevit corrector* F 2). h) oreque I 1. *Paulus pronuntiavit su-a-vis.* i) tumultatus C 1. I 1. k) piorum C. D; Ausonia — priorum *des.* C 2. l) modicus A 1. *2. 2. 4. B 2. E 1, *corr.* modicos D 1. — prompsio A 1; propri C *1; feci plebeio *e corr.* B 1. m) eximius C. D 1a. I 1. n) de A 1. o) I. cum A 2. p) Vicentiam G 2; Vincenniam C 1. 2. I 1; Vincencia Veronaque F 1. q) excepto F. G. I 2. r) Patavium E 1; Patavio A 5. B 1a. 2 *e corr.*; Patavi C 3. G 3. *5; Padavi F 1. G 2. 4; Paduam F 3; Pataurim C 4b. D 1. H 3; Patauro D 3. 4. s) Monte S. et Mantua B 1a. B 2 *e corr.*, D 3. 4. 8; Scilicas A 2. — et Mantuam — insulis *des.* D 2. t) Venetiam F 1.

1) *Aper teste diplomate in Gallia Christiana II, p. 1224. allato Pictavis apud S. Hilarium abbas nondum exstitit a. 775, sed jam abbatiam regebat a. 780, et a. 792. jam defunctus erat. Paulus ibi fuit intra a. 782 — 786. BE.*

quas nunc Venetias^a dicimus, constat, sed eius^b terminus a Pannoniae finibus usque Adduam^c fluvium protelatur^d. Probat^e hoc annalibus libris, in quibus Pergamus civitas esse legitur Venetiarum¹. Nam^f et de lacu Benaco^g in historiis ita legimus²: 'Benacus lacus Venetiarum, de quo Mincius^h fluvius egreditur'. Enetiⁱ enim, licet apud Latinos una littera addatur, Grece^k laudabiles dicuntur³. Venetiae^l etiam Histria^m conecitur, et utraequeⁿ pro una provincia habentur. Histria⁴ autem ab Histro flumine cognominatur. Quae^o secundum Romanam historiam⁵ amplior, quam^p nunc est, fuisse perhibetur. Huius⁶ Venetiae Aquileia civitas extitit caput; pro qua nunc Forum Iulii^q, ita dictum, quod Iulius Caesar negotiationis forum ibi statuerat, habetur.

15. Non ab re esse arbitror, si etiam ceteras Italiae^r provincias breviter^s adtingamus. Secunda provincia^t Liguria a⁷ legendis, id est^u colligendis, leguminibus, quorum satis ferax est, nominatur. In qua Mediolanum^v est et Ticinus^w, quae alio nomine Papija appellatur. Haec usque ad Gallorum⁸ p. 82. fines extenditur. Inter hanc et Suaviam^{x.9}, hoc est Alamanorum^y patriam, quae versus septemtrionem^z est posita, duae provinciae, id est Retia prima et Retia secunda, inter Alpes consistunt^a; in quibus proprie Reti^b habitare noscuntur.

a) Venetia A 2; Venicia G 3. b) *deest* B 1; et F 1. c) Addam F 1. G 2; ad Adduam A *2. *3. B. E 1; ad Aduam A 2. 4. F 3; ad Addam I 3; ad Ada G 4. d) protelatur — Mincius fluvius *des.* G 5b. e) *deest* C *1. 1. 2. D. I 1. — Probat^e A 2. f) Nam — Venetiarum *des.* A 2. *4. G 5c. g) Benacu A. E 1. F 4. G 2. 4. *5. 5a; Venacu F 1; Benecu *corr.* Bennacu G 3; Venaco H 1; Benacho B 2; Bonaco A 3. h) Mincus A 3; Mincius F 1. G 1. 3. 4. i) Eneci *corr.* Eneti B 2; Einoti D 1; Eneci F 1. G 1—4; Enecii G *5. 5b. c. I 3; Etnetii F 3; Etnetici F 4; Enetum F 2; Eneti — dicuntur *des.* F *2. k) Greci F 1. G 1. 3. 4. l) Venec(t)ia A *2. C 2. E 1 (*corr.* Venetiae). G 2. 5c; veneficie C 1. m) historia A 5. F 4. H 1, *corr.* histria A 2. B 1. D 1. 3. E 1; duae in hystoria conecuntur A 5. 6; historię *corr.* histrię G 2. 5a; historiam F 1 (*corr.* histria). G 1. 3 (*corr.* histriam); Histriam F 3. 4. 5. G 4; Istria F *2. n) utraque A 2. F 3; utroque F 1. G 1. 3. 4. o) Qui F 1. G 1. 3. 4. *5. p) qua F 1. q) Foroiuli F 1. G 1. 4; Foroiulii B 1. G 2. 3; Foroiulum G *5. 5c; Foroiulii A *3. *Et similiter aliis locis et in diversis casibus.* r) Italiae — Lucaniae quae nomen (c. 17) *des folio evulso.* s) *deest* D 2. t) provinci(a)e A 1. D 1. F 1? G 1. 3. 4. — Licuria C *1. F 1. u) l. vel A 3; i. e. c. *des.* F *2. v) Mediolanium C 2. G 3, *alii.* w) Tycinus F 1. G 3; Ticinum D (1 e *corr.*). F 2. 3. H 1. x) Suæviam C 1; Sueviam D 2. 3, *alii;* cf. *supra* p. 89 n h. y) lamann F 1. — patria A *4; provincia(m) F. G. I 2. z) septemt(d)rione F 1. G 1. a) adsistunt *vel* assist. G. b) Greci G 3. 4.

1) Cf. *Hist. Rom. l. XVI*: Biorgor rex Alanorum.... superatus non longe a Bergamo civitate Venetiae; quae ex *Fastis sumta esse*, Holder-Egger, *N. Archiv I*, p. 302, docuit. 2) *Sunt verba Isidori Etym. XIII*, 19, 7. 3) Cf. *Jord. Get. c. 29*: Eneti id est laudabiles dicebantur. 4) *Isid. XIII*, 14, 17. 5) *Cogitat fortasse de loco Hist. Rom. III* (ed. Gruter p. 794). 6) *Sequentia magnam partem ex antiqua provinciarum descriptione sumta sunt, quam in appendice ex codice Matritensi edimus.* 7) a — nominatur Paulus *adjecit.* 8) Langobardorum *Prov.* 9) Suaviam h. e. et q. v. s. e. p. Pauli sunt verba.

16. Quinta¹ vero provincia Alpes Cottiae^a dicuntur, quae² sic a Cottio^b rege, qui Neronis tempore fuit, appellatae sunt. Haec a Liguria^c in eorum^d versus^e usque ad mare Tyrrenum extenditur, ab occiduo vero Gallorum^f finibus copulatur. In hac Aquis^g, ubi aquae calidae sunt, Dertonam^h et monasterium Bobiumⁱ, Genua quoque et Saona^k civitates habentur. Sexta provincia Tuscia est, quae a ture, quod populus illius superstitione in sacrificiis deorum suorum incendere solebant^{1.3}, sic appellata^m est. Haec habet intra se circiumⁿ versus Aureliam, ab orientis vero partem^o Umbriam. In hac provincia Roma, quae olim⁴ totius mundi caput extitit, est constituta. In Umbria vero⁵, quae^p istius in parte ponitur, Perusium^q et lacus Clitorius Spoletiumque^r consistunt. Umbria^{s.6} autem dicta est, quod imbribus^t superfuerit, cum^u aquosa clades olim populos^v devastaret^w.

17. Septima quoque provincia Campania^x ab urbe Roma usque ad Siler Lucaniae fluvium producit. In qua opulentissimae urbes^y Capua, Neapolim^z et Salernus constitutae sunt. Quae⁷ ideo Campania appellata est propter uberrimam

a) cottidae A 1. D 1 (corr.). F 1; cotidie expuncta littera t A 2; Cottie A 4; Coctie E 1; Cocciae B 1a. L 1; Cotieq B 2; Gotiae G 4; Quotiae C 1; Scottiae C 2; Scottie A *2; Scothiae A 3; Co in Cottiae e corr. G 2. b) Cotio A 2. 4. D 4.; F 2. *2; Coccio B 2; Cothio A 5; Cothtio A 6; Coctie E 1; Coctico I 1; Cotzo L 1; Cuttio F 1; Gotio G 4; Scotio C 2; Scotico F 5. c) Ligurium D 2; ad Liguriam D 3; Liguria C 1; Ligorica C *1; Legoria D 1. d) ita A 1. 2. C 5 (corr. chorum). D 1. E 1. F 1. G 1. 3; chorum A *2. G 4; quorum B 2; eo G 5; eorum A 3. 4. C 1. D 2. 3. G 2, alii (E 1. F 1. G 3 e corr.); cf. supra p. 91 n. b. e) versa F 4. G 1-4. 5b; versum G *5. 5a. c. f) Galliarum G 3. 4. g) urbs superscr. D 1, et ideo u. A. D 2. 3. h) ita A 1. *2. 2 (corr. Dertona). B 2. C 5. D 1. I 1; Dertondam C 1; Derton(a)e C 2. F 2. 3; Destona D 2. 3; Terdona G 3; Vertone F 1. 4. G 1. 2. 4. *5. 5c; Virtone F 5. i) Bovium F 1. G 1-4. *5. 5c; Bobium D 2. k) Soana G 2. *5; Sceana G 5a. c. l) ita Pal. Ass. A 2 (corr. solebat). F 2. G 3, 4; solebat D 1. F 1. G 1, alii. m) appellatum Pal. Ass.; appellatus corr. — ta G 2. n) circum A *2. C 2. D 4. E 1. F 1. 5. G 1-4. 6 I 3; circui C 1; cf. supra p. 54 n. g. o) ita Pal. Ass. A 2 (corr. parte). F 1; parte ceteri. p) qui G 2; deest C *1. 1. 2; post suppl. D 1. q) Perusium A 2; Perusiam corr. Perusium G 3; in Pal. Ass. legi nequit; — in qua P. C *1. r) ita A 2. 3; Spoletum A 1? C. D, alii; Spolium F 1. G 1. 3; Spolebum F *2. s) Umbra Pal. Ass. F 1. t) in uiribus Pal. Ass. (duabus lineis in | uiribus). F. G 1-4 pro imuribus i. e. imvribus = imbribus; F 1 corr. vel umbris semper f.; umbribus. F *2. u) quam quos aclades (adades F 2. 4. G 1 e corr. 4; adactes F 3) F (corr. aut quod sua clade F 1). G 1-4; quando clades G 5; cum aquos adales F *2. v) populus F 1. G 1-4. *5. w) de lectione cod. L 1 v. Archiv IX, p. 688. x) deest F 1. G 1-5. (adest F *2); C. est quae ab D 3. y) deest G 1 (post suppl.). 2. z) Neapolis C 1. F *2.

1) 'Tertiam' dicit Provinciarum descriptio, Tusciam quartam, et sic deinceps. Paulus ordinem turbasse videtur. 2) quae — appellatae sunt Paulus ex Aurelio Victore; v. p. 98 n. 4. 3) Cf. Isid. IX, 2, 86. et XIV, 4, 20; sed verba quod — solebant Pauli sunt. 4) olim Paulus scripsit pro aliquando. 5) vero — ponitur Paulus. 6) Umbria — devastaret ex Isid. XIV, 4, 21. 7) Quae — planitiem cf. Isid. XV, 1, 54; verba uberrimam planitiem et ceterum — montuosa est Pauli sunt.

Capuae planitiem^a; ceterum ex^b maxima parte montuosa est. Porro octava Lucania, quae¹ nomen a quodam luco^c accepit, a Silere fluvio inchoat, cum Brittia^d, quae² ita a^e reginae *p. 83. quondam suae *nomine appellata est, usque ad fretum Siculum per ora maris Tyrreni, sicut et duae superiores, dextrum Italiae cornu tenens pertingit; in qua Pestus et Lainus^f, Cassianum et Consentia Regiumque sunt positae civitates.

18^g. Nona denique^h provincia inⁱ Appenninis^k Alpibus computatur^l, quae inde originem capiunt, ubi Cottiarum^m Alpes finiuntur. Haeⁿ Appenninae Alpes per mediam Italiam pergentes, Tusciam ab Emilia^o Umbriamque^p a Flamminia^q dividunt. In qua sunt civitates Ferronianus^r et Montebellium^s, Bobium^t et Urbinum, necnon et oppidum^u quod Verona appellatur^v. Alpes³ autem^w Appenninae dictae sunt a Punicis, hoc est Annibale^x et eius exercitu^y, qui per easdem Romam^z tendentes transitum habuerunt. Sunt qui Alpes Cottias^a et^b Appenninas unam dicant^c esse provinciam^d; sed hos Victoris^e revincit historia, quae^f Alpes Cottias per se provinciam appellat⁴. Decima^g porro Emilia^h a Liguria in-

a) planicie F 1. G 3; planiciae G 1. b) deest G 2. c) loco C *1. 1. 4b. D 1. 2. F 1. G 4; lucio C 2; a quodam — ditissima Beneventus (c. 20 medio) in G 4 deerant eorumque loco duae et dimidia lineae scriptae, quibus a manu coeva erasis, jam legitur: a quodam — positae civitates. Tertia manus aequalis margini apposuit: quod hic deest require in penultimo folio. Sed hoc folium jam non exstat. d) Briccia B 2. G 5b; Briccia A *2. G 5a; Briteia G 1; Britia A 3. 4. 5. C *1. 2. D. E 1; Bristia B 1; Brittua F 1; Bretia A 2; Brucia C 1; Brutia F 5. I 1; Breia F *2. e) deest A 1. f) Laginus C 1; Lanus G *5. g) hoc caput antecedenti adiungunt C 1. D 1. 5. h) decima A 2; deest A *4. i) hinc A 1. k) Apenn. D 1 const.; Appenninis corr. Appenninis G 2 (postea Apennin. corr. Appennin.); Apenninis F 1. l) ita A 3. 4. E 1. F *2. cum Prov.; concupatus A 2; numcupatur B 1; nuncupatur A 1 ceterique omnes; eodem nomine post add. D 1, et ita D 2. m) Cottiarum B 1; Scotiarum C 2. G 3; Gotiarum G 1. 2; Cociarum F *2; cf. supra p. 97 n. a. n) Haec vel Hec A 2. 4. B 1. C *1. 4b. D 1. F 1; deest I 3. o) Etruria D 3. p) Umbriaque F 1. G 1. q) Flamminia A 2. 3. G 1. 2, alii. r) Ferronianus A 3; Ferronianum F 3. s) ita A 1. 4 et infra A 2; Montevellium A 3; Mentevellium A *3; Montebellium A *2. *4. B 1. 2. C 1. D 1. 2. 4. F 1. 2. G 2. 3. H 1; Montebellium F 2 et infra A 3. G 2; Montebellium A 5. D 3. G *5. 5a; Montebellium G 5c; Montebellium F 2 (infra Montevellium); Montesbellium G 5b; Montebellium F 5; Montepellium A 2? ed. t) Bovium et Urbium B 1; Orbinum A 3; Urbinum D 2. 3. u) oppida vel opida G 1. 3. 5; opidamque quod F 1; opidaque quod G 1. 3. — quae quondam G 5c. v) appella(e)batur G 1. 2. *5; appellabantur G 5b. c.; vocatur F 4. w) deest G 2. x) Annibalem A 1; Annibal C 2; Anibale A *2; Annivale F 1. G 1; Hanibale F 5; Hannibale A 5. plerique D. H 1, alii; a Hannibale G 2; ab Annibal G 3; P. hoc Annibal et eius exercitu per D 1; P. eo quod Annibal et eius exercitus per C 1. 2. — eius deest G 1. 2. y) exercitum F 1. G 1; exercitus C *1. z) Roma F 1. a) Cottidias F 1. b) et App. — Cottias des. C 1 (pagina desinente). *1. 2 (ubi ita: Cott. pro se provinciam appellant). 3. D 1 (post suppl.). c) dicunt D 3. G 2. 5c. d) provincias A 1. e) Victoris G 1; Victorini G 2. 5a. b. c. f) qui D 3. G 5. g) novum cap. incipit G 2; Decima — appellatur des. D 2; Decima — versus des. C 3. h) Emilia F 1.

1) quae — accepit ex Festi epit. (ed. Müller p. 119). 2) quae — appellata est fortasse ex Jord. Get. c. 30. 3) Ex Isidori loco XIV, 88, 13. haec Paulus confecisse videtur. 4) Est Sextus Aurelius Victor, cujus haec verba: Pontum in ius provinciae Polemonis reguli permissu redegit, a quo Polemoniacus pontus appellatus est, itemque Cottias Alpes Cottio rege mortuo. LIND.

cupiens, inter Appenninas^a Alpes et Padi fluenta versus Ravennam pergit. Haec locupletibus urbibus decoratur¹, Placentia scilicet et Parmaque^b, Regio et Bononia Corneliique foro, cuius castrum Imolas^c appellatur. Extiterunt² quoque qui Emiliam et Valeriam Nursiamque^d unam provinciam dicerent. Sed horum sententia^e stare^f non potest, quia inter Emiliam et Valeriam Nursiamque^g Tuscia et Umbria sunt constitutae.

19. Dehinc undecima provinciarum est Flamminia, quae inter Appenninas Alpes et mare est Hadriaticum^h posita. In qua nobilissima urbium Ravenna et quinque aliaeⁱ civitates consistunt, quae^k Greco^l vocabulo Pentapolim^m appellantur. Constat^s autem, Aureliamⁿ Emiliamque et Flamminiam a constratis viis, quae ab urbe Roma veniunt, * et ab eorum^p p. 84. vocabulis a quibus sunt constratae talibus nominibus appellari. Post Flamminiam duodecima Picenus occurrit, habens ab austro Appenninos montes, ex altera vero parte Hadriaticum mare. Haec^o usque ad fluvium Piscariam^p pertendit. In qua sunt civitates Firmus, Asculus^q et Pinnis^r et iam^s vetustate consumpta^t Hadria^u, quae⁴ Hadriatico pelago nomen dedit. Huius habitatores cum a Savinis^v illuc properarent, in eorum vexillo picus consedit, atque hac^w de causa Picenus nomen accepit⁴.

20^x. Porro tertia decima Valeria, cui est^y Nursia annexa, inter Umbriam et Campaniam Picenumque^z consistit. Quae ab oriente Samnitum regionem attingit. Huius⁵ pars occidua, quae ab urbe Roma initium capit, olim ab Etru-

a) Penninas F 1. b) ita A 1. B 1. C 1. 2. F 1; et Parma F *2; et deest A 2. 3. D. G. I 1, alii; P. atque R. C 1. 2. c) Immolas F 1. G 1. 2. 3; Himmolas G *5; Himmolas G 5c. d) deest G 2; Nursiaque F 1. — una F 1. G 3. e) sententiam F 1. f) sent. quod mendax sit in multis probatur F 2. *2. 3. 4 (ubi quia -- constitutae des.). g) Nursiaque F 1. h) ita A 1. 2; Hatriat. F 1; Attriat. G 1 (infra Hadr.); Adriat. ceteri. i) alias F 1. G 1. k) quam F 2. 3. 4; quae corr. quam G 2; quas F 5. G 5. I 2. — appellant F. G. I 2. l) Grecorum F. G 1—4. m) Pentapolis A *3. B 1a. C. D (1 e corr.). n) Auriliam B 1; Aurelia F 1; Valeriam G 2. o) Haec — Piscariam des. B 1. p) Piscarium F 5. G 2 et e corr. F 1a. G 3. q) Aculus C *1; Esculus e corr. D 1, et ita alii D. r) Pinnae F 2; Primus F 3; Firmus corr. Pinnus G 5b, et ita 5c; Pennis L 1. s) deest C. D. G 5b. c. — et deest C 1; que etiam F 4. t) corrupta G 1—5. u) ita A 1. 2; Adria ceteri. v) ad F 1. G 1. 2. 3. — Suinis G 2. 4; Savinis corr. Sabinis D 1, et ita plerique D; Suunis A 2; Suavinis A 5. 6. F 4. G 1; Sabini C 1. 2. w) hec A 1; haec C 1; in hac de F 4. G 1. 3; F *2 ita: In huius abitorum vexillo illuc properaretur picus condam con . . . (. . . iam legi nequeunt). x) caput praecedenti adiungunt C 1. D 1. 5. y) deest F 4. G 2. 3. 5; Nursia est G 1. z) que deest F 1. G 1.

1) decoratur Pauli est; Parmaque in cod. Matrit. deest. 2) Exstiterunt — constitutae Pauli sunt. 3) Constat — appellari Paulus. 4) quae — accepit Paulus. De pico v. Festi epit. (ed. Müller p. 212). 5) Huius — dicta est, cf. Isid. XIV, 4, 22, qui ab Etrusco principe terram dictam refert.

scorum populo^a Etruria dicta est. Haec habet urbes Tiburim^b, Carsiolis^c et Reate, Furconam^d et Amiternum^e regionemque Marsorum^f et eorum lacum^g qui Fucinus^h appellatur. Marsorumⁱ quoque regionemⁱ ideo intra Valeriam provinciam aestimo computari, quia in catalogo provinciarum Italiae minime ab^k antiquis descripta est. Si quis autem hanc per se provinciam esse vera ratione conprobaverit, huius rationalis sententia modis erit omnibus tenenda. Quarta decima Samnium^l inter^m Campaniam et mare Hadriaticum Apuliamque, a Piscaria incipiens, habetur. In hac sunt urbes Theate, Aufidenamⁿ, Hisernia^o et antiquitate^p consumpta Samnium, a qua tota provincia nominatur, et ipsa^q harum provinciarum caput ditissima Beneventus^r. Porro^s Samnites nomen accipere^s olim ab hastis^t, quas ferre solebant quasque Greci saynia^u appellant^v.

21. Quinta decima provinciarum est Apulia^w, cum sociata^x sibi Calabria. Intra^y quam est regio^v Salentina. Haec ab occidente vel africo habet Samnium et Lucaniam, *p. 85. *a solis vero ortu Hadriatico pelago finitur. Haec habet urbes satis opulentas, Luceriam, Sepontum^z, Canusium, Agerentiam^a, Brundisium^b et Tarentum et in sinistro Italiae cornu, quod^c quinquaginta milibus extenditur^d, aptam^e mer-

a) habet ruscorum (*pro hab* = ab Etruscorum) populo (populos B 3. C *1) B 1a. 2. 3. C *1. 4b; habetur corum p. F 2. 3. 4. G 1. 2. I 3. (*idem F 1 habuisse videtur, corr. ab eorum p.*); habetur a quorum populum G 3; habet rusticorum populo D 1 (*corr. ut editum*); ab rusticorum p. C 2; habet ruscorum pontifice pbro C 1; h. ab etriis eorum p. G 5c; habetur forum Pupillii (*hoc vocabulum e corr.*) F 5. b) Tyborim A 4. G 3; Tiborim E 1; Tyberim H 1; Tiberim C 4b; Tyburum F 1. G 1. 2. 5; Tybur F 5. c) Carsilis C 1. 2. D 2. 3; Carsolis I 1; Cassiolis A *3. d) Forconam B 1; Forconem A *2; Furconum A 3; Furconem A *3; Furcon(a)e F. G. e) Miternum F 1; Emiternum G 1. 3. f) Marsorum — regionem *des.* G 5a. g) locum A 1. h) Focinus F 1. G 1. 2; Facinus A 5. C 2. G 4. *5. 5b. c. 6; Ficinus E 1. i) q. gentem regionem A 3. k) ab a. *des.* D 2. l) Sannium B 1. m) intra A 2. 3. 4. 5. D 2. F 4. 5. n) Aufidemnam F 1. G 1. 2. 3. I 1; Aufidena D 1 *e corr.*, et ita alii D; Ausidena A 3. o) Hiserniam C 1. F 1. G 1? 2. I 1, et e *corr.* B 2; Histernia D 2. 3. p) antiquitatem F 1. G 1 — consumptam G 2. 3. q) ipsam F 1. G 1. r) Veneventus F 1. s) ita A 1. B 1. 2. F 1. G 1. 3. *5; accipere A 2; acciperet *corr.* accipere E 1; accipere A 4; accipere F 5. G 2, alii. t) abstis G 3; abastis G 4; ab artis *corr.* arcis G 2; ab hastis *corr.* abatis F 1; abastis F 3; o. ambastis C 1. u) ita A 1. 2 (*corr. sanna*) 4. 5. 6. F 1. 4. G 1. 5a. 6; sanna B 1. E 1; saunia G 2. 5c; sanna F 5. G *5; samnia A *2. D 3. F 3; samniam F *2. L 1; sammia H 1; samia C. D 1. 1a. 2. *3a. 6. F 1 *e corr.*, G *5b; saginia A 3. G 3; sagina *corr.* saginiam G 4; saucia B 1a. 2. v) quae L 1 *addit v. Archiv IX, p. 688.* w) Apuleia G 1; Epuleia C *1. 1. D 1. x) ita pro consociata A 1. *2. 2. 3. 4. D 1. 1a. F 1. 3. 4; cons. A 5. 6. B 2. C 1. D 3. E 1. G 1—4. 5b. y) *deest* G 4. — Salentina *corr.* Salernina F 1, *corr.* Salertinia G 1. z) Sipontum A 2. D 1a. 3. 4. 5; Sep. *corr.* Sip. G 3. a) Agerentium D 2. 3; Aregentiam G 2. b) Brandisium F 1 (*ut saepius a pro u*); Brundisium G 5c; Brondusium C 2; Brudisium G 3. c) *deest* A 2. d) distat vel ext. G 5c. e) apertam G 1—4. *5.

1) Marsorum — tenenda *Paulus*. 2) *Ex Festi epit. (ed. Müller p. 327).*
3) Intra — finitur *Paulus, nisi in cod. Matrit. quaedam excidisse putes.*

cimoniis Ydrontum^a. Apulia¹ autem a perditione^b nominatur; citius enim ibi solis fervoribus terrae virentia perduntur.

22^c. Sexta decima provincia Sicilia^d insula computatur. Quae^{e.2} Tyrreno mari seu Ionio^f alluitur de³ Siculique^g ducis^h proprioⁱ nomine nuncupatur. Septima^k decima Corsica; octava decima Sardinia ponitur. Quae utraeque Tyrrenis^l fluctibus ambiuntur⁴. Porro Corsica a^m duce suo Corsoⁿ, Sardinia a Sarde^o, Herculis^p filio, nominatur^q.

23. Certum est tamen, Liguriam et^r partem Venetiae, Emiliam quoque Flamminiamque^s veteres historiographos^t Galliam^u Cisalpinam appellasse. Inde est, quod Donatus grammaticus in expositione Vergilii^{v.5} Mantuam in Gallia^w esse dixit; indeque est, quod in Romana historia^x legitur⁶ Ariminum in Gallia constitutum. Siquidem antiquissimo tempore^y Brennus^z rex Gallorum, qui apud Senonas urbem^a regnabat, cum trecentis milibus Gallorum Senonum ad Italiam venit^b eamque usque^c ad Senogalliam, quae a Gallis^d Senonibus vocitata est, occupavit^e. Causa autem cur Galli in Italiam^f venerint^g haec fuisse describitur. Dum enim^h vinum degustassent ab Italiaⁱ delatum, aviditate vini inlecti

a) Idrontu A 4; Hydrontum A *2; Hidrontum B 2; Idromantum corr. Idrontum G 3, et ita A 3, alii. — Quae L 1' addit v. Archiv IX, p. 688. b) perditionem F 1. c) ita distinguunt in indice codices A. B. C. D. E omnes, et in textu A 2. *3. 3. 4. 5. B 1. D 2. 3. 4. 8. F 4. 5. G 5b. K 1; praecedenti hoc caput adjungunt in textu A 1. D 1. E 1. F 1. G 1. 3. 4. I 3; quod errore factum esse librorum, non auctoris, eo patet, quod A 1 sequens caput 23. numerat XXII, cap. 24. etiam XXIII, at c. 25. recte XXV et sic deinceps. Capp. 19—22. in unum jungunt C. D 1a. *3. 5. 6. I 1. Codd. G hoc caput incipiunt in verbis Septima decima Corsica etc., et in textu illud praecedenti adjungunt, sequenti capite a plerisque (non G 4) XXII. numerato, et ita deinceps. BETHM. — In verbis provincia Sicilia incipit fragmentum codicis F *1. d) Siciliam F 1. *1. e) deest B 1; Q. tyrsae numeris F *1. f) maris euonio A 1. 3. D 1. F 1. *1. G 1. 3; maris ouonio A 2; maris etuonio G 3. 4; mascuonio C 4b. g) singulique F *1. h) ducibus F 1. *1. G 1. 2. 3. i) proprii A 1. *2. 2. 4. 5. 6. B 1. 1a. 2. C 2. 4b. D *3a. 3. F 1. *1. G 1. 3. 4. *5. H 1. I 1. 3; quod quin in archetypo fuerit, dubitari nequit; proprie C 1, corr. proprii D 1; proprii nominis G 1. 3; proprio recte correxerunt A 3. E 1. F 1. 3. 5. G 2. 5a. b. 6, alii. k) novum (XXIV) cap. inc. A *3. l) terrenis D 2. F *1. m) ad F 1. n) Carse G 2; Carso G 1. 3. 4, corr. Corso F 1. o) Sarde A 4. D (1 e corr.). I 3; Serde C 1. 2. F 1? (corr. Sarde). *1. G 1. 2, alii. p) Ergulis F *1; Herculis C *1. F 1. q) quae L 1 addit v. Archiv IX, p. 689. r) ad F. G; deest I 1. s) deest C 2. t) histori(a)e graphos F 1. G 1; historiographos G 3. u) Gallia F 1. G 1. v) ita A 1; Virgilii ceteri w) M. Galliam F. G; in Galliam I 3. x) deest C *1. D; lege C 1. 2. y) deest G 2. z) Brennus G 3. 4; Brenus F 1; Bremnus G 1; Brennuus G *5. a) urbes F 1. G 1. 3. 4. 5b. I 2; deest C. D. b) venit F 1. *1. c) deest A 2. d) Galli A 2. B 1. C *1. 1. F 1. e) quae L 1 addit v. Archiv IX, p. 689. f) Italia F 1. *1. g) venerunt A 2. *2. C 1. D. G 4. 5c. h) deest D 2; autem D 3. i) Italiam A 2. F 1.

1) Apulia — perduntur Paulus, nescio quem auctorem secutus, qui de Graeco vocabulo ἀπολλυμι cogitavit. 2) Quae — alluitur Paulus. 3) Ex Isid. XXIV, 6, 32. 4) Hucusque catalogus provinciarum. Porro— nominatur ex Isid. XIV, 7, 41. 39. 5) Servius potius ad Aen. X. BE. Cf. Isid. XV, 1, 59. 6) Pauli h. R. II (Gruter p. 787) Sequentia ex Justino XXIV, 4. et XXV, 1. composuit.

ad Italiam transierunt. Horum centum milia¹ non longe a Delphos^a insula properantes, Grecorum gladiis extincta^b sunt; alia^c vero centum milia in Galatia^d *ingressa^e, primum² Gallogreci, postea vero^f Galatae appellata^g sunt. Et^h hi sunt quibus doctor gentium scripsit epistulamⁱ Paulus. Centum milia quoque^k Gallorum, quae in Italia remanserunt, Ticinum Mediolanumque^l, Bergamum^m Brexiamqueⁿ construentes³, Cisalpinæ Galliae regioni nomen dederunt. Istique⁴ sunt Galli Senones, qui olim^f urbem Romuleam invaserunt. Sicut enim dicimus Galliam Transalpinam, quae^o ultra Alpes habetur, sic Galliam Cisalpinam hac^p parte, quae infra Alpes est, vocitamus.

24. Italia^q quoque, quae^r has provincias continet, ab Italo^s Sicularum duce^t, qui eam^u antiquitus invasit, nomen accepit⁵. Sive ob hoc Italia dicitur, quia magni in ea boves, hoc est itali, habentur⁶. Ab eo namque quod est italicus^v per diminutionem, licet^w una littera addita altera inmutata vitulus, appellatur^x. Italia^y etiam Ausonia dicitur ab Ausono^z, Ulixis filio. Primitus tamen Beneventana regio hoc nomine appellata est; postea vero tota^a sic coepit Italia vocitari. Dicitur⁸ quoque etiam Latium^b Italia, pro eo quod Saturnus Iovem, suum filium, fugiens, intra eam invenisset latebram. — Igitur postquam de Italiae provinciis vel ipsius nomine, intra quam res gestas^c describimus, sufficienter est dictum, nunc ad historiae ordinem^d redeamus.

25. Alboin igitur Liguriam introiens, indictione ingre-

a) adhelpohs D 1. F 1. *1. 4. G 1; adhelpohs G 3; ad Delphos C *1. D 3. G 2, et e corr. F 1. — non longe et insula des. G 2. b) extincti D. F *2. G 4. 5b. c. c) alii C 1, ubi milia deest. d) ita A 1. F 1; Gallacia A *2; Gallicia corr. Gallacia F 4; Galatiam A 2. 3. plerique G; Galiciam B 2. C *1; Galliciam C 2. 3. D 1. F 3; Galliam C 1. e) ingressi A 3. G 3. f) deest D 2. 3. g) appellate A 4. D 1. 1a. G 4; appellati A 5. B 2. C 1. D 2. 3. F 1 e corr. G 2. 3. 5b. H 1, alii. h) Et — Paulus des. G 5b. i) epistolas A *2; epistula F 1; epistola Pauli (?) F *1. k) deest B 1. l) Medilanamque G 1. m) ita hoc loco A 1. F 1. *1; Perg. alii. n) Brixiaque F 1. *1; Brixamque G 2; Brixiamque G 3. — cis Alpibus Galliarum regionis F 1. *1. o) q. u. A. h. s. G. Cisalp. des. C *1, post suppl. D 1; q. u. A. h. des. C 1. 2. p) ac p. A 4; ac partem F 1. H 3. 5. I 2; hanc partem F 5. G. I 3, et e corr. C *1. H 1. q) Italiam F 1. G 1. 2. r) deest A 1. s) Itolo F 1; Itulo F *1; Itale C 1. t) ducem F 1. u) deest F 1 (post suppl.). *1; ea C 1. D 1; a. e. G 2. v) italiis A *2. E 1, corr. italicus D 1; italicus F 1. *1. G 1—4. w) licet et G 1—4. — unam litteram F 1. G 1. — additam F 1. x) appellabitur A 2. y) Italiam e. Ausoniam F 1. *1; I. enim A 3. Novum cap. (XXI) incipit I 1. Quae L 1 add. v. Archiv IX, p. 689. z) Auxono B 1; Ausonio corr. Ausono G 3; Ausona D 2. — filius A 2. a) deest B 1. b) Latinum D 2. G 4. c) gesta corr. gestas G 1. d) ordine F 1. *1.

1) Hos numeros Paulus sibi finxit. 2) primum — Galatae appellati sunt ex Isid. Etym. IX, 2, 68; cf. XIV, 3, 40. 3) Justin. XX, 5. 4) Ibid. XXIV, 4. 5) Haec ex Isid. XIV, 4, 18; qui eam ant. invasit Paulus. 6) Haec ex Festi epit. (ed. Müller p. 106). 7) Ex Festi epit. (ed. Müller p. 18). 8) Ex Isid. XIV, 4, 18.

diente tertia, tertio^a Nonas Septembris, sub temporibus Honorati archiepiscopi Mediolanium^b ingressus est¹. Dehinc^{Sept.} universas Liguriae^c civitates, praeter^d has quae in litore maris sunt positae^e, cepit. Honoratus vero archiepiscopus Mediolanium deserens, ad Genuensem urbem confugit. Paulus quoque patriarcha annis^f duodecim sacerdotium gerens, ab hac luce subtractus est regendamque^g ecclesiam Probino^h reliquit.

26ⁱ. Ticinensis eo tempore civitas ultra tres^k annos obsidionem perferens, se fortiter continuit, Langobardorum exercitu^l non procul iuxta ea^m ab occidentali parte residente. Interim Alboin, eiectisⁿ militibus, invasit omnia usque ad Tusciam^o, praeter Romam et Ravennam vel aliqua^p castra^q quae erant in maris litore constituta. Nec erat^r tunc virtus Romanis, ut resistere possint^s, quia et pestilentia, quae sub Narsete^t facta est, plurimos in Liguria^t et Venetiis ex-^{p. 87.} tinxerat^u, et post annum, quem^v diximus fuisse ubertatis, fames nimia ingruens^w universam Italiam devastabat^{x. 2}. Certum est autem, tunc Alboin multos^y secum ex diversis, quas vel alii reges vel ipse ceperat, gentibus ad Italiam adduxisse. Unde usque hodie eorum in quibus habitant vicos Gepidos, Vulgares, Sarmatas^z, Pannonios, Suavos, Noricos sive aliis huiusmodi nominibus appellamus^{a. 3}.

27. At^b vero Ticinensis civitas post tres annos et aliquod^c menses obsidionem perferens, tandem se Alboin et Langobardis obsidentibus tradidit. In quam^d cum Alboin^{572.} per portam quae dicitur Sancti Iohannis ab orientali urbis parte introiret, equus eius in portae medio concidens, quamvis^e calcaribus stimulatus, quamvis hinc inde hastarum^f verbe-

a) deest F 1; egreditur tertia tertioque e corr. D 1, et ita (t. e.) alii D. b) ita hoc loco et in sequentibus A 1. 2. 3. 4. D 2. G 3; Mediolanum B 1. C 1. F 1. G 2, alii. c) Legur. F 1. d) et spatio vacuo relicto G 2; praeter et G 1; p. absque (pro as quae) in A 1. e) deest D; penne post hec coepit C 1. f) annos F 1. G 1. 2. 3. g) regendaque F 1. h) Provino B 1. D 1. 1a. F 1. 2a, corr. provigno D 1; privigno D 2. i) hoc cap. post 27. posuit, sed errorem correxit A 4. k) quatuor F 2a. ed. pr. — ultra deest D 2. l) exercitum F 1. G 1. m) ita A 1 (corr. eam). 2? F 1. *1; eam ceteri. n) cum electis C *1. o) Tuscia F 1. p) aquila G 1; aquileia G 2. q) castella C 1—3. D. r) erant A 2. D 1. s) possit F *1, corr. possint F 1. G 3, corr. possent G 1; possent A 3. C. D, alii. t) Liguria D 2; inguinari(ia) pestis et C 1. 2. 3; plurimo singularia D 1; singularia G 1. u) extinxerant F 1; extinxerunt F *1; extinxit G 1—4. v) que F 1; qua G 1; quo F 4. G 3; quod G 4. w) irruens corr. irruens G 2; irruens F 1. G 1. 3. 4; deest G 5b. c. x) devastavit F. G. I 1. y) multas A 3, ubi ex d. — gentibus des.; multum F 1. *1. G 1. 3. 4. z) Sarmatos D 3. 4. F 4. G 2. 3. 4. 5a. c. 6. I 1; Sarmacos G 5b. a) appellatas C *1; ap(p)ellatos C 1. D 2. 3; vel tos superscr. I 1. b) Ad A 1. F 1. c) ita hoc loco F 1. G 3. d) qua F 1. *1. e) q. c. st. des. G *1. f) astarum A 4. B 2. E 1; uastarum B 1; hastis c. I 2; cum astis L 1; hastrum C 4b; ad straturium corr. a stratorio F 1, et ita F 2; a stratare G 1 (corr. a strata). 3; a stratore G 2. 5a. b. c. 6 astratoris F 3.

1) Haec ex nota quadam Mediolanensi hausta esse videntur, nisi ad Secundum referre velis. 2) Ita G. pont. Benedict. 3) Cf. Muratori Ant. I, p. 14. BE.

ribus caesus, non poterat elevari. Tunc unus ex eisdem^a Langobardis taliter regem adlocutus est dicens: 'Memento, domine^b rex, qualem^c votum vovisti. Frange^d tam durum votum, et ingredieris urbem. Vere etenim^e christianus est populus in hac civitate'. Siquidem Alboin voverat^f, quod universum populum, quia^g se tradere nolisset, gladio extingueret. Qui postquam talem^h votum dirumpens civibusⁱ indulgentiam promisit, mox eius equus consurgens, ipse civitatem ingressus, nulli^k laesionem inferens, in sua promissione permansit^l. Tunc ad eum omnis populus in palatium, quod quondam rex Theudericus^l construxerat, concurrrens, post tantas animum^m miserias de spe iam fidus coepit futura relevareⁿ.

⁵⁷²
^{Mai.} 28°. Qui rex postquam in Italia tres annos et sex menses regnavit, insidiis suae coniugis interemptus est^{p. 2}. Causa autem interfectionis eius^q fuit. Cum in convivio ultra quam oportuerat apud Veronam laetus resederet^r, cum poculo quod de capite Cunimundi regis sui soceris^s fecerat reginae ad bibendum vinum dari praecepit atque eam ut cum patre suo laetanter biberet^t invitavit. Hoc ne cui^u videatur impossibile, veritatem^v in Christo loquor: ego hoc poculum vidi in ^{p. 88.} quodam die festo^w Ratchis^x principem *ut illut^y convivis suis ostentaret^z manu tenentem. Igitur Rosemunda^a ubi rem animadvertit, altum concipiens in corde dolorem^b, quem conpscere^c non valens, mox in mariti necem patris funus

a) *ita Pal. Ass.* B 1. D 1, *alii*; isdem C 1; hisdem A 1? G 3, *alii*; ex his de F 1. G 1, *erasis* ex his G 2; u. de Lang. F 2; u. de e. Lang. A 3. b) d. r. *e corr.* F 1. c) *ita* A 1. E 1; *quale ceteri.* d) Frange — civitatem *des.* G 5b. c. e) enim F. G. f) voverant A 1; noverat B 1. D 3. F 1. G 5 (*corr.* voverat B 1. F 1); venerat G 4. g) quia *corr.* qui A 1. B 1. C 1. F 4; qui A 4. D 2. F 1. G 1. 2. 3. h) *ita* A 1. 2. B 1. F 1; *tale ceteri*; post t. A 1. i) vicibus A 2. k) i. versus nulli lesi *in loco raso* F 1; i. illi se non est inferens F 1; i. illi se none inf. G 1. 2; i. illi se nomine i. G 3. 4; i. est ille tamen non differens G 5; i. illis malum non i. F 5; n. l. i. *des.* F 2. 3. 4. l) Teud. F 1. 1. G 1. 3, *alii*; Theod. A 3. B 1. 2. D 2. 3a. 3. G 5, *alii*; Teod. C 1; Thiadric G 2; Thiadricus G 5c *alibi.* m) animi D 1 *e corr.*, *et ita alii* D. n) revelare C 1. D 3. G 4. I 1; levare F 2. 3; relevari F 5; relaxari A 5. 6; in futuro revelari G 5c; in futuro relevari G 5a. b. o) *cap. antecedenti adjungunt* B 1a. G 4. p) *deest* F 1. q) et F 1. 1; e. haec f. C. D. E. F 2. 3. G 2. 3. 5. 5c. I 1, *alii.* r) *ita* F 1. 1. G 1; resideret *ceteri.* s) *ita* A 1. 2. B 1. 2. F 1. 1. 3. G 1. 3; soceri *alii.* t) biberit A 2; viveret (*ut ante vivendum*) F 1. 1. u) *deest* G 3. 4. I 3. v) veritate F 1. w) festa F 1. 1; diem festum G 3. 4; diem festo G 1. x) Ratchis A 1. 4. C 2. D 3; Rathis A 3. C 1. D 10. G 5c; Raithis G 5b; Ratgis G 2; Ratigis B 2?; Ratichis F 1; Rattichis F 1. 3. 4; Rattighis G 4; Rathicis E 1. — principis F 1. y) *ita* A 1. — conviviis A 2. 4. B 2. D 1. F 1. 1. 2. G 1. 3. 4. 5a. b. I 3. z) ostenderet B 1. G 1a. a) Rosemunda A 1; Rosimunda F 1. G 1. 2, *alii*; Rosomunda D 1. b) dolore que F 1. 1. c) conpscere F 1; conspicere A 1. F 1; concupiscere G 1. 3, *corr.* conpscere G 1. 4.

1) *Traditionem ecclesiae Ticinensis Paulus sequi videtur.* 2) *De mortis tempore v. Agnellum c. 96. et Exc. Sang.: VI. p̄c. Iustino aug. Eo anno occisus est a suis Albida rex Langobardorum 8. Kal. Jun.*

vindicatura exarsit, consiliumque mox cum^a Helmechis^b, qui regis scilpor^c, hoc est armiger¹, et conlactaneus erat, ut regem interficeret^d, iniit. Qui reginae persuasit, ut ipsa Peredeo^e, qui erat vir^f fortissimus, in hoc consilium adsciret^g. Peredeo cum reginae suadenti tanti^h nefas consensumⁱ adhibere nollet^k, illa se noctu in lectulo suae vestiariae^l, cum qua Peredeo stupri consuetudinem^m habebat, supposuit; ubiⁿ Peredeo rem nescius veniens, cum regina concubuit. Cumque illa^o patrato iam scelere ab eo quaereret, quam se esse^p existimaret^q, et ipse nomen suae amicae, quam esse putabat, nominasset, regina subiunxit: 'Nequaquam^r ut putas, sed ego Rosemunda sum', inquit. 'Certe^s nunc talem^t rem, Peredeo, perpetrata habes, ut^u aut tu Alboin interficies^v, aut ipse te suo gladio extinguet^v'. Tunc ille^w intellexit malum quod fecit, et qui^x sponte noluerat, tali^y modo in regis necem coactus adsensit. Tunc^z Rosemunda, dum^a se Alboin in^b meridie sopori dedisset, magnum in palatio silentium fieri praecipiens, omnia alia^c arma subtrahens, spatham^d illius ad lectuli caput, ne tolli aut evaginari possit^e, fortiter conligavit, et iuxta consilium^f Peredeo^g Helmechis interfectorem omni bestia crudelior introduxit^h. Alboin su-

a) *deest* A 1. b) Helmechis A 2. 3. 5. C 1. 3. 4b. D 1. 1a. I 1. L 1?; Helchimis A 3; Helmicisi F 1. *1; Helmigiso G 1. 2; Helmiso *corr.* Helmigiso G 4; Elmechis D 2. *3a. 10; Elmichis A 4. B 1. 2. D 4. F 5. L 2; Elmechisis E 1. c) scylpor F 1. *1. G 1; scilphor C 2. E 1. G 5a; scylphor G 5b. c; scylfor I 2; scylpor G 3. 4; sciphor D 1? silpor A 4. F 2; scilpor C 5; scirpor A 5; scultporo G 2. d) interficere A 2. F 1. *1. e) Peredeum D 2. G 1. 2, *alii.* f) *deest* C 1. g) *adsc. corr.* affectaret F 1. h) *deest* A 1; tantum A 4. 5. D 2. 3. 5. G 4. 5a. b. I 1. 2; tale F 5. i) *consum* F 1. *1; *sensum* G 1. 3, *corr.* *consensum* G 4; *assensum* G 2. k) *nolet* C 1. E 1; *noluit* F. G, *corr.* *noluisset* F 1, *et ita* I 2. l) *vestiare* A 1. m) *consuetudine* F 1. n) *ubi* — *concubuit des.* G 2. 2a. o) *deest* G 1. 2. p) *esset* F 1. q) *extimaret* A 1; (*a*)*estimaret* F. G, *alii.* r) *quam ut* — *inquit des.* F *1. s) C. *te nunc* A 3; *Cerne* C *1. t) *deest* C 1. u) *deest* G 2. — *aut deest* F *1. G 3. 4. v) *interficeres corr.* *interficies* A 2; *interficis* C *1. D 1; *interfices* F 1. *1; *interficies* C 1; *interficias* D 2. 3. F 5. G 5b. — *extinguit* F 1. *1; *extinget* C 1; *extinguat* C 2. D 3. F 5. w) *deest* A 3; *int. ille* G 2. x) *quid* F 1. y) *tale* F 1. G 1. z) *Tum* A 2. a) *cum* G. I 1. L 1. b) *delevit* D 1; *om.* A 2. 3. *ceteri* D. F. G. I 1, *alii.* — *Fragmentum* F *1. *hic desinit.* c) *aliena* A *3; *deest* G 3. 4. L 1. d) *ita* A 1; *spatam plerique alii.* e) *posset* C 1. 2. D 2. 3, *alii.* f) *consilio* F 1. g) *Peredeo corr.* *Peredei* D 1; *Peredei* A *3. 3. 4. D *3. 4. 6. G 1. 5a. b. I 1. 3; *Helmigisum vel Elmechisum* G 1—4; *Peredeum et Elmichis interfectores e corr.* F 1, *et ita* F 2. 3. 4; *Peredei et Helm.* A 5. 6; *interfectores* L 1; *iuxta consilium Helmechis Peredeo corr. ed. Lind.*

1) Cf. *Gloss. Lang. LL. IV, p. 655.* 2) *Quae Paulus ita Originem sequens tradit cum antecedentibus pugnare, manifestum est. Quare alii textum corrigere conati sunt. — Agnellus, et ipse traditionem popularem secutus, Peredeum omnino ignorat, et quae Paulus de Peredeo, Agnellus omnia de Helmigiso tradit; id quod verius videtur. BE. Minus recte vero Bethmann propter sermonis rusticitatem hoc capitulum ex Secundo sumtum putabat.*

bito de sopore experrectus^a, malum quod imminebat intelligens, manum citius ad spatham^b porrexit; quam strictius^c religatam abstrahere non valens, adprehenso tamen scabello^d subpedaneo, se cum eo per aliquod spatium^e defendit. Sed heu^f pro dolor! vir bellicosissimus et summae audaciae nihil contra hostem praevalens, quasi unus de inertibus^g interfectus est, uniusque mulierculae consilio^h periit, qui per tot hostium strages bello famosissimus^h extitit. Cuius corpus cum maximo Langobardorum fletu et lamentis sub cuiusdam scalae ascensuⁱ, quae palatio erat contigua, sepultum^k est. Fuit autem^l statura procerus et ad bella peragenda toto corpore coaptatus. Huius tumulum nostris in diebus Giselpert^m, qui dux Veronensium fuerat, aperiens, spatham eius et si quid in ornatu ipsius inventum fuerat abstulit. Qui se ob hancⁿ causam vanitate solita aput indoc-tos homines Alboin vidisse^o iactabat.

29. Igitur¹ Helmechis, extincto Alboin, regnum eius invadere conatus est. Sed minime potuit, quia Langobardi, nimium de morte illius dolentes, eum moliebantur extinguere^p. Statimque Rosemunda Longino^q praefecto Ravennae^r mandavit, ut² citius^s navem dirigeret, quae eos suscipere possit^t. Longinus tali nuntio laetus effectus, festinanter navem direxit, in qua^u Helmechis cum Rosemunda, sua^v iam coniuge, noctu fugientes ingressi sunt. Auferentesque^w secum Albsuindam^x, regis filiam, et omnem Langobardorum thesaurum, velocius Ravennam pervenerunt. Tunc Longinus praefectus suadere coepit Rosemundae^y, ut Helmechis interficeret et eius se nuptiis copularet. Illa^z ut erat ad

a) expertus A 3. G 1. 3; expustus F 1; expergefactus A 5. C. D. E 1. F 4. H 1. I 1. 2.
b) spata F 1; sp. abstrahendam G 5c. c) strictus A 1. D 1. G 1; strictim C 2;
cicius G 3; tractius corr. strictus E 1. d) scabillo A 1. B 1. e) spatio F 1.
G 1. 3. 4. f) eu F 4; eum D 1. E 1. F 1. G 1. 3. 4; tunc G 5a. b. c. g) inertis
A 4; incertis corr. inertibus E 1; incertibus D 1. 1a, corr. incestibus G 2, et ita
C 5; incertis e corr. D 1; incestis D 2. *3. 3. 5. 6. 8; inermibus C 1. 2. H 1;
de inertibus superscr. vel de inermis I 1. h) famosissimos F 1. G 1. i) ascen-
sum A 4. F. G 1. 3. 4. 5a. b; adensus B 1; ascens B 2. — quaeque C *1.
k) sepultus A 2. G 1. 3. 4. l) deest G 3. — stratura A 1. m) Giselpert G 1;
Giselpret G 5c; Gyselpret G 4; Giselpertus C 1; Gisebertus D 2. 3; Giselpero A *3.
n) hoc (hac G 1) causa F 1. G 1. 3; Qui ob causam D 2; Quam ob causam D 3;
Qui — iactabat des. F 5. — vanitatem F 1. o) se v. D 2. G; v. se D 3; vi-
disset E 1; vindicasse G 5c. p) extingueret F 1. q) Longinu F 1. r) Ra-
venna E 1. F 1. G 1. 4; Ravennam F 5. G 2. s) citium corr. citius A 1.
t) posset D 1 e corr., et ita alii D; id quod saepius factum ubique annotare nolui.
u) ita A 2. B 1. D 2. F 1. G 1. 2. 3; quam ceteri. v) deest C 1. D. — iam
deest G 3. w) affer. F. G 1—4. x) Abs. B 1. D 1. 3; Albsinda F 1; Albsindam
G 1. 3. — regis deest D 2. 3. y) Rosemunda C 1. E 1. F 1; Rose(i)mundam
G. H 1. z) At illa G 1—4. — autem ut post suppl. F 1.

1) *Sequentia ex Or.* 2) ut eam reciperet Ravenna *Or.* 3) festinanter, sua iam coniuge, noctu fugientes, velocius, ut erat — assensum dedit, poculum q. s. e. a., evaginato super eam gladio *Pauli sunt additamenta.*

omnem nequitiam facilis, dum optat^a Ravennatum^b domina fieri, ad tantum perpetrandum facinus adsensum dedit; atque dum Helmechis se in balneo ablueret, egredienti^c ei de lavacro veneni poculum, quod salutis esse adseverabat, propinavit. Ille ubi sensit se mortis poculum bibisse^d, Rosemunda^e, evaginato super eam gladio^f, quod reliquum erat bibere coegit¹. Sicque Dei omnipotentis iudicio interfectores iniquissimi^g uno momento perierunt^h.

30. His ita peremptisⁱ, Longinus² praefectus Albsuindam^k cum Langobardorum thesauris Constantinopolim ad imperatorem direxit. Adfirmant aliqui^l, etiam Peredeo^m pariter cum Helmechis et Rosemunda Ravennaⁿ venisse atque exinde cum Albsuinda^o Constantinopolim^p directus^q esse ibique in spectaculo^r populi coram imperatore^s leonem mirae magnitudinis occidisse. Cui, ut ferunt, ne quid aliquid^t malignum in regia urbe, quia *vir fortis^u erat, moliretur,^{p. 90.} iussu^v imperatoris oculi evulsi^w sunt. Qui sibi post aliquod^x tempus duos cultellos aptavit^y; quibus in utrisque suis^z manicis absconsis, palatium^a petiit atque se quaedam^b ad augusti utilitatem, si ad eum intromitteretur, locuturum promisit. Ad quem^c augustus duos^d sibi familiares, qui eius verba suscipere, patricos misit. Qui cum ad Peredeo^e venissent, ille ad eos, quasi aliquid eis secretius dicturus^f, propius^g accessit^h atque ambos utraque manuⁱ gladiis^k,

a) optaret F. G. H 1. b) Ravennatum A 2; Ravennantium A 3. 4. B 1. D 2. E 1; Venatum corr. Vennantium F 1. G 1; venatum G 3. 4; venatu G 3; Venetii G 2. 5a. c; Venetiae G 5b. c) egrediente F 1. d) bibisset F 1. e) ita A 2. 4. B 1. D 1. F 1; Rosemunde A 1; Rosemundam ceteri. f) gladium E 1. G 1. g) iniquissimo A 2. B 1a; nequissimo corr. iniquissimi F 1; iniquissima A 4; nequissimi A 5. F 5. G. h) quae L 1 adjecit v. Arch. IX, p. 702. i) peractis e corr., iterum corr. peremptis F 1; perentis G 3. k) Albsuinda F 1. l) aliquid B 1. F 1. m) ita A 1. 2. 3. B 1. F 1; Peredeum C. D. G, alii. n) ita A 1. F 1. 4; deest G; Ravennam B. C. D. E. I 1. o) Albsuinda A 1 hoc loco; Albsuindam A 2; Albsuindam B 1. p) ad Const. G 1-4; in Constantinopoli F 1; in C. I 2. q) ita A 1. F 1; directum ceteri. r) in spectaculo F 1. 2. 4, corr. spect. I 1; expectaculum G 1. 3; spectaculum G 2; conspectu A 3. B 1a. s) imperatorem D 2. F 1. G 1. 3. t) ita A 1. 2. 4. B 1. 2. E 1. F 1. G 1. 3. 4. I 3; cf. VI, 24; ne aliquod G 5b; ne quid aliquando F 5; ne aliquid alii. u) q. virtus F 1; q. virtutis G 1. 3. 4. 5b. c; q. magnae virtutis e corr. F 1. G 4, et ita F 2. G 2; q. virtutis e. magnae e corr. G 1. v) iussum F 1. G 1; iusso G 3. w) avulsi F. G. x) aliquid A 2; aliquo F 1. y) artabat in C 1. 2; artabit in C 1. D 1. z) deest A 3. a) plateam G 1; platea G 4. b) a. sequenda F 1; a. sequendum G 1; atquendum F 1a. G 3; a. se quiddam F 5. G 2; se quedam F 4; se quandam G 5a. c. c) Atque F 1. G 1. 2. d) duo F 1. G 1. 3; duos ibi G 4. — familiaris G 4; familiares G 3. e) ita A 1. 2. F 1; Peredeum ceteri. f) deest G 2; addicturus F 1. G 1. 3. 4. g) proprius A 1. 2?; propriis F 1; propicius C 1. h) accedisset F 1; accidisset G 1. 3, corr. accessisset G 4, et ita F 2. 5. G 5a. b. c. i) manum F 1. G 1. k) cum gl. G 2.

1) Carmen popolare huic narrationi simillimum v. apud Nigra, Canzoni popolari del Piemonte. BE. 2) Longinus — direxit ex Or. Qui de Peredei morte retulerint, non constat.

quos absconsos habebat, fortiter vulneravit, ita ut statim in terra^a corruerent^b et expirarent. Sic Samsonis^c illius fortissimi ex aliqua parte non absimilis, suas iniurias ultus est et pro amissione duorum luminum duos imperatori^d viros utilissimos^e interemit.

31. Langobardi¹ vero aput Italiam omnes communi consilio Cleph^f, nobilissimum de suis virum, in urbe Ticinensium sibi regem statuerunt. Hic multos Romanorum viros potentes, alios gladiis^g extinxit, alios ab Italia exturbavit². Iste cum annum unum et sex menses cum Masane^h sua coniuge regnum optenuisset, a puero de suo obsequio³ gladio iugulatusⁱ est.

32^k. Post cuius mortem Langobardi per^l annos decem⁴ regem^m non habentes, sub ducibus fuerunt. Unusquisque enim ducum suam civitatem obtinebat: Zabanⁿ Ticinum, Wallari^o Bergamum^p, Alichis^q Brexiam, Eoin^r Trientum^s, Gisulfus^t Forumiuli^u. Sed et alii extra hos in suis urbibus triginta duces^v fuerunt. His diebus multi nobilium Romanorum ob cupiditatem^w interfecti sunt. Reliqui vero per hospites^x divisi, ut terciam partem^y suarum frugum Lan-

a) ita B 1. C 1. 2. D 1. F 1. G 1. 2; terram A 1? 2. 3, alii. b) corruent A 1; corruens et e. F 1; corruentes e. F 2. 3. 5. G. c) Saxoni F 5. d) imperatoris F 2. G. I 1. — viros *deest* C. D. e) utilissimos B 1. F 1; utilissimos A 4. 5. D 2? F 2. 2. 5. G. f) Clep B 1. D 3a. 3. G. I 1. L 1; Cleb A 3. F. I 2; Clepam B 1a. — nobilissimo d. s. viribus F 1. g) gladios C 1. 4b. F 1; gladio A 3. G. I 2, alii; — extinxerunt F 1. h) Massane C 1—3. *plerique* D. E 1. H 1. I 2; Massana C 4b. 5; Manasa A 5; Manassa A 5b; Manasse D 2. H 5a; Mansane L 1; Ansane F 1. 2. 4. G 1. 2. 4. 6; Ansones G 3; Asane F 2. G 5b; Asanae G 5c; Asa G 5a. i) iaculatus A 3. — gladio *deest* C 2. G 5c. k) *hoc caput deest* C 4; in C 5 et *cod. Ortelii ap. Lind. p. 299. legitur*: Itaque mortuo Cleph, per decem annos absque rege fuere Langobardi; tantummodo duces sibi (*deest Lind.*) praeerant. *Quod ex rubra sumtum esse videtur, ut lacuna expleretur.* l) post A 1. B 1. 2. C 1. 2. D 1. H 1. I 3; *quod in archetypo fuisse verisimile est*; usque per D 3, e *corr. ut videtur* F 1, et ita G. I 1, alii; usque post D 3a. 8; m) rege F 1. n) Laban A 3; Etab A 4; Tibaban A 5; Tiban G 5b; Tiaban L 1; Ticum F 1. — F 1 *alia manu addit*: Alboni Mediolanum, et ita (Alloni F 2. 3) F 2. 2 (ubi Mediolanum *legi potest*). 3. 4. o) Waillari I 1. p) Perg. C 1. 1. D 1. G 2, alii. q) Alechis E 1; Aliis A 4; Alahis F. G 2; Alachis D 3; Alaichis G 4. — Brixiam F 1; Brixiam G. r) ita A 1. B 1. 1a. 2. F. G 1—4. I 2. 3; Euin *plerique alii et infra fere omnes*; Eiuin I 1. *Scribitur etiam* Ebin (G 2), Ebuin (G 3), Hevin (G 5c). s) Tridentum A 5. C. D. E 1. F 5. G 2. 5a. b. H 1; Tridentum F 1. G 1. 2. 3; Trentum F 2. 3. t) Gisolphus A 2. u) Foroiuli(ii) B 1. G; Foruicelli C 1; Foruili D 1; Forolii F 1; *cf. supra p. 96 n. p.* v) ducibus F 1; viri G 3. w) cupiditate A 2. B 1. x) hostes D 2. 3. G 5b. I 1, e *corr.* G 4. y) hospites *corr.* partes F 1, et ita F 2. 3. 4; vel patres *superscr.* G 1.

1) *Paulus Originem secutus, aput Italiam omnes communi consilio, nob. de s. v. in u. T. de suo addidit. Reliqua vero aliunde sumsit.* 2) *Cf. Marium a. 572, qui similia tradit.* 3) *Cf. Marium a. 573. et de hoc loco Pabst, Forschungen II, p. 504 sqq.* 4) *duodecim Or. et Cont. Prosp.*

gobardis persolverent, tributarii efficiuntur¹. Per^a hos Lan-^{p. 91.}
gobardorum duces, septimo anno² ab adventu^b Alboin et^c
totius gentis, spoliatis ecclesiis, sacerdotibus interfectis,
civitatibus subrutis^d populisque, qui more segetum excreve-
rant^e, extinctis, exceptis^f his regionibus quas Alboin ceperat,
Italia ex^g maxima parte capta et^h a Langobardis subiugata est³.

EXPLICITⁱ LIBER SECUNDUS.INCIPIUNT CAPITULA^k LIBRI TERTII.

1. Quia duces Langobardorum Galliam ad praedandum sunt^l ingressi (;) quorum adventum beatus Hospitius longe^m praedixit.
2. De Langobardoⁿ qui beatum Hospitium extinguere voluit (;) quomodo eius dextera obriguit, et quomodo ab eodem beato viro sanitati^o restituta est, et quia ipse^p Langobardus monachus^q effectus est.
3. Quomodo Langobardorum exercitui Amatus^r patricius bellum intulit, et quomodo ab eis^s devictus^t et occisus est (;) et quomodo Langobardi^u victores^v cum multa praeda ad Italiam^w sunt reversi.
- 4.^x Quomodo iterum Langobardi Galliam ingressi, a^y Mummulo patricio sunt devicti.
- 5.^z Quomodo Saxones^a, qui^b cum Langobardis in Italiam^c venerant^d (;) Galliam depraedantes a Mummulo sunt superati.
6. Quomodo ipsi^e Saxones cum uxoribus^f et parvulis suis iterum Galliam^g ingressi^h (;) dum praedasⁱ agerent,

a) Porro F. G 1—4. I 3. b) adventum F 1. c) in A 1. d) subruptis D 6. F. G; obstructis H 1. e) excreb(v)erat F 4. G 1. 5b; exer. cum his G 5b. — extinctos F 1. f) *deest* F. G; F 1 *post add.* exceptis, *sed corr.* in, et ita F 2. 3. 4. g) et A 2. 3. G 2. I 1, *corr.* ex E 1. h) *deest* G 1—4. i) Expl. hist. Lang. liber II. A 4; *haec desunt* F 1. k) hi(y)storiae Langobardorum *add.* F 1. G 1. 3; Incipit Deo favente liber III. Inc. cap. libri III. A 4. *Codices* C. D. F 2. 4 *pleraque argumenta breviora reddunt, desinentes ubi (;) posuimus; F 4 multa praeterea mutavit.* l) *deest* C 1. m) longe ante A 3. B 1. n) Langobardi F 1; Langobardis — voluerunt C 1. I 1; voluerit G 4. o) sanitatis F 1. p) isdem B 1. q) monachis F 1. r) Armatus A 3. C 1. I 1. — patricius F 1. s) eisdem D 1. t) devictus et *des.* C. D; patr. occurrit et ab eisdem occisus I 1. u) Langobardis F 1. v) *deest* A 3. w) Italia A 1; s. ad I. r. G 2. x) *hoc argum. deest* I 1. y) sunt a G 3. 4. z) *hoc argum. deest* D 2. a) ipsi S. B 1. F. G. b) *deest* C 1. c) Italia A 1. d) venerunt B. C. D. G. I 1; in Gallias proruperunt *add. e corr.* D 1, et ita alii D. e) *deest* C 1. D 1. f) u. suis et p. in G 2; et filiis s. D 2. 3; suis *deest* A 3. G 3. g) Gallias G 2. 4. I 1; in Gallia F 1; in Gallias G 1. 3. h) i. sunt C 1; regressi I 1. i) d. pr. *retinuerunt* C 1. D 1, *ubi corrector add.:* agerent a. M. eis sit occursum, et ita D 2.

1) *De hoc loco celeberrimo cf. praesertim Hegel, Städteverfassung I, p. 352 sqq. De vera lectione hic et infra III, 16. dubitari nequit.*
2) *Id Paulus ex Gregorio Turonensi (IV, 35) in historiam suam translulit illius verba male interpretatus. BI.* 3) *Haec ex Greg. M. Dial. III, 38.*

coartati a Mummulo, auro se redimerunt et sic ad^a Sigispertum^b regem venerunt^c et inde patriam revertuntur.

7. Quomodo Saxones de patria sua Suavos et alias^d gentes quae ibi residebant expellere^e (;) cupientes, ab eis vehementer sunt caesi.

8. Quomodo tres duces Langobardorum, hoc est Amo^f, Zaban^g et Rodanus, Gallias^h intruperuntⁱ, et quomodo Zaban^g et Rodanus a Mummulo devicti^k sunt(;); et quomodo toti tres ad Italiam revertuntur.

9.^l Quomodo Franci Anagnis castrum Langobardorum ceperunt, et quomodo Ragilo^m comis a Francorumⁿ duce Chramnichis^o occisus est (;) et quomodo ipse Chramnichis ab Euin^p Langobardorum duce de Tridento^q peremptus est.

* p. 92. * 10. De morte Sigisperti Francorum regis, et de nuptiis Euin ducis.

11.^r De morte Iustini^s minoris^t(;) et qualis in vita sua fuerit.

12. De principatu Tiberii Constantini, et^u de bonis actibus eius (;) sive divitiis quae ei a Deo concessae sunt^v.

13. De aureis quos^w Hilperico^x imperator direxit, et de beato Gregorio (;) et de^y vastatione Classis^z.

14. De morte Probini^a patriarchae (;) et de Helia^b eius successore.

15. De morte Tiberii^c Constantini augusti et imperio^d Mauricii.

16. De regno Authari, et quanta securitas eius tempore fuit.

17. Quomodo Childepertus Italiam introivit, sed^e facta pace discessit.

18. De expugnatione Brexilli, et^f de fuga Doctrulfi^g ducis.

19. De morte Doctrulfi, et^h quali epitaphioⁱ honoratus est.

a) a A 1. G 2. 3. b) Sigib. B 1; Sigeb. G 2. — regem *deest* G 3. c) pervenerunt A 3. B 1. d) alia F 1. e) in D 1 *corr. addit*: conati sunt, et ita alii D; capiunt *add.* 1. II; expulerunt H 1. f) Ama C'1, *corr.* Aman D 1, et ita alii D. g) Laban A 3; Taban D 1. h) Gallias — Rodanus *des.* C. D. G 2. H 1. I 1. i) superaverunt A 3. k) victi G 1. 2; et — devicti sunt *des.* I 1; et q. t. revertuntur *des.* G 1. 2. l) *hoc arg. deest* I 1. m) Ragilis G 2; Rugilo D 2. 3. n) Langobardorum G 3. 4. — a *deest* A 3. C 1—3. o) Cramnicis B 1; Chramnicis D 1. F 1. G 3; Chramnitis *semel* G 1; Chramnete G 2. p) Eoin F 1 e *corr.* G; *deest* A 3. q) Tridentum G 4; detrimentum G 3. r) *hoc arg. deest* G 3. s) Iustiniani I 3; I. imperatoris D 2. 3. t) iunioris G 2; et *aliis erasis habet* C'1. u) et d. b. a. e. *des.* I 1. v) c. erant G; consesserunt F 1. w) que F 1? G 4; quod G 3; aures quod G 1; auro quod G 2. x) Ilperico imperatori B 1; imperatore G 1; *impef.* dixgrunt F 1; *imp. deest* D 2; regi D 3. y) *deest* G 2. z) causis A 1; dassis F 1. — D 3. 4 *inserunt*: XIII. Quod Faroald Spoledanorum dux Classem urbem munitam spoliavit. a) Provini B 1. b) Elá B 1. c) Teb. B 1. — *Const. deest* A 1. d) *imp.* B 1. C 1. D 1; imperatoris H 1. e) s. f. p. d. *des.* F 2a. — pacem F 1. f) et — ducis *des.* F 2a. g) Doctrulfi A 3 (*post* Ductrulfi); Doctrulfu G 3; Droctuldfi F 5. G 4; Doctrulfi G 1; D. regis D 2. h) et — est *des.* F 2a. i) epitaphy(i)um G 1. 4; epitapium G 3; *litterae fio e corr.* F 1.

20. De sacerdotio^a Pelagii papae et^b errore Heliae patriarchae.
21. De bello Childeperti contra Hispanos^c (;) et morte Ingundis^d.
22. De Francorum exercitu^e qui in Italiam venit (;) et sine effectu regressus^f est.
23. De aquae diluvio et miraculo quod factum est in basilica sancti Zenonis^g.
24. De pontificatu beati Gregorii, et de^h clade quae tunc Romae facta est.
25. Quomodo beatus Gregorius Anglos convertit.
26. De morte Heliae patriarchae et sacerdotio Severi et eius erroreⁱ.
27. Quod^k rex Authari exercitum^l ad Histriam^m misit, et de Francioneⁿ.
28. Quomodo rex Authari sororem^o Childeperti in matrimonium petiit^p.
29. Quomodo Franci in Italiam^q introierunt et^r [a^s] Langobardis devicti sunt.
30. Quomodo rex Authari in Baioariam^t, ut suam sponsam videret, perrexit (;) et quomodo eam accepit^u uxorem.
- 31.^v Quomodo iterum Francorum exercitus in Italiam venit (;) et quia eos morbus^w desinteriae invasit, et de eorum in^x patriam reversione.
32. Quomodo rex Authari^y Beneventum perrexit.
33. De Zottone^z primo Beneventanorum^a duce.
- 34.^b Quomodo Authari rex legatos ad Gunthramnum^c misit, et de eius mirabili visione.
35. De morte Authari regis, et de^d regno Agilulfi.

EXPLICIUNT^e CAPITULA.

a) sacerdotium G 3. 4. b) et e. H. p. des. F 2. c) Hispaniae G 2. d) Ingundis F 1. G 1. 2; Inguindis A 3. e) exercitum G 3. 4. f) regressi A 3; egressus F 1. G 3. g) Z. episcopi G 3. h) deest A 3. B 1. D 1; et — est des. F 2a. i) deest C 1. D 1; corrector hic suppl. iniuriatione, et ita alii D. k) Quo D 1; Quomodo G. Deest hoc argum. C. D. F 5. G 4. H 1. l) exercitu F 1. m) historiam B 1. n) fractione A 3; Franci B 1. o) sorore D 1. F 1. p) petit B 1; poposcit post add. D 1, et ita alii D; accepit C 1. q) Italia C 1. F 1. G 1. r) hac D 1. s) deest A 1. C 1. F 1. G 4. — is in Langobardis e corr. F 1. t) Baicariam A 3; Baioaria F 1. — D 1 (ubi perrexit deest) post add. ivit, et ita alii D; in B. venit ut s. sp. v. C 1. u) acceperit B 1; p. et uxorem duxit I 1; uxore F 1. v) hoc arg. deest I 1. w) morbos F 1. G 1. 3. 4. x) in p. des. B 1; reversionem G 3. 4. I 3. y) Authari hoc loco G 1. z) Zotone B 1. D 1 e corr., et ita D 2; Tottone A 3; Azattone G 4. — primo deest F. G. a) Beneventorum A 3. D 1. 2. G 1. 2. 3. I 1. — ducem sunt D 1. b) ultima duo arg. des. H 1. c) Guntranum B 1; Gunthramnum F 1. G 1. d) deest D. F. G. e) ita A 1; Expl. cap. des. A 5. F 1; omnia haec desunt G 3. Expl. cap. libri III. historia Lang. Inc. liber III. A 4; Expl. capit. historiae Langobardorum liber III. B 1; Exp. capit. historiae Langobardorum. Liber III incipit C 1; Expliciunt capituli historiae Langobardorum libri III. D 1; Expl. cap. libri III. Incipit historia Lang. liber III. E 1; Expliciunt capitulae libri III. Incipit liber tertius G 2; Expl. cap. Incipit liber tertius A 3; Inc. l. t. A 5; Historie Lang. liber III. F 1.

*p. 93. *INCIPIT HISTORIAE LANGOBARDORUM
LIBER TERTIUS.

574. 1. Igitur¹ aliquanti ex ducibus Langobardorum cum valido exercitu Gallias ingrediuntur. Horum² adventum vir Dei Hospitius, qui apud^a Niceam³ erat inclausus^a, sancto sibi revelante Spiritu, longe ante praevидit eiusdemque^b urbis civibus, quae mala inminerent, praedixit^b. Erat enim vir iste magnae abstinentiae et probabilis vitae; qui constrictus ad^c carnem cathenis ferreis, induto desuper cilicio, solo pane in cibo cum paucis dactulis^d utebatur. In diebus autem^e quadragesimae radicibus herbarum Aegyptiarum, quibus heremitae utuntur, exhibentibus sibi negotiatoribus, alebatur. Per hunc Dominus magnas virtutes operari dignatus est, quae scriptae habentur in libris venerabilis viri Gregorii Turo-nensis^f episcopi. Igitur vir iste sanctus adventum Langobardorum in Gallias hoc modo praedixit: 'Venient', inquit, 'Langobardi in Gallias et devastabunt civitates septem, eo quod increverit malitia eorum in conspectu Domini. Est enim omnis populus periuriis deditus, furtis obnoxius, rapinis intentus, homicidiis prumptus^g; in quibus non^h est iustitiae fructus: non decimae dantur, non pauper alitur, non tegitur nudus, non suscipitur hospitio peregrinus. Ideo haec plaga⁴ ventura est super populum istum'. Monachis quoque suis praeci-piens dixit: 'Abscedite et vos a loco isto, auferentes vobiscum quaeⁱ habetis. Ecce enim gens appropiat^k quam praedixi'. Dicentibus autem illis: 'Non relin-quimus^l te, sanctissime pater', ait: 'Nolite timere pro me. Futurum est enim, ut inferant mihi iniurias, sed non nocent usque ad mortem'.

2. Discedentibus⁵ autem monachis, advenit exercitus Langobardorum⁶. Qui dum cuncta quae reppererat vasta-

a') apud A 1. F 1 *nonnumquam*. a) inclusus A *2. 5. D 3. F 3. 5. G 5a. b. H 1. I 1. 2. 3. b) ei. — praedixit *des.* G 1 (*post suppl.*). 2. 5a. b. c. c) *deest* C. D. — carnem *corr.* carne D 1, *et ita ceteri* D *et* C 2. E 1. d) dactulis *corr.* dactilis D 1, *et ita plerique* D, *praeterea* A *2. 2. 4. 5. B 1. F 5. G 2. 5a. b; dactalis F 1. G 4; dactilibus B 2. e) *deest* G 3. f) Toronensis A 2, *corr.* Turon. A 1. B 1. F 1; Turon. *ceteri* g) *ita* A 1. B 1. 3. F 1. G 1. 4; *impromptus* A 2. h) nullus A *3. i) omnia q. C 1. k) ap(d)propriet A 1. B 1; *appropreat* B 2; ap(d)propinquat A 3. 4. 5. C 4b. E 1. G 3, *cum Greg.* — *gens deest* G 2, *ubi quam praedixit corr.* quod praedixi; quod G 3. l) relin-quimus *corr.* relin-quemus D 1, *et ita ceteri* D, *praeterea* C 1—3. G 2. 3. 5a. b.

1) Cf. *Greg. Tur. IV, 42.* 2) *Haec ex Greg. Tur. VI, 6. sumta sunt; et prob. vitae Paulus.* 3) *Nizza.* 4) *plaga supervenit Greg., cujus verba nonnumquam mutavit Paulus.* 5) *Ex Greg. VI, 6. ad verbum fere exscriptum.* 6) *gens illa Greg.*

ret^a, ad locum ubi vir sanctus inclausus^b erat pervenit^c. At ille per fenestram turris se eis ostendit. Illi vero circumeuntes turrem, dum aditum quaerent^d, per quem ad eum ingredi possent, et minime invenirent, duo ex eis ascendentes tectum^e, discoperierunt^f illud. Et videntes eum vinctum^g cathenis indutumque cilicio, dicunt: 'Hic malefactor est et homicidium fecit, ideo in his ligaminibus vinctus tenetur'. Vocatumque^h interpretem, sciscitantur ab eo, quidⁱ mali fecerit^k, ut tali supplicio artaretur. At ille fatetur, se homicidam^l esse omniumque criminum reum. * Tunc^m unus, extractoⁿ p. 94. gladio, ut caput eius amputaret, mox eius dextera in ipso ictu suspensa dirigit, nec eam ad se potuit revocare. Qui^o relictum gladium terrae deiecit^o. Haec videntes socii eius, clamorem^p in caelo dederunt, flagitantes a sancto, ut, quid eis agendum esset, clementer insinuaret. Ipse vero inposito salutis signo arens brachium sanitatis^q restituit. Langobardus^r autem qui sanatus fuerat ad^r fidem Christi conversus^s, statim clericus, deinde monachus effectus est atque in eodem loco usque ad finem vitae suae in Dei servitio permansit^t. Beatus vero Hospitius dum Langobardis Dei verbum loqueretur, duo duces, qui eum venerabiliter audierunt, incolomes patriae redditi sunt; quidam^u vero, qui eius verba despexerant, in ipsa Provincia miserabiliter^v perierunt.

3. Igitur devastantibus Langobardis Gallias, Amatus^v patricius Provinciae^w, qui Gunthramno^x regi Francorum parebat, contra eos exercitum duxit, commissoque bello, terga vertit ibique extinctus est. Tantamque tunc stragem^y Lan-

a) vastabat F 1. G 1. 4; reppererant vastabant E 1. F 2. G 3; reppererant (reperant A 5) vastarent (vestarent G 2) A 4. 5. 6. C *1—4b. D 1. F 4. 5. G 4. 5b. H 1. I 1. b) inclusus C 1. 2. D 2. alii. c) pervenerunt F 2. G 2. 3. 5b. H 1. I 1; pervenerant F 5; pervenitur C 1. 2, corr. pervenit D 1. d) querebantur A 2. e) deest G 2. f) ita A *2. 2. 4. C 1. E 1. F 1; discooperierunt A 3. D 1; discoperuerunt F 2. 5. G 1. 3; discoperurunt corr. discooperuerunt B 1; discoperuerunt corr. discoperuerunt G 2; discooperuerunt A 1? g) ita A 2. 4. B 1a. 2. 3. C *1. 1—4b. D *3a. 4. 10, cum optimis Gregorii codd.; victum A *2; cinctum A 1? F. G. H. h) Vocatoque interprete D 1 e corr., et ita ceteri D. F 5. G 2. 5a. b. I 1; vocatoque per interpretem A 5b; vocatusque per interpretem A 5. i) quod A 2. k) fecit A 1. l) homicida — reu (?) F 1. m) cum unus extraxisset gladium D 3. n) Que G 3; Qui e corr. G 1. — reiectum F 5; relicto gladio A 4. 5. 5b. C 1. 2. D *3a. 10. F 4. G. H. I 1. o) se d. A 5. 5b. C 1. 2. G 5a. b. c. I 1. 2. — terrae deest G 4. p) clamore F 1. q) ita A 2. F 1, cum Gregorio; sanitati ceteri. — restituit A 2. r) et ad C 1. s) c. est G 3. 4. t) alii C 1 u) mirabiliter C 1. D 1a. 2. G 1—4. v) Armatus C 1; Conatus A *3. w) Pr. Alamannicae A 3. (omissis q. G. r. Fr. p.) ed. Peut. x) Gunthramno A 2; Gunthramno B 1; Gunthramno F 1. — regis F 1. y) frage F 1.

1) Ille autem in eodem loco conversus tonsorato capite fidelissimus monachus nunc habetur. Greg. 2) Ex Greg. IV, 42; qui G. r. Fr. par. Paulus.

gobardi de Burgundionibus^a fecerunt, ut non possit colligi numerus occisorum. Ditatique inaeestimabili praeda ad Italiam revertuntur.

4. Quibus¹ discendentibus^b, Eunius^c, qui et Mummulus^d, accersitus a rege, patriciatus honorem emeruit. Inruentibus autem^e iterum Langobardis in Gallias et^f usque^g Mustiascalmes^h accedentibus, qui locus Ebredunensi adiacet civitati, Mummulus exercitumⁱ movit et cum Burgundionibus illuc^k proficiscitur. Circumdatisque Langobardis cum exercitu, factis etiam concisis per devia silvarum, inruit super eos multosque ex eis interfecit^l; nonnullos vero cepit et regi suo Gunthramno direxit. Langobardi² quoque, his patris, ad Italiam sunt regressi^m.

5. Post³ haec Saxonesⁿ, qui cum Langobardis in Italiam venerant, in Gallias prorumpunt et intra terretorium^o Regensem^p, id est aput^q Stablonem^r villam, castra constituunt, discurrentes per villas^s urbium vicinarum, diripientes praedas, captivos abducentes^t vel etiam cuncta vastantes. Quod cum Mummulus conperisset, super eos cum exercitu inruit multosque ex eis interfecit; donec^u nox finem faceret, caedere^v non cessavit. Ignaros enim reppererat homines et nihil de his quae accesserant^w autumantes. Mane autem facto, statuunt^x Saxones exercitum, praeparantes se fortiter⁴ ad bellum; *p. 95. * sed intercurrentibus nuntiis, pacem fecerunt, datisque muneribus Mummulo, relictis captivis et universa praeda, ad Italiam^y revertuntur.

6. Igitur⁵ regressi Saxones in^z Italiam, adsumptis secum uxoribus atque parvulis suis vel omni^a suppellectili, rursus

a) Francis A 3. b) ita A 1. E 1. F 1. G 1, cum aliquot Gregorii codd.; Discend. ceteri. c) ita A 1. 4. F. G, cum Greg.; Euius A 5. 6; Ennuis C 1; Emius B 2. D 3. 4. 10; Ennius A *2. 3. D 1. 2. E 1. H 1. I 1; Hennius A 2. d) Mummulus B 1. C 2. D 2. 3. I 3 constanter, cum Greg.; Mummulus hoc loco et nonnumquam F 1. e) deest C 1. D, cum Greg. f) deest B 1. g) u. ad G 2. h) Musciascalmes B 1a. 2. C 2; Mutiascalmes e corr. D 1, et ita ceteri D. H 1; Mustiamscalmes F. G; Mustiamscalmas I 1; Musticamscalmes F 5; Mustriascalmes A 5. 6; Musarias alpes L 1; Brientum I 3. i) exercitu A 2. F 1. k) illic A 2? C *1. 1. l) interfecit G 1; occisit G 2. m) reversi D 2. 3. n) Saxones C 1. o) terretorio E 1. p) ita A 1. *2. 2. 4. 5. B 1. 2. F 1. 4, cum Greg.; Regense C. D. E 1, alii; Regens est id est G 1; Remense H 1. q) deest C *1. r) Stablonem A 2. C *1. G 1; Stalbonem A 3. s) vias A 1. t) adduc. A *2. 2. 4. 5. B 1. 2. E 1. G 3; ducentes D 3. 10. u) et d. D 10. G 1. 5a. b. H 1, et e corr. C *1. F 1. G 3; ac donec F 2. G 5c; et dum L 1. v) a c(a)ede C 1. 2. I 1. w) ita A 1. 2. 4. B 1. 2. C *1. D 1. 1a. 10. F 1. 4. G 1. 4. H 1, cum Greg.; accesserant G 3; accesserat A *2. E 1. F *2; acciderant C 1. 2. D 2. 3. G 2. 5a. b, alii. x) statuit G 1; statim G 2. y) Italia F 1. z) ad F. G 1-4. a) s. omnique C 1. 2. — superlectili F 1. G 1. 3. 4.

1) Ex Greg. l. l.; cf. Marius a. 574. et Cont. Prosp. 2) Langobardi — regressi Paulus. 3) Ex Greg. IV, 43. 4) fortiter, ad Italiam Paulus. 5) Ex Greg. l. l.

ad Gallias^a deliberant redire^b, scilicet ut a Sigisperto^c rege suscepti¹, eius possint^d adiutorio ad patriam remeare. Certum² est autem, hos^e Saxones ideo ad Italiam cum uxoribus et parvulis advenisse, ut in ea habitare deberent^f; sed quantum datur intellegi, noluerunt Langobardorum imperiis subiacere. Sed neque eis a Langobardis permissum est in proprio iure subsistere, ideoque aestimantur^g ad suam patriam repedasse^h. Hi Gallias ingressuri, duos ex se cuneos faciunt; et unus quidem cuneus per Niceam urbem, alter vero per Ebredunum ingressus est, illa revertens via, quam anno superioreⁱ tenuerat. Hi, quia tempus messium erat, colligentes ac trituras frumenta, comedebant ac³ suis animantibus ad esum praebebant. Depraedabantur pecora^k, sed nec ab incendiis abstinabant. Qui cum ad Rodanum amnem pervenissent, ut, transmeato eo, regno se Sigisperti conferrent, occurrit eis Mummulus cum⁴ valida multitudine. Tunc illi valde¹ viso eo timentes, datis pro redemptione sua multis auri numismatibus, Rodanum^m transire permissi sunt. Qui^{n. 5} dum ad Sigispertum regem pergunt, multos in itinere negotiatione sua deceperunt, venundantes regulas aeris, quae ita, nescio quomodo, erant coloratae, ut auri probati atque examinati speciem simularent. Unde nonnulli hoc^o dolo seducti, dantes aurum et aes^p accipientes, pauperes sunt effecti. Pervenientes tamen^q ad regem Sigispertum, ad locum unde prius egressi fuerant redire permissi sunt⁶.

7. Qui dum ad suam^r patriam venissent, invenerunt, eam ad^s Suavis^t et aliis gentibus, sicut supra commemoravimus⁷, retineri. Contra^s quos insurgentes, conati sunt eos extrudere^u ac delere. At illi^v optulerunt eis tertiam partem regionis, dicentes: 'Simul possumus vivere et sine conlisione communiter⁹ habitare'. Cumque illi^w nullo modo adquiescerent, dehinc optulerunt eis^x medietatem; post haec duas partes,

a) Gallia G 1. b) venire C 1. c) Sigisb. C 1. G 1, corr. Sigib. G 2; Sigip. G 3; Sigib. vel Sigeb. D 2. 3, alii. d) possent B 1. e) hosaxones F 1. f) deberet F 1. G 1; debere G 3. g) extimantur A 1. F 1; existimantur G. h) repedassent F 1. i) superiori C 1. G 3. — tenuerunt A 3; tenuerant C *1. k) corpora G 1. 2. 5b. c. l) deest C *1. F. G; viso eo valde C 1. m) deest F. G. n) Qui — permissi sunt des. C 2. o) ohoc F 1; obhoc G 1. 2. 3. I 3. p) ates A 2. q) tandem D 2. 3. r) deest F 1. s) ita A 1. *2. 2. F 1; a ceteri. t) Suavis B 1. C 1 saepius. u) destruere C. D. H 1. I 1; instrudere G 1; impugnare G 2; extruderet a delere F 1. v) illis F 1. w) deest F. G; cum hoc G 5c. x) eis dehinc m. B 1. — medietate F 1.

1) Collecti in loco unde egressi fuerant stabilerentur. *Greg.* 2) Certum — Hi Gallias ingressuri *Paulus* adjecit. 3) ac suis — abstinabant *Paulus* adjecit. 4) cum v. m. *Paulus*. 5) Qui — deceperunt *Paulus*. 6) in loco — sunt stabiliti *Greg.* 7) II, 6. 8) *Ex Greg. V, 15.* 9) et communiter habitare *Paulus*.

sibi tantum tertiam reservantes. Nolentibus autem illis, optulerunt cum terra etiam omnia pecora, tantum ut a bello^a cessarent. Sed nec hoc Saxones adquiescentes, certamen expetunt atque inter se ante certamen, qualiter uxores^b Suavorum dividerent, statuunt. Sed non eis ut putabant evenit. Nam commisso proelio, viginti milia ex eis interempta^c sunt, Suavorum vero quadringenti^d octuaginta^e ceciderunt, reliqui vero victoriam capiunt. Sex milia quoque Saxonum, qui bello superfuerant, devoverunt, se^f neque barbam neque capillos incisuros, nisi se de Suavis hostibus ulciscerentur. Qui iterum pugnam adgredientes, vehementer adtriti sunt, et sic a bello quieverunt^g.

*p. 96.
575—577.

* 8. Post¹ haec tres Langobardorum duces, id est Amo^h, Zaban ac Rodanus, Gallias intruperunt. Et Amo quidem Ebredunensem carpens viam, usque Machoavillaⁱ, quam Mummulus munere regis meruerat, accessit ibique tentoria^k fixit; Zaban vero per Deinsem^l descendens urbem, usque Valentiam venit; Rodanus autem Gratianopolin^m civitatem adgressus est. Et Amo quidem Arelatensemⁿ debellavit provinciam cum urbibus qui^o circumsitae sunt*; et usque ad ipsum Lapideum campum, qui adiacet urbi Massiliensi^p, accedens, universa² quae repperire^q poterat depopulatus est;

*) I 3 *addit*: quorum nomina hec sunt: Avinion, Arausica, Vasion, Vapincum. De presule ipsius urbis. Sub ipso tempore urbem hanc et ecclesiam nobiliter et strenue regebat insignis presul Pancracius nomine³. Qui cum cerneret, se nequaquam hostibus resistere posse, aliquamdiu obsidionem perferens, dehinc ad montem tutissimum, qui inexpugnabilem obtinebat munitionem, in sua diocesim positum, nomine Vodoliensem, cum omnibus que habere poterat, imminens exitium declinans, secessit. Et Amo quidem obsidionem predictae urbis parans, ac eo capta atque a fundamentis eversa, omnesque qui in ea reperti sunt, quoniam se sponte tradere noluerunt, gladio sunt perempti. Dehinc universa, vicus, urbes vel castella, quae repperire poterat, usque ab ipsum Lapideum campum *etc.*

a) ab illo *corr.* ab illis F 1, et ita F *2. 4. G. b) uxore Suav. F 1. c) interepta A 4; interempti D. F *2. G 3. 5a. c. H 1. I 1; interepta C 1; interfecti C 2. d) quadrig. F 1. e) ita A 1. 4. D 1; octuaginta F 2; octoginta *alii.* — occid. F 1. f) sed A 2. g) cessarunt G 5c. h) Hamo D 3 *constanter*; Anno C 2. — Laban F 2 *const.* i) ita A 1. *2. E 1; Machaovillam A 2. 3. 4. 5. B. F. G 1. 2. 3; Machaovillam G 5; Machovilla D 1; Machovillam G 4. C et *plerique* D; Mochovillam H 1. k) tentoriam G 3. 4. l) Deinse A 1. H 1; Deensem E 1; Diensem C. D; Dunensem G 5b. c; Deindensem L 1; Deinsem *corr.* Ardensem G 1; *deest* F 5. m) ita A 1. F 1. G 1; Gramnopolim A 3; Gratianopolim *ceteri.* n) Arelatensem G 1. 3. 4, *corr.* Arelatensem F 1. — devastavit A 2. — provincia F 1. G 1. o) ita A 1. *2. B 1. D 1. F 1. G 1, *cum Greg.*; quae *ceteri.* p) Masil. A 3. B 1. G 3. 4. I 1; Mansil. C 1. q) repperiret F 1.

1) *Greg. IV, 44.* 2) universa — depopulatus est *Pauli sunt verba.* 3) *Hic plane ignotus esse videtur; archiepiscopus Arelatensis tunc temporis fuit Sapaudus.*

Aquinsibus^a autem obsidionem parans, viginti duabus libris^b argenti acceptis, ab eodem loco discessit. Rodanus quoque et Zaban pari modo incendiis¹ et rapinis loca ad^c quae accesserant demoliti sunt. Quae cum Mummulo patricio perlata fuissent, cum valida manu veniens, primum cum Rodano, qui^d Gratianopolin^e debellabat, confixit et multos de eius exercitu peremit ipsumque Rodanum lancea^f vulneratum ad montium excelsa fugere^g compulit. Qui exinde cum quingentis viris, qui ei^h remanserant, per devia silvarum prorumpens, adⁱ Zaban, qui tunc urbem^k Valentiam obsidebat, pervenit, eique^l omnia quae acta fuerant nuntiavit^m. Qui pariter dum ad Ebredunensem urbem omnia depraedantesⁿ venissent, ibi eis Mummulus cum innumero exercitu occurrit; commissoque proelio, eosdem vicit². Tunc Zaban et Rodanus Italiam repetentes, Secusium^o devenere; quam^p urbem Sisinus tunc magister militum a^q parte retinebat imperatoris. Ad^r quem puer Mummuli adveniens, litteras ei directas a Mummulo porrexit eumque citius adventare dixit. Quo conperto, Zaban et Rodanus exinde mox ad propria discesserunt. His auditis^s, Amo, collecta omni praeda, Italia^t rediturus³ p. 97. proficiscitur; sed^u resistantibus nivibus^v, praedam ex magna parte relinquens, vix cum suis Alpinum tramitem erumpere potuit et sic ad patriam^w pervenit.

9. His diebus advenientibus Francis, Anagnis^{x,4} castrum, quod super Tridentum in confinio Italiae positum est, se

a) Aquinsibus *corr.* Aquensibus F 1, *et ita* F 2—4. G 5c. I 3; Aquisibus A *3; Aquinensibus C. D. I 1. b) libras A 2. F 1; libras — acceptas G 3. 4; l. auri C 2. c) atque a. A 1; atquem *corr.* ad quae G 4; ad quem G 3; quam *corr.* quae G 1. d) quin A 3; quia G 2. e) Gratianopolim A 1; Gramnopolim A 3. f) lanceam G 1. g) fugire G 1. 3. 4. h) eius F 1. i) a G 1. k) *deest* B 1. D 3. l) eaque o. acta A 2. m) nuntiavit — urbem *des.* C *1. 3, in D 1 *post suppleta*; C *1 *post add.* narravit; C 1 *de suo ita lacunam explevit*: retulit itemque cum Galliam ad supra (*e corr.*) scriptum locum. n) depredante A 2. F 1. o) secū nū A 4; Secusium C 1. 4b; Secusiam I 1; Secusium *corr.* Segusium F 1; Seusium A 3. G 1. 2. 3. 5a. b. I 3 — devenire G 1. 3. 4. p) Qua (?) urbe F 1. q) *deest* F 1. r) atque A 2, *corr.* ad quem A 1. F 1. G 1. 2; at quem C 1. D 1; atque vero C *1. s) *deest* A 3, ubi collectam nimiam predam. t) *ita* A 1. *2. 2. E 1. F 1. G 1. 3. 4; Italiam *ceteri.* — redditurus A 1; reditus G 3; *deest* G 5b. c. u) *deest* A *3. v) nibi *alia manu corr.* nibis A 1; nibus A 2, *corr.* nivibus F 1; nivis A *2; nilibus I 1; sibi F 4. G; omnibus I 3; Burgundionibus F 5. — predam — potuit *omissa post suppl.* D 1. w) patria G 1. x) Anamnis A 3; Adagnis C 2. I 3; Magnis D 2; Anagnis D 10; Inagnis F 1. G 1—4; in Anagnis castris G 5b. c; — *infra* Anannis E 1; Agnis G 1. 3. 4.

1) inc. et r. demoliti sunt; cum valida manu *Paulus*. 2) *Cf. Cont. Prosp., qui proelium super amnem Rodanum haud procul a loco Agaunensium martirum (ita codex) commissum tradit.* 3) Italia rediturus; ex magna parte; Alpinum tramitem; et — pervenit *Paulus*. 4) *Nano, in Val di Non in dextra ripa fl. Nocii. BE. Haec ex Secundo sumta videntur; cf. fragm. supra p. 18 n. 3. editum.*

eisdem tradidit. Quam ob causam comes Langobardorum^a de Lagare^b 1, Ragilo^c nomine, Anagnis veniens depraedatus est. Qui dum cum praeda reverteretur^d, in campo Rotaliani^e. 2 ab obvio sibi duce Francorum Chramnichis^f cum pluribus e suis peremptus est. Qui Chramnichis non multum^g post tempus Tridentum veniens devastavit^h. Quem subsequens Euinⁱ Tridentinus dux, in loco qui Salurnis^k dicitur suis cum sociis interfecit praedamque omnem quam ceperat excussit. Expulsisque^l Francis, Tridentinum territorium recepit.

10. Hoc tempore³ Sigispertus rex Francorum occisus est fraude Hilperici^m, germani sui, cum quo bellum inerat, regnumque eius Childepertusⁿ, eiusdem filius, adhuc puerulus, cum Brunihilde^o matre regendum suscepit. Euin^p quoque dux Tridentinorum, de quo praemisimus⁴, accepit uxorem filiam Garibaldi^q Baioariorum regis.

11. Per haec tempora aput Constantinopolim, ut supra praemissum est⁵, Iustinus minor regnabat, vir⁶ in^r omni avaritia deditus, contemptor pauperum, senatorum spoliator. Cui tanta fuit cupiditatis rabies^s, ut arcas iuberet ferreas fieri, in quibus ea quae rapiebat auri talenta congereret^t. Quem etiam ferunt in heresim Pelagianam dilapsus^u. Hic cum^v a^v divinis mandatis aurem cordis averteret, iusto Dei iudicio amisso rationis^w intellectu amens effectus est. Hic Tiberium caesarem adscivit, qui eius⁸ palatium vel singulas^x provincias gubernaret, hominem iustum, utilem⁹, strenuum, sapientem, elimosinarium^y, in iudiciis aequum, in victoriis

a) Languob. *hoc loco* B 1. b) Largare F 1. I 3; Lagare *corr.* Largare G 1; de Legare *vel* delegare A 4. C 1. 4b. G 2; largi revolvens G 5b. c; Lang. id volens G 5a; D 1 *in marg. signo super La posito addidit*: nomen oppidi, unde D 1a *fecit*: la nomen oppidi gare. c) Ragelo A 3. d) reverteretur F 1. 4. 5. G 1. 2. — in campo — pluribus *omissa post suppl.* D 1. e) Rotaliano D 1; Rotalianam D 2. 3. f) Chramnicis A 2; Cramnichis A 3; Chramnichis D 2; Chramnidis D 3; Charamnichis G 3. 4; Chramnichis — Chramnichis *des.* G 2, *ubi cap.* 10. *post occisus est additur*: cum pl. e. s. p. est; qui Gramnichis non. g) multo *corr.* multum B 1, *ubi tempus deest.* h) devastabat A 3. G 3. 4. i) Ebin F 1. G 3; Heuini *post corr.* Eoin G 1; Heuin G 5c; Aeuuini G 2; Eum D 1. 3. 4. E 1. — Tridentanus A 2. k) Sallurnis A 4; Saliurnis H 1; Salurnis G 4; Falurnis A 2; Salernus G 5a. b. c. l) Expulsisque A 1. 2. F 1, *quod in archetypo fuisse putarim*; Expulso isque C 1. m) Chilperici A 2. n) *ita* A 1. 2. 3. B 1. F 1. G 1—4; Childebertus C 1. D 1, *alii.* o) *ita* A 1; Brunichilde A 2. B 1. C. *plerique* D. G; Brunehilde C *1; Brunilde A *3; Brunhilde F 1. p) Ein F 1 *hoc loco*; Aeuuini *post corr.* Eoin G 1. q) Garifaldi C 1; Gariphaldi C *1; Gonbaldi F 5, *corr.* Gundobaldi F 1; Gonbaldi *e corr.* G 1; Gondobaldi F 2. r) *in deest* C 4. G 5b. I 2; vir omni avaritiae D *3a. 3. 10. F *2. 5. G 5a. c. *e corr.* F 2. G 4. s) rabie F 1. t) congeret B 1; congerere F 1; congregaret G 1. 2. 3. — Quç A 2. u) dilapsus A 1. v) ad F 1. w) oracionis B 1. F 1. x) singula provincia F 1. y) eli(y)mosinarum *corr.* elimosinarium A 1. G 3. 4.

1) Lagare, Lägerthal, infra Tridentum. BE. 2) Inter Salurnum et Anagnis, in dextra Nocii ripa. BE. 3) Cf. Greg. Tur. IV, 52; V, 1. 4) c. 9. 5) II, 4. 6) Ex Greg. IV, 40. 7) cum — intellectu Paulus. 8) eius palatium vel Paulus. 9) ut. str. sap. Greg. V, 20.

clarum et, quod his omnibus supereminet, * verissimum^a p. 98. christianum. Hic¹ cum multa de thesauris quos Iustinus adgregaverat pauperibus erogaret, Suffia^b augusta frequentius eum increpabat, quod rem publicam redigisset^c in paupertatem, dicens: 'Quod ego multis^d annis congregavi, tu infra paucum^e tempus prodige dispergis'. Agebat^f autem ille: 'Confido² in Domino, quia non deerit pecunia fisco nostro, tantum ut pauperes elimosinam accipiant aut^g captivi redimantur. Hoc^h est enim magnum thesaurum, dicente Domino: "Thesaurizate vobis thesaurosⁱ in caelo^k, ubi neque aerugo neque tinea corrumpit^l, et ubi fures non effodiunt nec furantur^m". Ergo de his quae^m Dominus tribuit congregemus thesauros in caelo, etⁿ Dominus nobis augere dignabitur in seculo^o'. Igitur Iustinus³ cum undecim⁴ annis regnasset, amentiam, quam incurrerat^p, tandem cum vita finivit. Bella sane, quae per Narsetem patricium Gothis^q vel Francis inlata superius^r per anticipationem^s diximus⁵, huius temporibus gesta sunt. Denique et cum Roma temporibus Benedicti papae⁶, vastantibus omnia per circuitum^t Langobardis, famis penuria laboraret, multa milia frumenti navibus ab Aegypto dirigens, eam suae^u studio misericordiae relevavit^v.

Matth.
6. 20.

12. Mortuo igitur Iustino, Tiberius Constantinus, Roma-⁵⁷⁸ norum regum^w quinquagesimus, sumpsit imperium. Hic cum, ut superius diximus, sub Iustino adhuc caesar^x palatium regeret et multas cottidie elimosinas faceret, magnam ei Dominus auri copiam subministravit⁷. Nam deambulans per^y palatium vidit in pavimento domus tabulam^z marmo-

a) plissimum G 3. 4. b) ita A 1. *2. 3. B 1. F 1. G 1. 3. 4; Soffia A 2. B 2. C 1; Sofia A 4. C *1. G 2, e corr. D 1. c) ita A 1. 2. B 1. D 1. F 1. G 1. 3. 4. d) in m. A *3. e) paucissimum D 1. G 1-4. f) ita A 1. *2. 2. 4. B 1. 2. C *1. 1. D 1. F 1. G 1. 2, cum Greg.; Agebat alii. — autem deest G 3. g) ut A 1. C 4b. D 1. 1a. 3. F 5. G 2; et C 2. D 2. *3. 10. I 1, e corr. G 4. h) Hic — magnus thesaurus G 4. 5c. I 2; magnus thesaurus A 3. D 3. 10. G 5a. b. I 1; magnus thesaurum C 1. — enim deest F. G. I 1. i) thesauro A 1. F 1. k) ce(ę)los A 1. B 1. l) demolitur C 1. 2. D 2. 3, superscr. vel corrumpit B 1; demoliuntur D 1. m) quem A 2. n) et — seculo des. A 1. o) c(a)elo A 3. 5. F. G, corr. terra F 1, et ita G 5a. b. c; futuro sec. A 4. B 2. D (1 e corr. sec. f.). H 1. p) incurrebat A 1. C 1. 2. D 1 (corr.). q) Gothi F 1; Zothis G 2. 3. r) sicut sup. A 3. s) anticipationem F 1. t) circuitu F 1. G 1. u) suo G 1. 2. 3. v) revelavit A 2. C 1. G 1. 4. w) regnum A *2. C 3. E 1. G, corr. regum D 1. G 2, corr. regni F 1; deest C 2; erasum G 4. — imperium deest G 5b. c. x) ita A 1. 2. 4. 5. B 1. 1a. 2. E 1. F 1. G 3. 4. H 1. I 2; cesarem C 1. D 1; cesare A *2. 3, alii. y) in palatio A 3; per deest G 3; per — mar in fine quaternionis post suppl. D 1. z) tabula F 1.

1) Ex Greg. Tur. V, 19. 2) Confido in Domino Paulus. 3) Iustinus — finivit Greg. V, 30. 4) impleto octuodecimo anno Greg. Quod falsum esse constat; nam annos fere 13 Iustinus imperium tenuit. 5) II, 1 sqq., ubi recte sub Justiniano haec bella gesta narrantur. 6) Ex G. pont. 7) Ex Greg. V, 19.

ream, in qua erat crux dominica sculpta^a, et ait: 'Crucem^b Domini frontem nostram et pectora munire debemus, et^c ecce eam^d sub pedibus conculcamus'. Et^e dicto citius^f iussit eandem tabulam auferri. Defossamque tabulam atque erectam^g, inveniunt subter et aliam^h hoc signum habentem. Quiⁱ et ipsam iussit auferri. Qua amota, repperiunt et tertiam^k. Iussumque^l eius cum et^m haec fuisset ablata, inveniunt magnum thesaurum habentem supra mille auri centenaria. Sublatumque aurum, pauperibus adhuc habundantius quam consueverat largitur. Narsis quoque patricius¹ Italiae cum in quadam civitate intra² Italiam domum magnam haberet, cum multis thesauris ad supra memoratam urbem advenit; ibique in domo sua occulteⁿ cisternam magnam fodit, in qua
 * p. 99. * multa milia centenariorum auri argentique reposuit. Interfectisque omnibus consciis, uni tantummodo seni^o haec per^p iuramentum^q ab eo exigens commendavit. Defuncto vero Narsete, supradictus senex^r ad caesarem Tiberium veniens, dixit: 'Si', inquit, 'mihi aliquid prodest, magnam rem tibi, caesarem^s, dicam'. Cui ille: 'Dic', ait, 'quod^t vis; proderit^u enim tibi, si quid^v nobis profuturum esse narraveris'. 'Thesaurum'^w, inquit, 'Narsis reconditum habeo, quod^x in extremo vitae^y positus celare non possum'. Tunc caesar Tiberi^c gavisus mittit usque ad locum pueros suos. Recedente^z vero sene^a, hi^b secuntur attoniti; pervenientesque ad cisternam, deopertamque^e ingrediuntur. In qua tantum auri^d vel argenti repertum est, ut per multos dies vix a deportantibus potuisset evacuari. Quae ille pene³ omnia secundum suum morem erogatione largiflua dispensavit egenis. Hic^e cum augustalem^f

a) sculpta A 2; sculta C 2; sculpta G 2. b) ita A *2. B 1. 2. C. D 1. G 1—4. I 1, cum Greg.; cruce A 1? 3. 4. 5. 5a. B 1a. D (1 e corr.). F. G 5a. b. c. H 1. I 2. 3. — post Domini add. in G 1. 3, qua C. D (praeter D *3. 3. 10). I 1. c) et — conculcamus des. G 3. 3a; et deest A 2? C 1. d) ea G 1; ad F 1. e) Et hoc d. A *3; Et — auferri des. G 5b. c; Defossamque — auferri des. C 2. f) ocius F 1. g) Defossaque tabula atque erecta A 3. D 2. 3. G 2, alii. h) alia F 1. i) Qui corr. Quam D 1, et ita alii D; Qui — tertiam des. I 2. k) tertia F 1. l) ita D 1. F 1, cum Greg.; iussique A 1; iusso G 1; iussu G 2; iussuque ceteri. m) deest A *2. 3. 5. B 1a. 2 (post add.). C. D. E 1. G 2. 5c. n) deest G 5b; in c. A 3. o) senim corr. puero F 1, et ita F 2. 4 (corr. seni). p) deest A 4. G 2. q) iuramento A 1. *2, corr. eadem manu iuramentum A 2; iuramentum F 1. r) puer iam senex e corr. F 1, et ita F 2. 4. s) ita A 1. *2. 2 (c. t.). 4. F 1; c(a)esar A 5. E 1. H 1; c(a)esar ceteri. t) quid A 2. D 1 e corr., et ita ceteri D. F 5. G 2. 3. 5a. c. I 1. u) proderim F 1; prod enim erit t. G *2. v) quis A 2. F 1. w) thesauri F 1. G 1. x) quoniam A 2. y) deest G 2. z) Recedentem G 2. 3; Recedentes F 1; Precedente B 1a. D 2. *3a. 3. 10. G 5a. b. c; Precedentem C 4b; Precedente F 5. a) senes F 1; senem C 4b. F 2. 3. G 1—4. b) hic E 1; hunc F 1. G *2. 3. 4; hinc G 2; deest D 2. G 5b. c) deopertaque F 1. G 1. *2. 2. 3; que deest C 1. 2. D 2. G 5c. H 1; deopertantesque eam D 3. d) aurum vel argentum A 2. B 1. e) Hic autem C 1. D 1. 2. 3. f) agust. F 1.

1) dux Greg. 2) intra Italiam Paulus. 3) pene omnia s. s. m. Paulus.

coronam accepturus esset, eumque¹ iuxta consuetudinem ad spectaculum circi populus expectaret, insidias ei praeparans^a, ut Iustinianum, Iustini nepotem, ad dignitatem imperatoriam^b sublimaret: ille per loca sancta prius^c procedens, dehinc vocatum^d ad se pontificem urbis, cum consulibus ac praefectis palatium ingressus, indutus^e purpura, diademate coronatus, throno imperiali^f inpositus, cum immensis laudibus in regni est gloria confirmatus^g. Quod eius adversarii audientes nihilque ei, qui in Deo spem suam posuerat, officere^h valentes, magno sunt confusionis pudore cooperti. Transactis autem paucis diebus adveniens Iustinianus, pedibus se proiecit imperatoris, ob meritum gratiae quindecimⁱ ei auri centenaria^k deferens. Quem ille^l secundum patientiae suae ritum colligens, sibi in palatio assistere iussit. Sophia^m vero augusta, inmemor promissionis quamⁿ condam^o in Tiberium habuerat, insidias ei temptavit ingerere. Procedente autem eo ad villam, ut iuxta ritum imperiale^p triginta diebus ad vindemiam iocundaretur, vocato clam^q Iustiniano^r, voluit eum sublimare² in regno. Quo comperto, Tiberius cursu veloci Constantinopolim regreditur adprehensamque augustam^s omnibus thesauris spoliavit, solum ei victus cottidiani alimentum relinquens. Segregatisque pueris eius ab ea, alios de fidelibus suis posuit, qui ei^t parerent, mandans prorsus, ut nullus de anterioribus^u ad eam haberet accessum. Iustinianum vero verbis solummodo obiurgatum tanto in posterum amore dilexit, ut filio eius filiam suam promitteret rursumque filio suo filiam eius expeteret. Sed haec res, quam³ ob causam nescio, ad effectum minime pervenit. Huius exercitus ab⁴ eo directus Persas potentissime debellavit; * victorque^{p. 100.} regrediens, tantam molem^v praedae cum viginti pariter elephantis detulit, ut^w humanae crederetur posse sufficere^x cupiditati.

a) preparante Sophia C 3. b) imperatoria F 1. c) protinus A 3. d) vocato — pontifice C 4b. D 2. *3a. 10. G 5c; vocato — pontificem A 3. C *1; pontificem G 3. 4. e) i. est — coronatus est G 2. f) imperialis F 1. g) est sublimatus B 1. h) efficere A 4. F 1 e corr., et ita F 2. 4. I 2. 3; hoc facere non v. corr. officere v. D 1; nocere D 2; val. deest G 3. 4 (post add.). i) quindecim — argentique decoravit (IV, 21) des. A 3, quaternione uno vel duobus evulsis. k) centin. A 1; centaria F 1. G 1. l) deest G 3. 4. m) ita codd. hoc loco. n) qua A 2. o) ita A 1. *2. 4. E 1; quondam G 1—4; quondam e corr. F 1. p) ita A 1. 2. 4. 5. C 1. D 1. F 1, cum Greg. codd. q) iam G 1 (corr. clam). *2. 2. 3. 4; ea G 5a; ab ea G 5b. c; absconse L 1. r) Iustino C 1; Iustiano D 1 ubique. s) agusta F 1. t) eis A 2. F 1. u) int. A *3. v) molam A *2; tanta molem predem F 1; tanto mole G 1. *2. 3. 4; tante molis predam F *2. w) ut deest F 1; ut cum corr. ut vix G 1; ut h. c. des. G 4, ubi corr. scripsit: quanta suae posset. x) sufficeret F 1.

1) *Ex Greg. Tur. V, 30, paucis tantum verbis mutatis.* 2) erigere in imperium Greg. 3) quam ob causam nescio Paulus. 4) ab eo directus, potentissime Paulus.

13. Ad¹ hunc Hilpericus Francorum rex suos legatos dirigens, multa ab eo ornamenta, aureos etiam singularum librarum suscepit, habentes ab^a una parte effigiem imperatoris^b et^c scriptum in circulo: TIBERII. CONSTANTINI. PERPETUI^d. AUGUSTI, ab alia vero^e parte habentes quadrigam^f et ascensorem continentesque scriptum: GLORIA. ROMANORUM. Huius² in^g diebus beatus Gregorius diaconus, qui post^h papa extitit, cum esset apocrisarius, apud eandem regiam urbemⁱ Morales³ libros composuit Euthicumque^k eiusdem urbis episcopum de resurrectione^l errantem^m in conspectu eiusdem augusti superavit. Hacⁿ etiam tempestate Faroald^o, primus Spolitanorum dux, cum^p Langobardorum exercitu Classem invadens, opulentam urbem spoliataam cunctis divitiis nudam reliquit⁴.

14. Mortuo vero apud Aquileiam patriarcha^q Probino, qui^r ecclesiam unum rexerat anno^s, eidem ecclesiae sacerdos Helias^t praeficitur.

582. 15. Tiberius igitur^u Constantinus postquam imperium septem rexerat annis, sentiens⁵ sibi diem mortis imminere, una cum consilio Sophiae augustae Mauricium, genere Cappadocem^v, virum strenuum, ad imperium elegit, ornataque suam filiam^w regalibus ornamentis, ei eam^x tradidit, dicens: 'Sit tibi imperium meum cum hac puella concessum. Utere eo felix, memor semper, ut aequitate et iustitia delecteris'. Haec^y postquam dixit, de hac luce^z ad aeternam patriam migravit, magnum luctum populis^a de sua^b morte relinquens. Fuit enim summae bonitatis, in elemosinis promptus, in iudiciis iustus, in iudicando cautissimus, nullum despiciens, sed omnes in bona voluntate complectens; omnes diligens, ipse quoque est dilectus a cunctis. Quo defuncto, Mau-

a) ab — habentes *des.* B 3. b) imperatori F 1. c) *deest* F. G; scriptus F 1. d) imperii G *2. e) *deest* C 3. D. f) *quam corr.* equum F 1. g) *deest* B 3. F. G. h) *deest* C 1; postea B 3. i) *deest* G *2. k) Euthicumque F 1; Euticumque B 3. G 2; Euthicemque C 1; Eutychemque C 2. l) resurrectionem C 1. F 1. G 1. m) dubitantem D 2. n) *cap.* 14. *hoc loco inc.* D 3. o) Faroald F 1. G 1; Foroald F 5; Foroald A 6; Feroald A 5; Faruald A 3. G 3. 4; Faruald G 5a; Faroaldus B 3. D 2. G 5b, *alii.* p) *deest* F 1. G 1. 4, *qui habent exercitum.* q) patriarcham G 1. r) eandem *post add.* F 1. s) *ita* A 1. 2. 5. F 1. G 5a. b; uno — anno A *3. 4. B 2. G 5c; unum — annum *ceteri*; qui — ann. *des.* F 5. — idem A 2. F 1. G 1. t) Heleas G 2; Elias G 3. u) *deest* G 2. v) Capad. G 1. 2; Cappadocum D 2. w) ornataque (*ornatamque* F 1) sua filia F 1. G 1. *2. 4. 5a. b. c. x) etiam A *3. y) Dixit haec postque, *eraso* quam G 2. z) lucem F 1. a) populo l. G 2; populos C 1; *deest* C 2. b) suam mortem F 1.

1) *Ex Greg. Tur. VI, 2.* 2) *Ex Beda, verbis nonnullis mutatis.* 3) libros expositionis in Iob Beda. *Cf. V. Gregorii M. c. 8. 9.* 4) *Haec ex Droctulfi epitaphio c. 19. sumta esse videntur; sed num de Faroaldo Spoletano ibi sit sermo, dubitari potest.* 5) *Ex Greg. VI, 30.*

ricius indutus purpura, redimitus^a diademate, ad circum processit, adclamatisque sibi laudibus, largita^b populo munerera, primus^{c.1} ex Grecorum^d genere in imperio confirmatus est.

16. At vero Langobardi cum per annos decem sub potestate^e ducum fuissent, tandem communi consilio Authari^f, Clephonis^g filium supra memorati principis, regem * sibi statuerunt². Quem etiam ob dignitatem Flavium^h * p. 101. appellaruntⁱ. Quo praenomine omnes qui postea fuerunt Langobardorum reges^k feliciter usi sunt. Huius in diebus ob restaurationem regni duces qui tunc erant omnem^l substantiarum suarum medietatem^m regalibus usibus tribuunt, ut esse possit, unde rex ipse sive qui ei adhaerentⁿ eiusque obsequiis per diversa officia dediti alerentur. Populi tamen adgravati per Langobardos hospites partiuntur^{o.3}. Erat sane hoc mirabile^p in regno Langobardorum: nulla erat violentia, nullae struebantur^q insidiae; nemo aliquem iniuste angariabat, nemo^r spoliabat; non erant furta, non latrocinia; unusquisque quo libebat^s securus sine timore pergebat⁴.

17. Hoc⁵ tempore Mauricius imperator Childeperto regi Francorum quinquaginta milia solidos per legatos suos direxit^t, ut cum⁶ exercitu^u super Langobardos inrueret eosque de Italia exterminaret. Qui cum innumera Francorum multitudine in Italiam subito introivit^v. Langobardi⁷ vero in civitatibus se communientes, intercurrentibus legatis oblatisque muneribus, pacem cum Childeperto^w fecerunt. Qui cum ad

a) redimitur G 1; redimur G *2; redimiturque G 2. b) l. sunt A 5. 6; post largita D *3a. 4; fecit l. G 3 (largita corr. larga). 4; largito A 2; largitus C 1. F 2; largitus est I 2; larga B 1a. 2. 3; larga p. m. exhibens F 5; larga tribuit e corr. D 1a. c) numerarius ex F 1; m. prius G 1. 2. 3; p. deest F 2a. 5; primusque e corr. D 1, et ita alii D. G 5a. b. c. d) Gregorum generem F 1. e) potestatem ductum F 1; iudicum G 5c. f) Auctari E 1; Autharic A *2; Autharith D *3. 3. 4. 10; Autharicum D 2; Autharium F 2. G 1. 4; Autherius G 5c, sed infra plerumque Othari. g) Chleponis C *1. 1; Chlephonis D 1; Clavonis A 5; Clafonis G 5c; Dephonis A 2; Dephoni F 1, ubi: supramemoratis principibus. h) fluvium corr. flav. F 1. i) appellaverunt A 2. C 1. D, alii. k) regem F 1; duces D 3. l) omnium A 3. m) medietate F 1. n) adherent I 3, corr. adherent D 1a; adherant F 1, corr. adhererant G 1, et ita G 6; aderant corr. aderent E 1; aderant F 2. 4. 5. G 2. 3. 4. 5c. o) pactiuntur corr. eadem manu partiuntur C 1; patiuntur D 2. 3. H 1. — hospicia B 2; hospites — regno Lang. des. F 5. p) mirabilem F 1. G 1? q) stragebantur A 2. r) n. sp. des. D 2. s) volebat E 1, F 1. 2. G. I 1; nemo — libebat post suppl. D 1; post libebat duae fere lineae erasae F 1. t) ob hoc d. C. D. u) exercitus F 1. v) intravit A 2; introibat D; introibit F 1. w) Chilperto A 1; Childebertum D 1.

1) primus ex Grecorum genere Paulus. 2) Cf. Orig. 3) Cf. supra II, 32. 4) Haec cum vera historia parum convenire, Pabst monuit, Forschungen II, p. 425 n. 5) Ex Greg. Tur. VI, 42. 6) cum — inrueret; cum innumera Fr. mult.; subito Paulus. 7) Paulus hic a Gregorio recedit, quo teste Langobardi subdiderunt se ditioni eius, ... promittentes se parti eius esse fideles atque subiectos.

Gallias remeasset^a, cognito imperator Mauricius, quia cum Langobardis foedus inierit^b, solidos, quos¹ ei ob Langobardorum detrimento^c dederat, repetere coepit. Sed ille suarum virium potentia^d fretus, pro hac re nec^e responsum reddere voluit.

18. His ita gestis, Authari rex Brexillum^f civitatem super Padi marginem positam expugnare adgressus est. In qua^g Droctulft^h dux aⁱ Langobardis confugerat, seque partibus imperatoris tradens, sociatus militibus, Langobardorum exercitui^k fortiter resistebat². Iste ex Suavorum, hoc est Alamannorum^l, gente oriundus^m, inter Langobardos creverat, et quiaⁿ erat forma idoneus, ducatus honorem meruerat; sed cum occasione^o ulciscendae suae captivitatis^p repperit, contra Langobardorum ilico arma surrexit. Adversus^q quem Langobardi gravia bella gesserunt, tandemque^r eum cum^{*} militibus quos iuvabat exuperantes, Ravennam cedere^s compulerunt. Brexillus^t capta est, muri quoque eius solum^u ad usque destructi sunt³. Post haec Authari rex cum Smaracdo^v patricio, qui tunc Ravennae praeerat, usque in annum tertium pacem fecit⁴.

* p. 102.
584 ex.
vel 585.

19. Huius^w sane Droctulft, de quo praemisimus, ammi-

a) remeassent A 2. b) inierat C, e corr. D 1. c) ita A 1. *2. 2. 4. C 1. D 1. F 1. 2. G 1. *2. 3. 4; detrimenta A 3; detrimentum A 5. B 2. E 1. F 5. G 2. 5a. b, e corr. D 1 et ceteri D. d) potentiam F 1. G 1. — virium deest A 3; pot. — responsum des. G 3; pro — resp. des. G 4. e) ne C 1. F 1. G *2. f) Brexillam C 2. D 1. 2; Brixillum G 5c; Brax. in rubra A 2. g) quam A 4. F 5. G 5a. b. h) ita A *3. 3. D 1. *3. *3a. 6. 10; Droctulft hoc loco A 1, infra Doctulft; Doctrulft A 2; Droctulft D 4. F 2. G 5a; Droctulft C 1. 2. I 3, postea etiam G 2. 4. 5c; Droctulfus D 2. 3; Droctulfos corr. Droctulfus E 1; Droctulst F 1; Droctulft (postea Droctulft) G 3; Droctulft F 5; Doctrulft A *4. F 2. 4. G 1. 2. 4. 5b; Doctrulft B 2; Doctrulft G 5c; Droct... stalt A 4. i) deest A 1. G 4. k) exercitu F 1. G 1. l) Alanmannorum F 1. m) captivus post add. F 1. n) qui erat G 1. 4. 6, corr. quieverat G 2, et ita G 3. 5a. b. c. — forma — meruerat des. F 1 (—emeruerat post suppl.). G; quia quaerebat secum occasionem F 2. 4 (corr. ut edit.). o) ita A 1. 2? D 1. F 1. G 1. 5b (ubi repperit deest); occasionem ceteri. p) tandem post add. F 1. q) Adversusque Langobardis F 1; Langobardis C 1; Adversusque (quod 2) Langobardos g. b. gesserat (gessit 2) G 1—5a; c. Langobardos arma suscepit adversus quos et g. b. gessit G 5b. c; grav(b)i A 1. F 1. r) tandemque — exuperantes des. D 2. *3. *3a. 3. 8. 9. s) deest F. G. — compulero corr. compulerant G 1; compulere G 2. t) vi post add. F 1. u) ad s. u. C. D. G 2. 3. 4. v) ita A 1. D 1. F 1. G 5c; Smaracdo plerique alii. w) Huius — extullerunt des. F 5.

1) quos — dederat; suarum virium potentia fretus Paulus. 2) Cf. Theophylact. II, 17, qui ejus facta narrat, et Greg. M. Reg. I, 85; X, 44, qui eum de hostibus ad rem publicam venientem Gennadio patricio Africae commendat. BE. 3) Nescio an conjecturae indulgere fas sit, quod de Brexillo ab Authari rege capto narratur ex epitaphio ortum esse, ubi Brexillum a Droctulfo captum dicitur. 4) Pacem inter Autharium regem et Smaragdum praecessisse annum 586, argumento est epistola prima Pelagii II. ad episcopos Istriae, quam dicto anno datam communiter affirmant (Mansi IX, p. 891). BI.

niculo saepe Ravennatium^a milites adversum^b Langobardos dimicarunt^c, extractaque classe, Langobardos, qui Classe^d urbem tenebant, hoc adiuvante^e pepulerunt. Cui, cum vitae explesset terminum, honorabile^f sepulchrum ante limina beati Vitalis^g martyris tribuentes, tali^h eius laudesⁱ epitaphio extullerunt:

‘Clauditur^k hoc tumulo, tantum sed corpore, Drocton^l;
 Nam meritis toto^m vivit in orbeⁿ suis.
 Cum Bardis^o fuit ipse quidem, nam^p gente Suavus^q;
 Omnibus et populis inde suavis erat.
 Terribilis visu^r facies, sed mente^s benignus,
 Longaque robusto pectore barba fuit.
 Hic et amans^t semper Romana ac^u publica signa,
 Vastator genti^v adfuit ipse suae.
 Contempsit caros^w, dum nos amat ille, parentes,
 Hanc patriam^x reputans esse Ravenna^y suam.
 Huius prima fuit Brexilli^z gloria capti;
 Quo^a residens cunctis hostibus horror erat.
 Quo^b Romana potens valuit post signa iubare^c,
 Vexillum^d primum Christus habere dedit.
 * Inde etiam, retinet dum Classem^e fraude Faroaldus^f, *p. 103.
 Vindicet^g ut Classem, classibus arma parat.

a) Ravennantium A 1? 3. C *1. F 1. G 3; Ravennatum D 2. — milites *deest* D 2. 3.
 b) adversus A 2. F 1. c) d. e. c. L. *des.* G 3. 4. I 3. L 1; cl. L. qui *des.* E 1,
in margine suppleta. d) Classem A 2. 3. C. D. E 1. F 1. G 1. 2. 3. 5a.
 e) adiuvantem F 1. f) honorabilem F 1. G 1. g) Vitali F 1. h) talis
 A 1? C 1. i) *deest* G 2. k) *novum cap.* (XX) *inc.* F 1. *Legitur epitaphium
 etiam in cod. Paris. 528, s. X, et Palatino 833, ex quo Gruterus edidit; praeterea valde
 corruptum et primis versibus mutatis in cod. Harlei. 3685, cujus copiam fecit V. Cl.
 Diimmler. Incipit:*

Cernite consurgens cultu meliore sepulchrum,
 Quod gens infelix vertere non timuit,
 Nec nocuit quidquam meritis, nec damna paravit,
 Sed sibi prava gerens contulit exitum.
 Huius prima etc.

l) Doctron B 2; Toctron *Par.*; Droctron D 4. H 1; Droctun G 4; Drocto A 5. 6;
 Droctuf E 1; Droctult A 3; Droctulf G 5c. I 3; Droctrulf H 3; Doctrulf F 4.
 G 2. 5a. b. m) tota A 3. C 1. 2. D 1; totus F 5. n) urbis *corr.* orbe A 1.
 F 1. 2; ubis *corr.* orbe A 2; urbe *corr.* orbe D 1; urbis *corr.* urbi G 3, *et ita*
 G 4; urbe A 4. B 2. D 1a. 2. 3. E 1; urbis F 2; verbis I 3. o) uadis F 1;
 Langobardis A *3. p) sed *Par.* q) Suavus — suavis erat *e corr.* F 1.
 r) visus F 1. s) mentes A 1; f. redimente G 1. 2; f. redimita G 5a. b. c.
 t) ama *corr.* amans F 1. G 1; ama G 3; arma G 4. H; adamaus G 2. u) et *Par.*
 v) gentis A 4. 5. C 2. D 3. G. I 1. *Pal. Par.* w) caro F 1. x) patria F 1.
 y) Ravana D 1; Ravennam A 2. 4. E 1. F 1. I 3. L 1. z) Bresilli F 1; Brexilla
 F 4. G 1. a) *hic versus deest Pal.* b) *ita* A 1. E 1. G 1. 5b; Qui *ceteri.* —
 Roma A 2; Quo — iubare *des.* E 1. c) *ita pro* iuvare A 1. 2. C *1. 1. D 1.
 G 1. 4; iuvari D 4; uibrare B 1. d) vixillum G 1. 2. 3. *Par.*; Brexillum L 1.
 — primus F 1. e) Classe A 1. 2. G 3. — fraudem A 1; fraude — Classem
des. F 1 (*post suppl.*). f) Faroaldus G 2. *Par.*; Faruuldus G 1. 3; Faroald C 1.
 g) Vindicet F 2. G 1. 3; Vindicat G 4. H 1; Vindicem C *1. I 1; Vincent C 1.

Puppibus exiguis decertans amne Badrino^{a.1},
 Bardorum innumeras vicit et ipse manus.
 Rursus et in terris Avarem^b superavit eoīs^c,
 Conquirens^d dominis maxima palma^e suis².
 Martyris auxilio Vitalis fultus, ad istos
 Pervenit victor^f saepe triumphos^g ovans;
 Cuius et in templis petiit sua membra iacere^h,
 Haec loca post mortemⁱ bustis^k habere iubat^l.
 Ipse sacerdotem^m moriens petit ista Iohannem,
 Hisⁿ rediit^o terris cuius amore pio¹.

20. Denique³ post Benedictum papam^p Pelagius Romanae ecclesiae pontifex absque iussione principis ordinatus est^q, eo quod Langobardi Romam^r per circuitum obsiderent, nec posset quisquam a Roma progredi. Hic Pelagius Heliae Aquileiensi^s episcopo, nolenti tria capitula Calchidonensis^t synodi suspicere, epistulam satis utilem misit⁴. Quam beatus Gregorius, cum esset adhuc diaconus, conscripsit.

21. Interea Childepertus rex Francorum bellum adversum Hispanos gerens, eosdem^u acie superavit⁵. Causa autem huius certaminis ista^v fuit. Childepertus rex Ingundem sororem suam Herminigildo^w, Levigildi^x Hispanorum regis filio, in coniugium^y tradiderat. Qui^{z.6} Herminigildus praedicatione Leandri^a episcopi Hispalensis atque adhortatione suae coniugis ab Arriana heresi, qua^b pater suus languebat, ad catholicam fidem conversus fuerat. Quem pater impius^c in ipso sacramento paschali die^d securi percussus^e interemerat^f.

a) Bradino C 3. D; Bradrino A *4. E 1. F 1; Bardino I 3; Batrino B 1a. 2. G 3; Tatrino G 4; Bitrino G 1 (corr. Bratrino). 2; Betrino G 5a. b. c. b) Abarem F 1. G 1. 2. 3; Abaram G 4; Avarim Par. c) eohis D 1; eolis A 2. B 1a. 2; eis A 4. C 1; eos E 1. F 1. G 1. 3. 4. L 1; eosdem G 2; eosque F 4; ipsos G 5a. b. c; et illos F 5. d) in F 1 corrector super eos conquirens scripsit: Quippe domi positus, quae F 1a recepit. e) lucra Par. f) claros post add. F 1. g) triumphos e corr. D 1; triumphos corr. triumphus G 2. 5a, et ita A 3. 5. D 6. 10. G 5b; triumphans B 2; triumphat C 1. 4b. D 2. H 1. I 1. h) iaceret A 2. i) morte F 1. k) membra tenere Par. l) ita pro iuvat A 1. 2. 3. D 1. E 1. F 1. G 1. Par.; iuvandus A 4. m) sacerdote F 1. n) His — pio des. F 2; Is Par. o) redit G 1. 3; reddit G 5a. I 2; reddi G 4; reddit. dignus G 5b. c; rediens I 3; ut reddat F 5; reddidit E 1. p) papa F 1. q) deest G 1. 3. r) Romanam F 1. s) Aquileinensi C 1; Aquilegensis F 1; Aquiligensi G 1. 2. — ep. n. t. c. C. des. A 2. t) Calced. A *3, alii. u) eodem acies A 1; acies F 1; eadem acies corr. eosdem acies G 1; eorundem aciem G 5c. v) ita A 1. G 3. 4; haec C 1. w) Hermigildo A 2. G 3. x) Leuigildis C 1. D 1; Sevichildis C 2. y) coniugio F 2a. G 1. 4. z) Qui cum C *1. a) Heleandri F 2. 4. b) quam A 2. c) ipsius A 1; inpius F 1. d) dei A 2? 3? ed. Mur. e) percussus F 1; percussu C *1; percursus C 1; percurrem G 3. 4. f) intererat F 1; interimerat D 1. F 2. G 1. 3. 4.

1) Padoreno, brachium Padi; cf. Fantuzzi, Mon. Ravenn. I, 120. 313. BE.
 2) Cf. Theophyl. l. l. BE. 3) Haec ex G. pont.; nec — progredi a Paulo addita. 4) Tres potius fuerunt, scriptae a. 585. vel 586, apud Baronium ad a. 584. et inde Mansi IX, 891; Troya, Cod. dipl. Lang. I, 22. BE. 5) Greg. Tur. VIII, 28, de expeditione Guntchramni regis narrat. 6) Ex Greg. M. Dial. III, 31. sumta videntur.

Ingundis vero post mariti et martyris funus de Hispanis^a fugiens, dum Gallias repedare vellet, in manus militum incidens, qui in limite^b adversum Hispanos * Gotthos^c residebant^d, p. 104. cum parvo filio capta atque in Siciliam^e ducta^f est¹ ibique diem clausit extremum. Filius vero eius imperatori Mauricio Constantinopolim^g est transmissus².

22. Rursum^{h,3} Mauriciusⁱ augustus legatos ad^k Childepertum mittens, eum, ut contra Langobardos in Italiam exercitum dirigeret, persuasit. Childepertus existimans suam^l adhuc germanam apud Constantinopolim vivere^m, legatis Mauriciiⁿ adquiescens, ut suam possit^o sororem recipere^p, iterum adversum^q Langobardos Francorum exercitum ad Italiam direxit. Contra quos dum Langobardorum acies properarent^r, Franci⁴ et Alamanni dissensionem^s inter se habentes, sine ullius lucri^t conquesitione^u ad patriam sunt reversi^v.

23.^w Eo^x tempore fuit aquae diluvium in finibus Veneciarum et Liguria^y seu ceteris regionibus Italiae, quale^z post Noe tempore^a creditur non fuisse^b. Factae sunt lavinae^{c,5} possessionum seu villarum hominumque pariter et animantium magnus interitus. Destructa sunt itinera, dissipatae viae, tantum tuncque^d Atesis^e fluvius excrevit, ut circa basilicam^f beati Zenonis^g martyris, quae extra Veronensis^h urbis muros sita est, usque ad superiores fenestras

a) Hispanis *corr.* Hispaniis D 1. F 1. G 1, *et ita* A *2. 3. B 1a. 2. C 4b. D 2. 3. 10. F 5. G 4. 5a. b. c. H 1. I 1. 2; Hispania E 1. b) limitem A 2; l. ad nesum *corr.* l. adversum F 1. G 1; ad nesum inter G 5a. b. c; adnism F 2; quae limitem adnism F *2; quin milite adnism G 3; in limite *vel* in milite *et* Gothos *erasum* G 4; in milite adv. D 1a. c) *ita* A 1. G 1; Gotthos *corr.* *et* Gothos F 1, *et ita* G 5a. b. c; Gothos *corr.* Gothosque G 2, *et ita* G 4. B 1a; Gothos Hispanos r. C 2. 3. d) residebat A 1. 2. G 1; redebant F 1. e) Sicilia F 1. G 1. 3. 4. f) deducta A 3. B 2. D 2, *alii.* g) Constantinopoli F 1. h) Rursus A 2. i) *deest* D 2. k) a F 1. l) sua A 2. m) viveret F 1. n) Mauricius F 1; Mauriciis G 1. o) posset C 1. 2. D 1 *e corr.* 2. 3. G 5c, *alii.* p) accipere F 1. q) adversus A 2. F. G. r) properaret F 1? 2. G 1. 4. s) dissensionem G 1. 3. 4. t) cum *corr.* lucri F 1. u) *ita* A 1; conquesitione A 3; conquesitionem C 1; conquesitionem F 1. G 1; conquesitione *ceteri.* v) regressi A 2. w) c. 23—26. *om.* G 5b. x) Hoc A 2. y) Leg. F 1. z) qualem G 3. a) *ita* A 1. *2. 2. 3. 4. 5. B 2. C 4b; tempore *corr.* tempora D 1, *et ita ceteri* D. B 1a. F 2. G 2. H 1. I 2; de tempore F 1. G 1. *2. 3. 4; tempus F 2. 5. G 5a. c. b) fuisset F 1. c) lavinae *post corr.* lacunae A 1, *et ita* C 1; lacunae A *3; *in* F 1 *corrector superscr.* fluxamina, *inde* F 1a: flumina. d) *ita* A 1. 2. D 1. F 1; tantumque uno C 1; tantumque F *2. G 3; tantumque tunc *ceteri.* e) Athesis D 1; Adthesis C 1. F 1? G 1. *2. 2. 5c; Adthesis G 3. — fluvium F 1. f) basilica F 1. g) Zeronis A 1. h) Veronensi F 1. G 1.

1) *In Africa periisse Ingundem, scribit Greg. Tur. VIII, 28. neque de illius fuga cum Paulo concordat.* BI. 2) *Cf. Greg. Tur. VIII, 18.* 3) *Cf. Greg. VIII, 18; cujus verba Paulus mutavit; ut suam p. s. r. addidit.* 4) *Hic Paulus aut alium secutus est aut erravit. Gregorius enim nil habet nisi: Sed cum duces inter se altercarentur.* BE. 5) *Glossae Isidori: Lavina lapsus inferens; legitur etiam apud d. Hieronymum.* LIND.

aqua pertingeret, licet, sicut et^a beatus Gregorius post papa scripsit¹, in eadem^b basilicam aqua minime introierit. Urbis^c quoque eiusdem Veronensis muri ex parte aliqua^d eadem sunt inundatione subruti^e. Facta est autem haec inundatio sexto decimo Kalendas Novembris. Sed tantae^f coruscationes et tonitrua fuerunt^g, quantae fieri vix aestivo tempore^h solent. Post duos quoque menses eadem urbs Veronensium magna ex parte incendio concremata est.

24.ⁱ In² hac diluvii effusione in tantum apud urbem Romam fluvijs Tiberis excrevit, ut aquae eius super muros urbis influerent et^k maximas in ea regiones occuparent. Tunc³ per alveum eiusdem fluminis cum multa^l serpentium multitudo^m draco etiam mirae magnitudinis per urbem transiens usque ad mare descenditⁿ. Subsecuta^{*} statim est hanc inundationem gravissima pestilentia, quam inguinarium appellant. Quae tanta strage populum devastavit, ut de^o inestimabili multitudoⁿ vix^p pauci remanerent. Primumque Pelagium papam^q, virum^r venerabilem, perculit et sine mora extinxit. Deinde pastores^s interempto, sese per populos^t extendit. In^u hac tanta tribulatione beatissimus Gregorius, qui tunc levita erat, a cunctis generaliter papa electus est^v. Qui⁴ dum septiformem laetaniam fieri ordinasset, intra unius^w horae spatium, dum^x hi Deum deprecarentur^x, octuaginta^y ex eis subito ad terra^z corruentes, spiritum exalarunt. Septiformis autem laetania ideo^a dicta est, quia omnis urbis populus

* p. 105.

a) *deest* C 1. 2. 3. D 2. 3. F 1; et licet F 1; licet et sic G 4. b) *ita* A 1. *2. 4. D 1. E 1; eadem basilica A 4. D 2. 3; eandem basilicam *ceteri*. — aquam A 2. 3. c) Urbem F 1. G 1. 3. 4. d) partem aliam F 1; alia G 1—4. — in eadem A *3. e) presubruti A 1; inundatione — haec *des.* A 2. f) *deest* A 2. g) fuerant G 1. 2. h) tempore — Veronensium *des.* C 1 (*non* C 2). i) *nulla capitis distinctio* G. *edd.* k) et — occuparent *des.* A 1. l) *post corr.* magna F 1. m) multitudinem (— ne F 2. G 1. 4) draconum F 1? 2. G 1. *2. 3. 4. n) *ita* A 1. E 1. F 1. G 1; desc. *ceteri*. o) dev. unde A 1. E 1. F 1. G 3. 4. *Quod in archetypo fuisse videtur.* p) vim F 1; *deest* G 1. 2. q) papa F 1. r) *deest* G. — venerabile F 1. s) pastores interemptos C *1. t) populum E. G; se in p. D 1 *e corr.*, et *ita alii* D. u) *novum caput incipiunt, quod XXV. numerant (et sic pergunt)* A 1. 2. D 3. E 1. H 1; XXIV. *praecedens c. 23. adjungentes*, A 4. 5. F 2. 5. G 2. v) G 1 *in margine adjicit alia sed coeva manu*: Invenimus quia CLI an. fuit Ambrosius sanctus episcopus antea quam s. Gregorius papa; in A *4 *vero annotatio amplior in margine legitur manu vel eadem vel coeva scripta*: Quem ille apicem totis viribus . . . ordinari precepit. w) unum C 4b. G. *G. Neap.*; unus F 1. x) *deest* A 1; dum i Deum A 2; dum ibi Dominum d. F 1 *e corr.*; dum in Deum D 1 *eraso in, ideoque hi deest* D 2. *3a. 3. 10, et *ita etiam* C 1; Dominum alii D; *deest* F 5. — *precar.* A 2. 3. *3. E 1. G 1—4. y) *ita* A 1. 2. 3. F 1. G 1; octoginta C 1, alii. z) *ita* A 1 (*corr. terram*). F 1. G 1; terram *ceteri*. a) *deest* G 3. 4.

1) *Dial. III, 19; quem Paulus hoc loco sequitur.* 2) *Greg. M. l. l.*
3) *Ex Greg. Tur. X, 1; ut — remanerent; virum venerabilem; et sine mora extinxit Paulus addidit, alibi verba mutavit. Cf. V. Gregorii M. c. 10, quae propius ad Greg. Tur. accedit, ubi vero verba: et sine mora extinxit jam leguntur.* 4) *Ex Greg. Tur. X, 2, qui etiam sequentia fusius narrat.*

a beato Gregorio in septem partibus^a deprecaturus Dominum^b est divisus. In primo namque choro fuit omnis clerus, in secundo omnes abbates cum monachis^c suis, in tertio omnes abbatissae cum congregationibus suis, in quarto omnes infantes, in quinto omnes laici^d, in sexto universae viduae, in septimo omnes mulieres coniugatae. Ideo autem de beato Gregorio plura dicere obmittimus, quia iam ante aliquod annos eius vitam Deo auxiliante texuimus. In qua quae^e dicenda fuerant iuxta tenuitatis nostrae vires universa descripsimus^{f. 1.}

25. Hoc^g tempore isdem^h beatus Gregorius Augustinum et Mellitum et Iohannem cum aliis pluribus monachis timentibus Deum in Britanniamⁱ misit eorumque praedicatione^j ad Christum Anglos convertit.

26. His diebus defuncto Helia Aquilegensi^k patriarcha, 587. postquam^l quindecim annos sacerdotium gesserat, Severus huic succedens regendam suscepit ecclesiam. Quem Smaractus^m patriciusⁿ veniens de Ravenna in Gradus^o, per semet ipsum^p basilica extrahens, Ravennam cum iniuria^q duxit cum aliis tribus^r ex Histria episcopis, id est Iohanne Parentino et Severo^s atque Vindemio^t, necnon etiam Antonio iam sene^u ecclesiae^v defensore. Quibus comminans exilia atque violentiam^w inferens, communicare compulit Iohanni Ravennati^x episcopo, trium capitulorum damnatori, qui a^y tempore papae^z Vigilii^{z. 6.} vel^x Pelagii a Romanae ecclesiae^{p. 106.} desciverat^y societate^{z. 6.}. Exempto^a vero anno, e Ravenna

a) *ita tantum non omnes*; partes A 3. D 2. b) Deum G 1. 2. c) congregationibus A 1. d) laichis F 1; laichi G 1. e) quaecumque C. D; *deest* A 3. G 3. f) *ita* A 1. F 1; describimus G 3; descripsimus *ceteri.* g) hisdem B 2. C 4b. E¹. F 1. G 1. 3. I 3; idem A². G 2. I 2, *alii.* h) *ita* A 1. G 3; Britanniam F 1. G 1. 4; Britanniam D 1; Britanniam G 2. i) predicationem A 1. C 1. D 1; *quod fortasse recipiendum erat.* k) *ita hoc loco* A 1. 2. F 1. G 3; Aquileig. C 1; Aquilig. G 1. 2. l) post G²; qui G 3; qui postquam G 1. 2; et postquam e *corr.* D 1, et *ita alii* D. m) Smaractus I 1; Smaragdus *hoc cap. etiam* A 1. n) patr. — Gradus *des.* D 1a. G 3. 4. o) Gradis G². p) et A 3. F 1; a. C. D. q) iniuriam A 2. r) ex his tribus ep. A³. s) senem G 1, *corr.* sene G 2. t) violentia A 2. u) Ravennato F 1. v) *deest* C. D. H 1. I 2. w) *deest* A³. x) vel P. *des.* A 2. y) desciberat F 1. G 1. ². 2; describerat A 1. 2. B 2. G 4; describerat C¹; descriperat G 3; discesserat F 5. z) potestate A 3. a) Exepto F 1; Excepto A 1. ³. D 1. F 2. G 1. ². 3. 4; Expleto F 4. G 5a. c; *quod Paulus fortasse scribere voluit*; Excepti Verona et Ravenna F 5.

1) *De qua cf. Bethmann, Arch. X, p. 303 sqq. Haec pauca exscribere juvat verba c. 16: Denique cum de tota pene Italia Langobardorum gladios metuentes plurimi undique ad Romanam urbem confluerent, solertem pro omnibus curam gerebat et universis cum verbi pabulo corporis subsidia ministrabat.* 2) *Ex G. pont. Greg.* 3) *Terestino. BE.* 4) *Cissensi. BE.* 5) *i. e. Gradensis. Antoninum ecclesiae Romanae defensorem falso vocat qui brevius eandem rem narrat Johannes diac. in Vita Gregorii M. IV, 38. BE.* 6) *Romana ecclesia tempore Vigilii et Pelagii I, qui sedit a. 555. usque ad a. 559,*

ad Grados^a reversi sunt. Quibus nec plebs communicare
^{p. 107.} voluit, nec ceteri *episcopi eos^b receperunt. Smaracodus
 589 vel 590.

a) Grado F 1; Gradus G 1—4. I 1. 3, alii; in Gradus D 3; in gradus proprios D 2.
 b) eos accipiens mediis omissis G 5c.

nequaquam damnabat tria capitula, id est, referente Victore Tunnunensi a. 542, epistolam Ibae Edesseni episcopi ad Marim Persam, quae iudicio synodi Chalcedonensis (quarti concilii universalis a. 451) approbata et orthodoxa iudicata est; Theodorum dein Mopsuestenum episcopum, synodaliter similiter apud Antiochiam et Chalcedone laudatum; et Theodreti Cyri episcopi dicta, synodi Chalcedonensis vocibus collaudata. Haec capitula tot tantarumque discordiarum causa exstiterunt, ut ad eas dirimendas a. 532. quintum universale concilium Constantinopolim convocaretur, in quo Theodora maxime uigustae factione tria capitula damnata sunt, Silverio papa eorum defensore interfecto, aliis plurimis episcopis ob eadem in carcerem coniectis, aliis in exilium missis, Vigilio autem, Silverii successore, ob id tantum damnationi assensum praebente, ut papatum obtineret. Papa autem factus, et ipse damnationem improbat, ideoque a Justiniano in exilium trusus, ea tantum conditione restitutus est, ut quintum concilium reciperet; id quod etiam successores fecerunt ob pacem ecclesiae servandam, nil tamen Chalcedonensi concilio ideo derogari confisi. Sed licet postea imperiali pondere ad consensum damnationis capitulorum ipsorum paulatim singuli fuerint coarctati (verba sunt libelli supplicis a suffraganeis Aquilegiensibus ad imperatorem Mauritium a. 590. directi), nostrarum tamen provinciarum venerandi decessores ad hoc inclinari nullo modo potuerunt. Quorum nos exempla servantes, cum universo populo nobis credito sequentes in omnibus defensionem Chalcedonensis concilii, a communionem damnantium abstinere dignoscimur (id quod Pelagius II. per tres epistolas ipsis dissuadere studuit, a. 585. vel 586, cf. supra III, 20; sed nil effecit). Et cum Smaragdus gloriosus cartularius Heliam archiepiscopum pluribus vicibus contristaret, cum nostro omnium consensu direxit ad vestigia principatus vestri preces, ut . . . ad vestri praesentiam veniretur et vestrum expectaretur iudicium. Quod pietas vestra . . . suscipiens, iussionem dedit ad gloriosum Smaragdum, ut nullatenus quemquam inquietare praesumeret . . . Deinde defunctus est Helias (a. 587). Post hoc ordinato archiepiscopo nostro Severo, quae contumeliae illatae sint, et quibus iniuriis ac caede corporali fustium et qua violentia ad Ravennatem civitatem fuerit perductus atque redactus in custodiam, potuit ad domini nostri pias aures sine dubio pervenire. Ibi mansit Severus per annum unum, donec damnatoribus trium capitulorum communicans relaxatus est a. 588. vel 589. Sed cum ita ipse patriarcha et Severus Tergestinus, Johannes Parentinus, Patricius Aemoniensis, Vindemius Cissensis et Johannes Celeianus, qui teste Paulo una cum patriarcha communicarant trium capitulorum damnatoribus, scisma fecissent sive scissionem inter episcopos hucusque in defensandis capitulis concordantes, eodem Paulo referente: nec plebs iis communicare voluit, nec ceteri duodecim episcopi, qui se ab hoc scismate cohibuerant, eos receperunt, usquedum in synodo apud Maranum prope Venetias facta a. 588. ex. vel 589. vel ineunte 590. patriarcha cum quinque suis sequacibus, errorem suum, quod trium capitulorum damnatoribus communicassent, confitentes, in communionem a reliquis sunt recepti. Eodem tempore,

patricius a daemonio non iniuste^a correptus¹, successorem⁵⁸⁹ vel 590. Romanum patricium accipiens, Constantinopolim remeavit. Post haec facta est sinodus decem episcoporum in Mariano^{b. 2}, ubi receperunt Severum patriarcham Aquilegensem dantem libellum erroris sui, quia trium capitulorum damnatoribus communicarat^c Ravennae. Nomina vero episcoporum qui se ab hoc scismate³ cohibuerunt haec sunt: Petrus de Altino⁴,

a) iuste corr. iniuste G 1. 2; p. eosdem omnino iniuste correptos F 1 e corr.; p. adest omnino iuste F 2a. b) Mauriniano G 5c, corr. Mauriano G 1, et ita G 2. 2. 5a. I 1; Marino G 3. 4; vel Arimino add. in marg. corr. F 1. c) communicaret F 1, duabus litteris ante Ravennae erasis.

scilicet ante medium a. 590. Smaragdus patricius Constantinopolim revocatus successorem habuit Romanum. Gregorius Magnus autem, a. 590. Sept. papa consecratus, eodem adhuc anno cum jussione imperatoris Severum patriarcham Romam vocavit, ut ibi judicaretur. Qui statim cum suis episcopis ad imperatorem appellavit; unaque ejus suffraganei sub Langobardis constituti libellum supplicem imperatori direxerunt, quem videsis apud Baronium IX, 904; Mansi X, 463; Troya I, 79, petentes, ne ad illius iudicium, Gregorii scilicet, cogerentur occurrere, cum quo causa ipsa esse dignoscitur, et cuius communionem . . . nos cum omni populo evitamus; quoniam sic accensi sunt omnes homines plebium nostrarum in causa ista, ut ante mortem perpeti, quam ab antiqua catholica patientur communionem divelli. Hoc tantum deprecamur, ut quia misericordia Dei in meliori statu Italiae partes, laborante fideliter glorioso Romano patricio, perduxit, et credimus nos celeriter, devictis gentibus, ad pristinam libertatem deduci, . . . sint induciae, et cum iussione vestra parati erimus ad pedes vestrae pietatis occurrere et nostrae fidei plenam reddere rationem. Quibus indulgens Mauritius, Gregorio rescripsit: Quia tua sanctitas cognoscit praesentem rerum Italicarum confusionem et quod oportet temporibus competenter versari, iubemus, tuam sanctitatem nullatenus molestiam eis inferre, sed concedere eos otiosos esse. Ita pro tempore res quievit. Paulus autem, Gregorii admirator et cujus de fide orthodoxa non est dubietas, in his tamen aperte et candide a partibus stat Aquilegiensium, Severi de causa communi Aquilegiensium defectionem scisma vocans atque errorem. Gregorio vero et Romanis scismatici sunt ipsi Aquilegienses, eo quod volebant sequi auctoritatem et exemplum pontificum Romanorum, qui primo ob Justiniani jussione et postmodum ob pacem ecclesiae tria capitula non quidem damnarunt, sed eorum damnatoribus communicarunt. BE. 1) 'In voce sparsa fra la plebe, e Paolo prese una tal diceria per buoni danari contanti'. MUR. Revocatus fuit ante medium a. 590; tunc enim Romanus ejus successor jam epistolam scripsit ad Childebertum, apud Duchesnium I, 871; Bouq. IV, 86; Troya I, 64. BE. 2) Marano prope Venetias, in Laguna del Friuli. Acta hujus synodi deperdita sunt; de ea egerunt Norisius de quinta synodo IX, 1; Pagius et Mansius ad Baron. a. 590; De Rubeis, Mon. Aquil. c. 29. BE. 3) i. e. scissione inter episcopos Aquilegiae, eousque in vitandis trium capitulorum damnatoribus concordem, ut recte explicat De Rubeis. BE. 4) Altino prope Torcelli.

Clarissimus¹, Ingenuinus^a de Sabione^{b,2}, Agnellus Tridentinus, Iunior Veronensis, Horontius^c Vicentinus, Rusticus de Tarvisio, Fonteius^d Feltrinus, Agnellus de Acilo^{e,3}, Laurentius Bellunensis^f, Maxentius^g Iuliensis⁴ et Adrianus Polensis^b. Cum patriarcha autem communicaverunt isti episcopi: Severus⁵, Parentinus Iohannes, Patricius^{i,6}, Vindemius⁷ et Iohannes⁸.

27. Hac⁹ tempestate rex Authari ad Histriam exercitum
 p. 108. misit; cui^k exercitui^l *Euin dux Tridentinus praefuit. Qui post praedas et incendia, facta pacem^m in annum unum, magnam pecuniamⁿ regi detulerunt. Alii^o quoque Langobardi in insula Amacina^{p,10} Francionem magistrum militum, qui adhuc de Narsetis parte fuerat et iam se^q per viginti annos continuerat, obsidebant. Qui Francio post sex menses obsidionis suae Langobardis eandem insulam tradidit, ipse vero, ut obtaverat, dimissus a rege, cum sua uxore et supellectili Ravennam properavit. Inventae sunt in eadem insula^r divitiae multae, quae ibi de^s singulis fuerant civitatibus commendatae.

28. At^t vero Flavius rex Authari legatos ad Childe-

a) Ingenius F 1. b) Sapione F 1. I 1; Sabaione G 1. 3. 4. c) Horocius B 1a. 2; Herontius A 4; Herentius I 2; Horontinus A *2. C 1. G 1; Horumtinus C 4b; Orontinus D 4; Horrencius G 5c; Honoratus H 1. — Vincentinus A *3; Vicentius I 1. d) Fronteius C 1. D 1. 1a. 3. 4. I 1; Fronteus D 2. *3a. 10; Fontegus E 1; Fontemus H 1; Fontelus I 2; *deest* A *2. e) Azilo G 3; Acilio C 1. I 1; Accilo F 2a. f) Delunensis C 2. 3, *corr.* Belun. D 1; Delunensi C 1; Vellunensis F 1; Velun. F 2a; Bullim. D 2; Laur. Bell. *des.* G 5c. — Max. I. et A. P. *des.* C. D. H 1. L 1. g) Magnentius G 2. 3. h) Pollensis F 1; Polesensis F 2; Polensis *superscr.* S G 1; Spolensis I 1. 1b; Spolitensis G 5c. i) Patricius F 1; Patreius G 1—5a; Patreus G 5c. — et Ioh. *des.* G 5a. c. k) cu F 1; cuius G 1—4. l) exercitu A 1; exercitus A 4. m) *ita* A 1. 2. 3. B 2. E 1 (*post unum add. fecerunt*). F 1; *pace ceteri*; f. *pace in a. u. facta* D 2. 3; *facta p.* — *interced. episcopis (c. 31) des.* A 4, *duobus vel quatuor foliis evulsis.* n) penuriam A 1; magna pecunia E 1; magna pecuniam F 1. o) Alio A 1. p) Amaciana G 3; Amiciana G 4; Amachina D 10; Amancina B 1a. 2; Amaticina F 5; Amacina *corr.* Comacina A 1. F 1 (*ubi sula co e corr.*), *et ita* A *3. 5. E 1. F 4; Commacina A 6. L 1; Cumacina F 2; Comaciana G 1. I 1; Commatiana G 2; Cumatiana G 5a. b. c. q) sem F 1. r) insulam G 1. s) *ibidem* A 2. G, *corr. ibidem a* F 1, *et ita etiam* E 1; *sibi de* C 4b. t) Ad A 1. C *1. D 1.

1) *Concordiensis, paulo post defunctus. Libello enim supplici a. 590. ex. jam subscripsit ejus successor Augustus; unde dubium, num Clarissimus interfuerit synodo Marianensi.* BE. 2) *Seben prope Brixen.* 3) *Asolo; cf. SS. VII, 7.* 4) *Zuglio, tribus millibus de Tolmezzo distans (Noris. de quinta synodo IX, 4).* 5) *Tergestinus, cf. supra c. 26, p. 105.* 6) *Aemoniensis, quae sedes, ab Ungaris postea destructa, transiit ad Citta Nuova.* BE. 7) *Cissensis.* 8) *Celeianus, qui subscripsit cum reliquis hisce concilio Gradensi a. 579.* BE. 9) *Haec ex Secundo sumta esse, verisimile est.* 10) *Al. Cumacina, quae lectio castigatior, quippe sermo est de insula in Lario lacu 20 mil. pass. ab urbe Como.* BI. *Quamvis Amacina genuina lectio esse videatur, cum insula talis plane ignota sit, error fortasse archetypi statuendus est.*

pertum misit, petens, eius germanam suo matrimonio sociari. Cumque¹ Childepertus, acceptis muneribus a^a Langobardorum legatis, suam germanam eorum regi se daturum promisisset, advenientibus tamen Gothorum de² Hispania^b legatis, eandem^c suam germanam, eo quod gentem illam ad fidem catholicam conversam fuisse cognoverat^d, repromisit.

29. Inter haec legationem³ ad imperatorem^e Mauri-⁽²⁸⁾ cium^f direxit, mandans ei, ut, quod prius non fecerat, nunc⁵ contra^g Langobardorum gentem bellum^h susciperet atque cumⁱ eius consilio eos ab^k Italia removeret. Qui⁴ nihil moratus, exercitum suum ad⁵ Langobardorum debellationem^l in Italiam^m direxit. Cui Authariⁿ rex et Langobardorum acies non segniter obviam pergunt proque^o libertatis statu fortiter configunt. In ea pugna Langobardi victoriam^p capiunt; Franci vehementer caesi^q, nonnulli capti, plurimi etiam^r per fugam elapsi vix ad patriam revertuntur. Tantaque ibi strages facta est de Francorum exercitu^s, quanta⁶ usquam^t alibi non^t memoratur. Mirandum sane est, cur Secundus, qui aliqua de Langobardorum gestis scripsit, hanc^u tantam eorum victoriam praeterierit^v, cum haec quae praemisimus de Francorum interitum^w in eorum historia^x hisdem ipsis pene verbis exarata legantur.

30. Flavius vero rex Authari legatos post haec ad^y p. 109. Baioariam misit, qui Garibaldi^z eorum regis filiam sibi in

a) ad G 4. b) Hilpanias F 1; Hispanias G 1; Hispaniis G 3. 4. c) eadem A 1. *2. d) eo voverat A 1. 2. C 3, corr. cognoverat D 1. E 1; evoberat B 2. 3; noverat A *2. I 3; eo vovenit C *1; evocaverat C 1; commemorabant F 5; f. c. convertisset I 1; quod gens illa ad f. chat. conversa fuisse eo vovera repromisit F 1; q. gens illa ad f. c. c. fuisset eam (eadem G 4; eis G 5; eis illam F 2. 4) dare promisit F 2. 4. G. e) imperatore Mauricum F 1; leg. imperator Mauricius direxit ad Childepertum m. A 3; leg. ad Childep(b)ertum (eum F 5) imperator (deest G praeter *3) Mauricius (Mauricium G 3; Maricius I 1) dir. F 4. 5. G. I 1. — direxit deest C 1. f) Maximum D 2. g) deest G *3. h) bella A 3? D 3? ed. i) c. e. c. des. G. k) ad G 1. l) debell. — rex et des. D 2; suum ei contra Langobardos in adiutorium misit. At Langobardorum acies D 3. 8. 9. m) Italia D 1. F 1. n) Authari nonnumquam F 1. o) remque A 3. G 1. 2. *3. 3; pro quo A 2; ad que pro E 1; sicque pro e corr. F 1, et ita F 4. p) victromnia (?) F 1 (corr. vincunt omnia); victores omnia G. — capiuntur F (1 e corr.). G (capiunt G 5a); vincunt omnia capiunt F 5; victores effecti sunt E 1. q) iam si F. G 1—4; lapsi G 5a. b. e. r) pl. et alii p. G 1—4; occisi et alii G 5a. b. c; pl. tamen F 1 e corr.; Fr. vero attriti E 1. s) exercitum E 1. F 1. G 1. t) umquam F 1; numquam F 2. 5. G; nusquam C 1; u. fieri non A 5. 6; non deest A 1? C. D; nim F 1; nomine G *3. u) hac G 1. — tanta D 1. F 1. G 1. 2. — victoria G 1. 2. v) praet. — historia alia sed coeva manu suppl. G 4. w) ita A 1. F 1; interitu ceteri. x) historiam A 1. y) deest E 1. F 1. G. I 2. z) Galibaldi C *1.

1) *Ex Greg. Tur. IX, 25.* 2) *de Hispania Paulus.* 3) *Ex Greg. l. l.; Mauricium Paulus.* 4) *Qui n. m. Paulus.* 5) *ad regionem ipsam capessendam direxit. Commotis ducibus cum exercitu illic abeuntibus, configunt pariter; ed nostris valde caesis etc. Greg.* 6) *ut olim similis non recolatur. Greg.*

matrimonium peterent. Quos ille benigne^a suscipiens, Theudelindam^b suam filiam Authari se daturum promisit. Qui legati revertentes cum haec Authari nuntiassent, ille per semet ipsum suam sponsam videre cupiens, paucis secum sed expeditis ex Langobardis adhibitis, unumque sibi fidelissimum et quasi seniore[m] secum ducens, sine mora ad Baioariam perrexit. Qui cum in conspectum^c Garibaldi regis iuxta morem^d legatorum introducti essent, et his qui cum Authari^e quasi senior venerat post salutationem^f verba, ut moris est, intulisset^g: Authari, cum a nullo illius gentis cognosceretur, ad regem Garibaldum propinquius^h accedens ait: 'Dominus meus Authari rex me proprie ob hoc direxit, ut vestram filiam, ipsius sponsam, quae nostra domina futura est, debeam conspicer[e], ut, qualis eius forma sit, meo valeam domino certius nuntiare'. Cumque rex haec audiens filiam venire iussisset, eamque Authari, ut erat satisⁱ elegantem^k forma, tacito nutu contemplatus esset, eique^l satis per omnia complacuisse, ait ad regem: 'Quia talem filiae vestrae personam^m cernimus, ut eamⁿ merito nostram reginam fieri optemus, si placet vestrae potestati, de eius manu, sicut nobis postea factura est, vini poculum^o sumere praeoptamus'. Cumque rex^p id, ut fieri deberet, annuisset, illa, accepto vini poculo, ei prius qui senior esse videbatur propinavit. Deinde cum Authari, quem suum esse sponsum^q nesciebat, porrexisset, ille, postquam bibit ac poculum redderet^r, eius manu^s, nemine animadvertente^t, digito tetigit dexteramque suam^u sibi a fronte^v per nasum ac^w faciem produxit. Illa hoc suae nutrici rubore perfusa nuntiavit. Cui nutrix sua ait: 'Iste nisi ipse^x rex et sponsus tuus esset, te omnino tangere non auderet. Sed interim^y sileamus, ne hoc patri tuo fiat cognitum. Re enim vera digna persona est, quae tenere debeat regnum et tuo sociari coniugio'. Erat

a) venignem F 1. b) Teudel. E 1. F 4. G 1. 3, Teudol. aliquoties A 1; Teodel. C 1 hoc loco et plerumque; Theodel. A 3. D. F 2. G 2. 5c, ubi etiam Thiatlint et Thiadlinda. c) ita A 1. 2. C 1. D 1. F 1; conspectu G, alii. — Ganaldis F 1. d) more F 1; moram G 4. — leg. deest C 5; Langobardorum G 5c. e) Autari hoc loco F 1. f) salutatione F 1; salutationis E 1. G; salutationum C 1. 4b. F 2—4. H 1; post salutationem corr. salutationum D 1, et ita alii D; post deest etiam C 4b. G 5b. H 1. g) intulissent A 2. h) propinquus A *3. i) deest C *1. k) elongati A 2. l) e. s. p. o. c. des. C *1--3. (4—6?). D. I 2. 3. m) persona F 1. n) ea A 2. 3. F 1. o) ei prius add. G 3. 4. p) deest A 5; ut id f. d. B 2; id et f. d. A *3; id fieri debere a. C *1. 1. 4b. I 1. 1b; id f. deberet corr. ut id fieri deberet D 1, et ita alii D. H 1; idum fieri debere corr. ut idem fieri deberet F 1; deberet deest A 2; id dum fieret ann. G 2. 3; id ut fieret ann. G 1. 5a. b. c; fieri ann. (id ut des.) B 2. G 2; id fieri ann. F 5. I 2. q) sponsus F 1. r) reddiderat C 1. I 1, corr. reddidit D 1, et ita ceteri D. F 4. G 2. s) ita A 1. 2. E 1; manum ceteri. t) neminem D 1. G 1. — animadvertentem F 1. G 1. u) sua F 1. v) frontem F 1. w) a G 1; ad G 2. x) deest A 3. C 2; n. esset r. et sp. t. te C 1; rex et post suppl. F 1. y) sequentia usque in hanc patriam (in fine cap.) des. G 1 folio exciso.

autem tunc Authari iuvenali^a aetate floridus, statura decens, candido crine perfusus et satis decorus aspectu. Qui mox, a rege comeatu accepto, iter patriam^b reversuri arripiunt deque Noricorum^c finibus festinanter abscedunt. Noricorum siquidem^d provincia, quam Baioariorum populus inhabitat^e, habet ab oriente^f Pannoniam, ab occidente^f Suaviam, a meridie Italiam^g, ab aquilonis^h vero parte Danuviiⁱ fluenta. Igitur Authari cum iam prope Italiae fines venisset secumque adhuc qui eum deducebant^k Baioarios haberet, erexit se quantum super equum cui praesidebat^l potuit et toto adnisu^m securiculam, quaⁿ manu gestabat, in arborem quae proximior aderat fixit eamque fixam reliquit, *adiciens haec insuper^{p. 110.} verbis^o: 'Talem^p Authari feritam facere^q solet'. Cumque haec dixisset, tunc intellexerunt Baioarii qui cum eo comitabantur, eum ipsum regem Authari esse. Denique post aliquod^r tempus, cum propter Francorum adventum perturbatio Garibaldo regi advenisset, Theudelinda, eius filia^s, cum suo germano nomine Gunduald^t ad Italiam^u confugiit^v seque^w adventare Authari suo^x sponso nuntiavit¹. Cui statim ille obviam cum magno apparatu nuptias celebraturus^v in campum^z Sardis, qui super Veronam^a est, occurrens, eandem^b cunctis laetantibus in coniugium Idus Maias^c accepit. 589?
Mai. 15. Erat autem tunc ibi inter ceteros Langobardorum duces Agilulf^d dux Taurinensium civitatis. Quo in loco cum perturbato aere lignum quoddam, quod in regiis^e septis² situm erat, cum magno tonitruorum fragore vi fulminis ictum fuisset, habebat tunc Agilulf quendam de suis aruspiceum puerum, qui per artem diabolicam, quid futurum porten-

a) *ita* A 1. 2. C *1. 1. G 2. 3. 4; iubenali F 1; iuveni A 3; iuvenili *ceteri*.
b) patria F 1. c) indeque G 2. 5. — Nuric. G 2. 3. 4, *et ita postea*. d) quidem F. G. e) inhabitant F 1. G 3. 4; nunc inhabitat D 4; nunc habitat D 3; non habitat D 2; inhabitabat C 1. 2. — habent F 1. f) orientem — occidentem F 1; ad orientem A 3. g) Italia F 1. h) aquiloni F 1; aquilone A 1. G 2-4. I 2 (*deest* parte); aquilonali F 1 *e corr.* G *5; aquilonari G 5a. b. c. i) *ita* A 1. 2. D 1; Danubii C. D 2. 3. F. G. k) quod Baioaria nunc asit (?) provintia *add.* G *5. l) residebat A *3. m) adnissum F 1. n) *ita* A 1. B 2. D 1. F 1. 4. G 3. 4; quam *ceteri*. o) verbas C 1; verba A 5. B 1a. F 2. I 1; verba dicens G 5b; verba verbis G 5c. p) Tale F 1. q) faceret F 1. r) aliquid A 2; aliquo F 1. s) filiam F 1. t) Gundualt D 1; Gundualto D 2; Gundualdo D 3; Gunduald A *3. 3. B 2. E 1. F 1. 4. G 4. 5; Gunduald G 2; Guldoald *infra semel* G 2; Gaidoald L 1. u) Italia F 1. v) *ita* A 2. D 1. F 1; confugit A 1. C 1, *alii*; confugiunt F 4. G 2. 3. 4. w) usque C *1; usque eamque C 1. x) *deest* A 3. C. D. y) celebratus *corr.* *alia manu* celebraturus A 1. D 1; celebratur F 1; celebraturum E 1; ad n. celebrandum F 4. G 2. 3. 4. *5. 5a. I 1; ad n. celebrandas G 5b. c. z) campis A 3. a) Verona E 1. F 4. G 2. 3. 4. b) eadem F 1. c) Martias *corr.* Maias E 1; Mar. G 3. 4. d) Agilulft A 2; Agilolf A 3. G 5c; Agilulfus D 2. 3, *alii*. — Taurinacium D 3. e) regis G 2. 3. 4.

1) Cf. *Fredeg. c. 34.* BE. 2) in regiis septis = *dans le clos du roi*; in clusura de ipso rege *codex* L 1. BE.

derent^a ictus fulminum, intellegebat. Qui secrete, cum Agilulf ad requisita naturae resideret, eidem dixit: 'Mulier ista, quae modo regi nostro nupsit, tua non post multum tempus coniux futura est'. Quod ille audiens, caput se eius amputaturum, si hac de re amplius aliquid diceret, comminatus est. Cui ille: 'Ego quidem^b', inquit, 'occidi possum^c; nam certe ad hoc ista in hanc patriam femina^d venit, ut tuis debeat nuptiis copulari'. Quod ita quoque post factum est. Hoc¹ tempore, quam ob^e causam incertum est^f, Ansul^g, cognatus regis Authari, apud Veronam est interfectus.

⁽³⁰⁾ 31. Hac etiam tempestate^h Grippo^{i, 2}, legatus^k Childeperti regis Francorum, cum Constantinopolim^l remeasset et^m eidem regi suo, quomodo honorifice ab imperatore Mauricio susceptus fuisset, nuntiasset, etⁿ quia iniurias, quas apud Cartaginem perpessus fuerat, imperator ad voluntatem Childeperti regis ultum^o iri promisisset: Childepertus^p confestim iterato in Italiam exercitum Francorum cum viginti ducibus ad debellandam Langobardorum gentem direxit. E quibus ducibus Audualdus^q et Olo^r et Cedinus eminentiores fuerunt. Sed Olo cum importune ad Bilitionis^s castrum accessisset, iaculo sub mamilla sauciatus cecidit et mortuus est. Reliqui vero Franci cum egressi fuissent^t ad praedandum, a Langobardis inruentibus passim per loca singula prosternebantur. At^{* p. 111.} vero Audualdus et sex duces Francorum ad Mediolanensium urbem advenientes, ibi eminus in campestribus castra posuerunt. Quo loco ad eos imperatoris legati venerunt, nuntiantes, adesse exercitum in solatio eorum, dicentesque quia: 'Post triduum cum eisdem veniemus. Et hoc vobis erit signum: cum videritis villae huius, quae^u

a) portenderet C 1. F 1. G 2. 3. b) *deest* A 2. c) sed fata nequeunt immutari *add. ed. pr. Lind. et sequentes.* d) feminam A 1. F 1; *deest* A 2. e) hoc F 1. G 1. 2. 3; *hob corr. ob.* G 2; G 1 *in marg. corrector add.*: r. vel quando ob ha (*cetera absvisa*). f) *deest* A 2. 3. C 1. D 1. F 1. g) Ansulf A 2; Ansulfus I 3; Insulfus I 2; Insul *e corr.* F 1, *et ita* F 2-5. G. h) tempestatem F 1. i) Grippo G 5c; Grippo G *5. I 1. k) legatos A 1. 2. D 1. E 1. F 1. G 1. 3. l) a Constantinopolim C *1. E 1; de Co(n)stantinopoli A *3. 3; a Constantinopoli D 1 *e corr.* F 5. G 5a. H 1. m) *deest* F. G. n) nunciassetque q. A 3; et quam i. a. F 1; et quas i. a. G 1-4; eas i. q. G 5a. b. c. o) ultu A 2. 3. B 2. C 1. D 1. F 1. G 1; ultui repr. G 3; ulciri A *2; ulcisciri E 1; ulcisci A *3. G 2. 5b. c. p) Childepertum F 1; Childepert G 1. q) Audualdus D 2. G 2, alii, *et postea* G 1; Audualdi C 1; Adoaldus F 1 (*corr. Ald., et ita postea*). G 1. 3; Andoaldus A *3 3; Adualdus G 5c; Adoaldus *infra* A 2. r) Odo *hoc loco* H 1; Halo F 5; Holo C 2; Seddolo F 1. s) Vilitionis E 1; Bilicionis A *2. 5. B 2. C 1. D 1. F 1. G 1. 3. 5b. t) *deest* A 3. u) qui A 2.

1) *Haec fortasse ex Secundo, qui etiam diem nuptiarum indicasse videtur.*
2) *Ex Greg. X, 2. 3; quomodo — fuisset et postea iterato; Francorum; E quibus — fuerunt Paulus adiecit. — De hac expeditione cf. epist. ad Childebertum regem datam Bouq. IV, p. 86.*

in monte sita est, domus^a incendio concremari et fumum incendii ad caelos usque sustolli, noveritis, nos cum exercitu^b, quem pollicemur, adventare'. Sed expectantes^c Francorum duces, diebus sex iuxta placitum, nullum ex his, quibus^{d.1} legati imperatoris promiserant, venisse^e, contemplati sunt. Cedinus autem cum^f tredecim ducibus laevam^g Italiae ingressus, quinque castella cepit, a quibus etiam sacramenta exegit^h. Pervenitⁱ etiamⁱ exercitus Francorum usque Veronam, et deposuerunt castra plurima per pacem post sacramenta data, quae^k se eis crediderant nullum ab eis dolum existimantes. Nomina autem castrorum quae^l diruerunt in territorio Tridentino ista sunt: Tesana³, Malletum, Sermiana^m, Appianumⁿ, Fagitana^o, Cimbra^{p.4}, Vitanum^q, Bremtonicum^r, Volaenes^{s.5}, Ennemase^t, et duo in Alsuca^{u.6} et unum in Verona. Haec omnia castra cum diruta essent a Francis, cives universi ab eis ducti sunt captivi. Pro Ferruge^v vero castro, intercedentibus episcopis Ingenuino de Savione^w et Agnello^x de Tridento^y, data est redemptio, per capud uniuscuiusque viri^z solidus unus usque ad solidos sexcentos. Interea Francorum exercitum^a, cum esset tempus aestivum, propter⁷ inconsueti^b aeris incommoditatem desentariae^c morbus graviter exagitare coepit, quo morbo plures

a) domos A 2. F 1. G 1. 2. b) exercitum que F 1. c) expectatis G. d) quibus *corr.* quos G 2. D 1, *et ita ceteri* D. — legatis F. e) venisset F 1; venire G 2. f) *deest* A 3. g) leva A *2. h) exigit A *2. G 3; exiit E 1. i) per penitentiam C *1? 1. 2. D 1? (p. e. e *corr.*) I 1; *inde fecit ed. Lind.*: Per Piacentiam vero *etc.* k) qui A *2. G 1. 3; quis A 5; quibus F 5. I 1; pro quibus G 5; gentes que se e. c. peremptae sunt *e corr.* F 1, *et ita* F 2. 3. 4; *post* existimantes *corr. add.* perempti sunt G 1. — tradiderant G 5. l) *corr. add.* F 1; quas G 1—4. m) Semiana C 1. I 1; Semiana *corr.* Sermiana D 1; Semina G 3; Sermia D 2; Sermusana F 1; Sermosana F 2; Sermisana F 4; Terminiana F *2; Ana F 5. n) Apianum F. G; Apianu B 3. o) Fagitanum I 1; Fagitanam C *1. 1. D; Fragitana F 5; Fatitana H 1; Stigitana G 5. p) Chimbra E 1; Cibra G 1. 2. 5a; Cybra A *2. G 5b; Umbra C 1. D; Umbria I 1. q) Pritianum E 1; Britianum *vel* Bricianum F. G; Varianum I 3. r) Brentonicum A 2. 3. 5. G 1. 3. 4. 5; Bremtonicum I 1; Brettonicum G 2; Bretonicum E 1. F 5. s) Volannes E 1; Volaernes B 2. 3; Volones D 2; Volanes I 3; Valenes F *2; Balaenes F 1; Belones G 1. 2. 5a; Bellones G 5b; Bellunis G 3. 4. t) Enne. mase F 1; Ernemase B 2. 3; Ennemāsem A 5; Ennemanssem A 6; Ennemare A *3. u) Alsuca A 3; Alsuca H 1. v) Ferrage A 3; Ferrage F 5; Femigero B 2; Femugero B 3. w) Sabione A 5. 6. F. G; Saviane B 2; Savionce A 2; Samone A 3. x) Agnelli A 3. y) Tridente D 1; dec ridento C 1; Tridentino A 4. D 2. 3. 5. I 1. z) viris *corr.* viri A 2. F 1. a) exercitus A *2. 5. 6. B 2. F. G; exercitu A 4. b) inconsuetis F 1. G 1. 3. 4. c) dissent. A 3. D 2. 5. G 5. H 1; disint. D 3. F 4. — morbis *corr.* morbus F 1. G 1; morbos G 3; morbo A 5. G 5a. b; morbis agitari coeperunt I 1; eos ag. G 2.

1) q. l. i. pr. Paulus. 2) *Sequentia Secundus suppeditasse videtur. Cont. Prosp. de interfecto tantum Ollone duce 'apud Tiligonam castrum' refert.* 3) *Tesino; Malè nel Val di Sole.* 4) *Cembra.* 5) *Volano.* 6) *Valsugana. Cf. de his et aliis Cluver, Ital. ant. I, 15; v. Hormayr, Werke I, 103; Asquino, Del Forogiulio dei Carni (Verona 1827. 4). BE.* 7) *Ex Greg. X, 3.*

- ex eis interierunt. Quid plura? Cum per tres menses Francorum exercitus^a Italiam pervagaret^b nihilque proficeret^c neque se de inimicis ulcisci posset, eo quod se in locis firmissimis^d contulissent, neque regem attingere^{e. 1} valeret, de quo ultio fieret, qui se intra Ticinensem^f munierat urbem, ut diximus, infirmatus aeris intemperantia ac fame constrictus exercitus redire ad propria destinavit. Qui rever-
- *p. 112. tentes ad^g patriam, in tantum famis penuriam^h perpersi¹ sunt, ut prius vestimenta propria, insuper etiam et arma ad coemendumⁱ victum praeberent, quam ad genitale^k solum pertingerent.
- (31) 32. Circa haec tempora putatur esse^l factum, quod de Authari^m rege refertur. Fama est enim, tunc eundem regem per Spoletiumⁿ Beneventum pervenisse eandemque regionem^o cepisse et usque etiam Regiam^p, extremam Italiae civitatem vicinam^q Siciliae, perambulasse^r; et quia ibidem intra maris undas columna quaedam esse posita^s dicitur, usque ad eam^t equo sedens accessisse eamque de hastae^u suae cuspidem tetigisse, dicens: 'Usque hic^v erunt Langobardorum fines'. Quae columna usque hodie dicitur persistere et^w columna Authari appellari².
- (32) 33. Fuit autem primus Langobardorum dux in Benevento nomine Zotto^x, qui in ea principatus est per curricula^y viginti annorum³.
- (33) 34^z. Interea⁴ Authari rex legationem verbis pacificis ad Gunthramnum regem Francorum, patrum scilicet Childeperti regis^a, direxit^b. A quo legati idem iocunde suscepti^c,

a) exercitum Italia F 1. b) pervageretur C 1. H 1. 3; praevagaret corr. praevagaretur G 3. c) proficere F 1. d) fortissimis F. G. e) adtingeret F 1. f) Ticinense A 2. 4. F 1. G 1. 3; Ticinensem corr. Ticinense E 1; T. u. B 2. — munierant F 1. G 1. 3; intra T. u. erat A 5. 6. g) deest F 1. 5. G 1. 3. 4; in G 5; ad p. des. G 2. h) deest I 1. i) emendum A 3; comedendum A *3. B 2. C. D. E 1. G 2. H 1. I 1. k) genitalem A 3. G 1. 3. 4. — pertingeret F 1. G 1. l) esset F 1. m) Athari F 1; Theoderi G 5c. n) Spoletinum A *3. o) regione cepisset F 1. p) Regia F 1. G 1. 2. 3; Regium A 3. 4. 5. D 3. F 5. G 5a. b. q) viincam A 1. 2? B 2. 3. F 1. G 1. 3; viam A *3; vincam E 1; vicinam in loco raso D 1; ui in cap G 2; ut in campo C 1; ut ui in eam campo C 2; in campo I 1; contra campos G 5a. b. c. r) perambulasset F 1. s) positam A 4. E 1. F 1; columnam q. e. positam G 1. 4, corr. columna q. e. posita G 2. 3. t) eum A 3. u) asta (hasta) sua t. F. G. v) huc A *3. w) ad corr. ac F 1. x) Otto A 3; Zoto I 1. y) curricula F 1. 4. G 1. 2; curriculum G 5; per annos XX F 5. z) hoc caput praecedenti adjungunt A 2. I 1; deest H 2. a) Childeperto regi F 1. G 1—4. b) direxerat C 1. D 1. c) susceptis F 1. G 1. 3; suscepti sunt F 5. G 5; suscepta D 1.

1) capere Greg. 2) Narratio certe popularis; cf. Pabst, *Forschungen II*, p. 453 n. 1; Hirsch, *Herz. Benevent* p. 5 n. 3) Nullus in Paulo nostro locus occurrit, qui gravius literatis viris negotium dederit, quam praesentis capituli; ex eo enim investigantes initium Beneventani ducatus in diversas quique sententias abierunt. BI. 4) Ex Greg. *Tur. X*, 3; patrum s. Ch. r.; ex fratre; ut — firmaretur Paulus.

sed ad Childepertum, qui ei^a nepus ex fratre erat, directi sunt, ut per eius notum^b pax cum gente Langobardorum firmaretur. Erat autem^c Gunthramnus iste, de quo diximus, rex pacificus et omni bonitate conspicuus. Cuius unum factum satis ammirabile libet^d nos huic nostrae historiae breviter inserere, praesertim cum hoc Francorum historiae^e noverimus minime contineri. Is¹ cum venatum quodam^f tempore in silvam isset, et^g, ut adsolet fieri, hac illacque^h discurrentibus sociis, ipse cum uno fidelissimo tantumⁱ suo remansisset, gravissimo somno depressus, caput in genibus eiusdem fidelis sui reclinans, obdormivit. De cuius ore parvum animal in modum reptilis egressum^k, tenuem rivulum, qui propter^l discurrerebat, ut transire possit^m, satagere coepit. Tunc isdem in cuius gremio quiescebat spatham suam vaginaⁿ exemptam super eundem rivulum posuit; super quam illud^o reptile, de quo^p diximus, ad partem aliam transmeavit. Quod cum non longe exinde in quoddam^q foramen montis ingressum^r fuisset, et post aliquantum spatii regressum^r super eandem spatham praefatum rivulum transmeasset, rursus^r in os Gunthramni^s, de quo exierat, introivit. Gun-^{p. 113.}thramnus post haec de somno expergefactus, mirificam^t se visionem vidisse narravit. Retulit enim, paruisse^u sibi in somnis, quod fluvium quendam per^v pontem ferreum transisset et sub montem quoddam^w introisset, ubi multos^x auri pondus aspexisset. Is^y vero^z in cuius gremio caput tenuerat, cum dormisset, quid de eo viderat, ei per ordinem retulit. Quid plura? Effossus est^z locus ille, et inestimabiles thesauri,

a) eius G 5. H 1. I 1. b) *ita pro* nutum A 1. *2. 2. 4. 5. B 3. D 1. F 1. G 1—4; noti B 2; nutu E 1; natum G 5a. c) *deest* D 2. 3. d) licet et A 3. e) hi(y)storiā A 3. G 4; historiae C 1. 2; in F. historia e corr. D 1. F 1, et *ita* D 2. H 1. 3. f) quoddam A 1. 2. B 2. F 1. G 1; quod G 3; condam E 1. g) et *deest* A 5. H 1; et adsolet corr. et ut solet A 2; adsole F 1; solet C. D. G. H 1. I 1. h) hac *deest* A 3; illaque G 3; illac D 2; huc illucque A *3. B 3. G 2. 5. i) tamen A 1. 2. 3. B 2. F. G, corr. tantum F 1; t. s. r. g. des. E 1. k) egressus F 1. 2. G 1. 3. 4. l) *ita* A 2. *3. B 2. 3. C. D. F 1. H 3; prope A 1. *2. *4. E 1. F 4. G 1. 3. 4. 5a. b; pro pedes illius d. G 2; pontem A 4. m) possint F 1. n) vaginam C 1, corr. vagina G 3; vaginę G 2. — exceptam C *1. o) illum F 1; illan corr. illud C 1. p) quod A 1. F 1; r. quod d. G 5a. q) quodam A 2. r) ingressus F 1. 4. G 1. 2. 3. — regressus F 1. G 1. 3. 4. s) Gunt(h)ramnis F 1. G 1. 3. 4. t) mirifica F 1. G 1. u) apparuisse A 2? C 1; paruisse corr. aparuisse G 3. v) per — quoddam des. A 3. w) *ita* A 1. *2. 4. B 2. 3. C *1. D 1. F 1. 2. G 1. 3. 4; montem quodam G 2; monte quodam A 5. D 1 e corr. 2. 3. 5. G 2 e corr. H 1; monte condam E 1; montem quendam C 1. G 5. I 1; q. *deest* F 5. x) *ita* A 1. 2. B 2. 3. C 2. E 1; multo A *2; multus C 1; multum A *3. 3. 4. 5. 5b. F 5. G 5; multa F 1. G 1; multos pondus corr. multa pondera D 1, et *ita ceteri* D. G 2. I 1; pondos E 1. F 1a; u. m. a. p. a. des. A *4. y) Is — dormisset des. C *1; Ipse vero — dormisset post suppl. D 1; Ipse D 2. 5. H 1. 3; Qui autem praefatam reptilem viderat ei cuncta in ordine retulit C 2. z) *deest* F. G 1. 3. 4; est eff. e corr. G 3; est fossus G 2.

1) Cf. Grimm, *Sagen I*, Nr. 247. 249; *II*, 455; Müller, *Myth.* p. 181. 187. BE.

qui ibidem antiquitus positi fuerant, sunt reperti. De quo auro ipse rex postmodum cyborium^a solidum mirae magnitudinis et magni ponderis fecit, multisque illud preciosissimis gemmis decoratum ad sepulchrum Domini Hierosolimam transmittere voluit. Sed cum minime potuisset, eodem^b supra corpus beati Marcelli martyris, quod in civitate Cavallo^{c.1} sepultum est, ubi sedes regni illius erat, poni fecit; et est ibi usque in praesentem diem. Nec est usquam ullum opus ex auro effectum, quod ei valeat comparari. Sed nos, his breviter quae relatu^d digna erant contactis, ad historiam^e revertamur.

(34) 35. Interim dum legati Authari regis in Francia^f morarentur, rex Authari^g apud Ticinum Nonas Septembris, veneno, ut tradunt, accepto, moritur, postquam sex² regnaverat annos. Statimque a^h Langobardis legatioⁱ ad Childpertum regem Francorum missa est³, quae Authari regis mortem^k eidem nuntiaret^l et pacem ab eo expeteret^m. Quod ille audiens, legatosⁿ quidem suscepit, pacem vero in posterum se daturum promisit^o. Qui tamen praefatos legatos post aliquod dies, promissa^p pace, absolvit. Regina vero Theudelinda quia^q satis placebat Langobardis, permiserunt eam in regia consistere dignitatem^r, suadentes ei, ut sibi quem ipsa^s voluisset ex omnibus^t Langobardis virum eligeret, talem scilicet qui regnum regere^u utiliter possit. Illa vero consilium^v cum prudentibus habens, Agilulfum^w ducem Taurinatium^x et sibi virum et Langobardorum genti regem elegit. Erat enim isdem vir strenuus et bellicosus et tam forma^y quam animo ad regni gubernacula coaptatus. Cui^z statim regina^a ad se venire mandavit, ipsaque^b ei obviam ad Laumellum⁴ oppidum properavit. Qui^c cum ad^d eam

a) cy(i)burium A 2. 4. 5. B 2. E 1. F 1; cybarium G 1. b) ita A 1. 2. E 1. F 1. G 1; eodem transmittere D 3. 5; eodemque E 1; eadem A *2. G 3; eundem B 2. 3. C 1. 2. D 2. F 1 e corr. 2. I 1; eum H 1; idem A 5. D 1 e corr. F 5. G 5. c) Cavallo A 3. 5. E 1; Cavallonio H 1; Cavolono E 1; Cavalonis G 5c; Cavellono C 1; Cavellano C 2; Cavellonio corr. Cavillono D 1, et ita D 3; Cavillona D 2; Caballono A *2. F 1. G 1. 2 (corr. Caballono); Caballono A 2. G 3; Cabalomno F 4; Caballano F 5; Cabillono B 2; Cabillonis G 5a; Avalonno A *3. d) relatum A *4. E 1. F 1. G 1. 3. 4. e) historia F 1. f) Franciam A 5. F 1. H 1. g) deest G 5. h) ad F 1. — Statimque — absolvit des. A *4. i) legatione A 2. k) morte G 1. 3. 4. l) ei denuntiaret B 3. D 2. F. G; ei denuntiarent G 5a; m. adnuntiarent G 5b. m) expeterent E 1. F. G. n) legato A 2. o) permisit A 2. p) promissam pacem absolvunt F 1; dissolvit A 2. q) Reginam — Theudelindam D 2. — qui corr. quae D 1, et ita ceteri D. C 1. H 1. r) ita A 1. 2. E 1; regiam c. dignitatem B 2. F 1. G 1. 4; regiam c. dignitate G 3; regia c. dignitate C. D. G 2. I 1, alii. — consistere F 1. s) deest C. D. t) deest A 2. u) ut. r. A *3. v) consilio F 1. G 1. 3. 5a; consilia G 5b. w) Agilulfum F 1. x) Taurinatum F 1. y) formam F 1. z) Quem A 5. C. D. H 1. a) reginam F 1. b) ipsaque — properavit des. G 3. 4. c) Quia A 2. d) deest C 1. I 2, post add. G 4.

1) Châlon-sur-Saone. 2) septem Or.; ann. 6, mens. 6. Cont. Prosp.
3) Cf. Greg. Tur. X, 3, *cujus verba Paulus liberius reddidit.* 4) Lumello.

* venisset, ipsa sibi post aliquod^a verba vinum propinari^{590.} fecit. Quae^b cum prior bibisset, residuum Agilulfo^c ad bibendum tribuit. Is cum reginae, accepto poculo, manum honorabiliter osculatus^d esset, regina^e cum rubore subridens, non deberi^f sibi manum osculari, ait, quem^g osculum^h ad os iungere oporteretⁱ. Moxque eum ad suum basium erigens, ei de suis nuptiis deque regni dignitate aperuit^l. Quid plura? Celebrantur cum magna laetitia nuptiae; suscepit Agilulf, qui fuerat cognatus regis Authari, incoante^k iam mense Novembrio^{Nov.} regiam dignitatem. Sed tamen, congregatis in unum Langobardis, postea mense Maio^l ab omnibus in regnum apud^{591.} Mediolanum levatus est. ^{Mal.}

FINIT^m LIBER TERTIUS.INCIPIUNTⁿ CAPITULA LIBRI^o QUARTI.

1. Quod Agilulf^p rex pro captivis legatos in Francia^q misit.
2. De siccitate^r quae eodem anno fuit, et de locustis.
3. Quod rex Agilulf Mimulphum^s occidit, et de rebellionem Gaidilulfi^t et Ulphari^u.
4. De peste apud Ravennam, et de bello Childeperti cum filio Hilperici^v, et^w de portentis.
5. Quod codicem dialocum^x beatus Gregorius Theudelindae reginae direxit.
6. De bonis actibus eiusdem Theudelindae reginae.

a) *ita* A 3. C 1; *aliquid* A *4; *aliqua* A *3. 4. 5. B 1a. 2. F. G. I 1. 3; *aliquanta* I 2; *aliquot ceteri*. b) Qui G 1. 3. 4. c) Agilulfo F 1. d) *obsc.* A 1. e) *reginam* F 1. f) *debere* C 1. D 3. G 5. H 1. — *manus* A 3. g) *que* F 1. G 1. 3; o. *atque* G 2. 4. h) *sibi add.* C 4b. 5. G 2. 5. i) *oportere* G 1. 2. 3. 4. 6; *sed osculum ad os (sed os G 5b) sibi iniungere oportere* G 5a. b. c. k) *incoantem* F 1. l) *Madio* F 1. m) *ita* A 1. 3. 4. D 1. 3. F 1. *Explicit* A 2. G 1. 4, *alii; des.* G 3. 4. n) *in quarti libri indice codices tantum non omnes conveniunt; deest* A *2. B 1a. E 4. G 5b. I 2; *in A *4 desunt argumenta capitum* 3. 6. 7. 11—13. 23—25. 27. 28. 30—35. 39—48; *ultimorum loco legitur: De bello quod fecit Rothari rex cum Romanis. De morte Rothari rex et eius sepulchrum qui in ecclesia sancti Iohannis situm est.* o) *liber* F 1. p) *Agilulf* F 1 *const.*; *Agilulf* D 1; *Agilulfus* D 2. I 1, *alii*. q) *Franciam* A 4. 5. 6. D 4. F 5. G 1. 5a. H 1. I 1. r) *siccitatem* F 1. s) *ita* A 1; *Mimulfu* F 1; *Mimulfum plerique, corr.* Minulfum G 2. t) *ita* A 1. F 1. G 1. 3; *Gaudulfi* A 4. 6. B 2. C 1. D 1. 2. E 1. H 1; *Gaidulfi* A 3. 5. C *1? D 3. F 4. G 5a. I 1, *et infra c. 3. omnes.* u) *Uulfari* G 2; *Alphari vel Alfari plerique* C et D. H 1; *Aufari* D 2. v) *Helperici* G 1. 2; *Chilp.* A 3. B 2. D 2. E 1; *Chilpeperici* G 3; *Ilper.* A 5. 6. w) et d. p. *des.* C. D. H 1. x) *ita* A 1. E 1. F 1; *dialogorum* D; *dialogum ceteri*.

1) *Haec an verae historiae convenient, dubitari potest. Brevis Originis narratio indicare videtur, Agilulfum vi coronam appetisse eamque, Theodelinda sibi conjugio copulata, adeptum esse. Cui rei etiam tempora a Paulo relata conveniunt. Neque Prosperii continuator aliud innuere videtur.*

7. Quod Tassilo ab^a Hildeperto^b Francorum rege^c rex ordinatus est.
8. Quod Romanus patricius civitates quas Langobardi^d tenebant invasit^e; et quia rex Agilulf Maurissionem^f ducem occidit, et quia cum beato Gregorio et Romanis pacem fecit.
9. Epistola^g beati Gregorii ad Theudelindam^h reginam. Itemⁱ alia eiusdem ad^k Agilulfum regem.
10. De stilla^l comete^m et morte Iohannis episcopi et Euinⁿ ducis, et de Baioariis.
- * p. 115. * 11. De morte Childeperti^o Francorum regis, et de^p bello Avarorum^q cum Francis, et de transitu^r Gunthramni^s regis.
12. Quia cacanus legatos ad Agilulfum misit, et de pace^t cum Gallinico^u patricio.
13. De^t pace Agilulfi cum Francis^v, et de morte Zangrulf^w et Warnecautii^x.
- 14.^y De peste aput Ravennam et mortalitate^z aput Veronam.
15. De signo sanguineo in caelo et bello^a inter se Francorum.
16. De morte Ariulfi^b ducis Spolitani^c, et de ducato^d Theudelapii.
17. De depraedatione^e facta a^f Langobardis in^g coenobio sancti Benedicti.
18. De morte Zottonis et^h ducatu Arichis.
19. Epistula beatiⁱ Gregorii papae ad eundem Arichis.
20. De captivitate filiae regis Agilulfi^k, et quia rex Agilulf^l cacano^m artificesⁿ direxit.
21. De basilica beati Iohannis in Modicia^o, quam Theudelinda regina aedificavit.

a) ad G 4; a D 2. G 2. b) Childep. G 1; Childeb. C 1. D (1 e corr.). G 2. I 1; Ildip. F 1. c) regem F 1. d) Langobardis F 1. e) in basi et q. F 1; invasi sunt G 1. 3. 4. f) Maurissionem G 1. 3. 4. I 1; Marissionem F 1; Marsionem C 1; Massionem D 2; Marsionem D 1. *3a. H 1; Martionem D 1a. g) De ep. H 1. I 1. h) Theodol. hoc loco A 1. i) Et C 1. H 1. — alia deest C 1. D. — novum arg. a vocabulo Item incipit A 6. k) post suppl. F 1. l) ita pro stella A 1. 2. D 1. F 1. m) comate G 2. 3. 4; comite A 2. C 1. D 1. G 1. 5a. I 1; comitem E 1. n) Euuin G 2. o) Gildep. F 1. p) deest G 3. q) Abarorum F 1, Avarum D (1 e corr.); Avareum C 1; avorum G 2. r) transitum F 1. s) Gun(m)t(d)ramnis F 1. G, ubi regis deest; Guntramno D 1. t) pacem F 1. u) Callinico G 4; Gallino C 1. 5. D 1 (corr. Gallinico). v) Franci F 1. w) Zangrumfi D 3; Zangrulf C 1; Zaurulfi D 2; Zangulfi F 1; Gangulfi A 3; Angrulfi G 4. x) Warnecauti A 3; Warnecaudi H 1; Warnecaud C 1; Warnegaudi e corr. D 1, et ita vel Warnegaudii ceteri D; Warne causi A 6; Warengausi A 5; Warnacatii G 1; Warnachatii G 5a; Varnecacii G 3; Warnecatii I 1; et W. des. G 2. y) hoc arg. deest A 3. z) mortalitatem F 1. a) bellum C 1. D; bellum inter Francos C 1; b, in se F 3. b) Agilulfi F 1; Agilulfi G 1. 2. 3; Ragclulfi G 4; Aiulfi I 1. c) Spul. F 1. G 1. 2. d) ita hoc loco A 1. F 1. G 1. 3; ducatu alii. — de deest I 1. — Teudel. F 1. G 1. 2. e) praecatione C 1; predicatione corr. predatione G 1. 2; pred. D 2. G 3. 4. I 1. f) ad F 1. g) in c. s. B. des. G 3. 4. h) et de d. C. D. G 2. H 1. i) deest I 1. k) deest G. l) Agilulf F 1. m) c. regi D 2. n) artificem C. D. G. H 1. I 1; artifice F 1; artifice A 5. 6. o) Modicio A 3; Modicina I 1.

22. De palatio, quod construxit.
23. De subversione Patavinae^a urbis.
24. De pace facta cum Avaribus^b, et quod Langobardi Histriam sunt ingressi.
25. De nativitate^c Adaloaldi, filii Agilulfi, et de invasione Montis^d Silicis.
26. De morte Mauricii imperatoris.
27. De Gaidoaldo^e et Gisulfo ducibus, et de^f baptismo Adaloaldi^g.
28. De captu Cremonae et Mantuae, et de morte filiae regis, et de^h bello Francorum.
29. De transituⁱ beati^k Gregorii papae et^l eius sanctitate^m.
30. De regno Adaloaldi, et de paceⁿ facta cum Francis.
31. Bellum Francorum cum Saxonibus.
32. De pace facta cum Smaracdo^o patricio, et de captis Tusciae civitatibus.
33. De morte Severi patriarchae et sacerdotio Iohannis et Candidiani.
34. De invasione Neapolitanae civitatis, et de morte Eleutherii^p falsi imperatoris^q.
35. De pace facta cum imperatore^r.
36. De Focate^s augusto et eius nece et^t imperio Eraclii.
37. De morte Gisulfi ducis et depraedatione^u Foroiulanae urbis et^v ceteris malis quae Langobardi ab Hunnis^w sunt perpessi.
38. De ducato^x et de^y morte Tasonis et Cacconis^z.
- * 39. De Grasulfo duce Foroiulano, et de advento^a Rodol-^{p. 116.}aldi^b et Grimoaldi^c in Beneventum.
40. De facta pace^d cum imperatore et Francis^e et populatione^f Histriae et^g morte Gundualdi^h.
- 41.ⁱ De morte Agilulfi et regno Adaloaldi^k et eius expulsionem et regno^l Arioldi^m.

a) Pataviae I 1; Patavinae G 2; Pictav. D 2. 3. b) Avaribus D 1; Abbaribus F 1.
c) De n. des. F 1; De Ada(o)loald (Aleald G 4) filio G. d) multis A 1. C 1.
D 1. H 1; multi A 3. F 1; mortis G 3; montem E 1. e) Gaidoal G 1; Gaidoald G 2.
3. 4. — Gisulfu F 1. f) *deest* F. G. g) Adoaldi E 1. H 1. I 3; Adaloaldi D 2; Aloaldi D 1a.
h) *deest* A 3. i) transitum F 1. k) *erasum* G 2. l) et de e. I 1. m) sancti-
tatem F 1. n) pacem factam F 1. o) *ita* C 1. D 1, *alii*. p) Eleutherii F 1. G 1.
q) imperatori F 1. r) imperatorem F 1. s) Focatu *corr.* Focate D 1; Focato
C 1. 1. D 2. E 1. H 1; Foca F 5; Fogace G. t) et i. E. des. D 2; et *deest*
F 1, *ubi* Erachii; et *post add.* D 1. u) *novum arg. incipiunt* F 1. 5. v) et —
perpessi des. H 1. w) Hunni A 1. D 1. F 1; D 3. 4 *add.*: XXXIX. De mea ge-
nealogia qui haec scribo, et quomodo Lupigis, qui proavus meus extitit, captivitatis
iugum abicere studuit. x) *ita hoc loco* A 4. F 1. G 1. 3; thicatai C 1; thicata
corr. ducatu D 1. y) *deest* A 3. z) Cacconis F 1; Caconis D 2. G 3. 4.
a) *ita* A 1. G 1; adventum F 1; adventu *ceteri*. b) Radoaldi D 1. F 1. G 1. H 1;
Radualdi G 3. c) Grimoaldi A 3. F 1. G 3. d) pacem F 1. e) et de Fr. G.
f) depop. C. D. H 1. I 1. g) et de m. D 2. 3. h) Gundualdi A 3. G 3. 4.
i) *hoc arg. deest* D 1a. k) Adal. — regno des. G 3. 4; Adoaldi F 1. l) et de r. I 1.
m) Arioldi G 2. 3; Adrialdi *corr.* Arioldi D 1; Adarioaldi D 2; Alioaldi I 1.

- 42.^a De morte Arioaldi^b et regno Rothari^c, et quia dux Arichis filium suum Aionem^d ad regem direxit.
43. De morte Arichis Beneventani ducis, et de^e ducatu Aionis.
44. De morte Aionis et ducatu^f Radoaldi^g.
45. De civitatibus quas Rothari^h cepitⁱ
46. De morte Radoaldi^k ducis, et quia ei in ducato^l Grimoald, eius^m germanus, successit.
- 47.ⁿ De morte Rothari regis et regno Radoaldi^o.
- 48.^p De morte Radoaldi^o regis et^q regno Ariperti^r.
49. De morte Eraclii^s augusti et Constantini, qui ei successit, et regno alterius Constantini.
50. De Cesara^t regina Persarum.
51. De morte Ariperti et Godiperti^u, filii eius, qui ei successit, et regno Grimoaldi et^v interitu Garipaldi ducis^w.

EXPLICIUNT CAPITULA^x.INCIPIIT LIBER QUARTUS^y.591.
Mai.

1. Confirmata¹ igitur Agilulf, qui et Ago dictus est, regia dignitate, causa eorum qui^z ex castellis Tridentinis captivi a Francis^a ducti fuerant, Agnellum episcopum Tridentinum in Francia^b misit. Qui exinde rediens, secum aliquantos captivos, quos Brunihilde^c regina Francorum ex proprio pretio redimerat^d, revocavit. Euin quoque dux Tridentorum^e ad optinendam pacem ad Gallias^f perrexit; qua^g impetrata, regressus est.

2.^h Hoc anno fuit siccitas nimium gravis a mense Ianuario usque ad mensemⁱ Septembrium; et facta est magna

a) *arg.* 42—47. *des.* F 1. b) et regno Adaloaldi *add.* I 1. c) Rotharit D 3; Rotharii G 2. I 1. d) Agonem C 1; Alonem G 1. 2. e) *deest* A 3. G 1. 2. f) de d. C. D. G. g) Aradoaldi G 3; Adoaldi G 2. — D 3 *add.*: et quomodo Rodoald mortem Aionis ultus est. h) Rotharit C 1. D 3. I 1; Rothari A 3; Hrothari G 2. i) *coepit* A 1 *saepius*. k) Radaldi G 3; Radoaldi E 1. G 2. I 1; Adoaldi A 1. l) *ita hoc loco* A 1. D 1. G 1. m) *deest* C 2. 3. n) D 3. 4 *hoc arg. ita dividunt*: XXXIX. De morte Rotharit(h) regis. L. De regno Ro(a)doaldi regis. o) Rodoaldi *hoc loco* A 1. F 1. G 3; Rothari I 1. p) *hoc arg. deest* F 5. G 3. 4. — Radoaldi — regno *desunt* I 1. q) et de r. F. G 1. 2. r) riperti G 2. s) Eracli F 1. — aug. *deest* D. t) cesare regni G 2. u) Gudip G; Gadip. A 3; Godeb. D 2. v) et i *des.* I 1, *ubi* Garibaldi. w) *deest* G 3. x) libri quarti *add.* G 1—4. y) Incipit historia Langobardorum liber III. A 2; Inc. Langobardorum liber III. D 1; Incipit hystoriae Langobardorum liber III. D 3; Historiae Longobardorum liber III. incipit C 1; In nomine Domini hist. Lang. inc. lib. quartus (quarti F 1) A 3. F 1; Incipit liber quarti (*erasum*) G 1. 2. z) quia F 1. G 1. 3. a) Franci F 1. b) *ita* A 1. *2. 2. 4. B 2. E 1. F 1; Franciam *ceteri*. c) *ita* A 1; Brunehilde *corr.* Brunehildis E 1; Brunihildis A 2. 3. D 1. G 1. 3. 4; Brunicheldis C 1; Brunichildes F 1; Brunichildis D 2. G 1. 2; Brunehildis D 3, *alii*. d) *ita* A 1. *2. 2. 4. B 2. C 2. D 1. 1a. 2. E 1. G 3. 4. e) Tridentiorum A 3; Tridentinorum B 2. D 2. 3. E 1. G 2. 3. f) Galliam A *3. g) quam A 2. F 1; qua *e corr.* D 1. h) *hoc cap. om.* G 5b, *praecedenti adjungit* A 3. i) a mense A 1. F 1, *quod fortasse recipiendum erat*; mense Septi(e)mbrio A *3. 4. B 3. E 1.

1) C. 1. 2. Paulus ex Secundo sumsisse putandus est.

penuria famis. Venit quoque et magna^a locustarum *magni-^{p. 117.} tudo^b in territorium^c Tridentinum, quae maiores erant quam^{591.} ceterae locustae; et mirum dictum^d, herbas^e paludesque^f depastae sunt, segetes vero agrorum exiguae^g contigerunt. Sequenti quoque^h anno pari nihilominus modo adventaruntⁱ.

3.^k His^l diebus Agilulf^l rex occidit Mimulfum^m ducem de insula Sancti Iuliani, eo quod se superiori tempore Francorum ducibus tradidisset. Gaidulfus vero Pergamensis dux in civitate sua Pergamoⁿ rebellans, contra regem^o se communivit; sed datis obsidibus^p pacem cum rege^q fecit. Rursum se^r Gaidulfus^s in insula Comacina^t seclausit^u. Agilulf vero rex in eandem Comacinam^v insulam ingressus, homines Gaidulfi exinde^w expulit et thesaurum, quem^x ibidem a Romanis positum^y invenerat, Ticinum transtulit. Gaidulfus^z vero iterato^a Pergamum^b confugiens, ibique ab Agilulfo rege obtemptus^c, rursus in gratia^d receptus est. Rebellavit quoque dux Ulfari^e contra regem Agonem^f aput Tarvisium^g et obsessus captusque est ab eo.

4. Hoc anno fuit pestis inguinaria iterum aput Ravennam, Gradus et Histria^h nimium gravisⁱ, sicut et prius ante^k triginta annos extiterat. Hoc etiam tempore Agilulfus^l rex cum Avaris^m pacem fecit. Childepertus quoque bellum gessit cum consobrino suo, Hilperici filio; in quo proelio usque ad triginta milia hominum caesa sunt². Fuit autem tunc hiems frigidaⁿ nimis, qualem^o vix aliquis prius reco-

a) deest G 3; magnarum I 2. b) ita archetypus habuisse videtur; corr. multitudo F 4. G 4, et ita B 1a. 2. C 4b. D 2. 3. F 5. G 5a. c; quod Paulum scribere voluisse putarim. c) territorio A 2. d) ita A 1. *2. 3. *4. 4. 5. D 1. E 1. F 1. G 1. 3. 4, corr. dictu D 1. F 4, et ita ceteri. e) herbae G 1. 2; herbe corr. herbas G 3. f) plaudesque C 1. 2. D 1; paludes D 2; palustres D 3. g) exige F 1; exiguo D 2. *3a. 3; exiguas non c. G. H 1, et e corr. F 4; deest F 5. h) vero C 1. 2. i) adventa sunt A 3; advente sunt G 4; adinvente sunt G 3. k) hoc cap. om. A *4. l) Agilulfo A *3. m) Minulfum e corr. F 1, et ita D 1. 2. F 4. G; Munulphum A 2. n) Pergama G 2. o) rege F 1. — communiit F 1. G 1. p) ossid. F 1. q) regem F 1. r) deest D 3. G 3. s) Gaidulf A *3. t) Commac. C 1. D 3. F 1. G 1—4; Cumatina G 5c; Cumatia corr. Commatina D 1. u) reclausit A 3. 4. 5. C *1. G 2; reclusit D 2. 3; seclusit F 5; se conclusit: clausit F 4. v) Com(m)acina A 2. C *1. D 1. F 1. — insula F 1. w) inde G 4; exp. exinde A 2. x) quod D 2. G 1. 3; que F 1. y) impositum A *3. z) Gaud. F 1. a) iterato — ibique des. A 3. b) Pergamus F 1, ubi con erasum. c) ita A 3. 4. G 3. 4; obtempus A 1. 2. B 2. C *1. 2. F 1; optempus C 1; obtentus ceteri. — rursus F 1. d) ita A 1. 2. 4. 5. B 2. D 1. E 1. F 1. 5. G 1. H 1; gratiam C 1, alii. e) Uulfari G 2; Olfari A 3; Alfarius D 2; cf. supra p. 141 n. u. f) Agone F 1. g) Tarbisium A 2. F 1; Tarvisius A 3; Tervisum G 3. 4. h) ita A 1. 2. D 1. G 1. 2. 4; Istria A 4. E 1; Istriam A *3; Istaria F 1; gravis in Histria C 1. i) errabis corr. gravissima G 1; miserabilis G 3; terribilis G 5c; gravis e corr. G 4; error ex scriptura grabis natus est. k) antea A 1. l) Agilulfo F 1; Agilulf G 2. m) Habaris F 1; Avaribus D 3. G 5a. b. c. I 1. n) frigidam F 1. o) quale A 1. 3. E 1.

1) Cf. Orig. et Cont. Prosp.; Paulus alium secutus est auctorem (Secundum). 2) Cf. Fred. chron. c. 14; G. Franc. c. 36.

lebat fuisse^a. In regione^b quoque Brionum^c sanguis de nubibus fluxit; et inter Reni^d fluvii aquas rivulus cruoris emanavit^e.

593. 5. His diebus sapientissimus ac beatissimus Gregorius papa Romanae urbis, postquam alia multa ad^f utilitatem sanctae ecclesiae scripserat, etiam libros quattuor de vita sanctorum composuit; quem codicem dialogum, id est duorum locutionem^g, quia eum conloquens cum suo diacono Petro ediderat, appellavit. Hos igitur libros praefatus papa Theudelindae^h reginae direxit, quam sciebat utique et Christi fidei deditamⁱ et in^k bonis actibus esse praecipuam.

* p. 118. * 6.^l Per hanc quoque reginam^m multum utilitatis Dei ecclesiaⁿ consecuta est. Nam pene omnes ecclesiarum substantias Langobardi, cum adhuc gentilitatis errore tenerentur^o, invaserunt. Sed huius^p salubri^q supplicatione rex permotus, et catholicam fidem tenuit, et multas possessiones^r ecclesiae Christi largitus est atque episcopos, qui in depressione et abiectioe erant, ad dignitatis solitae honorem reduxit.

7. His diebus Tassilo^s a^t Childeperto rege Francorum aput Baioariam rex ordinatus est. Qui mox cum^u exercitu in^v Sclavorum^w provinciam^x introiens, patrata victoria, ad solum proprium cum maxima praeda remeavit.

8. Hac etiam tempestate^y Romanus¹ patricius et exarchus^z Ravennae Romam properavit. Qui dum Ravennam revertitur, retenuit^a civitates quae a Langobardis tenebantur, quarum ista sunt^b nomina: Sutrium, Polimartium², Hortas^c,

a) fuisset A 2. F 1. b) ne — cruo *des.* F 1; In — emanavit *des.* F 5, in F 2 *post suppleta.* c) Britonum G 3. 4; Britiorum D 3. 4a. d) intra Rheni A 3; intereni fl. A 2; interene A *2; in tureni A 5; in tirreni A 6; in tyrreni f. G 5b; interni f. F 2; interni f. aquam F 4; interini f. quasi C 1; interim f. (fluvius C 4a) quasi C *1. 3. 4. 5a. b, *corr.* inter Rheni f. aquas quasi D 1, *et ita ceteri* D (*praeter* D *3a, *ubi:* f. aquasi); in Rheni fluvii (fluvio I 1b) quasi I 1. 1b. — aqua G 1—4; aqua quasi G 5b. c; in Rheni fluminis aquas sanguinis r. K 1. e) F 1 *iterum indicem capitum libri tertii exhibet, post deletum.* f) ab F 1. g) locutionum A 2. 3. C 1. 2. D 1. 2. G 3; duarum locutionum I 1. h) Theudol. *hoc loco* A 1; Thiadlindae (G 5c, *et ita postea.* i) dedita F 1. G 1. k) *deest* C 1. G 4; set in bonum G 1. l) *hoc cap. om.* A *4. m) *deest* G. n) *eccl.* — omnes *des.* C *1. 3. 4. — consecuta — subst. *des.* C 2; c. est. N. p. o. e. *post suppl.* D 1; ut. de ecclesiarum substantiis Longobardis C 1. — subitatis *corr.* sublimitates F 1. o) teneretur F 1. p) hus A 1; eis (?) F 1; hos G 1—4. q) salubris A 1; s. consilio et s. G 5c. r) passiones A 1. s) Tassilio A *3. t) ab D 1. 3. F 1. G 1. 3; ac C 1. u) *deest* C 1; c. e. *des.* B 1a. 2. — exercitum F 1. v) *ri vel si erasum* F 1; *deest* G (S. in G 5b. c). w) *ita* A 1. 3. C *1. F 1. G 1. 3. 4; Sclavorum A 2. C 1. D 2. 3, *alii*; Slavorum G 3. x) provincia F 1; his B 2; horas C 1a. y) tempestatem F 1. z) *ita* A 1. 3. F 1. G 1; exarchus G 2; exartus G 4; exarchus G 1, *alii*; exarchus C 3. D 1. G 3, *alii.* a) *ita* A 1. *2. 2. 4. E 1; tenuit C *1. 1. D. b) *deest* G 2. c) Hortus A 3. 4; Ortus A *3; Hortar F 1; Hortam G 1—4. I 1; Hortem B 2. I 3; Horta C 1. D 1. F 4. G 5; Horte F 5; Hortas D *3a. 3; Hastas D 4.

1) Romanus — et alias *ex G. pont. Greg.* 2) Bomarzo, Orte, Todi, Amelia, Perugia.

Tuder^a, Ameria, Perusia, Luceolis^b, et alias quasdam^c civitates. Quod factum cum regi Agilulfo nuntiatum esset^d, statim Ticino^e egressus, cum valido exercitu^f civitatem^{598?} Perusium^g petiit; ibique per dies aliquod Maurisionem^h duces Langobardorum, qui se Romanorum partibus traderat, obsedit, et sine mora captum vitaⁱ privavit. Huius regis adventum^k in tantum beatus Gregorius papa exterritus est, ut ab expositione templi, de quo in Ezechiele^l legitur, desisteret, sicut ipse quoque in suis homeliis refert¹. Rex igitur Agilulf, rebus^m compositis, Ticinum repedavit. Nec multum post, suggerenteⁿ maxime Theudelinda regina sua coniuge, sicut eam^o beatus papa^p Gregorius suis epistulis^q saepius ammonuit, cum eodem viro sanctissimo papa Gregorio atque Romanis pacem firmissimam *pepigit. Eidemque^r^{599.} p. 119. reginae idem venerabilis sacerdos^s pro gratiarum actione hanc epistolam direxit²:

9. 'Gregorius Theudelindae reginae Langobardorum. Quia excellentia vestra ad faciendum^t pacem studiosius et benigne se, sicut solet, inpenderit^u, renuntiante filio nostro Probo abbate cognovimus. Nec enim aliter de^v christianitate

a) Faider C 1. 1. 2; litterae Tu e corr. D 1. b) Luceolus A 5. C. D. I 1. c) quas duas A 1. d) fuisset A 2. D 2. e) Ticinum G 2. f) exercitum F 1. g) c. statim P. A 2; Perusiam D. h) Maurisionem G 2; Maris. F 1. i) vitam F 1? G 1. 3. 4. k) ita A 1. 2. 4. 4. 5. F 1. G 1. 2. 2. 3. 4; adventu ceteri. l) Ezechielo F 1. G 1. 2. 3; Ezechiehelo C 1; Iezechielo C 1; Hiezechielo G 2. m) extincto Maurisione Ticin. e corr. F 1. n) suggerentem F 1. o) etiam E 1. F. G. p) deest D 2. 3; Gr. p. D 1; s. e. s. et eodem v. s. p. G. atque des. D 2. 3, ubi monuit 2, monuerat 3. q) ita A 1. F 1, saepius. r) Eodemque F 1. s) Gregorius D 2. 3. t) faciendam C. D. I 1. u) inpendere B 1a. G. I 2; sol inpenderi F 1; studuit inpendere F 5; sicut post del. F 1, deest G 5c. — renuntiantem F 1. v) de — fundendus fuerat des. G 5c.

1) D. Gregorii verba praefat. in lib. II. super Ezechielem: Quia multis curis prementibus Ezechielis prophetae librum coram caritate vestra totum per ordinem perscrutari non licuit: bonis desideriis placuit parere, ut saltem extrema eius visio, quae ei facta est de aedificio in monte constituto, quae et cunctis est visionibus eius obscurior, exponi debuisset. Et quidem voluntati vestrae me parere necesse est. Sed duo sunt quae hac in re perturbant animum meum, unum, quod haec eadem visio tantae obscuritatis nebulis tegitur, ut vix in ea aliquid intellectu interlucente videatur; aliud, quod iam Agilulphum Langobardorum regem ad obsidionem nostram summopere festinantem Padum transisse cognovimus; unde pensate, fratres carissimi, in caliginosis et mysticis sensibus penetrare quid valeat mens misera, timoris sui perturbationibus occupata etc. Recitata vero homelia XXII. haec ait: Nemo autem me reprehendat, si post hanc locutionem cessavero, quia, sicut omnes cernitis, nostrae tribulationes excreverunt. Undique gladiis circumfusi sumus, undique imminens mortis periculum timemus. Alii detruncatis ad nos manibus redeunt, alii capti, alii interempti nunciuntur. Iam cogor linguam ab expositione retinere, quia taedet animam meam vitae meae etc. BI. 2) Reg. IX, 43.

vestra confidendum fuit, nisi quia in causa pacis laborem et bonitatem vestram omnibus monstraretis^a. Unde omnipotenti Deo gratias agimus, qui^b ita cor vestrum sua pietate^c regit, ut, sicut fidem rectam tribuit, ita quoque placita^d sibi vos semper operari concedat^e. Non enim, excellentissima filia, de sanguine, qui ab utraque parte fundendus^f fuerat, parvam te credas adquisisse^g mercedem. Ex qua re voluntati vestrae gratias^h referentes, Dei nostri misericordiam deprecamur, ut bonorum vobis vicem in corpore et anima hic et in futuro compensetⁱ. Salutantes vos^k praeterea paterna dilectione hortamur, ut aput excellentissimum coniugem^l vestrum illa agatis, quatenus christianae rei publicae societatem non rennuat^m. Nam sicut et vos scire credimus, multis modis est utile, si se ad eius amicitiam conferre voluerit. Vos ergo more vestro quae ad gratiam partiumⁿ pertinent semper studete^o atque, ubi causa^p mercedis se dederit, elaborate, ut bona vestra amplius ante omnipotentis Dei oculos commendetis'. Item^q epistola eiusdem ad Agilulfum regem^r: *Gregorius Agilulfo^r regi Langobardorum. Gratias

*p. 110.

a) demonstraretis F 4; demonstraretis G 1—4; demonstratis G 5a; monstraretis F 5. b) quia A 1. D 2. F. G. c) pietatem F 1. d) placitam F 1. e) concedit A 2. 3. B 2. C 2. D 1. 2, alii. f) deest D 2. g) adquisisset F 1. h) gratia F 1. i) deest G 1, ubi post vicem suppl.: reddat; concedat G 2. k) deest C *1. 1. l) seniore G 3. m) rennuat A 1; rennuat G 3. 4; rennuat B 2. G 1; rennuat C 1; rennuat e corr. D 1. n) pacis G; deest spatio vacuo relicto B 1a. o) studetem F 1. p) causam A 1. — mercedisedederit A 1. *2. 2. C *1. 1. D *3a. 9. F 1; mercedis ediderit C 2. D 1. 1a. 6. F 4. G 1—4; mercedē se dedit A 4; mercede se dederit A 3; mercedis sederit E 1. q) Item — regem des. A *4. 5. 6. B 1a. 2. C 3. 5. D 4. 6. 9. G 4. I 3; iidem et ceteri C. D. F 5. G 5a. c hic novum incipiunt cap. r) Agilulfo F 1.

1) Reg. IX, 42. Ex registro apparet has litteras datas indictione 2. At si sequenti mense Januario apparuit stella cometes, et Joannes archiepiscopus Ravennae mortuusest, isque anno 595, ut Baronius et ex Agnello Bachinius contendit, e vivis sublatus est, ad superiores annos firmata Langobardos inter et Romanos pax esset revocanda. Minime vero acceptam hanc chronotaxin everterem argumento potissimum alterius epistolae ejusdem s. pontificis ad Innocentium Africae praefectum lib. X, datae subsequente indictione 3, in qua scribit: Cognoscentes igitur, quale studium in praeparandis dromonibus gesseritis, sollicitudinem vestram desiderato nuntio relevamus, indicantes, cum Langobardorum rege usque ad mensem Martium futurae quartae indictionis de pace, propitiante Domino, convenisse. Quae si retineatur, ignoramus, quia idem rex obiisse postea nunciatus est, licet adhuc habeatur incertum. Cumque in ea pacem ad proximam quartam indictionem sancitam fuisse aperte constet, datas etiam antecedenti 2. gratulatorias ad Agilulphum et Theodolindam, necessario dicendum est ex brevitate temporis, qua nondum constabat de valetudine regis. Ex ea etiam epistola cognoscimus pacis conditiones, quas minime Paulus recensuit, eamque fuisse pretio comparatam ex eodem lib. epist. facile quis arguet, atque ad id fortasse respiciunt ea quae ad Constantiam augustam scribit: Viginti autem iam et septem annos ducimus, quod in hac urbe inter Langobardorum gladios vivimus. Quibus quam multa hac ab ecclesia quotidianis diebus

excellētiaē vestrae referimus, quia petitionem nostram audientes, pacem, quae^a utrisque esset partibus profutura, sicut de vobis confidentiam^b habuimus, ordinastis^c. Ex qua re excellētiaē vestrae prudentiam^d et bonitatem^e valde laudamus, quia pacem diligendo, Deum^f vos, qui auctor^g ipsius est, amare, monstratis. Nam si, quod^h absit, facta non fuisset, quidⁱ agi habuit, nisi ut cum peccato et periculo partium miserorum rusticorum sanguis, quorum labor utrisque proficit, funderetur? Sed ut prodesset^k nobis eandem pacem, quemadmodum a vobis facta est, sentiamus, paterna caritate^l salutantes petimus, ut, quotiens occasio se^m dederit, ducibus vestris per diversa loca et maxime in his partibus constitutis vestris praecipiatⁿ epistolis, ut hanc pacem, sicut promissum est, pureⁿ custodiant, et occasiones sibi aliquas non quaerant, unde aut contentio quaedam aut ingratitude nascatur, quatenus voluntati vestrae agere gratias valeamus. Latores^o vero praesentium litterarum, sicut revera homines vestros, in eo quod^p debuit affectu^p suscepimus, quia iustum fuit, ut viros^q sapientes et qui^r pacem factam Deo propitio nuntiarunt cum caritate^s et suscipere et dimittere deberemus^t.

10. Inter haec sequenti mense Ianuario paruit^t stella⁽¹¹⁾ cometis^u mane et vespere per totum mensem. Eo quoque^{595?} mense defunctus est Iohannes archiepiscopus Ravennae. Cuius in locum Marianus^v civis^w Romanus substitutus est.

a) quam u. esse p. credimus profuturam C. D. b) confidentia F 1. c) ordinasti A 2; ordinatis D 2. G 1. d) prudentia F 1. G 3. e) veritatem F 1. f) *deest* G 2. 5a. c. g) auctores i. estis G. h) ut F 1. i) quod A 2. k) *ita pro* prodesset A 1. *2. 2. 3. 4. B 1a. 2. C 1. D 1. F 1. G 1—4. 5a. c. H 1. I 1, *quod quin in archetypo fuerit, dubitari nequit*; propesset F 4; prodesset *ceteri*. l) vos *post add.* G 1. m) occasione d. A 2. n) *pore corr.* summopere F 1; *pure corr.* summopere G 1. o) lata A *2. 2. 3. 4 (*de A 1 non constat*). F 1. G 1 (*corr. lecta*); lecta A 5. 6; leta G 3. 4; leti F *2; latorem G 5c; allatores C 1. I 1; ablatores C 2; tanta B 2. 3; latores D. F 1 *e corr.* G 2 *e corr.* 5a. H 1. I 2, *quod recepimus, quamvis correcturae deberi videatur.* p) quo A 2. D 2. 3. I 1. — *decut* C 3. 4b. G 5a. c. I 1; debuimus I 2. — affectum F 1; effectum G 1. 2; affectus G 4. I 3. q) homines C 1. 2. r) quia G 1. 2. 3. s) caritatem F 1. t) *ita* A 1. *2. 2 (*corr. apparuit*). 4. 5. F 1. G 1. 2; apparuit *ceteri*. — stellam F 1. G 1. u) comates G 3; cometes D 2; commetes C 1. G 5c. v) Marianos A 2; Maurianos G 2; Marinius D 3. w) cives A *2. 4. D 1. E 1. F 1 (cibes). G 1—4; cerves civis G 5c; *deest* D 2.

erogantur, ut inter eos vivere possimus, suggerenda non sunt. Sed breviter indico, quia, sicut in Ravennae partibus dominorum pietas apud primum exercitum Italiae sacellarium habet, qui causis supervenientibus quotidianas expensas faciat, ita et in hac urbe ex causis talibus eorum sacellarius ego sum. Et tamen haec ecclesia, quae uno eodemque tempore clericis, monasteriis, pauperibus, populo atque insuper Longobardis tam multa indesinenter expendit, ecce adhuc ex omnium ecclesiarum premitur afflictione etc. *Quantum vero laboris et studii impenderit s. pontifex ad eam, reluctantibus Graecis, comparandam, plures aliae indicant epistolae, quas longum esset hic recitare.* BI.

Euin quoque duce^a in Tridentu^b mortuo, datus est eidem loco dux Gaidoaldus^c, vir bonus ac fide catholicus. Isdem ipsis diebus Baioarii usque ad duo milia virorum dum super Sclavos^d inruunt, superveniente cacano omnes interficiuntur. Tunc primum cavalli^e silvatici et bubali in Italiam^f delati, Italiae populis^g miracula fuerunt.

(12) 11. Hac^h etiam tempestate Childepertus rex Fran-
596. corum aetatis annoⁱ vigesimo quinto cum uxore propria, sicut fertur, in^k veneno extinguitur. Hunni^l quoque, qui et Abares^m dicuntur, a Pannonia in Turingamⁿ ingressi, bella gravissima cum Francis gesserunt. Brunichildis^o tunc regina cum nepotibus adhuc puerulis Theudeperto^p et Theuderico^q regebat Gallias, a^r quibus accepta Hunni pecunia rever-
593. tuntur ad propria. Mortuus quoque est Gunthramnus rex Francorum, regnumque^s illius Brunichildis regina susceperat cum nepotibus adhuc parvulis, filiis Childeperti.

(13) * 12.^t Per idem tempus cacanus rex Hunnorum legatos
* p. 121. ad Agilulfum Mediolanum^u mittens, pacem cum eo fecit. Romanus quoque patricius moritur; cui Gallicinus^v successit et cum Agilulfo rege pacis concordiam^w iniit.

(14) 13. Hoc etiam tempore Agilulf^x cum Theuderico Francorum rege pacem perpetuam fecit. Post haec^y Ago^z rex rebellantem sibi Zangrulfum^a Veronensium ducem extinxit. Gaidulfum quoque^b Pergamensem^c ducem, cui^d iam bis pepererat, peremit^e. Pari etiam modo et Warnecautium^f apud Ticinum occidit.

(15) 14. Subsequentis^g tempore rursum Ravennam^h et eos

a) duci A 2; ducem G 2. b) ita A 1. 2; Tridenti A 3; Tridentum A *4. B 2. C 1. D 1. F 1. G 1. 3. 4; Tredento E 1; Tridentino C 2. G 2; Tridentinum D 2. c) Gaidualdus C 1. D 1. F 1. d) Exclabos F 1. G 1; Sclabos G 3. 4; Sclavos ceteri. e) ita A 1. D 1. — salvatici A *3. f) Italia F 1, G 1. g) populus E 1. F 1; populo G. H 1. — miraculo A 4. 5. 6. B 1a. 2. 3. D 3. 4. F 4. 5. G 3. 4 e corr. 5a. b. L 1. h) Hec e. tempestatem F 1. i) deest G 4. — vicesimo A 2. D 3. G 1, alii. k) ita A 1. F 1 (in post erasum); f. viveni A 4; veneni corr. vi viveni D 1, et ita ceteri D. A 5. E 1. G 1. 2. 4, alii; f. veneno A 3. B 2. C 1. 2. 4b. F 5. G 3. I 1. l) Uni F 1. G 3; Hunin G 1; Huni alii. m) ita hoc loco A 1; Haberes F 1; Avari G 2. 3; Avars alii. n) ita A 1? 5. 6. D 2. *3a. 4. F (F 1 e corr.). G 1—4; Turingia E 1; Toringiam B 1a. 2. C 2; Torigiam A 3; Toringam C 4b; Thoringam H 1; Turoniam G 5b. c; Turingiam A 2. 3, alii. o) Brunigildis hoc loco A 2. p) Theodip. A 2; Theodep. G 1; Theudepertos F 1. q) Theod. A 2. 3. D 3. G 1. 2. r) ad F 1. s) regnum quoque G. I 2; que deest I 1. t) hoc cap. om. A *4. u) Mediolano C 2. G 3. 4; deest I 2. — missis A 3. v) Gallicinius E 1; Callicinus G 2; Gallinicus D 1 e corr., et ita D 1a. A 2 in rubra; Gallinicus A 3; Gallicanus e corr. F 1; Gallus D 2. 3; cf. c. 20. 25. w) concordia F 1. — habuit A *3. x) Agilolfi F 1. y) Postea A 2; haec deest A *3. z) Aio A 3. a) Langr. A 3; Zangrunf. D 3. b) vero A 2. c) Pergom. A 1. 3. D 1; Pergamense F 1. d) ab post corr. cui A 1. F 1; cu corr. cui iam G 2. e) deest C 1. D. f) Warnecautum F 1; Warnecatium vel Warnecacium G (Warnecatium G 5c); Warnecancium B 1a. 2; Warnegaudum e corr. D 1, et ita D 1a. 3. 4; Warnegaudium D *3a; Warnegauchum D 2; Gwarnecaustum A 5. 6. g) S. quoque t. D 2; Sequenti vero t. C 2. G 3. 4. h) Ravenna F 1. G 1. 3.

qui circa ora^a maris erant pestis gravissima vastavit. Sequenti quoque anno mortalitas valida populos^b Veronensium attrivit.

15. Tunc^c etiam signum sanguineum in caelum^d apparuisse visum est et quasi hastae^e sanguineae et lux clarissima per totam noctem¹. Theudepertus^f rex Francorum eo tempore cum Clothario^g patruale suo bellum gerens, eius⁶⁰⁰ exercitum vehementer adflixit.

16. Sequenti anno Ariulfus dux^h, qui Farualdoⁱ apud⁽¹⁷⁾ Spoletium^k successerat², moritur. Hic Ariulfus^l cum bello^m contra Romanos in Camerino gessisset victoriamqueⁿ patrasset, requirere a suis hominibus coepit, quis vir ille fuerit, quem ipse in illo bello quod^o gesserat tam strenue pugnans vidisset. Cui cum sui viri responderent^p, se ibi nullum aliquem fortius facientem quam ipsum ducem vidisse^q, ille ait: 'Certe multum et per omnia me meliorem ibi^r alium vidi, qui, quotiens^s me adversae partis aliquis^t percutere voluit, ille vir strenuus me semper suo clypeo^u protexit'. Cumque dux ipse prope Spoletium, ubi basilica beati martyris Savini episcopi sita est, in qua eiusdem venerabile corpus quiescit, advenisset, interrogavit, cuius haec tam^v ampla domus esset. Responsum est ei a viris fidelibus, Savinum ibi martyrem requiescere^w, quem christiani, quotiens in bellum^x contra hostes irent, solitum haberent in suum auxilium invocare. Ariulfus vero, cum adhuc esset gentilis, ita respondit: 'Et potest fieri, ut homo mortuus aliquot^y viventi auxilium praestet?' Qui cum hoc dixisset, equo dissiliens^z eandem basi-

a) oram A 5; horam A 6. B 1a. F *2. G 4. 5a; oras F 5; eta E 1. b) populus C *1. D 1. E 1. F 1. G 3; populum A 5. 6. D 2. G 4. I 2; populis F 5. — attribuit F 1. c) Tum G 1. d) ita A 1. *2. B 1a. 2. C *1. 1. D. F 1. *2. G 1. 3. 4; caelo A 2. 5. 6. G 2, alii. — apparuisset F 1. e) harte A 3; ab haste D 1; ab haste (hasta 2) sanguinea C 1. 2; aste sanguinea B 2; hasta sanguinea B 1a; hoste corr. haste G 1; hostes sanguinei per t. n. dimicantes Agnellus. f) Teop. F 1. g) Chlotario F 1. G 1. 4; Hlothario G 2; Lothario C *1. 1. D 1. h) dux — Hic des. B 1a. 2. 3. i) Faroaldo C 1. D. F. G, alii. k) Spolitium F 1. G 1. 4; Spoletium C, et ita post. l) Ariulfus hoc loco A 2 (in rubra: Ariulf). m) ita A 1. *2. 2. 3. F 1. G 1. 3; bellum ceteri. n) victoriaque F 1. G 1. 3. — petrasset G 1. 2. o) quem D. p) ei r. A 2. q) vidisset A 2. 5. 6. F 1. G 1. 4. 5a; vidissent E 1. F *2. 4. G 3. r) meliore mihi F 1; mihi G 1; erasum G 2. 4; deest G 3. 5c. s) qui tiens A 2. t) aliquid A 1; deest G 2, post add. G 4. u) ita A 1; clippeo C *1. 1; chlippeo F 1. G 1. v) deest A 3; et haec G 1. — amplam d. esse F 1. w) requiesceret F 1. x) bello A 3. y) ita A 1; aliquid G 1. 3; aliquid ceteri. z) desil. D 3. F *2. 4, alii.

1) Cf. Fredeg. chron. c. 20. 2) Ariulfi tempus ex eo patet, quod Gregorius M. in epist. II, 3. 29, ind. 10, ejus facit mentionem. Fatteschi praeterea affert Vitam s. Cetei episc. Amiterni, Acta SS. Jun. 13, in qua is episcopus dicitur temporibus Gregorii papae et Faroaldi ducis; hos una vivere solummodo a 3. Sept. 590—591 ex. potuisse. BE.

*p. 122. *licam conspexit intravit^a. Tunc aliis orantibus, ipse picturas eiusdem basilicae mirari coepit. Qui cum figuram beati martyris Savini depictam conspexisset, mox^b cum iuramento affirmavit dicens, talem omnino eum virum qui se in bello protexerat formam habitumque habuisse^c. Tunc intellectum est, beatum martyrem^d Savinum eidem in proelio adiutorium contulisse^e. Igitur mortuo Ariulfo, duo filii Faroald^f superiori^g ducis inter se propter ducatum decertantes, unus ex ipsis, qui cum victoriam coronatus est^h, nomine Teudelapⁱusⁱ, ducatum suscepit.

(18) 17.^k Circa haec tempora^l coenobium beati Benedicti patris, quod in castro Casino^l situm est, a Langobardis noctu invaditur. Qui universa diripientes, nec unum^m ex monachis tenere potuerunt, ut prophetia venerabilis Benedicti patris, quam longe ante praeviderat, impleretur, quaⁿ dixit: 'Vix apud Deum optinere potui, ut ex hoc loco mihi animae cederentur^o'. Fugientes^p quoque ex eodem loco monachi Romam petierunt, secum codicem sanctae regulae, quam praefatus pater composuerat, et quaedam alia scripta necnon pondus panis et mensuram^q vini et quidquid ex supellectili subripere^r poterant^s deferentes. Siquidem post beatum Benedictum Constantinus^t, post hunc Simplicius^u, post quem^v Vitalis, ad extremum Bonitus congregationem ipsam rexit; sub quo haec destructio facta est.

(19) 18. Mortuo igitur Zottone^w Beneventanorum duce,
591.

a) introivit C *1. 1. b) deest G 3. 4. c) habuisset F 1. d) martyre F 1. e) contulisset F 1. f) ita hoc loco etiam A 1. 2. g) ita A 1. 2. C *1. F 1. G 1, corr. superioris D 1. G 3, et ita ceteri. h) ita Paulum scripsisse putarim; conatus A 1. C *1. 4b; qui victoriam coronatus C 1; qui cum victoria coronatus H 1; qui cum victoriam nactus E 1; qui cum victoria mantus (?) G 1; qui cum eo victoriam nactus G 2; qui victoriam nactus A 4; qui v. nactus A 3. D 2. I 1; qui v. actus A 2; qui v. consecutus A 5. 6. 8; qui cum victoria adiunctus G 3. 4; qui cum victoria(m) cunctatus e corr. F 1; qui (eraso vocabulo cum) victoriam adeptus e corr. D 1, et ita alii D. A *3. C 3; qui cum v. adeptus esset G 4 e corr., B 1a (ubi qui deest); q. c. victoriam hem nomine B 2. 3; q. c. victoria est I 3. i) Theudelapⁱus A 3. C. D, alii; Theudelabius G 1; Teudelabius G 3; Theodeladius G 2; Thiadlapius G 5c; Deudelapsus A 2. k) hoc cap. om. A *4. G 5b. l) Casinum A 2. F (Tasinum F 1). G. — castrum G 3. m) quidem add. C. D; ne C 1. D 1, corr. nec D 3. n) quod G 1. 3. 4; qui I 2; cum G 5c. o) conced. C 1. 2. I 1. p) Fugiendo F 1. q) mensura F 1. r) subriperent F 1. s) potuerant A 3. D 3. G 1. 2; potuerunt A *2. 2? 4. 5. B 2. E 1. F 4. 5. G *2. t) Constantius G 3. I 2. u) Simplicium F 1. v) post quam A 2. w) Lottone Beneventorum A 3; Totone C 2. — ducem G 3.

1) Ad Pauli nostri emendationem potius quam illustrationem satis fuerit carpsisse vetustiora monumenta, ex quibus evincitur, ad superiora tempora contra Pauli testimonium insignem hanc celeberrimi monasterii eversionem esse referendam. BI, qui provocat ad Anastasii Vit. Pelagii; sed quae ex hac afferuntur in genuino textu non leguntur, sed Leonis sunt Ostiensis verba. Paulus Gregorium M. Dial. II, 17. sequitur.

Arigis^a in loco ipsius a rege Agilulfo^b missus successit¹; qui ortus in Foroiulii^c fuerat et Gisulfi Foroiulani^d ducis filios educarat² eidemque^e Gisulfo consanguineus erat. Ad hunc Arigis extat epistula beati papae Gregorii in hunc modum directa³:

19. 'Gregorius Arogi^f duci. Quia sic de gloria vestra⁽²⁰⁾ sicut re vera^g de filio nostro confidimus, petere a^h vobis aliqua fiducialiter provocamurⁱ, arbitantes, quod minime nos patiamini^k contristari, maxime^l in tali re, unde vestra anima multum poterit^m adiuvari. 'Indicamus autem, propter ecclesiasⁿ ' p. 123. beatorum Petri ac^o Pauli aliquantas^p nobis trabes necessarias esse, et ideo Savino subdiacono nostro iniunximus, de partibus Brittorum^q aliquantas incidere, et ut usque ad mare in locum aptum trahere debeat. Et quia in hac re solaciis indiget, salutantes gloriam vestram paterna caritate^r petimus, ut actionariis vestris qui^s in illo^t loco sunt deputetis, ut homines qui sub eis sunt cum bubus suis in eius transmittere solatium debeant^u, quatenus vobis concurrentibus^v melius quod ei iniunximus possit perficere. Nos enim promittimus, quia, dum res perfecta fuerit, dignum vobis exenium^w, quod non sit iniuriosum, transmittemus^x. Nam scimus nos^y considerare et filiis nostris, qui bonam^z nobis voluntatem exhibent^a, respondere. Unde iterum petimus, gloriose fili, ut ita facere debeatis, ut et nos vobis possimus esse pro praestito beneficio debitores, et vos mercedem^b pro sanctorum ecclesiis^c habeatis'.

20.^d His diebus capta est filia⁴ regis Agilulfi cum⁽²¹⁾

a) Aregis E 1; Arichis B 1a. 2. 3. D *3a. 3 F 2. 3. 4. 5. G 4, et infra A 2; Arigis vel chis D 3. b) Aidulfo C *1. c) Forum iulii A 3. d) ita A *3. C *1. D 3. G 2, alii; Foroiulano A 2; cf. supra p. 90 n. n. e) eidemque — erat des. A 2. f) ita A 1. 2. 4. 5 cum Greg.; Arodi corr. Arogi F 1; Arogis A *2; Arogisi E 1; Arogiso G 4; Arigi C *1. 1. D (praeter 4). H 1; Arigis I 1; Arigiso C 2. G 1—3. 5a; Arichi B 1a. 2. C 4. F 5; Archi I 3; Arichiso F 4. g) veram G 1. h) c. preterea v. A 1. D 1. I 1; c. propterea v. C 1. 2. — nobis F 1. — aliquid A 2. i) provocamus D 1. I 1. k) paciamus F 1. l) maxime — adiuvari des. E 1. m) potuerit G 1. 3. 4. n) ecclesia F 1; ecclesiam F. 4. G. o) et C 1. D 2. 3. p) aliquanta F 1. q) Brittorum A 3; Brittorum vel Briciorum B 2. C 1. D 1. 2. 3. F 2; Brinciorum G 3. 4; Braciorum B 1a; Brutiorum Greg. r) caritatem F 1. s) post suppl. F 1. t) deest C 1. D 1 (post suppl.). 3; illoco F 1. u) debeatis G 1—4; iubeatis G 5c. v) concurrentibus A 2. w) xenium A 2. 3. D 1 e corr. *3a. G 5a. c. L 1. x) transmittimus A 3. 6. B 2. G 3. 4. I 3; transmittamus C 2. y) deest A 2. z) bona n. voluntate G 3. a) debeamus post add. D 1, et ita alii D. b) mercede F 1. c) ecclesias G 3. 4. d) hoc cap. om. A *4.

1) Tempus eo patet, quod in Gregorii M. epist. II, 46, data Jul. indict. 10, jam dux vocatur. BE. 2) Id quod in dubium vocavit Meo, Annali I, p. 146 sqq. BE. 3) Reg. XII, 21. 4) Haec non potest esse filia Theudelindae, de qua Origo Lang.: genuit Acquo de Theodelinda filiam nomine Gunpergam. BE.

viro suo Gudescalco^a nomine de civitate Parmensi ab exercitu^b Gallicini^c patricii, et ad^d urbem Ravennatum^e sunt deducti. Hoc quoque tempore misit Agilulf rex cacano regi Avarorum artifices ad faciendas naves, cum quibus isdem cacanus insulam quandam in Thracia^f expugnavit.

(22) 21. Per idem quoque^g tempus Theudelinda regina basilicam beati Iohannis baptistae, quam in Modicia^h construxerat*, qui locus supra Mediolanumⁱ duodecim^k milibus abest^l, dedicavit multisque ornamentis auri argentique *p. 124. decoravit¹ praediisque^m *sufficienter ditavit**. Quo in loco

*) F 2. *2. 2a addunt: pro se et pro viro suo et pro filiis ac filiabus et pro cunctis Langobardis Italiensibus, ut ipse sanctus Iohannes sit intercessor pro cunctis Langobardis ad Dominum, et illi voverunt inter se unanimiter maiores natu cum rege suo et una cum Theodelinda regina atque dixerunt: 'Si sanctus Iohannes pro nobis interpellator sit ad dominum nostrum Iesum Christum, nosⁿ omnes unanimiter pollicemur illi omnique anno in die nativitatis sue, hoc est 8. Kal. Iulii, de nostris facultatibus transmissuros honorifice ad oraculum eius, ut per illius interpellationem habeamus iuvamen domini nostri Iesu Christi tam in bello quam in omnibus locis, ubicumque ituri sumus'. Ab illo ergo die in omniibus actibus eorum ceperunt invocare sanctum Iohannem, ut illis preberet auxilium in virtute domini nostri Iesu Christi, et illi omnes permanebant illesi victoresque exstiterunt super cunctos adversarios eorum.

***) F 2 *2. 2a addunt: familias ac possessiones multas in eodem loco subiugavit in honore sancti baptiste Iohannis. Dicamus offerensionem scripture Theodelinde regine: 'Offert gloriosissima Theodelinda regina una cum filio suo Adalvald rege² sancto Iohanni patrono suo de dono Dei et de dotibus suis cartulam donationis, quam et suorum presentia scribere fecit². Si^o quis quolibet tempore hanc donationem^p voluntatis sue corruerit, in iudicii die cum Iuda traditore dampnetur'. Ordinatio vero eius talis fuit: 'De

a) ita A 1. 2. F 1. G 1; Godeschalco A 3; Godescalco A 4. 5. C 1. D 1. 2. 3. F 4. G 2. 5a. I 1; Godescalcho F 5; Godescaldo A 6. C *2; Gadescalco B 2; Godeccalco A *3. b) exercitum F 1. c) Gallinici D 1 e corr., et ita alii D. d) deest F. G 1—4; in G 5a. b. e) Ravennantium A 2. 4. 6. C *1. 1. D 1. E 1. F 1. G 4, e corr. G 5c; cf. supra p. 107 n. b. — deducta F 1. f) Thracia A 3. 5. B 2. G 1. 4. 5a; Thrachiam eorr. Thracia G 3; Tracia C 1. D 3. F 1. I 1; Traciam A 6. H 1. g) deest G 2. — tempus post suppl. F 1. h) Modica B 2. C 1; Moedęcia ut videtur corr. Modicia G 3; Modoetia F 2a; cf. infra c. 27. i) ita hoc loco omnes fere; Mediolanium G 3 saepius; cf. supra p. 103 n. b. et p. 157 n. b. k) tredecim A 3; undecim G 4. l) adest A 1. 2. m) pergīt B 1. n) et nos F *2. o) deest F *2. p) deest F 2. *2; testem ed. Asc.

1) Codex evangeliorum, aureis operculis, cum inscriptione dedicatoria Theodelindae, depictus apud Frisi, Mem. di Monza III, 58. Corporale cum monogrammatibus et inscriptione, fortasse ab ipsa Theodelinda acupictum, ibid. 184. Scheda reliquiarum quas b. Gregorius Theodelindae transmisit, ibid. II, 1. BE. 2) Bonincontrus Morigia, Muratori SS. XII, p. 1071, qui eandem cartam excepit, addit: ipsa die in qua in presentia patris coronatus est ibi.

etiam Theudericus^a quondam Gothorum^b rex palatium construxit, pro eo quod aestivo tempore locus ipse, utpote vicinus Alpibus^c, temperatus ac salubris existit.

22. Ibi etiam praefata regina sibi^d palatium condidit,⁽²³⁾ in quo aliquit^e et de Langobardorum gestis^f depingi fecit. In qua pictura manifeste ostenditur, quomodo Langobardi eo tempore comam capitis tondebant, vel qualis illis^g vestitus qualisve habitus^h erat. Siquidem cervicemⁱ usque ad occipitium^k radentes nudabant, capillos a facie usque ad os^{*} dimissos^l habentes, quos in utramque partem^m in frontis discrimine dividebant. Vestimenta vero eis erant laxa et maxime lineae, qualiaⁿ Anglisaxones^o habere solent, hornata^p institis latioribus vario colore contextis. Calcei vero eis^q erant usque ad summum pollicem pene^r aperti et alternatim laqueis corrigiarum retenti. Postea vero coeperunt ovis^s uti, super quas equitantes tubrugos^t birreos^u mittebant. Sed hoc de Romanorum consuetudine^v traxerant.

23.^v Usque ad haec tempora Patavium^w civitas, fortissime militibus repugnantibus, Langobardis rebellavit. Sed tandem, iniecto igni, tota flammis vorantibus^x concremata est, et iussu regis Agilulfi ad solum usque destructa est.

rebus sancti Iohannis nullo modo se debet aliquis intromittere, nisi tantum sacerdotes, qui ibi deserviunt die ac nocte, tamquam^y famuli et famule, qui ibi subiecti sunt, communiter debeant vivere'.

*) L 1 *addit*: id est buccam.

a) Federicus A 3; Th — construxit *des.* D 2; *eorum loco habent*: sepe commanebat D 3. 3a. 3. 4. (5—7?) 8. 9. b) Gotthorum G 1. c) Alpinus A 2. d) suum C. D. G 4; p. s. A 2. e) *ita* A 1; *aliquid* F 1. G 1, *corr.* aliquid G 2; *aliquot* G 3; *aliquid ceteri.* f) *gentis* A 1. 2; *gest.* — *pictura des.* E 1. F. G; de Langobardis F 4; de L. actibus G 5; *habitu post add.* F 1; *ritu post add.* G 1, *et ita* F 5; *usu post add.* G 2. g) *deest* B 1, *ubi*: qualis vel. — i. habitus aut vestitus A 3. h) *abitus* A 1. 2. i) *cervice* A 2, *quod in archetypo fuisse putarim*; de *cervice* E 1; *Seque de cervice* F. G; *verticem* B 1a. k) *occipium* C 1. 2. D 1. F 1. G 1. 4; *hoc(c)ipium* C 1. G 3. l) *dimisso* A 2. D 1. F 1. G 1, *ex archetypo ut videtur.* m) *utraque parte* A 1? E. F. G. I 2. n) *quali* A 1. o) *Angli Saxones* A 3; *Anglis Saxones* G 3. p) *ita* A 1. 2. 2. 4. C 1. D 1; *hortana* G 1—4; *ornamenta* B 2. I 2; *ornatis* D 3a. 4. q) *deest* A 3. r) *pedis* G 1; *pene corr.* *pedis* F 1. s) *hosis* A 3. C 4b. D 3. F 5. G 5a. b. I 2; *hosis* G 5c; *ossis* A 4. C 1. 2, *e corr.* F 2. — *uti deest* A 3. t) *tubrugos* A 2. D 3; *tubugros* D 2. 3a. 4; *tubucos* A 4. E 1. H 1; *trubugos* B 1. 1a. 2; *tugubros* C 2; *tibrugos* F 1; *tiburgos* F 5; *tybrugos* G 1. 2. 4; *tybugros* F 4; *tribugos* A 3. G 3; *tribucos* F 2. G 5b, *et e corr.* E 1; *trubucos* G 5c. u) *consuetudinem* C 1. I 2; *consuetudines* F 1. G 1. 3. 4; de Romana non de sua c. B 1. 2. — *traxerunt* D 2. 3. 6. v) *hoc cap. om.* A 4. w) *Patavium* G 2; *Pictavium* D 2. 3. x) *voratibus* A 2. y) *tantum* F 2. 2a.

1) *Paulus primus est apud quem haec nomina conjuncta leguntur; cf. VI, 15. BE.* 2) *Isidor. Etymolog. XIX, 22: Tubrucos vocatos dicunt, quod tibias braccasque tegant. Papias: Byrrus vestis est amphimallus villosus. LIND.*

Milites tamen qui in ea fuerunt^a Ravennam^b remeare permissi sunt.

⁽²⁵⁾
^{p. 125.} *24.^c Hac^d tempestate legati Agilulfi regressi a cacano, pacem perpetuam factam cum Avaribus nuntiarunt. Legatus^e quoque cacani cum eis adveniens, ad Gallias perrexit, denuntians Francorum regibus, ut, sicut cum^f Avaribus, ita pacem habeant^g cum Langobardis. Inter haec Langobardi cum Avaribus et Sclavis^h Histrorum fines ingressi, universa ignibus et rapinis vastavereⁱ.

⁽²⁶⁾
^{602.} 25. Agilulfo quoque regi^k tunc nascitur filius de Theudelinda regina in Modiciae palatio, qui Adaloald^l est appellatus^l. Sequenti tempore Langobardi castrum Montis Silicis invaserunt. Per idem tempus, repulso^m apud Ravennam Gallicinoⁿ, rediit Smaracdu^o, qui prius fuerat Ravennae patricius.

⁽²⁷⁾
^{602.} 26.^p Igitur Mauritius augustus^q, postquam uno^r et viginti annis rexit imperium, cum filiis Theodosio^s et Tiberio et Constantino a Focate^t, qui fuit strator Prisci patricii, occiditur. Fuit autem utilis rei publicae^u; nam saepe contra hostes^v dimicans victoriam obtenuit^w. Hunni quoque, qui^x et Avars appellatur, eius virtute devicti sunt.

⁽²⁸⁾
^{603.} 27.^y Hoc anno Gaidoaldus^z dux de Tridento et Gisulfus^a de Foroiuli^b, cum antea a^c regis Agilulfi societate discordarent, ab eo in pace recepti^d sunt. Tunc etiam baptizatus est praenominatus puer Adaloald^e, filius Agilulfi regis, in^f Sancto Iohanne in Modicia^g, et susceptus de fonte est^h a Secundo servo Christiⁱ de Tridento, cuius saepe fecimus^k mentionem². Fuit autem festi pascalis dies eo Apr. 7. tempore septimo Idus Aprilis.

a) fuerant A 6. B 1. 2. G 3. 4. b) Ravenna E 1. F 1. G 1. 3. 4 (corr. Ravennam F 1. G 4); *deest* G 5b. c. — redire D 2. 3. — p. s. *des.* B 1. c) *hoc cap. om.* A *4. d) H. etiam t. D 2. 3. e) Legatos A 2. f) *deest* A 2. g) habebant A 2. h) Sclavis F 1. G 1. 3. 4. i) vastaverunt B. C. D. E 1? G 3. 4. k) *deest* G 4. — tunc *deest* C 1. 2, e corr. D 1. l) Adaloald A 2; Adaloald A *3; Adoald E 1 *const.*; Aloald C 2; Adacaldus B 1; Adloald, *infra* Athalold, Adalold G 5a. m) repulsum F 1; sepulso A 2; sepulto A 3. H 1. n) Galico A 1; Galinico A *3. 4. 5. E 1. G 1. 2; Gallinico A 2. B 1. C 1. 2. D 1. H 1; Gallicinio F 4; Galicino e corr. F 1; *cf. supra* c. 12. 20. o) *ita* A 1, *alii.* p) *hoc cap. antecedenti adjungit* G 5c. q) ag. F 1. r) unum E. F. G. s) *ita* A 1; Teud. F 1; Theod. G; Theod. *vel* Teod. *ceteri.* t) Focato B 1; Foca C. D. F 5. I 2, e corr. F 4. u) sed avaricia deditus nimia *add.* B. v) hostem C *1. 1. w) *ita* A 1. 4. x) qui — de Foroi. (*cap. sequent.*) *desunt* I 1 (*folio finiente et alia manu in sequenti incipiente*), at non I 1a. 1a*. y) *hoc cap. om.* A *4. z) Gadoaldus A *3. a) Gisulfus A 2. b) Foroiulii C 1. F 1, *alii.* c) antea r. F 1. d) r. s. *des.* C *1. 1, *post add.* D 1; suscepti C 2; sunt revocati I 1. 1a. — pacem D 3. e) Adoioald A *3; Adoloaudus B 1. f) in *corr.* a A 3; apud Sanctum Iohannem D 3. g) Modica A 1. B 1. 2, *corr.* Modicia E 1; *cf. supra* p. 154 n. h. h) *deest* A 3. i) Dei B 1. k) facimus F 1. G 1. 3. 4. I 2.

1) *Cf. Gregorii M. Reg. XIV, 12.* 2) *Ex quo magnam hujus libri partem sumtam esse, primo patet aspectu.*

28.^a Erat autem his diebus adhuc discordia Lango-⁽²⁹⁾ bardis cum Romanis¹ propter captivitatem filiae regis. Qua de causa rex Agilulf^f egressus Mediolanio^b mense Iulio,^{Jul.} obsedit civitatem Cremonensem cum Sclavis, quos^c ei cacanus rex Avarorum^d in solacium miserat, et cepit eam^e duodecimo Kalendas Septembris et ad solum usque destruxit. Pari etiam modo expugnavit etiam^f Mantuam, et interruptis^{Aug. 21.} muris eius cum arietibus^g, dans veniam^h militibus qui in ea erant revertendi Ravennam, *ingressusqueⁱ est in ea^{*p. 126.} die^k Iduum Septembrium. Tunc etiam partibus Langobar-^{603.} dorum se tradidit castrum quod Vulturina^{1. 2} vocatur; milites^{Sept. 13.} vero Brexillum^{m. 3} oppidum igni cremantes, fugieruntⁿ. His ita patrat^{is}, reddita est filia regis a Smaracdo^o patricio cum viro ac filiis^p ac rebus cunctis; factaque est pax mense nono usque Kalendas Aprilis indictionis^q octavae⁴. Filia vero regis^{605.} mox^r a Ravenna^s Parmam rediit; ob^t difficultatem partus periclitata, statim^u defuncta est. Hoc anno Teudepertus^v ^{605.} et Theudericus reges Francorum adversus Clotharium patrum

a) *hoc cap. om.* A *4. b) *ita* A 1. 2; Mediolani A *2; Mediolano A 3. 4. 5. C. D. F 2. 5. H 1; medio iano I 1; Mediolanium F 1. 4. G 1. 2. 3. 5a; Mediolanum B 1. 2. G 4. 5c. c) *quas* F 1. G 1. 3. d) Avarum ad G 2; Habarorum F 1. e) *deest* G 4. — duodecima A 2. f) *et* B 1. 1a. 2. G 5a. b; *deest* A *2. 3. 4. C. D. F 3. G 2. 3. 4. H 1. g) Avaribus B 1. 2; parietibus A *3. h) *viam* C. D. I 1. i) *que* *deest* B 1a. D 3. 4. F 5. G 4. H 1. I 2; *ingressus* quoque F 4. G 2. 5a. b; *reversusque* C 1. 2. I 1. k) *ita* A 1. 2 (*corr. eam*). D 2. *3a. 4; *eadem id.* C 2. F 1. *2. 4. G 1. 2. 3; *eandem* G 4. 5a; *eam die* A *2. *3. 3. 4. B 1. 1a. 2. C 1. 3. D 1. 1a. 3. 6. F 5. l) Vulterina A 2; Vultirina C 1; Vulturina C 2; Vulturina D 3; Vulturinam G 3. 4. m) Bressillum F 1; Pressillum G 1. I 3; *Pre . . llum superscripta littera x* G 2; Bresillum G 4; Brixillum G 5c. n) *ita* A 1—4. B 1. C *1. D 1. F 1. G 1, *alii*; *fugerunt* B 1a. C 4b. F *2. G 2. 5a. b. c; *effugerunt vel effugierunt* C 1—3, *plerique* D. I 1. o) *ita hoc loco* C 1. D 1. p) *filia* A 3; *filius* C 1. q) *ita* A 1. *2. 2. 4. 5. B 1. C *1. D 1. 4. H 1; *octava* A 1? *indictione octave* A 3; *indictione (indicione G 2) octava (VIII) ceteri.* r) *ut post add.* F 1. G 2, *et ita* G 5c. s) *Ravennam P. rediens* B 1; *Rav. Romam, in margine add. vel domum* G 2. t) *et ob* C. D 1. G 4. 5a. b. c. I 1. 2; *atque ob* D 2. *3a. 3. u) *deest* B 1. 2. v) Thiadbertus et Thiadricus G 5c, *et ita deinceps.*

1) *i. e. Ravennatibus, ut scribit Agnellus c. 101. Cf. Cont. Prosperi, ubi similia narrantur. Quae si e Secundo sumta putes, Paulus ea omis- sisse censendus esset quae ille narrat: regem cum totius robore exercitus ad obsidionem urbis Romae perrexisset, sed cum Gregorius papa ad gradus basilicae s. Petri ei occurrisset, hujus precibus fractum ab urbis obsidione recessisse. Sed Continuator sua aliunde hausisse videtur; cf. Hille p. 10; Jacobi, Quellen p. 83. Postea etiam addit, Romanos, cum ad obsidendam Romam Agilulfus rex venisset, 5 centenaria se Langobardis soluturos esse spondisse; idque Eleutherium exarchum, a Sundrario (ita cod.) duce Langobardorum saepius bello victum, denuo confirmasse. 2) Valdoria. 3) Bersello non longe a Reggio. 4) Anni scilicet 605. Congruit huic Pauli historiae datum recitatae d. Gregorii epistolae, indict. 7, nempe post mensem Septembris anni 603, cujus etiam anni mense Novembri pax cum Langobardis est inita in annum ferme ac dimidium. BI.*

suum dimicarunt. In quo certamine ex utraque parte multa milia ceciderunt.

31
6/4
Mart.
29. Tunc etiam beatus^a papa Gregorius migravit ad
Christum, cum iam Focas per indictionem octavam anno
regnaret secundo¹. Cuius in locum^b ad apostolicatus^c offi-
cium Savinianus est ordinatus². Fuit autem tunc^d hiems
frigida^e nimis, et mortuae sunt vites pene in^f omnibus locis.
Messēs quoque partim vastatae^g sunt a muribus, partim
percussae uredine evanuerunt. Debuit etenim^h tunc mundus
fameⁱ sitimque pati², quando recedente tanto doctore animas
hominum spiritalis alimoniae penuria sitisque ariditas invasit.
Libet sane me pauca^k de eiusdem beati Gregorii papae quadam
epistola^l huic^m opusculo inserere, utⁿ possit liquidius agnosci,
quam^o humilis iste vir fuerit quantaque innocentiae et sanc-
tissis. Hic denique cum accusatus aput Mauritium augustum
et eius filio^p fuisset, quod Malcum^q quendam episcopum
in custodia^r pro solidis occidisset, scribens pro hac re
epistolam Saviniano^s suo apochrisario^t, qui erat aput Con-
stantinopolim, inter cetera sic ait^u: 'Unum est quod breviter
suggeras serenissimis^v dominis nostris, quia, si^w ego servus
eorum in morte^x vel Langobardorum^y me miscere voluissem,
7. 17. hodie Langobardorum^z gens nec regem nec duces^{aa} nec
comites haberet atque in^{ab} summa confusione^{ac} divisa esset.
Sed quia Deum timeo, in morte^{ad} cuiuscumque hominis me
miscere^{ae} formido. Malcus autem isdem^{af} episcopus neque

a) sanctus G. 7. G 4; papa dicit B 1. 2. 3 hinc G. c. apostolicatus (aposto-
licus C. 7. A. B. 24. 2. C. D. F. 3. H. 1. 2 dicit F. G.; autem dicit D 3.
e) frigidam F 2. 2 dicit B 2. g) vastatae — partim dicit C. D. E 1 (post
suppl. F 2. 1. eadem A 2. 6) ita A 1. 2. 4. B 1. 2. F 1; Samae G 1; sitique
partim B 1. sitique partem B 2. k) dicit B 2. C 2. l) epistolam F 1. G 1.
m) ita in archaepiscopi hinc quatuor: quendam epistolam C. D 1. quendam epi-
stola. 3. B 2. F 2. k 1. 2; quendam (quendam?) partem epistolam B 1. 2.
n) ut A 2; hinc F 1. 2. et A 1; insuetum A 2; in e. eorum. D 1. o) quam
— Malcum non supra. D 2. p) ita A 1. 4; filius filii C 1; filios ceteri.
q) Malcum eorum. Malcum A 2; Malchus A 2. Malcum A 3. B 1a. D 1. ali.
r) custodia F 2. 6 2. 2. F. s) Savino A 2. t) apochrisari A 2. 4. 5. C 1.
u) dicit B 2. 6. 1. 2; apochrisari G 4; apochrisarium A 4; apochrisarium B 2. G 5a, ali.
v) serenissimis F 2. 6. 1. 2. 4; non sit G 5a; sit non G 5h. e; dicit G 3.
w) morte C 1. F. 6 1. 2. 4. in n. dicit B 2. — ut dicit A 2. C 1. D 1. G 2. H 1.
x) Langobardorum — hodie dicit F 2 post suppl. 2. 3. 6; eorum hinc habent G 2;
vultum cuiuscumque hominis me miscere; 6) Langobardorum consentio et si in
multis hinc me non miscerissem, gens ita nec. 7) nec Lang. nec B 1.
z) dicit A 2. — summa confusione F 2. aa) mortem F. F. G. 1. 1. b) mi-
scere A 2. c) hinc A 2. 2. 3. 4. B 2. 3. F 2. G 2. 4; hinc A 1. B 3.

1) Non dicit Prudens secundam partem imperii Phocae cum morte d.
imperi per indictionem octavam illigari; constat enim sub finem anni
642 Phocam imperare coepisse, successit secunda indictione. 2) Errat
Prudens secundam partem imperii dicit a. 642 sub. 1. BE. 2) Ex
f. non. 3) In summa confusione f. non. Savin. et T. Gregoria M. c. 29.
4) sup. 17. 4.

in^a custodia fuit neque in aliqua afflictione; sed die qua^b causam dixit et addictus^c est, nesciente me^d, a Bonifacio notario in domum eius ductus est ibique prandit et honoratus est ab eo et nocte subito mortuus est^e. Ecce quantae humilitatis vir iste fuit, qui, cum esset summus pontifex^e, se servum nominavit! Ecce quantae innocentiae^f, qui nec in morte Langobardorum, qui^g utique et increduli erant et omnia devastabant, se^h noluerit ammisceriⁱ!

30.^k Igitur sequenti aestate mense Iulio levatus est⁽³¹⁾ Adaloaldus^l rex super Langobardos apud Mediolanum in^{604.} circo, in praesentia patris^m sui Agilulfi regis, adstantibus legatis Teudepertiⁿ regis Francorum, et disponsata^o est eidem^p regio puero filia regis Teudeperti, et firmata est pax perpetua cum Francis¹.

31.^q Eodem tempore Franci cum Saxonibus pugnant^r,⁽³²⁾ magna strages^s ab utrisque partibus facta est. Apud Ticinum quoque in basilica^t beati Petri apostoli Petrus cantor fulmine ictus est^u.

32. Sequenti denique^v mense Novembrio rex Agilulf⁽³³⁾ pacem fecit^w cum Smaracdo patricio in annum unum, acci-^{605.} piens a^x Romanis² duodecim milia^y solidorum. Civitates quoque Tusciae, hoc est Balneus^z Regis³ et Urbs^a Vetus, a Langobardis invasae sunt. Tunc etiam mense Aprili et^{606.} Maio^b apparuit in caelo stella quam cometem^c dicunt. Dehinc Agilulf rex iterum fecit pacem cum Romanis tribus annis.

33.^d His diebus defuncto Severo patriarcha, ordinatur⁽³⁴⁾ in^e loco eius Iohannes abbas patriarcha in Aquileia^f vetere,

a) *deest* F 1 (*ubi custodi*). G 1; neque in c. f. *des.* F 5. b) di causam F 1; di quam *corr.* dicam quam G 1; dico quam G 3. 4; s. aliquam c. G 5a. c; s. aliqua c. C 2. c) additus G 3. 4; adictu B 1; adductus A *4. 4. 5. C. D 1. 2. H 1, et e *corr.* A 3; abductus I 1; adducta E 1; et dictus B 2. d) *deest* F 1 (*postea ante nesc. suppl.*). G 1. 3. 4; me n. G 2. e) Dei p. s. s. hominum C. D. I 1. f) i. vir iste fuit B 1. 2. g) q. u. *des.* B 1. — et *deest* C 1. G. L 1. h) sese A *2. 2. 4. 5. B 1. 1a. 2. C 3. D. H 1; esse C 1; sed G 4. — noluerint A 2; noluit B 1a. D 2. E 1. F *2. I 2; noluerat B 1. G 2. I 3; noluerant B 2; voluerit D *3a. 3. 4. G 5a. c. i) amisceri A 2? 3. 4. C 1. D 1. G 3. 4; ad(m)miscere A 5. C 4b. F *2. G 2. 5a. c. k) *hoc cap. om.* A *4. l) Adaloaldus A *3; Adadoloaldus G 1. 4 (— dux). m) patri A 1. B 1. D 1. E 1. F 1. G 1, littera s (patrisui) in archetypo semel tantum scripta. n) Theudip. F 1 (*moz Teudip.*). G 1. o) ita A 1. 2. C 1. D 1. F 1. G 1—4; desp. B 1, alii; dispensata C *1. p) idem F 1a. 4. G 1—4. q) *hoc cap. om.* A *4. r) Francis — pugnantibus *corr.* D 1, et ita alii D. s) m. ab u. p. f. e. str. A *3. t) ecclesia A 2. u) i. e. mortuus D 2. v) Sequentibidenque B 1; Seq. idemque G 2. 3; *erasum* G 4; S. tempore G 5a. b. c. w) *deest* B 1. x) *deest* A 2. y) *deest* B 1. z) Balneum G 2. 5c; Balneoregium F 5; Regis *deest* D 2. 3. a) Urbis A *2. C 1. F 1. G 1—4; Urbe E 1. — luctus A 2; uenis A 3. b) Magio G 3. 4. L 1. c) comitem A *2. E 1. F 1; comite G 1; commates *corr.* commatem G 4. d) *hoc cap. om.* A *4. L 1. e) in l. e. *des.* D 3; ord. — patr. *des.* B 1. f) Aquilegia F 1; cf. *supra* p. 92 n. p.

1) Cf. quae narrat *Fred. chron.* c. 45. 2) i. e. *Graecis*, ut IV, 47. VI, 46. BE. 3) *Bagnarea; Orvieto.*

cum consensu regis et Gisulfi ducis¹. In Gradus quoque ordinatus est Romanis^a Candidianus antistis^b. Rursum mense Novembrio et Decembrio stella cometis^c apparuit. Candidiano quoque defuncto, aput Grados^d ordinatur patriarcha Epiphanius, qui fuerat primicerius notariorum, ab episcopis qui erant^e sub Romanis. Et^f ex illo tempore coeperunt duo esse patriarchae.

(35) *p. 128. ^g34. ^hHac aetate Iohannes² Consinusⁱ invasit Neapolim. Quem de eadem civitate^k non multos^l post dies Eleutherius^m patricius expulit eumque interfecit. Post haec isdemⁿ Eleutherius patricius eunuchus^o imperii iura suscepit. Qui dum a Ravenna Romam pergeret, in castro Luceolis a militibus interfectus est, caputque eius Constantinopolim imperatori delatum est.

(36) 35.^p Hac etiam^q tempestate misit rex Agilulf Stablicianum^r notarium suum Constantinopolim ad Focatem^s imperatorem. Qui rediens cum legatis imperatoris, facta^t pace annuali, Agilulfo^u regi idem legati imperialia munera optulere^v.

(37) 36.^w Focas igitur, ut praemissum^x est, extincto Mauricio eiusque filius^y, Romanorum regnum invadens, per octo annorum curricula principatus est. Hic³ rogante papa Bonifacio^z statuit, sedem Romanae et apostolicae ecclesiae caput esse^a omnium ecclesiarum, quia ecclesia Constantinopolitana prima^b se omnium ecclesiarum scribebat. Idem alio^c papa Bonifacio petente iussit, in veteri fano quod pantheum^d vocabatur, ablatis idolatriae sordibus, ecclesiam beatae semper virginis Mariae et omnium martyrum fieri, ut, ubi^e quondam

a) a. R. A *3. 5; Romanus A *2. B 1. D 1a. E. F. G; *deest* B 1a. 2. b) *ita* A 1. 2. F 1; antestis G 1; antistitis C 1. c) comitis A *2. E 1. F 1. G 1. *2; comates G 3; cometes C 1. G 2, *alii*. d) *ita hoc loco* A 1. *2. 2. 3. 4. 5. C 1. D 1. F 1. G 1. *2. 4; Gradus D 3. G 2. 3, *alii*; Gradibus C 2. e) erat A 2. F 2. f) Ex illo namque B 1; et *deest* A 2. g) *hoc cap. om.* A *4. h) Hac etiam a. B 1. i) Confines C 1. 2. D *3a. I 1; Confinus D 1; Confinis D 3; *corr.* Cors. F 1. k) civitatem C *1. 1. l) multo F 1. G 1. 4. 5a (*deest* dies); n. p. m. d. A *3. m) Eleth. F 1; El. — Post haec *des.* B 1. 2; El. — isdem *des.* G 4. n) hisdem F 1. G 1; idem D 3, *alii*. o) heunchus C 1. p) *hoc cap. om.* A *4. q) *deest* B 1. r) Stablicianum A 3; Stablic(t)ianum B 1. 2. F 5; Stablicianum F 2. 4. G 1. 5a. c; Stablicianum G 3. 4; Stablicianum *corr.* Stablicianum G 2; Stablicianum D 1. s) Focacem A 5. F 1. G 1. 3. 4. t) factam pacem F 1. u) A. r. *des.* B 1. 1a. v) optuleret F 1. w) *hoc cap. om.* A *4. x) prom. A 2; premissus F 1. y) *ita* A 1. *2. 2. 4. D 1. E 1. F 1. G 1-4; filios B 1. 2; filio F *2; filiis A 2. D 2. 3. z) Bonif. B 1a. 2. C 1. D. G 1. 4. I 1. — papa *deest* G 3. a) esset F 1. b) *ita* A 1. *2. 2. B 1. C 1. D 1. E 1. F 1. G 1. *2. 2; primam A 3. D 2. 3, *alii*. c) etiam C 1. 2. H 1. I 1; *deest* F *2. — papa *deest* G. d) panteum C 1. G 2; panthum A 3; pantheon B 1. — vocabat *corr.* vocabant C 1, et *ita* I 1. e) ibi A 1; et ubi A 2? G 4.

1) Cf. *Johannis epist., Baronius a. 605 (Troja 282), et Chron. Gradense infra edendum.* 2) *Haec ex G. pont. Deusd. et Bonif. V. Cf. Cont. Prosp. p. 37, qui et alibi cum Gestis pont. convenit; Jacobi p. 53.* 3) *Ex Bedae chron.*

omnium^a non deorum, sed demoniorum cultus agebatur^b, ibi deinceps omnium fieret memoria^c sanctorum. Huius¹ tempore Prasini et Veneti per orientem et Aegyptum civile bellum faciunt ac^d sese mutua caede prosternunt. Persae² quoque adversus^e rem publicam gravissima bella gerentes, multas Romanorum provincias et ipsam Hierusolimam^f auferunt. Et destruentes ecclesias, sancta quoque profanantes, inter ornamenta locorum sanctorum vel^g communium etiam vexillum dominicae crucis abducunt^h. Contra hunc Focatem Eraclianus, qui Africam regebat, rebellavit, atque cumⁱ exercitu veniens, eum regno^k vitaeque privavit remque publicam Romanam Eraclius^l, eiusdem filius, regendam⁶¹⁰ suscepit.

37. Circa haec tempora rex Avarum^m, quem suaⁿ (38) lingua cacorum appellant, cum innumerabili multitudine^o veniens, Venetiarum fines ingressus est. Huic Gisulfus Foroiulanus dux cum Langobardis, quos habere poterat, audacter occurrit; sed quamvis forti animositate contra immensam^p multitudinem bellum cum paucis gereret, undique tamen circumseptus, cum omnibus pene suis extinctus est. Uxor vero eiusdem Gisulfi nomine Romilda^q cum Langobardis qui evaserant sive eorum uxoribus et filiis qui in bello perierant,^{*p. 129.} intra murorum Foroiulani castris muniit^r septa. Huic erant filii Taso et Cacco^s iam adulescentes^t, Raduald^u vero et Grimuald^v adhuc in puerili aetate constituti. Habebat vero et filias quattuor, quarum una^w Appa^x, alia Gaila^y vocabatur^z, duarum vero^a nomina non^b retinemus. Communierant^c se quoque Langobardi et in^d reliquis castris quae his vicina

a) omnium — deinceps *des.* C 1. b) agebatur F 1. G 1. 3. 4; ag...ebatur D 1; habebatur G 5a. c; erat A 3? c) *deest* G 2. d) ac — rem publicam *des.* G. e) adversum A 2. f) *ita* A 1; Hierosol. F 1; Hierosol. *ceteri fere omnes.* g) illorum G 3. 4; v. c. *des.* I 2. h) adducunt A *2. B 1. D 1a. F. G. H; advenit I 2. i) cum — vitaeque *des.* G 3. 4; cum *deest* G 2. — exercitum F 1. k) recognovit atque pr. A 3. l) Heraclius B 1; Eraclius F 1. m) Avarorum A *2. 3. 6. B 1. 2. C 1. E 1. G 1. 3. H 1. — que F 1. n) suam linguam B 1. G 3. o) multitudinem F 1. p) immensa F 1. q) Romilda A 2; Romilla D 1 *nonnumquam*, D 2 *constanter*; Romilda F 1; Romhild G 5c; Rumilda *infra semel* A 3. G 3. r) munivit A 2. C *1. 3. 5; munit E 1; muniunt C 1. 2. D 1. I 1. 1b; castra (se?) munivit C 4a. b; se F. c. muniit A *3. 3. 4. B 1. 2. 3. I 3; se F. c. munit B 1a; se F. c. muniit A 5; se F. c. muniunt A 8; muros se F. c. muniit A 6; c. munit F 1; c. (castro G 2) moenii septa configit (confugit G 3. 4) G 1—4; c. moeniis septa confugit G 5c; c. s. confugit G 5a. s) Caco D 2. 3. G 4; Caco A 4; Cacano C 1. t) *ita* A 1. E 1; adulescentes A 4. C 1. F 1. G 5a; adul. D 1; adulescentes G 3; adolescentes *alii*. u) Radoald A 2. 6. C 1. 5; G 1. 4; Radoald F 1; Radoald A *3. 4. 5. F 4. I 1; Radoaldus B 1. 2; Radoaldus D 2. 3; Radwald G 5c. v) Grimuald A 2. *3. 3. 5. 6. C 1. D 1. G 1; Grimualdus B 1. 2. D 2. 3; Grimwald G 4. 5c. w) unam F 1. x) Papa C 1; Pappa F 2; Mappa G 5c. y) Gala A *3. z) vocabantur A 2. F 1. a) *deest* A 3. b) minime B 1. c) communierunt A 3. D 2. 3. F 1. G 1—4; cōunit B 1. d) *deest* B 1.

1) Huius — prosternunt *ex Isidori chron.* 2) Persae — abducunt *ex Beda.*

erant, hoc est in Cormones^{a.1}, Nemas^b, Osopo^c, Artenia^{d.2}, Reunia^e, Glemona^f, vel etiam in Ibligine^{g.3}, cuius positio omnino inexpugnabilis existit^h. Pari etiam modo et in reliquis castellis, ne Hunnis, hoc est Avaribus, praeda fierent, se communivere. Avars vero per omnes Foroiulanorum fines discurrentes, omnia incendiis et rapinis vastantes, Foroiulanumⁱ oppidum obsidione claudunt et totis viribus expugnare moliuntur. Horum rex, id est cacanus, dum circa muros armatus cum magno equitatu perambulare^k, ut, qua ex parte urbem facilius expugnare posset^l, inquireret, hunc Romilda de muris prospiciens, cum eum cerneret iuveni^m aetate florentem, meretrix nefaria concupivitⁿ, eique^o mox per nuntium mandavit, ut, si eam in matrimonium sumeret, ipsa eidem civitatem cum omnibus qui aderant traderet. Quod rex barbarus audiens, eidem malignitatis dolo quod mandaverat se facturum promisit eamque se in matrimonium^p accipere spondit. Illa vero nihil morata, portas Foroiulensis castris aperuit et ad suam^q cunctorumque qui aderant perniciem hostem^r introduxit. Ingressi vero Avars cum rege suo Foromiulii^s, universa quae invenire^t poterant rapinis diripiunt^u; ipsamque^v urbem flammis concremantem, universos quos reppererant^w captivos adducunt^x, fallaciter tamen eis promittentes, quod eos, unde digressi^y fuerant, Pannoniae in finibus conlocarent. Qui cum patriam revertentes ad^z campum quem^a Sacrum nominant pervenissent, omnes qui iam in^b maiori aetate constituti erant Langobardos gladio perimere statuunt, mulieres vero et parvulos captivitatis sorte dividunt. Taso vero et Cacco seu Raduald, filii Gisulfi et Romildae, cum hanc Avarorum malitiam cognovissent, statim ascensis equis fugam arripiunt. E quibus

a) Cormonans A 6. b) Nemos A 2; Nemaso G 5a. c; Menas D *3a. 3; Hemas B 1. 2. c) Ossopo G 3. d) Arcenia F 4; Artema D 3. 4. F 5. G 2; Artemia C 2; Arteunia D 2, ubi Reunia deest. e) Reuma A 3. G 1. 2; Areunia D 3. f) Glemena D 2. g) e. inbligine D 1-4; e. inibline A 4. G 5a; e. mibligine A 3. I 1; e. in ebligine G 3; e. in ebligine G 4; unbligine B 1a. h) extitit C 1. F *2. G 3; existat corr. existit G 2. i) F. itaque o. B 1. k) circuiret B 1. l) possit G 1. 3. m) iuvenali G 2. 3; cf. supra p. 135 n. a. n) statim c. eum B 1. 2. o) ei quoque F 2. G 1-4. p) matrimo B 1; matrimonio B 1a. C 1. 2. D 2. F *2. G 2. 3. — in A 1 haec avulsa sunt. q) sua F 1. G 1; a suo G 3. r) hunc F. G. s) Foromiuli A 2. 3. F 1. G 1; Foroiuli G 4. t) invenirent F 1. u) derip. C 1. F 1. G 1. 2; in hoc verbo desinit G 5b. v) ipsaque F 1; ipsam G 1-4. w) deest C *1. 1. x) ita A 1. *2. *4. 6. C *1. 1. D 1. E 1. F. G; abducunt ceteri; cf. supra. y) die gressi A 2. z) et ad A 3. C 1. 2. D 1. G 3 e corr. 5c. I 1. a) q3 (que) A 1. 2; que A *2. E 1. G 5a; quod F 1. G 1. 3. 4. H 5a. I 2. b) deest A 2.

1) Cormons; Nimis; Ossopo ad Tagliamento fluvium. 2) Artegna in Carnia; Ragogna, villa capitulari ecclesiae Cividalensi pertinens; Gemona in provincia Forojuliana. BE. 3) Iplis, quarto a Cividale miliario in via ad Cormons ducente. Cf. Cluver, Ital. ant. XV. BE.

unus Grimoaldum^a puerulum fratrem suum, dum existimaret^b utpote parvulum super equum currentem^c se tenere non posse^d, *melius ducens^e eundem gladio perimere quam captivitatis^f p. 130. iugum sustinere, eum occidere voluit. Cum igitur ut eum percuteret lanceam elevasset, puer lacrimans exclamavit, dicens: 'Noli me^f pungere, quia possum me super^g equum tenere'. Qui iniecta manu^h eum per brachium adprehendens super^g nudum equi dorsum posuit eundemque ut si possetⁱ se continere hortatus est. Puer^k vero frenum equi manu^l arripiens, fugientes germanos et ipse secutus est. Quo conperto, Avars mox ascensis equis eos persecuti sunt; sed reliquis veloci fuga evadentibus, Grimoald puerulus ab uno eorum, qui velocius cucurrerat, capitur. Nec tamen eum suus comprehensor gladio ferire propter parvitatem aetatis dignatus est, sed sibi eundem potius servituum^m reservavit. Cumque eumⁿ ad castra^o revertens adprehenso eiusdem equi freno reduceret deque tam nobili praeda^p exultaret — erat enim ipse^q puerulus eleganti forma, micantibus oculis, lacteo crine perfusus —; qui cum se captivum trahi doleret,

Ingentes animos angusto^r in pectore versans, ensem, qualem in illa aetate habere poterat, vagina exemit seque trahentem Avarem^s, quantulo^t adnisi valuit, capitis in vertice^u percussit. Moxque ad cerebrum ictus^v perveniens, hostis^w ab equo deiectus est. Puer vero Grimuald verso equo fugam laetabundus arripiens, tandem fratribus iunctus est eisque liberatione sua, nuntiatio^x insuper hostis interitu, inaestimabile gaudium fecit. Avars vero omnes Langobardos qui iam in virili aetate erant gladio perimunt, mulieres vero et parvulos captivitatis iugo addicunt^y. Romildam^z vero, quae totius malitiae caput extitit, rex Avarum^a propter iusiurandum, sicut ei sponderat, nocte una quasi in matrimonio^b habuit, novissime vero duodecim Avaribus tradidit,

a) *ita hoc loco etiam* A 1. 2. — parvulum G 3. 4. b) extimaret E 1; estimaret D 2. F *2. G 2. 3. c) currere A 2; currentes C *1; c. retinere F (se ret. 5). G. d) posset F 1. e) dicens esse B 1. f) frater mi *add.* B 1. g) *deest* G 3. h) manum B 1; iniectam manum F 1. i) possit F. G 1—4; sicut posset G 5c; si *deest* A 4; si p. *des.* C. D. — sese D. — contineret B 1a. D. G 5c; teneret G 5a; contingera A *4; sequeretur C 1. 2. I 1 (continere A 2—5. B 1. 2. D 1. F. G 1—4; *in* A 1 *haec avulsa sunt*). k) Puer — secutus est *des.* C 2. l) manum C *1. F 1. G 1—3; *quod fortasse recipiendum erat.* m) servitium A 2; ad servitium C 1. 2; servituti B 1. n) *deest* G 3. 4. o) castram G 3. p) predam F 1. q) *deest* C 1. r) *deest* B 1. 2. s) Avare F 1. t) quantulum C 1. 2. D 1. G 1—4. H 1; *quantumlo* F 1. u) verticem A 1; capitis in capite *corr.* in capite F 1, *et ita* F 4. 5. G. v) *deest* G 4. 5c. w) hosti A 2. x) nuntiatio *corr.* nuntiata A 1. G 1. 3; nuntiata A 3. 4. B 1 (suam liberationem nuntiata et). 2. C. D, *alii*; nuntians B 2. — interitum B 1. 1a. 2. C 1. 4b. D 1. E 1. G 2. 3. 4; interitus F 1. y) addicunt *corr.* abdicunt A 1; abdicunt A 4. B 1. 2. C 1. 2, *corr.* addicunt G 5a; addicunt *corr.* adducunt F 1, *et ita* A 5. F 4. G 1—4. I 1. 2; abducunt A 3. G 5c. z) Romilda B 1. D 1. a) Avarorum A 1? B 1. 2. G 3. 4; Avarum *corr.* Avarorum G 1. b) matrimonium B 1. G 1.

qui eam per totam noctem vicibus sibi succedentes libidine vexarent. Postmodum quoque palum in medio campum^a configi^b praecipiens, eandem in eius acumine inseri mandavit^c, haec insuper exprobrando inquit: 'Talem te dignum est maritum habere'. Igitur dira proditrix patriae tali exitio periit, quae amplius suae libidini quam civium et consanguineorum saluti prospexit. Filiae vero eius non matris libidinem secutae, sed castitatis amore^d studentes ne a barbaris^e contaminarentur, crudorum pullorum carnes sibi inter mammas sub fascia posuerunt, quae^f ex calore putrefactae odorem foetidum exalabant. Cumque eas vellent Avaros contingere^g, non sustinentes foetorem, putabant eas naturaliter ita foetere^h, procul ab eis cum execratione recedentesⁱ atque dicentes, omnes Langobardas foetidas esse. Hac^k igitur arte Avarorum libidinem^l puellae nobiles evadentes, et ipsae castae servatae sunt et utile servandae castitatis, si quid tale feminis contigerit^m, mandaverunt exemplum. Quae postea per diversas regionesⁿ venundatae, iuxta nobilitatem suam dignis sunt nuptiis potitaeⁿ. Nam una earum^o Alamannorum regi, alia vero dicitur^p Baioariorum principi^q nupsisse.

*p. 131.

(39) Exigit^r vero nunc^s locus, postposita generali^t historia, pauca etiam privatim de mea, qui haec scribo, genealogia retexere^u, et quia res ita postolat^v paulo superius narrationis ordinem replicare. Eo denique tempore quo Langobardorum gens^w de Pannoniis ad Italiam venit Leupchis^x meus abavus^y ex eodem Langobardorum^z genere cum eis pariter adventavit. Qui postquam aliquod^a annos in Italia^b vixit, diem clau-

a) ita A 1. 2. 4. E 1. F 1. G 1. 2. 4. H 1. I 2; capis corr. campi G 3; campi A 3; medium campum H 5a; campo A 5. 6. B. C. D. F 4. 5. I 1. b) confixi A 1; confrigi C 1; figi F 4. c) m. dicens B 1. d) amoris A 3. B 1a. C 4b. H 1. e) ab Avaris C. D. F 4. I 3; ab Avaris B 1. 2; ab Avaribus B 1a; ne Avaribus I 1. f) qui A 2. g) contingeret F 1. h) facere A 2. B 2. C 1; fetere e corr. D 1; foetare G 1. 2. i) recedebant dicentes D 2. 3. k) Hęc A 2. l) libidine A 3. F 1. G 1—3. m) contingerit A 2. 2. 3. 4. F 1. G 1. 4; congerit corr. contingerit G 3. n) petita B 1. 1a. 2; posita C 1, corr. potita D 1; possite C 1. o) deest A 3. p) deest A 3. G 2. q) p. regis n. B 1. r) novum cap. incipiunt A 1. 2. 5. C. D. E. F. H 1. L; quod contra indicem factum esse apparet; A 1 numeros conturbavit, cap. praecedens XXXVII, hoc XXXVIII, sequentia XXXVIII, XXXX, XXXXI, iterum XXXXI, etc. signans. In G 1 alia manus coeva hic et in fine capituli crucem posuit, cui adscripsit: De ista cruce in antea usque ad alia require de ille omo qui hunc librum fecit. s) nunc A 2. t) generalitate historiae G 3. 4. u) retexteret F 1. v) ita A 1. F 1. G 1. — paulo deest B 1. w) rex G 2. — Pannonia B 1. x) Leupchis G 5a; Leupichis A 2. F 4. G 1—4; Lupichis E 1; Leypichis B 1; Leupigis B 1a. 2; Leuchis A 6. C. D; Leochis L 1; Liafigis G 5c. y) abvius A 3; avus C 1. 1. 2. D 1—3; abbus corr. ababus F 1; abavavus corr. abavus G 4. z) deest B 1; Langb. F 1. a) ita B 1. F 1. G 1. 2; infra etiam A 1, alii; aliquos G 3. 4; aliquot A 1, alii. Et similiter postea; cf. p. 165 n. k. — post a. A 3. b) Italiam A 2. B 1.

1) Cf. praef. nostram p. 1 sq.

dens extremum, quinque ex se genitos filios adhuc parvulos reliquit; quos tempestas ista captivitatis, de qua nunc diximus, comprehendens, omnes ex castro Foroiulensi in Avarorum patriam exsoles^a deduxit. Qui cum per multos annos in eadem regione captivitatis miseriam sustinuissent et iam ad virilem pervenissent aetatem, ceteris quattuor, quorum nomina non retinemus, in captivitatis angustia persistentibus, quintus eorum germanus nomine Lopichis^b, qui noster postea proavus extitit, inspirante sibi^c, ut credimus, misericordiae auctore^d, captivitatis iugum abicere statuit et ad Italiam, quo gentem Langobardorum residere meminerat, tendere atque^e ad libertatis iura studuit reppedare. Qui cum adgressus^f fugam adripuisset, faretram tantum et arcum et aliquantulum cibi propter viaticum gerens, nesciretque omnino quo pergeret, ei lupus adveniens comes itineris et ductor effectus^g est. Qui cum ante eum pergeret et frequenter post se respiceret et cum stante subsisteret atque cum pergente praeiret^h, intellexit, sibi eum divinitus datum esse, ut ei iter, quod nesciebat, ostenderet. Cumⁱ per aliquod^k dies per montium solitudines hoc modo pergerent^l, panis eidem viatori, quem^m exiguum habuerat, omnino defecit. Qui cum ieiunans iter carperet et iam fameⁿ tabefactus defecisset, tetendit arcum suum et eundem lupum, ut eum in cibum sumere possit^o, sagitta interficere^p voluit. Sed lupus idem^q ictum ferientis praecavens, sic^r ab eius visione elapsus est. Ipse autem, recedente eodem lupo, nesciens quo pergeret, insuper famis penuria nimium debilis effectus, cum iam de vita desperaret, sese in terram^s proiciens, obdormivit; viditque quendam virum in somnis talia^t sibi verba dicentem: 'Surge! Quid^u dormis? Arripe viam in hanc^v *partem contra quam^w pedes tenes; illac^x etenim est' p. 132. Italia, ad quam tendis'. Qui statim surgens, in illam partem^y quam in somnis audierat pergere coepit; nec mora, ad habitaculum hominum pervenit. Erat enim Sclavorum habitatio

a) *ita* A 1. F 1. G 1. 2; *exoles* A 2. E 1; *exsole* A *2. b) *ita* A 1. *2. 2. 3. 4. 6. F 1; *Leopchis* A *3. 5; *Lupichis* G 1—4. H 1. I 1, *e corr.* F 1; *Lupicis* C *1. 1. E 1, *corr.* *Lupigis* D 1, *et ita ceteri* D; *Lupechis* L 1; *Leupichis* B 1; *Leupigis* B 1a. 2; *Leuphis* F 2; *Leupchis* G 5a; *Liafbergis* G 5c. c) *inspirantes* F 1. d) *auctorem* F 1. G 1. 3. e) *adque* A 1. G 3. f) *iter post add.* D 1, *et ita alii* D. g) *factus* C 1. I 1; *deest* C *1. h) *periret* B 1; *pergeret* B 1a. 2. F 4. G 3. i) *Cum corr.* *Cumque* G 5a; *Cumque* B. C. D. F 1. G. H 1. I 1. k) *ita* A 1. *2. 2. 3. B 1. 2. C. G 2—4. I 3; *aliquid* F 1; *aliquo* A *4. *aliquot* A 5. D. G 1, *alii*. l) *pergeret* A 1. D 1; *pertingerent* A *3. m) *qui* F 1; *quia* F 4. G 1—5. n) *famem tabemfactus* G 3. o) *posset* C 1, *alii*; *deest* G 3. p) *interficeret* F 1. q) *ita* A 1. 5. D 1 (*quod pro eundem positum esse putarim*); *isdem* A *2. 2. *3. 3. 4. B 1. 2. C *1. 1. F 1. G 1—3. 5a. c. H 1. I 1; *hisdem* E 1. G 3. — *ictu* B 1. 2. C *1; *ictus* F 1. G 1. 3. 4; *hictus* A 2. E 1. — *ferientes* A 2. F 1. r) *ita* A 1. F. G. I 1; *deest cett.* s) *terra* C 1. G 4. t) *talita et verba des.* C 1. u) *qui* A *2. 3. G 3. v) *hac parte* B 1. C 1. 2. D 2. 3. w) *quo* C 1; *quem* G 3. x) *illa* D 2. *3a. 3. 4. I 1; *illic* B 1. 1a. 2. C 4b. E 1. G 5a. I 3; *illuc* G 3. 4. I 2. y) *deest* A 3.

suum dimicarunt. In quo certamine ex utraque parte multa milia ceciderunt.

(30)
604.
Mart. 29. Tunc etiam beatus^a papa Gregorius migravit ad Christum, cum iam Focas per indictionem octavam anno regnaret secundo¹. Cuius in locum^b ad apostolicatus^c officium Savinianus est ordinatus². Fuit autem tunc^d hiems frigida^e nimis, et mortuae sunt vites pene in^f omnibus locis. Messes quoque partim vastatae^g sunt a muribus, partim percussae uredine evanuerunt. Debuit etenim^h tunc mundus fameⁱ sitimque pati³, quando recedente tanto doctore animas hominum spiritalis alimoniae penuria sitisque ariditas invasit. Libet sane me pauca^k de eiusdem beati Gregorii papae quadam epistola^l huic^m opusculo inserere, utⁿ possit liquidius agnosci, quam^o humilis iste vir fuerit quantaque innocentiae et sanctitatis. Hic denique cum accusatus aput Mauritium augustum et eius filio^p fuisset, quod Malcum^q quendam episcopum in custodia^r pro solidis occidisset, scribens pro hac re epistulam Saviniano^s suo apochrisario^t, qui erat aput Constantinopolim, inter cetera sic ait⁴: 'Unum est quod breviter suggeras serenissimis^u dominis nostris, quia, si^v ego servus eorum in morte^w vel Langobardorum^x me miscere voluissem, hodie Langobardorum^y gens nec regem nec duces *nec comites haberet atque in^z summa confusione divisa esset. Sed quia Deum timeo, in morte^a cuiuslibet hominis me miscere^b formido. Malcus autem isdem^c episopus neque

a) sanctus G. p. G 4; papa *deest* B 1. 2. b) loco G. c) apostolatus (apostolatus C *1) A 5. B 1a. 2. C. D. F 5. H 1. d) *deest* F. G; autem *deest* D 3. e) frigidam F 1. f) *deest* B 1. g) vastatae — partim *des.* C. D. E 1 (*post suppl.*). F *2. h) enim A 2. i) *ita* A 1. 2. *4. B 1. 2. F 1; *famae* G 1; *sitique* partim B 1; *sitique perire* B 2. k) *deest* B 1. C 2. l) epistolam F 1. G 1, *et ita in archetypo fuisse putarim*; quendam epistolam C. D 1 (*corr.* quadam epistola). 2. E 1. F 2. 4. I 1. 2; quendam (quendam 1) paucam epistolam B 1. 2. m) vix A 2; hunc F 1. n) et A 1; *insereret* A 2; *ut e corr.* D 1. o) quam — Malchum *post suppl.* D 1. p) *ita* A 1. 4; filius (filii?) C *1; filios *ceteri.* q) Malcum *corr.* Malchum A 2; Malchus A *4; Malchum A 3. B 1a. D 1, *alii.* r) custodiam F 1. G 1. 2. 3. s) Savino A 2. t) apochrisario A *2. *4. 5. C 1. E 1. G 1. 2. I 1; apocrissario G 4; apocrisarium A 4; apocrisiano B 2. G 5a, *alii.* u) *deest* E. F. G. v) sic F 1. G 1. 4; non sic G 5a; sic non G 5b. c; *deest* G 3. w) mortem C 1. F. G 1—4; in *m. des.* E 1. — vel *deest* A *2. C 1. D 1. G 2. H 1. x) Langobardorum — hodie *des.* F 1 (*post suppl.*). 2. 3. G; *eorum loco habent* G 2: vellem cuiuslibet hominis me miscere; G 5: Langobardorum consentio et si in multis ipse me non interposuissem, gens ista nec. y) nec Lang. nec B 1. z) *deest* A 1. — summam confusionem F 1. a) mortem E. F. G. I 1. b) misceri A 2. c) hisdem A *2. 2? 3. 4. B 1. 2. F 1. G 1—4; idem A 1. B 3.

1) *Non bene Paulus secundum annum imperii Phocae cum morte d. Gregorii per indictionem octavam illigavit; constat enim sub finem anni 602. Phocam imperare coepisse, currente sexta indictione. BI. Errat Paulus Bedam secutus; Gregorius obiit a. 604, ind. 7. BE.* 2) *Ex G. pont.* 3) *De fame referunt G. pont. Sabin. et V. Gregorii M. c. 29.* 4) *Reg. IV, 47.*

in^a custodia fuit neque in aliqua afflictione; sed die qua^b causam dixit et addictus^c est, nesciente me^d, a Bonifacio notario in domum eius ductus est ibique prandit et honoratus est ab eo et nocte subito mortuus est'. Ecce quantae humilitatis vir iste fuit, qui, cum esset summus pontifex^e, se servum nominavit! Ecce quantae innocentiae^f, qui nec in morte Langobardorum, qui^g utique et increduli erant et omnia devastabant, se^h noluerit ammiseriⁱ!

30.^k Igitur sequenti aestate mense Iulio levatus est⁽⁸¹⁾ Adaloaldus^l rex super Langobardos apud Mediolanum in circo, in praesentia patris^m sui Agilulfi regis, adstantibus legatis Teudepertiⁿ regis Francorum, et disponsata^o est eidem^p regio puero filia regis Teudeperti, et firmata est pax perpetua cum Francis¹.

31.^q Eodem tempore Franci cum Saxonibus pugnant^r,⁽⁸²⁾ magna strages^s ab utrisque partibus facta est. Apud Ticinum quoque in basilica^t beati Petri apostoli Petrus cantor fulmine ictus est^u.

32. Sequenti denique^v mense Novembrio rex Agilulf⁽⁸³⁾ pacem fecit^w cum Smaracdo patricio in annum unum, acci-^{Nov.}piens a^x Romanis² duodecim milia^y solidorum. Civitates quoque Tusciae, hoc est Balneus^z Regis³ et Urbs^a Vetus, a Langobardis invasae sunt. Tunc etiam mense Aprili et^{606.} Maio^b apparuit in caelo stella quam cometem^c dicunt. Dehinc Agilulf rex iterum fecit pacem cum Romanis tribus annis.

33.^d His diebus defuncto Severo patriarcha, ordinatur⁽⁸⁴⁾ in^e loco eius Iohannes abbas patriarcha in Aquileia^f vetere,

a) *deest* F 1 (*ubi* custodi). G 1; neque in c. f. *des.* F 5. b) di causam F 1; di quam *corr.* dicam quam G 1; dico quam G 3. 4; s. aliquam c. G 5a. c; s. aliqua c. C 2. c) additus G 3. 4; adictu B 1; adductus A *4. 4. 5. C. D 1. 2. H 1, *et e corr.* A 3; abductus I 1; adducta E 1; et dictus B 2. d) *deest* F 1 (*postea ante nesc. suppl.*). G 1. 3. 4; me n. G 2. e) Dei p. s. s. hominum C. D. I 1. f) i. vir iste fuit B 1. 2. g) q. u. *des.* B 1. — *et deest* C 1. G. L 1. h) sese A *2. 2. 4. 5. B 1. 1a. 2. C 3. D. H 1; esse C 1; sed G 4. — noluerint A 2; noluit B 1a. D 2. E 1. F *2. I 2; noluerat B 1. G 2. I 3; noluerant B 2; voluerit D *3a. 3. 4. G 5a. c. i) amiseri A 2? 3. 4. C 1. D 1. G 3. 4; ad(m)miscere A 5. C 4b. F *2. G 2. 5a. c. k) *hoc cap. om.* A *4. l) Adaloaldus A *3; Adadoaldus G 1. 4 (— dux). m) patri A 1. B 1. D 1. E 1. F 1. G 1, *littera s* (patrisui) in *archetypo semel tantum scripta.* n) Theudip. F 1 (*moz* Teudip.). G 1. o) *ita* A 1. 2. C 1. D 1. F 1. G 1—4; desp. B 1, *alii*; dispensata C *1. p) idem F 1a. 4. G 1—4. q) *hoc cap. om.* A *4. r) Francis — pugnantibus *corr.* D 1, *et ita alii* D. s) m. ab u. p. f. e. str. A *3. t) ecclesia A 2. u) i. e. mortuus D 2. v) Sequentibidenque B 1; Seq. idemque G 2. 3; *erasum* G 4; S. tempore G 5a. b. c. w) *deest* B 1. x) *deest* A 2. y) *deest* B 1. z) Balneum G 2. 5c; Balneoregium F 5; Regis *deest* D 2. 3. a) Urbis A *2. C 1. F 1. G 1—4; Urbe E 1. — luctus A 2; unis A 3. b) Magio G 3. 4. L 1. c) comitem A *2. E 1. F 1; comite G 1; commates *corr.* commatem G 4. d) *hoc cap. om.* A *4. L 1. e) in l. e. *des.* D 3; ord. — patr. *des.* B 1. f) Aquilegia F 1; *cf. supra p.* 92 n. p.

1) *Cf. quae narrat Fred. chron. c.* 45. 2) *i. e. Graecis, ut IV,* 47. VI, 46. BE. 3) *Bagnarea; Orvieta.*

cum consensu regis et Gisulfi ducis¹. In Gradus quoque ordinatus est Romanis^a Candidianus antistis^b. Rursum mense Novembrio et Decembrio stella cometis^c apparuit. Candidiano quoque defuncto, aput Grados^d ordinatur patriarcha Epiphanius, qui fuerat primicerius notariorum, ab episcopis qui erant^e sub Romanis. Et^f ex illo tempore coeperunt duo esse patriarchae.

- (35) ^{p. 128.} *34.^g Hac^h aetate Iohannes² Consinusⁱ invasit Neapolim. Quem de eadem civitate^k non multos^l post dies Eleutherius^m patricius expulit eumque interfecit. Post haec isdemⁿ Eleutherius patricius eunuchus^o imperii iura suscepit. Qui dum a Ravenna Romam pergeret, in castro Luceolis a militibus interfectus est, caputque eius Constantinopolim imperatori delatum est.
- (36) 35.^p Hac etiam^q tempestate misit rex Agilulf Stablicianum^r notarium suum Constantinopolim ad Focatem^s imperatorem. Qui rediens cum legatis imperatoris, facta^t pace annuali, Agilulfo^u regi idem legati imperialia munera optulere^v.
- (37) 36.^w Focas igitur, ut praemissum^x est, extincto Mauricio eiusque filius^y, Romanorum regnum invadens, per octo annorum curricula principatus est. Hic³ rogante papa Bonifacio^z statuit, sedem Romanae et apostolicae ecclesiae caput esse^a omnium ecclesiarum, quia ecclesia Constantinopolitana prima^b se omnium ecclesiarum scribebat. Idem alio^c papa Bonifacio petente iussit, in veteri fano quod pantheum^d vocabatur, ablatis idolatriae sordibus, ecclesiam beatae semper virginis Mariae et omnium martyrum fieri, ut, ubi^e quondam

a) a. R. A *3. 5; Romanus A *2. B 1. D 1a. E. F. G; *deest* B 1a. 2. b) *ita* A 1. 2. F 1; antestis G 1; antistitis C 1. c) comitis A *2. E 1. F 1. G 1. *2; comates G 3; cometes C 1. G 2, *alii*. d) *ita hoc loco* A 1. *2. 2. 3. 4. 5. C 1. D 1. F 1. G 1. *2. 4; Gradus D 3. G 2. 3, *alii*; Gradibus C 2. e) erat A 2. F 2. f) Ex illo namque B 1; et *deest* A 2. g) *hoc cap. om.* A *4. h) Hac etiam a. B 1. i) Confines C 1. 2. D *3a. I 1; Confinus D 1; Confinis D 3; *corr.* Cors. F 1. k) civitatem C *1. 1. l) multo F 1. G 1. 4. 5a (*deest* dies); n. p. m. d. A *3. m) Eleth. F 1; El. — Post haec *des.* B 1. 2; El. — *isdem des.* G 4. n) hisdem F 1. G 1; idem D 3, *alii*. o) heunchus C 1. p) *hoc cap. om.* A *4. q) *deest* B 1. r) Stablicianum A 3; Stablic(t)ianum B 1. 2. F 5; Stablicianum F 2. 4. G 1. 5a. c; Stablicianum G 3. 4; Stablicianum *corr.* Stablicianum G 2; Stablicianum D 1. s) Focacem A 5. F 1. G 1. 3. 4. t) factam pacem F 1. u) A. r. *des.* B 1. 1a. v) optuleret F 1. w) *hoc cap. om.* A *4. x) prom. A 2; premissus F 1. y) *ita* A 1. *2. 2. 4. D 1. E 1. F 1. G 1-4; filios B 1. 2; filio F *2; filiis A 2. D 2. 3. z) Bonef. B 1a. 2. C 1. D. G 1. 4. I 1. — papa *deest* G 3. a) esset F 1. b) *ita* A 1. *2. 2. B 1. C 1. D 1. E 1. F 1. G 1. *2. 2; primam A 3. D 2. 3, *alii*. c) etiam C 1. 2. H 1. I 1; *deest* F *2. — papa *deest* G. d) panteum C 1. G 2; panthum A 3; pantheon B 1. — vocabat *corr.* vocabant C 1, et *ita* I 1. e) ibi A 1; et ubi A 2? G 4.

1) Cf. *Johannis epist., Baronius a. 605 (Troja 282), et Chron. Gradense infra edendum.* 2) *Haec ex G. pont. Deusd. et Bonif. V. Cf. Cont. Prosp. p. 37, qui et alibi cum Gestis pont. convenit; Jacobi p. 53.* 3) *Ex Bedae chron.*

omnium^a non deorum, sed demoniorum cultus agebatur^b, ibi deinceps omnium fieret memoria^c sanctorum. Huius¹ tempore Prasini et Veneti per orientem et Aegyptum civile bellum faciunt ac^d sese mutua caede prosternunt. Persae² quoque adversus^e rem publicam gravissima bella gerentes, multas Romanorum provincias et ipsam Hierusolimam^f auferunt. Et destruentes ecclesias, sancta quoque profanantes, inter ornamenta locorum sanctorum vel^g communium etiam vexillum dominicae crucis abducunt^h. Contra hunc Focatem Eraclianus, qui Africam regebat, rebellavit, atque cumⁱ exercitu veniens, eum regno^h vitaeque privavit remque publicam Romanam Eraclius¹, eiusdem filius, regendam⁶¹⁰ suscepit.

37. Circa haec tempora rex Avarum^m, quem suaⁿ (38) lingua cacorum appellant, cum innumerabili multitudine^o veniens, Venetiarum fines ingressus est. Huic Gisulfus Foroiulanus dux cum Langobardis, quos habere poterat, audacter occurrit; sed quamvis forti animositate contra inmensam^p multitudinem bellum cum paucis gereret, undique tamen circumseptus, cum omnibus pene suis extinctus est. Uxor vero eiusdem Gisulfi nomine Romilda^q cum Langobardis qui evaserant sive eorum uxoribus et filiis qui in *bello perierant,^{*p. 129.} intra murorum Foroiulani castris muniit^r septa. Huic erant filii Taso et Cacco^s iam adulescentes^t, Raduald^u vero et Grimuald^v adhuc in puerili aetate constituti. Habebat vero et filias quattuor, quarum una^w Appa^x, alia Gaila^y vocabatur^z, duarum vero^a nomina non^b retinemus. Communierant^c se quoque Langobardi et in^d reliquis castris quae his vicina

a) omnium — deinceps *des.* C 1. b) agebatur F 1. G 1. 3. 4; ag .. ebatur D 1; habebatur G 5a. c; erat A 3? c) *deest* G 2. d) ac — rem publicam *des.* G. e) adversum A 2. f) *ita* A 1; Hierosol. F 1; Hierosol. *ceteri fere omnes.* g) illorum G 3. 4; v. c. *des.* I 2. h) adducunt A *2. B 1. D 1a. F. G. H; advenit I 2. i) cum — vitaeque *des.* G 3. 4; cum *deest* G 2. — exercitum F 1. k) recognovit atque pr. A 3. l) Heracleus B 1; Eradius F 1. m) Avarorum A *2. 3. 6. B 1. 2. C 1. E 1. G 1. 3. H 1. — que F 1. n) suam linguam B 1. G 3. o) multitudinem F 1. p) inmensa F 1. q) Romilda A 2; Romilla D 1 *nonnumquam*, D 2 *constanter*; Romilda F 1; Romhild G 5c; Rumilda *infra semel* A 3. G 3. r) munivit A 2. C *1. 3. 5; munuit E 1; muniunt C 1. 2. D 1. I 1. 1b; castra (se?) munivit C 4a. b; se F. c. muniit A *3. 3. 4. B 1. 2. 3. I 3; se F. c. munit B 1a; se F. c. muniit A 5; se F. c. muniunt A 8; muros se F. c. muniit A 6; c. munit F 1; c. (castro G 2) munit septa configit (confugit G 3. 4) G 1—4; c. moeniis septa confugit G 5c; c. s. confugit G 5a. s) Caco D 2. 3. G 4; Caco A 4; Cacao C 1. t) *ita* A 1. E 1; adulescentes A 4. C 1. F 1. G 5a; aduul. D 1; adulescentes G 3; adolescentes *alii*. u) Radoald A 2. 6. C 1. 5; G 1. 4; Radoald F 1; Radoald A *3. 4. 5. F 4. I 1; Rodoaldus B 1. 2; Radoaldus D 2. 3; Radwald G 5c. v) Grimoald A 2. *3. 3. 5. 6. C 1. D 1. G 1; Grimoaldus B 1. 2. D 2. 3; Grimwald G 4. 5c. w) unam F 1. x) Papa C 1; Pappa F 2; Mappa G 5c. y) Gala A *3. z) vocabantur A 2. F 1. a) *deest* A 3. b) minime B 1. c) communierunt A 3. D 2. 3. F 1. G 1—4; cōuniū B 1. d) *deest* B 1.

1) Huius — prosternunt *ex Isidori chron.* 2) Persae — abducunt *ex Beda.*

erant, hoc est in Cormones^{a.1}, Nemas^b, Osopo^c, Artenia^{d.2}, Reunia^e, Glemona^f, vel etiam in Ibligine^{g.3}, cuius positio omnino inexpugnabilis existit^h. Pari etiam modo et in reliquis castellis, ne Hunnis, hoc est Avaribus, praeda fierent, se communivere. Avars vero per omnes Foroiulanorum fines discurrentes, omnia incendiis et rapinis vastantes, Foroiulanumⁱ oppidum obsidione claudunt et totis viribus expugnare moliuntur. Horum rex, id est cacanus, dum circa muros armatus cum magno equitatu perambulare^k, ut, qua ex parte urbem facilius expugnare posset^l, inquireret, hunc Romilda de muris prospiciens, cum eum cerneret iuvenili^m aetate florentem, meretrix nefaria concupivitⁿ, eique^o mox per nuntium mandavit, ut, si eam in matrimonium sumeret, ipsa eidem civitatem cum omnibus qui aderant traderet. Quod rex barbarus audiens, eidem malignitatis dolo quod mandaverat se facturum promisit eamque se in matrimonium^p accipere sponndit. Illa vero nihil morata, portas Foroiulensis castris aperuit et ad suam^q cunctorumque qui aderant perniciem hostem^r introduxit. Ingressi vero Avars cum rege suo Foromiulii^s, universa quae invenire^t poterant rapinis diripiunt^u; ipsamque^v urbem flammis concremantem, universos quos reppererant^w captivos adducunt^x, fallaciter tamen eis promittentes, quod eos, unde digressi^y fuerant, Pannoniae in finibus conlocarent. Qui cum patriam revertentes ad^z campum quem^a Sacrum nominant pervenissent, omnes qui iam in^b maiori aetate constituti erant Langobardos gladio perimere statuunt, mulieres vero et parvulos captivitatis sorte dividunt. Taso vero et Cacco seu Raduald, filii Gisulfi et Romildae, cum hanc Avarorum malitiam cognovissent, statim ascensis equis fugam arripiunt. E quibus

a) Cormonans A 6. b) Nemos A 2; Nemaso G 5a. c; Menas D *3a. 3; Hemas B 1. 2. c) Ossopo G 3. d) Arcenia F 4; Artema D 3. 4. F 5. G 2; Artemia C 2; Arteunia D 2, ubi Reunia deest. e) Reuma A 3. G 1. 2; Areunia D 3. f) Glemena D 2. g) e. inbligine D 1—4; e. inibline A 4. G 5a; e. mibligine A 3. I 1; e. in ebliginem G 3; e. in ebligine G 4; unbligine B 1a. h) extitit C 1. F *2. G 3; existat corr. existit G 2. i) F. itaque o. B 1. k) circuiret B 1. l) possit G 1. 3. m) iuvenali G 2. 3; cf. supra p. 135 n. a. n) statim c. eum B 1. 2. o) ei quoque F 2. G 1—4. p) matrimo B 1; matrimonio B 1a. C 1. 2. D 2. F *2. G 2. 3. — in A 1 haec avulsa sunt. q) sua F 1. G 1; a suo G 3. r) hunc F. G. s) Foromiuli A 2. 3. F 1. G 1; Foroiuli G 4. t) invenirent F 1. u) derip. C 1. F 1. G 1. 2; in hoc verbo desinit G 5b. v) ipsaque F 1; ipsam G 1—4. w) deest C *1. 1. x) ita A 1. *2. *4. 6. C *1. 1. D 1. E 1. F. G; abducunt ceteri; cf. supra. y) die gressi A 2. z) et ad A 3. C 1. 2. D 1. G 3 e corr. 5c. I 1. a) q; (que) A 1. 2; que A *2. E 1. G 5a; quod F 1. G 1. 3. 4. H 5a. I 2. b) deest A 2.

1) Cormons; Nimis; Ossopo ad Tagliamento fluvium. 2) Artegna in Carnia; Ragogna, villa capitulari ecclesiae Cividalensi pertinens; Gemona in provincia Forojuliana. BE. 3) Iplis, quarto a Cividale miliario in via ad Cormons ducente. Cf. Cluver, Ital. ant. XV. BE.

unus Grimoaldum^a puerulum fratrem suum, dum existimaret^b utpote parvulum super equum currentem^c se tenere non posse^d, *melius ducens^e eundem gladio perimere quam captivitatibus^f p. 130. iugum sustinere, eum occidere voluit. Cum igitur ut eum percuteret lanceam elevasset, puer lacrimans exclamavit, dicens: 'Noli me^f pungere, quia possum me super^g equum tenere'. Qui iniecta manu^h eum per brachium adprehendens super^g nudum equi dorsum posuit eundemque ut si possetⁱ se continere hortatus est. Puer^k vero frenum equi manu^l arripiens, fugientes germanos et ipse secutus est. Quo conperto, Avars mox ascensis equis eos persecuti sunt; sed reliquis veloci fuga evadentibus, Grimoald puerulus ab uno eorum, qui velocius cucurrerat, capitur. Nec tamen eum suus comprehensor gladio ferire propter parvitatem aetatis dignatus est, sed sibi eundem potius servituum^m reservavit. Cumque eumⁿ ad castra^o revertens adprehenso eiusdem equi freno reduceret deque tam nobili praeda^p exultaret — erat enim ipse^q puerulus eleganti forma, micantibus oculis, lacteo crine perfusus —; qui cum se captivum trahi doleret,

Ingentes animos angusto^r in pectore versans, ense, qualem in illa aetate habere poterat, vagina exemit seque trahentem Avarem^s, quantulo^t adnisi valuit, capitis in vertice^u percussit. Moxque ad cerebrum ictus^v perveniens, hostis^w ab equo deiectus est. Puer vero Grimuald verso equo fugam laetabundus arripiens, tandem fratribus iunctus est eisque liberatione sua, nuntiatio^x insuper hostis interitu, inaestimabile gaudium fecit. Avars vero omnes Langobardos qui iam in virili aetate erant gladio perimunt, mulieres vero et parvulos captivitatibus iugo addicunt^y. Romildam^z vero, quae totius malitiae caput exitit, rex Avarum^a propter iusiurandum, sicut ei sponderat, nocte una quasi in matrimonio^b habuit, novissime vero duodecim Avaribus tradidit,

a) *ita hoc loco etiam* A 1. 2. — parvulum G 3. 4. b) extimaret E 1; estimaret D 2. F 2. G 2. 3. c) currere A 2; currentes C 1; c. retinere F (se ret. 5). G. d) posset F 1. e) dicens esse B 1. f) frater mi *add.* B 1. g) *deest* G 3. h) manum B 1; iniectam manum F 1. i) possit F. G 1—4; sicut posset G 5c; si *deest* A 4; si p. *des.* C. D. — sese D. — contineret B 1a. D. G 5c; teneret G 5a; contingera A 4; sequeretur C 1. 2. I 1 (continere A 2—5. B 1. 2. D 1. F. G 1—4; in A 1 *haec avulsa sunt*). k) Puer — secutus est *des.* C 2. l) manum C 1. F 1. G 1—3; *quod fortasse recipiendum erat.* m) servitium A 2; ad servitium C 1. 2; servituti B 1. n) *deest* G 3. 4. o) castram G 3. p) predam F 1. q) *deest* C 1. r) *deest* B 1. 2. s) Avare F 1. t) quantulum C 1. 2. D 1. G 1—4. H 1; quantumlo F 1. u) verticem A 1; capitis in capite *corr.* in capite F 1, *et ita* F 4. 5. G. v) *deest* G 4. 5c. w) hosti A 2. x) nuntiatio *corr.* nuntiata A 1. G 1. 3; nuntiata A 3. 4. B 1 (suam liberationem nuntiata et). 2. C. D, *alii*; nuntians B 2. — interitum B 1. 1a. 2. C 1. 4b. D 1. E 1. G 2. 3. 4; interitus F 1. y) addicunt *corr.* abdicunt A 1; abdicunt A 4. B 1. 2. C 1. 2, *corr.* addicunt G 5a; addicunt *corr.* adducunt F 1, *et ita* A 5. F 4. G 1—4. I 1. 2; abducunt A 3. G 5c. z) Romilda B 1. D 1. a) Avarorum A 1? B 1. 2. G 3. 4; Avarum *corr.* Avarorum G 1. b) matrimonium B 1. G 1.

qui eam per totam noctem vicibus sibi succedentes libidine vexarent. Postmodum quoque palum in medio campum^a configi^b praecipiens, eandem in eius acumine inseri mandavit^c, haec insuper exprobrando inquires: 'Talem te dignum est maritum habere'. Igitur dira proditrix patriae tali exitio periit, quae amplius suae libidini quam civium et consanguineorum saluti prospexit. Filiae vero eius non matris libidinem secutae, sed castitatis amore^d studentes ne a barbaris^e contaminarentur, crudorum pullorum carnes sibi inter mammas sub fascia posuerunt, quae^f ex calore putrefactae odorem foetidum exalabant. Cumque eas vellent Avaros contingere^g, non sustinentes foetorem, putabant eas naturaliter ita foetere^h, procul ab eis cum execratione recedentesⁱ atque dicentes, omnes Langobardas foetidas esse. Hac^k igitur arte Avarorum libidinem^l puellae nobiles evadentes, et ipsae castae servatae sunt et utile servandae castitatis, si quid tale feminis contigerit^m, mandaverunt exemplum. Quae postea per diversas regionesⁿ venundatae, iuxta nobilitatem suam dignis sunt nuptiis potitaeⁿ. Nam una earum^o Alamannorum regi, alia vero dicitur^p Baioariorum principi^q nupsisse.

(89) Exigit^r vero nunc^s locus, postposita generali^t historia, pauca etiam privatim de mea, qui haec scribo, genealogia retexere^u, et quia res ita postolat^v paulo superius narrationis ordinem replicare. Eo denique tempore quo Langobardorum gens^w de Pannoniis ad Italiam venit Leupchis^x meus abavus^y ex eodem Langobardorum^z genere cum eis pariter adventavit. Qui postquam aliquod^a annos in Italia^b vixit, diem clau-

a) ita A 1. 2. 4. E 1. F 1. G 1. 2. 4. H 1. I 2; capis corr. campi G 3; campi A 3; medium campum H 5a; campo A 5. 6. B. C. D. F 4. 5. I 1. b) confixi A 1; confrigi C 1; figi F 4. c) m. dicens B 1. d) amori A 3. B 1a. C 4b. H 1. e) ab Avaris C. D. F 4. I 3; ab Avaros B 1. 2; ab Avaribus B 1a; ne Avaribus I 1. f) qui A 2 g) contingeret F 1. h) facere A 2. B 2. C 1; fetere e corr. D 1; foetare G 1. 2. i) recedebant dicentes D 2. 3. k) Hęc A 2. l) libidine A 3. F 1. G 1—3. m) contingerit A 2. 2. 3. 4. F 1. G 1. 4; congerit corr. contingerit G 3. n) petita B 1. 1a. 2; posita C 1, corr. potita D 1; possite C 1. o) deest A 3. p) deest A 3. G 2. q) p. regis n. B 1. r) novum cap. incipiunt A 1. 2. 5. C. D. E. F. H 1. L; quod contra indicem factum esse apparet; A 1 numeros conturbavit, cap. praecedens XXXVII, hoc XXXVIII, sequentia XXXVIII, XXXX, XXXXI, iterum XXXXI, etc. signans. In G 1 alia manus coeva hic et in fine capitis crucem posuit, cui adscripsit: De ista cruce in antea usque ad alia require de ille omo qui hunc librum fecit. s) nunc A 2. t) generalitate historiae G 3. 4. u) retexteret F 1. v) ita A 1. F 1. G 1. — paulo deest B 1. w) rex G 2. — Pannonia B 1. x) Leupchis G 5a; Leupichis A 2. F 4. G 1—4; Lupichis E 1; Leypichys B 1; Leupigis B 1a. 2; Leuchis A 6. C. D; Leochis L 1; Liafgis G 5c. y) abvius A 3; avus C 1. 1. 2. D 1—3; abbus corr. ababus F 1; abavavus corr. abavus G 4. z) deest B 1; Langb. F 1. a) ita B 1. F 1. G 1. 2; infra etiam A 1, alii; aliquos G 3. 4; aliquot A 1, alii. Et similiter postea; cf. p. 165 n. k. — post a. A 3. b) Italiam A 2. B 1.

1) Cf. praef. nostram p. 1 sq.

dens extremum, quinque ex se genitos filios adhuc parvulos reliquit; quos tempestas ista captivitatis, de qua nunc diximus, comprehendens, omnes ex castro Foroiulensi in Avarorum patriam exsoles^a deduxit. Qui cum per multos annos in eadem regione captivitatis miseriam sustinuissent et iam ad virilem pervenissent aetatem, ceteris quattuor, quorum nomina non retinemus, in captivitatis angustia persistentibus, quintus eorum germanus nomine Lopichis^b, qui noster postea proavus extitit, inspirante sibi^c, ut credimus, misericordiae auctore^d, captivitatis iugum abicere statuit et ad Italiam, quo gentem Langobardorum residere meminerat, tendere atque^e ad libertatis iura studuit reppedere. Qui cum adgressus^f fugam adripuisset, faretram tantum et arcum et aliquantulum cibi propter viaticum gerens, nesciretque omnino quo pergeret, ei lupus adveniens comes itineris et ductor effectus^g est. Qui cum ante eum pergeret et frequenter post se respiceret et cum stante subsisteret atque cum pergente praeiret^h, intellexit, sibi eum divinitus datum esse, ut ei iter, quod nesciebat, ostenderet. Cumⁱ per aliquod^k dies per montium solitudines hoc modo pergerent^l, panis eidem viatori, quem^m exiguum habuerat, omnino defecit. Qui cum ieiunans iter carperet et iam fameⁿ tabefactus defecisset, tetendit arcum suum et eundem lupum, ut eum in cibum sumere possit^o, sagitta interficere^p voluit. Sed lupus idem^q ictum ferientis praecavens, sic^r ab eius visione elapsus est. Ipse autem, recedente eodem lupo, nesciens quo pergeret, insuper famis penuria nimium debilis effectus, cum iam de vita desperaret, sese in terram^s proiciens, obdormivit; viditque quendam virum in somnis talia^t sibi verba dicentem: 'Surge! Quid^u dormis? Arripe viam in hanc^v *partem contra quam^w pedes tenes; illac^x etenim est' p. 132. Italia, ad quam tendis'. Qui statim surgens, in illam partem^y quam in somnis audierat pergere coepit; nec mora, ad habitaculum hominum pervenit. Erat enim Sclavorum habitatio

a) *ita* A 1. F 1. G 1. 2; *exoles* A 2. E 1; *exsole* A *2. b) *ita* A 1. *2. 2. 3. 4. 6. F 1; *Leopichis* A *3. 5; *Lupichis* G 1—4. H 1. I 1, *e corr.* F 1; *Lupicis* C *1. 1. E 1, *corr.* *Lupigis* D 1, *et ita ceteri* D; *Lupechis* L 1; *Leupichis* B 1; *Leupigis* B 1a. 2; *Leuphis* F 2; *Leupchis* G 5a; *Liafbergis* G 5c. c) *inspirantes* F 1. d) *auctorem* F 1. G 1. 3. e) *adque* A 1. G 3. f) *iter post add.* D 1, *et ita alii* D. g) *factus* C 1. I 1; *deest* C *1. h) *periret* B 1; *pergeret* B 1a. 2. F 4. G 3. i) *Cum corr.* *Cumque* G 5a; *Cumque* B. C. D. F 1. G. H 1. I 1. k) *ita* A 1. *2. 2. 3. B 1. 2. C. G 2—4. I 3; *aliquid* F 1; *aliquo* A *4. *aliquot* A 5. D. G 1, *alii*. l) *pergeret* A 1. D 1; *pertingerent* A *3. m) *qui* F 1; *quia* F 4. G 1—5. n) *famem tabefactus* G 3. o) *posset* C 1, *alii*; *deest* G 3. p) *interficeret* F 1. q) *ita* A 1. 5. D 1 (*quod pro eundem positum esse putarim*); *isdem* A *2. 2. *3. 3. 4. B 1. 2. C *1. 1. F 1. G 1—3. 5a. c. H 1. I 1; *hisdem* E 1. G 3. — *ictu* B 1. 2. C *1; *ictus* F 1. G 1. 3. 4; *hictus* A 2. E 1. — *ferientes* A 2. F 1. r) *ita* A 1. F. G. I 1; *deest cett.* s) *terra* C 1. G 4. t) *taliam et verba des.* C 1. u) *qui* A *2. 3. G 3. v) *hac parte* B 1. C 1. 2. D 2. 3. w) *quo* C 1; *quem* G 3. x) *illa* D 2. *3a. 3. 4. I 1; *illuc* B 1. 1a. 2. C 4b. E 1. G 5a. I 3; *illuc* G 3. 4. I 2. y) *deest* A 3.

in illis locis. Quem^a cum una mulier iam vetula vidisset, statim intellexit, eum fugitivum esse et famis penuria laborare^b. Ducta autem^c misericordia super eum, abscondit eum in domo sua et secreto paulatim ei victum ministravit^d, ne, si ei usque ad saturitatem alimoniam^e praeberet, eius vitam funditus extingueret. Denique sic competenter ei pastum praebuit^f, quousque ipse recuperatus vires accipere potuisset. Cumque eum iam validum ad iter faciendum vidisset, datis ei^g cibariis, ad quam^h partem tendere deberet, admonuit. Quiⁱ post aliquod dies Italiam ingressus, ad^k domum in qua ortus fuerat pervenit; quae ita deserta erat, ut non solum tectum non^l haberet, sed etiam rubis^m et sentibus plena esset. Quibus ille succisis intra eosdem parietesⁿ vastam hornum^o repperiens, in ea^p sua^q faretra suspendit. Qui postea consanguineorum et amicorum suorum muneribus dotatus^r, et domum reaedicavit et uxorem duxit; sed nihil de rebus quas genitor suus habuerat, exclusus iam ab his qui eas invaserant longa et diuturna possessione, conquirere potuit. Iste, ut iam superius praemisi, extitit meus proavus. Hic etenim genuit avum meum Arichis^s, Arichis^t vero patrem meum Warnefrit^u, Warnefrit autem ex Theudelinda^v coniuge genuit me^w Paulum meumque germanum Arichis, qui nostrum avum cognomine retulit. Haec paucis de^x propriae genealogiae serie^y delibatis, nunc generalis historiae revertamur ad tramitem^z.

(40) 38.^a Mortuo^b, ut diximus, Gisulfo duce^c Foroiulensi, Taso^d et Cacco, filii eius, eundem ducatum regendum^e susceperunt. Hi^f suo tempore Sclavorum regionem quae Zellia^g appellatur usque ad locum qui Medaria^h dicitur^z

a) Quę A 2. b) laboraret F 1; liberare C *1. c) sunt *erasum* F 1; *deest* F 2. G. d) et potum *add.* C 1. 2. e) alimonium A 2. F 1. f) tribuit A 2. g) eis F 1. G 1. h) qua parte *corr.* quam partem A 1. 2. — adtenderet F 1; adtendere G 1—4; ad quam pertendere E 1. i) Qui — pervenit *post add.* D 1. k) in A 2. l) *deest* F 5. G 1. 3. 4. I 3, *post add.* F 4. G 2. m) iubis A 3; nivis G 1 (*superscr.* rubis). 3. 4; nive G 2. 5c. n) paries A 2. — vasta F 1; astam B 2. o) *ita* A 1. 2. 3. D 1. F 1. G 1—4. I 1; hor. . . um A 6; ornum A 5. D 2. 3. 6. F 2. G 5a, *alii*; urnum E 1; hortum D 1a. p) hac C. D; in ea *des.* B 1. q) *ita* A 1. *2. 2. 4. E 1. F 1. G 1—4; suam faretram (*barettam* C *1) A *3. B. C. D. I 1, *alii*. r) ditatus C (*dicatus* C 1). D. G; donatis B. s) *deest* C *1. 1. 2. t) Aricius A *3. u) Warnefrid E 1. G 1. 2. 5a. I 1; Warnifredo. Varnifredus B 1; Warnufredum B 1a; Warnefridum D 2; Guarnefrit D 3; W. autem *des.* C *1. 1. 2. v) Teudelenda F 1; Teodel. C 1. G 1, *alii*; Teadel. G 2; Thiadlinda G 5c. w) *deest* G 2. K 1, *qui habet*: Paulum venerabilem monachum Casinensem dyaconum ecclesie Romane huiusque scriptorem hystorie. x) *deest* G 1. 3. 4, *post add.* G 2. y) s. d. *des.* C 2; serie — historiae *des.* A 2. z) tramite F 1. G 1. a) *hoc cap. om.* A *4. H 4. b) M. quoque G 3. 4. c) duci F 1. d) Traso B 1; Tasilo C 1 *jam constanter.* e) gerendum F 1. G 1. 2. f) His (Hi 2) vero eodem t. C 1. 2; Eodem vero t. I 1. g) Azellia B 1. F 1. G. I 2; Agellia F *2. 4; Cagellia B 2. F 2. 3. h) Meclaria A 1? 2. 5. B 1. G 1. 3. 4; Mecharia A *3; Melaria A 4; Neclaria A 6.

1) *Cilly*. BE. 2) *Windisch Matrei*.

possiderunt. Unde usque ad^a tempora Ratchis ducis idem Sclavi^b pensionem^c Foroiulani ducibus persolverunt. Hos duos fratres Gregorius patricius Romanorum in civitate Opitergio^{d.1} dolosa fraude peremit. Nam promittens Tasoni, ut ei barbam, sicut moris est, incideret^e eumque sibi^f filium faceret², ipse Taso cum Caccone^g germano suo et electis iuvenibus ad eundem Gregorium nihil mali metuens^h advenit. Qui mox cum Opitergiumⁱ cum suis esset ingressus, statim isdem^k patricius civitatis portas claudi praecepit et armatos^{*} milites super Tasonem eiusque socios misit. Quod^{p. 133.} Taso cum suis conperiens, audacter se ad proelium praeparavit; ultimumque sibi data pace valedicentes, per singulas civitatis plateas hac illaque^l dispersi, quoscumque^m obvios habere poterant trucidantes, cum magnam stragem de Romanis fecissent, ad extremum etiam ipsi perempti sunt. Gregoriusⁿ vero patricius propter iusiurandum quod dederat caput Tasonis sibi deferri iubens, eius barbam, sicut promiserat, periurus abscidit³.

39.º His ita peremptis^p, dux Foroiulani^q Grasulfus^r, (41) Gisulfi germanus, constituitur. Radoald vero et Grimoald despectui ducentes sub patris sui Grasulfi potestate^s degere, cum essent iam^t prope iuvenilem^u aetatem, ascensa^v navicula remigantes, ad Beneventi^w fines^x perveniunt; et exinde ad Arichis^y Beneventanorum ducem^z, suum quondam paedagogum, properantes, ab eo gratissime suscepti^a et filiorum loco^b sunt habiti. His^c temporibus mortuo Tassilone duce Baiuarianorum^d, filius eius Garibaldus^e in Agunto^{f.4} a Sclavis devictus est, et Baiuarianorum termini depraedantur. Resumptis tamen Baiuarii viribus et praedas ab hostibus excutiunt et hostes de suis finibus pepulerunt.

a) e tempore Ratchis d. hisdem B 1; Ratigis B 2. b) clavis F 1. c) possessionem A 2. d) Opitergi B 1; Opytergio F 1. e) incedere A 2; incidere F 1. f) *deest* F. G. g) Caccano A 2. h) suspicans B 1. 2. i) pro civit. *superscr. alia manu* G 4. k) hisdem *hoc loco etiam* A 1. l) illaque A 1. B 1. 2. D 2; huc illucque A *3; hac — habere *des.* F. G. *eorumque loco habent*: ut F 2. G 1—4 (ut ut *corr.* ut 4); prout F *2. 4; palantes ut G 5c; palantes prout G 5a; in F 1 *post additur*: hac uillaque d. q. o. h. m) que *deest* A 2. — *obv. deest* A 3. n) Greg. — abscidit *des.* C 2. o) *hoc cap. om.* A *4. p) peractis B 1. 2. q) *ita* A 1. 3. D 3; Foroiulani C 2. D 2. I 1; Foroiuliani C 1; Foroiulani A 2. B 1, *alii.* r) Grassulfus C 1 *const.* s) potestatem F 1. G 1. 2; *deest* B 1 *spatio vacuo relicto*; imperio B 2. t) *esset etiam* A 2. u) iuvenalem G 3. v) *ascensam* F 1. w) Beneventu F 1. x) f. usque G 2. y) Ratchis C 1. 2. 5. D 2. *3a. I 1 (*superscr. vel Archis*); Radichis C *1. D 1. z) duce A 1. 2; duces E 1. a) s. sunt G 2. b) s. l. h. A *3. c) *novum cap. incipit* E 1. d) *ita* A 1. G 2; *sed mox cum ceteris* Baiuar. e) Garialdus G 3. f) G. Magunto A 3. B 1a; in Sagunto A 2.

1) Oderzo. 2) Cf. Grimm R. A. p. 146, qui ejus rei hoc unum testimonium habet. 3) Rem aliter narrat Fredegarius in chronico c. 49. ad annum 9. Dagoberti regis, qui 631, vel ut ipse fortasse numerat 630, respondet. BI. 4) Innichen.

- (42) 40.^a Rex vero Agilulf pacem cum imperatore in^b annum unum itemque^c in alterum faciens, cum Francis 611. quoque iterato pacis concordiam renovavit. Hoc nihilominus anno Scilavi Histriam, interfectis militibus, lacrimabiliter 612. depraedati sunt. Sequenti^d quoque mense Martio^e defunctus est aput^f Tridentum Secundus servus Christi, de quo saepe iam diximus, qui^g usque ad sua tempora succinctam de Langobardorum gestis^h composuit historiolum. Eoⁱ tempore rex Agilulf cum imperatore iterato pacem composuit. Occisus quoque est his diebus Theudepertus rex Francorum, et facta est pugna gravissima inter eos¹. Gunduald^k etiam, germanus Theudelindae reginae, qui^l erat dux^m in civitate Astensi², nemine scientemⁿ auctorem mortis ipsius, hoc ipso in tempore sagitta ictus interiit.
- (43) 41.º Igitur Agilulf rex^p, qui et Ago est^q appellatus, postquam viginti et quinque annos regnaverat, diem clausit 616. extremum, relicto in regno filio suo Adaloald admodum puerum^r cum Teudelinda matre. Sub his ecclesiae restauratae^s sunt et multae dationes^t per loca venerabilia largitae. Sed dum^u Adaloald eversa mente insaniret, postquam cum matre decem regnaverat annis, de regno eiectus est, et a 626. Langobardis in eius loco Arioald^v substitutus est. De cuius *p. 134. regis gestis ad nostram notitiam aliquid *minime pervenit. Circa haec tempora³ beatus Columbanus ex Scottorum^w 602. genere oriundus, postquam in Gallia^x in loco qui Luxovium^y 4 dicitur monasterium construxerat, in Italiam veniens, 612. a Langobardorum rege gratanter exceptus est, coenobiumque quod Bobium^z appellatur in Alpibus Cottis^a aedificavit, quod quadraginta milibus ab urbe dividitur Ticinensi. Quo^b

a) *hoc cap. om.* A *4. b) fecit in G 3. 4. c) iterumque F. G. I 2. d) *novum cap. inc.* A 5. e) Magio G 3. 4. f) *deest* A 1. g) quo F 1. G 1. 3. h) gentis A 1. 2. C 1. D 1, *e corr.* E 1; gente I 1; gestos *corr.* gestis G 3. — historiam G 3. 4; historiam C 1. i) Eo quoque B 1; Eodem G 2; Eo — composuit *des.* D (1?). k) Gunduald C 1; Gundualdus B 1. D 3; Gundualdus D 2; Gunduald G 3. l) *deest* B 1. m) *deest* D. n) *ita* A 1. 2. C *1. D 1. F 1. G 1. 2; nemo sciente B 1; neminem scientem E 1. o) *hoc cap. om.* A *4. p) *deest* D 2. F. G. q) *deest* F. G; est dictus C 2. D 2. r) *ita* A 1. 2. 4. C *1. 1. D 1. E 1. F 1. G 1-4; pueri C 2; puero *ceteri.* s) restitutae A 2. t) donationes B 2. G 1. 2. H 1, *e corr.* D 1. u) cum A 3. C. D. — Adaloald A *3. v) Arioald C 2; Arioald G 5c; Arioald G 1. 2; Arioald G 4; Arioaldus D 3; Arioaldus D 2. w) Cottorum A 1. 2. C *1. D 1 (*corr.* Scottorum), *quod in archetypo fuisse verisimile est*; Cottorum E 1; Gottorum A 3; Gotthorum (B 1. G 1) *vel* Gotthorum A 5. 6. B. C 1. F (Scottorum *e corr.* F 1). G (*corr.* Scothorum G 3). I 1. x) Galliam F 1. G 3. y) Luxobium A 2. *3 3. C *1. z) Bovium A 2. a) Cottis C *1. 1; Cotticis D 2; Scotis F 1; Gotis G 1, *corr.* Cotis G 2; Zatis G 3. 4; *deest* G 5c. b) Quod G 3. 4.

1) Cf. *Fredeg. c. 38.* 2) Cf. *Orig.; de morte ipsius Fred. c. 49.*
 3) *Non bene sibi compertam Paulus noster aevi hujus Langobardorum historiam ingenue fatetur, et revera chronologicum ordinem turbavit.* BI.
 4) *Luxeuil prope Vesoul.*

in loco et multae possessiones a singulis principibus sive Langobardis largitae sunt, et magna ibi facta est congregatio monachorum.

42.^a Igitur Arioald postquam super Langobardos⁽⁴⁴⁾ duodecim annis¹ regnum tenuit, ab hac luce subtractus^b est; Langobardorum^c regnum Rothari^d genere Arodus^e suscepit. Fuit autem viribus fortis et iustitiae tramitem sequens, sed tamen fidei christianae non rectam lineam tenens, Arrianae hereseos perfidia maculatus est. Siquidem Arriani minorem Patri^f Filium, Spiritum quoque sanctum minorem Patri^f et Filio ad suam perniciem dicunt; nos autem catholici Patrem et Filium et Spiritum sanctum in tribus personis unum et verum Deum aequali potentia eademque gloria confitemur. Huius temporibus pene per^g omnes civitates regni^h eius duo episcopi erant, unus catholicus etⁱ alter Arrianus. In civitate quoque Ticinensi usque nunc ostenditur, ubi Arrianus episcopus aput^k basilica^l sancti Eusebii residens baptisterium habuit, cum tamen ecclesiae catholicae alius episcopus resideret. Qui tamen Arrianus episcopus^m, qui in eadem civitateⁿ fuit, Anastasius nomine, ad fidem catholicam conversus^o, Christi postea ecclesiam^p rexit. Hic Rothari^q rex Langobardorum leges, quas^r sola memoria^s et usu retinebant^t, scriptorum serie composuit codicemque^u ^{643.} ^{Nov.} ipsum edictum appellari praecepit. Erat autem iam ex quo Langobardi in Italiam venerant annus septuagesimus septimus², sicut idem rex in sui edicti testatus est prologo. Ad^v hunc regem Arichis dux Beneventi filium suum Aionem⁽⁴⁵⁾ direxit. Qui cum Ravennam^w venisset, Ticinum pergens, ibi ei^x Romanorum malitia talis potio data est, quae eum mente excedere faceret; atque ex eo tempore numquam pleni sanique sensus^y fuit.

43.^z Igitur cum dux Arichis, huius de quo diximus pater, iam maturus annis ad diem ultimum propinquasset, sciens filium suum Aionem non recti esse sensus, Radoaldum

a) *hoc cap. om.* A *4. b) subtractus A 2. F 1. c) Lang. — suscepit *des.* D 2. d) Rottari G 3; Rotharit D 3 *semper*; *cf. supra p. 144 n. h.* e) Rodus G 5c. I 3; Arochis A *3. f) patre A 5. B 1a. C 5. D 2. 3. F *2. G 5a; Filium — Patri *des.* A 2. g) *deest* F 1. h) regioni A 2. i) a. autem B 1. k) aput — episcopus *des.* F 1 (*post suppl.*). l) *ita* A 1 (basilica). 2. D 1. m) *deest* G. n) *deest* F. G; civitatem A 2. o) c. est B 1. p) ecclesia F 1. q) Recharius D 2. r) qua sola A 1. B 1. F 1. G 1. s) m. eius r. C *1. 1. 2; m. eius et usu r. I 1. t) retinebat A 1. F. G, *et e corr.* D 1. u) codiceque G 1. v) *novum cap. inc.* A 3. D 1. *3a. F; prologo suum. XLII. Ad huc regem Ar. Ben. Aionem d., *post add.* dux filium suum F 1; Suum quoque filium ad h. r. A. B. d.; A. d. F 4. G; Arigis G 1. w) Ravenna F 1. x) *deest* F 5; ei a D 1. F. G. I 1. 2. y) sensu A 1; pleno sensu fuit C. D. z) *hoc cap. om.* A *4.

1) *Ita Paulus cum genuino Originis textu.* 2) anno septuagesimo sexto *Edicti codices. LL, IV, p. 1.*

- et Grimoaldum, iam florem iuventutis habentes, quasi proprios filios Langobardis qui aderant commendavit eisque dixit, quod melius eos regere isti quam Aio suus filius possit^a.
- (46)
c. 641. 44.^b Defuncto ergo^c Arechis^d, qui ducatum quinquaginta^e tenuerat annis, Aio^f, * eius filius, Samnitum¹ ductor effectus est; cui tamen Radoald et Grimoald sicut seniori fratri et domino per omnia paruerunt. Qui^g Aio cum iam^h annumⁱ et mensibus quinque Beneventanorum^k ducatum regeret, venientes Sclavi cum multitudine^l navium, non^m longe a civitate Sepontoⁿ castra posuerunt^o. Qui occultas foveas circa sua^p castra facientes, cum Aio super eos, absentibus Raduald et^q Grimoald, venisset eosque debellare vellet, equus eius in unam de eisdem^r foveis cecidit, atque inruentibus super eum^s Sclavis, simul cum aliquantis aliis extinctus est. Quod cum Raduald^t nuntiatum fuisset, cito veniens, eisdem Sclavis propria illorum lingua^u locutus est². Cumque eos^v propter hoc segniores^w ad bellum reddidisset^x, mox super eos^y inruens magnaue eos strage prosternens, et Aionis mortem ultus est et de illis finibus eos qui remanserant hostes fugam petere coegit.
- (47) 45. Igitur Rothari^z rex Romanorum civitates ab urbe^a Tusciae Lunensi^b universas quae in litore maris sitae sunt usque ad Francorum fines cepit. Opitergium quoque, civitatem inter Tarvisium^c et Foroiuli^d positam, pari modo expugnavit et diruit. Cum Ravennatibus^e Romanis bellum gessit ad fluvium Aemeliae^f quod^g Scultenna dicitur³. In

a) posit B 1; posuit A *4; posset C 4b, D 2. I 1. 2. G 5a e corr.; possent e corr. D 1, et ita plerique D; possint F 5. b) hoc cap. om. A *4; nulla capituli distinctio D 2. 3. c) igitur A 3; autem D 2. 3. d) ita hoc loco A 1. 2. 4. E 1; Arhis D 1; Archis corr. Arichis C 1; Arigis G 3; Arichis ceteri. e) quinque C. D 1 (corr. quinquaginta); quadraginta F 1a. G 3. 4. f) A. autem G 1-4. g) novum cap. inc. D 2. 3. h) deest C. D; item G 2. i) anno A *3. 3. G 5a. c. H 1; unum add. B 1a. k) Beneventinum F 1; Beneventanum A 2. 3. C 1. D 2. 3. G 5c, alii. l) multitudinem G 3. m) deest C. G 3, post add. D 1; ne corr. non G 1. n) Sepontum B 1; Sipanto corr. Siponto G 2; Siponto D 2. o) posuerunt — castra des. F 1. p) deest A 3. q) et G. des. G 2. r) de isdem F 1; de hisdem C *1. s) deest A 3. t) ita A 1. 3 hoc loco et postea. u) linguam F 1. v) deest C. D. w) seniores corr. seriores F 1. x) redisset D 1. F 1. G 1. 2. 4 (corr. vidisset F 1. G 1, corr. reddidisset D 1. G 2. 3); redissent C 1; redissent C 2. y) e. i. m. des. G 1. 2. z) deest B 1. a) urbs A 1. 3; urbes A 2; urbis A *4. b) Lunensis universi A 2; Ninensi A 3. — u. q. des. D 3. c) Tarbisium A 2; Tarvisium C 1. d) Foroiulani A 1. C *1. I 1; Foroiuliani C 1, corr. Foroiuli D 1; Foroiulii B 1. C 2, alii; Foroiulium D 3. e) ita A 1. E 1. G 2; Ravennatibus F 1. G 1, alii, ut supra. — et Rom. B. C. G 5c. H 1. I 1. 2. f) ita A 1; Emiliae alii. g) qui B 1a. D 3. F *2. G 5a. c; quam D *3a. — Scultema C 4b; Scultentus corr. Scultenta G 1, et ita G 5a. c; Scultenta G 4; Stultenta G 2; Cultenna B.

1) i. e. Beneventanorum. 2) Vicini etenim Sclavis olim in Foroiuliansi ducatu, unde Beneventum venerant Radoaldus et Grimoaldus, ipsorum linguam ab ipsa puerili aetate didicisse potuerant. BI. 3) Tarnaro inter Mutinam et Bononiam. BE.

quo bello a^a parte Romanorum, reliquis^b terga dantibus, octo^c milia ceciderunt¹. Eo tempore² magnus Romae terrae motus factus est, magnaque tunc^d fuit inundatio aquarum. Post haec fuit clades scabearum^e, ita ut nullus potuisset mortuum suum agnoscere propter nimium inflationis tumorem.

46.^f Aput Beneventum vero mortuo Raduald duce^{g-3},⁽⁴⁷⁾ qui ducatum quinque rexerat annis, Grimuald, eius germanus, c. 647. dux effectus est gubernavitque ducatum Samnitium annis quinque et viginti. Hic de captiva puella, sed tamen nobili^h, cuius nomen Itaⁱ fuit, Romualdum filium et duas filias genuit. Qui dum^k esset vir bellicosissimus et ubique insignis, venientibus eo tempore Grecis^l, ut oraculum sancti archangeli^m in monte Gargano situm depraedarent, Grimuald super eos cum exercitu veniens, ultimaⁿ eos caede prostravit^o.

*47. At vero^p rex Rothari postquam annos sedecim^q ^{p. 136.} et menses quattuor regnum tenuerat, vita decedens, Lan-⁽⁴⁸⁾ gobardorum regnum Rodoald^r suo filio reliquit. Hic cum ^{652.} iuxta basilicam beati Iohannis baptistae⁴ fuisset humatus, post^s aliquantum tempus quidam, iniqua^t cupiditate succensus, eius sepulchrum noctu aperuit et quicquid in ornamentis eius corporis repperit abstulit. Cui beatus Iohannes per visionem apparens, eum vehementer exterruit eique dixit: 'Cur ausus es corpus istius hominis contingere? Fuerit^u licet non recte credens, tamen mihi se commendavit. Quia igitur hoc facere praesumpsisti, numquam in meam basilicam deinceps ingressum habebis'. Quod ita quoque^v factum est. Quotiescumque enim voluisset beati Iohannis oraculum ingredi, statim velut a validissimo pugili^w guttur eius feriretur, sic subito retro ruebat impulsus. Veritatem in Christo loquor; hoc^x mihi ipse retulit qui hoc ipsum suis oculis factum

a) ad G 3. b) *deest* D (1?). G 5c. c) novem D 2. d) *deest* D 2. 3. e) scabiarum F 2. G 5c; scaberum A 2; scabierum C 4b. F 2a. H 5. I 1; scabi eorum C 1. f) *hoc caput praecedenti adjungunt* C. D *3a. 6. I 1. L 1. *edd.* g) ducem A 2. F 1; mortuum R. ducem G 1. h) nobilissima B 1. i) Itta A 4. 5. C 2. D (1 e *corr.*). E 1. F 1. 4. G 4. L 1; It B 1. 2; Ida G 5a. c; Tita H 1. k) cum A 1? C. D. I 1. l) Saracenis F 2. 2a. m) *vocabulum erasum* F 1. n) ultimam F 1. o) prosternit C 1. p) *deest* A 3. q) decem C 4b; sedicem F 1; quindecim *ed. Peut.* r) Hrowaldo G 5c, *ubi infra Ruodwalt et Hrowalt.* s) postquam A 2. t) *deest* A 3; q. iniquitate s. F 1. u) *deest* B 1. v) *deest* G 3. 5c. w) pugillo B 1. 2. x) quod hoc B 1.

1) *Haec ex Orig., paucis verbis additis, sumsit Paulus.* 2) *Perperam haec Paulus ad Rotharis tempora protrahit, cum ad superiora sint referenda.* BI.; magnus — factus est. Post haec — agnoscere *ex G. pont. Deusdedit.* 3) *Hujus ducis mentionem faciunt Acta SS. Renati et Valerii, Ughelli VI, p. 100.* 4) *In Modoaetia; ni forte Ticinensis est, de qua cf. cap. seq.* BE.

48. vidit Rodoald^a igitur post fatuus patris Langobardorum regnum suscipiens. Gundipergam Agilini et Theudelindae sibi^b filiam in matrimonium sociavit^c. Haec Gundiperga regina ad instar suae genetricis, sicut illa in Modicia, sic et ista intra Ticinensem civitatem basilicam in honorem^d beati Iohannis baptistae construxit, quam mire ex auro et argento pepis^eque decoravit rebusque singulis opime^f ditavit; in qua et^g eius corpus tumulatum quiescit. Haec dum de crimine adulterii aput virum accusata fuisset, proprius eius servus Carellus nomine a rege expetit, ut cum eo qui reginae crimen^h ingesseratⁱ pro castitate suae dominae monomachia^k dimicaret. Qui dum cum^l criminatore illo singulare certamen inisset, eum cuncto populo adstante superavit. Regina vero post^m hoc factum ad dignitatem pristinam rediit.

48.¹ Rodoald^m quoque, ut fertur, dum uxoremⁿ cuiusdam Langobardi stuprasset^o, ab eodem interfectus est, postquam septem diebus et quinque regnaverat annis. Huic successit in regni regimine Aripert, filius Gundoldi, qui fuerat germanus Theudelindae reginae. Hic condidit aput Ticinum oraculum domini^p Salvatoris, quod extra portam occidentalem, quae dicitur Mareca^q, situm est; quod et^r ornamentis variis decoravit et^s substantiis sufficienter ditavit^t.

(51)
641.
*p. 136 49. His diebus defuncto Eraclio augusto aput Constantinopolim, Heraclones^u, eius^v filius, cum matre Martina regni iura suscepit rexitque imperium duobus annis^w. Quo

a) hic novum cap. incipiunt omnes codd. praeter A 3. 6. et edd. Asc. et Peut., sed obloquitur index. In A 1 hoc loco ponitur XXXVII, sed sequens cap. numeratur XXXIX, post quod bis L scribitur. — Rod. — sociavit des. B; Rod. — rediit om. A *4.
b) deest A 2. G 1. 2. c) honore C. F 1. G 1-3. d) ita A 1. *3. 3. 4. 5. 6. C 1. 2. D 1 (corr. optime). E 1. F 1; optime A 2? G. I 1. e) deest G 1. 2.
f) crimine G 3. 4. g) ingress. A 1; ingressaret F 1. h) monachia G *2 (cujus fragmentum quod exstat hic incipit). 2. i) deest F 1. k) pro F 1. l) hoc caput praecedenti adjungunt F 4. G. L 1. m) Hodoaldus B 1. n) uxore F 1? G 1.
o) strupasset G 1. *2. 2. 3; struprasset G 4. p) deest G 1. 2. q) Mareca B 1; Marene G 5c. r) deest C. D. G 4. s) deest F. G, post suppl. G 1-3; ac post add. F 1. t) Heracleones B 1a. 2; Heracleone A 4; Heracleon F 5. G 5c; Heracloni C *1. 1, corr. Heraclonas D 1, et ita A *2; Heracleonas D 3. 4. L 1; Heradon C 4b; Eraclonas D *3a; Eraclonas D 2; Eraclones G 2. 5a. I 1; Eracliones E 1.

1) Gundepergam non Rodoaldo, sed Arioaldo uxorem fuisse, testis est Jonas in vita S. Bertulfi, cui maxime deferendum, utpote illius aevi scriptori. Accedit etiam Fredegarius in suo chronico, qui non tantum Arioaldo regi uxorem fuisse scribit, sed et illius successori Rothari, vel ut ipse vocat Chrothario, cum quo non absimilem saevitiam passa fuerat quam cum priore marito ex Adaulfi calumnia. BI. Certe per temporum rationem haec quam Paulus hic narrat historiola temporibus Arioaldi magis convenit quam Rodoaldi, cujus tempore Gundiperga quinquaginta amplius annos habebat. BE. 2) Erravit Paulus, eo quod fontem suum exscribens pro mensibus posuit annis. Rodoald sex tantummodo menses regnavit. Cf. Lupi, Cod. dipl. Berg. I, p. 293. BE. 3) Haec et sequentia ex Beda, qui imperatorum successionem turbavit.

vita decedente, successit in loco eius Constantinus^a, germanus eiusdem, alius^b filius Heraclii^c, imperavitque^d mensibus sex. Hoc etiam mortuo, Constantinus^e, eiusdem filius, ad regni dignitatem ascendit^f tenuitque regnum annis octo et^g viginti.

50. Circa haec tempora regis Persarum coniux nomine⁽⁵²⁾ Cesara de Perside^h exiens, cum paucis suis fidelibus privatoⁱ habitu propter christianae^k fidei amorem Constantinopolim venit. Quae ab imperatore^l honorifice suscepta, post aliquod^m dies, ut desiderabat, baptismum consecuta et ab augustaⁿ de sacro fonte levata est. Quod^o vir eius Persarum rex audiens, legatos Constantinopolim ad augustum direxit, quatenus eidem suam uxorem redderet. Qui^p ad imperatorem venientes^q, verba regis Persarum nuntiant, qui suam requirebat^r reginam. Imperator haec audiens remque omnino ignorans, eis^s responsum reddidit dicens: 'De regina, quam quaeritis, fatemur nos nihil scire^t, praeter quod ad nos hic aliqua mulier privato habitu advenit'. Legati vero responderunt dicentes: 'Si placet vestro conspectui, velimus^u hanc quam dicitis mulierem^v videre'. Quae cum iussu^w imperatoris advenisset, mox^x eam legati conspiciunt, ad eius vestigia provolvuntur^y eique venerabiliter, quia^z eam suus vir requiret^a, suggerunt. Quibus illa respondit: 'Ite, renuntiate regi vestro et domino, quia, nisi, sicut ego iam credidi, ita et ipse in Christum crediderit, me iam ultra consortem thori habere^b non poterit'. Quid multa? Reversi legati ad patriam, universa quae audierant suo^c regi renuntiant. Qui nihil moratus, cum sexaginta^d milibus viris Constantinopolim pacifice ad imperatorem venit, a quo gratanter et satis digne susceptus est. Qui cum universis Christum dominum credens, pariter cum^e omnibus sacri baptismatis unda perfusus et ab augusto de fonte levatus, catholica fide confirmatus est; multisque muneribus ab augusto honoratus, accepta sua coniuge, laetus et gaudens ad suam^f patriam repeda-

a) Const. — mortuo *des.* E 1. b) alias — eiusdem *des.* D 1, *ubi corr. suppl.* alius Heraclii, *et ita alii* D. c) Heracli F 1. G 1. 3; Heraclii G 2; Eraclii C 1. I 2. d) qui imperavit F 4. G. — mensibus — regnum *des.* C 4b. e) m. eiusdem Constantis f. B 1. f) *deest* B 1. g) et v. *des.* C 1; v. et o. G. h) Persida B 1. i) probato A 2; privato F 1. G 1. 3. k) *deest* C *1. l) imperatorem F 1. G 3. m) aliquos G (*corr.* aliquot G 4). I 3. n) imperatore G 5c. L 1. o) Quod — audiens *des.* A 2. p) Qui — reginam *des.* C 4b. 5. q) veniens — nuntiavit A 2. r) requirebant A 3. 4. 5. C. D. F 5. G 2. 3. s) ei A 2. t) sciret propter F 1. u) volumus B. C. D. F *2. 4. I 2. G 1 *e corr.*; vellemus F 5. G 5a. c. G 4 *e corr.* v) muliere F 1. w) ad iussum C 1. 2. D 3. x) mox ut A 3. B 1. C 1. D 2. 3. G 5a. I 1. G 2 *e corr.* y) *ita* A 1. F 1. G *2. 2; provabuntur A 2; provolv. *ceteri.* z) qui A 2; quid *corr.* quod G 4; quod C 4b. a) requirere F 1. b) *post suppl.* F 1. c) *deest* C. D. d) LXX B 1; XII A 2. — militibus F 4. G 1—4. 5c; militaribus G 5a m. virorum A 3. e) *deest* B 1. f) *deest* G 3.

vit¹. Circa^a haec tempora mortuo aput Foroiuli Grasulfo duce, Foroiulensem^b ducatum Ago regendum suscepit. Aput Spole-
tium quoque^c Theudelaupo^d defuncto, Atto^e eidem civitati
c. 653. ductor efficitur.

(59) *51.^f Igitur Aripert postquam aput^g Ticinum per annos
p. 138. novem Langobardos rexerat diem obiens, regnum duobus
filiis suis adhuc aduliscentibus Perctarit^h et Godepertoⁱ
661. regendum reliquit². Et Godepert quidem Ticini^k sedem regni
habuit, Perctarit vero in civitate Mediolanensi. Inter quos
fratres, facientibus malignis^l hominibus, discordiae et odio-
rum fomes surrexit in tantum, ut alter^m alterius regnum
invadereⁿ conaretur. Qua de re Godepertus Garipaldum^o
Taurinatium ducem ad Grimuald Beneventanorum strenuum
tunc ductorem direxit, invitans eum, ut quantotius veniret
et sibi^p adversus germanum suum Perctarit auxilium ferret,
regisque filiam, suam germanam, ei se daturum promittens.
Sed legatus ipse fraudulentem contra suum dominum agens,
Grimualdum exhortatus est, ut veniret et Langobardorum
regnum, quod aduliscentes germani dissipabant, ipse arri-

a) novum cap. incipiunt F 4. G 5c. L 1. — Circa — efficitur om. A *4. b) Foroiul(i)ense B. G; Foroiul(i)ensi C. D 1a. 5. c) deest F. G. d) Theudalapo A 2; Theudelapo corr. Theudelapio D 1, et ita alii D. I 2; Theudelappo G 5c; Teudelaupo F 4. G 1. 2. 6; Teudelapro G 3; Teudelapo A *3. G 4; Teudelapio G 5a; Theodelapio B 1; Theodelapo C 1; Theodephio C 2; cf. IV, 16. e) Attho B 1; Acto E 1; Hatto D 3. G 5a. c; Hato D 4; Ago D 2; Azio C 1. f) hoc cap. deest F 4. G; in G 1 alia manus coeva notavit: Hic deest caput de Aripert, quod duae aliae repeterunt pennae exercendae causa. g) deest B 1. C *1. h) in hoc nomine scribendo codices valde variant: Perctarit, Perctari, Berctarit, Bertarit A 1; Bertharit, Pertarit, Perctarit A 2; Berthari, Berctarit, Bertaridus A 3; Bertari, Bertarit B 1. 2; Bertari E 1; Bertarit, Bertarit C 1; Bertarit, plerique D, nonnumquam F 1. G 1; Bertari, nonnumquam Bertarit F 1; Bertarit plerique G, nonnumquam D. I 1; Perctarit nonnumquam D et G; Perctarith raro C 1; Bertari A *3. 5; Perthari H 1; Bertarius I 3. i) Gudeperto hoc loco A 1. C *1. D 1. F 1; mox Godepert, Godepertus A 1; Gudipert et Gudepert, postea Godipert A 2; Godepert, Godipert et Gudipert C *1; Gundipert E 1; Gudebert vel Gudibertus I 1; Gotipertus vel Godepertus A 3; Godipert vel Godepertus etiam A 5. C 1. D. E 1. G; Godebertus B. D 3, et nonnumquam alii; Godibertus D 2; Gotbert et Gothbertus nonnumquam A 3. k) Ticinis F 1. l) malis F 1. m) deest F 1. n) invaderet F 1. o) ita A 2, et infra A 1; Gariobaldum A 3; Garbaldum A *3; Garibaldum hoc loco A 1. F 1, alii. p) deest, et erasum B 1.

1) Fabula haec ab illa fortasse nata est, quae auctores habuit Chron. Pasch. I, 614, Theophyl. Simocattam et abbatem Biclariensem ejusdem aevi scriptores, ad quos e vulgi rumore venerat. Chosroes namque II. vel arte, vel memor accepti beneficii a s. Sergio martyre, cui pro restitutione sua in regnum votum fecerat, bene se animatum in religionem christianam ostendit; at errores suos minime abjuravit, ut liquido constat ex epistola s. Gregorii papae ad s. Domitianum episcopum Melitinae a Baronio aliisque allegata. Plura etiam fabulosiora scripsit de hac re Fredegarius in suo chronico, c. 9. Ceterum Chosroes, vivo adhuc Heraclio imperatore, jussu filii Siroeae sagittis confossus occubuit anno Christi 627, ita ut haec omnia non cum imperio Constantis, sed Heraclii fuissent alliganda. BI. 2) Orig. et Chron. Goth. hos omittunt.

peret, qui aetate maturus, consilio providus et viribus fortis^a existeret. Grimuald haec audiens, mox animum ad regnum Langobardorum obtinendum erexit. Ordinatumque^b aput Beneventum Romualdum^c suum filium ducem, ipse cum electa^d manu Ticinum profecturus iter arripuit, ac per omnes civitates, per quas viam^e habuit, sibi amicos et adiutores ad^f regnum percipiendum adscivit. Transemundum^g vero comitem Capuanum per Spoletium^h et Tusciam direxit, ut eius regionisⁱ Langobardos suo consortio coaptaret. Qui imperata sibi strenue perficiens, ei cum multis adiutoribus aput Aemiliam in^k itinere occurrit. Igitur Grimuald, cum prope Placentiam cum robusta virorum multitudine advenisset^l, Garipaldum, qui legatus ad eum missus a Godeperto fuerat^m, Ticinum praemisit, ut eidem Godeperto deⁿ suo adventu nuntiaret. Qui ad Godepertum^o veniens, Grimualdum citius adventare dixit. Cumque Godepert ab eo quaereret^p, quo^q in loco eidem Grimualdo hospitium parare^r deberet, Garipald^s ita respondit: quod dignum esset, ut Grimualdus, qui pro eius causa venerat eiusque sororem accepturus esset, hospitium intra palatium^t haberet. Quod ita quoque^u factum est. Nam adveniens Grimuald, intra palatium mansionem^v accepit. Isdem vero Garipald totius nequitiae seminator Godeperto persuasit, ut non aliter quam lorica sub^w veste indutus cum Grimualdo^x locuturus veniret; asserens, quia^y eum Grimuald occidere vellet. Rursus idem fallendi artifex ad Grimualdum veniens dixit, quod^z, nisi se fortiter praepararet, eum Godepertus suo^a gladio perimeret, asseverans, Godepertum, quando cum eo ad conloquendum^b veniret, lorica^c sub veste^d p. 139. gestare. Quid plura? Cum ad conloquium^e die crastino venissent, et Godepertum post salutationem Grimualdus amplexatus esset, statim sensit, quod lorica^c sub veste^f gestaret. Nec mora, evaginato gladio eum vita privavit. Regnumque^g eius et omnem potentiam invadens, suae subdidit ditioni. Habebat autem tunc Godepert iam filium parvulum

a) et foribus B 1. b) Ordinatoque — Romualdo (Romualdum C *1) suo filio duce C. D; O. Benevento B 1. c) Rumold. C 1; Romold. A 3, alii, postea etiam A 1; Rumwald postea G *2. 2. 5c. d) electam manum F 1. e) quas obviam h. C. I 1, corr. per quas h. viam D 1; quas sunt viam h. E 1. f) ad r. p. des. C 2. g) Transamundum A 3. 4, et infra A 2. G 2. 3. 4; Trasamundum A 5; Trasemundum A 2. B. E 1. F. h) Spoletum F 1. i) regiones C 1; per eas regiones I 1. k) in i. des. D 2. 3. l) advenissent F 1. m) fuerat — Godep. des. B 1. n) deest A 1. o) Godiperto F 1. p) requireret F 1. q) quod A 1. 2. B 1. C *1. 1. D 1 (corr. quo). E 1. F 1; quod in archetypo fuisse crediderim neque tamen Paulo obtrudere ausus sum. r) praeparare C. I 1. s) Garipaldus F 1; Garibaldi C 1. t) suum p. A 3. u) deest A *3. v) hospic(t)ium C. D. I 1. 2. w) deest C. D 2. I 1. x) Grimuald F 1. y) qui A 2. z) quid A 2. a) suo — Godepertum des. F 1. b) loquendum A 1; eo alloquendum E 1. c) lorica F 1. d) vestem A 1. e) colloquendum A 3; loquendum C 4b. D (1 ?). H 1. f) vestem B 1. g) que deest A 2.

nomine Raginpertum^a, qui a Godeperti fidelibus sublatus et^b occulte nutritus est. Nec eum Grimuald persequi curavit, quippe qui adhuc infantulus esset. Quo^c audito Perctarit, qui apud Mediolanum^d regnabat, quod germanus eius esset extinctus, quanta potuit velocitate^e fugam arripuit adque^f ad regem Avarum^g cacantum^h pervenit, uxoremⁱ Rodelindam et parvulum filium nomine^k Cunicpertum^l relinquens, quos Grimuald Beneventum^m in exilium direxit. His ita gestis, Garipaldus, cuius instigatione et certamine ista patrata sunt — et non solum haec egerat, sed et fraudem in legationeⁿ sua fecerat, dum munera, quae deferre Beneventum debuerat, non integra deportasset — talium ergo^o operum patrator non diu laetatus^p est. Erat quidam parvus homunculus ex propria familia Godeperti oriundus in civitate Taurinatium^q. Is cum Garipaldum ducem ipso sacratissimo paschali die ad orationem in beati^r Iohannis basilicam venturum sciret, super sacrum^o baptisterii fontem conscendens laeva^sque^s manu se ad columellum^t tugurii continens, unde Garipaldus^u transiturus erat, evaginato ense^v sub amictu^w tenens, cum iuxta eum Garipald venisset, ut^x pertransiret, ipse, elevato^y amictu, toto adnisu eodem ense^z in cervice^a percussit caputque^b eius protinus amputavit. Super quem qui cum Garipaldo venerant inruentes, multis eum ictuum vulneribus occiderunt. Qui licet occubuerit, tamen Godeperti^c sui domini iniuriam insigniter^d ultus est.

FINIT LIBER QUARTUS^e.

a) ita A 1; Raginp. vel Ragimp. A 3, et infra G 3; Raginb. vel Ragimb. B 1 et plerique D. G; Riginp. C 1; Reginb. I 1; infra etiam Raimbertus vel Rainb. legitur; Aginpertum A 2; Garipertum hoc loco F 1. b) s. est A 1; sublevatus C 1. — et o. n. des. C. D. — Nec — esset des. C. D 1. (post suppleta). c) Quod F 1. d) Mediolano B 1. e) velocitatem F 1. f) ita A 1, F 1. g) Avarorum B 1. C. D 2. I 1. h) c. nomine A *3. i) relicta uxore Rodelinda et filium n. C. q. B 1. k) nominet F 1. l) Cunicpertus A 1; Cuninepertum C *1. I 1, et postea etiam A 2. 3; Cunipertum hoc loco A 2 et A 4 5. H 5a; Kunipertum A 3; Cunicp. H 1; Cunineb. D 1; Chunib. B 1. C 2. D 2. m) deest B 1. 1a. n) legacionem suam F 1. o) deest B 1. p) legatus A 2. q) Taurina. Qui c. B 1. 1a; Taurinancium F 1. r) sancti B 1. s) laevam manum ad H 1; levavit D 1a. 3. 6. 8; levavitque D 2. *3a. 4; in D 1 erasum. t) colomellum H 1; columellam C 3. 4b et e corr. C 1; colunellam I 1; colum(p)nellum A 4. B 1. 2. F *2. I 3; colum(p)nellam B 1a. F 5. u) Garibald F 1. v) ita A 1. 2. 4. B 1. 2. E 1. F 1; evaginato (corr. evaginatam) ensem D 1; evaginatam ensem ceteri C. D. H. I. — e. manu t. C 2. w) amictum F 1. x) et C. D. H. I. y) ipse el. acmictu, adnisu B 1; ipse el. amicto (superscr. u) adnisu F 1; i. de veto a. C *1; i. de puncto adnisu D 1. 2; de cuncto adnisu I 1. z) eneam se (eadem manu ut videtur corr. ense A 1) A 1. 3; in archetypo eum super ense scriptum erat; quod correctoris esse putarim, qui eodem pro eundem scriptum fuisse haud intellexit; eodem cum ense in B 1. 2; eum ense A 2; ense eum A *3. 4. 6; Eodem re corr. eum ense F 1; a. eundem ense C. D. H. I. 1. a) cervicem C. D. I 1. — perc. deest A *3. b) c. e. p. a. des. B. F 1. c) Giperti A 2. d) deest B 1. e) ita A 1; Explicit l. q. A 2. B 1. C 1. G 1. I 1; Hystoriae gentis Langobardorum finit l. III. A 3; Historia g. L. lib. q. C 1; Hic finitur liber III. F 1, ubi additur: hic scribere debes capitula de historie gentis Langobardorum liber quintus: quae suppleta sunt in ultimo codicis folio.

*INCIPIUNT^a CAPITULA LIBRI QUINTI.

*p. 140.

1. Quomodo Grimuald^b, confirmato^c regno, uxorem duxit filiam Ariperti regis^d.
2. De fuga Perctarit, et quomodo ad^e Grimualdum reversus est et iterum in Francia^f fugit.
3. De clementia Grimualdi regis^g in Unulfo^h et vestiario Perctaritⁱ.
4. Quomodo^k Grimuald Unulfum et vestiarius Perctarit ad eundem^l Perctarit ire^m permisit.
5. Bellum Grimualdi adversumⁿ Francos et victoriam^o eius.
6. Quomodo Constans augustus Italiam^p veniens, Beneventum^q obsedit.
7. Quomodo Grimuald invitatus a filio suo Romualdo^r Beneventum advenit.

a) Incipit A 1; I. c. de libro qui superscriptum est F 1 *in ultimo folio* (v. p. 176 n. e). B 1 *argumenta ita habet*: Incipiunt capitula libri quinti. Grimualdus regis filiam duxit uxorem. Berthari ad Grimualdo revertitur. Quomodo Bertari requisitus non invenitur. Unulfus et vestiarius dimissi a Bertari pergunt. Francorum exercitus in Italia a Bertari invitati devictus est. Constantinus augustus super Lang. venit. Augustus Beneventum obsedit. Quia Sisualdus falsitati non adsensit, occisus est. Fugit inperator Grimualdum regis adventu. Saburrus directus ab augusto a Rômoald victus est. Devastata Roma, Sicilia afflicta, augustus a suis occiditur. Metentius imperator factus ad Italie militibus cum suis occiditur. Sarraceni Sicilia invasserunt. Grimualdi obsides regis filia data Sicilia moritur. Hoc tempore multe pluvie et fulgore. Erepti Beneventani a Grimualdo rege. In Foroiulii post Grasulfo Agus, deinde Lupus. Grimualdus rex super Lupum ducem Avaros invitat. Occiso Lupo duce, Avari Foroiulium possident. Grimualdus in Genus pugna parans, Avarorum exercitum fugat. Warnefridus cum Avaris apud Nemas castrum occiditur. Wetari dux cum Sclavis dimicans vicit. Post Wetari Laudari, postea Rodoaldus dux. Rex Lupi filiam Rumualdo suo filio uxorem dedit. De suis infidelibus rex ulciscitur. Forum Populi eiusque habitatores rex graviter atrivit. Propter vindictam fratrum a Romanis occisis multa contra eos exercuit. Bulgares Grimualdus apud Beneventum collocat. Extincto Mecentio tyranno, Constantinus imperator efficitur. Stella cometis apparente, subsequitur magna mortalitas. Grimualdus cum Dagoberto rege Francorum pacem fecit; fraude medicorum moritur. Berta revertitur. Berthari Chunibertum filium in regnum asotiat. Nequitia Alachis contra Chunibertum. Chunibertus Anglorum genere duxit uxorem. Alachis Chuniberti palatium invasit et rebellavit. Verba pueri qui Aldonem et Grausonem perturbavit. In Coronate pugna comititur. Expliciunt capitula. Incipit liber V. — A 6 *ita habet*: 1. Quomodo Grimuald confirmatur in regno. 2. De fuga Pertarit in Sithia, et quomodo Grimualdus ad regem cacantum misit, ut eum expelleret de sua civitate, et de provintia Sithia, et quare dicti sunt Seithe Massagete, et Hircania, et Hircani, et unde Armenia dicitur, et Hiberia unde dicitur, et Albania unde dicitur. 3. Quomodo Pertari revertente ad Grimualdum regem misit Unulfum fidelem suum ad eum ante se *etc.*, quae *exscribere longum erat*. — F 2 *ita*: Grimuald regis filiam sumens uxorem, pariter exercitum ad propria remisit. Hic Pertarith ad Grimualdum revertitur insidia ductus (doctus). Quomodo Pertarith requirunt non inveniunt. Post haec Unulfus cum vestiario a rege dimissus *etc.* — *Totus index omittitur* A *2. B 2a. 3. E 4. F 3. G 5b. *In G 1 folio exciso argumenta c. 1—21. desunt.* b) Grimwald *semper* G *2. 2; *postea etiam* G 1. c) confirmatus est in r. C. 11. d) *deest* H 1. e) a F 1. f) Fracia A 1. E 1; it. *faciam* F 1; it. *Fanciam corr.* Franciam G 3, *et ita* G *2. 2; it. in *Frant(c)iam* A 2. C 1. D 1. 2. 3. G 5a; in *infancia* D *3a; a *facie* eius F 5. g) *deest* D 2. 3. h) Hunulfo D 2. 3. i) P. regis D 2. 3. k) Quomodo — Perctarit *des.* C *1. l) eum F. G; P. *deest* D 2. 3. G; ad e. P. *des.* A 3. m) P. nepotem F 1, *ubi i. p. desunt.* n) adversus D. F. G. o) victoria A 3. D 2. 3. F 5. 11; de victoria G 5c. — eius *deest* G 2. p) Italia G 2. q) Berrentum G 3. r) Rimwaldo *corr.* Rumwaldo, *et ita vel Romwald postea* G 2. — Beneventu F 1.

8. Quomodo imperator, accepta obside Romualdi sorore^a, ad^b Benevento discessit.
9. Quomodo imperatoris exercitum Mitola^c Capuanus comes afflixit.
10. Quomodo Romualdus Saburum ab^d imperatore missum cum viginti milibus vicit.
11. De malis quae Constans augustus Romanis intulit, et de praedationibus quas singulis regionibus fecit, et quomodo extinctus est.
12. De imperio Mecetii^e, et de morte ipsius.
13. Quomodo Sarraceni ab Alexandria venientes, Siciliam populati^f sunt et quicquid Constans augustus de Roma abstulerat depraedati sunt^g.
- * p. 141. * 14. De morte Gisae, sororis Romualdi.
15. De pluviis et tonitruis, quae eo tempore nimiae factae sunt.
- 16.^h Quomodo rex Grimuald Transamundum ducem aput Spoletium ordinavit eiqueⁱ suam filiam in matrimonium^k tradidit.
17. Quod in Foroiuli post Grasulfum Ago ducatum tenuit, et^l post hunc eorum ductor Lupus effectus est.
- 18.^m Quomodo Lupusⁿ dux contra Grimualdum rebellavit.
19. Quomodo ipse^o dux bellum contra Auares gessit.
20. De morte Lupi^p ducis, et quomodo Auares Foroiulanorum fines depraedati sunt.
21. Quomodo Auares nolentes de Foroiuli exire Grimualdi astutia expulsi sunt.
22. De Arnefrit^q, filio Lupi.
23. De Wictari^r Foroiulanorum duce, et de^s eius victoria de^t Sclavis.
24. De^u morte Wictari^v, et quomodo ei Landari^w successit, et^x de Rodoaldo^y, qui post eum ducatum tenuit.
- 25.^z Quomodo Grimuald filiam^a Lupi ducis Romualdo suo filio sociavit.
- 26.^b Quomodo rex^c Grimuald de suis se contemptoribus ultus est.

a) sororem E 1. F 4. G *2. 2. 3. 4. b) *ita* A 1; ad Beneuentum C 1; s. Beneuentum D 2; a Beneuento F 1, *ceteri*. c) Mutola D 2; Mitalo G. — Capauus G *2. 2; Capnus C 1. d) ad D 1a. G 3. 4 (*corr.* ab). e) Mezentii D 2. 3; Metetii C 1; Mececii F 1. f) *corr.* depop. A 1, *et ita* E 1. F 5. G *2. 5a. g) *deest* G *2. 2. 3; depraedatis F 1. h) *arg.* 16—21. 23. *des.* D 2. i) eique — trad. *des.* H. k) matrimonio G 4. l) et — est *des.* H. m) *hoc arg. post suppl.* G 4. n) Lupo F 1. G. o) d. i. G. p) Luponi F. G, *et ita deinceps* (Luponis c. 22. G). q) Arnifrid D 1. F. G; Carnefrit H 1. r) Wictari G 1; Wittarit F 1; Victari G 2; Wicta G 3; Wectari D 1 *e corr.* D 2. 9; Wectarit D 3; Withari I 1. s) *deest* D 4. G 2. t) de S. *des.* C. D. H. I 1. u) De m. *des.* G 3. 4. v) Wactari H 1. w) Laudarit D 3; Laudari D 2. x) et — tenuit *des.* D 2. H. y) Roaldo A 1; Roald C *1, *corr.* Rodoald D 1, *et ita* I 1, *alii*; Rodoalt C 1. z) *hoc arg. deest* D 3. 4; *post sequens collocat* D *3a. a) filia F 1. b) *hoc arg. post suppl.* G 2. c) *deest* C. D. F.

27. Quomodo rex^a Grimuald Forum Populi expugnans^b delevit.
28. De odio quod Grimuald adversum Romanos habuit.
- 29.^c De Vulgarum^d duce^e Alzecone, et quomodo in Benevento cum suis ordinatus est.
30. Quia extincto tyranno^f Mezetio Constantinus in locum Constantis^g augusti Romanorum princeps effectus est.
31. De stella comete^h, et de operibus Doniⁱ papae.
32. Quomodo Perctarit ad regnum Saxonum^k in Brittaniam^l ire disposuit.
33. De morte Grimualdi regis, et de reversione Perctarit et^m regno eius.
34. De monasterio quod construxit vel quod regina eius aedificavit.
35. De Perctarit et regno Cunicpertiⁿ, filii eius, quem^o sibi adscivit^p.
36. De rebellionem Alahis^q prima, et quomodo in gratiam rediit.
37. De morte Perctarit et regno Cunicperti^r et^s stupro Theodotae.
38. Quomodo Alahis^t palatium Cunicperti^u invasit.
39. Quomodo Cunicpert rursus suum palatium ingressus est.
40. Bellum Alahis^t adversus^v Cunicpertum et^w mors Senoni diaconi.
41. Item bellum Cunicperti et Alahis, et de victoria Cunicperti^x, et^y quomodo triumphans Ticinum^z ingressus est.

FINIUNT^a CAPITULA.

* INCIPIT^b LIBER QUINTUS.

* p. 142.

1. Confirmato^c itaque Grimuald regno^{d.1} aput Ticinum, 662 ex.

a) *deest* D 2. 3. G 3; Gr. isdem rex C 1; Q. isdem rex I 1. b) expugnavit atque d. D 2; expugnavit et nomen civitatis d. D 3. c) *hoc arg. deest* H. o) Belgarum D 2. e) ducem F 1. G 3. 4. — Alzeconem F 1. G 1—4; Alzetone C 1; Alzegone D 2. f) tyranno A 1; tirrano F 1; tirrano G 3. g) Constantii G 4. h) comite G 1; comates G 3. i) *deest* C 2. k) Saxorum A 1; Saorum C 1. 1, *corr.* Saxonorum D 1; Saxonim I 1; Xaxonum F 4. l) Brittan(n)ia D 1. I 1. m) et de G 1. *1 (*cujus fragmentum primum hic fuit*). 2; et regnum G 3. n) Cuniperto filio G 1. 2. o) q. s. a. *des.* C. D. H. p) abscivit A 1. q) Alais D 1; Aiais C 1. 1; Alachis A 3. D 2. 3. I 1. r) filii eius *add.* C 2. s) et de F 1. G 1. 2; et s. Th. *des.* C. D. H. t) Arachis C 1. u) Cuninep. *hoc loco et deinceps* F 1. G 1; Cuninep. G 2. v) adversum G 1. 2. w) et morte S. dicit C 1; et m. S. d. *des.* H. — Senonis A 3; Senodi G 3. x) *ita etiam* A 1 *hoc loco.* y) et — est *des.* H. z) Ticinium G 2. a) Finit A 1; Finiunt cap. libri quinti hystoriae Langobardorum A 3; F. c. libri quinti F 1; Expl. c. C 1. D 3. G 1. 2; Expl. cap. libri v. hist. Lang. Incipit ipse liber D 1. b) Inc. liber v. hystoriae Langobardorum E 1; Inc. hyst. Lang. liber quintus D 3; Historie Langobardorum liber v. incipit C 1. I. 1. q. *des.* F 1. I 1. c) C. deinc. i. B 1; C. dehinc i. F 1. d) regnum F 1. G 1—4; in regnum B 1; in regno B 2. 3.

1) *Tempus patet ex prologo legum (LL. IV, p. 91): anno D. p. sexto regni mei, mense Iulio, indictione undecima; itaque mense Iulio a. 663. currebat annus primus.* BE.

non multo^a post^b tempore iam dudum pactam sibi Ariperti regis filiam, cuius germanum Godepertum extinxerat, duxit uxorem. Beneventanum vero exercitum, cuius auxilio regnum adeptus erat, multis dotatum^c muneribus remisit ad propria^d. Aliquantos tamen ex eis secum habitaturos retenuit, largissimas eis tribuens possessiones.

2. Qui postquam conperit^e, Perctarit^f profugum Scythiam^g appetisse^h et apud cacanum demorari, eidem cacano Avarumⁱ regi per legatos mandavit, ut, si Perctaritⁱ in suo regno detineret, cum Langobardis et secum pacem, quam hactenus habuerat, deinceps habere non possit^k. Haec Avarum^l rex audiens, adscito Perctarit, dixit ei, ut^m in quam partem vellet pergeret, ne propter eum Avars cum Langobardis inimicitiasⁿ contraherent^l. Perctarit vero haec audiens, Italiam ad Grimualdum reversurus^o repetiit; audierat

a) multum C *1. G 3. 4. b) deest G 2. c) ditatum A 3. B. C. D et e corr. F 1. G 1. 4; multum ditatus F 4; ditatos A 6. E 2; donatum A 2. d) propriam C *1. 1. e) conperiit F 1. f) Percatharid hoc loco C 1. g) Scythiam C *1. D 1a. G 1. 4; Schitthiam F 1; Scythiam corr. Scythiam G 3. Quae L 1 fol. 170. addit v. Arch. IX, p. 703; A 6 additamentum habet de Scythia, Hircania etc. h) appetisset F 1. i) Avarorum B 1. C *1. 1. D 2. G 2. k) posset B 1. C 1. G 2, alii. l) Avarus A 3. G. B. F 1. G, corr. Avarum A 2; Avarorum C *1. 1. D. F 5. H 1; Avarus in archetypo scriptum fuisse putarim, sed contra fidem codd. A 1. 4. 5. E 1 recipere nolui. m) deest B 1. n) inimicitiam A *3. o) ita A 1. 3. 4. 6; reversus A 2. B 1. C. D. F. G; revertitur B 2. — rep. deest B 1. 2.

1) Firmiorem cacani fidem cum Bertharido cognoscimus ex Eddio in vita s. Wilfridi I. Eboracensis archiepiscopi, illius aevi scriptore, apud Mabillonium in appendice tom. IV. saeculi Benedictini p. 691: Pergentes itaque, scribit Eddius, sancti episcopi (nempe Wilfridus et Theodatus), viam Domino dirigente, pervenerunt ad Berchtherum Campaniae regem (hoc est Langobardorum, ut ex eodem scriptore certo apparet), virum humilem et quietum et trementem sermones Dei; qui peregrinos secundum praeceptum Domini benigne suscipiens, sancto pontifici nostro enunciavit dicens: 'De Britannia inimici tui nuncios ad me mittentes, suis sermonibus salutantes me, et dona mihi maxima promittentes, si te subterfugientem, ut dixerunt, episcopum angarizarem et ad apostolicam sedem tendentem retinerem; quibus tam nefariam rem renuens dixi: "Fui aliquando in die iuventutis meae exul de patria expulsus sub pagano quodam rege Hunnorum degens, qui iniit mecum foedus in deo suo idolo, ut nunquam me inimicis prodidisset vel dedisset. Et post spatium temporis venerunt ad regem paganum sermone inimicorum meorum nuncii, promittentes sibi dare sub iureiurando solidorum aureorum modium plenum, si me illis ad interneccionem dedisset. Quibus non consentiens dixi: 'Sine dubio dii vitam succidant, si hoc piaculum facio irritans pactum deorum meorum'. Ego vero quanto magis, qui Deum verum scio, animam meam pro totius mundi lucro in perditionem non dabo?" Tunc vero sanctum pontificem nostrum et suos socios cum honore et ducibus, sicut eum Dominus ubique in peregrinatione protegens magnificavit, ad apostolicam sedem olim optatam in gratiarum actione remisit. BI.

enim, eum clementissimum esse. Igitur cum ad Laudensem civitatem venisset, misit ante se ad Grimualdum regem Unulfum^a sibi fidelissimum virum^b, qui suum ei^c adventum nuntiaret. Unulfus vero^d ad regem veniens, Perctarit in eius fide^e adventare nuntiavit. Haec ille audiens, fidenter promisit, in sua eum fide^f venientem nihil mali passurum fore. Inter haec Perctarit adveniens^g, ad Grimualdum ingressus^h, *cum eius se vestigiis advolvereⁱ conatus esset, rex eum^j p. 143. clementer retenuit atque ad suum^k osculum erexit. Ad quem Perctarit: 'Servus tuus^l sum', inquit; 'sciens te christianissimum^m et pium esse, cum possim inter paganos vivere, fretus de tua clementia ad tua vestigia veni'. Cui rex, ut solebatⁿ, iureiurando ita repromisit^o dicens: 'Per eum qui me nasci fecit, postquam in meam fidem^p ad me venisti, nihil in aliquo mali patieris, sed ita te ordinabo, ut decenter vivere possis'. Tunc ei^q in spaciosa domo^r hospitium praebens, eum post viae^s laborem habere requiem iussit; praecipiens, eidem ex publico victum^t et quaeque essent necessaria largius ministrari. Perctarit vero cum ad hospitium sibi a rege^u praeparatum venisset, mox ad eum Ticinensium civium coeperunt turmae concurrere, ut eum vel viderent vel pristina notitia cognitum salutarent. Verum quid non mala lingua inrumpere potest? Mox namque venientes ad regem quidam maligni adolores, regi denuntiant, quia, nisi Perctarit citius vita privaret^v, ipse regnum protinus cum vita perderet; adseverantes, ob hoc ad eum totam concurrere^w civitatem. His auditis Grimuald nimium credulus effectus, et quod promiserat oblitus, in innocentis^x Perctarit statim necem accenditur, consiliumque inicit^y, qualiter eum, quia^z iam hora tardior erat, in crastino vita^a privaret. Cui denique ad vesperam diversos cibos, vina^b quoque praecipua^c variaque potionum genera transmisit, ut^d eum inebriare^e possit, qua-

a) Hunulfum *plerique* D. G *5. H 5. I 1. b) *deest* B. F. G. c) eius C *1. F 4. G; sui eius F 1. 5; sibi A 6. d) *deest* C. D. e) fidem B 1. 1a. F. G. I 1. 3; in eiusdem servitium A 6. f) fidem G 3; suam fidem G 4. g) adiens F 4; audiens G (Inter *erasum* G 2). h) i. est cumque B 1. i) advolveret F 1. k) os suum osculumque C. D. l) *deest* C *1; *hic desinit* F 1a, *reliquis deperditis*. m) christianum B 1. C 2; et piissimum e. et c. A 2. n) asolebat B 1; solvebat C 1. G 2; s. iurare iurando D 1a. 2. 3; s. iurando G 4. o) promisit A 2; respondit B 1. p) mea fidem F 1; meam fidem *corr.* mea fide D 1, *et ita* F 4. G. I 2. q) eis B 1. F. G; *deest* I 1. r) domum B 1. s) *ita* A 2. 3. B. D. F 1 *e corr.*, *alii*; potue laorem haberem *post corr.* post laborem habere A 1; pote e labores G 1. 2; post laborem C 2. G 3. 5a; post labores G 4 *et e corr.* G 2; post tales labores *e corr* G 1; post tantum laborem B. F 2; post ei laborem C 1; post eius laborem C 4b. D 1. I 1. — haberem F 1. t) *deest* C 1. u) s. agere F 1. G 1. 2. v) privaretur C. D. I 1. w) concurret F 1. x) *deest* B 1; innocencias F 1; innocentiam G 1. 2. 3. y) initur F 1; initi G 1. 2; consilium (consilio 4) inito G 3. 4. z) qui A 2. — ora *post suppl.* F 1. a) vitam G 1. 2. b) vinam F 1. c) *deest* A 2. d) ut — possit *des.* G 5c. e) inebriaret F 1. — posset C. D 1 *et* G 2 *e corr.*, *alii*.

tenus multa eadem^a nocte potatione resolutus vinoque sepultus, de^b sua nihil salute cogitare valeret. Tunc^c unus^d qui de eius patris obsequio fuerat, cum^e eidem Perctarit ferculum^f regium adtulisset, quasi eum salutaturus sub mensam^g caput mittens, eidem^h secrete, quia rex eum occidereⁱ disponderet^k, nuntiavit. Perctarit vero statim suo pincernae^{*} praecepit, ut sibi in fiala argentea non aliud quam^l aliquantulum aquae propinaret. Cumque hi^m qui diversiⁿ generis potiones ei a rege deferebant de verbo regis eum rogarent, ut totam fialam biberet^o, ille^p in honorem^q regis se totam bibere^l promittens, parum aquae libabat de argenteo calice. Qui ministri dum haec regi^r nuntiarent, quod ille avidissime biberet, rex laetus respondit: 'Bibat ebriosus ille; cras enim pariter eadem vina mixta cum sanguine refundet'. Perctarit vero Unulfum^s citius ad se adscitum, de sua morte ei regis consilium nuntiavit. Qui statim ad domum suam puerum misit, ut sibi^t lectisternia deferret^u, lectumque sibi iuxta stratum Perctarit fieri praecepit. Nec mora, rex Grimuald suos satellites direxit, qui domum, in qua Perctarit quiescebat, ne aliquo modo effugere^v possit^w, custodire deberent. Cumque coena finita esset^x, et egressis^y omnibus Perctarit tantum et Unulfus ac vestiarius^z Perctarit remansissent^a, * qui utique eidem^b satis erant fideles, consilium ei^c aperiunt^d et obsecrant eum^e, ut, cum Perctarit fugeret^f, ipse eum^g quamdiu possit^h intra eodemⁱ cubiculum quiescere simularet^k. Cumque se ille^l hoc facturum spondisset^m, Unulfusⁿ pannos

*) L 2 *addit*: quem vulgo scaffardum dicimus.

a) ad e. F 1. b) ad suam n. salutem (salute F 1) F. G. I 3; de suae animae n. s. I 1. c) Tum A *3. F 1. G 1. 2. d) u. de parasitis G 5c. e) cui F 1. f) poculum C. D. I 2. g) ita A 2. B 1. F 1. G 1. 2; sub *deest* G 3. 4; in m. I 3; mensa *ceteri*. h) idem F 1. G 1. i) *hic alterum cod.* G *2 *fragmentum incipit*. k) disponere F 1. l) *deest* G 2; *post suppl.* G 1. *2; nisi G 5c. m) hii A 6. B 1a. E 1. H 1. I 1. 3; *e corr.* D 1; his F. G. n) diversus F 1; diversis G 1. *2. 2. 4. o) biberent F 1. p) et i. A 2. q) honore A 6. F. G. I 3. r) regis G 1—4. — nunciaret F 1. G 1. *2. 2; r. d. h. n. F. G. — biberent F 1. s) Hunulfo ad se accito D 2. 3. t) *deest* B 1. u) afferret C. D. I 1; defferret F 1. v) effugire C *1. G 1. 3. 4; effugere *corr. ut videtur* effugire C 1. w) posset C, *alii*. x) essent F 1. y) egressi A 1. B 1. F 1, *quod fortasse recipiendum erat*. z) vestiarios A 1. F 1; vestigiarius G *1. a) remansisset A 1. 2. B. b) eidem G 1. *2. 2. c) et A 2. d) aperuit et obsecrat F *2. I 3; aperuit et obsecravit A 3. G 5c; aperuit et obsecrant B 2. 3; aperiunt et obsecrare A 5; aperuerunt et obsecrant C. D. e) *deest* C. — et cum A 1. f) fugiret C *1. D 1. F. G. g) enim G 3; *erasum* G *2. 2; *deest* F 4. G 5a. c. h) posset B 1. C, *alii*. i) ita A 1. 2. 5. B 1. C *1. D 1. 1a. *3a. F. G 1—4. I 3; cubiculo B 1. C *1. D 1; eundem B 1a. 2. C 1. 2. D 2. 3. E 1. F 4. G 1. I 2; eundem *corr.* eundem A 4; idem A 3. C 1. 2. 4b. D *3a. F *2. G 5a. c. k) simularent C *1. 1; quiesceret F. G; q. diceret F *2. 5. I 3, *et alia manu corr.* G 1. 4; possit, fateretur eum i. idem c. quiescere G 5a. c. l) *deest* D 3. F. G; ille se hoc C 1. 2. D 1. I 1. — *In D 1 corrector signo inter ille et hoc posito addit*: se fugere nequaquam posse asseveraret, illi Perctarit inquiringibus in eodem quiescere simularet cubiculo intulerunt; qui dum *etc.*; *quod ceteri* D (10?) *repperunt*. m) promississet A *3. n) et U. A 2.

suos^a lectaricios et culcitram^b ursinamque pellem supra dorsum ac cervicem Perctarit inposuit, eumque ex consilio quasi rusticanum servum extra ianuam impellere coepit, multasque ei^c iniurias faciens, fuste eum insuper^d percutere desuper^e et arguere^f non cessabat, ita ut impulsus atque ictus saepius ad terram corrueret. Cumque eundem Unulfum regii^g satellites, qui ad custodiam^h positi erant, requirerent, quid hoc esset: 'Servus iste', inquit, 'nequam lectum mihi in cubiculo ebriosis istius Perctarit statuit, qui inⁱ tantum vino^k plenus est^l, ut quasi mortuus ita cubet. Sed satis est, quod eius nunc usque amentiam secutus sum, iam deinceps in vita domni regis in domo propria manebo'. Haec^m illi audientes et vera quae audierant esse credentes, laeti effecti sunt, et eum pariterque Perctarit, quem putabant servum et quiⁿ opertum, ne agnosceretur, habebat caput, locum illis^o dantes, abire permiserunt. Illis autem abeuntibus, vestiarius ille fidelissimus, obserato^p diligenter ostio, remansit intrinsecus solus. Unulfus^q vero Perctarit de muro anguli, qui est a parte Ticini^r fluminis, per funem^s deposuit eique quos potuit socios coniunxit. Qui, arreptis quos in^t pastu invenerant equis, eadem nocte ad Astensem^u properant civitatem, in qua Perctarit amici manebant et qui^v adhuc Grimualdo rebelles extabant. Deinde quantotius Perctarit Taurinensem urbem petens, ac post claustra Italiae transgressus^w, Francorum ad^x patriam pervenit. Sicque Deus omnipotens dispositione misericordiae et innocentem a morte eripuit et regem ex animo bona facere cupientem^y ab offensione^z servavit.

3. At^a vero rex Grimoald dum Perctarit in hospitio suo quiescere putaret, ab eodem hospitio usque ad palatium suum^b acies hominum hinc et inde adstare fecit, ut per eorum medio^c Perctarit deduceretur, quatenus effugere^d minime possit^e. Cumque a rege missi venissent, qui Perctarit ad palatium evocarent^f, et ad ostium, quo^g eum qui-

a) *deest* F. G. I 3. b) *manu Francica superscr.* b ed i G *2. c) eis F 1. G 1. 2. d) *deest* C. D. e) *erasum* G 2; *deest* G 5c. f) arguere A 2. D 1a. — cessavit A 2; accessit A 3. g) regi A 2. D 1a. E 1. G *2. 2. 3; regii *corr.* regis G 4; regis A 3. *4. 6. C 2. 4b. D 3. F *2. 5. H 1. I 2. h) c. eius A *3. i) *deest* A 2. G 3. k) vinum F 1. l) *deest* C *1. m) Haec autem illi B 1. n) quia C 1. 2. 4b. D 1a. 2. *3a. I 1. o) illi A 3. 4. B. D 1a. 2. *3a. F 5. G 3. H 5. p) observato C 1, *corr.* obserato A 3. q) Unulfum G *2. 2. r) Ticinis F 1. s) fune F 1. t) in p. *des.* H. u) Astense F 1. — p. c. in qua P. *des.* F. G (*post suppl.* F 1); Ast. am. domum manebat (manebant G 4) G 1. *2. 2. 4; Ast. civitatem am. domum pervenit G 3; Ast. urbem ubi amici eius manebant pervenerunt G 5a. c. v) quia A 2 (*corr.* qui). B 1. G; *deest* A 6; et — extabant *des.* C. D. w) transgressum A 1. x) a F 1. y) facientem C, *corr.* facere cupientem D 1. z) offensionem F 1. G 3. 4. a) Ad A 1. C *1. b) *deest* F. G. I 3; *expunctum* E 1. c) *ita* A 1. 2. 4. B 1. 2. F. G; medium *ceteri.* d) effugire D 1. e) posset B. C, *alii.* f) revocarent F 1. g) q. e. q. p. *des.* A 3.

escere putabant^a, pulsassent, vestiarius^b ille qui^c introrsus erat rogabat eos dicens: 'Misericordiam^d cum eo facite eumque paululum quiescere sinite, quia^e adhuc de itinere lassus gravissimo somno deprimitur'. Quod cum illi adquevissent^f, hoc ipsum regi^g nuntiaverunt, quia adhuc Perctarit gravi^h somno quiesceret. Tunc ille: 'Sic', inquit, *'hesterna seraⁱ se vino opplevit, ut adhuc^k vigilare non possit^l'. Quibus tamen praecepit, ut mox eum excitatum ad palatium deducerent. Qui venientes ad ianuam^m cubiculi, in quo Perctarit sperabant quiescereⁿ, coeperunt acrius pulsare. Tunc vestiarius ille rursus^o eos rogare coepit, ut quasi eundem Perctarit aliquantulum adhuc dormire permetterent. Qui irati vociferantes, iam satis ebriosum illum quievisse, mox calcibus eodem^p cubiculi ostium confringunt, ingressique Perctarit in lectulo requirunt. Quem^q cum non invenissent, ad^r requisita eum naturae residere, suspicati sunt. Quem cum nec ibi repperissent, vestiarium illum interrogant^s, quid de Perctarit factum fuisset. Quibus ille, fugisse eum, respondit. Quem statim capillis adprehensum, furentes eumque verberantes, ad palatium pertrahunt^t. Eumque in regis praesentiam^u perducentes, fugae Perctarit hunc esse conscium ideoque morte^v dignissimum, dicunt. Quem^w rex dimitti praecepit eumque per ordinem, qualiter Perctarit effugisset, inquisivit. Ille regi universa sicut acta fuerant retulit. Tunc rex a^x circumstantibus requisivit dicens: 'Quid vobis de homine isto videtur, qui talia perpetravit?' Tunc omnes una voce responderunt, esse eum dignum multis suppliciis excruciatum interire. At rex: 'Per [eum^y] qui me nasci fecit', inquit, 'dignus^z est homo iste bene habere, qui se pro fide sui domini morti^a tradere non recusavit'. Eumque mox inter suos vestiarios esse praecepit, ammonens eum, ut sibi eandem fidem^b quam Perctarit^c habuerat servaret; multa se ei comoda^d largiturum promittens. Cumque rex requireret^e,

a) reputabant F 1. b) vestiarius A 2. c) in quo A 1. d) misericordia F 1. G 1—3. e) qui A 2. F. G. f) aq. C *1; adquevissent F 1. g) regis F 1. h) gravissimo A 5. C. D. F 2. 4. G 2. 5a. c. I 3. i) hesterna sera corr. hesternero sero A 2. D 1. G 1. *2, et ita A 6. C 1. 2. D 3. F 5. H 5a. I 3; sera corr. cena G 2; serat F 1; hesternae (hesterni) diei sero G 5a. c; hesternero se v. H 1. I 1. — adeo o. D. — impl. D 3. G 1. 2; repl. G 3. k) huc A 2. l) posset B 1. m) c. i. A *3. n) quiescerent F 1. o) rursus A 2. p) ita A 1. 4. 5. B 1. C *1. E 1. F 1. G 1—4; eundem B 2. D. F 5. H 1; idem A 3; eiusdem A 2? 6. C 1. 2. F 4. G 5. I 1. q) deest G 1 (erasum?). 3. 4. r) ad requisita — repperissent des. B 2? I 3. ed. pr. s) interrogabant G *2. 2. t) pertrahentes A 3. u) praesentia D 1. F 4. G 1—4. v) eum mortem A 1. w) Qui F 1. G 1—4. — rex deest C *1. 1. x) deest A 2. y) deest A 1. 2. 3. F. G, post add. B 1. D 1; per illum A 6. I 3. z) dignum G 1. *2 (corr. d. e. hominem illum). 2. a) morte A 3. G *2. 2. b) deest A 3. c) ad P. A 3 et e corr. G *2; cum P. e corr. B 1. G 1, et ita B 1a. G 5a; erga P. C. D. I 1. 2; q. P. h. des. A 2. d) quomoda corr. comoda G 1. *2. 2. 3. 4. e) inquireret D 2. 3.

quid de Unulfum^a factum fuisset, nuntiatum^b est ei, quod in beati archangeli Michahelis basilicam^c confugium fecisset. Qui mox ad eum misit, sponte promittens, quod nihil pateretur mali, tantum^d in sua^e fide veniret. Unulfus vero talem regis^f promissionem audiens, mox ad^g palatium venit^h, atque ad regis vestigia provolutus, interrogatus ab eo est, quomodo aut qualiter Perctarit evadere potuisset. At ille cum eiⁱ cuncta ex ordine retulisset, rex eius^k fidem et prudentiam conlaudans, omnes eius^l facultates et quicquid habere poterat eidem clementer concessit.

4. Cumque post aliquot tempus rex Unulfum^m inquireret, utrum vellet ipsis diebus cum Perctarit esse, ille iureiurando ait, prius se velletⁿ cum Perctarit mori, quam usquam alibi in summis deliciis vivere. Tunc rex^o etiam vestiarius illum^p requisivit dicens, utrum melius^q ei esset secum^g in palatium manere^r, an cum Perctarit in peregrinatione degere^s. Qui cum ei similia sicut et^t Unulfus respondisset, rex^u eorum verba benigne suscipiens^v eorumque^w fidem conlaudans, praecepit Unulfo, ut quicquid vellet de domo sua^x tolleret, pueros^y scilicet et equos et diversam suppellectilem, et ad Perctarit inlaesus properaret^x. Pari etiam modo et vestiarius illum absolvit. Qui omnia sua secundum benignitatem regis sufficienter tollentes, cum eiusdem regis adiutorio^y Francorum in^z patriam ad^a suum dilectum Perctarit sunt profecti.

5. Hac tempestate¹ Francorum exercitus^b de Provincia egrediens, in^c Italiam introivit. Contra quos Grimuald cum Langobardis^d progressus, hac eos arte decepit. Fugere^e quippe se eorum impetum simulans, castra sua simul cum tentoriis et diversis pariter referta bonis praecipueque vini optimi copia hominibus omnino^f vacua reliquit^g. Quo dum Francorum acies advenissent^h, existimantes Grimualdum cum

a) ita A 2. B 1. F 1; Hunullo C 1; Unulfo vel Hunulfo ceteri. — de deest A 3.
 b) nunt. — fecisset in marg. post suppl. F 1. c) deest G 3. d) t. ut A *3. 4. 5.
 B. F 1. 4. G. 1. *2. 2. 3. 5a. c. I 1. e) suam fidem I 1, e corr. G 4. f) regis —
 atque ad des. C *1. 1. 2. 3; prom. — atque ad post suppl. D 1. g) deest A 2.
 h) deest G 2; post suppl. G 1. *2 (vocabulo ante ad p. eraso); pervenit A 3. —
 atque deest G 3. i) deest A 1; eidem C 1. k) ei G 1. 2. l) suas A *3.
 m) Unulfus F 1. — requireret B 1. G. n) ita A 1. 2. 4. B 2. D 1. E 1. F 1. 4.
 G 1. *2. 2. 3. 4. *5; p. volo I 3; velle B 1, ceteri. o) rex et illum req. d. u.
 post suppl. G 1. p) ei m. A *3. q) deest B 1. r) ita A 1—5. B 1. 2. D 1.
 F 1; palatium manere E 1; palatio m. ceteri. s) degeret F 1. t) deest C 1. I 1.
 u) rex — conlaudans in marg. suppl. G 1. v) in hoc vocabulo desinit fragmentum
 cod. G *2. w) utrumque F 1. G 1—4. I 3, corr. utriusque G 2, et ita F 4. G 5;
 eorum D 2. E 1. x) propinaret A 2; prepararet F 1. y) adiutorium C *1.
 D 2, corr. adiutorio G 3; adiutorio corr. adiutorium F 1. z) deest C *1. 1. 2.
 a) deest F 1; post add. G 1. 2; post G 5a. c. — suum deest F. G. I 3; d. sibi G 5.
 b) exercitum A 2. B 1. F 1; quod in archetypo fuisse videtur. c) egr. Alman-
 niam A 3. d) Alamannis A 3. e) Fugire F 1. G 1. 3. 4. f) deest A *3.
 g) non r. G 1—4. h) advertissent F 4. G 1—5.

1) De tempore non constat.

Langobardis pavore deterritos castra integra reliquisse, mox laeti effecti certatim cuncta invadunt coenamque affluentissimam instruunt. Qui dum diversis epulis multoque^a degravati vino somnoque quievissent, Grimuald super eos post noctis medium inruens, tanta eos caede prostravit, ut vix pauci ex eis elapsi patriam valuerint reppedare^b. Qui locus, ubi hoc gestum est proelium, Francorum usque hodie Rivus^c appellatur, nec longe distat ab Astensis civitatulae moenibus^d.

663 in. 6. His diebus Constantinus augustus, qui et Constans est appellatus, Italiam a Langobardorum manu^e eruere cupiens, Constantinopolim^f egressus, per^g litoralia^h iter habens, Athenasⁱ venit, indeque mare transgressus, Tarentum applicuit. Qui tamen prius ad solitarium quendam, qui prophetiae spiritum habere dicebatur^k, adiit, studiose ab eo sciscitans^l, utrum gentem Langobardorum, quae in Italia^m habitabat, superareⁿ et optinere possit. A quo cum servus Dei spatium unius noctis expetisset, ut pro^o hoc ipso Dominum supplicaret*, facto^p mane ita eidem augusto respondit:

*p. 147. 'Gens Langobardorum *superari modo ab aliquo non potest,

*) *Sequentia in codd.* F 2. *2. 2^a et ed. pr. ita ampliata leguntur: ut pro hoc ipso dominum Deum supplicaret; et ille fideliter agebat; prompto corde orationem fundens ad Dominum, dicebat: 'Domine Ihesu Christe, rex regum, lumen verax, qui misisti Spiritum sanctum in specie ignis in apostolos tuos, trans mitte Spiritum sanctum consolationis tue in os meum, ut possim consilium rectum mittere hominibus istis, qui venerunt in tuo nomine ad me'. Eadem hora vise sunt ei tres persone spirituales, quarum una erat archangeli Michaelis, secunda Iohannis baptiste, tertia apostoli Petri. Tunc una ex illis dixit ad solitarium: 'Dic imperatori Constantino, talem rem habenti in corde suo dispositam: "Domini voluntas adhuc non est. Gens Langobardorum, qui in Italia habitant, superari modo ab aliquo non potest, quia regina quedam ex alia provincia veniens basilicam in honore Domini et sancti Iohannis baptiste construxit in Langobardorum finibus, et ornavit eam facultatibus honorificis; famuli et famule et reliqua sibi subiecta sunt ibi, et sacerdotes in ipso oraculo Domino fideliter serviunt, et propter hoc ipse sanctus Iohannes pro Langobardorum gente continuo intercedit. Ipsa vero gens suppliciter ac devotissime de

a) multaue A 1, corr. multoque G 1. 2; multique (?) corr. multoque F 1. b) reppedaret F 1. c) ribus F 1. G 1. 2; rivulus F 2; erasum G 4; deest I 3. d) milibus I 3; civitu lēmoenibus G 3; civitate liminibus A *2; Ast. distat civitatum lemonibus A 3; Ostensi civitate moenibus C 1; civitate lem. C *1; civitatis limitibus corr. F 1. e) manum F 1. — eripere B 1. f) Constantinopoli A 3. — gressus A 2. g) per — transgressus alia manu suppl. G 4. h) litoria A 2. B 1; littora C 2; litoraria G. Neap. i) Atthenas F 1. k) dicebant G 1 e corr. 2. l) sciscitans F 1; sciscitans G 1. m) Italiam G 3. n) superaret F 1; s. ac delere et o. eos p. F 2. o) per A 2. p) facta F 1.

1) Venit Constantinus augustus de regia urbe per litoralia in Athenas et exinde Taranto. G. pont. Vital.

quia regina^a quaedam ex^b alia provincia veniens basilicam beati Iohannis baptistae in Langobardorum finibus construxit, et propter hoc ipse beatus Iohannes pro Langobardorum gente^c continue intercedit. Veniet autem tempus, quando ipsud^d oraculum habebitur despectui, et tunc gens ipsa peribit^e. Quod nos ita factum esse^f probavimus, qui ante Langobardorum perditionem eandem beati^g Iohannis basilicam, quae utique in loco qui Modicia dicitur est constituta, per viles personas ordinari conspeximus, ita ut indignis et adulteris non pro vitae merito, sed praemiorum datione^h, isdem^h locus venerabilis largiretur.

7. Igitur cum, ut diximus, Constans augustus Tarentum venisset, egressus exindeⁱ, Beneventanorum fines invasit omnesque pene per quas venerat Langobardorum civitates cepit. Luceriam^k quoque, opulentam Apuliae civitatem, expugnatam fortius invadens diruit, ad^l solum usque prostravit. Agerentia^m sane propter munitissimam loci positionem capere minime potuit. Deinde cum omni suo exercitu Beneventum circumdedit et eam vehementer expugnare coepit; ubi tunc Romualdⁿ, Grimualdi filius adhuc iuve-

suorum facultatibus in honore Domini et sancti Iohannis baptiste omni tempore in die nativitatis suae offert ad ipsum oraculum loco qui in Modoetia dicitur. Vere tamen tibi dicturi sumus in Domino: veniet autem tempus et dies, quando ipsum supra memoratum oraculum omnes habitatores terre huius habebunt despectui et omnes eius facultates inde expellent, et famulos ac famulas, qui ibi subiecti sunt, propter facultates eorum sepe affligent eos, et sacerdotes, qui ibi deserviunt, die ac nocte inquieti erunt nimis, et auferentur que illorum sunt. Propter hec ducetur vita illorum in amaritudine. Quando hec inchoabuntur, et vos cernetis hec fieri, certe tunc ipsa gens peribit cum omnibus que ad illos pertinent, et stabunt in improprium omnibus gentibus, que in circuitu illorum sunt". Et dixit ad eos solitarius: "Obsecro elementiam vestram, sancti, si conversi sunt ad superiorem promissionem illorum, nunquid invenient indulgentiam"? Et dixerunt ad illum: "Scis, que veritas dixit: "Convertimini ad me, et ego convertar ad vos". Eadem hora Zach. 1, 3. nusquam comparuerunt. Facto autem mane, ita eidem Constantino augusto, ut supra scriptum est, per ordinem diligenter in omnibus revelavit. Tunc imperator libentissime suscepit verba eius. Quod nos ita factum etc.

a) reginam F 1. b) eorum A 3. c) gentem C 4b, D 1. 2. G 3. 4. — finibus C 1. — continuo A 2. d) ita C *1. 1. F 1. G. Neap.; istud A *3, ipsum ceteri. e) perit F 1; periet F 4. G. I 2. f) deest A *3. g) sancti F 4. G; deest A 3. h) dationem C 1. — hisdem A *2. E 1. F 4. G 1—4. i) inde C *1. 1. k) Lucernam A 2 (corr. Luceriam). B 1. 1a. 2. D (1?). G 2. l) d. a. s. F 1 (et post add.); d. ac s. A 2. B 1. G 1—3; adque ad G 3; et ad ceteri. m) Agerentiam A 3. 6. E 1. F 4, 5; Agrentia G 1; Agrootiam corr. Agentia G 2; Arenciam (?) C *1; Aritia C 1. 2, corr. ut videtur Acerentiam D 1, et ita alii D; Arentiam I 1, corr. Agerentiam G 5a; Acerentia G. Neap. n) Romoald A 1, alii.

nulus^a, ducatum tenebat. Qui statim ut imperatoris adventum cognovit, nutricium suum nomine Sesualdum^b ad patrem Grimualdum trans Padum direxit, obsecrans, ut^c quantocius veniret filioque suo ac Beneventanis, quos ipse nutrierat, potenter succurreret. Quod^d Grimuald rex audiens, statim cum exercitu filio laturus auxilium^e Beneventum pergere coepit. Quem plures ex Langobardis in itinere relinquentes, ad propria remearunt, dicentes, quia expoliasset palatium et iam non reversurus repeteret^f Beneventum. Interim imperatoris exercitus Beneventum diversis machinis vehementer expugnabat, econtra^g Romuald cum Langobardis fortiter resistebat^g. Qui quamvis cum^h tanta multitudine congregari manuⁱ ad manum propter paucitatem exercitus non auderet, frequenter tamen cum expeditis iuvenibus hostium castra inrumpens, magnas eisdem^k inferebat undique clades. Cumque Grimuald, eius pater, iamque^l properaret^m, eundem nutricium eius, de quo praemisimus, ad filium misit, quiⁿ ei suum adventum nuntiaret. Qui cum prope Beneventum venisset, a Grecis captus imperatori delatus est. Qui^o ab eo unde adveniret^p requirens, ille se a Grimualdo rege venire dixit eundemque regem^q citius adventare nuntiavit. Statimque imperator exterritus, consilium cum suis iniit, quatenus cum Romualdo^r pacisceretur, ut^s Neapolim possit reverti^t.

8. Acceptaque^u obside Romualdi sororem^v, cui nomen Gisa fuit, cum eodem pacem fecit. Eius¹ vero nutricium

*) A 6 ex vita S. Barbati c. 4 sqq. haec ampliavit: At contra R. cum Langobardis, ut erat magnanimus et imperterritus — revoluti suos adeunt fines.

a) ita A 1. 2. D 1. E 1. G 1. 2. *3; iubenulus F 1; inveculus A 3; iuvenulus C 1. 2. D 2. 3, alii. b) ita C. F. G 3. 4; Sesualdum A 1, alii; Seswaldum G 1. 2. 5c; Sisoaldum D 2. c) eum ut F. G. I 2. 3. d) novum (VIII) cap. inc. A *3. e) auxilio A 2. f) repetere F 1. g) resistebat — paucitatem in exemplari quod codd. F. G. I 3 secuti sunt defuerunt. In F 1 corrector erasis vocabulis non auderet et alio supplemento (fort. metuens exercitus congregari non auderet, ut videtur) expuncto, supplevit: resistebat. Qui — non auderet; F *2 scripsit: et contra Romualdum c. L. f. exercitus non auderet; I 3: fortiter exerceri non auderet; F 4 post fortiter inseruit: et si palam; F 5 legit: fort. resistebat. Sed cum exercitum admove-re non auderet; G 1. *3. 4: cum fortiter exercitus non auderet; G 3. 3a: exercitus (exercitum 3a) imperatoris demoliebatur, ita tamen ut in eos cum expeditis; G 2 in loco raso alia manu: cum foras exercitum producere non auderet. h) tum A 2. i) manum manu A 3. k) eis B 1. l) iam F 4. G; iamque corr. iamiamque D 1. F 1, et ita ceteri D. A 2—6. B 1. 1a. 2. F 5. H. m) propinquaret D 1 e corr., et ita ceteri D. H 1; propinquasset C 2. n) que F 1. o) Qui — requirens des. A 1. 2. p) advenisset G 3. 4; veniret A 2. 3. 4. 6. D 1a. 2. 3. E 1. F *2. 4. 5. G 5c. I 2. L 1. q) rege F 1. r) Rumualdo hoc loco G 1. s) et i Neapolim A 2. t) revenire F 1. u) Accepta quoque A 2. v) ita A 1 e corr., 2—5. B 1. 2. C 1. D 1. F 1. G 1. 2. *3; soror G 3; sorore ceteri.

1) Non bene sibi cohaerere Pauli narrationem, patet. Fortasse, quae de Sesualdo refert pacem praecessisse, statuendum est.

Sesualdum^a ad muros duci praecepit, mortem^b eidem minatus, si aliquid Romualdo aut civibus de Grimualdi adventum^c nuntiaret, sed potius asseveraret, eundem venire minime posse. Quod ille ita se facturum ut ei praecipiebatur promisit; sed cum prope muros advenisset, velle^d se Romualdum videre dixit. Quo^e cum Romuald citius^f advenisset^g, sic ad eum locutus est: 'Constans esto, domine^h Romuald, et habensⁱ fiduciam noli turbari^k, quia tuus genitor citius tibi auxilium praebiturus aderit. Nam scias, eum hac^l nocte iuxta Sangrum^m.¹ fluvium cum valido exercitu manere. Tantum obsecro, ut misericordiam exhibeas cum mea uxoreⁿ et filiis, quia gens ista perfida^o me vivere non sinebit^p'. Cumque hoc^q dixisset, iussu^r imperatoris caput eius abscisum^s atque cum^t belli machina quam petrariam^u vocant^{*} in urbem proiectum^v est. Quod caput Romuald sibi deferri iussit idque lacrimans osculatus est dignoque in loculo tumulari praecepit².

9.^w Metuens igitur imperator subito^x Grimualdi regis adventum, dimissa Beneventi^{*} obsidione, Neapolim profici-^{p. 149.} scitur. Cuius tamen exercitum Mitola^y Capuanus comes iuxta fluentem^z Caloris³ fluminis in loco qui usque hodie Pugna dicitur vehementer adtrivit.

10.^a Postquam vero^b imperator Neapolim pervenit, unus ex eius^c optimatibus, cui^d nomen Saburrus^e erat, ab augusto, ut fertur, viginti milia militum expetiit, seque cum

*) L 1 add: quam vulgo dicimus mancolam.

a) ita hoc loco A 1. C 1, alii; Sesualdum B 1. F 1, alii; Sisualdum D 3. b) mortemque A 3. c) ita A 1. 2. 4. B 1. 2. D 1. E 1. F 1. G 1. 2. *3. G. Neap.; adventu A 3. C 1. D 2. 3, alii. d) vellet A *4; velle — advenisset des. F (in marg. suppl.). G. I 3. e) Qui A 2; Quod B 1. 2. G. Neap. f) deest B 1. 2. g) adveniret A 3. D 3. h) dome A 2; deest D 2. i) habes A 2. k) t. vel contristari G 5c. l) a F 1; ea G 1. m) Sangruum C 1; Sangrum corr. Sangrum G 1; sacrum F 4. G 3. 4. I 3. n) uxorem G 3. o) perfide A 2. p) sinebit corr. sinet D 1, et ita ceteri D. A 6. H 1; sinevit F 1. G. Neap.; sinet corr. sinet G 5a. q) deest G 1. 2. r) iussum F 1. s) abscissus G 3; abscisus C 1. D. — a. est A 1? D. t) deest D *3a. I 3. u) patriam A *3; petralia G 3; petrali G 4. v) proiectus D 1a. F 1. G 1 e corr. G 2. 4. I 3. — est deest A 1. D 3. G 2—4. w) hoc cap. praecedenti adjungit A 2. x) subitum A 2. B 1. D 1a. 2. 3. I 3, alii. — adventu F 1. y) Mitolam A 1; Mittola A 5. F 5. G 3. 4; Mitolo I 3; Mitalo A 2; Mitula D 1a; Mutula D 2; deest A 6. z) fluente G 1. 2. a) hoc cap. om. A *4. b) deest A 3. D 2. 3. c) eis G 2. 3. d) deest B 1. e) Saburus F 1.

1) Sangro in provincia Abruzzem. BE. 2) Similem narrationem multo post apud Constantinum Porphy., De adm. imp. c. 29, legi, Hirsch monuit, Benevent p. 22 n. 2. 3) Calore non procul a Benevento. BE. Ad hunc Pauli locum Camil. Peregrinius: 'Fluvium Calorem a Paulo pro Sabato dictum non dubito; quem prope Petrus diaconus in Auct. ad Ostiensem lib. IV, cap. 16 (SS. VII, p. 769) agnoscit hunc locum appellatum Pugna'. BI. Cf. Hirsch p. 23.

Romualdo pugnaturum^a victoremque spopondit. Qui cum accepto exercitu^b ad locum cui Forinus^{c.1} nomen est advenisset ibique castra posuisset, Grimuald, qui iam Beneventum advenerat, haec audiens, contra eum proficisci voluit. Cui filius Romuald: 'Non est opus', inquit; 'sed tantum partem nobis de exercitu^b vestro tribuite. Ego Deo favente cum eo pugnabo; et cum vicero, maior utique gloria^d vestrae potentiae adscribetur'. Factumque est; et accepta^e aliqua parte de patris exercitu, pariterque cum suis hominibus contra Saburrum proficiscitur. Qui priusquam bellum cum eo iniret, a quattuor partibus tubas insonare praecepit moxque super eos audenter^f inrupit. Cumque utraeque^g acies forti intentione pugnarent, tunc unus de regis exercitu nomine Amalongus^h, qui regium contum^{*} ferre erat solitus, quendam Greculum eodem contuloⁱ utrisque manibus fortiter percutiens, de sella super quam^k equitabat sustulit eumque in aera^l super caput suum^m levavit. Quodⁿ cernens Grecorum exercitus, mox inmenso pavore perterritus in fugam convertitur, ultimaque pernicie caesus, sibi fugiens^o mortem, Romualdo et Langobardis victoriam peperit. Ita Saburrus, qui se imperatori suo victoriae tropeum^p de Langobardis promiserat patrare, ad eum cum paucis remeans, ignominiam deportavit; Romuald vero, patrata de inimicis victoria^q, Beneventum triumphans reversus est patrique gaudium et cunctis securitatem, sublato hostium timore, convexit.**

668, Iul. 11. At vero Constans augustus cum nihil se contra Langobardos gessisse conspiceret^r, omnes saevitiae suae minas contra suos, hoc est Romanos, retorsit. Nam egressus^a Neapolim^s, Romam perrexit. Cui sexto ab urbe miliario Vitalianus papa cum sacerdotibus et Romano populo occurrit. Qui^t augustus cum ad beati Petri limina pervenisset, optulit

*) L 1 *add.*: quam vulgo vandum regis dicimus.

**) A 6 *multa inserit ex Vita S. Barbati*: Beatissimus vero Barbatus — migravit.

a) pugnaturus A 2. b) exercitum F 1. c) Foranus I 1. d) gloriae G 1. 2. *3. e) acceptam aliquam partem G 4. f) audienter G 1. 2. g) utraque A *3. D 2; utraque F 1; *deest* G. — pugnaret F 1. G. h) Amalungus G 5c; Amelongus F 2. i) contu D 1a; F 1. *2. G 1. 2. *3. 3. 4; conto A 2. 5. 6. B 1. 1a. H 1. I 2. 3, *e corr.* D 1; *contum corr.* comto E 1. k) quem A 2. B 1. F 1. G 1. 2. *3. 3. l) arca A 2; aerat F 1. m) *deest* G 4. n) Quo F 1. o) fugiendo C. D. G 5c. I 1. 2. p) tropheo G 3. 4. q) victoriam C. 1. F. G; *quod fortasse recipiendum erat.* r) conspiceret F 1. s) a N. G 3. — Roma F 1. t) Quia F 1.

1) *Forino inter Avellino et Nocera.* 2) *Sequentia ex G. pont. Vital.*; antiquitus instituta; quae — martyrum; imperiali iussu et Grecorum avaritia; sed — luit; a suis *et alia singula verba addidit Paulus.*

ibi pallium auro textilem^a; et manens apud Romam^b diebus duodecim, omnia quae fuerant antiquitus instituta ex aere in ornamentum civitatis deposuit, in tantum ut etiam basilicam^c beatae Mariae, quae aliquando pantheum vocabatur et conditum fuerat in honore omnium deorum, et iam ibi^{p. 150.} per concessionem superiorum principum locus erat omnium martyrum, discoperiret^d tegulasque aereas exinde auferret^e easque simul cum aliis omnibus ornamentis Constantinopolim transmitteret. Deinde reversus imperator Neapolim, itinere^f terreno perrexit civitatem Regium^g. Ingressusque Siciliam per indictionem septimam, habitavit in Syracusa^h, et tales afflictiones inposuitⁱ populo seu habitatoribus vel possessoribus Calabriae, Siciliae, Africae^k atque Sardiniae, quales^{663/64.} antea numquam audita sunt, ita ut etiam uxores^l a maritis vel filii^m a parentibus separarentur. Sedⁿ et alia multa et inaudita harum regionum populi sunt perpessi, ita ut alicui spes vitae non remaneret. Nam et vasa sacrata vel cimilia^o sanctarum Dei ecclesiarum imperiali iussu et^p Grecorum avaricia sublata sunt^q. Mansit autem imperator in Sicilia^r ab indictione^s septima usque in duodecimam; sed tandem tantarum iniquitatum poenas luit, atque dum se in balneo lavaret, a suis extinctus est. 668.

12. Interfecto igitur apud Siracusas Constante^t imperatore, Mecetius^u in Sicilia^v regnum arripuit, sed absque orientalis exercitus voluntate¹. Contra quem Italiae milites^w alii per Histriam, alii per partes Campaniae, alii vero a partibus Africae et Sardiniae venientes^x in Siracusas, eum vita privarunt. Multique^y ex iudicibus eius detruncati Constantinopolim perducti sunt; cum quibus pariter et falsi imperatoris² caput est deportatum.

a) ita F. G 1—4. I 3, cum G. pont.; textile A 1, alii; texto C *1. D 1; textum ceteri C. D. I 1. — auro deest E 1. b) Romanos A 3. C. D. c) basilicae A 2; basilica F 1. d) discooperiat A 6. e) eas esset post corr. excussisset F 1. f) in it. F 1. G 1. 2; per reno corr. terreno G 1. 2; tirreno G 3 e corr. G 5c. g) Regiam A 3. D 1a. 2. 3. *3a. 4. F *2. G 5c; regnum G 2; Civium C *1; Chium C 1. 2. I 1, corr. Regium D 1. h) Syragusa F 1. G 1. i) in suo F 1; in suo p. — Sardiniae intulit G. I 2; exercuit in I 3. k) Affr. A 3. D *3a. 3. F *2. 4. G. H 1. I 2. 3, et ita postea. l) uxorem G 1—4. m) filiis B 1, corr. filii D 1; filius G 3; filios G 1. 2. 4. 5. n) Sed — remaneret des. G *5. — et post suppl. F 1. o) similia A 3; chimilia H 1; cimelia D 4; ci(y)mbia C 1. I 1; cyboria C 2; communia A 6. — sacrarum A 3. p) e F 1. G 1. *3; deest G 2. 3. q) A 6 hoc loco inserit c. VI, 5. et V, 30. r) Sycelliam F 1. s) indictionem F 1. t) Constantem imperatorem C *1. u) Mececius B 1; Mecetius A *3; Metetius F 4. G 1. 2. *3. 4; Metentius F *2. I 3; Mecitius A *2; Mezentius A 2. D (1 e corr.). F 5. v) Si(y)ciliam F 1. G 1—3. w) milliae milites C 1, emiliae milites C 2; Italia gmillig milites I 1; inde fecit ed. Lind. militiae milites. x) vehementer in S. irruerunt eumque C. D. I 1. — e. v. p. des. C 2. y) Multisque F. G. H 5; Multi — detruncati multique C. D.

1) Paulus G. pont. Adeod., quae exscribit, male intellexisse videtur, ubi legitur: Mezezius, qui erat in Sicilia cum exercitu orientale, intartizavit et arripuit regnum. 2) simul et caput eiusdem intartae G. pont.

13.^a Haec¹ audiens gens^b Sarracenorum, quae iam^c Alexandriam et Aegyptum pervaserat^d, subito cum multis navibus venientes, Siciliam invadunt, Siracusas ingrediuntur multamque stragem faciunt populorum, vix paucis evadentibus, qui per munitissima castra et iuga confugerant montium, auferentes quoque praedam nimiam et omne^e illud quod Constans augustus a Roma abstulerat ornatum in aere et diversis speciebus; sicque Alexandriam reversi sunt.

14. Porro regis filiam^f, quam de Benevento obsidis^g nomine sublatam diximus², Siciliam veniens, diem clausit extremum.

15. Hoc tempore tantae³ pluviae^h tantaque tonitrua fuerunt, quanta anteⁱ nullus meminerat hominum, ita ut innumera hominum et animantium milia fulminibus essent
* p. 151. * perempta^k. Eo anno legumina, quae propter pluvias colligi^l nequiverunt, iterum renata et ad maturitatem usque perducta sunt^m.

663. 16. Atⁿ vero rex Grimuald, ereptis Beneventanis et eorum^o provinciis a Grecis, ad palatium suum apud^p Ticinum repedare disponens, Transamundum^q, qui dudum Capuae comes fuerat et^r ei ad^s percipiendum regnum strenuissime paruerat, data ei^t in matrimonium sua^u filia, Romualdi altera sorore, eum post Attonem^v, de quo superius diximus⁴, apud Spoletium ductorem effecit^w, indeque Ticinum reversus est.

17.^x Siquidem, ut superius praemiseramus⁴, Grasolfo^y Foroiulanorum duce^z defuncto, successor ei^a in ducato^b

a) hoc cap. post 15. collocat A 6. b) deest B 1. — Sarracenorum F 1. G 1. *3. c) deest C. D. d) pervaserant A 1 e corr. G 3. 4. I 2. e) omnem F. G; illudque corr. illum quem G 2, e' ita G 5a. c. D 3. I 1; illum quod A 4. f) ita A 1—4. B 1. 1a. 2. F 1. G 3 4; filia A 5. 6. C. D. F 4. G 1. 2. 5 et e corr. E 1. g) obsidem D 1. G 4. H 1; in A 1 alia manu super nomine scriptum est Gisa, quod post filia(m) receperunt A 5. C 1. 4. D 1. F *2. G 3. 4. H 1; D 1 vero illo loco erasit et post nomine collocavit, et ita ceteri D. h) pluvia A 2. i) antea A *3. 6. G; te C 1; deest A 6. k) hic desinit I 3. l) collige A 1; colligere B 1. 2. C 1. 2. 4b. D 1 (corr. colligi). F. G. m) in A 6 sequitur V, 13, tunc VI, 4. ex Beda interpolatum: Tempore Constantini — reperitur. n) Ad A 1 C 1. F 1. G 3. o) horum G 4; relicorum C 1; Grecorum C 2. 3. I 1. p) ap. T. des. A 3. q) Trasam A 2. G 4; Transem. F 1; Thras. C *1. r) et — paruerat des. G 5c. s) post suppl. F 1. t) enim A 1. u) suam filiam R. alteram sororem C *1. 1. 2. D 1 (corr. ut ed.); alteram sororem G 1—3. v) Adtonem B 1; Tatonem A 1. D 1a. F 1. 4. G 3. 4; Tattonem D 2. G 1. 4. *5. 5c; Catonem F *2. w) efficit A 3. F. G; effectus C 1; effectus est C *1; fecit C 4. — indeque — est des. C. D. x) *Sequentia* — quondam Gundiperga (V, 40) des. B 1, *quaternionem deperdito*. y) Grasolfo Foroiulanum F 1; Foroiulanarum G 1. z) ducem F 1. G 1. 2. a) eius C. H. I 1, corr. ei D 1. b) ita A 1. 2. 4. 5. B 2. F 1. 4. G 1. 2. 4; ducatum F 5. G 5a. H 1; ducatu A 3. 6. C. D. G 3.

1) Haec quoque ex G. pont., sed pluribus additis vel mutatis. 2) C. 8.
3) Ex G. pont. l. l.; sed innumera milia Pauli sunt. 4) IV, 52.

Ago datus^a, de cuius nomine usque hodie domus quaedam intra^b Foroiuli^c constituta domus Agonis appellatur. Quo Agone^d mortuo, Foroiulanorum ductor Lupus efficitur. Hic Lupus in Grados^e insulam, quae non longe ab Aquileia est, cum equestri exercitu per stratam quae antiquitus^f per mare facta fuerat introivit, et depraedata ipsa civitate, Aquileiensis ecclesiae thesauros exinde auferens, reportavit. Huic Lupo, quando Grimuald^g Beneventum perrexit, suum palatium commendavit.

18. Qui Lupus dum rege absente multa insolenter aput Ticinum egisset, quippe quem^h reversurum non aestimaret: revertente rege, sciens, eidemⁱ ea quae non recte gesserat displicere, Foroiuli^k petens, contra eundem regem suae nequitiae conscius rebellavit.

19. Tum^l Grimuald, nolens civile bellum inter Langobardos excitare, regi Avarum^m cacanoⁿ mandavit, ut in Foroiuli^o contra Lupum ducem cum exercitu veniret eumque bello^p protereret. Quod et factum est. Nam veniente cacano cum magno exercitu, in loco qui Flovius^q dicitur^r, sicut nobis retulerunt seniores viri qui in ipso bello fuerunt, per tres dies Lupus dux cum Foroiulanis adversus cacani exercitum^r conflixit. Et prima^s quidem die validum eius exercitum, paucis suis vulneratis, prostravit^t. Secunda^u vero die, iam aliquantis e suis vulneratis et mortuis, pari modo multos^v ex Avaribus extinxit. Tertia vero die, iam pluribus ex suis sauciatis^w sive peremptis, nihilominus magnum cacani exercitum delevit praedamque copiosam invasit. At vero die quarto tantam super se multitudinem conspexerunt venientem, ut vix per fugam evadere possint^x.

*20. Ibi^y itaque Lupo^z duce perempto, reliqui qui^{p. 152.} remanserant sese per castella communiunt. Avars vero per omnes eorum fines discurrentes, cuncta rapinis invadunt vel

a) d. est C 1; Agodacus G 4, corr. Agodictus A 6; Agodagus A 1. F 1. 4. G 1; Agoda... G 2; Adogadus A 2; Adgadus B 2. 3; Ago dux B 1a; Ago fuit e corr. D 1, et ita ceteri D. H 1; datur Ago G 5. 5a; Ago est constitutus F 2. b) deest G 2. c) Foroiulio A 2; Foroiulii G 3. d) Ago A 1. e) Grados D 1. F 1. G 1. 3. L; ingressus G 2. f) antecitus A 1. g) Grimualdo A 2. h) cum G 4; quia eum C. D. I 1. i) reliqua hujus cap. des., spatio dimidiae columnae vacuo relicto E 1. k) ita A 1 hoc loco; Foroiuli A 2; Foroiuli vel Foroiulii A 3. F 1, alii. l) Tunc C. D. F. G. H. I. m) Avarorum C 1. 1. n) cacano G 3, corr. cacano D 1a. G 4. o) Foroiuli F 1. p) bellum C 1; protereret F 1; perterreret F 4. 5. G 1-4. 5. 5a; procuteret G 5c. q) ita A 1-5. F 1. G 4; Fluvius corr. Flovius G 1; Fluvius A 6. B. C. D. F 4. G 2. 3. H 1. I 1; Fluius A 3. r) exercitu F 1. s) deest G 1. t) prostr. — vuln. des. I 1. 1a. a'. u) secundo v. iam G 1. 2; iam deest A 3. G 5. v) multis F 1. G 1. 2; deest G 3. w) saucitatis F 1. G 1. 2. — sive perempti sunt F 1. x) possit eadem manu corr. possint A 1; possit A 4. G 1-4; possent e corr. D 1, et ita ceteri D, alii. y) Abiit A 2. z) Lupone G 2. 3. 4. — ducem F 1. G 1. 2.

1) *Fluvius Frigidus in valle Wippach provinciae Krain.* BE.

subposito igni conburunt. Qui cum per aliquot^a dies hoc facerent, a Grimualdo eis mandatum est, ut iam a^b devastatione quiescerent. Qui legatos ad Grimualdum mittunt, dicentes, Foroiuli se^c minime relicturos, quam armis propriis conquisissent.

21. Tunc Grimuald necessitate^d compulsus exercitum quoadunare^e coepit, quatenus Avars de suis finibus exturbaret. In medio itaque campo sua castra et^f Avarum hospitium^g componens, cum exercitus^h partem exiguam haberetⁱ, eosdem ipsos quos habebat diverso habitu variisque instructos armis ante oculos legatorum per dies aliquot, quasi novus iugiter exercitus adventaret, frequenter transire fecit. Avarum vero legati dum eundem ipsum^k exercitum aliis et^l aliis modis praeterire^m conspiciunt, immensam Langobardorum multitudinemⁿ esse, crediderunt. Quibus Grimuald ita dixit: 'Cum omni hac^o quam vidistis exercitus multitudine statim super cacanus inruam^p et Avars^q, nisi de Foroiulanorum finibus velociter^r exierint'. His visis et auditis legati Avarum cum haec suo regi nuntiassent^s, mox cum omni suo exercitu ad proprium reversus est regnum.

22. Denique Lupo^t hoc modo ut praemisimus interempto, Arnefrit^u, eius filius, voluit in loco patris aput Foroiuli optinere ducatum. Sed metuens Grimualdi regis^v vires, fugiit^w ad Sclavorum gentem in Carnuntum, quod corrupte vocitant Carantanum¹. Qui postea cum Sclavis adveniens, quasi ducatum^x eorum viribus resumpturus, aput Nemas castrum², quod non longe a^y Foroiuli distat, inruentibus super se Foroiulanis, extinctus est.

23. Deinde ordinatus est aput Foroiuli dux Wechtari^z, qui fuit oriundus de Vincentina^a civitate, vir benignus et

a) aliquid F 1. b) *deest* A 3; ad devastationem A 2; devastationem F 1. c) e F; neminem se r. quos (quas C *1) a. C *1. D 1. 2. 4. I 1. d) necessitatem A 2. F 1. e) *ita* A 1. 2. F 1. G 1—4; *coadunari* C 4b. D *3a. G 5a. — *praecepit* A 3. C. D. I 1. f) *deest* D 3. 8; e. inter sua c. et G 5c. — Habarum F 1. g) hostium conspiciens *e corr.* D 1, *et ita ceteri* D. H 1. h) exercitum F 1. i) habere F 1. G 1. 2; et cacanus legatos ad eum mitteret *add. ed. pr. Lind. cett.* k) per i. A *3. l) et a. *des.* C 1; aliisque A 3. m) *preterito* F 1. — venire F 4. G. n) *multitudine* F 1. o) *deest* C 1—3. I 1. — quem A 2. F 1. p) *deest* C 1, *ubi post Avars alia manu suppl. inrumpimus.* q) Avarum exercitum disperdam C. D. H 1. I 1. 2. r) *deest* G 2. s) *nunciasset* F 1. t) Lupo C 1; Lupone G 1—4. u) Arnefrid C 2. 5. F 4; Arnefried C 1; Arnefrit *corr.* Arnifret G 3; Anefrit A 2; Varnefrid G 1. 2; Warnefrit G *5. 5c; Warnefrid G 5a; Warnefridus D 2. 3. v) *deest* A 3. w) *ita* A 1. 2. 4. 5. B 2. F 1. 4. G 1—4. L 1; fugit C. D, *alii.* x) ad d. A 2. y) *deest* A 2. z) *ita* A 1. F 4. G 3. 4; Wechtari F 1. G 1. 2; Wectari A 4. 5. C 1. D 1. G *5. 5a. I 1, *postea etiam* A 2. F 1 (*semel* Wectarit); Wectarit D 3; Wectarith D 4; Vectari B 2. E 1, *nonnumquam etiam* C 1. D 1; Wictari A 2. 3. C 2. H 1, *raro etiam* A 1. a) *Vicentina* A 2. 4. B 2. F 4. G 3. H 1; *Vicentena* C *1; *Vicentia* A 5. D 2. G 4. 5, *corr.* *Vicentina* E 1; *Vicentia* F 5. G 1. 2; *Vicentana* I 1.

1) *Carnuntum* *vetus falso cum Sclavorum provincia Carantana conjunctum esse, vix est quod moneamus.* 2) *Nunc vicus Nimis.* BE.

populum suaviter regens. Hunc^a cum audisset Sclavorum gens Ticinum^b profectum esse, congregata valida multitudine, voluerunt super Foroiulanum^c castrum inruere; et venientes castrametati sunt in loco qui Broxas^d dicitur¹, non longe a Foroiuli. Secundum divinam autem dispositionem^e contigit, ut dux Wechtari superiori vespere a^f Ticino reverteretur nescientibus Sclavis^g. Cuius comites cum ad propria, ut adsolet fieri, remeassent, ipse hoc nuntium^h de Sclavisⁱ audiens, cum paucis viris, hoc estⁱ viginti quinque, contra eos progressus est. Quem Sclavi^k cum tam paucis venire conspicientes, inriserunt, dicentes, patriarcham^l contra se cum clericis adventare^m. Qui cum ad pontemⁿ Natisionis² fluminis, qui ibidem est ubi Sclavi residebant^o, propinquasset^p, cassidem sibi de capite auferens, vultum suum Sclavis ostendit; erat enim calvo capite. Quem dum Sclavi, quia ipse esset Wechtari, cognovissent^q, mox perturbati, Wechtari adesse clamitant^r, Deoque eos exterrente^s, plus de^t fuga quam de proelio^u cogitant. Tunc super eos Wechtari cum paucis quos habebat inruens, tanta eos strage prostravit^v, ut ex quinque milibus viris vix pauci qui evaderent remanerent.

24. Post hunc Wechtari Landari^w apud Foroiuli ducatum tenuit. Quo^x defuncto, ei Rodoald^y in ducato^z successit.

25. Mortuo igitur, ut dixeramus^a, Lupo^b duce, Grimualdus rex filiam eius nomine Theuderadam^c suo filio Romualdo, qui Beneventum regebat, in matrimonium tradidit. Ex qua inde^d tres filios, hoc est Grimualdum, Gisulfum^e necnon et Arichis^f, genuit.

26. Rex quoque Grimuald de omnibus illis, qui eum,

a) Hoc G. b) T. ad regem p. A 3. 3; et T. Wechtari profectum esse G 5. 5c. c) Foroiulanos G 3. 4; Foroiul(i)anorum C. D. F 5. I 1. d) Proxas G 5. e) dispositione G 1. 2. f) *deest* G 3. 4. g) Sclavis F 1. G 1. h) nuncio G 3. 4. 5. i) cum *add.* A 3. C. D. I 1. k) Sclavis F 1. G 1. l) patriarcha *contra* se F 1. m) adventaret F 1. n) ponte F 1. G 1-4. o) sedebant A 3. p) propinquasset A 2. 5. C 1. F 4. G 3. 4. 5a. q) cognovisset F 1. G 1. 2. r) clamitat G 1. 2. — Deoque *e corr.* G 1. 2. s) exterrentem F 1. t) de f. *e corr.* F 1. u) consilio C. D. I 1; de *deest* G 3. v) percussit F 2a. G; p. — milibus *des.* F 1, *post suppleta*; ex q. m. v. *des.* F 4. 5. G; viris *deest* B 1. 4b. w) Landri A 3; Laudari A 5. B 3. D 1. G 1. 2. 5. 5c; Laudarit D 3; Laudarith D 4; Laudaria D 2. x) Quod F 1. G 2. y) Rodoaldi? F 1; Rodoalt D 1; Roduald G 3; Romoald A 1; Romualdus D 2. z) *ita* A 2. B 2. F 1. G 1. 2. 4. I 2; ducatu A 1. 3. 4. 5; ducatum C. D. F 5. I 1. a) diximus A 3. 6. B. C. D. E 1. F 5. H. b) Lupone F 4. G. c) Theuderatam A 4. F 4. G 1. 2. 5a; Teuderatam G 3. 4; Teuderadam B 2; Theoderatam A 2. G 5; Theoderatam F 2. G 5c; Theoderadam A 3; Theoderam A 3. d) idem B 1a. 3. D 3; isdem D 1 *e corr.*, et *ita alii* D; deinde G 5; *deletum* G 2; *deest* C. D. 2. F 5. I 1. 2. e) et Gis. F. G. f) Arichi F 1.

1) *Bethmann de castello quodam Purgessimo prope pontem mox memoratum cogitavit; alii, quos affert, de Prosasco ad fontem Natisionis; alii de Borgo Bressana suburbio urbis Cividale.* 2) *Ponte de' Schiavi prope S. Pietro de' Schiavi.* BE.

quando Beneventum profectus fuerat, deseruerunt^a, suas^b iniurias ultus^c est.

27. Sed et Forum Populi, Romanorum civitatem^d, cuius cives eidem adversa^e quaedam intulerant^f Beneventum proficiscenti missosque^g illius euntes et redeuntes a Benevento saepius laeserant, hoc^h modo delevit. Quadragesimorumⁱ tempore per Alpem Bardonis^j Tusciam^k ingressus, nescientibus omnino Romanis, in ipso sacratissimo sabbato^l paschali super eandem^m civitatem, ea hora quaⁿ baptismum^o fiebat, inopinate inruit, tantamque^p occisorum stragem fecit^q, ut etiam diacones^r ipsos^s, qui infantulos^t baptizabant, in ipso sacro fonte perimeret^u. Sicque eandem urbem deiecit^v, ut usque hodie paucissimi^w in ea commaneant habitatores.

28. Erat quidem^x Grimualdo contra Romanos non mediocre odium, pro eo quod^y eius quondam germanos Tasonem^z et Cacconem^a in sua fide^b decepissent². Quam ob causam Opitergium civitatem, ubi ipsi extincti sunt, funditus destruxit eorumque qui ibi habitaverant^c fines Foroiulani Tarvisianisque^d et Cenetensibus^e divisit.

* p. 154.

*29. Per haec tempora Vulgarum^f dux Alzeo nomine, incertum quam ob causam^g, a sua gente digressus^h, Italiam pacifice introiens, cum omni sui ducatus exercituⁱ ad regem Grimuald venit^k, ei se servituum atque in eius patria^l habitaturum promittens. Quem ille ad Romualdum^m filiumⁿ Beneventum dirigens, ut ei cum suo populo loca ad habitandum concedere deberet^o, praecepit³. Quos Romualdus dux^p gratanter excipiens, eisdem spatiosa^q ad habitandum

a) deseruarunt G 1. 2. b) sua F 1. c) *deest* D 1. d) civitate F 1; civitates G 1—4; R. cuius eiusdem civitatis cives D 2. e) adversam G 3. f) intulerunt A 1. B 2. C. D 1. F 4. G. I 1. 2. g) missoque F 1. h) modo eos A 3. i) quadragesimae B 1a. F 4. 5. G. I 1; quadragesimali A 6; quadragesimi D 2. k) Tusciae G 3. 4. l) *deest* G 2. m) eadem G 3. n) quo C 1. 2. G 3; quem G 4. o) baptismo G 3. 4; baptismus C 2. 3. F *2. G 5c. p) tantumque F 1. q) facit F 1. r) *deest* G 5c. s) ipso F 1. t) infantulo F 1; infantibus G 1. 3. 4. u) perimerent A 5. 6. D 1. G 3; peremeret F 1; peremerunt G 4. v) delevit A *3. w) paucissimis F 1. x) quidam A 1. 2. B 2. D 1. F 1. G 2; quida (quidā?) *Pal. Ass.*; *deest* E 1. y) q. e. *post suppl.* G 1. z) Tassonem C *1. 1. 2. D 2. G 1. 2. a) Caconem A 2. C 1; Caccanem G 2. b) fidem F 1. c) *ita Paulum scripsisse vel saltim scribere voluisse putarim*; hauerant A 1; auerant A 2; aderant A 3. C. D; erant A 4; aberant B 1a. 2; habuerant F. G. I 2, *corr.* habitaverant F 1. G 1. 2, *et ita* F 2. G 5c, *sed etiam* A 5; habitaverunt A *3. E 1. d) Tharv. F 1. G 2; Tarvisiensibus C 3; *deest* G 5c. e) Cenetenensibus C 1. f) Walgarum F 2. G 3. 4; Bulgarum C *1. 2. 3; Bulgorum D 1. 2. — Alzegone A *3; Algeco A 3; Alzeo G 4. g) causa *Pal. Ass.* h) digressus *Pal. Ass.*; degessus *corr.* digressus G 3; digressus est Italiamque D *3a. 3; est *post add.* G 4. i) exercitus F. G. k) Grimo advenit, *post superscr.* ald F 1; Gr. advenit F 4. G 1. 2; Gr. advenisse serv. G 3. 4. l) patriam F 1. G 1. 2. m) Romoald F 1, *et ita infra* n) suum *add.* C. D. H 1 I 1. o) debere G 1. 2. p) *deest* C. D. G 5a. I 1. q) speciosa G 1. 2. 4; preciosa F 1.

1) *Bardi prope Parmam.* 2) *V. supra IV, 38.* 3) *Theophanes a. 671 (Historia miscella) rem aliter narrat.*

loca, quae usque ad illud tempus deserta erant, contribuit, scilicet Sepinum^{a.1}, Bovianum et Iserniam^b et alias cum suis territoriis civitates, ipsumque Alzeconem, mutato dignitatis nomine, de^c duce gastaldium vocitari praecepit. Qui usque hodie in his ut diximus locis habitantes, quamquam et Latine loquantur, linguae tamen^d propriae usum^e minime amiserunt.

30.^f Igitur extincto, ut diximus^g, apud Siciliam Constante augusto, punitoque qui ei^g successerat Mezetio^h 668. tyranno, Romanorum regnumⁱ Constantinus, Constantii^k augusti filius, suscepit regendum, Romanisque principatus est annis decem et septem. Constanti^l sane temporibus Theodorus^m archiepiscopus et Adrianus abbas, vir aequaeⁿ doctissimus, a Vitaliano papa missi in Britanniam, plurimas^o ecclesias Anglorum^p doctrinae ecclesiasticae fruge^q foecundarunt. E quibus Theodorus archiepiscopus^r peccantium iudicia, quantis^s scilicet annis pro unoquoque peccato quis poenitere debeat, mirabili et discreta consideratione descripsit^t.

31.^u Insequenti post tempore mense^s Augusto a parte^{676?} orientis stella cometis^v apparuit nimis fulgentibus radiis^w, quae post semet ipsam reversa^x disparuit. Nec mora, gravis pestilentia ab eadem parte^v orientis secuta, Romanum populum devastavit. His diebus Domnus^z papa Romanae⁴ ecclesiae locum qui Paradisus dicitur ante basilicam^a beati apostoli Petri candidis et^b magnis marmoribus mirifice stravit.

32. Hac tempestate Francorum regnum apud Gallias c. 675.

a) Sepianuovianum F 1; Sepianum G. I 1. — Bevianum A *3; Ovianum G 3. 4; Hovianum G 1; Obvianum G 2. b) Hiserniam A 2; Isernia F 1. c) n. duce egastaldium C 1. d) et t. G 1. 2. e) usu A 1. F 1. G *5; usi G 1—4. — minime deest B 2. f) hoc cap. om. A 6. g) eis A 1. h) ita vel Mezetio A 1—3. C 1. G; Mezetio C *1. F 1; Mec(z)entio D 2. 3, alii. i) sequentia — cui cum responsum esset (c. 33) des. G 1, folio absciso. k) Constantis D 3; Constantie G 3. 4. l) ita A 1. 2. *2. 4. F 1. G 2—4; Constantii A *4. I 1; Constantis A *3. 5. B 1a. C. D. H 1; Constanto B 2; Constantini A 3. F 5. — ante A *3. m) Theoderus A 3; Teodorus G 3; Teudorus G 4 semel. n) vireaque corr. vireque A 1; viri e(ae)que A 3. I 1; virique C 1; vereque G 2. 3. 5a; vere G 3. *5; veri G 5c. — doctissimis C 1; doctissimi G 2. I 1. o) plurima F 1. G 2. p) Angulorum A 1, corr. Anglorum C 1; Angularum F 1; Angelorum G 2. q) grege A 2. r) episcopus C. D. I 1. s) quanti F 1. t) describit F 4. G; consistit E 1. u) hoc cap. antecedenti adjungit G 5c. v) comates G 3; cometis C 1; cometes A 2. D 2. 3, alii. w) radii F 1. x) digressa F 4. G; diversa F 1. *2; deest F 5; in Pal. Ass. diue legi videtur. — dirapuit F 1. y) partem F 1. G 3. z) Domnus corr. Donus A 1. D 1. E 1; Donus A 2. 3. 5. D 3; Donnus B 2. C 4b; Dominus D 2; donum F 1; donis papae corr. Donus papa G 2; domnus Odo p. H 1. a) basilica F 1. b) et m. des. A 1? G; set corr. et magnis F 1.

1) Sipicciano; Sergna; prope quas etiam Bovianum situm erat. 2) Supra V, 6. Quae sequuntur — fecundarunt ex Beda sumta. 3) Ex G. pont. Don. Insequenti post tempore; cometis et Rom. pop. dev. add. Paulus. 4) Hic atrium b. Petri apostoli superiore, qui est ante ecclesia in quadriporticum, magnis marmoribus stravit. G. pont.

*p. 155. Dagipertus^a regebat, cum *quo rex Grimuald pacis firmissimae foedus inierat¹. Cuius Grimualdi vires Perctarit etiam apud Francorum patriam constitutus metuens, egressus e^b Gallia, ad Britanniam insulam Saxonumque regem propere disponit.

33. At vero Grimuald nono die^c post fleotomum^d in suo palatio constitutus, accepto arcu^e cum^f columbam^g sagitta percutere nisus esset, eius brachii vena disrupta est. Cui, ut ferunt^h, medici venenata medicamina supponentesⁱ,
671. eum ab^k hac funditus privarunt luce. Hic in edicto, quod^l Rothari rex composuerat, aliqua^m capitula legis, quae ei utilia visaⁿ sunt, adiecit². Fuit autem corpore praevaleidus, audacia primus^o, calvo capite, barba prominenti, non minus consilio quam viribus decoratus. Sepultum autem est corpus eius in basilica beati Ambrosii confessoris, quam dudum ipse intra Ticinensem^p construxerat civitatem. Hic, post mortem Ariperti regis expleto iam anno uno^q et mensibus tribus, Langobardorum regnum invasit, regnavitque ipse annis novem, relicto Garibald, filio suo, quem^r ei Ariperti regis filia genuerat, rege adhuc puerilis aetatis. Igitur, ut dicere coeperamus, Perctarit egressus de Gallia, navem ascendit, ut ad Britanniam^s insulam ad regnum Saxonum^t transmearet. Cumque iam aliquantum per^u pelagus navigasset, vox a litore audita est inquirentis, utrum Perctarit in^v eadem nave consisteret. Cui cum responsum esset, quod^w Perctarit ibi esset^x, ille qui clamabat subiunxit: 'Dicite illi, revertatur in patriam suam, quia tertia die^y est hodie, quod Grimualdus ab hac subtractus^z est luce'. Quo^a audito, Perctarit

a) Dagibertus B 2. F 2. 5. G 2; Dagobertus A 3. B 1a. C. D. G 4. *5. 5a. H 1. I 1. 2. b) a G 2. *5. c) non hodie A 1. 2 (odie *superscr.* h). G 2 (*eraso h corr.* nono die); n. d. *des.* F 1. H 1. d) fleotomum A 1. 4; fleotum A 3; fleotomum G 3, *corr.* fleotomum D 1, *et ita alii* D. F 1 *e corr.* I 2; fleotemum A *3. 5; fletumum G 2; fleutumum G 3; fletomiam G *5; fleotomium D 2; flebotomum A 6. C 4. 5. D 3. F *2. 4. H 1; fleubotomum C *1. 1. 2. I 1; flebotomiam *e corr.* G 5a. e) arcum G 2. f) *post suppl.* A 1, *et ita* G 2—4. I 1; *ante nono collocant* A 3. C. D. I 1 *et e corr.* F 1, *ante accepto* A *3; *deest* A 2—6. B 2. E 1. F. g) columba G 2. 3. h) fertur A 3. G 3; *deest* F 5. i) *superp.* F 1. G 2. k) *deest* G *5. I 1; ab ha F 1; *hanc corr.* hac G 2. l) que G 2. m) aliquaque A 1. B 2. E 1. F 1. G 2; alioquoque A 2; alia quoque A *4. D *3a. 3. G 3. 4. H; aliqua quoque A 4—6. C. D 1. 2. F 1. *2. I 1. 2; alia queque G 5a; aliaque F 5. G *5. n) vise A 1. o) prius *corr.* eadem manu primus A 1; pronus F 4. G. p) Ticinense contraxerat F 1. q) *deest* F 1. r) que F 1. s) Britannia F 1. t) Saxorum A 1 *saepius*. u) post F 1? G 1. — pelagum A 2. v) in — ibi *des.* A *3. w) *pergit* G 1. x) *sequentia hujus cap. om.* A 6. y) *ita* A 1. 2. F 1. G 1; *dies ceteri.* — est — reversus *des.* E 1. z) subtractus A 2. a) Quod F 1.

1) Hic Pauli locus Mabillonio in praefatione partis primae saeculi quarti Benedictini lucem praebuit ad investigandam Dagoberti II. restitutionem in Austrasiae regnum, ob quam scriptores ferme omnes rerum Francicarum maxime laborant. Negant alii Paulo fidem, et pro Dagoberto Clotharium III. vel Childericum reponunt, pluribus innixi argumentis. BI. 2) LL. IV, p. 91.

statim post se reversus est, veniensque ad litus, invenire personam non potuit^a, quae^b ei de Grimualdi morte nuntiavit; unde arbitratus est, non hunc hominem, sed divinum nuntium fuisse. Exindeque^c ad patriam tendens, cum ad claustra Italiae venisset, iam ibi omnia obsequia palatina omnemque^d regiam dignitatem cum magna Langobardorum multitudine^e praeparatam, se^f repperit expectari^g. Itaque Ticinum reversus, exturbato Garibaldo^h puerulo a regno, ab universis Langobardis mense tertio post mortem Grimualdi in regnum levatus est. Erat autem vir pius, fide catholicus, 672. iustitiae tenax pauperumque largissimus nutritor. Qui statim Beneventum misit exindequeⁱ Rodelindam^k suam coniugem et Cunincpertum^l filium suum^m revocavit.

*34. Quiⁿ ut regni iura suscepit, in loco illo qui a parte^p p. 156. fluminis Ticini est^o, unde ipse olim fugerat, monasterium quod Novum appellatur Domino^p et liberatori suo in honore^q sanctae virginis et martyris^r Agathae^s construxit^t. In quo multas virgines adgregavit rebusque et^t diversis pariter eundem locum ornamentis ditavit. Regina vero^u eius Rodelinda basilicam sanctae^v Dei genitricis extra muros eiusdem civitatis Ticinensis, quae Ad perticas appellatur, opere mirabili condidit ornamentisque mirificis decoravit. Ad perticas autem^w locus ipse^x ideo dicitur, quia ibi olim perticae, id est traves, erectae steterant, quae ob hanc causam iuxta morem Langobardorum poni solebant: si^y quis enim in aliquam^z partem aut in bello aut quomodocumque extinctus fuisset, consanguinei eius intra sepulchra^a sua perticam figebant, in cuius summitate columbam ex ligno factam ponebant, quae illuc versa esset^b, ubi^c illorum dilectus obisset, scilicet ut sciri possit^d, in quam^e partem his qui defunctus fuerat quiesceret.

35. Igitur Perctarit, cum solus per annos septem regnasset,

a) poterat A *3. b) qui F. G. c) que *deest* A 2. d) omneque G 1. 2. e) multitudinem C 1. 2. G 3. 4. f) esse C. H 5a. I 1. 2; *erasum* D 1; *deest* D 1a. 2. *3a. 3. 4. F 5. H 1. g) expectare A 2. D (1 *e corr.*); *expertari* F 1. 4; *perctari* G 3; r. Exinde Perctari(th) Ticinum C. I 1; Exinde itaque Bertaridus Tic. *ed. Lind. cett.* h) Grimbaldo F 1; exturbaldo p. G 2. — puero C *1. 1. G 1. i) que *deest* F. G. H. I 2; et exinde *e corr.* G 2, et ita G 5. k) Rodol. G 1. 2. — suam *deest* F. G 2. 3. l) ita A 1? F 1; Cunibertum D 3; Chunibertum D 2. m) *deest* A 2. *3. n) Que F 1. o) *deest* G 1. 2. p) *deest* G 3. q) honorem A 3. 5. C 1. F 1. G 1. 3. 4. — in — construxit *des.* A 4. r) martyrae A 1. C *1; Mariae C 1; virg. Mariae et m. A. G 5c. s) Agathis A *3. t) *deest* C. I 1. u) uxor *post add.* F 1. v) *deest* G. w) *deest* G 3. x) iste F 1. y) Si — ponebant *in marg. post suppl.* F 1, *des.* F 5. z) aliqua parte D 3. F 1 *in suppl.* a) sepulchrum A 1; sepulturam suam G 5. b) esse F 1. c) ubi — possit *des.* D 1a. d) posset B 1a. G 3—5. I 1. 2, *alii*; possent F *2. e) qua parte D 3.

1) *Ticinensium rerum scriptores ob eam causam s. virgini Agathae sacrum hoc templum a Bertarido constructum ferunt, quod nocte praecedente festum ejusdem s. virginis per civitatis moenia e regione amnis demissus Grimoaldi furorem declinaverit.* BI.

680. octavo iam anno Cunincpert^a filium suum in regno^b consortem adscivit, cum^c quo pariter per decem annos regnavit.

36. Cumque in magna pace degerent et ex omni parte in circuitu tranquillitatem haberent, surrexit contra eos filius iniquitatis Alahis^d nomine, per quem in regno Langobardorum, perturbata pace^e, maximae populorum factae sunt strages. Hic dum dux^f esset in Tredentina^g civitate, cum comite Baioariorum^h, quem illi gravionem dicunt, qui Bauzanumⁱ et reliqua castella regebat, conflixit eumque mirifice superavit. Qua de causa elatus, etiam contra regem suum Perctarit manum levavit atque se^k intra Tredentinum^l castellum rebellans communivit. Contra quem rex Perctarit progressus, cum eum^m extrinsecus obsideret, inopinate subito Alahis cum suis civitateⁿ egressus, regis castra protrivit regemque ipsum fugam petere^o compulit. Qui tamen postmodum, faciente^p Cunincperto, regis filio, qui eum iam olim diligebat, in regis Perctarit gratiam reversus est. Qui rex cum eum interficere aliquotiens vellet^q, Cunincpertus, eius filius, hoc fieri semper prohibuit, reputans eum de reliquo fidelem existere; nec destitit^r patrem optinere, quin etiam ei ducatum Brexiae^s contribueret; reclamante saepius patre^t, quod in suam hoc Cunincpert perniciem faceret, qui hosti suo ad regnandum vires praeberet. Brexiana denique^u civitas magnam^v semper nobilium Langobardorum multitudinem habuit, quorum auxilio metuebat Perctarit Alahis potentio-rem fore^w. His diebus rex Perctarit in civitate Ticinensi portam^x contiguam palatio, quae et Palatiensis^y dicitur, opere^z mirifico construxit.

* p. 157. *37. Qui cum decem et octo annos^a, et primum solus et post^b cum filio^c, regnum tenuisset¹, ab hac luce subtractus

a) ita A 1. 3. F. G; Cunipert A 2; Cunincpertum C 1; cf. p. 179 n. u et x.
 b) regnum A 1. D 3. c) cum — regnavit et sequens cap. om. A *4. d) Halahis hoc loco A 1. F 1, postea Alahis; Halachis C 1. D 1. E 1; Halais A 2; Alais A 6; Alachis D 1. G 2, alii plerumque. e) deest A 1; quae sequuntur — tantorum beneficiorum (c. 38) des. G 1, folio exciso. f) deest C 1. g) ita A 1. 4. D 1. F 1. G 2. 4; Trad. A 2; Trid. ceteri. — civitatem G 2. h) com commite Baldariorum G 2. i) Pauzanum C. D; Baptizanum G 3. 4. k) intra se F 1. G 2. l) ita A 2. F 1. G 2. — castrum A *3. 3. m) eo G 3. 4. n) civitatem C 1. G *5. I 1 (ubi ingressus); de c. e. D 3. o) peteret A 1. p) deest G 2. q) voluisset I 1. r) desistit A 1. — apud patrem A 3, e corr. D 1. F 1, et ita ceteri D. G 5a. c. I 2; a patre o. A *3. s) apud Brexias ei d. A 3. t) patrem que G 2. u) vero D 2. 3. v) magna A 1. G 3. I 2. w) forem F 1. x) in cod. G 2 hoc loco folio desinente, sequens valde est mutilatum; post quod plura prorsus exciderunt usque ad VI, 6; G 2a haec exscripsit, priora vero — exosos habebat (V, 38) omisit. y) Palatinensis C 1—3. D 1. 2. I 1; Patilensis D *3a. 3 (in marg.: vel Palatensis). 4; Platinensis F 2; Placiensis F *2; que ad Palatiensis A 2; q. ad Palanensis A 6. z) deest A 3. a) ita A 1; annis F 1, ceteri. b) postmodum A *3. c) f. suo D 2. 3.

1) Non est sibi constans Paulus in Bertaridi regis annis enumerandis; antecedenti quippe cap. 35. decem et septem tribuit, hic decem et octo. BI.

est, corpusque illius iuxta basilicam domini Salvatoris, quam ^{688?} Aripert, eius^a genitor, construxerat, sepultum est. Fuit autem statura^b decens, corpore pleno, mitis per omnia et suavis. At vero Cunincpert rex Hermelinda^c ex^d Saxonum Anglorum genere duxit uxorem. Quae^e cum in balneo Theodotem^f, puellam ex nobilissimo Romanorum genere ortam^g, eleganti corpore et^h flavis prolixisque capillis pene usqueⁱ ad pedes decoratam vidisset, eius pulchritudinem suo^k viro Cunincperto regi laudavit. Qui ab uxore^l hoc libenter audire dissimulans, in magnum tamen puellae exarsit amorem^m; nec mora, venatumⁿ in silvam^o quam Urbem^p appellant perrexit secumque^q suam coniugem^r Hermelindam venire praecepit. Qui exinde noctu egrediens, Ticinum venit, et ad^s se Theodotem puellam venire faciens, cum ea^t concubuit. Quam tamen postea in monasterium, quod de^u illius nomine intra^v Ticinum appellatum est¹, misit.

38. Alahis vero iam dudum conceptam iniquitatem parturiens, adnitentibus Aldone et Grausone^w Brexianis civibus, sed et aliis multis ex Langobardis, oblitus tantorum^x beneficiorum quae in eum rex Cunincpert inpenderat, oblitus etiam iusiurandum quo^y ei se fidelissimum esse sponderat, cum Cunincpert abesset^z, regnum eius et palatium intra Ticinum positum invasit. Quod Cunincpert ubi erat audiens, statim^a ad insulam, quae intra lacum Larium^b non longe a Como^c est, confugit ibique se^d fortiter communivit. Facta est autem magna tribulatio omnibus qui eum diligebant, et maxime sacerdotibus et clericis, quos omnes Alahis^e exosos habebat. Erat autem eo tempore Ticinensis ecclesiae episcopus vir Domini Damianus, sanctitate praecipuus, liberalibus artibus sufficienter instructus. Is cum Alahis palatium invasisse respiceret, ne^f quid ab eo ipse vel sua^g ecclesia adversi^h

a) *deest* F 1 (*post gen. suppl.*). G 2. 3. b) *staturam decem* F 1. c) *ita* A 1; Ermelinda G 2; Hermelindam A 2. C. D. F. G 4; Hermilendam A 4; Ermelindam B 2; Hermelendam E 1; Hermizindam (*postea Hermil.*) A 3. d) *et* A 1. — Saxonum C 1; exaxonum Angulorum (*corr.* Anglorum) C 1. e) *reliqua usque ad finem libri om.* A 4. f) Theodotam C 1. 2. G 5c. I 1; Teudoten G 3; Teudotam G 5. g) orta G 2; ornatam C 1—3. I 1, *corr.* ortam D 1. — *el. c. des.* G 4; *el.* — *vidisset in marg. suppl.* D 1. h) *deest* F 1 (*post suppl.*). G 2. i) *u. ad des.* G 2. k) *deest* F 1. G 2—4. — *viro deest* G 4. l) *uxorem* C 1. — *hoc deest* G 3. m) *amore* G 2. n) *deest* A 3. o) *silva* A 3. G 2. 3. p) *Urbem* G 5. q) *secumque* — *praecepit des.* D. r) *sua coniuge* G 3. s) *a* G 2. t) *h(a)ec* F 1. G 2. 3. 5; *hac* G 4. u) *quod illius nomen* F 1; q. *illius nomine* G 2. v) *i. T. des.* G. w) *Grasone* A 1, *corr.* *Grausone* D 1; *Gausone* A 2; *Grausonem* F 1. x) *tantorum* — *inpenderat des.* G 5; *hoc loco pergit* G 1. y) *quod* A 2. 3. B 2. F. G. z) *abesset* — *Quod des.* C 1. a) *deest* C. D. b) *Largium* G 4. c) *Quomo* F 1; *Cumo* F 4. G 1—4. I 1. L 1; *Cuma* G 5a. c; *Cumor* G 5; *Commacina* D 3; *domo* H 1. d) *f. se* A 3. e) *Alahis* G 1; *alii corr.* *alii* G 2. — *e. habebant* G 1. 2. f) *nec* A 1. 2. 4. 5. 6. F 1. 4. G 1. 3. 4; *quod in archetypo fuisse putarim.* — *quod* A 2. g) *suq ecclesie* A 2. h) *deest* G.

1) *Monasterium s. Mariae Theodotis, vulgo nunc della Posterla. BI.*

perpeteretur^a, Thomam^b diaconem suum^c, sapientem scilicet et religiosum virum, ad eum misit perque eum^d eidem Alahis benedictionem¹ sanctae suae ecclesiae transmisit. Nuntiatum est Alahis, Thomam diaconem ante fores adstare^e benedictionemque ab episcopo^f detulisse^e. Tunc Alahis, ^{p. 158.} qui, ut diximus, *omnes clericos^g odio habebat, ita inquit ad suos: 'Ite, dicite illi, si munda femoralia habet, intret; sin autem aliter, foris contineat pedem'. Thomas vero cum hos sermones audisset, ita respondit: 'Nuntiate ei, quia munda femoralia habeo, quippe qui ea^h hodie lota indutus sum'. Cui Alahis itaⁱ iterato mandavit: 'Ego non dico de^k femoralibus, sed de his quae intra femoralia habentur^l'. Ad haec Thomas ita respondit: 'Ite, dicite illi: Deus solus potest^m in me inⁿ his causis reprehensionem^o invenire; nam ille nullatenus potest'. Cumque eundem diaconem Alahis ad se ingredi fecisset^p, aspere^q satis et obiurgando^r cum eo locutus est. Tunc omnes clericos et sacerdotes pavor et odium tyranni^{r*} invasit, aestimantium^s se eius feritatem^t tolerare omnino non posse. Coeperuntque tanto^u amplius Cunincpertum desiderare, quanto pervasorem regni superbum execrationi^v haberent. Sed non diutius feritas^w et cruda barbaries pervasum regnum optinuit.

39. Denique cum die quadam solidos super mensam numeraret, unus ei tremisses^x de eadem^y mensa cecidit, quem filius Aldonis adhuc puerulus de terra colligens, eidem Alahis^z reddidit. Ad quem^a Alahis, sperans puerulum parum intellegere^b, ita locutus est: 'Multos ex his genitor tuus habet, quos^c mihi in proximo, si Deus voluerit, daturus est'. Qui puer cum vespere domum ad patrem regressus esset,

a) perpetiretur A 2. 4. 5. F 1. *2; perpateretur A 6. G 1—3; perpetretur A 3. I 2; pateretur B. C. D. E 1. F 4. 5. G *5. L 1. b) Thomas . . . corr. Thomasum F 1. -- autem add. G 1—4. c) suo G 3. 4. d) p. quem (que A 1?) eum A 1. 2. 4. B 2. E 1 (post del.). F 2; perque eum eum eidem A 3; per quem eidem C. D. F 1. G. H. I. — idem B 2. e) adstaret — detulisset F 1. G 1. 2. f) b. quam ab ep. acceperat C. D. I 1. g) clericos A 1. h) quia ea A 5. 6. B 2; quia h. C. D. E. F. G 1—4. H. I; quae G 5. I 2. i) deest F. G; ite iterato et dicite illi quia ego C, corr. mandavit ite dicite illi quia ego D 1, et ita ceteri D; Al. respondit I 1. 2; r. dicite ei quia ego I 1. 1c. k) post suppl. G 1. 2. l) habet G 3a; sunt I 1. m) potens G 1. 2. n) deest F 1. G 1—4; post suppl. de F 1. G 2, et ita F 4. G 5. o) reprehensionis A 1. p) fuisset A 2. F 1. q) aspera C *1. 1. r) obiurgandum G 1—3; obiurganda I 1. r*) tyranni A 1. s) estimantes A 6. F *2. G 5a. H 1. I 2. — fraternitatem t. G 5c. t) veritatem F 1. G 1. u) deest C 1. 2. 4. v) execratione C. D. E 1. G 2. 3. — habere D 3. G; habentur C 1. w) feritu A 3; ferita sed G 1—4. — barbarius G 3a. 4; sequentia — faceret quod Cunincpert (c. 41) des. D 1a, foliis duobus deperditis. x) tremissis A *3. 5. C 1. D 1. 2. *3a. I 1; tremissis D 3, alii. y) deest G 3a; t. dem m. C 1. z) Al. r. A. q. des. C 1. F 5. a) Adquem A 1. 2. F 1; Atque G 1—4, corr. Ad quem F 4. b) intellegerent F 1. c) quod A 1. 2. C 1. 2. D 1. F 1; multa . . . quod C *1. 1; multum . . . quod C 2; multo . . . quod G 1. 2, et ita in archetypo fuisse putarim.

1) Sive eulogiam, scilicet panem benedictum. BE.

eum suus genitor requisivit, si^a quid ei^b illo die rex locutus fuisset, ille patri omnia ut facta fuerant et quid^c sibi rex dixerat nuntiavit. Audiens^d haec Aldo vehementer pertimuit, fratremque^e suum Grausonem adscitum^e, ei omnia quae rex maligne locutus fuerat nuntiavit. Qui mox cum amicis et his quibus credere poterant consilium ineunt^f, qualiter Alahis tyrannum regno^g privarent, priusquam ipse eis^h aliquam laesionem facere possitⁱ. Qui maturius ad palatium profecti, ita Alahis dixerunt^k: 'Quid dignaris in civitate residere? Ecce^l omnis civitas et universus populus tibi fidelis existit^m, et ebriosus ille Cunincpert ita dissolutus est, ut iam ultra nullasⁿ possit habere vires. Egredere et vade in venationem et^o exerce te cum iuvenibus^p tuis, nos autem cum reliquis fidelibus tuis defendimus^q tibi hanc civitatem. Sed et^r ita tibi repromittimus^s, ut in proximo inimici tui Cunincperti caput adferamus^t'. Qui eorum verbis^u persuasus, civitatem^v egressus atque ad^w Urbem vastissimam silvam profectus est ibique se^x iocis et venationibus exercere coepit. * Aldo^{*} p. 159. vero et Grauso euntes ad lacum Comacinum^y ingressique navem, ad Cunincpertum profecti sunt. Ad^z quem venientes, eius pedibus provoluti^a, se contra eum nequiter egisse professi sunt^b, eique, quid Alahis malitiose contra eos locutus fuerit^c, vel quale ipsi ad eius perditionem^d consilium eidem dederint^e, nuntiarunt^f. Quid plura? Fleverunt pariter et inter se sacramenta dederunt^g, diem statuentes^h, in quo Cunincpert veniret, ut ipsi ei civitatem Ticinensem contraderent. Quodⁱ et factum est. Nam die^k statuto Cunincpert Ticinum adveniens, ab eis libentissime susceptus palatium suum ingressus est. Tunc omnes cives, et praecipue episcopus^l, sacerdotes quoque et clerus^m, iuvenes et senes, certatim ad eum con-

a) *deest* G. b) *deest* G 1-4. c) qui F 1; qu(a)e F 4. G. d) Audiens — pertimuit F 1 *eadem manu in loco raso*; Audiens — nuntiavit *des.* G 5c. e) que *deest* F 1; fratreque suo Grausone adscito D 3; atsitum G 1. 2. f) iniunt A 3-6. B 1a. 2. F 1 *e corr.* G 3a; inierunt C. D. I 1. g) regnum C 1. F 1. h) ei G 1. 3a. 4; *deest* G 2. i) posset C 2. 3, *alii.* k) dicunt *post suppl.* G 2. l) h(a)ec F. G (*deest* F *2. G 5c). m) existat A 1; existunt A 6; extitit G 3a. n) nulla A 2. F 1; nullus G 1. 2. o) *deest* F 1. G 1. 3a. 4, *post suppl.* G 2. — exercere c. A 1 *e corr.* E 1. G 3. 4. p) iuvenalibus G 3a. q) defendemus C. D 1 *e corr.*, et ita ceteri D. F *2. 4. 5. I 1. 2. r) *deest* F. G 1-4 (*post suppl.* G 1). s) prom. A *3. t) afferamus A 6. B 2. F 1; afferemus A 4. G *5. I 2; efferamus G 5c; offeramus C 2. I 1; auferamus C *1. 1. 4b. D 1. F 4. G 1-4. *5. H 1. u) verbum F 1; verba G 1. 2; in e. verba G 3a. v) civitate G 3a. w) *deest* F 1; ab urbe ad v. G 3a. x) *deest* G 1. 2 (*post ven. suppl.* G 2). y) Comacinum G 2; Comacianum I 1; Commacinum F 4; Commacinam D 2-4; Cumacinum F 3; Cumatitinum G *5; Macinum G 4. z) At G 1; Atque G 4. a) provolutus F 1. b) professis G 1. 2. c) fuerat C 1. 2. 4b. D 1. F *2. 5. G. H 1. I 2. d) perditione A 2; perditionis G 3a. e) dederunt A 1. 2. C. D. G 2. f) nuntiaverunt C. D. I 1; nuntiaret que G 2. g) deduxerunt C *1. 1. h) statuens G 1-4. i) Quo F 1; Que G 2. k) Nave s. F 1. l) episcopus *corr.* episcopi A 1, et ita C 1. G. I 1; episcopis F 1; episcopos A 2. m) clerici C. D. F *2. H 1. I 1. L 1; clericos A 5.

currentes, omnesque eum cum^a lacrimis amplexantes, Deo gratias de eius reversione, inaestimabili gaudio repleti^b, conclamabant; quos ille omnes prout potuit osculatus^c est. Nuntius subito ad^d Alahis pervenit, adimplesse Aldonem^e et Grausonem quod^f ei promiserant: et caput Cunincperti attulisse^g, et non solum caput, sed et totum corpus, eumque adfirmans in palatio^h consedere. Quod ille audiens, animo consternatus est, multaⁱ contra Aldonem^k et Grausonem furibundus et frendens comminans, exinde egressus, per^l Placentiam^m ad Austriamⁿ rediit^l singulasque civitates partim blanditiis^o partim viribus sibi socios^p adscivit. Nam^q Vincentiam veniens, contra eum eius^r cives egressi, bellum paraverunt; sed mox victi, eius socii effecti sunt. Inde exiens, Tarvisium^s pervasit, pari modo etiam et reliquas civitates. Cumque^t contra eum Cunincpert exercitum colligeret, et Foroiulani in eius auxilium iuxta fidelitatem^u suam vellent proficisci: ipse Alahis ad pontem Lipientiae^v fluminis^z, quod a^w Foroiuli quadraginta et octo milibus distat et est in itinere Ticinum pergentibus, in silvam^x quae Capulanus^y dicitur latens^z, cum Foroiulanorum exercitus^a sparsim veniret, omnes eos, sicut veniebant, iurare sibi compulit, diligenter cavens, ne aliquis ex his retro reversus venientibus hoc aliis nuntiaret^b; sicque omnes a Foroiuli venientes eius sunt sacramentis adstricti. Quid plura? Cum omni Alahis Austria^c, econtra Cunincpert cum suis venientes^d, in campo cui Coronate nomen est^e castra posuere^f.

40. Ad^g quem Cunincpert nuntium misit, mandans ei, ut cum^h eo singulare certamen iniret, nec opus esset utroque exercitumⁱ fatigare. Ad^k quae verba Alahis * minime

a) *deest* F 1. G 1—4. b) *deest* F. G. c) o. et consolatus *ed. pr.*; consolans o. G 5c? *ed. Lind. cett.* d) *deest* C 1. e) Aldone et Grausone F 1. G 1. 2. f) quod — Grausonem *des.* G 2. 2a. — ei *deest* F. G. g) attulisset F 1. h) palacium G 1. 4. i) m. ei c. C *1. 1. k) c. Aldone et Grausone F 1; contra *deest* G; Aldone et Grausoni G 3a; Aldoni et Grausoni G 4. l) super C *1. 1. m) Placencia F 1. n) Histriam *e corr.* A 1. o) parti blanditi parti F 1; partem bl. G 1. 2. p) *ita* A 1. B 2. C 1. H 1. I 1; socias A *2. 2. 3. 4. 5. C. D 2. 4. 5. F 1 (*corr.* socians); socians A 6. F 4. G 1. 2. 3a. 5a; sociens *corr.* socians G 4. q) Nam et G. I 1. — Vicentiam C *1. F. G. r) ei F 1. s) Tarvisinum C 1. t) Cumque *deest* F 1 (*post suppl.*); Etiam dum e (de G 2. 5c; et G 3a) reliquis civitatibus contra G. u) fidelitate sua F 1. v) Loquentiae G 3a; Lipientiae G 5c. w) ad A 2. F 1; quae a G 2. — Foroiulani C *1. 1. x) silva D; p. insula A 3. y) Copulanus F 4. G 1—4. *5. 5a; Copulatus G 5c; Caspulanus L 1. z) *deest* C *1. 1. a) exercitu sparsi A 2; expansim F 1. G 1. 2. b) nunciare F 1. G 1. 2. c) Austrie contra *corr.* Histrie c. A 1; austeritate c. C 1. 2. I 1; contra G 3a. 4. d) veniens C 2. I 1; veniente G 3a. 4. — campum G 3a. e) C. dicitur A 3. f) *ita* A 3—5. E. F. G (posuit G 3a); posuerunt *ceteri.* g) At F 1. G 1. 2. h) c. eo *des.* A 3. i) exercitu A 2. F 1. — fatigaret F 1; fatigari D 3. I 1. k) At qu(a)e F 1. G 1. 2.

1) Austria in Liudprandi legibus saepius nominatur; v. LL. IV, Ind. p. 667 s. v. 2) Livenza. 3) Kornate ad Adduam; cf. c. 41. et Lupi I, p. 359.

consensit. Cui cum unus e suis, genere Tuscus^a, ei persuaderet, virum bellicosum fortemque eum appellans, ut contra Cunincpertum audenter^b exiret, Alahis ad haec verba respondit: 'Cunincpert, quamvis ebriosus sit et stupidi^c cordis, tamen satis est audax et mirae fortitudinis. Nam tempore patris eius quando nos erabamus^d iuvenuli, habebantur in palatio berbices^e mirae magnitudinis, quos ille supra dorsum eorum lanam adprehendens, extenso eos^f brachio a terra levabat; quod quidem^g ego facere non poteram'. Haec ille Tuscus audiens, dixit ad eum: 'Si tu cum^h Cunincperto pugnam inire singulariⁱ certamine non audes, me iam in tuo adiutorio socium non habebis'. Et haec dicens, proripuit se et statim ad Cunincpertum confugiit^k et haec ipsa illi^l nuntiavit. Convenerunt^m itaque, ut diximus, utraeque acies in campoⁿ Coronate. Cumque iam prope essent^o, ut se coniungere^p deberent, Seno diaconus Ticinensis ecclesiae, qui custos^q erat basilicae beati Iohannis baptistae, quae intra eadem^r sita est civitatem, quam quondam Gundiperga regina construxerat, cum nimium diligeret^s regem et^t metueret, ne^u rex in bello periret, ait ad regem: 'Domine rex, omnis vita nostra in tua salute consistit; si tu in bello perieris, omnes nos iste tyrannus^v Alahis per diversa supplicia^w extinguet. Placeat itaque tibi consilium meum. Da mihi apparatus armorum tuorum, et ego vadam^x et pugnabo cum isto tyranno. Si ego obiero^y, tu recuperabis causam tuam; si vero viceris, maior tibi, quia per^z servum viceris, gloria adscribetur'. Cumque rex hoc se facturum esse^a denegaret, coeperunt eum^b pauci qui aderant eius fideles cum lacrimis deposcere, ut ad ea quae diaconus dixerat adsensum praeberet. Victus tandem, ut erat pii cordis, eorum precibus et lacrimis, loricam suam, galeam atque ocreas et cetera arma diacono praebeuit in suaque^c persona eum ad proelium direxit. Erat enim ipse diaconus eiusdem staturae et habitus, ita ut, cum fuisset

a) Tuscus A 2. b) audienter G 1. c) tepidi C 1; trepidi C 2. I 1. d) erabamus corr. erabamus A 1, et ita A *2. 2. 4. B 2. C 1. D 1. E 1. F 1. G 1-4. e) verveces D 2. *3a. 3. 4. F 4. G 5a. c. I 1. 2, e corr. A 6. G 2. 3a. f) ita A *2. *3. 3. 4. 5. F 5; eo A 1. 2. B 1a. 2. C 1. D 1. F 1. I 2; cum F 4. G, uno H 1; suo H 5a; deest C 4b. F *2. g) deest A *3? C. D. h) deest G 2. i) singulare F 1. k) ita A 1. 2. 4. 6. E 1. F 1. 4. G 1. 2. 3a. H 1; confugit A 3. C. D. I 1, alii. l) deest C. D. m) Convenerunt — Coronate des. D. n) campum G 3a. 5c. o) esset A 1. 2. B 1a. F 1. G; sed cf. sequens cap. p) coniungere G 1. 2. q) ita A 1. F 1. — erat post suppl. F 1. r) ita G 1. 2; eadem — civitate A 2. F 1; eandem ceteri. s) diligenter et r. F 1. G. t) et — regem des. C 4. 5. u) nec A 1. 2. F 1. G 1. 2; cf. V, 38. v) tyrannus A 1. w) tormenta A 3. — extingue F 1. x) vado F 1. y) ibiero corr. obiero A 1. F 1 (ubi post add. ibi); abiero C 1. 2 (in marg. al. interiero), corr. ob. D 1; abigero G *5. z) per deest F 1; q. servo F 4. G 1-4; s. tuum C. D. I 1. a) deest B 1, qui haec continet; esset F 1. b) deest B 1a. 2. F. G. — p. que F 1. c) suamque (suam G 3a) personam G 3a. 4.

de tentorio armatus egressus, rex Cunincpert ab omnibus esse putaretur^a. Commissum itaque est proelium et totis^b viribus decertatum. Cumque Alahis ibi magis intenderet, ubi regem esse^c putaret, Cunincpertum se extinxisse putans, Senonem^d diaconem interfecit^e. Cumque caput eius amputari praecepisset, ut, levato eo in^f conto, 'Deo gratias' adclamarent^g, sublata casside, clericum se occidisse cognovit. Tunc furibundus exclamans: 'Heu me!' inquit, 'nihil egimus, quando ad hoc proelium gessimus, ut clericum occiderimus^h'. Tale itaque nunc facio votum, ut, si mihi Deus victoriam iterum dederit, quod unum puteum de testiculis impleam clericorumⁱ.

41. Igitur Cunincpert perdidisseⁱ suos conspiciens, statim se eis^k ostendit omniumque corda, sublato^l pavore, ad sperandam^m victoriam confortavit. Instruunturⁿ iterum *acies,
* p. 161. et^o hinc Cunincpert, inde Alahis ad^p belli certamina prae-
parantur. Cumque^q iam prope essent^r, ut se utraeque acies ad pugnandum coniungerent, Cunincpert ad^s Alahis iterato in haec verba mandavit: 'Ecce, quantus^t populus ex utraque parte consistit! Quid opus est, ut tanta multitudo pereat? Coniungamus nos ego et ille singulari^u certamine, et cui voluerit Dominus de nobis donare^v victoriam, omnem^w hunc populum salvum^x et incolomem ipse^y possideat'. Cumque Alahis sui^z hortarentur, ut^a faceret quod Cunincpert illi mandavit, ipse respondit: 'Hoc facere ego non possum, quia inter contos^b suos sancti archangeli^c Michahelis, ubi ego illi^d iuravi, imaginem^e conspicio¹'. Tunc unus^f ex illis: 'Prae pavore', inquit, 'cernis quod non est; et tibi iam tarde est modo ista meditari'. Conseruntur itaque acies

a) putaretur — regem esse *des.* C 1. b) totius F 1. G 1. 2. c) *desinit* A 5; in A 5a *reliqua recentiore manu addita sunt.* d) Senone A 1, ubi d. i. C. c. e. am. *des.* e) interfecit A 2. G 3a. 4. f) incunctanter C 1. 1. g) adclamaret A 3. F 1. *2. 4. G; ageret H 5a. I 2. h) *ita* A 2. B 1. F 1. G 1. 2; occideremus *ceteri.* i) per diverse A 2; se p. G 4 *e corr.* *5. 5a; p. victoriam G 3a. — suo G 1. k) ei F 1. l) sublato F 1. m) *patrandam* C 1. 2. I 1; *peragendam* G 2. n) Instruunt F. G. o) ut A 1; *deest* E 1. p) ad — ad Alahis *des.* C 1. q) que *deest* B 1. G 1. 2. — iam *deest* C. D. r) *esset* G 1 5; *essent corr.* *esset* F 1. G 2. s) *deest* G 3a. 4. I 1. t) quantum F 1. u) *singuli corr.* *singulari* A 1. v) dare A 2? B 1a. C. D. F 5. I 1. 2. w) omne F 1? G 1. 2? x) s. et *des.* G 3a. y) *deest* A 3. z) suis A 2. a) ut f. *des.* C 1. — f. et quod G 1. 2. b) cunctos D 1. G 2. 3a. *5. c) angeli A 2; arcang. G 1. d) *deest* A 3; ille G 1. 2. e) *imagine* F 1. G 2 f) unum F 1.

1) *Notandus hic mos veterum Langobardorum patronos gentis suae in contis pingere solitorum. Praecipui illorum cultus in s. Michaelem archangelum, praeter templa in ejus honorem excitata et historica plura monumenta, testes adhuc sunt nummi ab ea gente signati sacra illius imagine hastam et contum deferentis.* BI.

perstreptibus bucinis, et neutra parte locum dante^a, maxima populorum facta est strages. Tandem crudelis tyrannus Alahis interiit, et Cunincpert, adiuvante se^b Domino, victoriam cepit. Exercitus quoque Alahis, conperta eius morte, fugae subsidium arripuit. E quibus quem^c mucro non perculit, Addua^d fluvius interemit. Caput quoque Alahis detruncatum cruraque eius^e succisa sunt, informeque^e tantum truncumque cadaver remansit. In hoc bello^f Foroiulanorum exercitus minime fuit, quia, cum invitus Alahis iurasset, propter hoc nec^g regi Cunincperto nec Alahis auxilium^h tulit, sed cum illi bellum commisissent, ipsi ad propriaⁱ sunt reversi. Igitur Alahis hoc modo defuncto, rex Cunincpert corpus Senoni^k diaconi ante fores^l basilicae beati Iohannis, quam^m ipse rexerat,ⁿ mirifice sepelire^o mandavit; ipse^p vero regnator^q cum omnium^r exultatione et triumpho victoriae Ticinum reversus est.

EXPLICIT LIBER QUINTUS.

INCIPIUNT^s CAPITULA LIBRI SEXTI.

1. Quomodo Romuald^t Tarentum cepit, et quomodo Theoderata^u monasterium sancti Petri aedificavit.
2. De morte Romualdi, et^v quomodo corpus beati Benedicti ad Gallias delatum est.
- * 3. De Rodoald^w duce Foroiulano^x, et de Ansfrid^y, qui eius^z * p. 162. ducatum invasit.
4. De sinodo quae aput Constantinopolim facta est, et^a de epistola Damiani episcopi.
5. De eclipsi lunae et solis, et de pestilentia quae Romae et Ticini^b facta est.

*) L 1 *addit*: id est gambas.

a) donante F. G. b) *deest* C. D. F. L 1. c) *deest* B 1. d) Adduas A 2. D 2; Adda G 1. 2. 3a, *e corr.* F 1; Ada G 4. e) informaqua A 1. 2. C 1. D 1. F 1. G 1. 2, *quod in archetypo fuisse videtur.* f) *post suppl.* G 1. g) non G 1. 2. 3a. h) ausium G 1, *corr.* adiutorium G 2. i) propriam C *1; proprias F 1. k) Sennoni A 1. F 1; Senoni *corr.* Senonis G 2; Seneni G 4; Senonis A 3. D 1a. 3. G 3a, *alii.* l) foras C *1. 1. m) qua G 1; quia G 2. n) rexerat *corr.* erexerat A 1, *et ita* C 1. D. E 1. F 4. o) *ita* A 1. F 1; sepeliri *vel* sepeliri *ceteri.* p) ipse — *est des.* C 2. q) regnans A 3, *e corr.* F 1, *ubi regnator fuisse videtur et postea restitutum est;* regnatorus B 3. r) omni C. D. E. F 1—4. G. I. s) *indicem omittunt* A *2. B 2. E 4. F 1. 5. G 5b; *alium habet* F 2, *ita incipiens*: De Romoaldo Beneventanorum duce et gestis eius. t) Rimwald G 2 *nonnumquam*; Romalt D 1; Romoalt C 1; Rumuald *e corr.* G 1. u) Theoderata A 1, *sed infra* Theud.; Theodorata G 1; Teud. C *1; mulier eius *add.* L 1, *qui hic quoque saepius a Pauli verbis recedit.* v) *novum inc. arg.* H 1. w) Romoald A 1. D *3a. 4; Romoalt C 1; Romald D 1; Romualdo D 3; Rodoald *e corr.* B 1; Roduald A 3; Rodoaldo E 1. G 1. 2. x) Foroiulanorum B 1. — *et — invasit des.* C 3. y) Ansfridi C 1. D 1; Ansfrido D 2; Ansfrid G 1. 2, *alii.* z) eum G 1. 2. a) *et de e.* D. e. *des.* C 3. b) Ticina C *1, *corr.* Ticino D 1, *et ita alii* D. H 1; Titina C 1.

6. Quomodo per antiquum hostem Aldoni^a et Grausoni nuntiatum est, quod eos Cunincerto^b occidere vellet.
7. De Felice diacono gramatico^c.
8. De Iohanne Bergomensi^d episcopo.
9. De stella obscura quae tunc apparuit, et de eructatione^e Bebbii montis.
10. Quomodo gens Sarracinorum Africam cepit et Cartaginem^f diruit.
11. De morte Constantini et regno^g Iustiniani et victoria eius de Sarracinis.
- 12.^h Quomodo Leoⁱ Iustinianum exilio trusum, regnum eius^k invasit.
13. Quomodo Tiberius Leonem superans et in carcerem coiciens^l, imperator effectus^m.
14. Quomodo papa Sergius Aquileiensem sinodum nolentem sanctam quintamⁿ sinodum suscipere correxit.
15. De Cedoald^o rege Anglorum^p, quomodo Romam veniens baptizatus est statimque obiit.
- 16.^q Quod^r regnum Francorum apud Gallias sub maioribus domus esse coepit.
17. De morte Cunincerti regis^s, et de^t regno filii eius Liutperti^u.
18. De Raginperto^v duce Taurinensium, quomodo superato Liutperto regnum invasit et eo anno occubuit.
19. Quomodo Ariperto^w regnum invasit et Liutpertum^x vivum comprehendit et^y postea extinxit.
20. Quomodo Rotharit^z apud Bergamum^a regnans ab Ariperto captus vitaeque privatus est.
21. Quomodo Ansprandus^b in Baioariam fugiens, cum Theutperto^c eorum duce^d permansit.
22. Quomodo Aripert Ansprandi uxorem filiumque eius et filiam diversis modis deturpavit, et^e quomodo Liutprandum^f ad patrem suum in Baioariam ire permisit.

a) Audoni B 1. b) *ita* A 1. D 1; Cunincert *alii*; Chunibertus D 2; Cunibertus D 3. c) et g. D. d) Bergomense C *1. G 1. 2. e) eructatione D 1. f) Catarginem A 1; Chartag. D 1. G 1. 2. g) de regno G. h) *hoc arg. deest* D 1a. 2. 3a; C 3. 4 *ita cum sequente jungunt*: Q. L. I. regno privavit et T. L. superans imp. eff. est. i) *deest* G 1. 2. k) *deest* C. D. l) proiciens D; eiciens H 1. m) e. est C. D; efficitur G 2. n) quinta A 1. C 1. G 1. 2. o) *ita* A 4. E 1; Cedoaldo A 6. H 1; Ceadpalla D *3a. 3; Ceadpallas D 2; Ceadpalda D 4; Eudoalt I 1; Teudoalt C 1; Teudoald A 1. B 1; Theudoald D 1; Theodoald C *1. F 4. G 1. 2. 5; Teudoaldo G 4. p) Angel. G 1. q) *hoc arg. deest* A 6. E 1. r) Quomodo C. D. H 1. I 1. s) *deest* C. D. H 1. t) *deest* B 1. C. D. u) Leutberti C 1, *et ita semel postea*; Liudp. G 1. v) Ragimp. G 1; Raginb. G 2, *alii*; Ragemb. C *1. w) *ita* A 1. B 1. C 1. D 1; Aripertus A 6. D 2. 3. H 1; Aripert G 1. 2, *alii*. x) Liutperto C *1. D 1. y) et p. e. *des.* G 1—3. z) *ita* B 1. D 1. 1a. *3a; Rotharius D 2; Rothari *alii*. a) Perg. B 1. D 3; *reliquum indicem om.* G 4. b) Ansprand C *1. G 1. 2. c) *ita* A 1. C *1 *hoc loco*; Theuperto A 3. B 1; T(Th)eudiperto G 1. 2; Thutberto C 1; Theodeberto D 2; Thedempero D *3a. d) rege eorum H. L 1. e) *sequentia novum arg. efficiunt* D 1a. 2. *3a. E 1; *des.* H. f) Liudp. G 1; Liudb. G 2.

- 23.^a Quod apud Gallias maior domus Anscis^b, Arnulfi filius, tunc^c erat.
24. De morte Adonis apud Foroiuli^d et ducatu Ferdulfi^e, qui a Sclavis^f occisus est.
25. De ducatu Corvuli^g apud Foroiuli, qui a rege excaecatus est.
26. De Pemnone^h Foroiulanorum duce, etⁱ de nativitate trium filiorum eius.
- *27. De Gisulfo Beneventanorum duce, quomodo Suram^k et^p p. 163. alia castra invasit.
28. De donatione quam Aripert Romanae ecclesiae fecit, et de duobus Anglorum^l regibus^m.
29. De Benedicto Mediolanensiⁿ archiepiscopo.
30. De^o morte Transamundi^p Spoletini ducis et ducatu^q filii eius Faroaldi^r.
31. De Iustiniano imperatore, quomodo iterum^s regnum invasit et suos rebelles^t occidit.
32. Quomodo Philippicus^u Iustinianum peremit et augustales^v decus invasit.
33. De obitu Petri^w patriarchae et sacerdotio Sereni^x.
34. Quomodo Philippicum Anastasius superavit.
35. Quomodo Ansprand^y, auxiliante sibi Teudeperto cum Baioariis, Aripertum superavit, et de morte Ariperti in flumine, et de fuga germani eius Gumperti^z et regno Ansprandi et^a Liutprandi, filii eius.
- 36.^b Quomodo Theodosius Anastasium superavit et^c regnum invasit, et de inundatione Tiberis.
37. De gente Anglorum et rege^d Francorum Pipino^e et bellis eius, et quia ei Carolus, suus filius, successit.
38. Quomodo Liutprand^f rex Rotharit^g suum rebellem occidit^h, et de audacia eiusdem regis.

a) *hoc arg. deest* A 6. E 1. b) Ansis C 1. 1. D 1; Anschis A 4. G 1. 2; Anchis F 4; Ansgis G 5a; Ansio H 1; Ansegisus D 2—4. c) *deest* D. d) Foroiulim G 1; Foroiulini G 2. e) Feirdulfi A 1; F. q. a. *des.* G 2; Fredulfi qui *e corr.* G 1. f) Sclavis G 1? 2. g) Corvoli G 1. 2. h) Poemone C 1. 1. D 2; Pemone G 1; Paemone G 2; Pemone *alii.* i) et — duce *des.* B 1. k) Suram et aliam castram G 1. 2. l) Angelorum G 1. 2. m) et de ducibus A. C 1; de ducibus Saxonum H. n) Mediolensi G 1. 2. o) et de *haec praece-*
dentis argumento adjungens D 2. p) Transamundo A 1; Transamundis politani G 2; Spolitini G 1. q) de d. D 1a. 2. 3. r) Feroaldi A 3; Faroaldi G 1. 2. s) iter A 1; *deest* G. t) inimicos suos D 1a. 2. 3. 3. 4; et — occidit *des.* H. u) Philippus A 3. D 1a. 2. 3a. v) *ita* A 1. 3. B 1. C 1. D 1. F 4. G 1. 2. I 1; augustale D 2. 3; augusta E 1. w) *deest* C 1. 1. x) Severini D 1a. 2. 3a; Severi D 3; *qui pergit*: XXXIII. Quomodo Philippicus Cirum de pontificatu eiecit et Constantino papae litteras pravi dogmatis direxit. y) Ansprat G 2; Anspandus D 2. z) Cumperti B 1; Gunicperti C 1; Gunberti C 2; Gumberti D 3. G 2. a) et L. *des.* G 1. 2. 3a. b) *arg.* 36. 37. *post* 38. 39. *ponunt* D 1a. 2. 3a. c) et r. i. *des.* B 1. d) rege *corr.* duce D 1, et *ita ceteri* D. H. e) Pippino C 1; Pippino C 1. f) Liudp. G 1; Liudbrant G 2. — rex *deest* A 3. D 3. g) Rotharit A 1. h) occidit *deest* H 5. — et — regis *des.* H.

39. De morte Gisulfi ducis Beneventanis^a et ducatu^b filii eius Romualdi.
40. Quomodo beatus Petronax monasterium sancti patris^c Benedicti apud Cassinum^d reparavit, et^e de monasterio sancti Vincentii.
41. Quomodo^f, defuncto imperatore Theodosio, Leo ei^g successit in regno.
42. Quomodo Carolus Francorum princeps Raginfridum^h superavit.
43. Quomodo Liutprandⁱ rex donationem Romanae^k ecclesiae confirmavit, et^l quomodo filiam Theutperti in coniugium accepit.
44. Quomodo Faroald^m dux Classem invasit, et quia Theudo Baioariorum dux ad apostolorum limina Romam venit.
45. Quodⁿ, defuncto Sereno patriarcha, Calixtus^o regimen ecclesiae suscepit, et de bello Pemmonis adversum Sclavos.
46. De adventu Sarracenorum in Hispaniam, et quomodo eos^p Carolus et Eudo^q in Gallia superarunt.
47. Quomodo Sarraceni Constantinopolim obsiderunt et a Bulgaribus^r devicti sunt.
48. Quomodo Liutprand rex corpus beati Augustini Ticinum advexit; quo etiam tempore Leo imperator iconas^s deiecit.
- * p. 164. * 49. Quas^t civitates Romanorum Liutprand rex invasit, et [de^u] deterioribus factis Leonis augusti.
50. De Romuald^v Beneventano duce et Gisulfo, filio eius.
51. De inimicitii Pemmonis contra Calixtum patriarcham.
52. Bellum Ratchis contra Sclavos.
53. Quomodo rex Liutprand Pipino^w, Caroli regis filium^x, capillum^y tetigit.
54. Sarraceni^z rursus^a Gallias repetentes a Francis superantur, et^b quomodo Liutprand in solacium^c Francorum ivit.
55. De Transamundo duce Spoletino et Gisulfo Beneventano^d et Gregorio et regno Hilprandi^e.

a) *ita* A 1. B 1. C 1. D 1. F 4. G 1. 2. b) ducatus G 1. — et — Romualdi *des.* H.
 c) *petris* A 1; *deest* G. d) *Casin.* G 1, *alii*; *cf. p.* 211 *n. e.* e) et d. m. s. V. *des.* D 4. E 1. H; et *deest* G 1. 2. — *In* A 6 *reliqua arg. praeter* 45. *desunt.*
 f) *Quo corr.* Quod G 1. 2. g) *deest* B 1. h) *Raginfredum* B 1, *alii*; *Rainfridum* D 2. i) *Leutbrand* C 1; *deest* B 1. — *rex deest* A 3. k) *deest* C. D. l) et — *accepit des.* H. m) *Foraal (?)* C *1. n) *Quomodo* C 1. D 2; *defuncto deest* D 1a. 2. *3a; *mortuo Severo* D 3. o) *Calistus* G 1. 2, *alii*. p) *deest* C 1. q) *Heudo* G 1; *Theudo* G 2. r) *Vulg.* G 1. 2. — *ducti* A 1. s) *iconas* A 3; *yconas* D 1a. 2. *3a. t) *Quomodo* C 1. H; C 3. 4 *ita*: *Quomodo* L. *rex Ravennam* *obsedit et Classem destruxit, et de imaginibus quas Leo imperator incendit, et rursus de quibusdam civitatibus Romanorum quas L. rex invasit, et de det. etc.*
 u) *deest* A 1. 3. B 1. C 1. D 1. 2. G 1. 2, *alii*; et — *augusti des.* H. v) *Romuald* A 1; *Rumuald* G 1; *Rumwald* G 2. w) *Pepino* A 1; *Pippino* B 1. x) *ita* A 1. B 1. D 1 (*corr.* filio). E 1. F 4. G 1. 2 (*corr.* filio); *filio ceteri.* y) *capillos* G. — *totondit* C. D. G 5a. H. I 1. L 1. z) *Quod* S. D 3. a) *rursus* G. b) et — *ivit des.* C 3. H. c) *solatio* G 1. 2. d) *reliqua des.* C 1. — et r. H. *des.* H. e) *Ildeprandi* B 1; *Hildeprandi* D 2. G 1; *Hildeprandi* D 1a. *3a.

56.^a Quia, mortuo Gregorio, Godscalcus^b in Benevento dux factus est, et^c quomodo Liutprand^d bellum in Pentapoli^e gessit^f.

FINIUNT^g CAPITULA.INCIPIUNT^h LIBER SEXTUS.

1. Dumⁱ ista aput Langobardos trans Padum geruntur, Romualdus^k Beneventanorum dux, congregata exercitus multitudinem^l, Tarentum^m expugnavit etⁿ cepit, parique modo Brundisium^o et omnem illam quae in circuitu est latissimam regionem suae dicioni^p subiugavit. Coniux quoque eius Theuderata^q eodem tempore foras muros Beneventanae^r civitatis basilicam in honore^s beati Petri apostoli construxit; quo in loco multarum ancillarum Dei coenobium^t instituit.

2. Romuald quoque, postquam sedecim^u annos ducatum gessit, ab hac luce subtractus est. Post quem eius filius Grimwaldus^v tribus annis Samnitum populos^w rexit. Huic in coniugio sociata fuit Wigilinda^x, soror Cunineperti, filia Perctarit^y regis. Defuncto quoque^z Grimualdo, Gisulfus^a, eius germanus, ductor effectus est¹, praefuitque^b Benevento^{* p. 165.} annis decem et septem. Huic sociata fuit Winiperga^c, quae ei Romuald peperit. Circa^d haec tempora, cum in castro Cassini^e, ubi beatissimi Benedicti sacrum corpus requiescit^f, ab^g aliquantis iam elapsis annis vasta solitudo existeret,

a) *hoc arg. deest* A 3. b) Gotscalcus C 1. D 1; Gotstalcus C 1; Godscalcus *corr.* Godescalcus G 2, *et ita alii.* c) *et — gessit des.* D 4. H. d) rex L. B 1. G; L. rex C 3. e) Pentapolim G. I 1. L 1. f) D 3. 4 *addunt*: LVII. Quomodo (rex 3) Liutprandus Gisulfum suum nepotem ducem constituit, et de ecclesiis quas construxit, et de Baodolino sancto viro; E 1 *addit*: LVIII. Quomodo Spolitini (l. : tium) et Beneventum ordinavit et multa oracula construxit. LVIII. De Badolino et Theudelapio servus Dei, et de Petro episcopo Ticinensi et morte Liudprandi regis. g) Finit A 1; Expliciant capitula C 3. D 1. E 1. I 1; E. c. libri VI. (sexti) G 1. 4; *desunt* A 3. C 1. h) In Christi nomine historiae Long. incipit liber VI. D 1. F 1. i) Cum A 3. B 1a. D 1a. F 5. G 1a. 5c. I 1. k) *ita* A 3. C. F 1, *postea etiam* B 1, *alii*; Romwaldus G 1. 2; *cf. p. 210 n. v. et p. 187 n. n.* l) multitudinem G 1. 2. m) Tharentum F 1. G 1. 2. n) *deest* F 1. o) Brand. G 3a. p) dicionis A 1. B 1. C 1. D 1. F 1; *quod ex falsa geminatione litterae s ortum videtur.* q) Theode(o)rata A 3. F 1. G 2, *alii*; Teuderada C 1. 1; Deoterata A 3. r) *deest* F. G. (*post suppl.* F 1). s) (h)onorem C. D 1. F 1. 4. 5. G 5a. H. t) cenubium F 1. G 1. 2. u) sexdecim B 1. v) *ita* A 3. F 1. G 1, *alii*; Grimwaldus G 2; *cf. supra p. 161 n. v.* w) populo C 1. D 1. E 1; populum D 1a. 2. 3a. 3. G 3a. I 2. x) Wigilinda *corr.* Wighilinda F 1; Wigillenda G 1; Wingillinda G 2; Wilgilinda A 3; Wigilanda G 5. y) Berctarit *hoc loco* A 1. 3, *alii*. z) Defunctoque A 2? 3. C. D. I 1. a) Gesulfus A 3. b) *deest* A 2. c) Wini: perga F 1; Winipirga G 3a; Winiperta C 1. 4, *corr.* Winiberga D 1, *et ita ceteri* D. G 4. 5. H 1; Winiberta C 2; Winiberga C 3. D 3. d) *hoc loco novum incipiunt cap.* A 1. B 1. C 1. 2. D 1 *e corr. et alii* D. F 1. H, *contra indicem, quem solus H ita dividit.* e) *ita* A 3. 4. 6. B. D (1 *e corr.*) *et supra* I, 26. *etiam* A 1, *alii*; Casini *hoc loco* A 1. 2. E 1. F 1, *alii*; Casino C 1. G 1. 2. 5; Cassino C 1. F 4. G 5c. H 1, *alii*. f) requiescebat C. D; requiesceret A 6. g) *deest* C 4. 5. D. G 5, *erasum* G 4.

1) *Pro Gisulfo puero Theoderadam matrem ducatum rexisse, Acta s. Sabini referunt; id quod etiam diplomata confirmant.*

venientes de Celmanicorum^{a.1} vel Aurelianensium^b regione^c Franci, dum apud venerabile corpus se pernoctare² simulassent, eiusdem venerabilis patris pariterque eius germanae venerandae^d Scolasticae ossa auferentes, in^e suam patriam adportarunt³; ubi singillatim^f duo monasteria in^g utrorumque^h honoremⁱ, hoc est beati Benedicti et sanctae Scolasticae, constructa sunt. Sed certum est, nobis^k os illud venerabile et omni nectare suavius et oculos semper caelestia contuentes, cetera quoque membra quamvis defluxa^l remansisse. Solum etenim singulariter dominicum corpus non vidit corruptionem; ceterum omnium sanctorum corpora in aeternam postea gloriam^m reparanda corruptioni subiecta sunt, his exceptis, quae ob divina miracula sine labe servantur.

3.ⁿ At vero Rodoald^o, quem apud Foroiuli praemisimus⁴ ducatum^p tenuisse^q, cum ab eadem civitate abesset, Ansfrith^r de castro Reunia^{s.5} ducatum eius absque regis nutu pervasit. Quo comperto^t, Rodoald in Histriam fugiit^u ac deinde navigio per Ravennam Ticinum ad Cunincpertum regem pervenit. Ansfrith vero non contentus ducatum^v Foroiulanensium regere^w, insuper contra Cunincpertum^x rebellans, regnum eius invadere voluit^y. Sed comprehensus in Verona, ad regem deductus^z, evulsis oculis, in exilium trusus^a est. Foroiulano^b autem ducatu post haec Ado, frater^c Rodoaldi, lociservatoris nomine^d per annum^e et menses septem gubernavit.

a) Celemanicorum A 4; Celmania L 1; Cenomannicorum D 1 *e corr.*, et ita ceteri D (Cemmann. *3a; Cenomannorum 3). b) Aurianensium F 1; Aurilian. G 1; Aureliensium G 2; Aurenensium G 3a; Auriniensium G 4. c) regionem C *1. d) *deest* C *1. 1; ven. Scol. — b. Bened. *des.* C 5. D 1a. 2. *3a, e quibus D 2 *locum ita restituere conatus est*: eius germanae sanctae Sc. corpora detulerunt. e) in s. p. *des. pluribus erasis* B 1. — asportaverunt C 1. I 1; apportarunt G 2; deport. A 3. f) singillatim F 1. g) *deest* A 1. h) utroque C *1. 3. D 1. F 1. G 1—3; utriusque C 4. D 3. 9. F *2. 5. G 3a. 5; *deest* C 1. I 1. i) honore A *3. C. D, *alii*; h. e. *des.* C 4. 5. D; h. est — Scolasticae *des.* D 9. — Sc. ossa constructa sunt A 2. k) *deest* A *3. l) in cinerem d. C 4. 5; *illibata cod. Lind. Ort.* m) gloria F 1. G 1. 2; eterna p. gloria D. F 4. 5. G 5a. — reparandam C 1. F 1. n) *hoc cap. om.* A *4. o) Rodoald A 1, et ita postea; Rodoald eadem manu *corr.* Rodoald A 2; *cf. p.* 207 n. w. p) ducatu F 1. q) *hic desinit* D 1a in *media pagina.* r) Ansfrith A *3. s) Rema *corr.* Reunia F 1; Reuma G 1. 2; Runia F 1a. G 4; Reumad G 5c. t) comperto A 1. G 1; Quod compertum C *1. 1. u) *ita* A 1. 2. 4. B 2. F 1. G 3a. 4. H 1. v) ducatus C 1, ubi regere *deest.* w) *deest* C *1. 1. x) regem Cun. C. D. I 1. y) *desinit* G *5. z) ductus C. D. I 1. a) retrusus C. D. I 1. b) Foro autem iulano G 2; Foroiulani F 1; Foroiulanorum B 1a. C. D; Foroiulanum F 4. G 5a. — ducatum B 1a. C. D. G 5a. c) fratrem B 1. G 1. 2. d) lociservator effectus G 3a. e) anno F 1.

1) *i. e. Cenomannicorum, Le Mans.* 2) *Frequentissima apud veteres christianos hujus verbi acceptio pro nocturnis precibus ac psalmodiis, de quibus d. Hieronymus, Tertullianus aliique.* BI. 3) *Celeberrimam ex hoc Pauli nostri capite controversiam de translatione corporis s. abbatis Benedicti ejusque sororis Scholasticae Casinates inter et Floriacenses monachos, immo inter Italos nostros et Gallos multoties refricatam, praestantissimi viri jam diu pertractarunt.* BI. 4) V, 24. 5) *Ragogna.*

4. Dum^a haec in Italia geruntur, heresis¹ aput Constantinopolim orta est, quae^b unam in domino nostro Iesu Christo voluntatem et operationem adseverabat. Hanc autem *heresem^c excitarunt Georgius^d patriarcha Constantinopo-^{p. 166.} litanus, Macharius^e, Pyrrus^f, Paulus et Petrus. Quam ob causam Constantinus augustus centum quinquaginta episcopos^{681.} congregari fecit; inter quos etiam fuerunt legati sanctae Romanae ecclesiae missi ab Agathone papa, Iohannes diaconus et Iohannes^g Portuensis episcopus; qui omnes eandem heresem damnaverunt. Ea^h hora tantae haranearumⁱ telae in medio populi ceciderunt, ut omnes mirarentur; ac per hoc significatum est, quod sordes hereticae pravitate depulsae sunt. Et^k Georgius quidem patriarcha correptus est², ceteri vero in sua defensione¹ perseverantes anathematis^m sunt ultione perculsiⁿ. Eo³ tempore Damianus Ticinensis ecclesiae episcopus⁴ sub^o nomine Mansueti Mediolanensis archiepiscopi hac de causa satis utilem rectaeque fidei epistolam composuit, quae in praefato^p sinodo non mediocre suffragium tulit. Recta autem et vera fides haec est, ut in domino nostro Iesu Christo sicut duae sunt naturae, hoc est Dei et hominis, sic etiam duae credantur esse^q voluntates sive operationes. Vis audire de eo quod deitatis est? 'Ego^r', inquit, 'et pater^{Ioh. 10, 30.} unum sumus'. Vis audire quod humanitatis? 'Pater maior^{14, 28.} me est^s'. Cerne secundum humanitatem eum in^t navi dormientem; cerne eius divinitatem, cum euangelista ait: 'Tunc^{Matth. 8, 26.} surgens imperavit^u ventis et mari^v, et facta est tranquillitas magna'. Haec est sexta sinodus universalis Constantinopoli^w celebrata et Greco sermone conscripta, temporibus papae Agathonis, exsequente ac residente Constantino principe intra septa palatii sui.

5. His temporibus per⁵ indictionem^x octavam luna^{680.} eclipsin^y passa est. Solis⁶ quoque^z eclipsis eodem pene^{679.} tempore, hora diei quasi decima, quinto Nonas^a Maias effecta

a) Cum A 2. b) qui F 1. c) heresen B 1. G 4, *infra* F 1. d) Georius A 3; Geordius G 4 *constanter*. e) Macarius F 1. G 1. f) Pyrus C *1; Purus C 1. 2; *deest* A 3. g) Iohannis F 1. h) Ea — *mir. des.* C 4a. 5. i) t. aran. nigerrimae D 3. k) Et — *perculsi des.* A 3. l) destensione F 1. m) anathemati A 1. 2. B 1. C 1. F 1. G 1. 2. *3 (*s. semel scriptum*). n) perclusi G 1. 2. o) s. n. M. M. *des.* G 5c. p) *ita omnes fere codd.* q) esset F 1. r) Ego enim G *3. s) G *3 *iterum add.*: Ego, inquit, et pater unum sumus. t) in n. *des.* A *3. u) imperavi F 1. v) maris F 1. w) Constantinopolim A *2. 3. *4. 4. B 1a. 2. C 2. D (1 *e corr.*). F. G. H. I 1. 2. x) indictione F 1. y) luneclypsi F 1. z) quippe G 2. a) nonos A 2.

1) *Cf. G. pont., ex quibus Paulus haec exscripsit; collato chronico Bedae, qu iisdem usus est.* 2) *Haec Bedae sunt verba.* 3) *Haec Pauli sunt.* 4) *Qui per id tempus tantum presbyter erat, illamque epistolam dictaverat anno, antequam succederet Anastasio. Ex Ughellio BI.* 5) *Ex G. pont. Agath.* 6) *Ex Beda.*

est. Moxque subsecuta gravissima¹ pestis est tribus mensibus, hoc est Iulio, Augusto et Septembrio; tantaque fuit multitudo morientium^a, ut etiam parentes cum filiis atque fratres cum sororibus, bini per feretra positi, aput urbem Romam ad sepulchra ducerentur. Pari etiam modo haec pestilentia Ticinum quoque depopulata est, ita ut, cunctis civibus per iuga montium seu per diversa loca fugientibus, in foro et per plateas civitatis herbae et fructecta^b nascerentur. Tuncque visibiliter multis apparuit, quia bonus^c et malus angelus noctu per civitatem^d pergerent, et ex iussu^e boni angeli malus angelus, qui videbatur venabulum manu^f ferre, quotiens de venabulo hostium cuiuscumque domus percussisset, tot de eadem domo die sequenti homines interirent. Tunc cuidam per revelationem^g dictum est, quod pestis ipsa prius non quiesceret, quam in basilica^h beati Petri quae ad Vincula dicitur sancti Sebastiani martyrⁱ altarium ponereturⁱ. Factumque est, et delatis ab^k urbe Roma beati Sebastiani martyrⁱ reliquiis, mox^l in iam dicta^m basilica altarium constitutum est, pestisⁿ ipsa quievit².

*p. 167.

*6. Rex vero Cunincpert^o dum post haec cum stratore suo, qui^p lingua propria 'marpahis'^q dicitur, consilium iniret in civitate^r Ticinensi, quomodo Aldonem^s et Grausonem vita privare deberet: repente^t in fenestra, iuxta quam consistebant, una de maiusculis musca consedit; quam Cunincpert cultello ut extingueret percutere volens, eius tantum^u pedem abscidit. Aldo vero et Grauso dum ad palatium regis consilium nescientes venirent, cum basilicae sancti Romani martyrⁱ, quae prope^v palatium sita est, propinquassent^w, repente eis obvius^x quidam claudus uno pede truncato factus

a) merentium F 1. G 1—3 (corr. morientium G 1. 2). b) fructecta A 2. 3. C 1. D. G 1. 4; fructecta corr. fructecta F 1. c) m. et b. F. G. d) civitate F 1. e) iusso C 1. f) manum F 1. G 1. 2. *3. g) revelacione F 1. h) basilicam A 2. G 3a. 4. i) ponerentur G 1. 2. *3. k) deest A 2. l) mox ut C. D; mox ut in d. corr. mox in suprad. I 1. m) dictam G 3a. 4. — basilicam F 1. G 3a. 4. n) et p. F 4. G; sicque p. B 1a. o) Cunipert A 2. 3; Cuniepert D 1; cf. supra p. 200 n. a. p) quem A 2; quem — dicunt (fingunt G 3a) A *33. B. E. F. G; erasa G 4, des. L 1. — linguam F 1. q) ita A 3. E. F. G 1. 2. I 1; marphais A 1. 6. C. D (marphalis D 3). H; marphais I 1; marfais G 5c; merphais G 3a; marpais A 4, B. F. 5; marthais A 2; marachis G 5a; cf. supra p. 91 n. o. r) civitatem G 1. — Ticinense A 2. s) Aldone B 1. F 1. t) repente A 2. u) deest B 1. — pedes F 1. G 1. 2. v) quippe F 1. w) propinquasset A 1. 2. B 1. F 1. G 1. 2, quod in archetypo fuisse videtur; ingrederentur G 5a; ingrederent G 5c. x) obvium A 2. F 1.

1) *Ex G. pont. l. l.* — deducerentur. 2) *Ticinensium rerum scriptores uno ore asserunt, s. Damianum episcopum, quem paulo ante noster memoravit, s. martyrⁱ reliquias a Romano pontifice impetrasse et solemnⁱ pompa, erecto in ejus honorem altari, in ecclesia s. Petri ad vincula collocasse, addito voto, quo se clerumque adstrinxit, ut tribus diebus ante festum ipsoque festo die episcopus cum clero, solemnibus institutis supplicationibus, accederet sacra factur^{us}. BI.*

est; qui eis dixit, quod eos Cunincpert, si ad eum pergerent, occisurus^a esset. Qui haec audientes, magno timore correpti, post altarium eiusdem basilicae confugiere^b. Moxque Cunincperto regi nuntiatum est, quod Aldo et Grauso in basilica^c beati Romani martyris confugissent^d. Tunc Cunincpert stratorem suum arguere^e coepit, ut quid suum consilium prodere debuisset. Cui suus strator ita respondit: 'Domine mi^f rex, tu scis, quia^g, postquam hoc consiliati sumus, ego a tuo conspectu non exivi; et quomodo hoc alicui dicere potui?' Tunc rex [ad^h] Aldonem et Grausonem misit, interrogans eos, ut quid in locum sanctum confugium fecissent. Qui respondentes dixerunt: 'Quia nuntiatum est nobis, quod nos dominusⁱ rex occidere vellet'. Iterato^k rex misit ad eos, sciscitans, quis fuerit^l ille qui^m eis nuntiaverit, mandans eis, ut, nisi eiⁿ nuntiatorem proderent, eius^o gratiam invenire non possint^p. Tunc^q illi sicut factum fuerat regi^r mandaverunt, dicentes, claudum hominem^s obvium se^t habuisse, qui unum pedem truncatum habebat et genu^u tenus crure ligneo utebatur, et hunc fuisse sui^v interitus nuntium. Tunc intellexit rex, muscam^w illam cui pedem truncaverat^x malignum spiritum^y fuisse^z et ipsum sui secreti consilia^a prodidisse. Qui statim Aldonem et Grausonem in sua fide de^b eadem basilica^c suscipiens, eisdem culpam^d pepercit et in reliquum eosdem^e in loco fidelium^f habuit.

7.^g Eo tempore floruit in arte gramatica Felix, patruus Flaviani^h praeceptoris mei; quem in tantum rex dilexit, ut ei baculumⁱ argento auroque decoratum inter reliqua suae largitatis munera condonaret.

8. Per idem quoque tempus Iohannes episcopus Bergomatis ecclesiae vir mirae sanctitatis extitit². Qui cum regem^k Cunincpertum in convivio dum sermocinarentur *offendisset^l, rex ei hospitium revertenti equum ferocem et *p. 168.

a) occisurum F 1. b) ita A 1. 4; confugire corr. confugere A 2; confuire F 1; confugere A 3. F *2; confugerunt B. C. D. E 1. F 5; confugiunt F 4. G. c) ita A 1. F 1. G 1; basilicam ceteri. d) confuissent F 1. e) arguebat c. G 3, qui hoc loco pergit. f) deest A 3. g) deest C. D. h) deest A 1-4. B 1. F. G (post suppl. B 1. G 2). i) d. noster r. D 2. 3. k) Iterum C. D. l) fuit C. D. I 1; fecerit A 2. m) quisvis nunciaret A *3. n) deest A 4. F. G. I 2; nisi nuntiatorem E 1. o) suam C. D. p) possent A 3. C, alii. q) Tum A 2. r) deest G 3. 4. s) deest G 1. 2. t) deest F. G. — habuissent G 3. u) sub geniculo c. e corr. F 1. v) deest F 1. G. w) musca illa G 3. x) truncaverunt F 1. y) spiritus F 1. z) fuisset A 1. a) s. consilium C 4b; secretum consilia D 1. F 1; secretum consilii F 4. G 1. 2. 5a. c; secretum consilium G 3. 4; secreta consilii F *2; secreti nuntium fuisse B 2. b) deest A 1. c) basilicam F 1. d) culpa G 1. 2; deest C 1. e) eodem A 1. f) filium G 4; filiorum C. D. g) hoc cap. om. A *4. h) Flabiani F 1. i) vaculum corr. baculum F 1; vasculum G (corr. baculum G 1); bac E 1. k) rege Cunincperto G 3. 4. l) offendit F. G.

1) Interfuit s. Joannes episcopus Bergomensis concilio Romano contra Monothelitas sub s. Agathone papa. BI.

indomitum, qui immenso fremitu^a super se sedentes terrae allidere solebat, praeparari fecit. Cui cum episcopus supersedisset, ita mansuetus extitit, ut eum blando incessu^b usque ad domum propriam^c deportaret. Quod rex audiens, et episcopum ex eo die honore debito coluit, et ei^d ipsum equum, quem suae sessioni^e dedicaverat, dono largitus est.

9. Hac^f tempestate^g noctu^g stella iuxta vergilias^h caelo sereno inter Domini natalemⁱ et theophaniam^k apparuit, omnimodo obumbrata, veluti cum luna sub nube est constituta. Post haec mense Februario die media stella ab occasu^l exiit, quae cum^m magno fulgore in partes orientis declinavit. Dehinc^m mense Martio Bebius eructuavit per dies aliquodⁿ, et omnia virentia circumquaque prae pulvere et cinere illius exterminata sunt.

10.º Tunc^p Sarracinarum^q gens infidelis^r et Deo inimica ex Aegypto in^s Africam cum nimia^t multitudine pergens, obsessam Cartaginem^u cepit captamque crudeliter depopulata est^v et ad solum usque prostravit³.

685. 11. Inter haec Constantinus imperator apud Constantinopolim moritur, et⁴ eius minor filius Iustinianus Romanorum regnum suscepit, cuius per decem annos gubernacula^w tenuit. Hic Africa^x a Sarracenis^y abstulit et cum eisdem pacem terra^z marique fecit. Hic Sergium pontificem, quia^a in erroris^b illius synodo, quam Constantinopolim^c fecerat, favere et subscribere noluit, misso Zacharia protospathario^{*} suo, iussit Constantinopolim deportari. Sed militia Ravennae vicinarumque partium iussa principis^d nefanda contemnens, eundem Zachariam cum^e contumeliis ab urbe Roma et iniuriis pepulit.

*) id est primo armigero *alia sed coeva manu superscripsit* G 2.

a) fremito F 1; i. f. *des. vocabulo eraso* G 2, *ubi in marg. valide suppl.* b) incessum G 3; incēsum G 4. c) propria F 1. d) *e erasum* F 1. e) sessionis B 2; sui sessione C 1. 4b. D 1; sua sessione I 1 *et e corr.* G 2—4; suae *deest* A 3. f) Haec G 1. 2. g) noctum G 3. 4. — stellas B 1. h) *ita* A 2. 3. B. C 4. 5. F *2. G 1. 2. 5a; *vergileas* A 1; *virgili . . . as* F 1; *virgilias* A *2. D 1. E 1. F 4. 5; *vigilias* A 6. D 2. G 2. 3. H 1; *vigilas* C 1. i) natali G 1. 2. k) *teuphaniam* G 1; *theuph.* F 1. G 2. l) *oc(c)asum* G 3. 4. m) *novum* (X vel XI) *cap. incipiunt* A 1. 2. D. E. F. G. n) *ita* F 1; aliquos D 2. G 1—4. o) *hoc cap. om.* A *4. p) *Cum* A 2. q) *ita* A 1 *hoc loco*; *Saracenorum* F 1; *Sarracenorum ceteri.* r) *in Deo et inf.* A *3. s) *deest* F 1. t) *nimiam multitudinem* F 1. u) *ita* A 3. B 1. C *1. 1. G 2; *Charthag.* A 1; *Carthag. alii.* v) *depopulatam* G 1. 2. w) *gubernaculum* F 4. G. H. I 1. x) *ita* A 1. B 1. F 1; *Africam vel Affricam ceteri.* — a *deest* A 2. y) *Saracenis* G 4. z) *terr(a)e* G 1—3. a) *qui* F 1. G 4. b) *errore* F 1. G 1; *errore illius synodi* G 3. 4. I 2. c) *Constantinopoli* A 3. D 3. G 3. 5c. d) *principi* F 1. e) *con* C *1; *deest* C 1.

1) *Ex G. pont. Bened. II.* 2) *cum magno fulgore Paulus add.* 3) *Haec ex Bedae verbis: Africa . . . quae fuerat tenta a Saracenis, ipsa quoque Carthagine ab eis capta et destructa, concinnavit.* 4) *Ex Beda, cuius verba: Iustinianus minor, Constantini filius, male interpretatus est.*

12. Contra¹ hunc Iustinianum^a Leo augustalem digni-^{695.}
tatem arripiens, eum regno privavit; regnumque Romanorum
tribus annis regens, Iustinianum exulem in Ponto servavit.

13.^b Rursusque^c Tiberius² contra hunc Leonem insur-^{698.}
gens, regnum eius invasit eumque toto quo^d ipse regnavit
tempore in eadem civitatem^e in custodia^f tenuit.

14. Hoc tempore sinodus^{g.2} Aquileiae facta^h ob impe-
ritiamⁱ fidei quintum universalem^k concilium suscipere diffi-
dit^l, donec salutaribus beati papae Sergii monitis instructa
* et ipsa huic^m cum ceteris Christi ecclesiis annuere consentit. *p. 169.
Facta autem estⁿ haec sinodus Constantinopolim temporibus
Vigilii papae sub Iustiniano principe contra Theodorum et
omnes hereticos, qui³, beatam Mariam solum hominem, non
Deum et hominem genuisse^o, adfirmabant. In qua sinodo
catholice^p est institutum, ut beata Maria semper virgo theo-
tocos^q diceretur⁴, quia, sicut catholica fides habet, non ho-
minem solum, sed vere Deum et hominem genuit.

15. His diebus Cedoal^r rex Anglorum Saxonum, qui
multa in sua patria bella gesserat, ad Christum conversus
Romam properavit. Qui per^s Cunincpertum regem veniens,
ab eo mirifice susceptus est⁵. Is⁶ cum Romam pervenisset,^{689.}
a Sergio^t papa baptizatus Petrusque appellatus^u et adhuc in
albis constitutus, ad regna caelestia migravit. Cuius corpus
in basilica beati Petri sepultum est, et hoc super se epytha-
pium^v descriptum habet^w:

‘Culmen, opes, sobolem, pollentia^x regna, triumphos,
Exubias, proceres, moenia, castra, lares,

a) Iustiniano G 4. — pepulit *add.* G 3 (*post del.*). 4. b) *praecedenti cap. hoc adiungunt* D 3. 4. E 1 (*post corr.*). F 4. G. H. I 1. c) Rursusque F 1. G 1—3. d) quod F 1. G 1—4. e) *ita* A 1. C 1. E 1. G 3. 4; *civitate ceteri.* f) *custodiam* G 1. 2. g) sy(i)nodum F 1. G 1—4 (*corr. sinodus* G 4, *ubi initium capitis in loco raso manu recenti scriptum est ita*: s. Aquilegiensis universali concilio, quod tunc suscipere diffidit salutaribus — consentit). h) *deest* A 2; *ob post suppl.* G 1. i) *imperatoritam* A 1; *imperita* A *2; *imperitam* B 1. F 1. k) *ita* A 1. F 1; *universale ceteri.* — *consilium* F 1; *concilium* G 1. l) *diffidit* C *1. 1. F 1. G 1. 2. m) *deest* C. D; *huic* F 1. n) *deest* G 2. 3; *et* G 3; *est eo* s. A 3. o) *genuisset* A 1. F 1. p) *catholicē* F 1. q) *theotochos* F 1; *gotheotocos* G 1; *gotheotos* (*corr. theotocos*) G 2; *theodocos* G 3; *theudocos* G 4; *theotochos Dei genitrix* H. — *virgo non sicut Theodorus dicebat sed sicut cath.* A 5? C. D 1; *post virgo corr. inseruit theodocos diceretur* D 1, *et ita alii* D. r) *ita* A 1. *3; Cedoald A 2. *2. B 1. 2. C *1. D 1. F 1. I 1; Cedoalt C 1. 2; Cedoaldus B 1a. H 1. L 1; Cedwalla D 4; Sedoald A 3; Ceadpalla D 2. *3a. 3; Theodoald F 4. G 1. 2. *3; Theuduald G 3. 4; Theudeald G 5a; Thiadald G 5c; *cf. supra* p. 208 n. o. s) *cum* F 1. t) Sergio G 1. 2. u) *a. est. Adhuc* A *3. v) *ita* A 1. F 1. G 3. 4; epytaphium G 1; ephitaphium G 2. w) *exstat etiam in cod. Paris. 2832. et Palat. 833, ediderunt Gruter inter Epigrammata christiana et Mai, Class. auct. V. Novum (XVI) cap. inc. A *3.* x) *pollentiam* F 1.

1) *Haec quoque ex Beda fluxerunt.* 2) *Ex Beda.* 3) *Haec Paulus addidit.* 4) *Quod jam saec. V. factum constat.* 5) *Haec Paulus.* 6) *Ex Bedae hist. Angl. V, 7, quae etiam epytaphium praebuit.*

Quaeque^a patrum virtus et quae congesserat ipse,
 Cedoal^b armipotens liquit amore Dei,
 Ut Petrum sedemque Petri rex cerneret hospes,
 Cuius fonte meras^c sumeret almus aquas,
 Splendificumque iubar radianti carperet haustu^d,
 Ex quo vivificus fulgor ubique fluit^e;
 Percipiensque^f alacer recidivae^g praemia vitae,
 Barbaricam rabiem nomen et inde suum
 Conversus convertit ovans, Petrumque vocari
 Sergius antistes iussit, ut ipse pater
 Fonte renascentis quem^h Christi gratia purgans
 Protinus albatumⁱ vexit in arce poli.
 Mira fides regis, clementia maxima Christi,
 Cuius consilium nullus adire potest!
 Sospes enim veniens supremo^k ex orbe^l Britanni
 Per varias gentes, per freta^m perque vias,
 Urbem Romuleam vidit templumque verendum
 Aspexit Petri, mistica dona gerens.

* p. 170.

* Candidus inter oves Christi sociabilis ibitⁿ,
 Corpore nam tumulum, mente superna tenet.
 Commutasse magis sceptrorum insignia credas,
 Quem regnum Christi promeruisse vides'.

16.º Hoc tempore apud Gallias Francorum regibus a soli[ta]^p fortitudine et scientia degenerantibus^q, hi qui^r maiores domui^s regalis esse videbantur administrare regi^t potentiam et quicquid^u regibus agere mos est coeperunt; quippe cum^v caelitus esse[t]^w dispositum, ad horum progeniem Francorum transvehi regnum. Fuitque eo tempore maior domus in regio^x palatio Arnulfus, vir, ut postmodum claruit, Deo^y amabilis et mirae sanctitatis. Qui post^z gloriam seculi

a) Quaecumque G 1—4; Q. Petrus G 3. 4. b) Caedoal *Pal.*; Caedual *Par.*; Caedoalt C 1; Caedoald *vel* Cedoald B 1. F 1, *alii*; Ceadpal D 3; Cedwal D 4. Teodoald G 1; Theodoald G 2; Teuduald G 4. c) *superscr.* puras G 2. d) haustum B 1. e) fuit A 2. 3. C. I 1. L 1, *corr.* fluit D 1. f) *ita* A 1 *cum Pal. Par. et Beda*; perspicientesque F 1; perspicuensque *ceteri*. g) redivivae *Beda*. h) que F 1. i) ablatum A 1. 2. E 1. G 3. 4. 5c. k) supra mox G 3. 4; supra modum F 2a; suppremi *Pal.*; suppremo *superscr.* ultimo G 2. l) urbe A 1. 2. *3. 3. 4. B. E. F. G 1. 2. — Bretanni G 3. 4; Brutanni A 3; Rittanni *corr.* Britanni C *1. m) i. maria *superscr.* G 2. n) ivit *e corr.* D 1. F 1, *et ita alii* D. F 5. G 5a. c. H. I 2. L 1; sibi G 3. 4. o) *hoc cap. om.* A 6. p) soli A 1. *2. 2. B 1. 2. F 1. G 1—3, *quod calami errore in archetypo scriptum fuisse verisimile est*; sola E 4. G 3. 5c; solo E 1; in solio G 5a. — fortitudinem G 1. 2. q) degentibus E. F 1. 4. G. r) qui cum F 4. G. — maioribus G 5a. c. s) *ita* A 1. 2. *3. 3. 4. B 1. 2. F 1. 4. G 3. 4; *deest* G 1 (*post suppl. domus*). 2. 5a. c; domus *ceteri*. — regales A 2. E 4. G 3. 5a. c. t) *ita* A 1. 2. B 1. 2. F 1. 4. G 1—3; regis A *2. F *2. 3a. 5. G 3. 5a. c. I 2; regium A *3. 3. 4. K 1; regni B 1a. C. D. H. I 1. — potentia A 2. G 2? u) q. regia dignitas esse poterat eorum nutu fiebant quippe G 3. v) qui E 1. F 1. G 1—4; quibus F 4. G 5a. c; quod E 4. w) esse A 1. *2. 2. *3. B 1. 2. F 1. G 1—4, *quod in archetypo fuisse videtur*. x) regis G 3; regi G 4. y) et Deo A 2. z) pro gloria F 1.

Christi se^a servitio subdens, mirabilis in episcopatu extitit, ac^b demum heremiticam vitam eligens, leprosis universa^c praebens^d obsequia, continentissime vixit. De cuius mirabilibus apud Metensem ecclesiam, ubi episcopatum gessit, liber existit^e, eiusdem miracula et vitae abstinentiam continens^f. Sed et ego in libro quem de episcopis eiusdem civitatis conscripsi flagitante Angelramno^g, viro mitissimo et sanctitate praecipuo, praefatae^h ecclesiae archiepiscopo, de hoc sacratissimo viro Arnulfo quaedam eius mirandaⁱ composui^{k.1}, quae modo superfluum duxi replicare.

17. Inter haec Cuninepert cunctis amabilissimus^l princeps, postquam duodecim annos Langobardorum regnum post⁷⁰⁰ patrem solus obtenuit, tandem ab hac luce subtractus est. Hic^m in campo Coronate, ubi bellum contra Alahis gessit, in honoreⁿ beati Georgii^o martyris monasterium construxit. Fuit autem vir elegans et omni bonitate conspicuus audaxque bellator. Hic cum multis Langobardorum lacrimis iuxta basilicam^p domini Salvatoris, quam quondam avus eiusdem Aripert construxerat², sepultus est. Regnumque *Langobardorum^q Liutperto^r filio adhuc puerilis^s aetatis reliquit, cui tutorem^t Ansprandum, virum sapientem et^u illustrem, contulit.

18. Dehinc elapsis octo mensibus, Raginpertus^v dux

a) sé servitio se G 1. 2. b) qua B 1; Ca (?) d. corr. ad extremum F 1. c) universam G 3. 4. d) praebens — mirabi des. A *3. e) ex(s)titit A 3. 4. C. D. E 1. F 4. G 5a. H. f) c. S. et des. G 3, qui hunc locum plane deformavit. g) Agelramno A 3; Agelramno G 4; Agelrauno D 3; Engilramno G 5c; Angerando F 4; Anguramno C 1. 2. h) deest A *3; p. e. a. des. A 1. — archiepiscopus G 1. 2; episcopo G 5a c. i) mirandam F 1; miracula B 2. G 3. 4. 5c. k) composuit F 1. l) ita A 2. *3. 3. 4. B 1. 2. F 1. G 1; amabilissimus A *2. 2a. B 1a. F 4. 5. G 2. 3. 4. 5a. c; amabilis A 1? C. D. I 1. m) Hic — construxit om. A *4. n) honorem A 1? 3. C. D. o) Geordii G 3; Gregorii A 3? p) basilica F 1. G 2? q) hoc loco desinit B 1. r) Liutpert G 3; Liutepert G 4; Luitperto C 1; Liudberto G 2; Luutperto A 3. s) puerulis A 2. G 3; puerulo aetate D 2. t) tutore F 1. u) deest G 3. 4. v) Ragimpertus A 2. F 1. G 1; Ragimbertus G 2; Raginb. D 2. 3; Rainp. G 3. 4.

1) SS. II, p. 264. 2) In urbe regia Ticinensi, ubi legitur adhuc in eadem basilica apud Cassinenses monachos fragmentum epitaphii ad illius tumulum appositi, quod refert Muratori in lib. antiquitatum Estensium cap. I, 10, p. 73:

Aureo ex fonte quiescunt in ordine reges,
 Avus, pater, hic filius heiulandus tenetur
 Cuningpert, florentissimus ac robustissimus rex,
 Quem dominum Italia, patrem atque pastorem,
 Inde flebile maritum iam viduata gemet.
 Alia de parte si originem quaeras,
 Rex fuit avus, mater gubernacula tenuit regni.
 Mirandus erat forma, pius; mens, si requiras,
 Miranda BI.

Taurinensium, quem^a quondam rex Godipertus^b, cum extingueretur a^c Grimualdo, reliquerat^d parvolum^e, de quo et superius diximus¹, cum valida manu^f veniens, adversus Ansprandum et Rotharit^g Bergomensium ducem apud Novarias^h conflixit, eosque in campoⁱ exsuperans, regnum Langobardorum invasit. Sed eodem anno mortuus est.

19.^k Tunc filius eius Aripert iterum^l bellum parans, 701. pugnavit cum Liutperto rege apud Ticinum cumque Ansprando et Atone^m et Tatzoneⁿ necnon et Rotharit^o ac Faraone^p. Sed omnes hos^q bello exsuperans, Liutpertum infantulum vivum in bello^r comprehendit². Ansprand quoque fugiens, in insulam^s se Commacinam comunivit.

20. At vero Rotharit^t dux Bergamum civitatem suam rediens, regnum arripuit. Contra quem rex Aripert cum magno^u exercitu proficiscens, expugnata primum et capta^v Laude^w, Bergamum obsedit^x, eamque^y cum arietibus et diversis belli^z machinis* sine aliqua difficultate expugnans

*) id est cum manculis *add.* L 1.

a) que F 1. G 1. 2? b) Gondip. G 4; Gundip. G 3; Godep. D 3; Godib. I 1; Godeb. D 2. c) ad G 1. 2; apud Grimualdum G 3. d) relinq. G 1. 2. 3. e) *ita* A 1. F 1. G 1. 2. f) manum F 1. g) Rottharit A 2; Rotthari G 4; Rothari F 1, *alii*; *cf. supra* p. 208 n. z. — Bergomenuum A 2; Verg. F 1. h) Navar. F 1. G 1. 4. i) campum G 3; campis A 3. — exsuperas F 1. k) *hoc cap. praecedenti adjungit* G 5c. l) *deest* A 2; ut b. parant G 3. 4. m) Atone *corr.* Attone D 1, *et ita* C 2. D 2. 4; Attano D 3; Atoonem C 1; Attonem I 1; Otone A 4. C 1. G 1. 2. H 1; Otonem E 1; Othone B 2; Ottone F 1; Otthone G 5a; Totone F 5. n) Tazone F 5. G 3. 4; Tazonem E 1; Tatone C 4b; Tattone G 5a. c; et T. *des.* C. D. I 1. o) Rottharit G 1 *hoc loco.* p) Pharaone A 3. F 5. G 5c; Farone C. D; Pharone H 1; Faronem I 1. q) *pos bellos corr.* illos bello F 1. r) bellum G 2. s) silva se Comatina G 5c; Cummacinam C 1; Comacinam F 1; Commatinam G 1. 2. t) Rotharit F 1 *hoc loco.* u) *na exercito* F 1. v) *capto* F 1. w) *Lauda* B 1a. D 3 *et e corr.* G 4. x) *obsidet* F 1. y) *eaque* G 1. z) *bellis* C 1. G 1—3.

1) IV, 51. 2) *Pugna haec Ariperti hujus nominis II. Langobardorum regis ejusque de Liutperto rege victoria lucem accipit ex vita s. Boniti exepiscopi Arvernensis, et hic ad uberiorem historiae copiam transscribo (c. 24, ed. Mabillon, Acta III, 1, p. 96):* Denique in Italiam ingressus (*Bonitus*), a rege Longobardorum et devote et amanter acceptus est; qui cum viri Dei colloquiis frueretur, audivit ad se referri, urbem (*Ticinum*) ab exercitu obsideri. At ille mox exiliens, iubet suos arma capessere secumque contra hostes dimicaturus esse paratos ad pugnam. Conversus autem humiliter ad virum Dei: 'Quaeso te pater', inquit, 'ut pro me Domino preces offeras. Nam mihi res est cum hostibus meis. Liceat mihi tua intercessione ex illis palmam referre'. Mox inde urbem egressus, proelium cum hostibus iniit. Adeo vero partibus Ariperti — ita enim ille rex Longobardorum vocabatur — favit victoria, ut, multis caesis atque prostratis, rege quoque in inguine vulnerato et capto, cum magno tripudio ad virum Dei redierit, eique pro precum illius suffragiis gratias agens, denuo se eius orationibus commendavit multa cum humilitate et in regno suo res necessarias illi praebere curaverit. BI.

mox cepit, comprehensumque^a Rotharit^b pseudoregem^c, eius caput barbamque radens, Taurinis in exilium trusit^d, quique ibidem post aliquod^e dies peremptus est. Liutpertum vero, quem ceperat, pari modo in balneo vita^f privavit.

21. Misit quoque exercitum adversus Ansprandum in insulam Commacinam^g. Quo^h *conperto, Ansprand fugiitⁱ p. 172. Clavennam^j; deinde per Curiam Retorum^k civitatem venit ad Theutpertum^l Baioariorum ducem, et fuit cum eo per annos novem. Exercitus vero Ariperti insulam in quam^m Ansprand fuerat invadens, eius oppidum diruit.

22. Rex igitur Aripert, confirmato regno, Sigiprandumⁿ, Ansprandi filium, oculis privavit omnesque^o qui ei consanguinitate iuncti fuerant diversis modis afflixit. Minorem quoque Ansprandi filium Liutprandum^p in custodia^q tenuit; quem quia despicabilem personam et^r adhuc adulescentulum esse perspexit, non solum in eius corpore vindictam aliquam minime ingessit, sed eum, ut ad patrem suum pergeret^s, abire permisit. Quod Dei omnipotentis nutu^t factum fuisse, qui eum ad regni gubernacula praeparabat, dubium non est. Igitur Liutprand ad patrem suum in Baioariam profectus, ei de suo adventu^u inaestimabile gaudium fecit. Uxorem vero Ansprandi Theodoradam^v nomine rex Aripert comprehendi^w fecit. Quae cum se voluntate feminea reginam futuram^x esse iactaret, naso^y atque auribus abscisis, decore suae faciei deturpata est. Pari etiam modo et germana Liutprandi nomine Aurona^z deformis effecta est.

23. Hoc tempore aput^a Gallias in Francorum regnum Anschis^b, Arnulfi filius, qui de nomine Anschise^c quondam

a) comprehensoque G 1. b) *deest* C 1. c) *reudo corr. freudo* r. F 1; *pseudo corr. freudo* G 1, *et inde* R. *et Freodonem regem ed. pr.*; *peudo* G 2; *rege* G 1. 2. d) *truxit* F 1 G 1; *trudit* G 3; *retrusit* C, *plerique* D; *misit* D 2. F 5. e) *ita* F 1; *aliquos* E 1. F 4. G; *aliquot ceteri*. f) *a vita* G 3. 4. g) *Comachinam* F 1. G 1. h) *Quo deest* A 2; *Quo — Clavennam des.* F. G 1—4; *qui Ansprandus deinde pergit* F 4; *Qui deinde* G 5a. c. i) *ita* A 1. 2. B 2. H 1; *fugit ceteri*. k) *ita* A 2. C *1. D 1. F 1; *Retiorum* C 2. F 4. G 1. 2. 5a. c; *Rhetiorum* I 2; *Rethorum* B 2. E 1; *Rhetorum* A 3. D 3. F 5; *Rectorum* A 4; *Retrorum* C 1; *Rotharum* H. l) *Theudep.* A 1; *Theudip.* G 2; *Teudip.* F 1. G 1. 3; *Teutp.* C 1; *Theudeb.* D 2; *Theodeb.* D 3. m) *quam* F 1. G 1. 2. I 2; *in q. des.* B 2; *quam* A. *confugerat* C. D; *quam* A. *fugerat* F 4. G 5a; *quam* A. *filium invadens* G 2. n) *Sigispr.* A 3; *Sigisbr.* D 3; *Sigibr.* C 1. D 2. G 4. I 1. 2, *alii*; *Silgibr.* C 2. o) *omnipotensque* A 2. p) *Liudpr. vel Liudbr.* G 2; *Liupr. vel Liutpr.* G 3. 4; *Liudbr. vel Leutbr.* C 1. q) *custodiam* C *1. 1. D 1? (*custodiá*). F. G. I 2, *quod in archetypo fuisse putarim*. r) *deest* C *1. 1. s) *deest* F 1. t) *nutum* F 1. u) *adventum* G 1—4. v) *Theoderadam* D 3. G 3; *Theoderada* A *3; *Theoderatam* A 3; *Theuderadam* C 1. w) *comprehendit* F 1. x) *deest* A 2. y) *nasum* G 1—3. z) *Arona* B 2; *Auruna* F 2; *Aurora* G 5a. a) *deest* G 3. 4. b) *Anscis corr. Anschis* F 1. G 1? *Anscis* B 2. F *2. 3; *Anchis* A 4. G 3; *Ansis* F 2; *Ansichi* A *3; *Ansechis* E 1; *Ansegissus* D 2. c) *Anchis(e)* F 1. G 1.

1) *Chiavenna*.

Troiani creditur appellatus¹, sub nomine maioris domui^a gerebat principatum.

24. Mortuo quoque aput Foroiuli Adone^b, quem dixeramus² lociservatorem^c fuisse, Ferdulfus^d ducatum suscepit, qui de partibus Liguria^e extitit, homo lubricus et elatus. Qui dum victoriae laudem de Sclavis^f habere cupiit^g, magna sibi et Foroiulani detrimenta invexit. His^h praemia quibusdam Sclavis dedit, ut exercitum Sclavorum in eadem provinciamⁱ sua adhortatione^k inmitterent. Quod ita quoque effectum^l est. Causa^m autem magnae in eadem Foroiulana provincia perditionis ista fuit. Inruerunt latrunculi Sclavorum super gregesⁿ et pastores ovium, quae^o in eorum vicinia pascebantur, et de eis praedas abigerunt^p. Subsecutus est hos rector loci illius, quem^q 'sculdahis'^r lingua propria dicunt^s, vir nobilis animoque et viribus potens; sed tamen eosdem latrunculos^t adsequi non potuit. Cui exinde revertenti^s dux Ferdulfus^t obviam factus est. Quem dum interrogaret, quid de illis latrunculis factum^u esset, Argait^v ei — sic enim nomen habebat —, eosdem fugisse^w, respondit. Tunc ei Ferdulfus indignans ita locutus est: 'Quando tu aliquid fortiter facere poteras, qui Argait ab arga⁴ nomen deductum^x habes?' Cui ille maxima stimulatus ira, ut erat vir fortis, ita respondit: 'Sic vellit^y Deus, ut non antea ego et tu, dux Ferdulfe, exeamus de hac vita, quam cognoscant alii, quis ex^z nobis magis est arga'. Haec cum sibi invicem vulgaria verba locuti fuissent, contigit non post multos dies, ut exercitus Sclavorum^a, pro^b quorum adventu dux Ferdulfus prae-

a) ita A 1—4. B 2. F 1. 4. G 1—4; domu E 1; domus A *2, alii. b) Aldone II. c) loci servatore F 1. G 1. 2. d) Ferdulfus C *1; Fredulf. G 3. 4. e) Liguria F 1. f) Sclavis F 1. G 1. 2; Sclavis — quibusdam des. G 3. 4. g) ita A 1. *2. 4. E 1. F 1. 4. G 1. 2; cupit ceteri. h) ita A 1. F 1; Is cett. i) ita A 1. 2. D 1. E 1. F 1. G 1. 2, corr. eandem provinciam D 1, et ita A *2. B 2. ceteri D. I 1; eadem provincia A 4. C 2. G 2. 3. I 2; eandem provincia H 1. k) suam F 1. G 1. — adoracionem G 3. 4; suam adortationem D *3a; adolationem C 1; adulatione C 2. l) effectus F. G; factum C 2. E 1; Quod — est des. F 5. m) Causa A 1; Causam a. F 1. G 1. 2. n) gregem C 1. 4b. D. I 2. o) qui B 2. C. D. I 2; quas G 3. p) abierunt A 3. F 1. 2; abuerunt E 1; habierunt A 2; depraedatis eos habierunt G 3; preda sibigerunt G 4; abegerunt C. D. I 1. q) que (?) F 1. r) scultahis G 5a. c; scoldahis A 2; sculdachis I 2; sculdaiz C 2; sculdaizo C *1. 1. G 3. I 1, corr. sculdais D 1, et ita A *2. B 1a. 2. ceteri D. F 5; sculdais A 4. s) hic desinit C *1. t) Ferdulfus G 1—4 hoc loco. u) factus F 1. v) Argaid G 5c; Arguit G 2; Eragait G 3; Aregait G 4, et postea etiam G 3; Ergait D 2; Agait F 5; Argau C 4b; Argahit L 1; Argait ei F 2a. — ei deest G 3. w) fuisse A 3. F 2a. G 3. 4. x) deducatum A 2. y) ita A 1. F 1. G 1; velit ceteri. z) ex n. des. A 2. a) Sclavorum F 1. G 1. b) per A 2; per — adventa G 1—3.

1) Haec item leguntur in libro de episcopis Mettensibus a Paulo nostro scripta (l. l. p. 264). Notandus tamen praesenti capite continuatus illius error ex antecedenti s. Arnulfi praepostera chronotaxi, quippe Anchis, vel Ansegisus, ut aliis dicitur, ante filium Pippinum ad superiora tempora est retrahendus. BI. 2) Cap. 3. 3) Cf. Gloss. LL. IV, p. 655. 4) Cf. Rotharis edict. c. 381.

nia dederat, cum magnis^a viribus adventaret. Qui cum castra in summo montis vertice posuissent^b, et pene ex omni parte difficile esset^c ad eos accedere, Ferdulfus dux cum exercitu superveniens, coepit eundem montem circumire, ut^d per loca planiora^e super eos possit^f inruere. Tunc Argait, de quo praemisimus^g, ita Ferdulfo dixit: 'Memento, dux Ferdulf^h, quod me esseⁱ inertem et inutilem dixeris et vulgari verbo arga vocaveris^k. Nunc autem ira Dei veniat super illum, qui posterior e nobis ad hos^l Sclavos accesserit'. Et haec dicens, verso equo, per asperitatem montis, unde gravis erat ascensus, ad castra contendere coepit Sclavorum. Ferdulfus vero^m opprobrium ducens, si non ipse per eadem difficilia locaⁿ super Sclavos inruerit^o, eum per aspera quaeque et difficilia inviaque loca secutus est^p. Quem suus exercitus, turpe ducens ducem non sequi, subsequi et^q ipse coepit. Videntes itaque Sclavi, eos per devexa^r loca super se^s venire, praeparaverunt se viriliter, et magis^t lapidibus ac securibus quam^u armis contra eos pugnantem, pene omnes deiectos equis perimerunt. Sicque victoriam non viribus, sed casu^v adepti sunt. Ibi omnis nobilitas periit Foroiulanorum; ibi Ferdulfus dux^w cecidit; ibi et ille qui eum provocaverat extinctus est. Tantique ibi viri fortes per contentionis^x malum et improvidentiam^y debellati sunt, quanti possent per unam concordiam et salubre consilium multa^z milia sternere^a aemulorum. Ibi tamen unus^b e Langobardis nomine Munichis^c, qui pater post Petri Foroiulani et Ursi Cenetensis^d ducum^e extitit, solus fortiter et viriliter fecit. Is cum de equo eiectus esset, et eum unus^f e Sclavis subito invadens eius manus fune^g conligasset, ipse^h manibus ligatis lanceam ab eiusdem Sclavi dextera extrahens, eum cum ipsa percussit, et ligatus per aspera se loca deiciens evasit. Haec ideo vel maxime in hac posuimus historiaⁱ, ne quid aliquid^k per contentionis malum simile contingat.

a) magni F 1. b) posuisset G 1. 2. I 1. c) esse G 1. d) non G 1. 2.
e) planiosa G 1. 2. f) posset C. D. I 1. — inrueret G 1. 2. g) promiss. A 2.
h) Ferdul A 2; Ferdulfe F 1, alii. i) esset F 1. k) ita A 1. 3; vocaberis
A 2. G 3. 4. I 1. l) hoc S. accerserit A 2; hosclavos G 1. m) deest A 3.
n) loca — difficilia des. C 1. o) ita A 1. 2. *2. F 1; inrueret ceteri. p) deest F. G.
q) ex G 1. 2. r) divexa A 3. D 2. *3a; diversa F. G. I 2; devia E 1. s) deest
C; post suppl. G 1. t) magnis C. D 1? *3a. I 1 et e corr. G 3. u) qua
F 1; q. et C. I 1. v) casum G 3. 4. w) deest C 4b. G 3. 4. x) conten-
tiones F 1. y) improvidencia G 1. 2? 3; imprudentiam A 3. B 2. G 4. 5c;
imprudentiae C. D. I 1. z) deest G 3. 4. a) post suppl. F 1. b) unum F 1.
G 1—3. — et F 1. c) Munichis C 1. 2; Munigis D 2. 3. d) Ceten. G 1. 2.
e) ducis C. D. I 1; dux G 5a. c; ducatum G 3. f) esclavis A 1; unum e:
Sclavis F 1; exclavis G 3. 4; eclavis corr. e sclavis G 2; ex S. D 2; eum ex S.
D 3; e deest A 2. g) funes F 1. G 1. 2; funis corr. fune G 3. — legasset A 2.
h) ipsi F 1; et i. G 1—4. i) historiam C 1. G 1. 2; hanc — historiam G 3.
k) ita A 1. 2. *3. 4. B 2. E. F. G. I 2; quid alicui A 3? C. D; cui aliquid G 5a. c.
H 1; q. aliquando F 2a.

25. Mortuo itaque Ferdulfo duce hoc modo, in eius loco
 *p. 174. ordinatus est^a Corvulus^b. *Qui pauco tempore ducatum
 tenens, dum regem^c offendisset, evulsis oculis dedecorose vixit.

26.^d Deinceps vero Pemmo^e ducatum promeruit, qui
 fuit homo ingeniosus et utilis patriae. Hic patre genitus
 Billone^f, qui de Belluno^g fuerat, sed propter seditionem,
 quam illuc^h fecerat, in Forumiuli post veniens, ibi pacifice
 vixit. Hic Pemmo habuit coniugem Ratpergamⁱ nomine;
 quae cum esset facie rusticana, saepe maritum deprecata^k,
 ut se dimissa aliam uxorem duceret, quam^l tanti ducis con-
 iugem^m esse deceret. Sed ipse, ut erat vir sapiens, plus
 eius mores et humilitatemⁿ verecundamque pudicitiam quam
 corporis pulchritudinem sibi complacere, dicebat. De hac igitur
 coniuge tres Pemmo filios, hoc est Ratchis^o et Ratchait^p et
 Ahistulfum^q, viros strenuos^r, genuit. Quorum nativitas^s
 humilitatem matris ad gloriam erexit. Qui dux, congregatis
 omnium nobilium qui in bello de quo diximus^t obierant filiis,
 sic eos cum suis natis pariter nutrit, acsi et ipsi ab eo ge-
 niti fuissent.

702? 27.^u Hac denique aetate Gisulfus^v Beneventanorum
 ductor Suram Romanorum civitatem, Hirpinum^x atque Ar-
 cim^w pari modo oppida cepit. Qui^l Gisulfus tempore Io-
 hannis papae cum omni sua virtute Campaniam venit, incen-
 dia et depraedationes faciens, multos captivorum cepit et
 usque in locum^y qui Horrea^z dicitur castrametatus est, nul-
 lusque ei resistere potuit. Ad hunc pontifex missis sacer-
 dotibus cum apostolicis donariis, universos captivos de eorum
 manibus redimit^a ipsumque ducem cum suo exercitu ad pro-
 pria repedare fecit^b.

a) *deest* G 3. 4. b) Corbolus F 1. 2a. I 2; Corbullus F 5; Corvulus A 4. E 1. F 4. G 3. 5a. H. I 1. c) rege F 1; regi G 3. 4. d) *hoc cap. antecedenti ad-
 jungunt* C 1. G 5c. e) Pemnio A 3; Pemo C 1; *cf. p. 209 n. h.* f) Billonem C 1.
 g) Bellone *corr.* Belluno D 1; Bellono C 1. 2. I 1; Bullo A 2; bellū *̄ corr.* Bel-
 luna F 1; Belluno *corr.* bello non G 1. h) illic A 3. D 3. G 5c, e *corr.* I 1. —
 fecera F 1. i) Raperg. D 3; Ratb. D 2, *alii.* k) d. est F 5. G 5a; depre-
 cabatur C. D. H. I 1. l) quantanti G 1; quanti G 2. m) coniuge G 3. 4.
 — esset F 1. n) humilitate G 3; umilitatem A 1; utilitatem C. D. I 1. 2.
 o) Rathis A 3; Rachis F 1. p) Ratchut A 2; Ratchait G 4; Rachait D 2. 3;
 Ratchais C 2; Rachahit L 1. q) Ahistulfum A 4; Agistulfum C 1; Aistulfum
 G 5a. c. H 1. I 1; Aistulfum A *3. E 1. F 1; Haistulfum C. G 1—4. r) strenuo F 1.
 s) nativitates (nativitatis G 1) humilitas G 1.—4; humilitatematris ad gloria F 1.
 t) viximus A 2. u) *hoc cap. bis exhibet* G 4. v) Gissulfus C 1. w) Hyr-
 pinum F 1. G 1. 2, *alii.* x) Artim A 2; Archim C 1. E 1. G 2; Arcem D 2. 3;
 Arcon A 3; Arcim F 1; Marcim A *2. y) loco G 3. z) Orrea G 1. 2.
 a) rediit F 1. G 1—3; reidit G 4. b) *deest* G 1 (*post add.*). 2.

1) *Ex G. pont., in quibus haec narrantur sub Johanne sexto, qui a. 701—704. papa fuit. At contradicit, quod Paulus VI, 2. atque chro-
 nicon ducum Beneventi, SS. III, p. 211, Gisulfum annis 17 ducatum
 gessisse dicunt, quem a. 681. exeunte suscepit. Aut igitur tota illa com-
 putatio falsa est, aut Gesta pont. Johannem VI. posuerunt pro V, a.
 685, quae est opinio Camilli Peregrinii, nobis etiam probabilior visa.* BE.

28. Hoc tempore Aripertus^{a. 1} rex Langobardorum donationem^b patrimonii Alpium Cottiarum^c, quae quondam ad ius pertinuerat^d apostolicae sedis, sed a Langobardis multo tempore fuerat ablata^e, restituit et hanc donationem aureis exaratam^f litteris Romam direxit. His² etiam diebus duo reges Saxonum ad vestigia apostolorum Romam venientes, sub velocitate, ut obtabant, defuncti sunt.

29. Tunc³ quoque venit Benedictus archiepiscopus Mediolanensis^g Romam et causam egit pro ecclesia Ticinensi^h; sed victus est, eo quod a priscis temporibus Ticinensesⁱ *epi-^{p. 175.} scopi a Romana fuerant ecclesia consecrati. Fuit⁴ autem hisdem venerabilis Benedictus archiepiscopus vir egregiae^k sanctitatis, de quo per universam Italiam bonae opinionis fama flagravit.

30.¹ Igitur defuncto Transamundo duce Spolitanorum^m, 703. Farualdusⁿ, eius filius, in loco patris est subrogatus. Denique Wachilapus^o germanus fuit Transamundi et cum fratre^p pariter eundem^q rexit ducatum.

31. At vero Iustinianus^s, qui amisso principatu in Ponto^r exulabat^s, auxilio Terebelli Bulgarum regis regnum^{705.} rursus recipiens, eos qui se expulerant patricios occidit. Leonem quoque et Tiberium, qui locum eius usurpaverant, cepit et^t in medio circo^u coram omni populo iugulari fecit^v. Gallicinum^w vero patriarcham^x Constantinopolitanum erutis oculis Romam misit Cyrumque^y abbatem, qui eum in Ponto^z exulem aluerat^a, episcopum in loco Gallicini constituit. Hic Constantinum papam ad se venire iubens, honorifice suscepit

a) Aripert A 2. G 2. b) donacione F 1. c) Scot(c)iarum G 1—3; Guttiarum B 2. d) pertinuerant — fuerant C. I 1; pertinuerant *corr.* pertinuerat D 1. e) ablatam F 1. f) exarata G 1. g) Mediolanensis — archiepiscopus *des.* C 2. h) Ticinensi G 1. 2. i) Ticinienses G 1. 2; Ticinensis E 1. F 1. G 3; Ticinensis episcopus R. fuerat e. consecrata C 1. 3; Ticinensis ep. R. fuerant e. consecrata *corr.* T. episcopi a Romanis fuerat e. consecrata D 1, et ita ceteri D. H (*ubi: episcopi*); Ticinensis episcopus R. fuerat e congregata C 4a; Ticinensis episcopis Romanam fuerant e. congregata C 4b; Ticinensis episcopatus Romae fuerat e. congregata C 5 (*Ortel.*). — Roma G 3. k) gratiae G 1—3. l) *hoc cap. om.* C 3. m) Spolitanorum G 1—3. n) Faroaldus A 2. 3. D, alii; Falualdus C 1. 2. o) Wacchilappus A 3 (*eraso uno* c). G 3; Wacchilippus G 4; Wacchillapus F 1; Wacchilapus G 1; Wachilaphus G 5c; Vachilapus C 1; Vulchilla F 2. p) frater F 1. q) *deest* A *3. r) Pontu G 3. s) exul. — regis *des.* F. G. t) et — fecit *des.* A 2. u) circum G 1. 2. *3. 3. — coram *deest* F 1 — omni *deest* D 2. G 3. v) cepit F 1; precepit E. G. I 2. w) Gallinum A 1; Gallicium E 1; Gallinicium e *corr.* D 1, et ita ceteri D. F 4. G *3; Sallicinum F 5. G 1. 2; Sollicinum G 3. 4. x) patriarcha F 1. y) Gi(y)rumque G 3. 4; Circumque A 3. D 3. z) Pontu G 2; pontem C 1. a) maluerat F 1. G 2. 3; malluerat G 1.

1) *Ex G. pont. Joh VII. et Beda.* 2) *Ex G. pont. Const.* 3) *Indidem.* 4) *De Bmedicto cf. Muratori Anecd. I; SS. IV, 76; Mai Class. auct. V, praef. 43. Auctor est epitaphii Ceadwallae regis supra c. 15. BE.* 5) *Haec — occidit, Leonem — fecit ex G. pont. Joh. VII. Reliqua ex Beda.*

ac^a remisit; quem prostratus in terra^b pro suis peccatis intercedere rogans, cuncta eius^c ecclesiae privilegia renovavit^d. Qui^e cum exercitum^f in Ponto^g mitteret ad comprehendendum Filippicum^h, quem ibi religaverat, multum eum hisdem venerabilis papa prohibuit, neⁱ hoc facere deberet; sed^l tamen inhibere non potuit.

32.^k Exercitus^z quoque, qui missus contra Filippicum fuerat, ad partem^l se Filippici contulit eumque imperatorem^m fecit. Qui Constantinopolim contra Iustinianum veniens, cum eo ab Urbe miliario duodecimo pugnavit, vicitⁿ et occidit regnumque eius adeptus est. Imperavit autem Iustinianus cum filio Tiberio in hac secunda vice annos sex^o. Quem Leo in expulsione^p illius naribus detruncavit; qui post iterum adsumpto imperio, quotiens defluentem gutta^q reumatis^r manum^s detersit, pene totiens aliquem ex his qui contra eum fuerant iugulari praecepit.

33.^t Mortuo denique his diebus patriarcha Petro, regimen Aquileiensis^u ecclesiae suscepit Serenus, qui fuit vir simplicitate praeditus et ad Christi servitium pronus.

34. At vero Filippicus, qui³ et Bardanis^v dictus est, postquam in imperiali dignitate confirmatus est, Cyrum, de quo dixeramus⁴, de pontificatu^w eiecto^x, ad gubernandum monasterium suum Pontum redire praecepit. Hic Filippicus *p. 176. Constantino^y papae *litteras pravi docmatis direxit, quas ille cum apostolicae sedis concilio^z respuit; et huius rei causa fecit picturas in porticu^a sancti Petri, quae gesta sex^b sanctarum sinodorum universalium retinent^c. Nam et huiusmodi picturas, cum haberentur in urbe regia, Filippicus iusserat auferri. Statuit^d populus Romanus, ne heretici imperatoris nomen aut chartas^e aut figuram^f solidi susciperent. Unde

a) ac r. *des.* F 1. b) terram A 4. B 2. F 1. G 1. 2. *3. 5a. c) ei F. G. d) *deest* F 1, *ubi post suppl.* concessit; condonavit F 2. e) *novum cap. inc.* A 3. D 3. f) exercitu F 1. G 1. 2. g) Pontu G 3; Pontum D 3; Ponte I 2; Pontot F 1. h) Phil. A 2. 3. C. G 1, *postea etiam* F 1; Phyl. G 2; Philippum D 2. — que F 1. i) nec F. G 1. 2. *3. 3. k) *hoc caput praecedenti adjungunt* D 1. 2. l) patrem C 1. G 3; p. Phylippico c. G 2. m) *post suppl.* F 1. n) *deest* A 1; et vicit A 2? F 4. G; vicit eum et D 3. o) septem F 2. p) expulsionem F. G. I 1. 2. q) *ita* A 1. E 1. F 1. *2; *guttam ceteri.* r) *rematis corr.* reumatis F 1; reumatis *corr.* rematis G 1. s) *ita* A 1. *2. 2. 3. E 1. F 1. 4. G 1. 2. *3. 3. t) *hoc cap. om.* G *5. u) Aquileinensis F 1; Aquiligensis G 1—3. v) Bardonis G 3; Bardanus C. D. w) pontificatum F 1. G 1. 2; p. eius G 3; p. ei G 4. x) *ita* A 1. *2. 2. 3. 4. B 2. F 4. 5; *aiecto* G 1. 2; *abiecto* G 5a. c; *eiectus* F 1; *eiectum* G 4; *erasum* G 3. — *In G 3 sequentia* — regnavit autem (c. 35) *desunt, folio evulso; desunt etiam* G 3a. y) *deest* A 3. z) consilio C *1. I 2, *corr.* concilio D 1. a) portico E 1. F 1. G 1. *3; portio G 2; porticum A 2. D 2. *3a. b) gestas ex C 1; gestas et F 1. G 1. 2; et *erasum* G 4. c) tenent F 1. G 1. 2. *3. 4; continent G 5c. d) Statuit — susciperent *des.* I 2. e) caractis G 2. f) figuras C 2; figura G 1. — solidis A *2. 2. 3. 4. B 2. F 1.

1) sed — non potuit *Pauli sunt verba.* 2) Exercitus — annos sex *ex Beda.* 3) qui et Bardanis dictus est *Paulus.* 4) *Cap. 31. Quae sequuntur ex Beda sumta.*

nec eius effigies^a in ecclesia^b introducta est, nec nomen ad missarum sollempnia prolatum. Hic^c cum annum unum et sex mensibus regnum gessisset, contra eum Anastasius^d, qui¹ et Artemius dictus est, insurgens, eum regno^e expulit oculisque^f privavit, nec tamen occidit. Hic Anastasius litteras Constantino papae Romam per^g Scolasticum patricium et exarcum Italiae direxit, quibus se fautorem^h catholicae fidei et sanctiⁱ sexti concilii praedcatorem esse declaravit.

35. Igitur postquam Ansprand^k apud Baioariam iam novem expletis annis exulasset, promotum tandem Teutperto^l decimo anno Baioariorum ductor^m, exercituⁿ venit Italiam pugnavitque cum Ariperto, et facta est ex^o utraque parte multa strages populorum. Sed quamvis ad^p extremum nox proelium dirimisset, certum tamen est, Baioarios terga praebuisse et Ariperti exercitum^q victorem ad castra remeasse. Sed dum Aripert in castris manere nolisset, sed potius Ticinum civitatem introisset, et suis hoc facto desperationem et adversariis audaciam praebuit. Qui postquam in civitatem regressus est, et sensisset, quia pro hoc facto suum exercitum offensum haberet, mox accepto consilio ut^r in Francia^s fugeret^t, quantum sibi utile duxit e^u palatio aurum sustulit. Qui dum fluvium Ticinum gravatus auro transnatare voluisset, ibique^v corruens, suffocatus^w aquis extinctus est. Cuius in crastinum diem corpus inventum, in palatio ordinatum ac deinde ad basilicam^x domini Salvatoris, quam antiquus Aripert construxerat, prolatum ibique sepultum^y est. Hic⁷¹² in diebus quibus regnum tenuit noctu egrediens et hac illacque pergens, quid de eo a singulis civitatibus diceretur, per semet ipsum explorabat, ac diligenter, qualem iustitiam singuli iudices populo suo facerent, investigabat. Hic, advenientibus ad se exterarum gentium legatis, vilibus coram eis vestibibus sive pellicibus^z utebatur; utque minus Italiae insidiarentur^a, numquam eis pretiosa vina vel ceterarum rerum delicias ministrabat^b. Regnavit autem cum patre Ragimberto^c sive solus usque ad annum duodecimum^d. Fuit quo-

a) effigie F 1. b) ecclesiam C 2. D 2. 3. G 4. 5a. c; ecclesiae C 1. G 2. c) *novum cap. incipiunt* C. D. E 1. F 1. 5. H. d) Anastasium F 1. e) regnum E 1. F 1. G 1. 2. f) que *deest* G 1. 2. g) p. S. p. et e. *des.* A *3. h) factorem G 1. 2. 4. i) sexti sancti A *3. k) Anisprand A *3. l) Teu(t)pertum C 1. I 1; Teutpert A 2. F 1. m) ducto C 4b. F 4. G 1 e *corr.* 4; ductore G 5a. c. I 2. n) cum e. C 1. 2; exercitum E 1; exercitus D *3a. F 4. G 5a. c. I 2. o) *deest* F. G. p) *deest* A 1. q) exercitu F 1. r) *post suppl.* F 1. s) *ita* A 1. 2. B 2. D 1. E 1. F 1; Franciam *ceteri.* t) fugiret G 1-3. u) et F 1; a G 1. 2. — *post pal. superscr.* autem G 2. v) ibi A *3. C. D. w) suffugatus A 1. x) basilica F 1. y) sepultus A 2. — *est deest* A 3. z) pellicibus A *3. a) insidiarent A 3. F 1. G 1. 2. b) ministrabant G 1. 2. — *Pergit* G 3. c) Raginb. A 2. *3. C 1. F 1. G 1; Ragimb. G 2; Raginb. D 2, *alii.* d) duodecimo G 3.

1) qui et Artemius dictus est *Paulus*.

que^a vir pius, elymosinis deditus ac iustitiae amator; in cuius temporibus terrae ubertas nimia, sed tempora fuere^b barbarica. Huius germanus Gumpertus^c eo tempore in Franciam^d fugiens, ibidem usque ad diem suae mortis permansit. Huic fuerunt filii tres, quorum qui maior natu^e extitit Ragimpertus nomine nostris in diebus Aurelianensem^f civitatem rexit.

*p. 177. Post cuius Ariperti funus *Ansprand^g Langobardorum regnum^h potitus, tres solummodo menses regnavit; vir per omnia egregius et cuius sapientiae rari aequandi sunt. Cernentes Langobardi huius interitum, Liutprandum, eius filium, in Mai., Iun. regaliⁱ constituunt solio; quod Ansprand dum adhuc viveret audiens, valde laetatus^k est^l.

36. Hoc tempore Anastasius^m imperator classem in Alexandriaⁿ contra Sarracenos direxit. Cuius exercitus ad alium^o versus consilium, ab^p itinere medio Constantinopolitanam urbem regressus, Theodosium^q orthodoxum^r inquirens, imperatorem elegit atque coactum in solio imperii confirmavit. Qui^s Theodosius^t apud Niceam^u civitatem Anastasium gravi proelio^v vicit. Datoque^w sibi^x sacramento, eum^y clericum fieri ac^w presbiterum fecit ordinari^x. Ipse vero ut regnum accepit^y, mox in regia urbe imaginem illam venerandam,

a) *deest* G 1. 2; *Fuitque* F 1. G 3? 4. b) *fuera* G 3; *fuerat* G 4; *deest* C 1. c) *Gunipertus* F 2. 5; *Gunpertus* A 4. F 4; *Gumpertum* seo F 1; *Gumbertus* D 1. 3. G 2. 5a; *Gunb.* D 2. H 1; *Guntb.* A 3. C 1. 2. d) *Franc(t)ia* F 1. G 1-4. — *fugies* G 1. 2; *fuit* G 3. 4. e) *natum* G 3. 4. f) *Auril.* F 1. G 1. 2. g) *Lanspr.* F 1. h) *ita* A 1. 2. B 2. C 1. D 1. E 1. F 1. G 1-4; *deest* F 5; *regno ceteri.* — *poc(t)ius* F 1. G 1. 2. i) *regalis* F 1. k) *delectus corr. delectatus* G 1; *delectatus* F 4. G 2-4. I 1; *sua laude* l. A *3. l) *ita* A 1. *2. B 2. C 1. D 1. F 1?; *Alexandriam* G 1, *alii.* m) *aliam* C 1; *aliud* D *3a, *corr. alium* I 2. n) *ab in esus Theod. apud mediis omissis* A 1. o) *Theud.* F 1. G 1. p) *orthodoxium* G *3. 3; *o. i. des.* A 3. q) *Theodosium* F 1. r) *Neceam* G 3; *Nicenam* C 1. I 1; *Micenam* G 1. 2; *Micenam* G 5a; *Mecenas* G 5c. s) *proelium* F 1. t) *novum (XXXVII) inc. cap.* G 2. u) *ibi* A 2; *sui* C 1. 3. 4. 5, *corr. suis* D 1, *et ita alii* D. I 1; *deest* C 2. v) *deest* G *3. w) *deest* A *3. x) *deest* C 2. 4. 5; *cl. fecit ac pr.* C 1. I 1. y) *cum esset catholicus add.* G *3.

1) *Ticini sepultus est Ansprandus in sacello d. Adriani martyris, quod ipse construxisse fertur. Tumulo haec epigraphes inscripta:*

Ansprandus honestus moribus, prudentia pollens,
Sapiens, modestus, patiens, sermone facundus,
Adstantibus qui dulcia favi mellis ad instar
Singulis promebat de pectore verba,
Cuius ad aethereum spiritus dum pergeret axem,
Post quinos undecies vitae suae circiter annos
Apicem reliquit regni praestantissimo nato
Lyuthprando inclyto et gubernacula gentis.

Datum Papiae die Iduum Iunii indictione decima. BI.

Datum Papiae ex signis male intellectis DP. (Depositus) ortum esse, conjectura sagaci statuit Holder-Egger. — De chronologia egit Calogera, Nuova Rac. XXIV, 5. BE. 2) *Ex G. pont. Greg. II.* 3) *Reliqua ex Beda.*

in qua sanctae^a sinodus erant depictae et a Filippico fuerat deiecta, pristino in^b loco erexit. His diebus ita Tiberis fluuius inundavit^c, ut alveum suum egressus multa Romanae fecerit^d exitia civitati, ita ut in Via latam^e ad unam et semis staturam excresceret atque a^f porta sancti Petri usque ad pontem Molvium^g aquae se descendentes^h coniungerent.

37. Hisⁱ temporibus multi Anglorum gentisⁱ nobiles et^k ignobiles, viri et feminae, duces et privati^l, divini amoris instinctu^m de Britanniamⁿ Romam venire consuerunt^o. Aput^p regnum Francorum tunc temporis Pipinus^q optinebat principatum. Fuit autem vir mirae audaciae, qui hostes suos statim adgrediendo conterebat. Nam supra quendam *suum^r p. 178. adversarium, Rhenum^r transgressus, cum uno tantum satellite suo inruit eumque in suo cubiculo residente^s cum suis trucidavit. Bella quoque multa cum Saxonibus, et maxime cum Ratpoto^t Frisionum^u rege fortiter gessit. Hic et alios filios habuit; sed ex his praecipuus Carolus^v extitit, qui ei post in principatu^w successit.

38. At vero Liutprand rex cum in regno confirmatus^x esset, eum Rothari^y, eius consanguineus, perimere voluit. His^z enim convivium ei in domo sua aput^a Ticinum praeparavit^b, in qua^c domo viros fortissimos, qui regem convivantem extinguerent, armatos abscondit^d. Quod cum Liutprandum^e nuntiatum fuisset^f, eum ad palatium suum evocari^g praecepit. Quem, sicut ei dictum fuerat, lorica sub veste^h indutum, eumⁱ ipse manu^k pertractans, repperit. Qui

a) sancte erat depicte E 1; sancta erat depicta C. D. F 5. G 5a. H 1; sex post add. F 1; sanctae sex synodum e. d. G *3. b) deest A 3; pristinum in locum C. D. I 1. — rexit F 1; direxit G 1. c) i. ut des. G *3; ut ultra G 1. 2; ut deest F 1. d) fecerat corr. fecerit A 2. e) ita A 1. *2. F 1. H 1; Lateranensi B 2; Latina G 5c; lata ceteri. f) ad portam G 1-3. g) Molbium D; Olbium C 1; Olvium A *3; Molvem G 3; Molisum G 4; Molinum I 2. h) ita omnes fere codd. cum Beda; discendentes G *3; distendentes E 1, quod intelligi videtur. i) gentes G 1. 2. k) et i. des. C. D. F. l) primatis corr. primates G 3; primates Lind. m) instrictu A 2; instrictum F 1; instinctum G 1-3. — a Roma G 3. n) ita A *2. 2. E 1. F 1. G 1-4; de Brit. des. D 2. 3; Brittan(n)ia ceteri. o) contulerunt A *3. p) novum (XXXIX) inc. cap. A *3. q) ita A 1. 2. F 1. G 1. 2. I 1, alii; Pippinus A 3. C 1. G 3, alii. r) Hrenum G 2; regnum A 2. D *3a. G 3. 4; per Henum (Hr. Ren.) F. G; per Hinum fluvium qui iuxta Danubium fuit F 2. ed. pr. s) ita A 1. *2. 2 (deest cubiculo). B 2. E 1. F 1. G 1. 2; resedentem G 3. 4. t) Ratpotto A *2; Ratpodo G 2; Ratbodo C. D; Rappoto A 3; Rappado E 1. u) Frifixionum A 2; Frisonum D 1. G 3; Frisiorum B 4; Frigionum F 1. — regem G 3. 4. v) ita A 1. *2. 2. 3. 4. E 1. F 1. G 1 constanter; Karolus C 1. G 2, alii. w) principatum A 3. E 1. G 3. 4; principatus G 1. 2; principatú C 1. x) confirmatum F 1. y) ita hoc loco et deinceps A 1. F 1, alii; Rothari G 3, postea etiam F 1; Rotharit A 2; Rotharit A 3. D 3, alii, nonnumquam F 1. G 1, cf. supra p. 220 n. g. z) ita A 2. E 1. F 1. G 2-4. — ei A 2. a) ap. T. des. A 3. b) preparant A 2. F 1; preparat G. c) quam F 1. d) sequentia des. — manae sedis (c. 40) folio exciso A 1. e) ita A 2. F 1; Liutprando cell. f) fuissent F 1. g) evocare C. D 2. F. G. h) vestem E 1. F 1. G 1. 2. i) deest C. D. I 1. k) manum G 1-3.

1) His — consuerunt ex Beda.

Rothari cum se detectum cognovisset, statim post se exiliens spatham evaginavit, ut^a regem percuteret. Econtra rex suum^b ensen vagina^c exemit. Tunc unus e regiis^d satellitibus nomine Subo^e Rothari a tergo comprehendens, ab eo in fronte vulneratus est. Super quem Rothari et alii insilientes, eum ibidem occiderunt^f. Quattuor vero eius filii, qui non aderant, ubi inventi, ibi et^g perempti sunt. Fuit autem rex^h Liutprand vir multae audaciae, ita ut, cum eumⁱ duo armigeri eius occidere cogitarent, et hoc ei^k perlatum fuisset, in profundissimam silvam cum eis solus ingressus^l, mox evaginatum gladium contra eos tenens, eisdem, quia eum occidere^m cogitaveruntⁿ, inproperavit; quod ut facere^o deberent, hortatus est. Qui statim eius pedibus provoluti, ei sunt quae machinaverant^p cuncta professi. Et^q de aliis quoque hoc similiter fecit^r; sed tamen confessis mox tantae malitiae culpam^s pepercit.

706. 39. Defuncto itaque Gisulfo Beneventano^t duce, Samnitum populum Romuald, eius filius, regendum^u suscepit.

40. Circa haec tempora Petronax, civis^v Brexianae urbis, divino amore conpunctus, Romam venit hortatuque tunc Gregorii apostolicae sedis papae hunc^w Cassinum castrum petiit, atque^x ad sacrum corpus beati Benedicti patris perveniens, ibi cum aliquibus simplicibus viris^y iam ante residentibus habitare coepit. Qui eundem venerabilem virum Petronacem sibi seniore[m] statuerunt. Hic non post multum tempus, cooperante divina misericordia et suffragantibus meritis beati Benedicti patris, iamque evolutis fere centum et decem annis, ex quo locus ille habitatione^z hominum destitutus erat, multorum ibi monachorum, nobilium et mediocrium, ad se concurrentium pater effectus, sub sanctae regulae iugum^a et beati Benedicti institutione, reparatis habitaculis, vivere coepit atque hoc sanctum coenobium in statum^b quo nunc cernitur erexit¹. Huic^c venerabili viro

a) ut — exemit *des.* G 5c. b) suus F 1. c) vaginam F 1. G 1. 2? d) regis A 3. 4. B 2. E 1. G 3. H 5. I 2; regius *corr.* regis (G 2. e) Sub A *3. 3. F 3a. G 3. 4. f) perocciderunt F 1; prociderunt G 1—4. g) ibidem C 1; ibidem et I 1. h) *deest* C 1. i) eo F 3a. G 3. 4. k) et F 1. G 1. 2; ut D 3. 4; *deest* F 3a. l) egressus C. I 1. m) occiderent F 1. n) cogitaverint A 4. B 2. D 1. E 1. F 1. G 3. 5c. H 5a. I 2; cogitaverant B 4. F 5; cogitarent C 1. F 4. G 5a. H 1. I 1. o) facerent A 2. F 1. G 1. 2. p) machinaverunt A 3. G 1. 3; machinati fuerant D 3. q) Sed D. I 1. r) *deest* G 2. s) *deest* F 1. t) Beneventanorum G 1. u) gerendum G 3. 4; populus R. e. filium ad regendum se (se r.) sublimavit C. D. I 1. v) cives A *2. 2. 4. B 2. C 1. 4b. D 1. E 1. G 1. 2. *3, *quod quin in archetypo fuerit dubitari nequit*; cive F 1; dux C 1. w) huc A 3. 4. E 1. F 1. H 1; hinc F 5. I 1. 2; *deletum* F 4. G 2. 3; *deest* D 3. G 5a. c. x) *deest* F 1. G 1—4. y) *deest* C 1. 2. z) habitacio F 1. G 1—4. a) *ita* A 2. 4. B 2. C 1. E 1. G 3; iugu A *2. F 1. G 1. *3, *corr.* iugo D 1; iugii G 2; iugo *ceteri*; *in archetypo iugu fuisse videtur.* b) statu E 1. F 5. — in quo A 2; qui F. G. c) Hunc F 1. G 1—4.

1) Cf. *Leo Ost. I, 4, SS. VII, p. 581, et quae ibi adnotata sunt; inter recentiores Tosti historiam Cass.*

Petronaci^a in sequenti tempore sacerdotum praecipuus et Deo dilectus pontifex Zacharias plura adiutoria contulit, libros scilicet sanctae scripturae et alia quaeque quae ad utilitatem monasterii pertinent^b; insuper et regulam, quam beatus pater Benedictus suis sanctis manibus conscripsit, paterna pietate concessit¹. Monasterium^c vero beati^d Vincentii martyris, quod iuxta Vulturni^e fluminis fontem situm est, et nunc magna^f congregatione refulget, a tribus nobilibus fratribus, hoc est [Tato^g, Taso et Paldo], iam tunc aedificatum, sicut viri eruditissimi Autperti^h eiusdem monasterii abbatis in volumine, quod de hac re composuit, scripta significant^{1.2}. Superstite^k sane adhuc beato papa Gregorio Romanae sedis, 717/18. Cumanum^{l.3} castrum a Langobardis Beneventanis^m pervasum est; sed aⁿ duce Neapolitano^o noctu superveniente quidam ex Langobardis capti, quidam perempti sunt. Castrum quoque ipsum a Romanis est receptum. Pro cuius castri^p redemptionem^q pontifex septuaginta libras auri, sicut primitus promiserat, dedit.

41. Inter haec defuncto imperatore Theodosio, qui uno 717. solummodo imperium^r rexerat anno, eius in loco Leo augustus subrogatur^{s.4}.

42.^t Aput Francorum quoque gentem Pipino^u vita 714. exempto, eius filius Carolus, de quo praemiseramus^{v.5}, licet per multa bella et certamina, de manu Raginfridi^w principatum sustulit. Nam cum in custodia teneretur, divino nutu ereptus aufugit⁶, ac primum contra Raginfridum cum paucis

a) Petranaci F 1; Petronacio G 3. 4. b) pertinet G 1. 2. c) *novum inc. cap.* (XLII) A *3, (XLIII) F 1. d) sancti E. F. G. I 2. — Vincentis F 1; Vincenti G 1—4. e) Bulturni F 1. f) magnam congregationem G 3. — refulgit F 1. G 1—4. g) *ita A 3. 4 lacunam in archetypo, ut videtur, relictam explere conati sunt; similiter F 2: Tassone Catone et Tato; L 1: Tatone et Tassone et Paldone; haec des. cett. — est om. H 1, del. F 1. — fr. esse i. D 2. 3; hoc et iam tunc des. F 5. — edificat F 1. G 1—3.* h) Aupertii F 1; Autberti C. D. I 1, alii. i) significat G 1. 2; significant e corr. F 1. k) *novum inc. cap.* (XLV) F 1. l) Cumanum F 1. G 1—4. 5c. m) Penev. F 1. n) ad A 2. C 1. G 3. o) Neapolitano G 3. — noctus F 1. p) castris A 2. C 1. D 1. E 1. F 1. G 1—4; quod in archetypo fuisse verisimile est. q) *ita A 2. C 1. D 1. F 1. G 1. 4; redemptione ceteri. — D 1 in marg. addit: Hic Gregorius vertit festivitatem omnium martyrum, quam Bonifacius statuerat, in honore sanctorum omnium.* r) imperio G 3. 4. s) subrogatus G 2. 3. 4. t) *hoc cap. om. A 6.* u) Pippino *hoc loco* F 1. v) praedixeramus C 1. 2. w) *ita A 1. 3, alii; Ragifridi A 2; Ragimfridi F 1. G 2; Ragrimfridi G 1; Ragimfredi A *3. G 3; Rainfredi D 2. — Raginfridi — ereptus des. C 1; sed postea inter verba novissimeque eum et aput haec inserta sunt.*

1) *Sacrum hunc regulae codicem anno 896. incendio crematum fuisse cum Teanensi monasterio, auctor est Leo lib. I, cap. 48. Nuceus tamen postremum libri caput ab igne servatum in suo Cassinensi monasterio gratulabatur Nr. 497. BI.* 2) *Haec in chron. Vulturnense a Johanne recepta sunt.* 3) *Haec ex G. pont. Greg. II, sed verbis mutatis, descripta sunt.* 4) *Ex Beda. At non defuncto, ut male scripsit Paulus, sed deposito Theodosio successit Leo. BE.* 5) *VI, 37.* 6) *Si-milia in chron. Moiss. p. 290. legi, Jacobi p. 34. monuit.*

bis terque certamen iniit novissimeque eum apud Vinciacum^a magno certamine superavit. Cui tamen unam, hoc est Andegavensem^b, civitatem ad habitandum concessit¹; cunctamque^c vero Francorum gentem ipse gubernandam suscepit.

43. Eo tempore Liutprand^{d. 2} rex donationem^e patrimonii Alpium Cottiarum Romanae ecclesiae confirmavit. Nec^f multum post idem regnator Guntrud^g, filiam Teutperti^h *Baioariorum ducis, apud quem exularatⁱ, in matrimonium duxit; de qua unam^k solummodo^l filiam genuit.

44. Per haec tempora¹ Faroaldus^m Spolitanorum ductor Classem civitatem Ravennantiumⁿ invasit; sed iussu regis Liutprandi hisdem^o Romanis reddita est. Contra hunc Faroaldum ducem filius^p suus Transamundus insurrexit, eumque clericum faciens, locum^q eius invasit. His^r diebus Teudo^{s. 3} Baioariorum dux gentis orationis gratiam^t Romam ad beatorum apostolorum vestigia venit.

45. Aput Foroiuli^u igitur sublato e^v rebus humanis patriarcha Sereno, Calistus^w, vir egregius, qui erat Tarvisianae^x ecclesiae archidiaconus, adnitente Liutprando^y principe, Aquileiensem ecclesiam regendam suscepit. Quo, ut diximus⁴, in tempore Pemmo Foroiulani praecerat Langobardis. Is^z cum iam nobilium, quos cum suis natis nutrierat, filios eos iam^a ad iuvenilem^b perduxisset aetatem, repente ei nuntius venit, immensam Sclavorum multitudinem^c in locum qui Lauriana^d dicitur⁵ adventasse. Cum quibus ille iuvenibus super eosdem Sclavos tercio inruens, magna eos clade pro-

a) apud provincia cum A 2; vinciam cum A 3. G 4; Vincentiacum B 2. b) Andegavense F 1; ante cavensem C 1; ande genuensem G 3; ande ganuensem G 4. c) Cunctaque F 1. G 1—4; Cunctam C. D. d) Liutprandus F 1. G 1; Liutbrandus C 1; Liudbrandus G 2. e) donacione F 1. f) Ne A 2; Non F. G. g) Guntrud G 1. 2. 5; Guntrudam A 2. 3. E 1. F 1; Gundrudam C 1. — filiam — solummodo *des.* F 4. G, *post suppl.* G 1 (*filia etc.*). h) Theutperti A 3; Theutperti F 1; Theudeperti E 1; Neutperti C 1, *corr.* Teutperti D 1; Theuberti D 2; Theodeberti D 3; Teodiperti *corr.* G 1; Neuperti I 1. i) exularet F 1; exultaret *corr.* G 1. k) una F 1. l) tempore G 3. 4. m) Farwaldus G 5c. n) Ravennatium A *3. 3. I 1, *alii*; Rabennaticum C 1. o) *ita* A 1. 2. 4. C 1. D 1 (*corr.* eadem). E 1. F 1. 4. G 1; isdem B 2. C 2. G 2. I 1. 2; eisdem G 5a; eadem *plerique* D. G 4. 5c. H 1. p) filium suum Transamundum F 1. q) locumque G 2; ducatum C 1. 2; *f. l. des.* G 3. 4. r) *novum inc. cap.* (L) F 1. s) *ita* A 1. 4. D 1. E 1. F 1. G 3. 4; Theudo B 2. C 1. 2. D 2. 3. G 1. 2. 5. I 1; Theodo A 3. H 1; Theudepertus E 1. t) *ita* A 1. 2. E 1. F 4. G 1—4; *gratia ceteri.* u) Foroiulani A 1; Igitur a. F. G 2; igitur *deest* C 1. — sublato *deest* A 3. v) *he* D 1. G 2 (*post erasum*). w) Calixtus D 2. 3. G 3. x) Tarvisianae A 2; Tarbisiane F 1. y) Liutprandu principem F 1. — Aquileiensem C 1; Aquileinensem F 1; Aquileg. A 1? *alii*; Aquilig. G 1. 2. z) His F 1. G 2—4. a) eos iam *des.* C. D; iam *deest* A 3. b) iuvenile — etate F 1. — perduxit G 1. 2. c) multitudine F 1. d) Laurina F. G; Aurina H 1.

1) Cf. *Ann. Mett.* 725, *SS. I*, p. 325, et *Breysig, Jahrb.* p. 115.
2) Liutpr. — confirmavit ex *Beda.* 3) *Ex G. pont. Greg. II.*
4) *Cap.* 26. 5) *Ubi nunc vicus Spital prope Villach, locum situm fuisse credunt.*

stravit; nec amplius ibi^a aliquis a parte^b Langobardorum cecidit quam Sicualdus^c, qui erat iam aetate grandaevus. Iste namque in superiori pugna, quae^d sub Ferdulfo facta est, duos filios amiserat. Qui cum prima et secunda vice iuxta voluntatem suam se^e de Sclavis ultus esset, tertia vice, prohibente^f duce et aliis Langobardis, non potuit inhiberi^g, sed ita eis^h respondit: 'Iam satis', inquit, 'meorum filiorum mortemⁱ vindicavi, et iam, si advenerit, laetus suscipiam mortem'. Factumque est, et^k ipse solus in eadem pugna peremptus est. Pemmo vero cum multos inimicorum prostravisset, metuens ne aliquem^l suorum amplius in bello perderet^m, cum eisdem Sclavis in eodem loco pacis concordiam iniitⁿ; atque ex illo iam tempore magis ac magis^o coeperunt Sclavi Foroiulanorum arma formidare.

46. Eo tempore gens Sarracenorum^p in loco^q qui Septem^r dicitur¹ ex Africa transfretantes, universam Spaniam^s invaserunt. Deinde post decem annos^t cum uxoribus et parvulis^u venientes, Aquitaniam^v Galliae provinciam quasi habitaturi ingressi sunt. Carolus^w siquidem cum Eudone Aquitaniae principe tunc discordiam habebat^x. Qui tamen in unum se coniungentes², contra eosdem Sarracenos pari consilio dimicarunt. Nam irruentes Franci super eos, tre-^{p. 181.} centa^y septuaginta quinque milia Sarracenorum interimerunt^z; ex Francorum vero parte mille et^a quingenti tantum ibi ceciderunt³. Eudo^b quoque cum suis super eorum castra irruens, pari modo multos interficiens, omnia devastavit.

47. Hoc etiam tempore eadem Sarracenorum⁴ gens cum immenso exercitu^c veniens, Constantinopolim circumdedit ac continuo per^d triennium obsedit, donec, civibus multa instantia ad Deum clamantibus, plurimi eorum fame et frigore, bello

a) sibi F 1. b) partem G 3; ad partem G 4. c) Sigualdus A 2. C. F. G; Siguoldus E 1; Sigiwaldus G 5c; Siwaldus D 2. 3. d) *deest* F. G, *post suppl.* G 1—3. e) *sed ex* S. F 1. f) prohibentem (?) G 1. g) inveniri F 1. 2. G 1. 2. 4; invenire G 3. h) ei F 1. G 1; *deest* G 2. i) morte D 1. F 1. G 3. 4; *deest* G 2. — vindicavit F 1. G 1. — suscipiat G 3. 4. k) ut A *3. l) aliquid F 1. G 1. 2; aliquis G 3. 4; aliquos G 5c. m) perderent F 1. G 1—3; perirent G 4 *e corr.* n) *eorum quae sequuntur in* G 3 *pauca tantum legi possunt, neque 3a ea praebet.* o) *ac m. des.* C. D. I 1. p) Sarac. F 1 *jam saepius.* q) locum E 1; in loco *des.* A 3. r) septimus D 2—4. s) Hispaniam A *2. 3. 4. C 1. D. B 4. t) annis A 2. u) parvuli F 1. v) Aquitania F 1. G 1. w) Karolus *hoc loco* F 1. x) habebant G 1. 2. *3. y) tricenta F 1; tricenti G 1. 2; trecentos D 2. z) *ita* A 2. C 1. F 1. G 1. 2; interierunt A 3; interempta sunt E 1. a) *deest* A 2. b) Eodo A *3. c) exercitum F 1. d) *ita* A 1? 2? C 1; continuum per D 3; per continuum A *2. *3. 3. *4. B 2. E 1. F 1. G 5a. H 1; per continuo G 2; per continuo G 1. *3.

1) *Ceuta. Cf. G. pont. Greg. II.* 2) *Cf. Chron. Moiss. p. 291.*
 3) *Ex G. pont. Greg. II; cui tamen Paulus plura adjecit. Ceterum ad pugnam a. 731. Pictaviensem haec referenda esse persuasum habeo; v. VG. III, p. 23 n.* 4) *Ex Beda.*

pestilentiaque perirent, ac sic^a pertaesi obsidionis abscederent. Qui inde egressi, Vulgarum^b gentem, quae^c est super Danubium, bello adgrediuntur; et ab hac quoque victi, ad suas naves refugiunt. Quibus, cum altum^d peterent, inruente subita tempestate, plurimi^e etiam mersi^f sive contritis navibus perierunt. [Intra^g] Constantinopolim^h vero^h trecenta milia hominum pestilentia interierunt.

48. Liutprand² quoqueⁱ audiens, quod Sarraceni, depopulata Sardinia, etiam loca illa, ubi ossa sancti Augustini^k episcopi propter vastationem barbarorum olim translata^l et honorifice fuerant condita, foedarent, misit, et dato magno pretio, accepit et transtulit ea^m in urbem Ticinensem ibique cum debito tantoⁿ patri honore recondidit. His^o diebus Narnia^{p.3} civitas a Langobardis pervasa est.

49. Eoque^q tempore rex³ Liutprandus Ravennam^r obsedit, Classem invasit atque destruxit. Tunc Paulus patricius ex Ravenna^s misit qui pontificem interemerent; sed Langobardis pro defensione^t pontificis repugnantibus, Spoletinis^u in Salario ponte^v et ex aliis partibus Langobardis Tuscis resistentibus, consilium Ravennantium dissipatum est. Hac^w tempestate Leo imperator apud Constantinopolim sanctorum imagines depositas incendit Romanoque pontifici^x similia facere, si imperialem gratiam habere vellet, mandavit. Sed pontifex hoc facere contempsit. Omnis quoque Ravennae exercitus vel Venetiarum talibus iussis^y uno animo restiterunt, et nisi eos pontifex prohibuisset, imperatorem super se constituere^z sunt adgressi. Rex^a quoque Liutprand castra Emiliae, Feronianum^b et Montembellium^c, Buxeta et^d Persi-

a) si A 2. E 1. F 4. G 3; sia A *2; si aperte sue o. B 2; sicpte o. C 1; per tempus I 1. b) Vulgarorum G 1. 2; Vulganorum G *3; Vulnorum G 4. c) qui F 1. G 1—4. d) alto F 1. e) plurimis F 4. G. H 1. I 2. f) ita A 2. *2. B 2. D 2, quod proxime ad Bedam accedit, qui habet: mersi sive confracis n. sunt necati; mersi — contritis A 4; mersisibi A 1; mersisibi contriti n. F 1; mersis ibi contritisque F 4. G (constrictisque G 4); mersis sive contritis plerique D. I 1; versis sive contritis C 1. 2. 4b. D 1; versis sibi contritis E 1. g) deest A 1. F 1. h) post add. G 1. i) vero C. D. k) Augusti F 1; Agustini G 1. — sancti deest A 3. l) translata F 1. — et deest F. G. I 2. m) eam A 2. G 1. 2. *3. n) tanta A 1. *2. 2. F 1; tanti patris A *3. 3. 4. B 2. C 1. 2. D 2. H 1; tanti patre E 1. o) His — est des. A *2. B 4. p) Naria A 1. 2. B 1. C 1. 2. F 5, corr. Narnia D 1. F 1; Narnias E 1; Narua H 1; Narina F 4. G (corr. Papia G 4). I 2; Marina G 5c. q) Eo quoque C 1. 2. B 4. I 1; Eo A *2. B 2. D (hoc D 2). E. F. G (Eo tempotempore G 1); Eodem A 2. G 5. H 1. r) Ravenna G 1. 2. s) Ravennam F 1. G 1. 2. t) defensionem F 1. u) ita hoc loco A 1. G 1; Spolatinis F 1. G 2; Spolentis G 4; Spolitanis vel Spoletanis alii. v) pona F 1; ponam G 1; pomam G 2; positis G 5c; erasum G 4. w) Hoc F 1. G 1. 2. x) pontifex F 1. y) usis A 1 (alia manu corr. iussis). *2. 2. B 2. D 1. F 1. G; usi D 2; iusis G 1. F 2. G *3 e corr.; ausis D 3. z) constitueret F 1; constitueretur G 1. 2. *3. — sunt deest F. G (post suppl. G 1). a) novum inc. cap. F 1. b) Foron. I 1. c) Montemvellium A 2. *3; Montembellum A 3. d) et P. des. G 5c.

1) Ex G. pont. Greg. II. 2) Ex Beda. 3) Haec quoque omnia ex G. pont. excerpit Paulus, nonnumquam verba mutans.

ceta, Bononiam^a et Pentapolim Auximumque^b * invasit. Pari^c * p. 182. quoque modo tunc et Sutrium^d pervasit. Sed post aliquod^e dies iterum Romanis redditum^f est. Per^g idem tempus Leo augustus ad peiora progressus est, ita ut compelleret omnes Constantinopolim habitantes tam vi quam blandimentis, ut deponerent ubicumque haberentur imagines tam Salvatoris quamque eius sanctae genetricis vel omnium sanctorum, easque in medium^h civitatis incendio concremariⁱ fecit. Et quia plerique ex populo tale scelus fieri praepediebant, aliquanti ex eis capite truncati, alii parte corporis multati sunt. Cuius^k errori Germanus patriarcha non consentiens, a propria sede depulsus est, et eius in loco Anastasius^l presbiter ordinatus est.

50.^m Romoaldⁿ denique dux Beneventi uxorem^o sortitus est Gumperga^p nomine, quae fuit filia Auronae^q, Liutprandi regis^r sororis. De qua filium genuit, quem nomine sui patris Gisulfum appellavit. Habuit rursus post hanc et aliam coniugem nomine Ranigundam^s, filiam Gaidualdi^t Brexiani^u ducis.

51.^v Gravis sane per idem tempus inter Pemmonem^w ducem et Calistum patriarcham^x discordiae rixa^y surrexit. Causa autem huius discordiae ista fuit. Adveniens^z anteriore tempore Fidentius episcopus de castro Iuliensi^a 1, cum voluntate superiorum ducum intra Foroiulani castris muros habitavit ibique sui^b episcopatus sedem statuit. Quo^c vita decedente^d, Amator in eius loco episcopus^e ordinatus est. Usque ad eundem enim diem superiores patriarchae, quia in Aquileia^f propter Romanorum incursionem habitare minime poterant, sedem non in^g Foroiuli, sed in Cormones^h habebant. Quod Calisto, qui erat nobilitate conspicuus, satisⁱ displicuit, ut in eius^k diocesi cum duce et Langobardis episcopus habitaret et ipse tantum vulgo sociatus vitam duceret.

a) Boniam G 1. 2. b) Auximuque F 1; Auximumque G 1. c) Pari — pervasit des. G. d) futurum A 2; Sutriam F 1. e) aliquos F 4. G. f) redditum F 1. G 1; editum G 2. g) *novum inc. cap.* F 1. h) medio A *2. 3. 4. B 2. C 1. D 3. G 5a. I 2. i) concremare C 1. D 2. *3a. F 1. k) Cui G 1. — erroris F 1. l) *deest* G 5c. m) *hoc cap. om.* A *4. n) Rumwald G 1; Rumwald G 2; Rodoaldus H 1; Romoaldenique F 1. o) uxore G 1. 2. p) *ita* A 1. F 1. G 1. 2; Gumpergam A 2. *3. 3; Gunpergam G 4; Gunbergam C 1. D 2. 3. q) Aurumne A *3. r) regi soror C 1; sororis *deest* A 2. s) Ragundam D 2; Rang. D 3; Ragimunda F 1. — filia F 1. G 1. 2. t) Gaidoaldi C. D. I 1. u) Brexani D 1. G 1. I 1; Bexani G 2; Brexini *corr.* Brexiani A 3. v) *hoc cap. om.* A *4. w) Pemmonem F 1. G 1. 4; Poemonem G 2. x) patriarcha F 1. y) *deest* A 2. z) Audiens F 1; Adiens F 2; Audiens quod G 1—3; Audivit quod G 5c. a) Iuliensis (?) F 1; Iul. *corr.* Foroiul. A *3. b) sedem s. e. (episcopus G 1. 2) sedem F 1. G 1. 2 c) Quod G 1. 2. d) *ita* A 2—4. B 2. E 1. F 1. 4. G 1; dicente G 2; dente C 1; decedente *ceteri.* e) *deest* A *3. 3. f) Aquilei G 1. 2. g) *deest* G 4. — Foroiulis G 1. 2. h) Cormones F 1; Cermones G 5c. i) s. d. *des.* A 3. k) eus F 1; ea F 4. G 1—3.

1) *Julia Carnica, nunc destructa.* BE.

Quid^a plura? Contra eundem Amatorem episcopum egit eumque de Foroiuli expulit atque in illius domo^b sibi habitationem statuit. Hac^c de causa Pemmo^d dux contra eundem patriarcham cum multis nobilibus Langobardis consilium iniit adprehensumque eum ad castellum Potium^e, quod supra mare situm est, duxit indeque eum in mare praecipitare voluit, sed tamen Deo inhibente^f minime fecit; intra carcerem tamen eum retentum pane tribulationis sustentavit. Quod rex Liutprand audiens, in magnam^g iram exarsit, ducatumque Pemmoni auferens, Ratchis^h, eius filium, in eius loco ordinavit. Tunc Pemmo cum suisⁱ disposuit, ut in Sclavorum patriam fugeret^k; sed Ratchis^l, eius filius, a rege supplicavit^m patremque in regis gratiam reduxit. Accepta itaque

* p. 183. Pemmo fiducia, * quod nihil mali pateretur, ad regemⁿ cum omnibus Langobardis, quibus^o consilium habuerat, perrexit. Tunc rex in^p iudicio residens, Pemmonem et eius duos filios Ratchait^q et Aistulfum^r Ratchis concedens, eos post suam sedem^s consistere praecepit. Rex vero elevata voce omnes illos qui Pemmoni adhaeserant nominative comprehendere iussit. Tunc Aistulfum^t dolorem non ferens, evaginato pene^u gladio rege^v percutere voluit, nisi eum Ratchis, suus germanus, cohibuisset. Hoc modo his Langobardis comprehensis, Herfemar^w, qui unus ex^x eis fuerat, evaginato gladio, multis se insequentibus, ipse se^y viriliter defensans^z, in basilica^a beati Michahelis confugit^b, ac deinde regis indulgentia^c solus inpunitatem promeruit, ceteris longo tempore in vinculis ex-cruciatis.

c. 738. 52. d Ratchis denique aput Foroiuli dux, ut dixeramus, effectus, in Carniolam^e Sclavorum patriam cum suis ingressus, magnam^f multitudinem Sclavorum interficiens, eorum omnia devastavit. Ubi cum Sclavi^g super eum subito inruissent, et ipse adhuc lanceam suam ab armigero non abstulisset,

a) Qui F 1. b) domus ibi abitacione F 1. c) H(a)ec F 1. G 1—3. d) Pomo G 2. e) *ita vel* Pocium A 1. F. G 1. 2; *Pucium vel* Putium A *3. 3. 4. G 4; *Nocium* B 2. 4; *Pontium vel* Poncium C. D. E. — apprehensum eundem Calixtum Pontium situm duxit quod s. m. est indeque E 1. f) ad . . ente A 1; annuente E 1; inhibentem G 1. 2; inbibente C 1. g) magna ira G. h) Rathis C 1 (*sed postea* Ratchis et Rachis). i) *deest* G 1. 2. k) *refugeret* A 1; *fugiret* G 1. 2. l) *Rachis* F 1, *et ita postea*. m) supplicando obtinuit patri veniam eumque *ed. pr. Lind. cett.* n) rege F 1; a rege A *3. o) cum quibus C. D. H 1. I 1. 2, *e corr.* G 1. p) ad F 1. q) *Ratchit* A 2; *Ratthait* A 3; *Rathait* I 1. r) *Ahistulfum* A 3. s) *sede* G 1; *mortem* G 2. t) *ita* A 1. 2. F 1. G 2; *Adistulfum* G 1; *Ahistulf* A 3; *Aistulfus cett.* — dolore F 1. G 1. 2. u) *deest* C 1. v) *ita* A 2. F 1; *regem cett.* w) *Hersemar* C. D. I 1; *Hermefar* G 5c. x) *et effugerat* F 1. y) *deest* G 1—3. z) *defensas* F 1. G 1—3. a) *ita* A 1. 2. B 2. E 1. F 1. 4. G 1. 2; *basilicam ceteri.* b) *confuit* F 1. c) *indulgentiam* A *3. d) *hoc et sequens cap. om.* C 4, *in fine sexti libri ponunt* C 1—3. D 1. I 1, *quod in D 1 ita in margine notatum est:* Parva quae hic desunt in fine huius libri require, post finem scilicet sexti libri, et sic demum ad superiora recurre; C 3: Hic 2 cap. desunt quae in calce libri conscripta sunt. e) *Carnoilam* D 2. 3. f) magna multitudine F 1. G 1. g) *Sclavis* A 1. F 1.

eum qui primus ei occurrit clava^a, quam manu gestabat, percutiens, eius vitam^b extinxit.

53. Circa haec tempora Carolus princeps Francorum Pipinum^c suum filium ad Liutprandum direxit, ut eius iuxta morem capillum susciperet^d. Qui eius caesariem incidens, ei pater effectus est multisque eum^e ditatum regiis^f muneribus genitori remisit.

54. Per idem tempus Sarracenorum exercitus rursus in Galliam introiens, multam^g devastationem fecit. Contra quos Carolus non longe a Narbone^h bellum committens, eos⁷³⁷ sicut et prius maxima caede prostravit¹. Iterato Sarraceni Gallorum fines ingressi, usque ad Provinciam veneruntⁱ, et capta Arelate, omnia circumquaque demoliti sunt². Tunc Carolus legatos cum muneribus ad Liutprandum regem mittens, ab eo contra Sarracenos auxilium poposcit; qui^k nihil moratus cum omni Langobardorum exercitu^l in eius adiutorium properavit. Quo conperto gens Sarracenorum mox ab illis^m regionibus aufugit; Liutprandusⁿ vero cum omni suo exercitu ad Italiam rediit. Multa idem regnator contra Romanos bella gessit, in quibus semper victor extitit, praeter^o quod semel in Arimino eo absente eius exercitus caesus est, et alia vice, cum apud vicum Pilleum, rege^p in Pentapoli^q demorante, magna multitudo horum^r qui regi munuscula vel exenia vel singularum ecclesiarum benedictiones^s deferebant, a Romanis inruentibus caesa vel capta est. Rursus cum Ravennam^t Hildeprandus^u, regis nepus^v, et Peredeo^w Vicen^{p. 184.} tinus^x dux optinerent, inruentibus subito Veneticis, Hildeprandus ab eis captus est, Peredeo^y viriliter pugnans occubuit. Insequenti³ quoque tempore Romani, elatione solita turgidi, congregati universaliter, habentes in capite Agathonem Perusionorum^z ducem, venerunt ut^a Bononiam comprehenderent,

a) clavam D 1; eleva qua F 1. b) vita F 1. G 1. 2. c) Pippinum F 1. G 1, *alii*. d) D 1 in marg. succideret, et ita alii D. B 4. H 1; incideret G 5a. c, e corr. F 1. e) *deest* A 3. f) regis F 1. G. Neap. g) multa F 1. G 1. 2. — devastatione F 1? G 1. 2. h) Narbona D 3. G 1. 2; l. in arbona G 4. i) *sequentia* — vitam servantes. Qui G. dum adhuc propter (c. 55) *des*. B 2. k) qui — properavit *des*. D. B 4. l) exercitum F 1. m) m. amabilis A 1. n) Liutprandum F 1; Liutprand G 1. o) propter F 1. G 1—3. p) regem F 1; regem — demorantem G 1. 2. q) Pentapolim D 2. E. F. G. H 1. r) orum F 1; eorum G. I 1. 2. s) benedictionem A 3c. F. G; dona C. D. B 4. t) Ravenna A 3. F 1. G 1—3. u) Childeprandus A 2; Hildebrandus C 1. D 2. G 2. I 1, *alii*. v) ita A 1—3. F 1. G 1. 2. w) Predeo F 1. G 1—3. x) Vicentius A 3; Vincentinus A 2. D 2. 3; Vincius G 5c. y) *desinit* C 3. z) Peros. G 4; Perusionum G 1. 2. a) ad, *eraso* conpr. G 2.

1) Cf. *Fred. cont.* c. 109; *Chron. Moiss.* p. 292. 2) *Franci rerum scriptores hac de re nihil tradiderunt, quare dubium videtur, an revera de nova Sarracenorum incursione cogitandum sit, quippe qui a. 737 provinciam Arelatensem occupassent.* 3) *Praecedenti potius, ut ex mentione Peredei patet.* BE.

ubi tunc Walcari^a, Peredeo et Rotcari^b morabantur in castris. Qui super Romanos inruentes, multam^c de eis stragem fecerunt reliquosque fugam petere compulerunt.

55. His diebus Transamundus^d contra regem rebellavit. Super quem rex cum exercitu^e veniens, ipse Transamundus Romam fuga^f petiit¹. In cuius loco Hildericus^g ordinatus est. Mortuo autem Romualdo iuniore Beneventanorum duce, qui viginti et sex ducatum tenuerat annis, Gisulfus, eius^h c. 731. filius adhuc parvulus, remansit. Contra quem aliqui insurgentes, eum moliti sunt extinguere; sed Beneventanorum populus, qui suis ductoribus semper fidelis extitit, eos peremerunt, sui ducis vitamⁱ servantes². Qui Gisulfus dum^k adhuc propter¹ aetatem puerilem idoneus ad tantum^m populum regendumⁿ non esset, Liutprand rex Beneventum tunc veniens, eum exinde abstulit et aput Beneventum suum nepotem Gregorium ducem ordinavit, cui^o in matrimonio uxor sociata Giselperga^p nomine fuit. Ita rex Liutprand rebus compositis ad suum solium remeavit; Gisulfumque suum nepotem paterna pietate erudiens, ei Scaunipergam^q nobili ortam progenie in matrimonium^r iunxit. Ipse rex eo tempore in langorem^s decidens, morti adproximavit^t. Quem Langobardi vita^u excedere existimantes, eius nepotem Hildeprandum^v foras muros civitatis ad basilicam^w sanctae Dei 735. genetricis, quae ad Perticas dicitur^x, regem levaverunt³. Cui dum contum, sicut moris est, traderent, in eius conti summitate cuculus^y avis volitando veniens insedit. Tunc aliquibus prudentibus hoc portentum^z visum est significari, eius principatum inutilem^a fore. Rex autem Liutprand cum

a) Walchari F 1. G; Waltari A 4. D 1. B 4. H 1; Waltarius D 2; Vulgari E 1.
 b) Rothcari A 3; Rotchari G 1. 2; Rotthari E 1. F 1; Rotharit A 4; Truocari C 1. D 1. B 4. I 1; Truocari D *3a. 3. 4. 10; Truocari C 2; Troutcarius D 2.
 c) multa — strage F 1. G 1. 2. d) Trasam. F 1. e) exercitum F 1. f) fugiens A *3. 3; fugire e corr. F 1; Tr. fugam G 1. 2. 5c. g) Childer. A 2. h) deest A 2.
 i) vita F 1. k) cum C. D. I 1. — adhuc deest C. D. E. B 4. H 1. I 1. l) per G 2.
 m) tantam A 1. 2. F 1. G 1. 2. n) gerendum A 2. F 1. G 1. 2; deest A *3.
 o) cum F 1. — in deest A 2. G 1. 2. p) Giselb. G 2. I 1; Gisemb. D 2; Giseb. C 1. D 3; Gisenperga F 1; Giselperba A *3; Giselbirta G 5c. q) eis cuniperga F 1; Scanipergam F 4; Scaviniperga G 2; Scavinibergam G 5a. c; Avinipergam A *3; Caunipergam E 1; Cunipergam F 5 et G 1 e corr.; Chunipergam F *2; Cunibergam H 1; Conibergam C. D. B 4. — nobilior est p. G 1. 2. r) matrimonio F *2. 4. G. s) ita C 1. F 1. G 1. t) sequentia desunt folio evulso A 4.
 u) vitam F 1. G 1. — excederent ex. ei F 1. v) Ildepr. F 1. G 1; Ilpr. A *3.
 w) ad s. D. g. ecclesiam C. D. B 4; ad basilicam s. D. g. ecclesiam I 1. x) deest A 2. — regem deest C 1. y) gucculus A 3. z) ita A 1. B 2. E 1. F 1. G 1—4; portentum A 2. 3. F *2; portento D. I 1, alii; portendo C 1. a) inutile G 1. 2.

1) Cf. *G. pont. Greg. II. et Zachar.* 2) *Dux Adalais contra eum elevatus est; cf. Chron. S. Bened. Cass.; Hirsch p. 36.* 3) *Ex chartis praeceptisque constare, electionem Hildeprandi praecessisse Transamundi rebellionem, Paulum igitur hoc capite res gestas confuso temporum ordine tradidisse, monuit BI.*

hoc cognovisset, non aequo animo accepit; tamen de infirmitate^a convalescens, eum regni sui consortem habuit. Evolutis dehinc aliquod^b annis, Transamundus, qui Romam fugerat, Spoletium^c rediens, Hildericum^d extinxit rursusque contra regem rebellionis audaciam^e sumpsit^{f. 1.}

*56. At vero Gregorius^g dum apud Beneventum annis^h p. 185. septem ducatum gessisset, vitam^h exemptus est. Post cuius^{739.} obitum Godescalcus dux effectus, annis tribus Beneventanisⁱ praefuit; cui in coniugio uxor sociata^k nomine Anna fuit. Rex^l igitur Liutprand talia de Spoletio^m sive Benevento audiens, rursus cum exercitu Spoletium petiit. Qui Penta-^{740.}polim veniens, dum a Fano civitatemⁿ Forum Simphronii^{o. 2} pergeret, in silva, quae in medio est, Spoletini se cum Romanis sociantes, magna incommoda regis exercitui^p intulerunt. Qui^q rex in novissimo loco Ratchis^r ducem et eius fratrem Aistulfum cum Foroiulanis constituit. Supra quos Spoletini^s et Romani irruentes, aliquos^t ex eis vulneraverunt. Sed tamen Ratchis cum suo germano et aliquibus viris fortissimis omne illud pugnae pondus sustinentes viriliterque certantes, multisque trucidatis, se suosque exinde, praeter ut dixi paucis^u sauciatis, eximerunt. Ibi quidam Spoletinorum^v fortissimus Berto^w nomine nominative Ratchis adclamans, armis instructus super eum venit. Quem Ratchis subito percuciens, equo deiecit. Cumque eum eius socii perimere vellent, eum pietate solita^x fugere^y permisit. Qui manibus^z pedibusque reptans, silvam ingressus evasit. Super Aistulfum vero in quodam ponte duo fortissimi Spoletini a tergo venientes, unum eorum aversa^a cuspide feriens de eodem ponte deiecit, alterum vero, subito ad eum conversus, vita^b privatum post socium mersit.

57.^c At vero Liutprand Spoletium perveniens, Transa-^{742.}mundum ducatum^d expulit eumque clericum fecit^{3.} Cuius

a) infirmitatem F 1. b) ita B 2. F 1; aliquid C 1. G 1. 2. c) Spolietum G 2; Spoletum C. D. d) Ild. hoc loco F 1. e) audacia F 1. f) desinunt B 2. 2a; hic addit: per Christum, ille: Expl. liber VI. historiae Langobardorum. g) Gregorius F 1. h) ita A 1. 2. E 1. F 1. G 1-4; vita celt. i) Beneventis F 1. k) s. est n. A. f. F 1. G 1. 2. l) novum inc. cap. F 1. m) Spolic(t)io F 1. G 1-3. n) ita A 1. B 4. C 1. D 1. 6. F. G. H 1. I 1, alii; civitate A 2? 3. C 2. 3, alii. o) Simfronii F 1. G 1. 4. 5c; Simpronii A 3; Simphronii A 2; Simphoriani C 4b. p) exercitu F 1. q) Qui — vulneraverunt des. G 5c. r) Ratchis duce F 1. s) Spoletini se cum Romanis F 1. t) aliquod F 1. u) p. raucitatis G 1. v) Spolitanorum A 2. B 4. C. D. F 1. G. H 1; Spolitonorum E 1. w) Verto F 1. x) solitam F 1. G 1. 2. y) fugire E 1. F 1. G 1. 2. z) manus A 2. a) ita A 1. 2. B 4. D 3. F; adversa C. D 1. G. I 1, alii. b) vitam G 1. 2. — privavit F 1; privavit et F 4. G 1. 2. 5c. I 1; p. s. m. des. G 5a; et de ponte demersit F 1 e corr. c) hoc caput praecedenti adiungunt D 1. G 1. 2. 5a. c. Numeris nde ab c. 53 (= 47) omissis, hoc LVIII. numerat F 1. d) ita A 1. 2. E 1. F 1; ducato G 1. 2; ducatu ceteri.

1) Fusius haec narrant G. pont. Zach. 2) Fossombrone. 3) Cf. G. pont. Zach.

in loco Agiprandum^a, suum nepotem, constituit. Cum vero Beneventum properaret, Gotscaicus^b, auditu^c eius adventu, navem conscendere^d atque in Greciam fugere^e molitus est. Qui postquam uxorem et cuncta^f suppellectilem suam in navi inposuisset et novissime ipse^g ascendere vellet, inruentibus Beneventanis^h, Gisulfi fidelibus, extinctus est. Uxor sane illius cum omnibus quaeⁱ habebat Constantinopolim perlata^k est.

58.¹ Tunc rex Liutprandum^m Beneventum perveniens, Gisulfumⁿ, suum nepotem, iterum in loco proprio ducem constituit¹. Rebusque ita compositis^o, ad suum palatium remeavit. Hic gloriosissimus rex multas in Christi honore^p per singula loca ubi degere solebat basilicas construxit. Hic monasterium beati Petri^q, quod foras muros^r Ticinensis civitatis^s situm est et Caelum Aureum appellatur, instituit². In summa quoque Bardonis Alpe³ monasterium quod Ber-
 *p. 186. cetum^t dicitur aedificavit⁴. In Olonna^u nihilominus *suo proastio^v miro opere in honore sancti Anastasii martyr Christi^w domicilium statuit, in quo et monasterium^x fecit. Pari etiam modo multa per loca singula divina^y templa instituit. Intra suum quoque palatium oraculum domini Salvatoris aedificavit^z et quod nulli alii reges habuerant, sacerdotes et clericos instituit, qui ei cotidie divina officia decantarent. Huius regis^a temporibus fuit in loco cui Forum^b

a) Agibrandum A 3. D; Aprandum F 1, *post corr.* Ansprandum, *et ita* F *2. 4. 5. G 1. 2. 5c; Ansbrandum G 5a. b) *ita hoc loco* A 1. F 1. G, *alii*; Gotstalcus A 2; Gotescaicus I 1; Godescaicus D 2. 3. c) *ita* A 1. 2. F 1. G 1. 2; *audito ceteri.* d) *conscenderet* F 1. G 1. 2. e) *fugire* G 1. 2. f) *ita* A 2. F 1. G 1. 2; *cunctam ceteri.* g) *ille* C. D. h) *Benventani* F 1. i) *deest* A 2. F. G 1 2. k) *prolatam* G 1. l) *hoc cap. praecedenti adjungunt* A 2. 3. F *2. 4. G. m) *ita* A 1. F 1; *Liutprandus cett.* n) *deest* G 2. o) *composuit* F 1. G 1. 2. p) *honorem* A 2. E 1. F. G. H 1. I 1. q) *deest* A 3. r) *murum* F 1. G 2. s) *c. s. est des.* G 1. t) *Bercedum* G 1. 4; *Bercedum* G 5c; *Bercedum* H 5a; *Borcedum* A *3. u) *in A 1 legi nequit*; *Olonnam* G 2; *Olonna* A 3; *Olonno* C 4b; *Ollana* D 2; *Ollanna* D 3. B 4; *Holonna* F 2a. G 4; *Holonia* G 5c; *Nolanna* C 1; *Nolana* I 1. v) *prastio* C 1. 2. D 1. I 1; *proastio* D 2; *prolevamine* G 5a. c; *proprio e corr.* F 1, *et ita* F 5. I 2. — *suo deest* A *3. w) *Christi* C 1. G 2. — *domicilio* G 1. x) *monasterium* G 1. y) *divinita* G 2; *vel hoc vocabulum vel singula deest* G 1. z) *instituit* G 1. 2. a) *rei* F 1. G 2. 3; *regi* G 1; *temporis* G 2. 3. b) *Foro* G 1.

1) *Quod c. 742. factum ex diplomatibus constat. Cf. Hirsch p 39.*
 2) *Cf. Ottonis III dipl., Stumpf No. 923, et Mabillon, Ann. Ben. l. XX, c. 53 (II, p. 66).* 3) *Barturberk superscripsit Epit. Scletstadiensis.* 4) *Non conditorem, sed auctorem monasterii Berceti in monte Bardonom Liutprandum regem ex gestis Moderamni episcopi Redonensis a Frodoardo narratis lib. I, cap. 20. probat optime Mabillonius in analibus tom. II, a. 718 (II, p. 51), illudque in honorem s. Abundii martyr ante constructum, postea in honorem s. Remigii, cujus reliquias e Remensi monasterio Moderamnus in Italiam contulerat, et miraculo monitus ibidem deposuerat, ita Liutprandus regia liberalitate per suum diploma bonis et aedificiis ditavit, ut a nostro conditoris loco habeatur. BI.*

nomen est, iuxta fluvium Tanarum, vir mirae sanctitatis Baodolinus^a nomine, qui multis miraculis, Christi gratia^b suffragante, refulsit^c. Qui saepe^d futura praedixit, absentia quoque quasi praesentia nuntiavit^e. Denique cum^f rex Liutprand in Urbem silvam venatum isset, unus ex eius comitibus cervum^g sagitta percutere^h nisus, eiusdem regis nepotem, hoc est sororis eius filium, Aufusumⁱ nomine, nolens sauciavit. Quod rex cernens — valde enim eundem puerum amabat — cum lacrimis eius incommodum^k lamentari coepit statimque unum e suis equitem misit, qui ad virum Dei Baodolinum curreret eumque peteret, ut pro vita eiusdem pueri Christum supplicaret. Qui cum ad servum Dei pergeret, puer defunctus est^l. Cui Christi famulus ad se pervenienti ita dixit: 'Scio, quam ob causam veneris; sed illud quod postulare missus es^m iam fieri non potest, quia puer ille defunctus est'. Quod cum hisⁿ qui missus^o fuerat regi quod a servo Dei audierat renuntiasset, rex, licet doluerit, quod effectum^p supplicationis suae habere non potuit, tamen quia vir Domini Baodolinus prophetiae spiritum habuerit, aperte cognovit. Huic^q quoque non dissimilis aput^r Veronensem civitatem Teudelapius^s nomine fuit, qui inter miranda^t quae patrabat praesago etiam spiritu^u multa quae erant ventura praedixit. Eo^v quoque tempore floruit vita vel actibus Ticinensis ecclesiae episcopus Petrus^w, qui^x quia regis erat consanguineus, ab^y Ariperto quondam^z rege aput Spoletium exilio fuerat retrusus. Huic beati martyris Savini^a ecclesiam frequentanti isdem venerabilis martyr^b praenuntiavit, quod episcopus aput Ticinum futurus esset. Qui^c postea, cum factum fuisset, basilicam eidem beato^d martyri Savino in solo proprio aput eandem^e civitatem construxit^f. Hic inter reliquas optimae vitae quas habuit virtutes etiam virginitatis flore decoratus enituit. Cuius^g nos^h aliquod miraculumⁱ, quod posteriori tempore gestum est, in loco proprio ponemus. At^k vero Liutprand^l, postquam triginta et uno^m annis septemque mensibus regnumⁿ • p. 187.

a) Baudolinus G 5a. c; Blandolius corr. Blandolinus G 1; Blandolinus G 4.
b) gratiam F 1. c) reliqua in G 1 vix legi possunt. d) semper F 1. e) pr. dicebat. desinit K 2, addens: Finis sex libri et ultimi. f) dum A 2. *3. 3; deest C. G 2; r. L. cum in D 3. g) servum A 2. C 1. F 1. h) percuteret F 1.
i) Aufusum A *3. k) incommodu F 1; incommoda F 4. G. — eius deest C 1. — lamenta F 1; lamentare C 1. G 2. l) reliqua in A 1 legi nequeunt. m) est F 1. — postulas C. D. B 4. — iam deest C. D. I 1. n) ita A 2. C 1. F 1. G 2. 3.
o) missi fuerant F 1. p) effectu G 2. q) novum inc. cap. F 1. r) ad (at G 2) F. G. — Beron. C 1. 2. F 1. s) Theud. G 2; Theod. C 1. D 2. 3. t) mirandam F 1. u) spiritum F 1. v) novum inc. cap. E 1. F 1. w) desinit G 1. x) deest F 1. y) deest G; et ab H 2; quia e. c. Ariberti quondam regis ap. G 5a. c. I 2? z) desinit G 2. a) Sabini A 2. F 1 (S. m.). b) vir C. D. I 1. c) Quod G 4. 5c; Qui p. cum episcopus factus fuisset D (1?). H. d) deest G 4; beati C 4b; eiusdem beati martiris Savini C 1—3. D. e) eadem e corr. F 1. f) desinit A *4. g) Culus — ponemus des. I 2. h) deest C 1. i) deest A 2. k) novum inc. cap. A 4. E 1. F 1. 5. l) rex add. C. D. m) duo C 1. n) principatum C. D. B 4.

optenuit, iam aetate maturus huius vitae cursum explevit; corpusque eius in basilica beati Adriani martyris, ubi et eius genitor requiescit, sepultum est. Fuit autem vir multae sapientiae, consilio sagax, pius^a admodum et pacis amator, belli^b praepotens, delinquentibus clemens, castus, pudicus, orator pervigil, elemosinis largus, litterarum quidem ignarus, sed philosophis aequandus, nutritor gentis, legum augmentator. Hic initio regni sui Baioariorum plurima castra cepit, plus semper orationibus quam armis fidens, maxima semper cura Francorum Avarumque^c pacem custodiens¹.

FINIT^d LIBER SEXTUS^e.

a) deest A 3. b) reliqua in B 3 legi nequeunt. c) deest G 5a. c; aliorumque F 3a; d) ita E 1. F 1; Explicit ceteri. e) de historia Langobardorum add. A 2, et ultimus historiae gentis (deest F 5) Langobardorum D 4. F 5, in historia Longobardorum edita a Paulo historiographo H, amen E 1; Hystoriae Langobardorum liber VI. explicit D 3; Explicit liber sextus Pauli de gestis Longobardorum D 5; Expliciunt gesta Longobardorum A 4. — In A 6 legitur: Ab adventu Longob. usque ad annum domni Grimoaldi sunt anni CCXLI. — Codd. C 1—3. D 1, I 1 capita 52. et 53. supra omissa addunt.

1) *Nostris diebus Liutprandi regis tumulus non in basilica d. Adriani martyris, ut Paulus hic scribit, sed in altera s. Petri in Coelo aureo. Scriptores Ticinenses inde translatum putant, immo iterum loco motum scribunt in eadem basilica sancti Petri: quippe olim ad ingressum confessionis columnis quatuor impositus conspiciebatur, nunc vero ex decreto sac. conc. Trident. humi stratus ante proximam aram s. Severino Boetio dicatam. Haec ibi legitur epigraphes:*

Flavius hoc tumulo Liutprandus conditur, olim
Langobardorum rex inelytus, acer in armis
Et bello victor; Sutrium atque Bononia firmant
Hoc et Ariminum, necnon invicta Spoleti
Moenia; namque sibi haec subiecit fortior armis.
Roma suas vires iam pridem hoc milite multo
Obsessa expavit; deinde^a tremuere feroces
Usque Saraceni, quos dispulit impiger, ipso,
Cum premerent Gallos, Karolo poscente iuvari;
Ungarus, a solo hoc adiutus Francus et omnes
Vicini grata degebant pace per omnes.
Rege sub hoc fulsit, quod mirum est, sancta frequensque
Relligio, ut recolunt Alpes, ecclesia quarum
Hanc habuit vincente ipso, et praegrandia templa,
Quae vivens struxit, quibus et famosus in orbe
Semper et aeternus lustrabit saecula cuncta,
Praecipue Petro coelesti hac sede dicata^b
Clavigero, statuit Coelo quam providus Aureo;
Augustinus ubi huc aliunde abductus eodem
Rege iacet, cuius doctrina ecclesia fulget. BI.

Editum est hoc epitaphium, multo post mortem ejus factum, etiam a Sigonio, De regno Italiae lib. III (ed. 1691), p. 71, cujus ope quaedam emendavi, et Troya, Cod. dipl. Nr. 564, IV, p. 135.

a) deinceps S. b) locata S.

*APPENDIX.

*p. 188.

I. CATALOGUS PROVINCIARUM ITALIAE.

In codice bibliothecae regiae Matritensis A. 16, saec. X, inter varia opera chronologica, geographica aliaque (Arch. VIII, p. 768 sq.) f. 190. brevis legitur Italiae descriptio, cujus exemplar in usus nostros fecit b. m. Knust. Ipse hanc ex Pauli Historia Langobardorum sumtam putavit; sed jam Bethmann vidit, Paulo vetustiore eam esse, ab illo exscriptam, laudatam (II, 20) et additionibus ex Isidoro plerumque haustis auctam. Attamen Langobardorum tempore, monasterio Bobiensi fundato (613), composita est. Saeculo XI. Guido inter Varias historias (Arch. VII, p. 537 sq.) Bethmanno teste eam recepit (fol. 7. cod. Bruxellensis Nr. 3897—3918), nonnullis additis vel mutatis, quae nunc ad manus non fuerunt.
G. W.

Item de provinciis Italiae.

Prima provincia Venetia. Sunt^a huius Venetiae infra Veronam et Vincentiam^b Pataviumque et Mantuam civitates, seu et alias. Sed inter omnes Aquileia civitas extitit caput, pro qua modo nunc Foroiuli ita dictum est, quod Iulius Cesar forum negotiationis ibi statuerat.

Secunda provincia Liguria; in qua est Mediolanum, Ticinum, quae alio nomine Papia appellatur. Haec usque ad Langobardorum fines protenditur. Inter hanc et Alamanorum patriam due provincie sunt, id est Reptia prima et Reptia secunda, inter Alpes consistunt; in quibus proprie Reti habitare noscuntur.

Tertia provincia Alpes Cotiae dicuntur. Hanc a Liguria in eorum versus usque ad mare Tyrrenum extenditur et ab occiduo finibus Gallorum computatur. In hac Aquis, ubi aquae calidae sunt, et civitates Dertona et monasterium Bovium, Genua et Saona habentur.

Quarta provincia Tuscia est. Haec habet intra se cir-

a) S; cod. b) unc. c.

cium versus Aureliam, ab orientis parte Umbriam. In hac provincia Roma, quae aliquando totius mundi caput extitit, in Umbria Perusium et lacum Clitorius et Spoletium^a consistunt.

Quinta provincia Campania ab urbe Roma usque ad Siler Lucanie fluvium extenditur. In qua opulentissime urbes Capua, Neapolim et Salernum constitute sunt.

Sexta provincia Lucana inchoat a fluvio Silere cum Oritia usque ad fretum Siculum per ora maris Tirreni, sicut et due superiores provinciae, dextrum Italiae cornu tenens, pertingit. In qua posite sunt civitates, id est Pestus, Laynus, Cassanus, Cosentia, Malvitus et Regium.

Septima provincia in Apenninis Alpibus computatur, quae inde originem capiunt, ubi Alpes Cotiae finiuntur. He Alpes Apenninae per mediam Italiam pertingentes, Tuscia ab Emilia et Umbria a Flamminea dividuntur. In qua sunt civitates Feronianum et Montebellium, Bovium et Orbinum necnon et oppidum quod Verona appellatur.

Octava provincia Emilia, incipiens a Liguria provincia, inter Alpes Apenninas et Padi fluentia, versus Ravennam pergit. Haec locupletibus urbibus habet, Plagentia, Regio, Boonia et Foro Cornelii, cuius castrum Imola appellatur.

Nona provincia Flamminea posita est inter Alpes Apenninas et mare Adriaticum. In ^{p. 189.} qua sunt nobilissima urbium Ravenna et quinque aliae civitates consistunt, quae Greco vocabulo Pentapolim appellantur^b.

Decima provincia Picenum occurrit post Flammineam, ab austro habet Apenninos montes, ex altera parte Adriaticum mare. Haec pertendit usque ad fluvium Piscaria. In qua sunt civitates Firmus, Asculus et Pennis, etiam vetustate consumptae [Hadriae]^c.

Undecima provincia Valeria, cui Nursia est annexa, consistit inter Umbriam et Campaniam et Picenum, quae ab oriente Samnium regionem attingit. Hec habet urbes Tiburim, Carsiolis, Reate, Forconem et Amiternum et regiones Marsorum^d et eorum lacus qui Focinus appellatur.

Duodecima provincia Samnium inter Campaniam et mare Adriaticum et Apuliam. Quae a Piscaria incipiens habetur. In hac sunt urbes Theate, Aufidianum, Hisernia et antiquitate consumpta Sampnium, a qua tota provincia nominatur^e, et ipsa harum provinciarum caput ditissima Beneventum.

Tertia decima provincia Apulia, consociata sibi Calabria. Hec habet urbes satis opulentas Luceriam, Sipontum, Canusium, Acerentiam, Brundisium, Tarentum et in sinistro Italiae cornu, quod quinquaginta milibus distans, aptam mercimoniis Ydrontum.

a) cl. exp. c. b) appellatur c. c) ita ex Paulo supplevi. d) Masorum c.
e) nominantur c.

Quarta decima provincia Sicilia insula computatur. In hac provincia sunt ditissime urbes, inter quas magna civitas est Siracusana.

Quinta decima provincia Corsica insula, quae multis est promunctoriis angulosa. Sexta decima provincia Sardinia insula. Quae utreque Tirrenis fluctibus ambiuntur. Haec¹ in Africa mari facie vestigii humani tam in horiente quam in occidente latior prominet, forme paribus lateribus, in meridie et septentrionem patet in longitudinem 140 milia, in latitudinem 40.

II. CARMEN DE SYNODO TICINENSI.

In codice Bobiensi, jam Ambrosiano E. 147 sup., qui continet concilium Chalcedonense litteris majusculis saeculo sexto rescriptum, Ulphilae aliisque fragmentis deletis, in paginis duabus post ejus concilii actionem primam vacuis relictis alia manus caractere minusculo saeculi septimi inseruit versus ad celebrandam synodum Papiensem c. a. 698. jubente Cunincperto rege compositos regique dedicatos a poeta anonymo, quem Flavianum fuisse conjecit Oltrocchi. [Sed litteris versuum initialibus Stefanus mg. (magister?) auctor indicari videtur, ut Holder-Egger monuit].

In altero etiam codice Bobiensi inter Ambrosianos C. 105 infer., Hegesippum continente litteris majusculis exaratum, in calce libri quarti, ubi librarius in fine quaternionis spatium reliquerat paginae paulo plus unius, alia manus saeculi septimi exeuntis vel octavi ineuntis caractere minusculo hos ipsos versus descripsit.

Invenit eos primusque edidit Oltrocchi, Eccl. Mediolanensis Historia, Med. 1795, II, 536. 625, ex apographo C. 105, quod totum aeri incidere fecit, variis codicis E. 147 lectionibus in margine indicatis. Oltrocchium repetiit Joh. Bofsius, Conc. Papiensia, 1852. 4°, p. 1. [Troya, Cod. dipl. III. Nr. 330. 353. 363. Postea Reifferscheid carmen, ut videtur, ineditum ratus, typis, non sine mendis, mandari fecit, 'S. B. d. Wiener Akad.' 1871, p. 473. Praeterea impressum est in ephemeridibus 'L'archeografo Triestino, Nuova serie' I, p. 85. Fusius vero de hoc pretioso historiae monumento nuper egit Piper, 'Über den kirchengeschichtlichen Gewinn aus Inschriften' p. 101 sqq.] Nos eos iterum ex ipso codice E. 147 accuratissime descripsimus, varias apographi C. 105 lectiones sub contextu annotantes omnes; ex quibus satis patet, codicem C. 105 non esse fontem codicis E. 147.

L. BETHMANN.

1) Haec ex Isidor. Et. XIV, 6, 39.

*p. 190.

* Sublimes^a ortus in finibus Europe^b
Langibardorum regale prosapia,
rex Haribertus^c pius et catholicus
Arrianorum abolevit heresem^d
et christianam fidem fecit crescere. +

Subolis item Berthari^e in solium
regni suffectus, imitatus protinus
exempla patris, ad fidem convertere
Iudaeos^f fecit baptizandos, credere
qui rennuerunt, gladium peremere. +

Tutor et rector, amator ecclesiae,
a fundamentis constructor coenubii^g,
ubi et Christi conlocavit famolas^{h. 1},
sua praefecit germana egregia,
ipsas materno amore ut regeret. +

Tertius immo nepusⁱ adque^k filius
rex Cuningperctus^l sublimatus tempore
moderno rector fortis et piissimus,
devotus fidem christianam colere,
ecclesiarum ditator et opifex. +

Elictus gente a Deo ut regeret
Langibardorum^m, rebelles conpescuit,
bello prostravit Alexo² nequissimoⁿ,
semidiruta nuncupata Motina
urbe^o pristino decore restituit. +

Exorta scisma iam prisco de tempore
ab aquilone parte, unde pandere
malum in terra universum propheta
vaticinandum Isaias cecenet^{p. 3},
ubi superbus thronum cadens elegit. +

Fontis labacro recepere simile^q,
nobiscum simul Trinitatem credere
Aquiligenses dissidentes^r synodum
quinta^t, qui totus concordat cum quarta^s,
una tempentes^t rei facti omnium. +

- a) Sublimis 2. b) Europae 2. c) Haribertus 2. d) heresim 2. e) Bertharith 2.
f) Iudeos 2. g) coenobii 2. h) famulas 2. i) napus *Re.*
k) atque 2. l) Cunincbertus 2. m) Langobardorum 2. n) Alex iniquissimo 2.
o) urbi 2. p) cecenet 2. q) lavachrum r. similem 2. r) dissidentes 2.
s) IIII 1. 2. t) temnentes 2.

1) *Cf. Paul. V, 34.* 2) *Alachis dux; cf. Paul. V, 38—41.* 3) *De Jeremia 4, 6. cogitare videtur: quia malum ego adduco ab aquilone.*
4) *Cf. Paul. VI, 14, qui de synodo Ticinensi prorsus tacet. Neque Mansi neque etiam Hefele in ultima libri editione ejus mentionem faciunt.*

Fides ut esset in tota Hesperia
coadunata, advocari praecepit^a
Aquiligenses urbi ubi resedet,
Ticino dicta ab amne qui confluet,
proprium gerens Papia vocabolum. +

Aulam ingressi orthodoxi^b pariter,
adversus prabos coeperunt^c contendere,
libros legentes sancitos a patribus,
Pauli et Pyrri detegentes heresem,
Theodori, Hibae^d simulque Theodoriti. +

Ast se iam victos cognoscentes, ilico
petunt a rege, ut iurent^e catholici
melius quintam recepere synodum^f,
et se promittunt consensuros postea
ac iuratuos credendum^g recepere. +

Namque ovantes ingressi ecclesia^h,
iureiurandum adfirmant concordiam
adque uniti karitatis vinculumⁱ,
ostias simul offerentes Dominum,
eucharistiam^k concordis^l participant. +

Nullus de tanto gaudio potuerat
se^m temperare a fletu et lacrimis,
catholicique sive de scismaticis,
omnibus tanta supplevit conpunctio,
cernerent Christum ibi acsi patule. +

Utreque parti rex pius elegere
Cunincperct iubetⁿ legatos, dirigere
sedem ad sanctam, ubi Christo presole
data potestas nectere et solvere
Petro piscanti caeli archeclavio^o. +

Ubi resedens^p papa pius Sergius,
suos qui iussit adesse episcopos,
gaudens recepit Thomam Christi ministrum¹,
Theodoaldo simul legum peritissimum;
aderant quoque Aquiligenses^q pariter. +

a) praecipit rex Cunincpertus urbi 2. b) orthod. 2. c) pravos ceperunt 2.
d) Ibae 2. e) iorent 2 teste Re. f) sinodum 2. g) credendos 2. h) obantes
i, ecclesiam 2. i) caritatis vinculum 2, ubi o. s. o. D. desunt. k) et e. 1
teste Re. l) concordis 2. m) se t. a fletu et l. post scism. collocat 2. n) iuvit 2.
o) archeclavio 2. p) resedet 2. q) Aquilienses 2.

1) *Cujus titulum sepulchralem v. ap. Troja III, p. 44, ubi legitur:*

Error[e] veteri diu Aquilegia caeca
Diffusam caelitus rectam dum renueret fidem,
Aspera viarum ninguidosque montium calles
Calcans, indefessus glutinasti prudens scissos.

* p. 191.

* Sediti pape ante ora omnium
 scedula datur continens praeterita,
 quae acta erant praedicto de scismate^a;
 quam vir excellens Damianus^b pontifex
 pio direxit dictata effamine. +

Sergius papa regi est pollicitus
 sua a Deo adempta^c facinora;
 illud prophetae^z, ubi inquit, recolet^d:
 'Qui peccatore ab errore convertet^e,
 sua a morte liberavit anima'. +

Merito iuste pastor apostolicus
 digni quod erant sectae pravae^f codices,
 quos antefati conscripserunt auctores,
 iussit conburi, ultra ne pulluerent^g
 pravorum mentes, qui erant de scismate. +

Mihi ignosce, rex, quaesu, piissime,
 tua qui iussa nequivi, ut condecet,
 pangere ore styloque^h contexere,
 recte ut valent edissere medrici,
 scripsi per prosa ut oratiunculamⁱ. +

Gloria Regi regum in perpetuum
 canamus omnes, oremus et pariter,
 sua ut regem Cunincpercto dextera
 protecat Christus hic multa per tempora,
 vitam aeternam deinceps et tribuat. +

III. EPITAPHIUM ANSAE REGINAE.

In codice bibliothecae civitatis Lipsiensis I, 74 inter carmina Paulo Diacono attributa epitaphium legitur Ansaе reginae, uxoris Desiderii regis, quod Historiae Langobardicae insigne monumentum a b. m. Hauptio editum (Berichte der Sächs. Ges. d. Wiss. 1850, p. 8) hoc loco praetermittere nolimus. Ansa cum marito in Franciam ducta³ quo anno obierit non constat, neque quomodo factum, quod saltem mortua in patriam terram reduceretur, id quod hoc carmine docemur. Quod si Paulo recte hi versus tribuuntur, tempori adscribendi sunt, quo in aula Adelchis

a) q. a. e. p. d. sc. desunt 2. b) Damianus 2. c) adempta 2. d) recolet 2
 e) convertit 2. f) secte prave 2. g) polluerint 2. h) stiloque 2. i) oratiuncula 2.

1) *Ticinensis*; cf. *Paul. VI*, 4. 2) *Epist. Jacobi* 5, 20. 3) *Ann. Nazar. Alam. SS. I*, p. 40.

ducis Beneventani, cujus uxori Adelpergae, Ansaе filiae, familiaritate conjunctus erat, vel in vicino monasterio Casinensi degit, nondum Karolo regi addictus¹. Huic quidem tempori conveniunt quae de filiabus ad Aufidum, Rhenum et Istrum, i. e. duci Beneventano, regi Francorum et duci Baioariorum nuptis et de Adelgiso 'Bardorum spe maxima' leguntur, quae certe Paulus dicere non poterat, postquam in aulam Karoli venit, qui Desiderii natam repudiaverat neque Langobardis ullam spem regis ex genere Desiderii reliquerat.
G. W.

SUPER SEPULCRUM DOMNAE ANSAE REGINAE.

Lactea splendido quae fulgit tumba metallo
 Reddendum quandoque tenet laudabile corpus.
 Hic namque Ausonii coniux pulcherrima regis
 Ansa iacet, totum semper victura per orbem
 Famosis meritis, dum stabunt templa Tonantis,
 Dum flores e^a terris, dum lumen ab aethere surgit.
 Haec patriam bellis laceram iamiamque ruentem
 Compare cum magno relevans stabilivit et auxit.
 Protulit haec nobis, regni qui scepra teneret,
 Adelgis^b magnum, formaque animoque potentem,
 *In quo per Christum Bardis spes maxima mansit.
 Fortia natarum thalamis sibi pectora iunxit,
 Discissos nectens, rapidus quos Aufidus ambit,
 Pacis amore ligans, cingunt quos^c Renus et Hister.
 Quin etiam aeterno mansit sua portio Regi,
 Virgineo splendore micans, his dedita templis².
 Cultibus Altithroni quantas fundaverit aedes,
 Quasque frequentat egens, pandit bene rumor ubique.
 Securus iam carpe viam, peregrinus ab oris
 Occiduis quisquis venerandi culmina Petri
 Garganiamque petis rupem venerabilis antri.
 Huius ab auxilio tutus non tela latronis,
 Frigora vel nimbos furva sub nocte timebis:
 Ampla simul nam tecta tibi pastumque paravit.
 Plura loqui invitam brevis vetat improba linguam;
 Concludam paucis: quicquid pietate redundat,
 Quicquid mente micat, gestorum aut luce coruscat,
 In te cuncta simul, fulgens regina, manebat.

* p. 192.

a) . . e cod. b) g e corr. c. c) ita emend. Haupt; chorentis c.

1) Cf. supra p. 4. 2) Anselbergam, abbatissam monasterii S. Salvatoris Brixiani a Desiderio et Ansa fundati, ut diploma a. 769, Mon. patr. XIII, 70, docet, intelligi, Haupt monuit.

INDEX.

SCRIPSIT O. HOLDER-EGGER.

- A**bares *v.* Avares.
Acerentia *v.* Agerentia.
Acilus, *Asolo* 132; *episc.*: Agnellus.
Adalardus abbas (*Corbeiensis*) 13.
Adaloald, Adalvald, fil. Agilulfi, rex Langobardorum 143. 154. 156. 159. 168.
Addua fl. 96. 207.
Adelchis, Adelgis, fil. Desiderii, rex Langobardorum 3. 249.
Adelperga, fil. Desiderii regis, uxor Arichis ducis Beneventani, 3.
Ado lociservator Foroiulii, frater Rodoaldi ducis, 209. 211. 222.
Adrianus *episc.* Polensis 132.
Adrianus abbas 197.
Adriaticum mare 57. 84. 91. 99. 101. 244.
Aegyptus, Aegiptus 55. 119. 161. 192. 216; Aegyptii 61; Aegyptiae herbae 112.
Aemilia, Aemelia, Emilia, provincia 83. 88. 99. 101. 170. 174. 244.
Africa 72. 161. 191. 208. 216. 233. 245; Africanus cognomen 72.
Agatho papa 213.
Agatho dux Perusinorum 237.
Agelmund, fil. Aionis, rex Langobardorum 50. 61-63.
Agerentia, Acerentia, *Acerenza* 100. 187. 244.
Agilulf, qui et Ago, rex Langobardorum, dux Taurinensium 111. 135. 136. 140-150. 153. 155-157; uxor: Theudelinda; liberi: Adaloald, Gundiperga.
Agilulfi regis filia (*anonyma*) 153. 157.
Agiprandus dux Spoletinus, nepos Hildeprandi regis, 240.
Agnellus *episc.* de Acilo 132.
Agnellus *episc.* Tridentinus 19n. 132. 137. 144.
Ago *v.* Agilulf.
Ago dux Foroiulanus 174. 178. 193.
Aguntum, Agonthiensis civitas, *Innichen* 87. 94. 167.
Aio, fil. Arichis, dux Beneventanus 144. 169. 170.
Aio dux Winilorum 50. 53. 57. 58. 61; filius: Agelmund.
Aistulfus, Ahistulfus, rex Langobardorum, fil. Pemmonis ducis, 224. 236. 239.
Alahis, Alexus, dux Tridentinus et Brexianus 179. 200-207. 219. 246.
Alamanni (= Suavi) 87. 96. 124. 127. 164; Alamannorum patria 96. 243.-Alamannicus cognomen 72.
Albis fl. 93.
Albo dux Mediolanensis 108.
Alboin, fil. Audoini, rex Langobardorum 51. 70. 71. 79-84. 89-93. 103-106. 109; uxores: Chlotsuinda, Rosamuinda; filia: Alpsuinda; nepos: Gisulfus.
Aldo civis Brexianus 201-204. 208. 214. 215; frater: Grauso.
Alexandria 178. 192. 228.
Alexus *v.* Alahis.
Alichis dux Brexianus 108.
Alpes 91. 92. 96. 102. 155. 242. 243; Alpes Appenninae 83. 98. 99. 244; Alpes Cottiae (*Cotiae*) 83. 97. 98. 168. 225. 232. 243. 244; Alpis Iulia 94; Alpinus trames 117.
Alpis Bardonis, *Bardi* 196. 240.
Alpsuinda, Albsuinda, fil. Alboini regis Langobardorum, 79. 83. 106. 107.

- Alsua castrum, *Valsugana* 137.
 Altinum, Altina civ., *Altino* 87. 131;
 episc.: Petrus.
 Alzeo dux Vulgarum 179. 196. 197.
 Amacina insula 132; *v.* Comacina.
 Amalongus Langobardus 190.
 Amator episc. de castro Iuliensi
 235. 236.
 Amatus patricius Provinciae 109. 113.
 Amazo 50; Amazones 62.
 Ambri dux Wandalorum 50. 57.
 Ameria, *Amelia* 147.
 Amingus dux Francorum 82. 84. 85.
 Amiternum civ. 100. 244.
 Amo dux Langobardorum 110. 116.
 117.
 Amtalan rex Maurorum 72.
 Anagnis castrum, *Nano* 19. 110.
 117. 118.
 Anastasius II, qui et Artemius, imp.
 209. 227. 228.
 Anastasius patriarcha Constantino-
 polititanus 234.
 Anastasius episc. Arrianus Ticinensis
 169.
 Andegavensis civ., *Angers* 232.
 Angilramnus archiepisc. Metensis
 219.
 Angli 111. 129. 197. 208. 209. 229;
 Saxones Angli 201; Anglisaxones
 155. 217; rex: Cedoald.
 Anna, uxor Godescalei ducis Bene-
 ventani, 239.
 annales libri 96.
 Annibal 98.
 Ansa, uxor Desiderii regis Lang.,
 249.
 Anschis, Anscis, maior domus, fil.
 Arnulfi, 209. 221.
 Anschises Troianus 221.
 Ansfrid dux Foroiulani 207. 212.
 Ansprandus rex Langobardorum 208.
 219-221. 227. 228; uxor: Theo-
 dorida; liberi: Sigiprand, Liut-
 prand, Aurna.
 Ansul, cognatus regis Authari, 136.
 Anthab 60.
 Anticus cognomen 72.
 Antonius (ecclesiae Gradensis) de-
 fensor 129.
 Appa, fil. Gisulfi ducis Foroiulani,
 161.
 Appennini montes 99. 244; *cf.* Alpes.
- Aper abbas (S. Hilarii Pictaviensis)
 95.
 Appianum castrum 137.
 Apulia 83. 100. 101. 187. 244.
 Aquae, Aquis, *Acqui* 97. 243.
 Aquileia 82. 92. 96. 122. 159 (vetus).
 193. 217. 235. 243; Aquiligenses
 246. 247; Aquileiensis ecclesia
 193. 226. 232; patriarchae:
 Paulus, Probinus, Helias, Severus,
 Iohannes, Petrus, Serenus, Cali-
 stus; Aquileiensis sinodus 208.
 217.
 Aquinenses (*Aix*) 117.
 Aquitania 56. 233; princeps:
 Eudo.
 Arabia 55.
 Arator subdiaconus Romanus 73;
 apostolorum actus.
 Arausica, *Orange* 116 n.
 Arcis, *Arce* 224.
 Arelate, *Arles* 237; Arelatensis pro-
 vincia 116.
 Argait sculdahis 222. 223.
 Arichis I, Arechis, Arigis, Arogis,
 dux Beneventanus 142. 144. 153.
 167. 169. 170; filius: Aio.
 Arichis, fil. Romualdi I. ducis Bene-
 ventani, 195.
 Arichis II, Arechis, dux vel prin-
 ceps Beneventanus 3. 4. 14; uxor:
 Adelperga.
 Arichis, fil. Lopichis, avus Pauli dia-
 coni, 166; filius: Warnefrit.
 Arichis, fil. Warnefrit, frater Pauli
 diaconi, 166.
 Ariminum, *Rimini* 101. 237. 242.
 Arioald rex Langobardorum 143.
 144. 168. 169.
 Aripert I, Haribertus, fil. Gundoaldi
 ducis, rex Langobardorum 144.
 172. 174. 177. 180. 198. 201. 219.
 227. 246; filii: Perctarit, Godi-
 pert; filia anonyma uxor Grimualdi.
 Aripert II. rex Langobardorum, fil.
 Raginperti, 208. 209. 220. 221.
 225. 227. 228. 241; frater:
 Gumpert.
 Aripertus I. rex Francorum, fil.
 Chlotarii I, 92.
 Ariulfus dux Spolitanus 142. 151. 152.
 Arnefrit, fil. Lupi ducis Foroiulani,
 178. 194.

- S. Arnulfus maior domus, episc. Metensis 209. 218. 219. 221; filius: Anscis.
- Arodus genere Rothari rex 169.
- Arogis v. Arichis.
- Arriana heresis 126. 169. 246; Arriani 169.
- Artemius v. Anastasius II.
- Artenia castrum, *Artegna* 162.
- Arx, Cassini castrum 74. 79.
- Asculus, *Ascoli* 99. 244.
- Asfeld campus 71.
- Asia 9. 62.
- Assi dux Wandalorum 50. 57.
- Assipitti 50. 59.
- Astensis civitas, *Asti* 168. 183. 186; dux: Gundald.
- Atesis fl., *Etsch* 127.
- Athenae 186.
- Ato Langobardus 220.
- Atto dux Spolitanus 174. 192.
- Audoin rex Langobardorum 51. 69. 70. 79; uxor: Rodelinda; filius: Alboin.
- Audualdus dux Francorum 136.
- Aufidena, Aufidianum, *Alfidena* 100. 244.
- Aufidus fl. 249.
- Aufusus, nepos Liutprandi regis, 241.
- Augusta civ., *Augsburg* 94.
- S. Augustini corpus 210. 234. 242.
- S. Augustinus (episcopus Cantuariensis) 129.
- Aurelia provincia 97. 99. 244.
- Aurelianum, Aurelianensis civ., *Orléans* 92. 228; Aurelianensium regio 212; comes: Ragimpertus.
- Aurona, fil. Ansprandi regis, 221. 235; filia: Gumperga.
- Ausonia 3. 83. 95. 102.
- Ausonius dux, fil. Ulixis, 102.
- Austria 204.
- Austrigusa, fil. regis Gepidorum, uxor Wachonis regis Langobardorum, 68.
- Authari, fil. Clephonis, rex Langobardorum 110. 111. 123. 124. 132—136. 138. 140. 141; Flavius appellatus 123; uxor: Theudelinda; cognati: Agilulf, Ansul. — Authari columna 138.
- Autpertus abbas S. Vincentii 241.
- Auximum, *Osimo* 235.
- Avar 163; Avars, Abares, Avari 80. 92. 126. 142. 143. 145. 150. 154. 156. 161—165. 176. 178. 180. 193. 194. 242; Avarorum patria 165.
- Avinion, *Avignon* 116 n.
- B**adrinus amnis, *Padoreno* 126.
- Baioaria 111. 133. 134. 146. 208. 221. 227; Baioarii, Baiuarii 81. 87. 118. 135. 142. 150. 164. 167. 200. 209. 221. 227. 232. 242; duces vel reges: Garibald I, Tassilo I, Garibald II, Theudepert, Theudo.
- Balneus Regis, *Bagnorea* 159.
- Banthaib 60.
- Baodolinus 241.
- barbara lingua 54.
- Bardanis v. Filippicus.
- Bardi = Langobardi 14. 15. 125. 126. 249.
- Bardonis Alpis 196. 240 (Barturberk 240 n.).
- Bauzanum castellum, *Botzen* 200.
- Bebius mons, *Vesuv* 208. 216.
- Belgica Gallia 55.
- Belisarius patricius 72.
- Bellunum, *Belluno* 132. 224; episc.: Laurentius.
- Benacus lacus, *Lago di Garda* 85. 96.
- S. Benedictus abbas Casinensis 6. 7. 11. 51. 73—78. 152. 207. 211. 212. 230. 231; regula 152. 231. — S. Benedicti coenobium 7. 142. 152; S. Benedicti septa 16; v. Casinum.
- Benedictus I. papa 82. 92. 119.
- Benedictus archiepisc. Mediolanensis 209. 225.
- Beneventana regio 102.
- Beneventum, Beneventus 3. 100. 111. 138. 143. 167. 169. 171. 175—179. 187—190. 192. 193. 195. 196. 199. 211. 235. 238—240. 244; monast. S. Petri 207. 211; Beneventani 111. 152. 167. 170. 174. 188. 192. 209—211. 231. 238—240; Beneventanorum fines 187; Beneventanus exercitus 180; duces: Zotto, Arichis I, Aio, Rodoald, Grimuald I, Romuald I,

- Grimuald II, Gisulfus I, Romuald II, Gregorius, Godescalcus, Gisulfus II, Arichis II.
- Bercetum** monast. 240.
- Bergamus**, Pergamus, *Bergamo* 96. 102. 108. 145. 208. 220; Bergomenses 220; duces: Wallari, Gaidilulfus, Rotharit. — Bergomas ecclesia 215; episc.: Johannes.
- Berthari** v. Perctarit.
- Berto** Spoletinus 239.
- Bilionis** castrum, *Bellenz* 136.
- Billo**, pater Pemmonis ducis Foroiulani, 224.
- Bobium**, Bovium, monasterium, *Bobbio* 97. 98. 168. 243. 244; abbas: S. Columbanus.
- Bonifacius** III. papa 160.
- Bonifacius** IV. papa 160.
- Bonifacius** notarius Romanus 159.
- Bonitus** abbas Casinensis 152.
- Bononia**, Boonia, *Bologna* 99. 235. 237. 242. 244.
- Bovianum** 197.
- Bremtonicum** castrum 137.
- Brennus** rex Gallorum 101.
- Brenti** 85; rex: Sinduald.
- Brescia**, Brexiana civ., *Brescia* 102. 108. 200. 230. 235; Brexiani 201; duces: Alichis, Alahis, Gaiduald.
- Brexillus**, *Bersello* 110. 124. 125. 157.
- Briones** 94. 146.
- Brittania** 50. 56. 129. 179. 197. 198. 229; Brittani 218.
- Brittia**, Britia (*Bruttium*) 83. 98; Brittii 153
- Broxas** locus 195.
- Brundisium**, *Brindisi* 100. 211. 244.
- Brunihildis**, Brunichildis, Brunicheldis, uxor Sigisperti I. regis Francorum, 93. 118. 144. 150.
- Buccellinus** dux Francorum 82. 84. 85.
- Bulgares** v. Vulgares.
- Burgundiones** 114.
- Buxeta** castrum 234.
- Byrrus** fl., *Rienz* 94.
- Cacanus** Avarum 142. 150. 154. 156. 157. 161. 162. 176. 180. 193. 194.
- Cacco**, fil. Gisulfi, dux Foroiulanus 143. 161. 162. 166. 167. 196.
- Caelum aureum**, monasterium Ticinense 240.
- Caesariensis** Priscianus 73.
- Calabria** 83. 100. 191. 244.
- Calchidonensis** synodus 126.
- Calixtus**, Calistus, patriarcha Aquileiensis 210. 232. 235.
- Caloris** fl., *Calore* 189.
- Camerinum** 151.
- Campania** 83. 85. 88. 93. 97—100. 191. 224. 244.
- Candidianus** patriarcha Gradensis 143. 160.
- Canusium**, *Canosa* 100. 244.
- capitula legis** 198.
- Cappadox** genere Mauricius 122.
- Capua** 97. 98. 175. 178. 189. 192. 244; comites: Transamundus, Mitola.
- Capulanus** silva 204.
- Carantanum** 194.
- Carellus** servus 172.
- Caribdis** 56. 57.
- Carniola** 236.
- Carnuntum** 194.
- Carolus** (rex) princeps Francorum 209. 210. 229. 231. 233. 237. 242; filius: Pipinus.
- Caralus**, Karolus Magnus, rex Francorum 10.
- Carsiolis**, *Carsoli* 100. 244.
- Cartago** 136. 208. 216.
- Cassianum**, Cassanus 98. 244.
- Casinum**, Cassinum, Cassini castrum, monasterium S. Benedicti 6. 7. 74. 79. 142. 152. 210. 211. 230; abbates: S. Benedictus, Constantinus, Simplicius, Vitalis, Bonitus, S. Petronax, Theudemarus.
- Cassiodorus** consul et senator 73.
- catalogus** provinciarum Italiae 100.
- Cavallonum**, *Châlon-sur-Saône* 140.
- Cedinus** dux Francorum 136. 137.
- Cedoald**, Cedoal, rex Anglorum Saxorum 208. 217. 218; appellatus Petrus 217. 218.
- Celmanicorum** regio, *Le Mans* 212.
- Cenetense**, Cenitense castrum, *Ceneda* 94. 223; Cenetenses 196; dux: Ursus.
- Cesara** regina Persarum 144. 173.

- Charibertus *v.* Aripertus.
 Childepertus II, Hildepertus, fil. Sigisperti, rex Francorum 93. 110. 111. 118. 123. 126. 127. 133. 136. 138—142. 145. 146. 150; filii: Theudepertus, Theudericus; soror: Ingundis.
 Chlotarius I. rex Francorum 79. 89. 92; liberi: Aripertus, Gunthramnus, Hilpericus, Sigispertus, Chlotsuinda.
 Clotharius II. rex Francorum 151. 157.
 Chlotsuinda, fil. Chlotarii I. regis Francorum, uxor Alboini regis Langobardorum 79. 80.
 Chramnichis dux Francorum 110. 118.
 Cimbra castrum, *Cembra* 137.
 Claffo, fil. Gudeoc, rex Langobardorum 51. 65; filius: Tato.
 Clarissimus episc. Concordiensis 132.
 Classis 110. 122. 125. 210. 232. 234.
 Clavenna, *Chiavenna* 221.
 Cleph rex Langobardorum 84. 108. 123; uxor: Masane; filius: Authari.
 Clitorius lacus 97. 244.
 S. Columbanus abbas Bobiensis 168.
 Comacina, Commacina, insula 145. 220. 221.
 Comacinus lacus 203.
 Comum, *Como* 201.
 Consentia, Cosentia, *Cosenza* 98. 244.
 Constans II. imp., qui et Constantinus, fil. Constantini III, 144. 173. 177—179. 186—192. 197; filius: Constantinus IV.
 Constantinopolis 73. 84. 85. 87. 88. 93. 107. 118. 121. 127. 131. 136. 158. 160. 173. 186. 191. 207. 210. 213. 216. 217. 226. 228. 233—235. 240; Agia Sophia 73; imperatores: Iustinianus I, Iustinus II, Tiberius II, Mauricius, Focas, Eraclius, Heraclones, Constantinus III, Constans II, Constantinus IV, Iustinianus II, Leo, Tiberius III, Philippicus, Anastasius II, Theodosius III, Leo II. — Constantinopolitana ecclesia 160; patriarchae: Euthicius, Pyrrus, Paulus, Petrus, Georgius, Gallicinus, Germanus, Anastasius.
 Constantinus III. imp., fil. Heraclii, 144. 173; filius: Constans.
 Constantinus, qui et Constans *v. ibid.*
 Constantinus IV. imp., fil. Constantis II, 179. 197. 208. 213. 216; filius: Iustinianus II.
 Constantinus I. papa 225—227.
 Constantinus abbas Casinensis 152.
 Cormones castrum, *Cormons* 162. 235.
 Cornelii Forum *v.* Forum Corn.
 Coronate campus, *Kornate* 204. 205. 219; monast. b. Georgii 219.
 Corsica insula 83. 101. 245.
 Corsus dux 101.
 Corvulus, Corvolus, dux Foroianus 209. 224.
 Cottius rex 97.
 Cremona, Cremonensis civ. 143. 157.
 Cumanum castrum (in Campania) 231.
 Cunimundus rex Gepidorum 51. 80. 104; filia: Rosamunda.
 Cunincpert, Cunincperct, Cunicpertus, Cuningperctus, fil. Perctariti, rex Langobardorum 176. 179. 199—208. 211. 212. 214. 215. 217. 219. 246—248; uxor: Hermelinda; liberi: Liutpert, Wigilinda.
 Curia Retorum civitas, *Cur* 221.
 Cusupald (*Theodobald*) rex Francorum 69; uxor: Walderada.
 cynocephali 59.
 Cyrus patriarcha Constantinopolitana 225. 226.
Dagipertus II. rex Francorum 198.
 Dagisteus magister militum 86.
 Damianus, Dammianus, episc. Ticinensis 201. 207. 213. 248.
 Danubius, Danuvius, fl. 64. 135. 229 n. 234.
 David (= Karolus M.) 10.
 Deinsis urbs, *Die* 116.
 Delphi insula 102.
 Dertona, *Tortona* 97. 243.
 Desiderius rex Langobardorum 3; uxor: Ansa; liberi: Adelchis, Adelperga.

- Dialogi S. Gregorii M. 141. 146.
 Digesta 73.
 Dionisius (Exiguus) abba 73.
 Domnalus rex Scotorum 2n.
 Donatus gramaticus 101; expositio Vergilii.
 Donus, Domnus, papa 179. 197.
 Dravus fl. 94.
 Droctulft, Doctrulfus, Drocton, dux 110. 124. 125.
 Duplabilis locus 93.
- E**bredunum, *Embrun* 114. 115. 117; Ebredunensis via 116.
 Edictus Langobardorum 68. 169. 198.
 Eleutherius patricius 143. 160.
 Emilia v. Aemilia.
 Eneti (*i. e.* Veneti) 96.
 Ennemase castrum 137.
 Epiphanius patriarcha Gradensis 160.
 Eraclianus praefectus Africae 161; filius: Eraclius.
 Eraclius v. Heraclius.
 Etruria 100; Etrusci 100.
 Eudo princeps Aquitaniae 210. 233.
 Euin, Eoin, dux Tridentinus 108. 110. 118. 132. 142. 144. 150.
 Eunius v. Mummulus.
 Europa 52. 246.
 Euthicius episc. Constantinopolitanus 122.
 Evodia insula 56.
- F**agitana castrum 137.
 Fanum, *Fano* 239.
 Farao Langobardus 220.
 Faroald I, Farualdus, dux Spoletanus 122. 125. 151; filius: Theudelapius.
 Faroald II, Faruald, dux Spoletinus, fil. Transamundi I, 209. 210. 225. 232; filius: Transamundus.
 feminarum gens 62.
 Feletheus, qui et Feva, rex Rugorum 51. 64. 65; uxor: Gisa.
 Felix episc. Tarvisianus 82. 93. 94.
 Felix diaconus, gramaticus 208. 215; nepos: Flavianus.
 Feltria, *Feltre* 132; episc.: Fonteius.
 Ferdulfus dux Foroiulanus 209. 222—224. 233.
- Ferronianus, Feronianum castrum 98. 234. 244.
 Ferruge castrum 137.
 Feva v. Feletheus.
 Fidentius episc. de castro Iuliensi 235.
 Filippicus, Philippicus, qui et Bardanis, imp. 209. 226. 229.
 Firmus, *Fermo* 99. 244.
 Flaccus 8. 9.
 Flamminia, Flaminea 83. 98. 99. 101. 244.
 Flavianus, praeceptor Pauli diaconi, nepos Felicis, 215.
 Flavius appellatus Authari rex 123. 132. 133; Liutprand rex 242.
 Flovius locus 193.
 Focas imp. 143. 156. 158. 160. 161.
 Foebus 16.
 Fonteius episc. Feltrinus 132.
 Ferinus locus, *Forino* 190.
 Forum 240.
 Forum Cornelii, *Imola* 99. 244.
 Forum Julii, Foroiulium, Foroiuli, Foroiulanum castrum, Foroiulana civ. 82. 90. 91. 96. 108. 143. 153. 156. 161. 162. 165. 170. 174. 178. 193—195. 204. 209. 211. 222. 232. 235. 236. 243; domus Agonis 193; Foroiulani 167. 178. 192—194. 196. 204. 207. 222. 232. 233; Foroiulana provincia 222. 223; Foroiulanorum fines 162. 178; Foroiulanus, Foroiulensis ducatus 174. 212; duces: Gisulfus, Taso, Cacco, Grasulfus, Ago, Lupus, Wechtari, Landari, Rodoald, Ansfrid, Ferdulfus, Corvulus, Pemmo, Ratchis, Aistulf, Petrus; lociservator: Ado.
 Forum Populi, *Forlimpopoli* 179. 196.
 Forum Simphronii, *Fossombrone* 239.
 Fortunatus episc. Pictaviensis 82. 93—95; Vita b. Martini 95.
 Franci 69. 79. 82. 84. 85. 89. 91—93. 110. 111. 117—119. 122. 123. 127. 133. 135—138. 142—146. 150. 156. 159. 168. 177. 185. 209. 210. 212. 218. 231—233. 237. 242; Francia 140. 141. 144. 177. 227. 228; Francorum fines 170; Francorum patria 183. 198.

- Francorum regnum 92. 197. 208. 218. 221. 229; reges: Theudepertus I, Cusupald, Chlotharius I, Aripertus I, Gunthramnus, Hilpericus I, Childepertus II, Theudepertus II, Theudericus II, Clotharius II, Dagipertus II, Pipinus I, Carolus; maiores domus: Arnulfus, Anschis, Pipinus, Raginfridus, Carolus; patricii: Amatus, Mummulus; duces: Buccellinus, Amingus, Leutharius, Audualdus, Olo, Cedinus, Chramnichis; Francorum historia 133. 139. — Francicus cognomen 72. Francio magister militum 111. 132. Frea, uxor Godan; 50. 58. Frisiones 229; rex: Ratpoto. Fucinus, Focinus lacus, *Lago di Celano* 100. 244. Furcona, Forcone 100. 244.
- G**aidilulfus, Gaidulfus, dux Pergamensis 141. 145. 150. Gaidoaldus dux Tridentinus 143. 150. 156. Gaidualdus dux Brexianus 235; filia: Ranigunda. Gaila, fil. Gisulfi ducis Foroiulani, 161. Galatae 102; Galatia 102. Galli 56. 83. 96. 97. 101. 102. 242; rex: Brennus; Galli Senones 101. 102; Gallia 52. 95. 101. 109. 168. 198. 210. 233. 237; Galliae 84. 112—116. 124. 127. 144. 150. 156. 197. 207—210. 218. 221; Gallorum fines 237. 243; Gallia Belgica 55; Gallia Cisalpina 83. 101. 102; Gallia Transalpina 102. Gallicia 56. Gallicinus patriarcha Constantinopolitanus 225. Gallicinus, Gallinicus, patricius 142. 150. 154. 156. Gallogreci 102. Gamalihel doctor legis 8. Gambara 50. 54. 58; filii: Ibor, Aio. Garganus mons 171; Gargania rupes 249. Garibald, fil. Grimualdi regis, rex Langobardorum 198. 199. Garipald I, Garibald, dux vel rex Baioariorum 69. 118. 133—135; uxor: Walderada; liberi: Theudelinda, Gundoald. Garibaldus II. dux Baioariorum, fil. Tassilonis, 167. Garipald dux Taurinatium 144. 174—176. Gelismer rex Wandalorum 72. Genua 97. 103. 243. Georgius patriarcha Constantinopolitanus 213. Gepidi 51. 68. 70. 71. 80. 81. 103; reges: Turisindus, Cunimundus. Germani 53; Germania 49. 50. 52. 54. 59. 62; Germania inferior 52; Germania superior 52. — Germanicus cognomen 72. Germanus patriarcha Constantinopolitanus 234. Getae = Gothi 84. Gisa, fil. Grimualdi regis Lang., 178. 188. 192; frater: Romuald. Gisa, uxor Felethei regis Rugorum, 64. Giselperga, uxor Gregorii ducis Beneventani, 238. Giselpert dux Veronensium 106. Gisulfus dux Foroiulani, nepos Alboini, 82. 91. 108. 143. 153. 156. 160—162. 166; uxor: Romilda; liberi: Taso, Cacco, Rodoald, Grimuald, Appa, Gaila; frater: Grasulfus; consanguineus: Arichis. Gisulfus I. dux Beneventanus, fil. Romualdi I, 195. 209—211. 224. 230; uxor: Winiperga; filius: Romuald II. Gisulfus II. dux Beneventanus, fil. Romualdi II, 210. 235. 238. 240; uxor: Scauniperga. Glemona castrum, *Gemona* 162. Godan, Wotan 50. 58. 59; = Mercurius 50; uxor: Frea. Godehoc v. Gudeoc. Godepert, Godipert, fil. Ariperti I, rex Langobardorum 144. 174—176. 180. 220; filius: Raginpertus. Godescalcus, Godscalcus, Godscalcus, dux Beneventanus 211. 239. 240; uxor: Anna.

- Golanda 60.
Gothi 53. 72. 81. 84. 85. 87. 88. 119. 155; reges: Theudericus, Witichis, Totila; comes: Widin; **Gothi Hispani** 127. 133; *cf.* **Hispani**. — Gothicus cognomen 72.
Gradus insula 92. 129. 130. 145. 160. 193; patriarchae: Candidianus, Epiphanius.
Graii 9; *v.* **Greci**.
Grasulfus dux Foroiulanus, frater **Gisulfi**, 143. 167. 174. 178. 192.
Gratianopolis, *Grénoble* 116. 117.
Grauso civis Brexianus 201. 203. 204. 208. 214. 215; frater: **Aldo**.
Greci 8. 88. 100. 102. 171. 188. 190—192; primus imperator ex **Grecorum genere** 123; **Grecia** 50. 240; **Greculus** 190; **Greca grammatica** 9.
S. Gregorius I. papa 74. 79. 110. 111. 122. 126. 128. 129. 141—143. 146. 147. 153. 158; dialogi 74. 141; homeliae 147; **Morales libri** 122; **Vita auct. Paulo** 129.
Gregorius II. papa 230. 231.
Gregorius episcopus Turonensis 112.
Gregorius dux Beneventanus 210. 211. 238. 239; uxor: **Giselperga**.
Gregorius patricius Romanorum 167.
Grimuald, Grimoald, fil. Gisulfi ducis Foroi., rex **Langobardorum**, I. dux **Beneventanus**, 143. 144. 161. 163. 167. 170. 171. 174—190. 192—196. 198. 199. 220; uxor: **Ita**; liberi: **Romuald, Garibald, Gisa**.
Grimuald II. dux Beneventanus, fil. Romualdi I. 195. 211; uxor: **Wigilinda**.
Grippe, legatus Childepertis regis, 136.
Gudescalcus, gener Agilulfi regis, 154.
Gumperga, fil. Aurnae, uxor Romualdi II. ducis Benev., 235.
Gumpertus, frater Ariperti II. regis Lang., 209. 228; filius: **Ragimpertus**.
Gundiperga, fil. Agilulfi regis, uxor Rodoaldi (potius Arioaldi) regis, 172. 205.
Gundoald, Gunduald, fil. Garibaldi ducis Baioariorum, dux Astensis 135. 143. 168. 172.
Gungingi gens Lang. 61; ex qua: **Agelmund**.
Gunthramnus rex Francorum, fil. Chlotarii I., 92. 111. 113. 114. 138. 139. 142. 150.
Guntrut, fil. Teutperti ducis Baioariorum, uxor Liutprandi regis Lang., 232.
Hadria urbs, Adria 99. 244; **Adriaticum mare** *v.* **Adriaticum**.
Haribertus *v.* **Aripert I.**
Hebrea, Hebraica lingua 8. 9; **Hebreorum studia** 8.
Hebrus fl., Maritza 10.
Helias patriarcha Aquileiensis 110. 111. 122. 126. 129.
Helmechis, regis scilpor, 83. 105—107.
Heraclius, Eraclius imp., fil. Eracliani, 143. 144. 161. 172. 173; uxor: **Martina**; filii: **Heraclones, Constantinus III.**
Heraclones imp., fil. Eraclii, 172.
Hercules 101; filius: **Sardes**.
Herfemar Langobardus 236.
Hermelinda, uxor Cunincperti regis Lang., 201.
Herminigildus, fil. Levigildi regis Hispanorum, 126; uxor: **Ingundis**.
Heroli, Heruli 51. 53. 65. 67. 69. 82. 85; rex: **Rodulfus**; regulus: **Sinduald**; **Herolia** 67.
Hesperia 247.
Hibas (episc. Edessenus) 247.
Hierosolima, Hierusolima 55. 140. 161.
Hildechis, fil. Tatonis regis Langobardorum, 68.
Hildeoc, Hildehoc, fil. Lethu, rex Langobardorum 51. 64.
Hildepertus *v.* **Childepertus**.
Hildeprandus, Hilprandus, nepos Liutprandi, rex Langobardorum 210. 237. 238.
Hildericus dux Spolitanus 238. 239.
Hildric auctor epitaphii Pauli diaconi 16.
Hilpericus I. rex Francorum, fil. Chlotarii I., 92. 110. 118. 122. 141. 145.
Hinus fl., Inn 229 n.
Hirpinum, Arpino 224.

- Hisernia v. Isernia.
 Hispalis, *Sevilla* 126; episc.:
 Leander.
 Hispani 111. 126. 127; Hispania,
 Spania 133. 210. 233; Hispaniae
 93; rex: Levigildus.
 Hister fl. 96. 249.
 historiae 96; h. veteres 61. 62; histo-
 riographi 62. 101.
 Histria 57. 96. 111. 129. 132. 143.
 145. 168. 191. 212.
 Homerus 8. 9.
 Honoratus archiep. Mediolanensis
 83. 103.
 Horontius episc. Vicentinus 132.
 Horrea locus 224.
 Hortae, *Orte* 146.
 S. Hospitius 109. 112. 113.
 Hunni = Avars 80. 81. 89. 92. 93.
 143. 150. 156. 162.
- bligo castrum, *Iplis* 162.
 Ibor, fil. Gambarae, dux Winilorum
 50. 53. 57. 58. 61.
 Iliricum 52.
 Imolas, Imola, castrum Fori Cor-
 nelii 99. 244.
 Indici lapides 9.
 Ingenuinus episc. Sabion. 132. 137.
 Ingundis, uxor Herminigildi, soror
 Childeperti regis Francorum, 111.
 126. 127.
 Institutionum libri quatuor 73.
 S. Iohannes baptista 154. 171. 186.
 187.
 Iohannes VI. papa 224.
 Iohannes patriarcha Aquileiensis
 143. 159.
 Iohannes III. archiepiscopus Ra-
 vennas 126. 129. 142. 149.
 Iohannes episc. Bergomensis 208.
 215.
 Iohannes episc. (Celeianus) 132.
 Iohannes episc. Parentinus 129. 132.
 Iohannes episc. Portuensis 213.
 Iohannes in Angliam missus 129.
 Iohannes diaconus Romanus 213.
 Iohannes exconsul 72.
 Iohannes Consinus 160.
 Ionium mare 101.
 Isernia, Hisernia, *Sergna* 100. 197.
 244.
- Ita, uxor Grimualdi regis Lango-
 bardorum, 171.
 Italia 18. 52. 53. 55. 64. 65. 72.
 82—91. 94—96. 98. 100—104.
 108—111. 114. 115. 117. 120.
 123. 135—138. 150. 164—166.
 168. 169. 177. 180. 185. 186. 196.
 213. 225. 227. 237. 244; Italiae
 claustra 183. 199; cornu dextrum
 98. 244; cornu sinistrum 100. 244;
 milites 191; catalogus provin-
 ciarum 100. — Italienses Lango-
 bardi 154.
 Italus dux Siculorum 102.
 Iudaei 246.
 S. Iuliani insula 145; dux: Mimulf.
 Iuliense castrum (Carnicum) 235;
 episcopi: Fidentius, Amator.
 Iulium, *Zuglio* 132; episc.: Maxen-
 tius.
 Iulius Caesar 96. 243.
 Iunior episc. Veronensis 132.
 Iupiter, fil. Saturni, 102.
 Iustinianus I. imp. 51. 72. 87. 217;
 Iustinianus codex 73.
 Iustinianus II. imp., fil. Constan-
 tini IV, 209. 216. 217. 225. 226;
 filius: Tiberius.
 Iustinianus, nepos Iustini II. imp., 121.
 Iustinus (Iustinianus) II. imp. 87.
 88. 110. 118. 119. 121; uxor:
 Sophia; nepos: Iustinianus.
- lagare, *Lägerthal* 118; comes:
 Ragilo.
 Lainus, Laynus, civ. 98. 244.
 Lamissio rex Langobardorum 50. 51.
 62—64.
 Landari dux Foroiulani 178. 195.
 Langobardi, Langibardi 18. 50. 51.
 53. 58—63. 65. 67—71. 79—84.
 88—92. 94. 103. 104. 106—116.
 118. 119. 122—127. 132—136.
 138—143. 146—148. 152. 154—
 159. 161—165. 168—170. 174.
 175. 180. 185—188. 190. 193.
 194. 199—201. 211. {219. 223.
 225. 228. 231—236. 238. 242.
 246; Langobardae 164; Lan-
 gobardi Foroiulani 232; L. Tусi
 234; Langobardus 109. 113. 172;
 Langobardorum fines 138. 186.
 187. 243; Langobardorum regnum

61. 123. 172. 174. 175. 198. 200. 219. 220. 228; reges: Agelmund, Lamissio, Lethu, Hildehoc, Gudeoc, Claffo, Tato, Wacho, Waltari, Audoin, Alboin, Cleph, Authari, Agilulf, Adaloald, Arioald, Rothari, Rodoald, Aripert I, Godepert, Grimuald, Garibald, Perctarit, Cunincpert, Liutpert, Raginpert, Aripert II, Ansprand, Liutprand, Hildeprand, Ratchis, Aistulf, Desiderius, Adelchis; duces quorum civitas ignota: Amo, Rodanus, Peredeo, Walcari, Rotcari. — Langobardorum gesta 133. 155. 168; Langobardorum thesaurus 83. 106. 107; cf. Bardi et Winili.
- Lapideum campum 116.
- Larius lacus, *lago di Como* 201.
- Latini 96; Latium 83. 102; Latia gens 14.
- Laudis, Laudensis civ., *Lodi* 181. 220.
- Laumellum, *Lumello* 140.
- Laurentius episc. Bellunensis 132.
- Lauriana locus 232.
- Leander episc. Hispalensis 126.
- Lecha fl. 94.
- Leo (*Leontius*) imp. 208. 217. 225. 226.
- Leo II. imp. 210. 231. 234. 235.
- Lethu rex Langobardorum 51. 64; filius: Hildeoc.
- Leupchis, abavus Pauli diaconi, 164; filius: Lopichis.
- Leutharius, frater Buccellini, dux Francorum 82. 85.
- Levigildus rex Hispanorum 126; filius: Herminigildus.
- Liguria 82. 86. 96 - 98. 101—103. 127. 222. 243. 244.
- Liquentia fl., *Livenza* 204.
- Lithingi, prosapia Lang. 69.
- Liutpert, fil. Cunincperti, rex Langobardorum 208. 219—221.
- Liutprand, fil. Ansprandi, rex Langobardorum 208—211. 221. 228—230. 232. 234—242; Flavius 242; uxor; Guntrut; soror: Aurona; nepotes: Hildeprandus, Gregorius, Agiprandus, Aufusus.
- Longinus praefectus Italiae 83. 88. 106. 107.
- Lopichis, fil. Leupchis, proavus Pauli diaconi, 165; filius: Arichis.
- Lucania 83. 97. 98. 100. 244.
- Luceolis castrum 147. 160.
- Luceria, *Lucera* 100. 187. 244.
- Lunensis civitas, *Luni* 170.
- Lupus dux Foroiulanus 178. 193. 194; filia: Theuderada.
- Luxovium, *Luxeuil* 168.
- Lyris fl., *Liri* 75.
- M**achoavilla 116.
- Macharius (patriarcha Antiochenus) 213.
- Malcus episc. (Dalmatinus) 158.
- Maletum castrum, *Malè* 137.
- Malvitus 244.
- Mansuetus archiep. Mediolanensis 213.
- Mantua 95. 101. 143. 157. 243.
- Mantua, filia Teresiae, 95 n.
- Marianum, *Marano* 131.
- Marcus poeta 79.
- Marianus archiepiscopus Ravennas 149.
- Marsi 100. 244.
- Martina, uxor Eraclii imp., 172.
- S. Martinus episc. Turonensis 94; Vita metrica auct. Fortunato 95.
- Masane, uxor Cleph regis Langobardorum, 108.
- Massilia, *Marseille* 116.
- Mauri 72; rex: Amtalan.
- Mauricius imp. 110. 122. 123. 127. 133. 136. 143. 156. 158. 160.
- Mauringa 50. 59. 60.
- Maurisio, Maurissio, dux (Perusinus?) 142. 147.
- Maxentius episc. Iuliensis 132.
- Mecetius, Mezetius, imp. 178. 179. 191. 197.
- Medaria, *Windisch Matrei* 166.
- Mediolanum, Mediolanium, Mediolanensis civ. 83. 96. 102. 103. 136. 141. 150. 154. 157. 159. 174. 176. 209. 213. 243; circus 159; archiepiscopi: Honoratus, Benedictus, Mansuetus; dux: Albo.
- Mellitus (episc. Londiniensis) 129.
- Memphiticus Philo 9.
- Mercurius = Godan 50. 59.

- Metis 92; Metensis ecclesia 219; episcopi: S. Arnulfus, Angilramnus.
 Mezetius *v.* Mecetius.
 S. Michael archangelus 186. 206.
 Michael, comes filiae Caroli M., 8.
 Mimulfus, Mimulph, dux de insula S. Iuliani 141. 144.
 Mincius fl., *Mincio* 96.
 Mitola comes Capuanus 178. 189.
 Modicia, Modoetia, *Monza* 142. 154. 156. 172. 187; basilica S. Iohannis bapt. 142. 154. 156. 171. 186. 187; palatium 155.
 Mons Silicis, *Monselice* 95. 143. 156.
 Montebellium, Montebellium, *Montebello* 98. 234. 244.
 Mosella fl. 7. 13.
 Motina, *Modena* 246.
 Mummulus, qui et Eunius patricius, 109. 110. 114—117.
 Munichis Langobardus 223; filii: Petrus, Ursus.
 Mustiascalmes 114.
 Narbo, *Narbonne* 237.
 Narnia, *Narni* 234.
 Narsis chartolarius et patricius 81. 82. 84—88. 93. 103. 119. 120.
 Natisio fl., *Natiso* 195.
 Neapolis, Neapolitana civ. 64. 88. 97. 143. 160. 188—191. 244; Neapolitanus dux 231.
 Nemas castrum, *Nimis* 162. 194.
 Nero imperator 97.
 Nicea (in Asia minore) 228.
 Nicea, *Nizza* 112. 115.
 Noe 127.
 Norici 64. 103; Noricorum fines, provincia 135; Noricum 64.
 Novaria, *Novara* 220.
 Novella 73.
 Numae moenia 76.
 Nursia, *Norcia* 74. 83. 99.
 Odoacar rex Turcilingorum 51. 64. 65. 85.
 Olo dux Francorum 136.
 Olonna 240; monast. S. Anastasii.
 Opitergium, *Oderzo* 167. 170. 196.
 Orbinum *v.* Urbinum.
 Oriens 161.
 Oritia 244.
 Osupum, Osopum, *Ossopo* 94. 162.
 Padus fl. 99. 124. 188. 211. 244.
 Paldo abbas S. Vincentii 231.
 Pancracius episcopus 116n.
 Pandectae 73.
 Pannonia 51. 69. 82. 84. 89—91. 96. 135. 150. 162; Pannoniae 164; Pannonii 103.
 pantheum 160.
 Papia 96. 243. 247; *cf.* Ticinus.
 Parentium, *Parento* 129. 132; episc.: Iohannes.
 Parisii 92.
 Parma, Parmensis civ. 99. 154. 157.
 Patavium, *Padua* 95. 143. 155. 243.
 Patricius episc. (Aemoniensis) 132.
 S. Paulus apostolus 102.
 Paulus patriarcha Aquileiensis 82. 83. 92. 103.
 Paulus patriarcha Constantinopolitanus 213. 247.
 Paulus diaconus, fil. Warnefrit, 3. 5. 6. 8—10. 13. 15—17. 166; frater: Arichis; liber de episcopis Metensibus 219; expositio super regulam S. Benedicti 17; Vita Gregorii M. 129.
 Paulus patricius (exarchus) 234.
 Pelagiana heresis 118.
 Pelagius I. papa 129.
 Pelagius II. papa 110. 126. 128.
 Pemmo dux Foroiulanus, fil. Billo- nis, 209. 210. 224. 232. 233. 235. 236; uxor: Ratperga; filii: Ratchis, Ratchait, Aistulf.
 Pennis *v.* Pinnis.
 Pentapolis 99. 211. 235. 237. 239. 244.
 Perctarit, Berthari, fil. Ariperti I, rex Langobardorum 174. 176. 177. 179—185. 198. 199. 211. 246; uxor: Rodelinda; liberi: Cunincpert, Wigilinda.
 Peredeo dux Vicentinus 237.
 Peredeo (dux Langobardorum) 238.
 Peredeo (Rosamundae familiaris) 84. 105. 107.
 Pergamus *v.* Bergamus.
 Persae 72. 121. 144. 161. 173; regina: Cesara.
 Persiceta castrum 234.
 Persis 173.
 Perusia, Perusium, *Perugia* 97. 147. 244; Perusini 237; duces: Maurisio (?), Agatho.

- Pestus** 98. 244.
S. Petronax abbas Casinensis 210. 230. 231.
S. Petrus apostolus 186.
Petrus patriarcha Aquileiensis 209. 226.
Petrus patriarcha Constantinopolitanus 213.
Petrus episc. Altinensis 131.
Petrus episc. Ticinensis 241.
Petrus diaconus Romanus 146.
Petrus cantor Ticinensis 159.
Petrus dux Foroiulanus, fil. Munchis, 223.
Petrus appellatus Cedoal rex Anglorum Saxonum 217. 218.
Petrus grammaticus 8.
Philippicus v. Filippicus.
Philo Memphiticus 8. 9.
Picenus 83. 99. 244.
Pictavi, Poitiers 94; **episc.: Fortunatus.**
Pilleum vicus 237.
Pinnis, Pennis, Penna 99. 244.
Pipinus princeps (rex) Francorum 209. 229. 231; **filius: Carolus.**
Pipinus I. rex Francorum, fil. Caroli, 210. 237.
Piscaria fl., Pescara 99. 100. 244.
Plabe fl., Piave 82. 93.
Placentia, Plagentia, Piacenza 99. 175. 204. 244.
Plinius Secundus 53; **libri de natura rerum.**
Pola 132; **episc.: Adrianus.**
Polimartium, Bomarzo 146.
Pontus 217. 225. 226.
Portus, Porto 213; **episc.: Iohannes.**
Potium castellum 236.
Prasini 161.
Priscianus Caesariensis grammaticus 73.
Priscus patricius 156.
Probinus patriarcha Aquileiensis 83. 103. 110. 122.
Probus abbas 147.
Provincia 113. 185. 237; **patricius: Amatus.**
Pugna locus 189.
Punici 98.
Pyrrus patriarcha Constantinopolitanus 213. 247.
- Radoald, Raduald v. Rodoald.**
Raeti v. Reti.
Ragilo comes de Lagare 110. 118.
Raginfridus (maior domus) 210. 231.
Raginpertus, Ragimp., fil. Godeperti, rex Langobardorum, dux Taurinensium 176. 208. 219. 227; **fili: Aripert II, Gumpert.**
Ragimpertus, fil. Gumperti, comes Aurelianensis 228.
Ranicunda, fil. regis Turingorum, uxor Wachonis regis Lang., 68.
Ranigunda, fil. Gaidualdi ducis Brexiani, uxor Romualdi II. ducis Benev., 235.
Ratchait, fil. Pemmonis ducis Foroiulani, 224. 236.
Ratchis, fil. Pemmonis, rex Langobardorum, dux Foroiulanus 16. 104. 167. 210. 224. 236. 239.
Ratperga, uxor Pemmonis ducis Foroiulani, 224.
Ratpoto rex Frisionum 229.
Ravenna 83. 94. 99. 103. 106. 124. 125. 129. 131. 132. 141. 142. 145. 146. 149. 150. 154. 156. 157. 160. 169. 212. 216. 234. 237. 244; **Ravennates, Ravennantes** 107. 124. 232. 234; **R. Romani** 170; **basilicae: SS. Pauli et Iohannis** 94, **S. Vitalis** 125. 126; **archiep.: Iohannes III, Marianus; praefecti et exarchi: Narsis, Longinus, Smaracodus, Romanus, Gallicinus, Gregorius, Scolasticus, Paulus.**
Reate, Rieti 100. 244.
Regis mons, Monte Maggiore 82. 90.
Regium (in Bruttis), Reggio 98. 138. 191. 244.
Regium, Regio (in Aemilia), Reggio 99. 244; **Regense terretorium** 114.
Reti 96. 221. 243; **Retia, Reptia prima et secunda** 82. 96. 243.
Reunia, Reuna castrum, Ragogna 94. 162. 212.
Rhenus, Renus, fl. 13. 52. 146. 229. 249.
Rivus Francorum locus 186.
Rodanus fl. 115.
Rodanus dux Langobardorum 110. 116. 117.
Rodelinda, ux. Audoin reg. Lang., 79.

- Rodelinda, uxor Perctarit regis Langobardorum, 176. 199.
- Rodoald, Radoald, fil. Rothari, rex Langobardorum 144. 171. 172; uxor: Gundiperga.
- Rodoald, Radoald, Raduald, fil. Gisulfi ducis Foroiulani, dux Beneventanus 143. 144. 161. 162. 167. 169—171.
- Rodoald dux Foroiulanus 178. 195. 207. 211; frater: Ado.
- Rodulfus rex Herolorum 65—67.
- Roma, Romana civ. 73. 74. 93. 97—99. 103. 111. 119. 126. 128. 146. 152. 160. 171. 190—192. 207. 208. 210. 214. 217. 225. 227. 229. 230. 232. 238. 239. 242. 244; basilicae: S. Mariae (pantheon) 160. 191, S. Petri 190. 197 (paradisus). 217. 218, porticus S. Petri 226, S. Petri et Pauli 153, S. Petri ad Vincula 214; pons Molvius 229; porta S. Petri 229; Via lata 229.
- Romana ecclesia 73. 92. 126. 129. 146. 197. 209. 210. 213. 225. 232; papae: Vigilius, Pelagius I, Benedictus I, Pelagius II, Gregorius I, Savinianus, Bonifacius III, Bonifacius IV, Vitalianus, Donus, Sergius I, Agatho, Iohannes VI, Constantinus I, Gregorius II, Zacharias; diaconi: Gregorius M., Petrus, Iohannes; subdiaconi: Arator, Savinus; notarius: Bonifacius.
- Romani 50. 52. 54. 59. 82. 84. 87. 88. 103. 108. 122. 142. 145. 147. 151. 155. 157. 159. 160. 167. 169—171. 178. 179. 190. 196. 197. 201. 210. 224. 231. 232. 235. 237—239; Romanus populus 190. 197. 226; Romanorum leges 72; Romanorum provinciae 161; Romanorum regnum 160. 197. 216. 217; Romanum imperium 72; Romana respublica 84. 161; Romana sedes 160. 231; Romana signa 125; Romana historia 96. 101; Romana studia 10.
- Romanus patricius et exarchus 130. 142. 143. 146. 150.
- Romilda, uxor Gisulfi ducis Foroiulani, 161—163.
- Romuald I. dux Beneventanus, fil. Grimualdi regis, 171. 175. 177. 178. 187—190. 192. 195. 196. 207. 211; uxor: Theuderada; filii: Grimuald, Gisulfus, Arichis; soror: Gisa.
- Romuald II. fil. Gisulfi I, dux Beneventanus 210. 211. 230. 235. 238; uxores: Gumperga, Ranigunda; filius: Gisulfus II.
- Romulea civitas, urbs 10. 102. 218.
- Rosamunda, Rosemunda, Rosimunda, fil. Cunimundi regis Gepidorum, uxor Alboini regis Lang., 51. 80. 83. 104—107.
- Rotaliani campus 118.
- Rotcari (dux Langobardorum) 238.
- Rothari rex Langobardorum, genere Arodus, 68. 144. 169—171. 198; filius: Rodoald.
- Rothari, consanguineus Liutprandi regis, 209. 229. 230.
- Rotharit dux Bergomensis 208. 220. 221.
- Rugi 51. 53. 64. 65; rex: Feletheus; Rugiland = Rugorum patria 65.
- Rumetruda, fil. Tatonis regis Langobardorum, 65. 66.
- Rusticus episc. de Tarvisio 132.
- Sabio, Savio, *Seben* 132. 137; episc.: Ingenuinus.
- Saburrus (*mag. mil.*) 178. 189. 190.
- Sacer campus 162.
- Salarius pons 234.
- Salernus 97. 244.
- Salinga, fil. regis Herolorum, uxor Wachonis regis Lang., 69.
- Sallentum 83; Salentina regio 100.
- Salurnis locus 118.
- Samnium, Sampnium urbs 100. 244; Samnium provincia 83. 100. 244; Samnites 99. 100, = Beneventani 170. 171. 211. 230.
- Samson 108.
- Sangrus fl., *Sangro* 189.
- Saona 97. 243.
- Sardes dux, fil. Herculis, 101.
- Sardinia insula 83. 101. 191. 234. 245.

- Sardis campus** 135.
Sarmatae 103.
Sarraceni, Sarracini 178. 192. 208. 210. 216. 228. 233. 234. 237. 242.
Saturnus 102; **filius: Iupiter.**
Savini 99.
Savinianus papa 158.
Savinianus apocrisarius Romanus 158.
S. Savinus martyr 151. 152.
Savinus subdiaconus Romanus 153.
Saxones 81. 82. 89. 109. 110. 114—116. 143. 159. 229.
Saxones (in Britannia) 198. 225; **Saxones Angli** 201; *cf.* **Angli; Saxonum regnum** 179. 198.
Scadinavia insula 50. 53. 57. 61.
Scauniperga, uxor Gisulfi II. ducis Beneventani, 238.
Scilla 56.
Scythia 180.
Scilavi, Scilabi 146. 150. 156. 157. 165—168. 170. 178. 194. 195. 209. 210. 222. 223. 232. 233. 236; **Sclaborum provincia** 146, **patria** 236.
S. Scolastica, soror S. Benedicti, 212.
Scolasticus patricius et exarchus 227.
Scoringa 50. 57. 59.
Scotti 2. 168; **rex: Domnalus.**
Scritobini 50. 54. 55.
Scultenna fl., Tanaro 170.
Secundus, servus Christi 19. 133. 156. 168; **historiola de gestis Langobardorum.**
Secusium, Susa 117.
Seno diaconus Ticinensis 179. 205—207.
Senogallia, Sinigaglia 101.
Senones, Sens 101.
Senones Galli 101. 102.
Sepinum, Sipicciano 197.
Sepontum, Sipontum, Siponto 100. 170. 244.
septem dormientes 50. 54.
Septem locus, Ceuta 233.
Sequanica provincia 56; **Sequanicum litus** 56
Serenus patriarcha Aquileiensis 209. 210. 226. 232.
Sergius I. papa 208. 216—218. 247. 248.
Sermiana castrum 137.
Sessiones, Soissons 92.
Sesuald, nutricius Romualdi ducis Beneventani, 188. 189.
S. Severinus 64; **S. Severini coenobium** 64.
Severus patriarcha Aquileiensis 111. 129. 131. 143. 159.
Severus episc. (Tergestinus) 129. 132.
Sextus Pompeius 10.
Sicilia insula 83. 87. 101. 127. 138. 178. 191. 192. 197. 245; **Siculi** 102; **dux: Italus; Siculum fretum** 56. 98. 244.
Sicualdus Langobardus 233.
Siculus dux 101.
Sigiprand, fil. Ansprandi regis, 221.
Sigispertus I, Sigisbertus, fil. Chlotarii I, rex Francorum 89. 92. 93. 110. 115. 118; **uxor: Brunihildis; liberi: Childepertus, Ingundis.**
Siler fl., Sele 97. 98. 244.
Simplicius abbas Casinensis 152.
Sinduald regulus Herulorum, rex Brentorum 82. 85.
Sisinnius magister militum 117.
Smaradus patricius 124. 129. 130. 143. 156. 157. 159.
Sophia, Suffia, uxor Iustini II. imp., 88. 119. 121. 122.
Spania v. Hispania.
Spoletium 97. 138. 151. 174. 175. 178. 192. 209. 210. 239. 241. 242. 244; **basilica S. Savini** 151. 241; **Spolitani, Spoletini** 122. 232. 234. 239; **duces: Faroald I, Ariulfus, Theudelapius, Atto, Transamundus I, Wachilapus, Faroald II, Transamundus II, Hildericus, Agiprandus.**
Stablicianus notarius Agilulfi regis 160.
Stablo villa 114.
Suavi 51. 68. 89. 103. 110. 115. 116. 124; **Suavia Alamannorum patria** 96. 135; **Suavus genere Drocton** 125.
Sublacus, Subiaco 73. 79.
Subo satelles regius 230.
Sura, Sora 209. 224.
Sutrium, Sutri 146. 235. 242.
Syracusa, Siracusae, Siracusana civ. 191. 192. 245.

- Tanais** fl., *Don* 52.
Tanarus fl. 241; *cf.* Scultenna.
Tannetum locus 85.
Tarentum 100.186.187.207.211.244.
Tarvisium, *Treviso* 82. 94. 132. 145. 170. 204; Tarvisiani 196; dux: Ulfari; Tarvisiana ecclesia 93.232; episcopi: Felix, Rusticus; archidiaconus: Calistus.
Taso abbas S. Vincentii 231.
Taso, fil. Gisulfi, dux Foroiulani 143. 161. 162. 166. 167. 196.
Tassilo rex vel dux Baioariorum 142. 146. 167; filius: Garibaldus.
Tato, fil. Claffonis, rex Langobardorum 51. 65—68; liberi: Rumetruda, Hildechis.
Tato abbas S. Vincentii 231.
Tatzo Langobardus 220.
Taurini, Taurinensis, Taurinatium civ. 135. 174. 176. 183. 221; Taurinenses, Taurinates 135. 174. 208. 220; duces: Agilulf, Garipald, Raginpert
Terebellus rex Bulgarum 225.
Teresia 95 n; filia: Mantua.
Tertullus 8. 9.
Tesana castrum, *Tesino* 137.
Theate, *Chieti* 100. 244.
Thebani 95 n.
Theod. v. Theud.
Theodoald legum peritissimus 247.
Theodoritus (episc. Cyrensis) 247.
Theodorus archiepiscopus (Cantuariensis) 197.
Theodorus episc. (Mopsuestenus) 217. 247.
Theodosius III. imp. 209. 210. 228. 231.
Theodota puella Romana 179. 201.
Theudelapius, Theudelaupus, fil. Faroaldi I, dux Spolitanus 142. 152. 174.
Theudelapius Veronensis 241.
Theudelinda, Theodelinda, fil. Garibaldi regis Baioariorum, uxor Authari et Agilulfi regum Lang., 134. 135. 140—142. 146—148. 154. 156. 168. 172; frater: Gundoad.
Theudelinda, uxor Warnefrit, mater Pauli diaconi, 166.
Theudemarus abbas Casinensis 6. 7.
Theudepertus I, Theudipertus, rex Francorum 69. 84. 85; uxor: Wisegarda.
Theudepertus II, Teud., rex Francorum, fil. Childeperti II, 150. 151. 157. 159. 168.
Theudepert, Theutpert, Teutpert, dux Baioariorum 208—210. 221. 227; filia: Guntrut.
Theuderada, Theuderata, fil. Lupi ducis Foroiulani, uxor Romualdi I. ducis Beneventani, 195. 207. 211.
Theodorada, uxor Ansprandi, 221.
Theudericus rex Gothorum 104. 155.
Theudericus II, fil. Childeperti II, rex Francorum 150. 157.
Theudo, Teudo, dux Baioariorum 210. 232.
Thomas diaconus Ticinensis 202.
Thomas presbyter 247.
Thracia 154.
Tiberis fl. 128. 209. 229.
Tiberius II. Constantinus imp. 19. 110. 118—122.
Tiberius III. (*Apsimarus*) imp. 208. 217. 225.
Tiberius, fil. Iustiniani II. imp., 226.
Tibullus Veronensis 8. 9.
Tibur, *Tivoli* 100. 244.
Ticinus, Ticinum, Ticinensis civ., *Pavia* 83. 96. 102. 103. 108. 138. 140. 145. 147. 150. 159. 168. 169. 172. 174. 175. 179. 192. 193. 195. 198—201. 203. 204. 207. 210. 212. 214. 220. 227. 229. 234. 241. 243. 247; basilicae: S. Adriani 242, S. Ambrosii 198, S. Eusebii 169, S. Iohannis bapt. 172. 176. 205. 207, S. Mariae ad Perticas 199, Michaelis archang. 185. 236, S. Petri 159, S. Romani 214. 215, Salvatoris 201. 219. 227, S. Savini 241; oraculum Salvatoris 172. 242; monasteria: Novum S. Agathae 199, S. Petri q. v. Coelum Aureum 240. 242, Theodotae 201, palatium 104. 192. 201; portae: S. Iohannis 103, Marenca 172, Palatiensis 200; Ticinenses cives 181; dux: Zaban; Ticinensis ecclesia 201. 213. 225. 241; episcopi: Dami-

- anus, Petrus; episc. Arrianus:
 Anastasius; diaconi: Thomas,
 Seno.
 Ticinus fl. 183. 199. 227. 247.
 Tiliamentum fl., *Tagliamento* 94.
 Timabus fl., *Timavo* 15.
 Totila rex Gothorum 84.
 Totonis villa, *Diedenhofen* 55.
 Transamundus I. dux Spoletinus,
 comes Capuanus 175. 178. 192.
 209. 225; filius: Faroald II;
 frater: Wachilapus.
 Transamundus II, fil. Faroaldi II, dux
 Spolitanus 210. 232. 238. 239.
 Trax puer 10.
 tria capitula 126. 129. 131.
 Tridentum, Trientum, Tredentina civ.,
 19. 85. 108. 110. 117. 118. 132.
 137. 150. 156. 168. 200; Tri-
 dentini 118; Tridentina castella
 144; Tridentinum territorium 118.
 137. 145.; episc.: Agnellus;
 duces: Euin, Gaidoaldus, Alahis.
 Troianus Anschises 222.
 Tuder, *Todi* 147.
 Turcilingi 51. 53. 65; rex: Odo-
 acar.
 Turingi 68; Turingia, Turinga 93.
 150.
 Turisindus, Turisendus, rex Gepi-
 dorum 51. 70. 71. 79; filius:
 Turismodus.
 Turismodus, fil. Turisindi regis Gepi-
 dorum, 70. 71.
 Turones, *Tours* 94. 112; episc.:
 S. Martinus, Gregorius.
 Tuscia 83. 97—99. 103. 143. 159.
 170. 175. 196. 243. 244; Tuscus
 205; Tusci Langobardi 234.
 Tyrrenum, Tirrenum mare 91. 97.
 98. 101. 243—245.
- U**lfari, Ulphari, dux Tarvisinus (?)
 141. 145.
 Ulixes 102; filius: Ausonus.
 Umbria 97—99. 244.
 Ungarus 242 n.
 Unulfus 177. 181—183. 185.
 Urbinum, Orbinum, *Urbino* 98. 244.
 Urbis silva 201. 203. 241.
 Urbs Vetus, *Orvieto* 159.
 Ursus, fil. Munichis, dux Cenetensis
 223.
- V**alentia, *Valence* 116. 117.
 Valeria prov. 83. 99. 100. 244.
 Vapincum, *Gap* 116 n.
 Vasion, *Vaison* 116 n.
 Veneti (factio) 161.
 Venetia 90. 95. 96. 101. 243; Vene-
 tiae 57. 82. 96. 103. 127. 161;
 Venetiarum exercitus 234; Vene-
 tici 237.
 Vergilius, Virgilius 8. 9. 56. 101.
 Verona, Veronensis civ. 85. 95. 98.
 104. 127. 128. 132. 135—137.
 142. 150. 151. 212. 241. 243. 244;
 basilica S. Zenonis 111. 127; pala-
 tium 105; episc.: Iunior; duces:
 Zangrulf, Giselpert. — Veronensis
 Tibullus 9.
 Victor, Sextus Aurelius 98.
 Vigilus papa 129. 217.
 Vincentia, Vicentia, Vincentina civ.,
Vicenza 95. 132. 194. 243; episc.:
 Horontius; dux: Peredeo.
 S. Vincentii monast. Vulturense
 210. 231; abbates: Tato, Taso,
 Paldo, Autpert.
 Vinciacum, *Vincy* 232.
 Vindemius episc. (Cissensis) 129. 132.
 Virido fl., *Wertach* 94.
 Vitalianus papa 190. 197.
 S. Vitalis 126.
 Vitalis episc. Altinensis 87.
 Vitalis abbas Casinensis 152.
 Vitianum castrum 137.
 Vodoliensis mons 116 n.
 Volaenes castrum, *Volano* 137.
 Vulgares, Bulgares 50. 51. 63. 103.
 179. 196. 210. 225. 234; dux:
 Alzeco; rex: Terebellus.
 Vulturina castrum, *Valdoria* 157.
 Vulturinus fl., *Volturno* 231.
 Vurgundaib 60.
- W**achilapus, frater Transamundi I,
 dux Spolitanus 225.
 Wacho rex Langobardorum 51. 68.
 69; uxores: Ranicunda, Austri-
 gusa, Salinga; liberi: Waltari,
 Wisegarda, Walderada.
 Walcari (dux Langobardorum) 238.
 Walderada, fil. Wachonis regis
 Langobardorum, uxor Cusupaldi
 regis Francorum et Garipaldi ducis
 Baioariorum, 69.

- Wallari dux Bergomas 108.
 Waltari, fil. Wachonis, rex Langobardorum 51. 69.
 Wandali 50. 53. 57-59. 72; duces: Ambri, Assi; rex: Gelismer. — Wandalicus cognomen 72.
 Warnecautius 142. 150.
 Warnefrit, fil. Arichis, 166; uxor: Theudelinda; filii: Paulus dianus, Arichis.
 Wechtari, Wictari, dux Foroiulanus 178. 194. 195.
 Widin comes Gothorum 85.
 Wigilinda, fil. Perctarit regis Lang., uxor Grimualdi II. ducis Beneventani, 211.
 Winiperga, uxor Gisulfi I. ducis Beneventani, 211.
 Winnili, Winili (*i. e.* Langobardi) 50. 53. 57-59; duces: Ibor, Aio.
- Wisegarda, fil. Wachonis regis Langobardorum, uxor Theudeperti I. regis Fancorum, 68.
 Witichis rex Gothorum 72.
 Wotan *v.* Godan.
 Ydrontum, *Otranto* 101. 244.
 Zaban dux Ticinensis 108. 110. 116. 117.
 Zacharias papa 231.
 Zacharias protospatharius 216.
 Zangrulf dux Veronensis 142. 150.
 Zellia, *Cilly* 166.
 Zotto dux Beneventanus 111. 138. 142. 152.
 Zuchilo, frater Tatonis regis, 68; filius: Wacho.

GLOSSARIUM LATINUM.

SCRIPSIT O. HOLDER-EGGER.

- absimilis 108.
actionarii 153.
adproximare 235.
agapes dapes 75.
in albis constitutus, *neophytus* 217.
alumnus = *nutritor* 63.
angariare 123.
apochrisarius 158.
archeclavius caeli, Petrus apostolus 247.
arctous axis 52.
aruspex puer 135.
atramentarium 13.
augustalis corona 120.
berbices, *verveces* 205.
bisontes 82. 90.
bubali 150.
calybs 75. 78.
capistrum 74.
cathedra = *sedes regni* 92.
cavalli silvatici 150.
civitatula 186.
confinium Italiae 117.
conlactaneus 105.
constratae viae 99.
cyborium 140.
cymbia veneni baiula 78.
dactuli, *palmulae* 112.
dialogus id est duorum locutio 146.
diecula 7.
disenteriae, desenteriae morbus 111. 137.
doctor, *dux* 91.
ductor, *dux* 3. 170. 174. 178. 192. 193. 211. 232.
elegiacum metrum 74.
ergastulum 78.
ethimologia 10. 54.
exenium 153.
ferita 135.
fetilae equae 71.
fiala argentea 182.
flebotomum, *phlebotomia* 198.
forum negotiationis 96. 243.
gambae, crura 207.
garrulitas aquarum 56.
genealogia 164. 166.
genicium, *gynaeceum* 88.
genitale solum, *patria* 138.
gentilitatis error 146.
gravio, comes a Baiuariis dicitur 200.
historia generalis 164. 166.
hornus, *ornus* 166.
hospites 108. 123.
hyronia 9.
iambicum archiloicum metrum 78.
igones = *εἰκόνες* 210.
inflationis tumor 171.
inrisoria verba 66.
itali = vituli, boves 102.
lacteus crinis 163.
lavinae 127.
lechitus 77.
lectisternia 182.
levita, *diaconus* 15. 127.
limphae fluminum 56.
litoralia 186.
lociservator 212. 222.
longibarbi 58.
loquella Graia, loquilla Graeca 9.
machedonius *v. Gloss. Lang.*
maior domus (domui) 208. 219. 222.
malefactor 113.
mancola *v. Gloss. Lang.*
maniplus 9.
mercimonium = *mercatus* 100. 244.
metae vitae 64.
monomachia 50. 172.
nonnus praepositus 7.
nutricius 188.

<p>oceanum pelagus 55. omnicreans rector 11. pannucium 5. patria verba 60. pedagoga 74. perticae, trabes 199. pracmaticus 93. probabilis vita = <i>laudabilis vita</i> 112. proditrix 164. promocondus 77. protospatharius, primus armiger 216. recidiva vita 218. regula aeris 115. regnator = <i>rex</i> 232. 237. reptile 139. reumattis gutta 226. Romani reges <i>augusti</i> 119. sancire per sagittam 60. saynia, <i>vox graeca</i>, hastae 100. scabea 171.</p>	<p>securicula 135. seminator nequitiae 175. septa regia, <i>thalamus regis</i> 135. septemtrionalis plaga 52. solitarius, <i>eremita</i> 186. sophia sacra 16. subpedaneum scabellum 106. Tartareae flammae 75. theophania = <i>epiphania</i> 216. theotocos 217. thesaurizare 119. tremissis 202. tropeum 190. tubrugi birrei <i>v. Gloss. Lang.</i> umbilicus maris 50. 56. vergiliae 216. vestiaria 105; vestiarius 177. 182 —185. virentia terrae 101. ydrum 78. zeta, signum vitii 13.</p>
--	---

GLOSSARIUM LANGOBARDICUM.

<p>arga 222. 223. bandus, vandus 67. 190 n. bart 59. fara 91. feld 65; <i>cf. Asfeld in Indice.</i> lama 62. land <i>v. Rugiland in Indice.</i> lang 59. machedonus (?) 91 n.</p>	<p>mancola (?) 189 n. marpahis 91. 214. osa 155. scaffardus 182 n. scala 80. scilpor 105. sculdahis 222. tubrugi 155. vandus <i>v. bandus.</i></p>
---	--

Corrigenda.

Pag. 83, lin. penult. n. g. l.: hoc; pag. 158, l. 25. l.: episcopus; pag. 159, n. 3. l.: Bagnorea; pag. 171, n. 4. l.: cf. paulo infra.

